

Eyoum, de zwarte muze van schrijver en uitgever in ruste Joseph Nieters, leidt de lezer door cultureel en talig erfgoed van Zuidoost-Drenthe. Samen bespreken ze de novelle/ biografie *Chicken Curry Madras* van neerlandica Floriske van de Pot.

Floriske van de Pot begint met een verslag van haar jeugd in De Peel, een buurtschap onder Erica. Eenmaal ontsnapt, neemt ze de lezer mee naar Sri Lanka en Zambia. Meer nog neemt ze de lezer mee naar de ziel en zaligheid van de autochtone Zuidoostdrent; de Roomse Poepenveendrent. Haar reisgids door het oerlandschap van leven en dood – en van haar zielenroerselen – ontleent onze polyglotte cicerone aan ontmoetingen met verstandige mensen, aan regionale literatuur en aan grootheden uit de wereldliteratuur. Ze is een vrouw van de wereld, en als ze terugkeert naar haar geboortegrond is ze vooral van zichzelf.

Joseph Nieters geeft een kleine inkijk in zijn lichamelijke aftakeling en hij biedt een groot venster op zijn geestelijke verrijking.

Eyoum denkt er het hare van.

Dit boek is voor een aandachtige lezer met tijd en wil om onderwijl na te denken, terug te blikken en vooruit te kijken.

Eyoum is de eerste dissertatie in romanvorm.

Gerard Stout

Chicken Curry Madras

Eyoum

Eyoum

Chicken Curry Madras

Gerard Stout

Eyoum

Chicken Curry Madras

Overwinning

De neurologe vroeg niet naar mijn behoeften. Ik keek in haar bruine ogen. Ze ontweek mijn blik niet. Ik zag en hoorde vol vertrouwen mijn geestverwante dochter. Haar ogen zeiden: Ik kan niets voor u doen. Afscheid is een persoonlijke zaak.

'Een filosoof,' antwoordde ik. 'Als ik zorg nodig heb, is het de mantel van een filosoof.'

Filosoferen is leren hoe te sterven, las ik onder haar volle wenkbrauwen. Ze veranderde in een zwarte madonna.

'Een goed boek, een goed gesprek,' zei ik. 'Ik ga opzoek naar licht tussen zwarte bladzijden.'

'Laat U meedrijven op de stroom,' zei ze. 'Tussen het wrakhout van Uw leven vindt U wat u begeert.' Kort zag ik tussen haar lippen het licht van haar scherpe tong. Even sloot ze haar ogen. Ze stond op. Immobiel zat ik op een geremde trippelstoel.

'Als U het goed vindt,' zei ze. Ze stak haar handen in wit latex en kwam me tegemoet. Ze kneedde de klieren in mijn hals.

'Alles stroomt,' zei ze. Ze nam plaats tussen mijn gespreide knieën. 'Alles stroomt naar Uw hoofd, naar Uw hart en weer terug.' Mijn adamsappel week terug onder de druk van haar duim.

Haar doktersjas stond op een kier. Ik ademde de aura van haar lichaam.

'Panta rei,' zei ik. Haar lichaam en haar geest waren omringd met geuren van beloftes. Opnieuw nam ik een teug van haar stralenkrans.

'De rerum natura,' zei ze. 'In herhaling speelt de natuurlijke loop der dingen U parten.'

Ze zweeg korte tijd. Ze stroopte de latex van haar handen.

'Vertrouw op Uw innerlijke stem,' zei ze. 'U kunt wat U wilt.'

Ik ademde haar in.

'Als u me nodig hebt, weet U me te vinden.'

Ik ademde uit. Ze circuleerde in de bloedbaan tussen mijn hart en mijn hoofd.

'Vader. Ik blijf in U,' zei ze, 'alle dagen van Uw nietig leven.'

'Die mij onder de zon zijn gegeven,' antwoordde ik.

'Geniet ervan,' sloot ze het consult, 'overgave is de grootste overwinning.'

– Ognosie (Eng. agnosia) - een narratief ingesteld, ultrasynthetisch cognitief proces waarmee bij de weergave van voorwerpen, situaties en verschijnselen getracht wordt er een sterker onderling betekenisverband tussen aan te brengen; zie → volheid. Informeel: het vermogen om problemen op een synthetische manier te benaderen door op zoek te gaan naar een ordening, zowel in de verhalen zelf als in de details, de kleine deeltjes van het geheel.

Ognosie concentreert zich op de verbanden tussen opeenvolgende gebeurtenissen die verder gaan dan oorzaak-gevolg en logica, en geeft de voorkeur aan zgn. → lasnaden, → bruggetjes, → refreinen, → synchroniciteit.

Olga Tokarczuk, *De tedere verteller*

ISBN: 978-90-832854-7-4
nur: 301

Ter Verpoozing, Peize

www.nedersaksisch.org

Omslag: Kanalen Zuidoost-Drenthe

Wie een boek op prijs stelt kan me contacteren.

Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Druk: Biblion, Zoetermeer
uwboekingoedehanden.nl
Eerste druk: september 2023

Rijksuniversiteit
van het leven
Emmen

Eyoum

Chicken Curry Madras

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
Rijksuniversiteit Emmen
op gezag van de
rector magnificus prof. drs. Gerard J. op de Weegh
en volgens besluit van het College voor Promoties.

De openbare verdediging zal plaatsvinden op

donderdag 25 januari 2024 om 15.15 uur

door

Gerardus Henderikus Willebrordus Jozef Stout

geboren op 25 maart 1950
te Erica, Zuidoost-Drenthe

Promotor(es)

Meta Geerts MA

Annie Stout MA

Beoordelingscommissie

Jan Borkent MSc

Samiksha Ghimire PhD

Maryam Kazemi Nafchi MSc

Jan de Kok MSc

Jan Kuipers MSc

Erik Peerlkamp MSc

Leeswijzer

Dit proefschrift, in de vorm van een roman, bevat het verhaal van schrijver en uitgever Joseph Nieters (Erica, 1950) uit Peize en de biografie van Floriske van de Pot (De Peel, 1950). De Peel is een buurtschap ten zuiden van Erica.

Hoofdstukken over de schrijver Joseph Nieters en zijn zwart alter ego Eyoum zijn aangegeven met 1. Academie, 2.

Hoofdstukken van *Chicken Curry Madras* zijn te herkennen aan *** **

- Verwijzen naar toelichtingen achterin het boek.

Dit boek bevat een personenregister en inhoudsopgave.

Uitgebreide bronnen van deze dissertatie: *Reis door cultureel & talig erfgoed* en *Reis door koloniaal erfgoed*.

Een beknopte samenvatting van dit boek staat als bespreking door professor Siep Scheuper op pagina 799.

Epiloog: oktober 2023. Overige voltooid op 15 augustus 2023.

Af en toe komen al dan niet bizarre en/of expliciete, doch functionele beschrijvingen voor van seksuele handelingen.

Af en toe komen expliciete, docht functionele beschrijvingen voor van gebeden.

Af en toe komen expliciete, doch functionele beschrijvingen voor van etenswaren.

Af en toe komen expliciete, doch functionele beschrijvingen voor van gedichten en verhalen.

Stellingen

1. Laaggeletterdheid is een goede voedingsbodem voor ungesundenes Volksempfinden.
2. De waarde van een literaire roman als dissertatie is onderschat.
3. Onderzoek aan regioliteratuur kan een belangrijke bron zijn om voortschrijdend inzicht te krijgen op maatschappelijke ontwikkelingen.
4. Streektaalprijzen zijn gezien het aanbod en kwaliteit overbodig.
5. Het Huus van de Taol is overbodig.
6. Het ontbreken van biografieën van streektaalschrijvers in het Nedersaksisch taalgebied is geen gemis.
7. Regio-romans zijn geen bronnen voor culinaire hoogstandjes en ook niet voor modieuze kledinglijnen.
8. Drentse streekromans uit de 19e en 20e eeuw verdienen opnieuw als feuilleton een plaats in lokale kranten.
9. Lichaamstaal verdient een prominente plaats in de studie Neerlandistiek.
10. De waarde van een dissertatie als literaire roman is onderschat.
11. Neerlandistiek is onvolledig zonder aandacht voor regionale literatuur.
12. Zunde: een old wief botter an de kont smeren en zölf margarine eten.
13. Gedrevenheid is geen zonde.

Ten geleide

De culturele erfenis van Zuidoost-Drenthe is niet eenvoudig te vinden, laat staan te bestuderen en eigen te maken. Met *Eyoum* verhelder ik een aantal zaken rond afkomst, mores, identiteit, eigenaardigheden en vragen uit mijn onvoltooide kindertijd.

In mijn jeugd wist ik precies van wie ik er één was. “Dat is iene van Stout.” Meer hoefde ik op dat moment niet te weten.

Aan de lagere school St. Gerardus Majella ontleen ik slechts een enkele literaire herinnering. Meester Beukers las op vrijdagen voor, onder meer over een sprekende en meedenkende hond. De naam van de school deed me goed; alsof de school naar mij was genoemd. Later vernam ik dat de zoon van Majella door zijn vader, die kleermaker was, met de ellestok werd betrokken. Niet enkel heiligen voelen zich miskend en mishandeld. Een andere schaarse herinnering is mijn afstraffing van de tweeling Harms. De jongens pestten mijn jongere zus. Ik werd door mijn vader op oorlogspad gestuurd en sloeg de jongens in elkaar. Daarna werd ik voor het oog van kuierende onderwijzers op het schoolplein afgestraft door de gebroeders. Niemand greep in.

Op de R.K.-H.B.S in Emmen, daarna op de Rijksuniversiteit Groningen en door mijn ‘missiewerk’ in Afrika kwam ik tot jaren van meer verstand. Floriske van de Pot geeft in *Chicken Curry Madras* een licht ironisch, doch eernsachtige beschrijving van die ontwikkelingsgang tegen het behang van koloniaal Zuidoost-Drenthe; het Poepenveen. Ze schroomt niet om uit de regio-geschiedenis en de regio- en wereldliteratuur te putten. Wie een adembenemend, frivool en bizar verhaal wil, leest *Chicken Curry Madras*.

Schrijver, uitgever en filosoof Joseph Nieters bespreekt het aangeboden manuscript met zijn alter ego Eyoum; een doortastende intelligente zwarte vrouw. Samen duiden ze de ontwikkelingen door Floriske van de Pot verwoord.

Dit proefschrift onderzoekt de vraag: *Van wie ben ik er een?*

Niet al het overbodige is nutteloos.

1. Academie

Eyoum zat bij het raam op de brede eikenhouten bank in de senaatskamer op de eerste verdieping van het academiegebouw aan de Broerstraat. Het carillon speelde het Gronings volkslied. Het was vrijdagmiddag. Aan de overkant van de straat probeerde een student in slobbertrui, bluejeans en witte sportschoenen een pizzapunt te eten, te telefoneren en een boek dat hij ongetwijfeld uit de UB had geleend in zijn rugzakje te stoppen. Eyoum sloeg haar benen over elkaar, schikte haar witte blouse en trok de zoom van haar donkerblauwe rok tot op haar knie. Ze keek half afwezig naar de tafels, banken, stoelen en naar de portretten in de senaatskamer. Ze verlegde haar blik naar de straat en wachtte op de dingen die zouden gaan, op de dingen die zouden komen.

Een zwarte man in een oranje werkpak met fluorescerende banden rond mouwen en broekspijpen duwde op de licht hellende Broerstraat een geel wagentje richting Oude Boteringestraat. Een bezem met donkere borstel stak als de mast van een zeilboot omhoog. Met een knijpstok viste hij lege flessen en papier tussen eindeloze rijen fietsen vandaan. Een wit snoertje liep vanuit zijn kraag naar zijn oor alsof hij permanent met de kapitein op de brug in verbinding stond, maar misschien luisterde hij naar Strawinski, gospels, barbershopmuziek, of een podcast over veldleeuweriken om zich van het straatrumoer af te sluiten. De straatveger, van wie in de functieomschrijving ongetwijfeld een andere benaming was vermeld, droeg in zijn oor een gouden ring. Misschien een herinnering aan zijn ex. Misschien een statement om zijn eigenheid te onderstrepen. Wellicht realiseerde hij zich niet dat elke persoonlijke markering binnen de kortste keren verandert in een groepskenmerk. Elke individualiteit werd immers ongemerkt en steeds sneller gesmoord in ons-kent-ons-uniformiteit. Misschien was hij juist trots op dat groepskenmerk. Misschien hielden beslommeringen hem niet bezig en deed hij zijn werk om de tijd voorbij te laten gaan.

De straatveger pikte met zijn knijper de lege verpakking van de pizza en maakte een praatje met de student op het muurtje bij de UB. Eyoum zag de universele handgebaren van onschuld en excuses van de student en de overduidelijke lichaamstaal van de zwarte man in oranje werkpak; excuses aanvaard, vergiffenis geschonken en met een grijnslach die ook in de senaatskamer niets te raden overliet; blijf gerust zitten, maar zondig niet meer tegen het gemeentelijke gebod van reinheid op straat.

De beelden van de Broerstraat vloeiden ineen met haar herinnering aan Bonaberi, de stad in haar geboorteland die ze pas vorige week achter zich had gelaten. Alles leek nieuw en oogde tegelijkertijd hetzelfde als wat ze had verlaten, alsof de hele wereld bestond uit variaties op enkele thema's; dag en nacht, warm en koud, flaneren en werken, kletsen en studeren, liefhebben en ruzie maken met alles ertussenin, vrouwen en mannen en alles ertussenin, zwart en wit en alles ertussenin. Straks zou ze trefwoorden noteren om haar eerste indrukken van de universiteit, van de Broerstraat, van de UB en de zwarte straatveger vast te leggen. Geen van de indrukken was sterk genoeg om zonder archivering een lang leven te leiden, al wist ze inmiddels dat dagboek aantekeningen geen garantie vormden voor waarheidsgetrouwe weergave van ervaringen; en wat betekende waarheidsgetrouw in een tijd waarin ieder een eigen waarheid koestert?

Beneden passeerde een rommelige stoet hoogleraren in zwarte toga's en met zwarte baretten op weg naar de Grote Markt, ginnegappend en keuvelend als waren ze blootstelling aan flanerenend publiek niet gewend. Maar misschien maakten ze zich vrolijk over de pias die zich als een tamboer maître aan de kop van de stoet liet horen en zien. In Bonaberi en ook in Yaoundé en Douala had ze nooit een witte clown gezien. Het had er in Kameroen alle schijn van dat blanken tot het perfecte ras hoorden, alsof wijsheid en beschaafd gedrag in Europa waren uitgevonden, zoals haar landgenoot Joseph Ekolo had geschreven.

Die Weisheit ist in Europa wie, wenn sie dort gebaut worden wäre. Alle Arten Leute haben dort Weisheit, Männer und Weiber von den Alten, bis zu den Jungen. Sie kennen alle Dinge grosse und kleine. Sie sind aber auch sehr bestrebt, alles zu erkennen und zu erforschen, um Kluges zu erfahren und neue Arbeiten hervor zu bringen. •

Aan zwarte landgenoten, bezeten door boze geesten, of verslaafd aan drugs, of *des chaumeurs*, leeglopers door verloederingaan de bedelstafgekomen, was in haar moederland geen gebrek. Tot ver buiten Bonaberi lag de schuld voor de onderontwikkeling van *des noirs* bij *des blancs*, zo wilde het vooroordelige volk dat; niet anders dan asielzoekers als *bouc émissaire*, een zondebok voor eigen falen. Achter het raam in de senaatskamer realiseerde Eyoum zich dat enkel bemiddelde en initiatiefrijke blanken de reis naar wat voor hardnekkigen nog donker Afrika heette ondernamen, afgezien van zonzzoekende vakantiegangers, die enkel voor de warmte, het exotische, voor betaalde liefde en voor de foto's en films kwamen. Omgekeerd kwamen enkel gezonde zwarten met lef, met en zonder geld, naar Europa om er voor langere tijd of voor altijd te blijven. Vitale gelukszoekers, op een enkel geadopteerd gehandicapt zwart kind na, als balsem voor het schuldgevoel, als zalf voor *the white man 's burden*. • Of voor wie die boetedoening een stap te ver was, adoptie van een zwerfhond uit Roemenië of Portugal.

In de Martini-kerk zouden de witte professoren de opening van het academisch jaar luister bijzetten. Mannen en vrouwen, meer mannen dan vrouwen. Meer jonge vrouwen dan oude mannen. De hekkensluiter van de geleerden hield zijn baret in zijn hand, als wachtte hij op het sein *Hoera* om zijn baret hoog omhoog te gooien. *Hoera* fluisterde Eyoum. Ze stak haar wijsvinger kort achter het kralensnoer • om haar hals. De hoogleraar zette de baret op zijn hoofd. Een hand verdween in de plooi van zijn toga. In de andere hand hield hij een zwarte leren map, leeg, of met een toespraak voor de genodigden. Een gedistingeerde man van in de 70 keek van korte afstand toe.

In zijn hand hield hij een zwarte baret, alsof hij ook met de hoogleraren mee had willen wandelen naar de Martini-kerk.

‘Goede middag.’ Op ruime armlengte van Eyoum stond een veertiger gekleed in zwarte broek en zwart jasje. De witte manchetten van zijn hemd staken uit de mouwen van het kelneruniform. Het bovenste knoopje van zijn hemd was dichtgeknoopt. Goudkleurige manchetknopen met het wapen van de universiteit hielden de manchetten bij elkaar.

‘Bonjour.’ Eyoum was overvallen door de plotselinge verschijning van de kantinemedewerker die een trolley met drankjes bij de deur had geparkeerd. Ze ging staan en maakte een lichte buiging. ‘Bonjour,’ herhaalde ze.

‘U bent vroeg. De bijeenkomst begint pas over een half uur,’ ging de man verder. ‘Kan ik u alvast een drankje aanbieden.’

Eyoum ging zitten.

Met in elke hand een steelglas met een sapje ging hij naast de bank staan; verlegen om een praatje en met een hang naar meer.

‘U bent nieuw hier,’ zei de kelner. Zijn stem had een samenzweerderige broeierige ondertoon. Hij nam een slok uit het glas en keek schichtig naar de deur alsof hij bang was betrapt te worden op gezelligheid en drinken in diensttijd.

‘Alle studenten van kleur in de senaatszaal zijn hier nieuw.’ De kelner trok met zijn mond, alsof hij zeker wilde zijn dat hij zich correct had uitgedrukt. Hij keek over zijn schouder, nam een diepe teug en zette het lege glas in de vensterbank. Eyoum had niets van het sap gedronken, als wachtte ze op een plotselinge dood van de kelner, als wilde ze zeker zijn dat ze niet werd vergiftigd. In de senaatskamer zou over een krap half uur een kennismakingsbijeenkomst beginnen van nieuwaangekomen studenten. Eyoum nam een slokje.

‘Groningers zijn direct en eerlijk, ik zeg het maar gelijk.’ Zijn stem leek te aarzelen. ‘Bij mensen met een andere beschaving kan dat bot, confronterend en soms intimiderend overkomen. Ik zeg het maar gelijk. U hoeft niet te schrikken.’

Dom, dacht Eyoum, zijn uitspraken kunnen ook stupide en onbenullig overkomen.

‘De meeste mensen hier zijn heel aardig.’ De kelner keek opnieuw over zijn schouder. ‘Ik werk hier al achttien jaar. We kennen elkaar. Leuk team.’ Hij reikte naar het lege glas in de vensterbank, bedacht zich en zei: ‘Mijn naam is Drent, maar ik ben een Groninger.’ Hij grijnsde om de grap die met hem was meegegroeid. Alsof elke bezoeker het onderscheid wist tussen Groninger en Drent, tussen Douala en Kribi, tussen Masai, Bantoe en Tonga. •

Eyoun draaide haar hoofd, ze hield haar wijsvinger opnieuw achter haar kralensnoer. Ze volgde de blik van de kantinemedewerker naar de bedrijvigheid op straat. Deze ontmoeting bood genoeg stof voor een kort verhaal of een column, al was het maar om haar vaardigheden in stijl, compositie, relevante inhoud en ironie te oefenen. Tot nu toe was ze er nog niet in geslaagd een nominatie voor de Gaine Prize for African Writing te bemachtigen. Misschien leverde een jaar Groningen stof voor verhalen met nieuwe ‘leuke’ invalshoeken, weg van folklore op het Afrikaanse platteland of van *coming of age* in slums van snelgroeiende steden. Eyoun was op de goede plek terechtgekomen. Monica Arac de Nyeko, winnaar van African Writing 2007 met *Jambula tree*, een kort verhaal dat hedendaags, particulier en tegelijk universeel was, had in Groningen gestudeerd. Eyoun stak haar aantekenboekje in haar borstzak.

‘Kijk,’ zei de Groninger die zich als Drent bekend had gemaakt, ‘die man met hoed, daar, onderaan de trap, dat is Joseph.’ De kelner wees naar beneden waar een man achter een rollator aarzelend om zich heen keek. ‘U zult straks kennis met hem maken. Meneer Nieters komt al jaren op deze introducties van nieuwe studenten. Meneer Nieters is donateur van het Fonds. Vroeger, vroeger was hij hier universitair hoofddocent, geen professor. Chemie, meen ik, of talen. Ik weet het niet meer.’

Joseph Nieters was te laat om zich, als hij al zou willen, – als toehoorder, buitenstaander, of pias, niet als één van hen – bij het défilé van de hoogleraren aan te sluiten. De kleine man in zwart pak had de zwarte baret naast zich op het muurtje gelegd. Nu de stoet vertrokken was, kon hij zonder gêne gaan zitten.

‘Die,’ wees de kelner, ‘die man op het muurtje is emeritus hoogleraar Nederlandse letterkunde Siep Scheuper; befaamd om zijn lovende boekbesprekingen. Zijn bijnaam was Professor Ademloos, omdat hij in elke bespreking schreef dat hij het boek ademloos in één ruk had gelezen. Niet ruk vanzelf, het juiste woord is me ontschoten.’

Het Fonds maakte het mogelijk dat jaarlijks een handvol afgestudeerden uit eertijds verre, exotische en bij voorrang koloniale landen zich na hun Master Degree specialiseerden aan een van de beste universiteiten. Groningen.

‘Monsieur Nieters. Est-il marié?’ Ze had in haar moerstaal de vraag gesteld voor ze erop verdacht was. Waarom wil ik weten of hij getrouwd is, vroeg ze zich af. De kelner onderbrak haar gedachten.

‘Sinds zijn vrouw overleden is, ik meen een halfjaar geleden, loopt meneer achter een rollator, sinds die tijd draagt meneer ook een hoed.’

Joseph Nieters nam zijn Stetson af, keek naar de hoge trap voor de hoofdingang, liet zijn blik langs de gebrandschilderde ramen van de aula gaan, zocht de ramen van de senaatskamer, hem zo vertrouwd, zette zijn hoed op en keerde om naar de zijingang. Deze Parnassus zou hij niet opnieuw beklimmen. Hij zocht in zijn dagelijkse levensgang naar een veilige afdaling, liefst zonder te snel hoogte te verliezen. Opzij was een achterdeur met een lift.

‘Hij houdt van buitenlandse studenten,’ zei Drent, terwijl Joseph Nieters uit het zicht verdween. Op tijd hield de kelner zijn mond. Zijn grijns verborg wat hem op de lippen brandde. ‘Meneer Nieters, meneer Nieters houdt van zwarte studenten. Ongezien houdt hij van zwarte vrouwen. Negerinnen.’• In plaats daarvan zei de kelner: ‘Meneer Nieters, Joseph Nieters, zielige man.’

De straatveger verscheen in beeld, langzaam afdalend naar de Oude Kijk in ‘t Jatstraat. Eyoum kreeg het gevoel dat ze naar een film noir keek, waarin het ergste nog moest komen. Twee studenten op het muurtje voor de UB. Twee pizzapunten.

Twee jeans met scheuren op kniehoogte. De straatveger stak zijn knijpstok tussen de fietsen. Eyoum ademde diep in. Haar wapperende neusvleugels tilden haar op. Ze rook de geur van oregano en saffraan. • De emeritus Neerlandistiek nam zijn baret, keek verloren om zich heen, stond op en liep schoorvoetend richting UB. •

Gasten en medewerkers kwamen de senaatskamer binnen. 'Prettige middag,' zei Drent, half naar Eyoum gekeerd. De kelner nam de lege glazen mee, halverwege de deur bleef hij staan, keek met zijn hoofd licht opzijgebogen over zijn schouder, tikte de glazen op borsthoogte tegen elkaar, knipoogde en liep als een kalkoenhaan naar de trolley met drankjes.

2. Bleumink

Joseph Nieters draaide zijn bollende rug naar de universiteitsbibliotheek. Uit een ver verleden, dat in zijn beleving tot een ander tijdperk behoorde, met het besef dat in de beleving van senioren dagen vele eeuwen kunnen duren en jaren als een dag voorbijvliegen, wist hij nog de contouren van de Sint-Martinuskerk op die plek aan de Broerstraat. Een vervallen en leeg godshuis. Het was uit de tijd dat hij met de kerk, althans met het instituut, en in meer of mindere mate ook het geloof in een god en schepper achter zich had gelaten, althans dat meende hij in die jaren. Inmiddels was hij doordrongen van bij vlagen onwelkome feiten, die lieten zien dat opvoeding en inprentingen uit zijn préhistorie hem nooit hadden verlaten; ze sluimerden als munten, fibula en spelden in zandgrond, wachtend op een metaaldetector en, minstens zo belangrijk, op een scherp oog en een scherpe geest. Als hij in een lucide stemming verkeerde, momenten van bevrijdende helderheid, meende Joseph dat verrassingen uitgesloten waren; immers, hij had in zijn beleving alles al meegemaakt, wat hem aan leven restte zou enkel bestaan uit omzien in verwondering• en uit herhalingen met kleine variaties op de bekende thema's; slapen, eten, drinken, lezen, schrijven, wandelen, fietsen. *Des affaires quotidiennes.*•

Ooit had hij het aantal treden naar de hoofdingang geteld. Het aantal kon hij zich niet herinneren en hij gunde zich geen tijd opnieuw te tellen. Bovenaan zaten studenten te eten, te roken en te drinken. Socializen, chillen, dat zou het zijn. Nooit had hij op die traptreden gezeten. Hij verslapte zijn greep op de remmen van de rollator en keerde naar de zijingang. De helling af vroeg, net als in het leven, meer aandacht dan de helling op.

Om de hoek, achter de slagboom, was de dienstingang van het academiegebouw. De entree had alles van een toegang tot een uitdragerij. Een binnenhuisarchitect had ongetwijfeld geprobeerd het beste ervan te maken. Een smalle doorgang naar het achterland van het gebouw, een lift weggestopt in een

nis. Onder de ronde toren zat Fokko Groen achter de balie alsof Joseph Nieters nooit weg was geweest. Passend jasje met in goud *Rijksuniversiteit Groningen* boven het pochetzakje gestikt. De jaren hadden het goudstiksel overgebracht naar de getaande en gerimpelde huid van de poortwachter, alsof het vel regelmatig als een prop krantenpapier in elkaar werd gefrommeld en gladgestreken zonder dat de vouwen er helemaal uit verdwenen.

‘Weer even terug op de oude stek? Nieters. Bonjour.’

‘Groen, goedemiddag.’

Joseph Nieters bleef staan en drukte de remhandels naar beneden. Nieters negeerde het compliment voor zijn talenkennis. Hij had ook Goedemiddag Groen kunnen zeggen, dat had met andere accenten op de woorden minder verbolgen geklonken, minder laten horen dat hij met zijn gedachten elders was, minder onthuld dat zijn schaarse aandacht vooral uitging naar zijn haperende motoriek. Hij legde zijn hoed op het zitje van de rollator, de onderkant naar beneden.

‘Het Fonds?’ vroeg Groen zonder een zweem van beledigd gevoel te tonen. Groen hoorde tot de kaste van onaanraakbaren. De conciërge kon enkel beledigd worden als hij zelf toestemming zou geven, een toestemming die hij bij zijn weten nog nooit aan wie dan ook, ook niet aan zijn vrouw, zijn kinderen en zijn enige kleinzoon, had verleend. Groen was de ideale man op de juiste plaats, onverstoorbare bewaker van de zijingang.

‘Het Fonds.’ Nieters had de luchtige toon hervonden.

‘Zeven,’ zei Groen, ‘Zeven studenten, twee witte mannen en een zwarte; een Japanner, Zuid-Afrikaan en een Rwandeese,’ Groen tikte met zijn wijsvinger op de rug van zijn andere hand, • ‘vier vrouwen; een gele met knupdouk, • een koffiebruine, een ondermaatse Nepalese en een pikzwarte.’ Hij tikte opnieuw op zijn hand. Met een lichte twinkeling rond zijn ogen liet Groen volgen. ‘Al weet ik dat van man en vrouw niet meer zeker. Er zijn meer smaken en meer kleuren dan in uw tijd.’

‘Gain gruine?’ vroeg Nieters. Joseph eerbiedigde met lichte tegenzin de verbale cultuur; hij zocht de confrontatie niet.

‘Gain gruine. • Nait as het op kleur angait.’

Nieters' tijd aan de academie was meer dan tien jaar geleden feestelijk afgesloten met een receptie, twee plastic tuinstoelen, een parasol op een betonvoet en een door alle directe collega's gesigioneerde afscheidsbundel. De bijdragen lagen ongelezen op zijn werktafel. Ze waren, met twee delen van *Het Drentse esdorpenlandschap*, een welkome ophoging onder de computer.

In zijn nadagen aan de alma mater was de studentenpopulatie langzaam van kleur verschoten zonder dat iemand er acht op had geslagen. Het besef dat andere culturele en sociale achtergronden gevolgen hadden voor omgangsvormen begon pas langzaam door te dringen. Met de nieuwe inzichten en de gender neutrale toiletten was ook het besef gekomen dat de instroom van studenten in de jaren 60 – uit wat heette lagere milieus – de academische cultuur op de universiteit en in de stad had veranderd, zonder dat iemand aandacht aan die verschuivingen had besteed. De vermeende heldere afgebakende, milde en elitaire wereld van voorheen met nauwelijks discussies over goed en kwaad, over gepaste en ongepaste omgangsvormen,• of over sturend, stigmatiserend en discriminerend taalgebruik liep op z'n eind. *LTI - Lingua Tertii Imperii* van Victor Klemperer over het taalgebruik tijdens WOII – was wel geschreven, maar nauwelijks gelezen, laat staan dat een vergelijkbaar boek was verschenen met culturele impact van dagelijks – provinciaals – taalgebruik op academische omgangsvormen. Uit de fluïde culturele diversiteitschaos, met op onregelmatige tijden uitglijders van behoudende en vooruitstrevende krachten, leek nog geen nieuw patroon tevoorschijn te komen. Tradities als ontgroeningsrituelen, inaugurale redes, lustrumvieringen, hoe fluïde ze ook waren geweest, zorgden niet langer voor houvast. Inclusiviteit vroeg, zonder in extremen van woke te belanden, om een nieuwe definitie, uitstijgend boven onskent-ons mandieligheid, burenplicht en naoberschap.

Nieters knikte, zette met ruim gebaar zijn hoed op en reed naar de lift. De hoed had hij tevoorschijn gehaald op de dag dat de rollator zijn beste vriend werd. Gesprekken gingen, geheel naar zijn voorspelling, over de hoed, niet over de *Gehhilfe*.

Hij zag zichzelf in de spiegel terwijl de liftdeur achter hem sloot. Langzaam gleed hij naar boven. Hij zette zijn hoed af, snoof diep de lucht naar binnen en knikte naar zijn evenbeeld. Een zeventiger met een kaal hoofd. Rondom kort grijs haar als van een monnik. Een licht melancholische blik in zijn ogen, die hij niet wist te verbergen, als teken van spleen, een onbestemd en onbehaaglijk gevoel. Korte haartjes tekenden zijn slordig geschoren kin. Zijn hoofd maakte een nauwelijks waarneembare spiraalbeweging als wilde het hogerop. Over de spiegel in de lift was nagedacht; wie zichzelf zag zou minder snel met mes of stift een markering achterlaten. Een lampje op het paneel doofde. De liftdeur zwaaide open en weer dicht voor hij weg kon rijden. En weer open. Nieters liep haastig naar buiten voor de techniek zijn leven zou overnemen. De liftdeur bleef hem groeten tot hij linksaf de brede gang naar de aula en senaatskamer inliep.

Hij zag nog net hoe de deur van de aula dicht werd gedaan. Op de bank naast de deur lag een proefschrift. Nieters ging zitten. *Medium Effects on the Electron Spin Resonance Hyperfine Splitting Constants of tert-Butyl Nitroxide in Mixed Aqueous Solvents.*• Department of Organic Chemistry, The University, Zernikelaan, Groningen, The Netherlands. Hij bladerde in het dunne boekje. Stellingen ontbraken.

Op de trap zag hij Nannie Haaijer – door collega's Hannie Naaijer genoemd omdat ze *nicht zu haben* was – naar boven komen. Ze was gehaast. Haar rok verhinderde dat ze met haar lange ranke benen twee treden tegelijk nam. Ze was te laat voor de plechtigheid. Laatkomen was haar specialiteit. De pesterij had ze de kop ingedrukt door tijdens een vergadering haar bijnaam te benoemen, gevolgd door: Ich bin kein Hund.•

'Hallo, kzie je straks.' Ze bloosde, wreef met haar wijsvinger door haar oog – net als eertijds – en vóór Nieters haar groet had kunnen beantwoorden was ze de aula binnengeslopen.

Ze had gehuild toen Nieters haar in de senaatskamer had verteld dat hij zijn loopbaan zou beëindigen. Nannie Haaijer was in dat jaar, na vele voorgangers zonder zitvlees, zijn direct leidinggevende. Ook zij was een interim bestuurder gebleken.

Het geluk was haar aangekleefd; wie ooit in de hogere bestuurlijke echelons een plek had gevonden, of gekregen, bleef tot de incrowd behoren. Solidariteit, ook met de mislukten, was een gouden regel; never lonely at the top. Enkel zondigen met exhibitionistische onkuisheid, meedogenloze superioriteit, of een achtergrondverhaal in NRC, kon tot een val tussen de plebejers leiden. Nannie Haaijer was een voorzichtige vrouw. Te voorzichtig voor een doeltreffende leidinggevende. Ze had haar kwaliteiten; zichtbare en verborgen. In haar nieuwe functie liet ze zich Trude noemen; Trude Haaijer.

Een jonge geel getinte vrouw in gebroken wit katoen, met boven haar ogen een overstekende witte hoofddoek als van een missiezuster, liep Nieters voorbij, gevolgd door een Japanner in een effen grijs pak met bijna dezelfde huidskleur, daarna een blauwzwarte vrouw in woestijnkleurige pagne. • Ze droeg een bril met donker montuur en in een neusvleugel stak een gouden ring. Een korte witte man met rossig haar in blauwe spencer met *Groningen University* op de voorkant volgde haar op de voet; daarna kwam een korte stevige zwarte man in jeans en paars hemd dat los over de broeksboord viel. Een vrouw met donker golvend haar sloot de rij. Ze was met haar 1,60m de Nepalese. Nieters zag de studenten in de senaatskamer verdwijnen. Hij wachtte. Misschien zou er nog een komen; de koffiebruine studente van Fokko Groen. Juist voor de deur dicht zou gaan schoof Nieters naar binnen. Nieters was altijd op tijd, of te vroeg. Nieters liep – zelfs achter zijn rollator – op zijn tijd vooruit.

‘Bonsoir,’ zei ze, ‘Je m’appelle Eyoum. Et vous?’ De jonge vrouw met de kleur en de glans van de eikenhouten bank hield zijn hand kneepvast. Ze liet pas los nadat Joseph Nieters zich had voorgesteld.

‘Ah, vous êtes Monsieur Chapeau le polyglotte, l’alchimiste.’

De plek op de bank bij het raam was de enige vrije zitplaats in de senaatskamer. Enkele tientallen donateurs van Het Fonds hadden de uitnodiging aangenomen om kennis te maken met

de nieuwe lichting studenten. Ze konden zien aan wie hun overtoellig spaargeld werd besteed.

Eyoum was gekleed in een donkere diepblauwe rok, witte blouse met lange mouwen en rozetten aan het uiteinde van de mouwen. Ook de kraag van haar blouse had veel van een gestileerde rafelrand. Om haar hals droeg ze een kralenketting met ovale bruine boontjes met een crucifix als hanger. Haar hoofd was rondovaal met een neus zoals Joseph Nieters die uit missieboeken van zijn jeugd kende; smal bij de neuswortel, wijdlopig naar de neusgaten die licht naar voren waren gericht. Een varkensneus was volgens de witte pater “een van de kenmerken van negers van de Bantoe-stam”. Ze had de nagels van haar vingers roze gelakt. Nieters meende de lucht van aceton• te ruiken, maar dat was wellicht een Pavlovreactie uit zijn studententijd, waarin hij na laboratoriumwerk zijn vette handen met aceton schoonspoelde.

De voorzitter van Het Fonds meldde zich met een kuchje. De kelner tikte met gestrekte armen twee lege glazen tegen elkaar. Na een welkom in vier talen volgde een beschrijving van de senaatskamer, een geschiedenis van de universiteit, van de universiteitsbibliotheek aan de overzijde met studiezalen en bijzondere boeken in de afdeling Bijzondere Collecties. Wie wilde kon bronnen digitaal en fysiek raadplegen vanaf elke plek en op elk tijdstip, immers: het hele leven bestond uit een levenslange studie. En dankzij het web en de smartphone was iedereen overal thuis. Home is where I am.

Nieters wachtte op het slot van de inleiding. Niet dat hij een alternatieve toespraak gereed had, maar de obligate en gratuite woorden van de voorzitter begonnen hem tegen te staan. Hij was niet de enige. Hij voelde een hand op zijn dij, gevolgd door een blik opzij, hoofdknik en een glimlach. De blik van Nieters klaarde op. Hij werd gezien. Op tijd trok hij zijn hand terug. Dit was niet de plek en tijd voor een aanraking. De voorzitter las van een lijst de namen en de specialisaties van de studenten van de lichting van Het Fonds. Joseph Nieters las mee op de uitnodigingskaart.

1. Yumi Tetsuaki
2. Samiksha Chimire
3. Arie Goedgedrag
4. Wang Yanwang
5. Jean Claude Rwibasira
6. Joan Beydan Tigray
7. Eyoum Vilain•

De zeven studenten kregen elk twee minuten om zich aan de genodigden voor te stellen. Joseph Nieters ontging wat er werd gezegd, door het geroezemoes, door zijn teruglopend gehoor, maar vooral door de drukte in zijn hoofd.

‘Enkel witte mannen en vrouwen.’ Eyoum wees naar de portretten van hoogleraren, meer mannen dan vrouwen. Portretten in olieverf. Lamplicht weerkaatste in de laklaag van de schilderijen. Lastig om te fotograferen dacht Joseph, altijd een ongewenste weerspiegeling, maar misschien juist daardoor meer naar de werkelijkheid.

‘Enkel blanke mannen en vrouwen,’ herhaalde ze met haar hand op zijn onderarm. Joseph zag een lichte frons boven haar donkere ogen. Haar wangen leken kort op te bollen, met een diagonale ronde grijze streep van het daglicht dat uit de Broerstraat naar binnen viel. Haar volle bovenlip krulde lichtjes alsof ze hem uitdaagde. Joseph zweeg en boog zijn hoofd naar voren. Vanonder zijn zware wenkbrauwen zocht hij haar blik.

‘Wit en blank,’ zei hij aarzelend, maar met een zelfverzekerde ondertoon, ‘Wit en blank zijn veel voorkomende achternamen. De Wit, Withaar, Whitehead, Witter, Whitewash, Blanke, Blanken, Blankenburg, Blankenheim, net als Zwart en Bruin. Er zijn hele families die als Grijs of De Grijs door het leven gaan, Piet Zwart is niet ongewoon, of Rob Geel, of Karin Blauw.’ Hij leunde achterover. Waarom zou ik hier meer over zeggen? vroeg hij zich af. Namen en kleuren zijn een heilloze weg om elkaar te leren kennen. Hij kende familienamen als De Nekker, maar geen familienamen met Nikker of Neger; op Grunneger en Schwarzenegger na misschien. Hoe zat het met

klankverschuiving van medeklinkers? Werd een k een g of was het andersom? Kirche, kerk, église, kyrka, kirke. Zou hij haar vragen? Bestonden in haar land van herkomst namen als Pierre Blanc of Joseph le Nègre? En wat was de betekenis van namen als Ekolo, Wamulume,• of van Yanwang.• Ongemak sloop bij hem binnen, alsof trivialiteiten zich onontkoombaar naar voren drongen en bezit van hem namen.

‘Hoe Lang• is een Chinees?’ Waarom zeg ik dit eigenlijk, vroeg hij zich af. Waarom houd ik mijn mond niet, alsof praten voor hem een eerste levensvoorwaarde was.

Eyoum glimlachte. Het was alsof ze voelde dat het gesprek een andere wending nodig had.

‘Je comprend.’ Ze draaide haar hoofd terwijl ze haar blik over de portrettengalerij liet gaan, als wilde ze hem een ontsnappingsroute wijzen.

‘Misschien,’ zei Joseph, ‘ben jij, als ik dat zo mag zeggen, de eerste vrouw van kleur die hier aan de muur hangt.’ Nog voor hij het laatste woord van de zin had uitgesproken werd hij opnieuw bevangen door een gevoel van schaamte en overbodigheid, dat hij juist geprobeerd had te vermijden.

‘Woke,’ zei Eyoum, ‘voor mij hoeft u niet woke te doen en ook niet woke te zijn als we onder ons zijn.’ Ze keek Joseph strak aan. Hij voelde haar greep op zijn onderarm. Hij wist niet wat haar blik betekende en hij wist niet welke vraag hij haar kon stellen. Haar aanraking verstoorde zijn balans.

‘Wilt u dat ik uitleg wat ik onder woke versta,’ vervolgde ze. En na een korte pauze. ‘U hoeft enkel te zijn wie u bent, wie u vandaag bent. Ik zit niet te wachten op maatschappelijk correct gedrag. Ik haat maatschappelijk correct gedrag.’

Joseph was van zijn stuk. Hij wist niet wat te zeggen. Deze jonge vrouw, die hij nog geen uur kende, had hem van zijn voetstuk gehaald voor hij had kunnen zeggen dat hij naast haar op de begane grond, op de aarde, op dezelfde vloer, op dezelfde hoogte of laagte had willen staan, zonder valse of echte verwijzingen naar zijn senioriteit, die hij niet als zodanig ervoer. Het was alsof hij door haar levend werd gevild. Hij trok zijn arm terug. Jongen was hij, geen pilaarheilige.•

Eyoum bewoog haar glas in cirkels en dronk het restje sinaasappelsap. Kleine vezeltjes bleven achter. Ze zette het glas op de hoge receptietafel en legde opnieuw haar hand op de onderarm van Joseph, als wilde ze vrede sluiten.

‘U mag me Eyoum noemen, u mag me tutoyeren, u...’ ze sloot haar hand strakker om zijn onderarm. ‘U mag me Eyoum noemen, u mag me zwarte noemen, u mag me Moor noemen, u mag me negerin noemen, u...’

Joseph voelde hoe het bloed uit zijn hoofd verdween en in razend tempo terugvloeiende. Zijn hart klopte in hoge versnelling. Hij bloosde, dat was hem in jaren niet overkomen. Het was alsof hij het spreken was verleerd. Waar hij ook zocht; hij vond geen woorden en geen zinnen. Hij legde zijn hand op haar hand.

Ze waren als enigen achtergebleven in de senaatskamer. Vanaf de gang klonk gelach en geroezemoes. Na de promotie over *Hyperfine Splitting* kwamen de genodigden naar buiten....

‘U mag me dochter noemen,’ zei Eyoum. ‘U mag me ook “mijn zwarte dochter, mijn kind de negerin,”• noemen.’ Ze liet zijn onderarm los en ging staan. ‘Redt u zich met de rollator, of zal ik...’ Voor Joseph kon antwoorden schoof ze haar arm onder zijn arm.

***

Fokko Groen zat nog op zijn plaats.

‘Doe hest het goud veur mekoar,’• zei Groen met een hoofdknik naar Eyoum.

‘Ze brengt me naar de bus,’ antwoordde Nieters. Hij had gelijk spijt van zijn woorden. Hij had geen enkele rechtvaardiging nodig.

‘Nait veur de bus,’ grijnsde Groen.

Aan niemand ben ik verantwoording schuldig, dacht Joseph. Niemand kijkt over mijn schouder mee naar mijn handelingen.

‘Bonsoir monsieur,’ zei Eyoum tegen Groen. Ze stapte naar voren. De automatische deuren schoven opzij. Joseph Nieters volgde.

‘Chapeau,’ zei Eyoum, ‘votre chapeau. Attend.’

Joseph Nieters wachtte aan de overkant van de smalle straat. Voor de deuren achter Eyoum sloten stapte Nannie Haaijer naar buiten.

‘Ach Joseph,’ zei ze. ‘Fijn dat ik je nog even tref. Hoe is het met je.’ Ze knikte naar de rollator. Voor Joseph kon antwoorden sprak ze met gedempte stem, ‘Ik hoor dat je vrouw, dat Louise•...’ Ze maakte haar zin niet af. Na een stilte liet ze volgen, ‘Wat erg, ik...’

Het carillon liet *Ain pronkjewail*• horen.

‘Wie is die zwarte vrouw, die.... Als ik zo vrij mag zijn.’

In golden raand, klonk door de avondlucht.

‘Mijn dochter,’ zei Joseph. ‘Eyoum is mijn kleindochter.’

Nannie zweeg. Ze legde haar beide handen op zijn handen, die de rollator in de greep hielden. Ze ademde diep in, keek Joseph met grote ogen aan. Ze leek te gaan huilen. In zijn exemplaar van *Het zwart uit de mond van madame Bovary*• van Willem Brakman stak tussen bladzijde 118 en 119 nog de witte tissue met haar tranen na zijn aangekondigd afscheid. Hij had Nannie Haaijer bewonderd om haar flux de bouche,• om haar opgewektheid, haar aarzelingen, haar onhandige doortastendheid en al die andere beminnelijke trekken die een getrouwde man in vrouwen die niet tot zijn directe stam behoren meent te herkennen. De tranen waren lang en breed in Brakmans proza verdwenen, enkel een kenner zou afdrukken in de tissue ontdekken.

Joseph Nieters voelde een lach op zijn gezicht. Er welde water in zijn ogen op het moment dat Eyoum naar buiten kwam. Zijn Stetson op haar hoofd. *Medium Effects in mixed aqueous Solvents*.

Nannie Haaijer had hem een onhandige kus op zijn voorhoofd gedrukt en was zonder iets te zeggen verdwenen. Hij keek haar na met dezelfde blik als vijftien jaar geleden.

3. Thuisbasis

‘Louise, Louise.’ Joseph Nieters zag een schim in de voorkamer van zijn huis. Hij kwam aanlopen van de bus. ‘Louise!’ Zijn stem was schor. Zijn voeten prikten. Zijn hoofd raakte verduisterd. Hij voelde hoe bloed naar zijn hoofd steeg. De deur van de bijkeuken, de gebruikelijke ingang, was niet op slot. De deur ging open.

‘Ik ben het. Nettie. • Heb ik je laten schrikken?’

Nettie was zijn huishoudelijke hulp, al twintig jaar. Meestal kwam ze op geregelde tijden, soms kwam ze om te zien of alles in orde was. Vooral na de dood van Louise.

‘Ik dacht dat ik...’ zei Joseph.

‘Snap ik.’ Nettie tilde de voorwielen van de rollator over de drempel. ‘Je zag Louise. Louise is dood.’ Nettie reikte naar zijn jas.

‘Ben je moe?’

Joseph Nieters was moe. Hij antwoordde niet. Zijn onuitgesproken hekel aan gemeenplaatsen was bijkans nog groter dan zijn weerzin tegen medelijden. Hij liet de rollator los. De jas gleed in Netties handen. De dissertatie viel op de vloer.

‘Wil je koffie? Heb je liever een glas warme melk? Heb je al gegeten?’ Nettie legde het proefschrift over *Hyperfne splitting* op het kastje naast de spiegel.

Joseph wilde dat ze wegging. Hij wilde alleen zijn. Hij wilde in eigen tempo zijn dingen doen. Koffie drinken, melk opwarmen, een broodje met gemberpruimenjam eten, z’n tanden poetsen, zich uitkleden en alleen in het dubbele bed gaan liggen met zijn blik op de Rohrschachvlekken van doodgeslagen muggen en van schaduwweerspiegelingen op het plafond. Hij wilde dat ze vertrok. Hij wilde dat Nettie bleef tot bedtijd. Hij wilde dat Nettie hem zou instoppen. Hij wilde Nettie de verhalen van de dag vertellen; van uur tot uur, van minuut tot minuut.

‘Ik heb de bedden verschoond,’ zei Nettie. Het krassende

geluid van de koffiemachine onderbrak haar zin. ‘Kun je in een fris bed slapen.’

Nettie had na de asverstrooiing nieuwe matrassen geregeld. Al het beddengoed had ze op kookwas gewassen. Ze had schoenen, laarzen, rokken, blouses, jurken, sjaals en wat ze verder in het boudoir had aangetroffen naar de kringloopwinkel gebracht met de doortastendheid van “Kan dit weg? Ja, dit kan weg.”

De zon scheen nog tegen de top van de eik naast het huis. Het blad kleurde dofgroen en bruin. De herfst leek na de droge en hete maanden al begonnen. Joseph zat in de hoek van de driezitsbank. Hij keek naar de drinkschotel aan de andere kant van het venster. In het groene algenwater woonden twee kleine kikkers, een groene en een bruine.

‘Ik heb de logeerkamer boven ook in orde gemaakt,’ zei Nettie.

Joseph zweeg. Voor het geval er hulp zou blijven slapen. Dat zou het zijn.

‘Misschien is het nodig om over een traplift na te denken,’ zei ze. Nettie dronk latte macchiato.

‘Alles op zijn tijd,’ antwoordde Joseph, waar hij had willen zeggen dat ze moest ophoepelen. Hij wilde dat ze vertrok. Nog drie vragen en hij zou haar vragen weg te gaan.

‘In de woonkamer is nu voldoende ruimte voor je bureau.’ Nettie stond op. ‘Hoef je niet meer naar boven.’ Ze nam de lege kopjes mee naar het aanrecht. Dit was het verkeerde moment om over veranderingen te beginnen.

‘Zal ik je rug krabben?’ vroeg ze, terwijl ze haar handen in de nek van Joseph legde en met haar duimen masserende bewegingen maakte.

***

Joseph Nieters had het goed getroffen met zijn huis. Na diverse tussenstops was hij terechtgekomen aan de Beukenlaan, niet te verwarren met de Berkenlaan, in een bomenwijk waar als bij opzettelijke en kunstzinnige ingreep van bovenaf – overheidswege, gemeentewege, straatnamencmissies –

enkel bomen groeiden die het niet tot straatnaam hadden geschaft. Zoals ook politici, schrijvers, schilders en anderen zelden in een straat wonen met hun eigen naam op het straatnaambord. Het huis aan het eind van een rij had een bovenverdieping met logeerkamers, een werkkamer, de natte cel en ruime plaats voor overvloedige huisraad en memorabilia die wachtten op de kringloopwinkel, en meer nog op de vuilstort.

De woonwijk dateerde uit de jaren 70 en werd vooral bevolkt door medewerkers van de universiteit en van de ziekenhuizen in Groningen. De natuurlijke loop van de dingen had voor een vergaande vergrijzing gezorgd met als neveneffect, dat inmiddels tot hoofdeffect was veranderd; de snelle wisseling van de wacht. Corona, hartfalen, dementie en andere ongemakken zorgden voor een gestage doorstroom, gepaard gaande met oplevende verbouwactiviteiten. Economen of antropologen zouden de veranderingen ongetwijfeld duiden als een variant op de varkenscyclus met ouderen op weg naar het graf, naar de urnenmuur aan de Oude Velddijk, naar het strooiveld achter het crematorium, de volkstuin, de Drentse Aa, naakt, of in een niet duurzame biologische linnen lijkwade in de aarde op de groene natuurbegraafplaats of in een al dan niet kunstzinnige urn op een pedestaal in de woonkamer. Kortom; de dood was, naast hoge kinderstemmetjes, ruimschoots vertegenwoordigd in de bomenwijk.

De as van Louise was op een zondagmiddagwandeling als broodkruimels van Klein Duimpje in de Vosbergen• over bospaden uitgestrooid in de vorm van een oneindigheidsteken. De Vosbergen als plek van bestemming had ze vast gewaardeerd, de symboliek van oneindigheid was haar vreemd geweest of had zelfs weerzin in haar bovengehaald. Niet alles in het leven was maakbaar. Na de dood golden andere wetten. Van de wandeling, die hem, door het gezelschap van keuvelende naasten, niet kort genoeg had kunnen duren herinnerde hij zich vooral de eekhoorn die hem leek te begeleiden, klimmend en springend.

***

De begane grond was tijdens de laatste verbouwing met vooruitziende blik aangepast aan te verwachten ongemakken. Een hal, kamer en keuken zonder drempels met een warme vloer van Braziliaans graniet, misschien was het leisteen. Samen met de slaapkamer en badkamer, ook op de begane grond, een leef- en woonoppervlak van ruim 100 m². Zo zou het in een makelaarsadvertentie omschreven kunnen worden. Ruime serredeuren naar een terras en ook vanuit de slaapkamer openslaande deuren met toegang tot de tuin. Het achterste deel van de woonkamer, de aanbouw, had met het puntdak wel iets van een kapel.

Vaker dan eens had Louise aangegeven, al dan niet verhuld, dat de benedenverdieping toe was aan een nieuwe kleur. Nee, in huis werd niet gerookt en de openhaard was niet in gebruik, maar toch vertoonden de wanden grauwege verkleuringen en 'hotspots' van dode muggen en zilversjes. Het was er niet van gekomen. De aandacht werd veeleer getrokken door de bovenlichten in de 'kapel' en enkele kunstwerken aan de muren.

Flip Drukker, tot ongenoegen van de kunstenaar telkens bekend gemaakt als de broer van Sam, was aanwezig met *Heavy metal*, een muziekinstrument van gevlochten loodslabben en met *Marilyn Monroe* uit een groot formaat wasknijper, gaas en een plastic roos die in de loop van de jaren de rode kleur had verwisseld voor roze. Verder had de woonkamer een eigen karakter gekregen door afbeeldingen van Japanse en Chinese kunst; bloemen, planten, vogels en vissen. In de openhaard stond een opengeslagen boek van Braziliaans speksteen, gemaakt door Klaas Kuiper, beeldhouwer uit Assen. Enkel de middenpagina's waren leesbaar, omslaan en terugbladeren was onmogelijk. Juist door die eigenschap had het stenen boek, de stenen tafel met een gebroken randje, een plek in Joseph veroverd. Juist het onkenbare was van belang, of zoiets. De ongemakken waren gekomen, te voet en te paard.

4. Eyoum

Aan de overkant van de straat gleden de laatste dakpannen door een houten goot in een boerenwagen. Het geluid van brekende dakpannen had in de namiddag andere geluiden overstemd. Het huis, na de dood van de vereenzaamde burgemeestersweduwe aan een jonge hobbybrouwer verkocht, werd aangepast aan de nieuwe tijden. Van het gas af en na de renovatie voorzien van genoeg isolatie om Siberische winters warm door te komen. De nieuwe bewoners hadden zich nauwelijks laten zien, laat staan dat ze met de buurt kennis hadden gemaakt. Ieder voor zich en het Rijk voor ons allen, hedendaagse mores drong diep door in het dorp, waar volgens de folkloristische mythologie een sprookjesachtige saamhorigheid tot de oercultuur behoorde.

Joseph Nieters mijmerde achter het raam en zag hoe, na vertrek van de slopers en bouwers, De Raet als eerste de grijze container langs de stoep parkeerde. Sjoege, Kloppenburg, Molenkamp• in rangorde van oplopend PSA-gehalte en met enige vertraging astmatische en allergische Singh Singh – met zijn volgzaam bruinharig, geurloos, naamloos Australisch cobberhondje – zouden spoedig het ritueel volgen, alsof de volgorde van opkomst was afgesproken. Nieters wist zijn plek. Hij zou, met een ruime tussenpoos, om niemand te hoeven spreken, als laatste zijn overbodigheden aan de ophaaldienst aanbieden, in de wetenschap dat het overtollige hem pas op de laatste dag zou verlaten, of omgekeerd. Na hem zou Floriske van de Pot• komen. Het leek erop dat ze de mannen meed.

Achter de hoog opgeschoten bloemen, achter kornoelje, hulst, camelia, staartaar en andere struiken waarvan hij de namen niet kende zag hij een silhouet voorbijgaan, als in een schimmelspel. Hij stond op, te laat om te zien wie de passant was. In zijn hoofd klonk als een willekeurig nummer uit de jukebox van zijn kindertijd *'t Is een vreemdeling zeker, die verdwaald is zeker.*•

‘Bonsoir.’

‘Bonsoir, goedenavond.’

Met de ene hand aan de deurkruk en de andere hand aan het kozijn leunde Joseph Nieters licht naar voren. Binnen armafstand stond een zwarte vrouw, ovaalrond gezicht, het haar rond als de buitenlamp zoals hij zich die herinnerde uit zijn kinderjaren, een melkwitte bol met bruine en zwarte strepen van spinnen en dode vliegen aan een haakse beugel naast de voordeur. De kindervoordeur zat klem in het kozijn. Enkel bij een begrafenis werd de voordeur met donder en geweld geopend. De haardos van Eyoum was niet als de witte matglazen bol, haar zwarte haren waren luchtig gekamd. De avondzon trok platinagrijze golvingen over haar kroeshaar. Tegenlicht verborg haar gezichtsuitdrukking. Ze droeg een rode leren jas, misschien was het kunstleer, een blauwe broek zat strak om haar brede heupen; om haar zitvlees, zoals dat in Joseph’s tijd heette. Ze droeg stevige zwarte wandelschoenen. Een rolkoffer wachtte naast haar. Joseph Nieters voelde een blos op zijn gezicht verschijnen. Hij draaide zijn hoofd in zijn nek en zag de bladeren, peulen en uitlopers van de blauweregen. Louise had het begin van de bloei nog meegemaakt. Louise kende de namen van alle planten, struiken en bomen. Louise kende alle kinderliedjes uit zijn jeugd, ook de scabreuze en stigmatiserende Sinterklaasliedjes.

‘Bonsoir,’ herhaalde Eyoum. Ze liet de stang van de rolkoffer los en stak haar hand uit.

Joseph Nieters ademde diep in. Hij had de zwarte vrouw onmiddellijk herkend. Hij zocht naar haar naam. Louise lag op zijn tong. Louise was wit, niet zwart. Louise was dood.

‘Kom binnen, kom binnen, entrez...’ Hij wist nog niet of hij haar binnen wilde laten. Zijn wil leek zich niets van zijn plannen en gedachten aan te rekken. Het hoofd van Joseph Nieters was nog bij *’t Is een vreemdeling zeker* dat zich als een onontkoombaar Selbstgespräch• ritmisch in zijn hoofd afrolde. Hij draaide zich naar de kamerrollator. *Die verdwaald is zeker.*

‘Eyoum, Eyoum, bienvenue, welkom.’ Haar naam was tevoorschijngekomen. Hij deed een stap opzij, wenkte met

zijn hand. Joseph wist geen vervolg, liet haar voorgaan en liep achter de rollator naar de woonkamer, die als bij donderslag niet meer zijn domein leek te zijn. Eyoum vulde de ruimte, alsof het nooit anders was geweest. • Hij wachtte op gemeenplaatsen als “Wat woon je hier mooi” of “Wat een mooi licht door de bovenramen” of “Voor een man alleen heb je een heel net huis”.

‘Heb je al gegeten?’ vroeg ze. Zonder zijn antwoord af te wachten liet ze volgen, ‘ik maak wel wat.’

Eyoum trok de deur van de koelkast open, scharrelde in lades onder de kookplaat en haalde uit keukenkasten wat ze nodig had.

‘Rijst? Pasta?’ en terwijl een antwoord uitbleef zei ze gedecideerd, ‘Du riz, of mag het gort zijn?’ Ze hield een aangebroken pak parelgort omhoog.

Joseph stond met zijn rug naar de woonkamer. Hij keek naar de straat die langzaam in schemer verzonk. Hij zwaaide naar een vrouw met een stok voor Nordic walking.

‘Dat is?’ vroeg Eyoum die achter Joseph was komen staan. ‘Didi Kruis, dat is eenarmige Didi,’ zei Joseph. ‘Dirkje, Didi. Niemand heeft nog zijn of haar naam van vroeger.’

Joseph bedoelde te zeggen dat vroeger voorbij was, dat...

‘De burenen,’ zei Joseph.

‘Ik ken de burenen,’ zei Eyoum voor hij zijn zin af kon maken. ‘De Raet, Sjoege, Kloppenburg, Floriske van de Pot, Molenkamp, Singh Singh.’

‘Jij kent mijn burenen?’ vroeg Joseph met verbaasde stem.

‘Voor ik bij je aanbelde heb ik bij zes, zeven huizen in de straat gevraagd naar het huis van Monsieur Chapeau, Monsieur Nieters.’ Eyoum legde haar hand op zijn schouder. Joseph voelde zich kleiner worden, dat had hij al een leven lang. De hand van een vrouw, of van een man, maar dat gebeurde minder vaak, op zijn schouder of in zijn nek, deed hem onhoudbaar krimpen, alsof hij weer het kind werd uit zijn peuterjaren.

‘Ik wist waar je woonde,’ zei Eyoum. ‘Toch vroeg ik iedereen die de deur opendeed naar je. Zo weet de hele straat dat je nu samenwoont met een zwarte vrouw.’

In het spiegelen glas zag Joseph dat Eyoum zich omdraaide. Hij zag zijn eigen gezicht, zijn gestalte tussen door eerste nachtvorst geknikte planten. Een oude man, licht voorovergebogen, handen op de stang van de kamerrollator. Zijn gezicht getekend door gevlekte bladeren van de hulst, bijgelicht door het witte licht van de straatlantaarn. De herfst is begonnen, dacht hij. Verandering van lucht. Weerloos verval. Een late merel schreeuwde. De vogel verdedigde zijn territorium. Tevergeefs, de winterkraaien• rukten op.

5. La femme qui a parfumé le lit

‘En?’ vroeg Eyoum.

Naakt op een bordeauxrood• slipje na stond ze, half naar Joseph gekeerd, op blote voeten voor de witte wastafel aan het eind van de slaapkamer op de warme Braziliaanse vloer.

Joseph schrok op uit zijn hazenslaapje op de rand van het bed. Hij stamelde. Hij kon geen woorden vinden. Gezegend achterwerk, ging door zijn hoofd. Gezegend lichaam. Gezegend zij *le fruit de vos entrailles*.• Het licht van de plafondspotjes maakte van Eyoum de Maria op een altaarstuk in Antwerpen. Nee, ze was niet zwanger zoals de moeder maagd op het linker paneel van Breughel.

‘Geeft niet,’ zei Eyoum, die zag hoe Joseph naar woorden voor haar verschijning zocht. ‘Ik wilde enkel weten of de kabeljauw op het bedje van parelgort heeft gesmaakt.’ Ze glimlachte.

Pront, dacht Joseph. Ze heeft pronte borsten. Eindelijk weet ik wat dat woord betekent.

Eerder op de avond had ze Joseph naar de rotanstoel bij het raam gedirigeerd en wat Joseph noemde ‘warm eten’ gemaakt. Kabeljauw op de huid uit de oven, geserveerd op een dunne laag parelgort met koolrabi, gele biet, appel en frites uit de oven. Als was het plateservice bij Van der Valk.• Na de maaltijd had hij opnieuw de plek aan het raam opgezocht. Terwijl Eyoum de vaatwasser vulde had hij geprobeerd de novelle van Willem Brakman te lezen. Pouderooyen, verwant aan de bijna alwetende verteller, was op Schiermonnikoog beland. Werkelijkheid mengde zich in *Het zwart uit de mond van Madame Bovary* steeds meer met waan. Joseph kon zijn hoofd niet bij het verhaal over de onbereikbare minnares houden. Eyoum trok zijn gedachten uit zijn hoofd.

Joseph was naar de slaapkamer gegaan om zich op de nacht voor te bereiden. Eyoum was voor hem een onbekende vrouw, maar ook vertrouwd, als vlees- en geestgeworden verschijning van stil verlangen• uit vervlogen dagen. Het was alsof hij haar eerder had ontmoet, alsof ze vlees- en

geestgeworden verlangen was uit zijn vroeger leven, alsof metafysica zich had gematerialiseerd in waarneembare en voelbare materie, alsof een synchroniciteit zich in Eyoum had geconcretiseerd, alsof... En meer van die kwantumwazigheden die grossieren in schijnzekerheden. Joseph was op de rand van zijn bed weggedommeld. Hij had de veters van zijn schoenen losgemaakt, verder was hij niet gekomen voor zijn hoofd door een wormgat• in een andere werkelijkheid gleed.

Eyoum ging naast Joseph zitten. Ze legde haar hand op zijn schouder, vlak onder zijn nek.

‘Zal ik je helpen met uitkleden?’ vroeg ze op de toon van een moeder die haar kind instopt.

Na middernacht gleed Joseph langzaam uit zijn slaap. Hij richtte zich half op. Naast hem hoorde hij de regelmatige ademhaling van Eyoum, een zwaardere en diepere ademhaling dan van Louise. Joseph duwde zijn ellebogen in het matras. Aan de andere kant van het bed keek Louise vanaf het nachtkastje toe hoe Joseph zijn nek strekte en naar Eyoum boog. De foto was een halfjaar geleden gemaakt. Een foto voor op de kist.

La femme qui a parfumé le lit,• schoot door zijn hoofd, terwijl Joseph diep inademde. Eyoum bracht een andere geur mee dan de lucht waaraan hij sinds jaar en dag gewend was. Hij legde zijn hoofd op het kussen en sliep in.

6. Een dagje Nienoord

Joseph Nieters sloeg rechtsaf en liet achter zich het geraas van het verkeer op de Roderweg uitdoven. De Molenweg was met een landbouwsluis voor sluipverkeer ontoegankelijk gemaakt. Op zijn elektrisch aangedreven fiets kon Nieters de obstakels passeren en zijn weg in stilte vervolgen. Hij was op weg naar Nienoord• in Leek, een kleine tien kilometer verderop. Zolang het duurde durfde Nieters, ondanks zijn haperend lichaam, de fiets nog te gebruiken, al was het maar om tegen beter weten in het gevoel van vrijheid en onafhankelijkheid te koesteren.

Meer dan zestig kunstenaars, amateur en professioneel, presenteerden hun werken in en om de borg en in het naastgelegen rijtuigenmuseum. De verkoopexpositie op het *Nieuwe oord* was een van de honderden culturele activiteiten in de regio, bedoeld voor verheffing van het volk, maar misschien was de aanleiding banaler en was cultuur voor kunstenaars en bezoekers enkel een middel om de ledigheid van de tijd onopgemerkt voorbij te laten gaan.

Herfstgeuren van verrotting werden weggedrukt door de scherpe lucht van ammoniak uit gierkelders en koeienloodsen. Hier en daar hingen aan schrikdraad driekleuren omgekeerd als teken van protest tegen overheidsbemoeienis met het dagelijks leven van veeboeren. Van brandganzen, kieviten, reigers, ooievaars was niets te duchten. Ook hazen, reeën, vossen en wolven waren geen partij in de strijd om een plek in het landschap. Flora en fauna gaven – in een ongelijke strijd – de voorkeur aan vluchten boven vechten. Joseph Nieters hield van die natuur; op zijn manier. •

Voordat onvrede over teloorgang van de wereld, de natuur en de aftakeling van het eigen lichaam zich als volgend piketpaaltje in het hoofd van Joseph Nieters vast kon zetten, liet hij de boerenboosheid achter zich. Het fietspad door het bos langs het Vagevuur• maakte zijn wereld kleiner, intiemer en hanteerbaar. Hier, tussen sparren, eiken, berken en beuken, liet de geschiedenis een relativerende en licht melancholische

stemming neerdalen. Slechts voor de aandachtige reiziger waren sporen te zien van vetes en oorlogen die eeuwen geleden op deze plek waren uitgevochten tot – om Slauerhoff te parafaseren – ook die leden waren moegestreden. Een mededelingenbordje van de historische vereniging was een handzame gids op dit slachteveld. In dit bos, aan deze pingoruïne hadden soldaten en hun gevolg bivak gemaakt voor ze een poging zouden wagen Groningen onder de voet te lopen. Die strijd was tevergeefs geweest, zoals alle strijd tevergeefs is, en met alles eromheen in de geschiedenis en vooral in de vergetelheid oplost.

Joseph Nieters had bij het museum een rollator gereserveerd. De vrijwilligster achter de kaartverkoop kwam naar buiten.

‘Meneer, fijn dat U er bent. We hopen dat U een mooie middag heeft op Nienoord.’ Het klonk als een ingestudeerde groet, die de impliciete belofte niet waar zou maken.

Joseph parkeerde zijn fiets onder de leilinde en zette de fiets op slot. Hij wist juist op tijd zijn hand terug te trekken, als wilde hij de sleutel aan de hulp overhandigen, en stak de sleutel in zijn borstzak.

‘Wilt U de handvatten hoger of lager? Is het goed zo?’

Het was goed zo. De rollator leek op maat gemaakt. Joseph Nieters knikte en schudde de zwarte vrouw de hand. Ze was van zijn leeftijd. In haar kleine goed omgezoomde oren droeg ze gouden trouwringen. Ze had luchtig gekamd peper-en-zoutkleurig kroeshaar – meer peper dan zout –, een rond gezicht met bolle wangen en volle paarsrode lippen. Een bloemenbedrukte katoenen jurk zonder ceintuur reikte van haar boezem tot haar enkels. De wijde stijlvolle jurk verborg de contouren van haar ongetwijfeld volumineus lichaam; ruim genoeg om, als ze hol was geweest, het lichaam van Joseph Nieters een schuilplek te geven.

Maartje, stond op haar naambordje, Maartje Prokraal• – medewerker. Ze had hem bekende trekken, zoals alle zwarte vrouwen bekende trekken voor hem hadden; was het niet de kleur van hun ogen, dan waren het brede vruchtbare

heupen, volle lippen en een intens warme gloed. Projecties van onvervuld verlangen en schrijnend gemis, aan wat dan ook, uit zijn kinderjaren hadden zich onwrikbaar op zwarte vrouwen vastgezet. Het verlangen om zelf te veranderen in een ‘Moriaan zo zwart als roet’• was met de jaren afgenomen. De privileges van de white man, bleken, ondanks de burden toch aantrekkelijker. Joseph Nieters onderdrukte zijn eerste impuls; hij zoende haar niet. Hij knikte nogmaals – verlangde ernaar aan haar boezem te worden gedrukt –, volgde Maartje Prokraal naar de winkel, annex ontvangstruimte, deponeerde zijn hoed op de zitting van de rollator en overhandigde de vrouw zijn museumkaart. Ze lachte minzaam. Joseph Nieters proefde een ironische ondertoon in haar “dankjewel”, maar zeker van zijn zaak was hij niet. Ironie hoorde, net als domheid, niet tot zijn sterke kanten. •

Links van de balie was een film te zien over de borg, het rijtuigenmuseum en slavernij. Zelfs in deze provinciale uithoek waren gevolgen van eertijds florerende slavenhandel en de onverschrokken ontdekkingsreizen uit de geschiedenisboeken tastbaar en zichtbaar. Niemand leek in retrospectief aan de inmiddels kwalijke handel en wandel van erudiete en ondernemende voorvaders te kunnen ontsnappen. Nieuwe generaties keken de koe in de kont en zagen stont, broeikasgassen, ammoniak en stikstofoxiden.

‘Zal ik een stoel bijshuiven,’ vroeg Maartje Prokraal. ‘Wilt U thee. Ik kan U een kop Darlingthee• brengen, of hebt U liever Groninger thee met witte puntjes?’•

Joseph Nieters haalde diep adem. Haar geur wilde hij tot zich nemen, als een gelovige het aroma van de wijn uit de avondmaalbeker en van de baklucht van vers ongedesemd avondmaalbrood. Hij keek haar aan, maakte een hoofdknik en sloot kort zijn ogen, als teken van instemming.

Versieringen aan de rijtuigen en het paardentuig, ornamenten van schelpen en andere kleinigheden, nooit opgemerkt door eerdere conservatoren, bleken een oorsprong in de Oost en in de West te hebben. Maartje Prokraal – ze is vertrouwd met

dove senioren – zet het volume hoger. Een vrouwenstem geeft uitleg bij de beelden.

“Op het schilderij van Jan de Baen staat kasteelvrouw Anna van Ewsum afgebeeld. Ze trouwde in 1665 voor de tweede keer – na de dood van haar eerste echtgenoot – met Georg Wilhelm van In- en Kniphuizen. Ze draagt een roodsatijnen kleed met een lage uitsnede. Haar witte boezem, haar wit gezicht en haar witte armen ontbloot tot aan de ellebogen lijken licht te geven. Ze trekken de eerste aandacht van de toeschouwer. Linksonder is een pikzwarte bediende nauwelijks zichtbaar. De jongen reikt Anna bloemen op een schaal. Misschien was er geen zwarte bediende op Nienoord,” zegt de vrouwenstem op de film, “misschien ging het de schilder en Anna van Ewsum enkel om het contrast tussen wit en zwart en wilden ze laten zien dat de borgbewoners in goede doen waren en niet wereldvreemd. Huis schilder van de borgbewoners, Herman Collenius (1650-1723), maakte tussen 1707 en 1710 een vergelijkbaar portret van Elisabeth Schay, dochter van de burgemeester van Groningen, in grijze jurk met rouches en een gouden omslagdoek. De zwarte bediende op dat schilderij is prominenter in beeld en offreert drie rozen, waar Anna van Ewsum uit vier bloemen kon kiezen. Herman Collenius kende ongetwijfeld het portret van Anna van Ewsum dat door Jan de Baen was gemaakt. Er zijn twee andere afbeeldingen van Collenius bekend met zwarte mensen,” zegt de voice over, “een zwarte kapster op een ongedateerd doek met de titel Vanitas dat veel lijkt op een eerder schilderij van zijn hand met een witte kapster op dezelfde plek. Het moortje, met onbekend jaar van schepping, is een ovaal paneel dat waarschijnlijk uitgezaagd is uit een kamerbeschildering in een pand in Groningen.”

Joseph schrikt van een schurend geluid en beweegt onverhoeds zijn armen naar opzij, als wil hij een aanval afslaan. Warme thee vloeit over zijn broek.

‘Mijn fout, meneer,’ zegt Maartje. ‘Mijn fout.’ Ze haalt vanachter

de balie een keukendoek en dept zijn kruis. Als ze naast zijn oor gebogen staat fluistert ze: ‘Hier achter, in het keukentje heb ik een keukenrol; voor achter uw knopen, of als u dat nodig hebt, een luier voor senioren. Geeft U maar een seintje.’ Ze legt kort haar hand op zijn schouder, dept opnieuw zijn broek en verdwijnt achter de kassa om bezoekers binnen te laten. Joseph blijft zitten, snuift haar natuurlijke lichaamsgeur – vanille, nootmuskaat, saffraan, kerrie, barracuda, piranha, antilope, junglegrond• – diep in zijn longen, en laat de film opnieuw aan zich voorbijgaan. Rijtuigen, paardentuig, schelpen als betaalmiddel, schilderijen met exotische vruchten, zwarte en Indische mensen en borgheren met invloed tot in Den Haag, Batavia en Paramaribo. Hij knikt en glimlacht als hij op weg naar de kunstenaars de balie passeert. Maartje Prokraal wiegt met haar heupen, opent haar lippen en buigt minzaam haar hoofd.

Na een stal met vijf manshoge zwarte kunststofpaarden – enkel ruinen – begint de tentoonstelling met beeldhouwwerk, grafiek, viltkunst, gestileerde ansichtkaarten op Oekraïense wijze geborduurd, figuratieve olieverfschilderijen, lino’sneden, acryl voor abstract werk, Chinese houtskooltekeningen, houtdrukken, siersmeedwerk, glaskunst, Indonesische batik, portretteerkunst met kleurpotloden, sieraden van zilver, goud en hardhout, Thaise zijdeschilderingen, digitale technieken, Japanse origami, videokunst, elke twee uur een karaoke-performance, boekbinders en sneltekenaars, met het leven, de dood, de natuur, dwergen, reuzen, heksen, de cosmos, de naasten, opa en oma, overleden kindjes, honden, katten, poezen, zangvogels, weidevogels, paarden, koeien, het ego en het ZIJN als onuitputtelijke inspiratiebron.

‘Monsieur Chapeau, Meneer Nieters, ik groet het licht in U.’•

Een jongeman met Japans uiterlijk houdt zijn armen gestrekt langs zijn lichaam, kijkt naar de klinkers van voorheen de stal en maakt een diepe buiging.

Joseph Nieters antwoordt achter de rollator met een lichte buiging. Hij knijpt in de remmen.

‘Yumi Tetsuaki,’ zegt de Japanner, ‘Bleumink. We hebben elkaar in het academiegebouw ontmoet. Monsieur Chapeau.’

Joseph Nieters gaat rechterop staan. In zijn linkerhand houdt hij zijn hoed voor zijn kruis. Zou mijn penis door de gemorste thee net zo gerimpeld zijn als mijn voetzolen nadat ik natte voeten had gehaald bij slootjespringen? vroeg Joseph zich af. De gedachte gleed voorbij.

De marktkraam, met papier, teksten, lijsten en inkt op de tafel, is van de student met zijn postdoc-onderzoek naar *The influence of Japanese Shunga and Calligraphy on Contemporary Dutch Graphic Art since Deshima*.

Yumi Tetsuaki is niet te stoppen. Joseph Nieters raakt duizelig van de woordenwaterval over kimono's, waaiers, kamerschermen met erotische tekeningen, harakiri, de zeven samoerai, Kanu kalligrafie. Hij raakt in toezel. Vertigo, dat is het woord dat Joseph zocht, licht in het hoofd, schwärmerisch.

‘Die groet,’ vraagt hij aan Yumi Tetsuaki als hij zich enigszins onder controle heeft. ‘Hoe noemen jullie die groet? In Japan bedoel ik.’ Joseph Nieters buigt zijn hoofd en kijkt of zijn hoed zich nog op de juiste plek bevindt.

Tetsuaki neemt een penseel met een brede kwast en tekent van rechts naar links en van boven naar beneden in twee trage en zorgvuldige streken Japanse woorden op een lange reep rijstpapier.

‘Maborosi no Hikari,’ zegt hij. ‘Zo heet de begroeting. Ik groet het licht in U.’

Joseph Nieters zet zijn hoed op, brengt in één beweging de hoed terug naar de oorsprong van zijn wereld en buigt licht met zijn bovenlichaam.

‘Precies,’ zegt Yumi Tetsuaki. ‘Deze groet betekent dat ik uw intelligentie, uw heldere geest en uw levenswijsheid respecteert. Maborosi no Hikari.’

Joseph Nieters legt de hoed op de rollator en knijpt hard in de remmen. Vertigo, schwärmerisch, schwindlig, toezel. Hij wil naar buiten in de frisse lucht.

‘Kun je mij een schilderij maken met die spreuk, met die groet, bedoel ik?’ zegt hij om het gesprek af te sluiten.

Op het moment dat de afspraak is beklonken – over een maand de ingelijste groet in Japanse kalligrafie op rijstpapier –, voelt Joseph hoe een stevige arm onder zijn oksel schuift.

‘Ik dacht, laat ik eens zien hoe het met meneer gaat. Gaat het goed met U? U ziet wat pips, wat bleekjes.’ Maartje Prokraal duwt de arm van Joseph stevig tegen de zijkant van haar boezem in de bloemenjurk. Met haar vrije hand schuift ze de rollator opzij. ‘Ik neem meneer mee voor een frisse neus,’ zegt ze tegen Tetsuaki. En tegen Joseph laat ze volgen. ‘Nee, uw hoed hebt U niet nodig. De zon schijnt. We komen hier terug. Wees niet bevreesd.’

Joseph was bang.

Voor ze de zon opzoeken wijst Maartje Prokraal op een vitrine met een arreslee. ‘Ook culturele diefstal,’• zegt ze. ‘De schelp.’ Ze trekt Joseph dichter naar het kleinood achter glas.

‘Ar van Fries type,’ leest zijn gids. ‘Bruikleen Mr. J.A. Lotgering. Zwart gelakte sneeuwgliders op ijzer; boeg met in golfjes gesneden bekroning, geheel verguld, langwerpige bak in schelpvorm, waarop geschubde parelmoerinelg; zadelzit met blauw trijp en franje; brug van bewerkt ijzerwerk in blauw met goud; voetsteuntjes voor arresloffen; metalen houders voor de leidsels; binnenbekleding gecapitonneerd met donkerblauw trijp; voetkleedje een zwarte vacht. Los kussen, 2 lamoenstokken, blauw. Volgens overlevering afkomstig van Koning Willem II, ca. 1840. Jaar van aanwinst 1968.

‘Dit onthoud ik niet,’ zegt Joseph.

‘Dat hoeft ook niet,’ zegt Maartje Prokraal. ‘Onthoud dat het is gestolen.’ Joseph knikt. Alles bewaart hij voor de lange termijn in zijn diep geheugen. Niemand kan erbij.

‘Dit is mijn favoriete plek,’ zegt Maartje Prokraal, ‘op Nienoord is dit mijn favoriete plek.’ Ze duwt de arm van Joseph opnieuw strak tegen haar lichaam en vervolgt, ‘thuis lig ik het liefst

bloot in bed.' Pas nu ziet Joseph dat de zoom van haar jurk en van de mouwen afgezet is met een print van een slavenketting. Op de rug, in bed, haar favoriete plek. Ze trekt Joseph in de volle zon.

Na de korte wandeling langs kunstenaars met spekstenen tuinbeelden, spiegelsculpturen, keramieken kralen aan ankertouwen, smeedijzeren papegaaien, hardhouten vogelhokjes, flamingo's in Cortenstaal, en langs een klein kanon dat ooit kogels heeft afgeschoten in de tijd van Rabenhaupt en Bommen Berend, hebben ze een rustplek gevonden op klapstoelen in de schelpengrot. De wanden van de ruime, bijna vierkante zaal, zijn tot aan het plafond bedekt met witte schelpen. Hier en daar zijn figuren te zien van engeltjes, of van putti, misschien zijn het zeemeerminnen. Strak tegen het plafond zijn tegenover elkaar twee moorkoppen te zien; pikzwarte bolronde jongenskoppen met rood geverfde lippen, spierwitte tanden en een tulband met verticale rood-witblauwe strepen. Joseph Nieters herkent Zwarte Piet uit zijn kinderjaren; al ontbreekt de roede.

'In de tijd van Anna van Ewsum, misschien later, woonden twee zwarte kinderen op de borg, zo gaat het verhaal. In die tijd spraken de bewoners van negers of van moren.' Maartje Prokraal legt een hand op de schouder van Joseph. 'Jij, en je ouders noemden ons nikkers, maar dat mag niet meer. Èh?' Joseph staart naar boven. 'Ben jij opgegroeid met negro spirituals, of zong je woke mee met gospels?' Maartje Prokraal steekt haar borst vooruit. 'Hé man. Halleluja. Amen.'

Joseph Nieters mist zijn hoed. Is dit een preek, of is dit een terechtwijzing? vraagt hij zich af. Moet ik me schuldig of verantwoordelijk voelen voor het gedrag en de woordenschat van mijn voorouders? Had ik in mijn verhalen niet over negers en negerinnen mogen schrijven? Moet ik als in *Het proces* van Kafka al mijn boeken verbranden of herschrijven? De hand van de zwarte vrouw drukt zwaar op zijn schouder. Nee, hij is niet van de gospels. Tussen zijn oren klinkt Consolamini, consolamini, popule meus. •

De andere hand van Maartje Prokraal wijst naar de koppen

aan het plafond. ‘De jongens hebben een dochter van een van de borgbewoners van de verdrinkingsdood gered.’ Maartje Prokraal wijst naar de vijver met de houten kralen aan het scheepstouw en de slotgracht met twee witte zwanen. ‘Zo gaat het verhaal; zwarte jongens redden witte prinses.’ Ze lacht en steekt haar handen omhoog. ‘Of het echt is gebeurd, weet niemand. Hoe dan ook; de jongens leven voort in de moorkoppen onder het plafond.’ Ze gaat staan en hijst Joseph uit de klapstoel. Joseph verliest zijn evenwicht en valt tegen haar golvende bossem. •

‘Geeft niks, jongen, geeft niks.’ Hij voelt een kusje op zijn voorhoofd. Maartje Prokraal – medewerker – duwt zijn hoofd tussen haar borsten. ‘Nep,’ zegt ze, ‘allemaal nep. Protheses in huidkleur. Blanke siliconen.’ Als haar schaterlach naar de Moriaantjes is opgestegen herpakt ze haar gidsrol.

‘Eerder, ik weet niet hoe lang geleden, kon je, daar bij de wand, aan een touwtje trekken. De jongens knipperden dan met hun ogen; of misschien bewoog hun onderkaak, dat weet ik niet meer. De tijd dat zwarten zeggen wat witten willen horen...’

Joseph Nieters hoort alles wat Maartje Prokraal zegt. Hij onthoudt niets. Hij wil naar huis. Als zijn gids hem de traptreden van de schelpengrot afhelpt voelt ze als een moeder – of is het als een minnares? – in zijn kruis. ‘Droog,’ zegt ze, ‘je broek is helemaal droog. • Kom we gaan.’

***

‘Ik maakte me al ongerust,’ zegt Eyoum. Ze had op de uitkijk gestaan. ‘Wat zie je er afgepeigerd uit, om geen ander woord te gebruiken. Heb je wel gegeten? Heb je genoeg gedronken? Is je batterij leeg?’

Joseph Nieters gaf de fiets aan Eyoum en omarmde zijn kamerrollator, die ze bij de voordeur had klaargezet. Hij was blij weer thuis te zijn. Heel blij.

‘Ik was wat vertraagd,’ zei hij. ‘Maar nu ben ik er.’ Hij zet zijn hoed af.

Eyoum hielp Joseph Nieters uit zijn jas. De fiets stond weer aan de zonnestroom. Nadat ze zijn jas aan een knaapje had gegeven, trok ze zijn trui over zijn hoofd.

‘Je hebt gezweet,’ zegt ze. ‘Je ruikt.’

Ik stink,• dacht Joseph, ze bedoelt te zeggen dat ik stink, maar dat zegt ze niet. Ze wil horen dat ik schoon ondergoed aantrek.

‘Morgenochtend verschoon ik me,’ zei hij. ‘Nu niet meer.’ Hij trok de bretels opzij, stapte het toilet binnen en liet zijn broek zakken. De deur op een kier sinds Eyoum hem had verboden de wc-deur op slot te doen.

Eyoum stond, haar voeten licht gespreid, in de hal met een hand aan de duwstang van de rollator. ‘Als je wilt dat ik...’

‘Dan laat ik je dat...’

Eyoum wachtte.

‘Ik red me wel,’ zei Joseph. ‘Dank je.’ Het vervolg van zijn woorden slikte hij in. Pas toen hij de deur naar de kamer dicht hoorde gaan kwamen de eerste druppels, aarzelend. De aarzeling bleef. Ik heb te weinig gedronken,• ging door zijn hoofd. Ik drink te weinig. Diep zoog hij lucht in zijn longen. Hij richtte zijn neus naar zijn oksel, eerst links, dan rechts. Ik stink, ging opnieuw door zijn hoofd. Langzaam liet hij de adem los. Ze, Maartje Prokraal – medewerker – rook naar lavas, peterselie, gestoofde prei, sterremunt, stampot zuurkool, kippensoep, paardenmest, naar pasgerooid aardappelen op een bult. Ze, Maartje Prokraal – medewerker – rook naar moeder aarde, of naar een minnares van twee nachten later. Push-up bra’s met piepschuimvulling, onderhuidse botox, of al dan niet lekkende chemische siliconenprotheses, dacht hij, als je de kern van de zaak• niet kent, kun je door illusies van streek raken. Met misnoegen zonder spijt dacht hij aan de avond dat hij met zijn been langs een tafelpoot had gestreeld, denkend dat het het been van Lilian was. Lilian is al jaren dood, de tafel staat in Joseph’s studeerkamer. Lilian leeft in dood hout. Joseph Nieters steunde met zijn ellebogen op zijn knieën, sloot zijn ogen en wachtte op wat komen ging.

‘Je hebt je opnieuw door een vrouw laten intimideren,’ zegt

Eyoum, ‘ik vermoed, gezien je weemoed, dat een zwarte vrouw je op je kwetsbare plek – mag ik van iemand zijn?• – heeft aangeraakt. Heb ik het mis? Klopt het?’

Joseph stond met zijn buik tegen de rand van de wastafel; voor het evenwicht. Achter hem, binnen handbereik, de kamerrollator op de rem. In de spiegel zag hij hoe hij een washandje nat maakte onder de warme kraan. Hij richtte zich op en streek met de natte washand door zijn linkeroksel, fluisterde *Dominus vobiscum*, wreef met *Et cum Spiritu tuo* door zijn rechteroksel, liet zijn onderbroek zakken en rondde met de uitgewrongen washand zijn kruis onder de uitroep *Credo in unum Deum*,• poetste zijn tanden – elektrisch – en spoelde zijn mond met groene zeep om de godslastering ongedaan te maken.

Een minuut of tien later, op zijn leeftijd keek Nieters niet op een minuut meer of minder, lag hij op zijn rug in bed. Hij deed zijn ogen dicht en hoorde een vrouwenstem zeggen: thuis lig ik het liefst bloot op bed, op m’n rug. Uit de badkamer hoorde Joseph het wassen en plassen van Eyoum. Met de stoom gleeed de lucht van lavendel en rozen langs het plafond de slaapkamer binnen. Joseph deed verlichting uit. Door een kier tussen de gordijnen keek de nacht mee. Joseph zag oogwit knippen.

Joseph hoorde hoe Eyoum naast hem het hoofdeind van de matras in een hogere stand zette.

‘Blijf rustig liggen,’ zei ze. Haar warmte straalde onzichtbaar naar het hoofd van Joseph, hem zo bekend van een infuus met jodium om zijn innerlijk in beeld te brengen. ‘Ik wil nog even met je praten. Het geeft niks als je in slaap valt. Ook in je slaap luister je naar me. Ik ken je wel een beetje.’

Joseph keek opzij. Hij zag haar oogwit en het wit van haar tanden. Om haar hoofd had ze een handdoek gewikkeld. In het donker verdwijnt alle kleur, ook de kleur van haar mond. In het duister is de wereld zwart, wit en grijs.

‘Heb je lekker gegeten?’ vroeg ze. ‘Ik wil dat graag weten. Eten is belangrijk voor mij.’ Joseph hoorde haar lippen. Hij antwoordde.

‘Je hoofd heeft niet stilgestaan,’ zegt Eyoum nadat Joseph in hooflijnen zijn wederwaardigheden heeft verteld. ‘En daarbij komt alles wat je me niet vertelt en wat ik enkel kan raden.’

‘Hoe...,’ zegt Joseph. ‘Hoe...’

‘Je hoeft je niet te verontschuldigen voor je gebrekkige taal. Niemand, ook jij niet, kan zeggen wat in het binnenste kolkt en woelt. Als het op expressie aankomt zijn we allemaal amateurs met een handicap. Je hebt dat op Nienoord van alle kanten kunnen zien. Niets is wat het lijkt. Maborosi no Hikari, mooi gezegd, maar het blijft tasten in het duister tot het eeuwige licht je verlicht.’

Eyoum kruipt tot aan haar kin onder het dekbed en steekt haar benen opzij.

‘Je hebt koude voeten,’ zegt ze. ‘Kruip tegen me aan, als je wilt. Om het Bijbels te zeggen: vlei je aan mijn boezem, en, met het Hooglied; geniet van mijn borsten. Geniet van het liefelijke, onaneer en masturbeer zolang je kunt.’

Het vocht achter de ogen van Joseph liet los. Hij kon niet.

‘Nee,’ zegt Eyoum, ‘jij bent niet verantwoordelijk voor de daden en de nalatigheden van je voorouders. In 1863, toen de slavernij werd afgeschaft, woonden je erflaters nog in het Koninkrijk Hannover. Ze kwamen in dat jaar naar Erica• voor een beter bestaan, en voor zover dat is na te gaan, is dat betere bestaan gelukt. Nee, ze waren geen uitgebuite turfgravers met een hang naar geweld, drank en incest. De Hannoveranen, die Drenthe kwamen opstoten, waren niet behept met die malle gewoonten van adel en koningshuizen. De migranten waren katholieke boeren met pit en initiatief. Ze hadden hart voor hun zaak en voor hun familie. Hun verantwoordelijkheid gold hun naasten, net als dat voor jou geldt. Je kunt het nalezen in *Kleine Hein*, de streekroman in de regiotaal van Gerhard Heinrich Vocks uit Barger-Compascuum, de eerste katholieke schrijver uit Drenthe. Jij bent een goede tweede, ook al is je rooms gehalte lange tijd tanende geweest. Maar: revenons à nos moutons. •

God was hun rechtvaardige rechter met verwijzing naar hemel of hel; of een eindbestemming ertussenin. Trots gold

hun eigen prestaties en de prestaties van hun kroost. Net als dat voor jou geldt. Pas als je enige zeggenschap hebt over je daden en je nalatigheden hoef je je verantwoordelijk te voelen, pas dan is trots gerechtvaardigd. Ook excuses gelden enkel voor je eigen daden, niet de daden van je verwekkers.'

Tranen vloeien in hun eigen tempo langs de neus van Joseph, terwijl zijn ademhaling vertraagt en een harmonieus ritme vindt.

'Jouw Maartje Prokraal – medewerker op Nienoord – maakte gebruik van je latent schuldgevoel, van je verlatingsangst, van je overbodigheidsgevoel. Je liet haar haar gang gaan bij gebrek aan een passend antwoord op haar afrekening met háár verleden. Vernedering en afwijzing zijn je, naast onbegrip, niet vreemd. Jouw Maartje Prokraal – medewerker op Nienoord – reeg op haar ironische manier schakels aan de ketting waaraan je al een heel leven gekluisterd bent.

Voor een ongehoorzaam en stout kind, je mag ook zeggen; voor een onderzoekende en vragende geest, lijkt er geen plaats te zijn in de *mandieligheid*. Je hoort niet bij de *naoberschap*. Af en toe komt een fee met een toverstaf je te hulp om je lot te verlichten; voor zolang het duurt. Inmiddels weet je dat je bij niemand hoort, en dat ook niet wilt; bang als je bent volledig – net als Leonard Nolens – in die ander te verdwijnen. Je kent de theorie, de praktijk is weerbarstig en vol kinderlijke valkuilen met hardnekkige gewoontes en onweerstaanbare dwangneurosen.

Je dacht aan *Het proces* van Kafka als vergoelijking met terugwerkende kracht. Zo weet ik nog een paar boeken. Je had ook *De metamorfose* van deze Tsjechische schrijver kunnen noemen, waarin hij handelsreiziger Gregorio Samsa laat veranderen in een monsterlijk insect, of van Mynona *Der Operierte Goy* waarin een nazi – Rehsok – in een jood – Kosher – verandert, inclusief het goedkope naamgrapje. Mohsin Hamid laat in *The Last White Man* een witte man – met de naam Anders – ontwaken, tot zijn schrik is hij een bruine man geworden. Heel vreemd is het niet dat je een ander had willen zijn. Het leven is bedoeld om te worden wie je al bij je geboorte

was. Die ontdekkingsreis kent veel tussenstations, ook met diversiteit van kleur en van geslacht. Of ben je de strekking van *De alchemist* van Paulo Coelho vergeten? Je zoekt de hele wereld af om je schat te vinden. Die schat ligt thuis begraven onder de appelboom. Het leven is helder; af en toe eindig je op een kopstation en moet je op je schreden terugkeren om verder te kunnen gaan. Weet je nog dat je een vrouw wilde zijn; al was het maar om zonder rooms schuldgevoel aan je eigen tietten te kunnen voelen. Dat meisjes konden masturberen was de bij paus, kardinalen, priesters en paters – druk als ze waren met jongentjes – onbekend. Beroering van de kittelaar, als die al bekend was, werd niet met ruggemerging, kaalheid en hellevuur bestraft. Weet je dat nog? Ken je ze nog, die volksdevotionele misverstanden? Je weet het nog. Eindeloos kun je je in dat parallelle universum wentelen, ook als het niets oplevert dan een nostalgische mijmering met een glimlach.

Ik zie dat je nog niet slaapt. Ik lees je een verhaal uit een ander parallel universum, uit de tijd van net na de afschaffing van de slavernij. Het verhaal is niet af. De schrijver heeft afsluitende alinea's vergeten. Hij is blijven steken in het romantische en moraliserende. Het verhaal heeft een vertrouwd rooms slot. Je kunt zelf het verlichte vervolg schrijven. Hoe dat vervolg luidt, hoef ik je niet te vertellen.'

De Neger

“Wanneer zal het toch zomer zijn, moeder?” zei Willem, toen hij op zekere dag uit het venster naar de wolken zag. “Ik verlang er geducht naar, Jozef eens met Pieter de tuinman te zien werken.”

Zijn moeder zei hem, dat het nog vrij lang duren zou, eer het zomer was; maar dat zij, als het eens een heldere lucht en mooi weer was, misschien wel voor een enkele dag met de wagen naar buiten zouden rijden. De kleine Willem verheugde zich daar zeer en begon al met ongeduld te verlangen, dat de sneeuw geheel zou gesmolten zijn, dat de regen ophouden en de zon schijnen zou, zodat het een recht fraaie dag werd.

“ ‘t Is nog niet lang geleden, Willem, dat gij bang waart, dat de sneeuw te schielijk smelten zou, en wenste, dat de winter nog lang duren mocht.”

“O ja, moeder; maar ik wist toen nog niet, dat de schoorsteenveger naar buiten zou gaan, om met Pieter in de tuin te werken.”

“En denklijk zult gij, als de zomer komt, weer andere dingen vinden, die u veel beter bevallen, dan Jozef Flink het dan doen zal.”

“He, moeder!” riep Willem op eens en wees naar buiten op straat, “zie daar eens een grote schoorsteenveger achter op die koets staan, met mooie fijne kleren en niemendal morsig, dan alleen aan de handen en in het gezicht. Ik begrijp niet, hoe die in een schoorsteen kan opkomen; want hij is geducht dik.”

Zijne moeder schudde lachend het hoofd en zei:

“Die man is geen schoorsteenveger, mijn lieve jongen.”

“O, dat is hij vast wel, moeder, want zijn gezicht is nog zwarter, dan dat van Jozef Flink was, en zijn handen ook.”

“Dat is waar; maar hij is daarom toch geen schoorsteenveger. De kleur van zijn huid is zwart, even als de kleur van uw huid blank is Willem.”

“Maar de huid van ieder mens is blank van kleur, moeder.”

“Van ieder mens, die hier in ons land woont, mijn kind; maar er zijn sommige landen, zeer ver van hier, waar de huid van alle mensen zwart is, gelijk daar bij die man.”

“Wat zou ik dan graag eens naar dat land toegaan, moeder. Het moet zulk een aardig gezicht zijn, overal zwarte mensen te zien.”

Ik ben er zelve nog nooit geweest en geloof ook niet, dat gij er ooit komen zult, Willem, daar het zo heel veraf is.”

“Maar konden wij er dan niet eens met de wagen naar toe rijden, moeder?”

“Neen, Willem, ” antwoordde deze, ook met de wagen niet.”

Daar viel Willem eens iets in, dat hij vroeger gehoord had, en hij riep uit: “Dan durf ik wel wedden, dat het een van die plaatsen is, waar de zon naar toe gaat als wij in slaap zijn.

“Ja mijn kind; er zijn een grote menigte plaatsen, tot welke de zon gaat, om het dag te maken, als het hier bij ons nacht is; en het land, van waar die man komt, is er een van. De mensen, die in die landstreek wonen, worden Negers genoemd.”

“En als die Neger uit mijn witte kom dronk, zou hij die dan met zijn mond of zijn handen ook aan de rand vuil maken?”

“Volstrekt niet, Willem; zijn gezicht en zijn handen zijn even zindelijk, als de uwe, ofschoon zij er zo zwart uitzien. Elk ding, dat zwart is, is daarom nog niet vuil of morsig. Of denkt gij, Willem, dat de zwarte zijde japon van grootmoeder morsig is?”

“O neen, dat is hij vast niet,” antwoordde Willem.

“En ook de zwarte inktkoker niet, of ik moet er bij ongeluk enige druppels van de inkt op gemorst hebben.”

“Maar kom,” zei zijn moeder, “als gij zo verlangend zijt, om eens enige Negers van nabij te zien, kan ik u die hier in de stad wel tonen; ofschoon ik u al niet naar hun eigen land kan brengen.”

Zij trok daarop aan de schel en zei de knecht, dat de koets moest komen; en toen die voor de deur stond opende Jan het portier, sloeg de trede neder en hielp Willem en zijn moeder erin klimmen. De koetsier nam de zweep in de hand, en de paarden begonnen te draven. Zij reden verscheiden straten door en hielden eindelijk voor een groot huis stil. Jan sloot het portier weder open en hielp hen uitklimmen.

“Wat is dit voor een huis, moeder?” vroeg Willem. “Is het hier, dat de zwarte mensen wonen?”

“Het is een school, mijn kind,” was het antwoord, “waar kleine jongens en meisjes lezen en schrijven leren; en onder de jongens zijn ook enige Negers.”

Zij traden daarop in een grote zaal, de grootste, die Willem nog ooit gezien had. Deze stond geheel vol met banken en tafels, en op de banken zaten een menigte jongens, sommigen al vrij groot, maar anderen nog klein, en zij waren allen druk bezig met hun lessen te leren. Enigen leerden lezen, anderen schrijven en de kleinste spellen; en zij maakten zulk een geraas, door hardop hun les op te zeggen, dat Willem geen

enkel woordje verstaan kon. Opeens trok de meester van de school echter aan een schel, die aan de muur hing, waarop iedereen op het ogenblik stil zweeg en het zo doodstil in de zaal werd, alsof er geen mens meer in was.

“Zie eens Willem, hoe gehoorzaam zij zijn,” zei zijn moeder; “zij weten, dat zij stil moeten zijn, zodra er aan de schel wordt getrokken.”

Zij ging daarop met Willem aan de hand op de meester toe verzocht hem, haar de negerjongens te laten zien, die bij hem op school gingen. De meester zei, dat hij dat gaarne doen zou, en bracht haar bij een tafel, waaraan vier kleine zwarte jongens zaten die met Willem spraken, en hem de hand gaven, en hem toonden, dat hun handen niet morsig waren, ofschoon een zwarte kleur hadden.”

“En hoe zijt gij hier gekomen uit uw land, dat zover hier vandaan ligt?” vroeg Willem.

“Wij zijn met een groot schip gekomen,” zei een van de jongens, “en hebben een reis gedaan, die heel veel dagen duurde.”

“Maar waarom zijt gij niet in uw land gebleven, daar dat hier toch zo geducht ver vandaan ligt?”

“Wij kwamen hier, om lezen en schrijven en nog een menigte andere nuttige dingen te leren. Wij hebben geen scholen in ons land.”

“Doen dan de kleine jongens daar den ganse dag niet anders dan rondlopen en spelen?” vroeg Willem.

“Niets anders,” antwoordde de zwarte knaap; “maar als zij dan volwassen en grote mannen zijn geworden, hebben zij ook niets geleerd en kunnen niets goed doen. Zij weten niet, hoe zij huizen moeten bouwen, en hebben geen verstand van kleren te maken en kunnen niet half zo goed brood bakken, als gij hier doet.”

“Dan denk ik, dat het u in dit land wel goed bevallen zal,” zei Willem.

“Ach neen, dat doet het niet,” sprak de jongen omdat het hier zo bitter koud is. In ons land hebben wij nooit sneeuw of ijs; het vriest er nooit; en hier ben ik bijna altijd half verkleumd van de koude.”

“Maar gij kunt dan ook geen sneeuwballen maken, en kunt niet op het ijs glijden,” zei Willem. “Neen waarlijk, het zou mij in uw land niet bevallen.”

“O, het zou wel; want het is altijd zomer bij ons; wij hebben overvloed van lekkere vruchten en schone bloemen. Dan baden wij ons ook en zwemmen in het water rond, als wij het te warm hebben; en wij klimmen in hoge bomen; en o, het is veel prettiger bij ons, dan in dit koude land! Maar ik ben blij, dat ik hier van alles leren kan, en dat ik eenmaal, als ik weer thuis kom, ook aan andere zwarte mensen zal kunnen onderwijzen, wat ik geleerd heb.”

“Kunt gij het bouwen van huizen, het kleermaken en dat alles op deze school leren?” vroeg Willem.

“Neen,” was het antwoord; “maar als wij hier lezen, schrijven en rekenen geleerd hebben, ga ik naar een andere plaats, waar ik leren kan, hoe men een huis moet bouwen.”

“En ik,” zei een tweede van de jongens, “zal het schoenmaken leren.”

“En ik,” riep de derde, “kom bij een wagenmaker en leer, hoe men karren en ploegen maakt.”

“En ik,” zei de laatste, “ga buiten bij een boer, die mij zeggen zal, hoe ik het veld moet bebouwen.”

“Wat zult gij dan al veel dingen kunnen maken met elkander,” riep Willem, “en wat zullen de zwarte mensen blij zijn, als zij u terug zien komen om hun dat alles ook te leren.”

Terwijl Willem zo aan het vragen en praten was, sprak zijn moeder met de meester van de school die haar zei, dat de negerjongens even vlijtig waren en even goed leerden, als een van de anderen kinderen, en bijna nog nooit straf hadden verdiend.

Toen zij eindelijk weg wilden gaan, viel Willems oog nog op een jongen, die geheel alleen, met een papieren muts op het hoofd, op een hoge bank zat en bitter schreide.

“He! zie daar die kleine jongen eens,” zei Willem zachtjes tot zijne moeder. “Wat zou hij gedaan hebben?”

“Hij is ondeugend geweest, jongenlief, en mag daarom vandaag niet bij de andere kinderen zitten. Hij heeft die muts

op, opdat elk zien zou, dat hij stout geweest is.”

“Dan denk ik, dat hij zich schaamt, dat hij haar op heeft, en daarom zo schreit. Misschien schreit hij ook wel, omdat het hem spijt, dat hij ondeugend geweest is. En zal hij hier moeten blijven, als de andere kinderen naar huis gaan?” zei Willem, de wenende knaap met medelijden aanziende.

“Wij willen het de meester eens vragen,” antwoordde de moeder, en vroeg dezen, wat hij voor kwaad had gedaan.

“Hij is ongehoorzaam geweest,” zei de meester; “hij bleef lachen en praten, toen ik aan de schel trok, om stilte te gebieden.”

“Hebt gij berouw over uw ongehoorzaamheid?” vroeg Willems moeder aan de jongen. “Zo ja, wil ik de meester verzoeken, u dit voor deze keer te vergeven.”

“O ja,” zei de jongen snikkende, “ik zal het nooit weer doen.”

“Zorg maar, dat gij uw belofte goed houdt,” sprak de meester; en hij nam hem de muts af en zond de jongen naar zijn plaats terug, hem zeggende: dat hij eerst de mevrouw moest bedanken, die vergiffenis voor hem verzocht had. De knaap wiste met de slip van zijn buisje de tranen van de wangen, maakte een diepe buiging en zei: “Ik dank u wel, mevrouw.” Daarop haastte hij zich, om weer tussen zijn makkers in te gaan zitten, die heel blij waren, toen zij hem terug zagen komen. Willem was ook blij; maar juist op dat ogenblik kwam Jan zeggen, dat de koets klaar stond, waarop de moeder de meester voor zijn goedheid bedankte en met onze kleine vriend naar huis reed.

(Uit: *De Sneeuw en andere verhalen*, A.C.J.A Weetjen, vertaald uit het Engels door J.J.A. Goeverneur, 1871 delpher.nl)

7. Greyness is All

‘Heb je een leuke dag gehad?’ Eyoum legt haar hand op de schouder van Joseph die in de zware zwartleren stoel zit, de onderarmen op de brede leuning. Hij dommelt lichtjes. Voor hij kan antwoorden voelt hij haar lippen op zijn kale hersenpan.

‘Ik ga morgen je haar knippen,’ zegt ze. ‘Rondom met de tondeuse.’

‘Heb je de ambulance gehoord?’ vraagt Joseph. ‘In de straat. Ik was te moe om op te staan om te gaan kijken.’

‘Ik had het nieuws willen bewaren tot na het dessert,’ zegt Eyoum.

‘Serveer maar als voorafje,’ zegt Joseph.

Eyoum schenkt twee glazen biologische perencranberrysap met gember, gaat naar het aanrecht en komt terug met een plateau met toastjes en Franse kaas. Ze schuift een stoel naast de fauteuil en legt haar hand op de onderarm van Joseph.

‘Drink eerst maar wat. Heb je genoeg gedronken vandaag?’

Joseph neemt een slok, zet het glas terug en houdt een toastje met brie in zijn hand.

‘Singh Singh,’ zegt Eyoum.

‘Je moet zijn groeten hebben,’ onderbreekt Joseph haar zin.

‘Singh Singh. • Ik liep op de hoek van de Hazelaarlaan en de Elzenlaan, de katjes zijn lichtgroen, ik zag de ambulance staan, die ik eerder had gehoord. Op straat wachtten Corduwener, Soerkamp en mevrouw Wenckenbach op gepaste afstand. De ziekenbroeders kwamen van het tuinpad van Singh Singh. Ik wachtte tot de ambulance zou vertrekken; mijn discretie, je kent mijn discretie.

Van afstand zag ik hoe Corduwener en Soerkamp na kort overleg met een broeder meeliepen naar het huis van Singh Singh. De tweede broeder telefoneerde vanuit de ziekenwagen. Ik liep door. Bertha Wenckenbach hield me staande. Met verhoogde stem zei ze: “Singh is dood. Aneurysma of hartaanval. Zijn hondje heeft de alarmknop ingedrukt. 112.

Corduwener en Soerkamp wachten bij Singh tot de afleggers komen. Dood. Ach Singh is dood. Singh Singh. Zijn eten stond nog in de magnetron. Ach daar komt zijn hondje.” Sommige mensen weten alles, ook wat niet van toepassing is. Bertha is een van die bevoorrechten.’

‘Chicken Curry Madras,’ zegt Joseph met meewarige ondertoon. ‘Singh Singh at wat Pot schafte. Hij warmde de prak van de overbuurvrouw op. Kip kerrie van Floriske van de Pot gerukt.’

Joseph verwijst naar de ruilhandel tussen Singh Singh en Floriske van de Pot. Singh Singh bracht dagelijks zijn kranten naar de buurvrouw verderop

‘Heb je rekeningen te vereffenen?’ vraagt Eyoum. ‘Heeft iemand je op je ziel getrapt? Heb jij zo’n oog om oog, tand om tand-weerwoord nog nodig?’

‘Zwarte muze...’ Joseph zwijgt.

‘Le petit chien kwam naar me toe,’ zegt Eyoum, ‘alsof het hondje me kende. Ik nam le petit op de arm en bracht hem terug naar zijn huis. Corduwener en Soerkamp zaten aan de keukentafel. Ze keken van afstand naar het dode lichaam van Singh Singh. “Hij is dood,” zei Corduwener. “Ja,” zei Soerkamp. “Hij leeft niet meer.” Op de tafel stonden twee borden met restanten gele rijst en kippenbotjes. Op het aanrecht zag ik een droogdoek met gele mondstrepen. Er knipperde een lampje van de magnetron. Uit een halfopen doos staken twee menorahs.

Ik knikte naar Corduwener en Soerkamp. Ze begrepen me zonder uitleg te vragen. Even later brandden kaarsen aan weerszijden van Singh Singh. Alles lag in dozen gereed voor de laatste eer.

Het lichaam van Singh Singh lag onder een roodwit geblokt tafellaken op de vloer. Zijn hoofd was bedekt met een theedoek. Ik zag de contouren van zijn ogen, neus en mond. • Onder zijn hoofd een kussen dat van de driezits afkomstig leek. Ken je zijn huis? Nee! Achter Singh Singh onder het boerenbont, hangt aan de wand een reproductie van een schilderij van Salvador Dali. De vloeibare tijd, of hoe het mag heten, met het

smeltende uurwerk, je kent het wel. Een afbeelding van een droomwereld met een eigen intrinsieke schoonheid. Naast het schilderij staat aan de ene kant een altaar met een Boeddha-beeld, versierd met zijden bloemenslingers. Aan de andere kant staat een hoge smalle boekenkast. Niet alle leggers waren volgepropt. Ik zag Bijbels, Koran, Veda, Kamasutra, Whitehead, spirituele boeken, Hermans, Reve, Brakman, Alberts, Bitov, Roebina, Sjiskin, Hippius en meer Russen. Op de onderste plank herkende ik boeken van jouw hand.'

'Van mij?' zegt Joseph, 'van mij?'

'Van jou,' antwoordt Eyoum, 'en aan de rug te zien waren ze ook gelezen. Singh Singh wist alles van jou, bijna alles.'

'Nu niks meer.' Joseph's intonatie verraadt geen opluchting en geen teleurstelling. •

Eyoum staat op en kust opnieuw het kale hoofd dat een myriade aan gedachten herbergt.

'Doet me deugd,' zegt Joseph, waarbij het niet duidelijk of hij de kus bedoelt of de geannihileerde kennis van Singh Singh.

'Wil je soep?' vraagt Eyoum. 'Ik heb vega-groentensoep zonder hennetjes, zonder haantjes, zonder ballen.' Ze drukt een droogdoek op de schoot van Joseph en knoopt hem een morsdoek voor. Na een eerste lepel soep zegt Joseph: 'We, Singh Singh en ik, hadden een paar uur geleden nog een uitgebreide gedachtewisseling naast de papiercontainers. In afwachting van de ophaaldienst spraken we over geestverschijningen van God. En nu is hij – met al zijn woorden en zijn zinnen – opgehaald, gedeporteerd, vertrokken, thuisgekomen. De Heer heeft gegeven... Zijn lichaam ligt nog warm op de keukenvloer, zijn geest en zijn gedachten zijn elders; terug in het horror vacuï.' Joseph neemt soep en laat volgen, 'lekkere soep. Lekkere soep. Singh Singh is dood. Singh Singh is dood.'

'Wil je hem nog zien, voor de lijkwagen het lichaam ophaalt? Ik wandel met je mee, als je wilt,' zegt Eyoum. 'Misschien is het de laatste mogelijkheid voor Singh Singh reïncarneert.'

'Later,' antwoordt Joseph, 'later. De soep wordt koud. Als ik nu ga, wordt de soep koud.'

‘Heb je Singh Singh een beetje leren kennen,’ vraagt Eyoum. Ze liggen naast elkaar op het bed met nieuwe onderlakens en met nieuwe dekbedovertrekken met grafische bladpatronen op wit katoen. ‘Wat voor man was Singh Singh?’

Joseph Nieters zwijgt.

‘Heb je je intieme gedachten aan die van Singh Singh gespiegeld?’

Joseph zwijgt.

‘Heb je je kindertijd, het leven dat achter je ligt – en oh voorgoed voorbij• is – in herhaling, – inclusief de erotische ontdekkingen, – op de schop genomen en herschreven? Heb je in herhaling je volksdevotionele misvattingen te berde gebracht? Heb je *Dauwt hemelen van boven* gezongen? In het Latijn? Heb je samen met je boeddhist een tientje van de rozenkrans gebeden?’

Joseph zwijgt.

‘Als ik een inschatting maak van je gemoedstoestand,’ zegt Eyoum, ‘dan zou het me niet verbazen dat je je na het middaggesprek met Singh Singh en na zijn plotselinge dood, teleurgesteld voelt in jezelf. Je bent op leeftijd en nog steeds niet in het reine met de aangeleerde krakkemikkige geloofsovertuigingen uit je beginjaren, en dat is nog niet het slimste; dat je telkens gelegenheden zoekt om er uitgebreid over te redekavelen, dat vind je waarschijnlijk het slimst. Geheel ten onrechte. Het is goed en wijs om deze bespiegelingen te uiten en verder te brengen in het collectief bewustzijn van de wereld. Ik begrijp je terughoudendheid. Op dit terrein weet je zin en onzin nog niet van elkaar te scheiden. Ik zeg je: dat hoeft ook niet. Je kunt er je kwantumfysische benadering op loslaten. Zin en onzin zijn tegelijkertijd aanwezig, pas als je ze in het Licht begroet, vallen deze categorieën te onderscheiden. Op dat moment scheid je de geiten van de bokken. •

Als het op intimiteiten aankomt ben je het liefst een geruisloos man; het geruisloos kind uit je jeugd. Helaas voor jou, die fase heb je nog niet bereikt. Na het gesprek met Singh

Singh houd je jezelf als rechtvaardiging van je woorden voor dat je uitweidingen nog meevielen. Dat je ook een pseudo-verhandeling over *prehensions* van Alfred North Whitehead had kunnen houden; dat niets vastligt en dat elk moment een andere koers kan bieden. Het lot – de zoon van Whitehead sneuvelde als piloot in WOI – wijzigde de koers van zijn vader van wiskundige naar filosoof. Zo'n koerswijziging ligt voor eenieder in petto. *Prehension*; dat wat vermoedelijk aanstaande is en met een kwantumfysische blik in een waarachtig leven tot uiting komt. Alles is nieuw, elk moment weer, de hemel en de aarde; en jij. •

Natuurlijk, je hebt bijgeleerd en met de filosofie-cd's van NRC van Joep Dohmen, Heidegger, Schopenhauer, Levinas en kasjotten andere opvattingen over de zin en de sturing van je bestaan voorbij zien komen, en vooral voorbij laten gaan vanwege b.b.h.h. • Toch heeft dat niet geholpen. Om je heen zie en hoor je leeftijdgenoten die vlak voor hun vertrek naar het nirwana 113 bellen of de euthanasielijen en een dominee bestellen, een pastoor, een kapelaan, of erger nog – in jouw ogen – een gehuwde lekenbroeder of gescheiden lekenzuster; voorzien van een pot glycerine of een tube gewijde euthanasiezalf om met schipper Dodde Donkervoorde de stervenden de Styx te laten overvaren, onder preveling van Nimmer vragen, Nimmer klagen, Immer bidden en verdragen. Steek er de draak mee. En toch zoek je troost in je kinderjarengeloof. Bij gebrek aan beter. Misschien is dat kindergeloof veel beter dan de gebrekkige kwantumfysica waar je mee worstelt.

Tantum ergo.

Præstet fides supplementum

Sensuum defectui. •

Denk niet dat je uniek bent met je worstelingen; ook socialisten, liberalen, atheïsten, rijke stinkerds, armoedzaaiers en niet te vergeten; kinderen opgegroeid in oorlogsdagen of in de rimboe, blikken met meer of minder gemengde gevoelens

op hun beginjaren terug. Je bent niet de enige in gevecht met de engel. • Toch is het aan jou om die strijd aan te gaan; in je eentje. De hardloopwedstrijd tegen jezelf zul je niet winnen. Ga opzoek naar je medestander, naar de kameraad die je al een leven lang vergezelt. Je kent inmiddels een deel van je wapenuitrusting, of ben je vergeten dat de schoonheid van poëzie je troost en verootmoediging heeft geboden? Ben je de kracht van literatuur vergeten? Grijp je daarom terug op de rozenkrans en Gregoriaanse gezangen? Consolamini, consolamini, popule meus Cito veniet salus tua: Quare moerore consumeris Quia innovavit te dolor?•

Weet je nog van je vertaling *Greyness is All* van Louis McNeice, waarmee je een prijs dacht te winnen. Je vertaling is zoek. De originele versie kan je nog steeds troost bieden. Ik neem de rol van uitlegger en wegwijzer. Luister maar:

Greyness is All

If black were really black not grey
It might provide some depth to pray
Against and we could hope that white
Would reach a corresponding height.

But, as it is, we melt and droop
Within the confines of our coop;
The mind stays grey, obtuse, inert,
And grey the feathers in the dirt.

If only some black demon would
Infuse our small grey souls we could
At least attempt to break the wire
That bounds the Gadarene hens' desire.

But, as it is, we needs must wait
Not for some demon but some fate
Contrived by men and never known
Until the final switch is thrown

To black out all the worlds of men
and demons too but even then
Whether that black will not prove grey
No one may wait around to say.

Als het leven zwartwit was, konden we bidden om het zwarte, het kwaad, te bestrijden en het witte, de gerechtigheid en het goede, te laten winnen. Maar zo zijn we niet in de wereld gezet. Ons speelveld is beperkt. Ons brein is grijs, stompzinnig, star, net als de rest van ons lichaam.

Een slechterik zou ons kunnen overhalen om de ketens van idiotie te verbreken en onze dromen na te jagen. – De Bijbelse Gadarenen sla ik over. –

Helaas, we kunnen enkel afwachten, niet op een duivel die ons uit het lijden verlost, maar op een lot, een door mensen gemaakt noodlot als je dat liever hebt. En als dat zwaard van Damokles naar beneden valt en niet enkel de mens, maar ook het kwaad de wereld uithelpt, blijft er een zwart gat over, maar niemand is erbij om te vertellen of dat zwart misschien grijs is.

McNeice klinkt niet heel optimistisch, een wrekende god verschuilt zich tussen de regels. Leer het gedicht gerust uit je hoofd. De lading verdwijnt en *Greyness is All* verandert in een mantra, niet anders dan *Hare Krishna Hare Rama*, niet anders *Geertje, Geertje*,• de naam van je gelukzalige verstandsverbijstering, waarmee je in *De avonden* een begin van een afrekening maakte. Je realiseerde je toen je die pastiche schreef, en wellicht ook nu nog niet, dat afrekeningen nooit buiten jezelf zijn te halen. Om in het reine te komen, met wie of wat dan ook, hoef je slechts met de nodige zelfliefdie jezelf onder ogen te zien. Je vader, niet Onze Vader, riep in situaties van overmacht *God nog aantoe*. Ook die uitroep had niets met een schepper te maken. Voor je vader had de scheper van de kudde in Balloo de wereld schaopen, daar kwam geen God aan te pas.

Ik geef je een Gronings wiegelied als mantra voor ik mijn mond houd.

Suze Naanje, ik waige die,
Wast toe wat grooter din sluig ik die;
Moar doe bist mie nog aal te klain:
“k Mout” die moar wat deur de vingers zain!
Suze Naanje doe

Draai je gerust van me af. Ga gerust schapen tellen tot je naar je dromen verkast, naar de pracht van die andere kwantumwereld, waarin je met je bul in de hand toch niet bent afgestudeerd, waarin je aankomt terwijl je niet bent vertrokken, waarin je een zwarte vrouw bent en toch een witte man, waarin je je telkens vergist; een wereld waarin je de onderzoeker kunt zijn die je al een leven lang bent.

Genoeg: nog één vraag voor je slaapt: Wat heeft Singh Singh, met wie je, als een onontwarbare kwantumwazigheid samenvalt, aan je toevertrouwd om door te geven?’

Joseph richt zich half op van de matras, slechts drie woorden verlaten zijn mond.

‘Laat ons bidden.’•

8. Een biografie

‘Ik dacht...’

Op het terras staat Floriske van de Pot. Met twee handen houdt ze een rode geëmailleerde pan onder haar borsten tegen haar middenrif gedrukt. De deksel is met een postbode-elastiek onderlangs de handvatten vastgezet.

‘Ik dacht...’ herhaalt de overbuurvrouw met lagere toon.

Denken is het hoogste goed, gaat door het hoofd van Joseph. Vooral zelf nadenken om te beginnen met; bezint eer ge begint. Zwijgend kijkt hij haar aan met beide handen aan de duwbeugel van de kamerrollator.

‘Je dacht.’ Joseph glimlacht, zet een halve stap naar voren en vervolgt op luchtige toon, ‘mag ik weten wat je dacht?’

‘Misschien kun je het raden.’ Floriske van de Pot lijkt op haar schreden terug te willen keren, terwijl ze het point of no return voorbij is. De pan zakt als ze haar armen strekt.

‘Kom binnen,’ zegt Joseph. Dan kan ik je eruit gooien,• denkt hij. Hij zegt niet wat hij denkt. Hij draait zich om, houdt de duwstang met een hand vast en trekt met de andere hand een stoel naar achteren.

‘Ik zag gisteravond maar één lamp branden. Ik dacht; je bent vast en zeker alleen thuis.’ Ze zet de pan op een stapel kranten en haalt het postbode-elastiek weg. Alsof ze een rol voor een toneelstukje tussen de schuifdeuren heeft ingestudeerd kijkt Floriske van de Pot opzichtig weg van Joseph. Haar gezicht kleurt steeds bleker. Pas als ze de deksel van de pan oplicht kijkt ze Joseph waterig aan. Condens druip van de deksel op de krant.

‘Singh Singh,’ zegt Joseph. ‘Vieren we de eerste maand dat hij niet meer onder ons is?’

De gelaatskleur van Floriske komt als bij toverslag terug met een roze intensiteit die de geelheid van de Chicken Curry Madras overtreft.

‘Ik dacht...’ zegt Floriske met hoge stem, die Joseph zo vertrouwd in de oren klinkt. Hij weet dat zijn overbuurvrouw

de licht hysterische groef van haar dagelijkse omgang heeft hervonden; haar particuliere variant op *Hoe hoort het eigenlijk* van Amy Groskamp-ten Have (1938). Ze maakt haar zin niet af en vervolgt: 'Ik heb de vader van Singh Singh nog gekend.'

***

'Kan ik je ergens blij mee maken?' vraagt Joseph. 'Ik bedoel, doe ik je plezier met koffie of thee?' Joseph laat de pan met eten onbesproken; boven de curry plakte een grote kom met Basmati rijst. Floriske van de Pot bracht een complete maaltijd voor twee personen, of eenpersoons voor twee dagen. Uit mildheid en voorzichtigheid zwijgt• Joseph over de ongevraagde aardigheid.

'Rode port,' zegt Floriske van de Pot, 'je kunt me blij maken met een rode port. Als je hebt. Als ik je niet ontrief.'

Joseph schenkt rode port en cranberrysap in twee bekeerglazen. Hij schudt een aangebroken zak ongebrande cashewnoten leeg op een ontbijtbord en rijdt terug naar de eettafel.

'En op onze gezondheid,' zegt Joseph. 'Hoe staat het met je, met je lichamelijke en geestelijke gezondheid? Proost.'

Alles wil Joseph Nieters horen, behalve antwoorden op de vragen die hij zojuist heeft gesteld.

'Proost,' zegt Floriske, 'ook proost.' Ze neemt een slok van de port alsof ze kinderlimonade drinkt. Als ze het glas heeft neergezet tilt ze opnieuw de deksel van de pan met Chicken Curry.

'Tussen de middag heb ik al warm gegeten,' zegt Joseph. 'Ik bewaar je schotel voor morgen, als je dat goed vindt. Wil je de pan terug?' Hij pakt drie cashewnoten. ' 's Avonds eet ik niet veel. Ik ben meer een ochtendeter.' Hij zwijgt. Meer intimiteiten wil hij niet aan haar kwijt, niet als hij zich kan bedapperen. • Joseph Nieters rijdt de pan naar het aanrecht en komt terug met de fles rode port.

'Ik ga binnenkort weer naar het Verre Oosten,' zegt Floriske. 'Ik weet niet hoe lang ik wegblijf. Misschien een paar maanden.'

De Chicken Curry Madras is niet voor de kranten. Ik lees niet meer.' Ze schenkt zichzelf bij, neemt een kinderslok, tilt met beide handen haar jambulaborsten omhoog en zegt. 'Een operatie.'

Ook dit wil ik niet weten, denkt Joseph Nieters. Hij knikt en neemt vijf cashewnoten.

Uit een tasje vist Floriske een usb-stick.

'Mijn levensverhaal,' zegt ze, 'staat op deze stick.' Ze schuift de stick over de tafel. Ze aarzelt, alsof ze niet wil vertellen wat ze kwijt wil. 'Nu Singh Singh, er niet meer is. Nu hij...' Ze strijkt met haar wijsvingers door haar vochtige ogen, 'Kun je, kun je hier een boek van maken? Het heeft geen haast. Ik wil graag mijn leven vastgelegd zien voor de eeuwigheid; hoe lang of kort het ook duurt voor als ik terugkeer.'

***

Chicken Curry Madras

door

Floriske van de Pot

Mijn leven beschouw ik als een gelaagde grap

Mijn vader had een kippenboerderij aan de rand van de laatste resten hoogveen. We woonden achteraf, ver van de bewoonde wereld en ver van de beschaving. Ik ben de oudste van acht kinderen. Dat de eerstgeborene een meisje was schijnt mijn vader nooit te hebben geaccepteerd. Hij had al een naam voor zijn zoon: Floris. Als Floriske werd ik gedoogd, dat na mij drie jongens volgden deed daar niets aan af. Jans, de eerste na mij, miste zijn linkerhand; dat was niet handig voor een kippenboer. Karel bleek astmatisch en viel ook af als opvolger. Leo, met zijn fors postuur en eindeloze energie leek een goede kandidaat; hij was een natuurmens zonder affiniteit voor studeerkamervoordigheden. Marietje was intelligent en voorzien van een artistieke inslag. Ze had niets met kuikens en kippen. Ze was een bijzonder kind met, in die tijd, een niet begrepen voorkeur voor vrouwen, en, dat moet ik haar toegeven, heel toegewijd aan vader in zijn rolstoel. Welbeschouwd heeft Marietje – Mary – zich het meest om vader bekommerd. Nicole bleef onzichtbaar, dat heeft haar gered. Eenmaal weg uit de negorij werd ze op eigen kracht hoogleraar botanie in Wageningen. Piet, naar mijn vader vernoemd, vond, na een tussenstop bij Jehova's Getuigen zijn eindbestemming bij het Leger des Heils, bij de afsplitsing William Booth, in de nachtopvang. Roken en drinken had hij, goede leerling, van vader geleerd. Voor een afkickkuur kwam hij in Stellenbosch in Zuid-Afrika, daar heeft hij zich in hostel Baden Powell verhangen, of is hij in een kraal door zwarten vermoord, afhankelijk van wie het

verhaal vertelt. Benjamin – Bennie – was de jongste van ons gezin. Ik weet nog steeds niet hoe ik hem kan karakteriseren. Ik was twaalf toen hij net leerde lopen. Een simpel ventje.

Moeder was de oudste dochter van een roodharige bakker uit Barger-Compascuum. Moeder was ook vurig en roodharig. Na acht kinderen was de brand geblust en het haar grijs. Als vader mopperde over zijn rolstoel en zijn incontinentie zei moeder: ‘Ik wil wel ruilen’.

In mijn laatste jaar op de lagere school werd ik elke vrijdag afgemeld. “Oenze Floriske hef liefzeerte”• stond op het briefje dat aan Jans werd meegegeven. Later werd dat “vrouwenkwaaltie”.• Mij mankeerde niets. Ik kon om uiteenlopende redenen niet gemist worden in en om de kippenschuur.

Onder een hele batterij lampen werden eieren uitgebreed. Binnen een paar dagen scharrelden de kuikentjes in de turfmolm en in zaagsel. Ik duwde de rolstoel met mijn vader door de schuur. Het waren de enige dagen in het jaar dat hij drank en tabak liet staan. Het waren de enige dagen dat een vriendelijk woord over zijn lippen kwam. Na twee drie dagen hervatte hij het patroon. ‘Gao naor Veltrop. Haal mij segretten.’ Ik nam mijn tijd om naar de bakker annex kruidenier aan de het Dommerskanaal te fietsen. Als ik de drie pakkies North State had, wachtte ik tot Luppert, de oudste zoon van Veltrop, uit de bakkerij kwam. Ik maakte een pakje open en haalde er twee sigaretten uit. Een voor Luppert en een voor mij. We rookten naast het rijzende brood. Halverwege de peuk zoenden we, ik leerde van hem tongzoenen. Als de sigaretten gedoofd waren stak Luppert zijn hand in mijn slipje,• slikte zijn vingers schoon en likte als een hond over mijn wangen. Ik kreeg een kadetje en ging terug naar de kippenschuur. ‘Waar bleef ie zolange,’ zei mijn vader steevast. Ik antwoordde nooit, maar stak hem gelijk een sigaret tussen zijn lippen.

Als ik terug was van Veltrop kwam Singh, voor de buitenwereld een gastarbeider van Ceylon, dat nu Si Lanka heet, naar voren in de kippenschuur. Ik stak ook hem een

sigaret tussen zijn lippen. Singh, begin dertig, was een ver familielid van een koloniaal verweduwde tante. Hij sprak plat als mijn vader, met kleine varianten. Volgens Singh was zijn versie van het Drentse dialect het meest authentiek; van vreemde smetten – hij bedoelde Hollands – vrij. •

Binnen een paar weken werden de hennetjes van de haantjes gescheiden. In het begin gaf ik mijn vader kratten met kuikentjes. Hij leerde mij het verschil te voelen tussen hennetje en haantjes. Seksen heeft bij mij lang de associatie van kuikentjes-vingersen gehouden. Mijn vader hield het werk in de kippenschuur niet lang vol. ‘Wat wul ie ok,’ zei hij in herhaling, ‘erst acht kinder bij joen moe en dan duzend kippen.’

Op mijn twaalfde zorgden Singh en ik voor de scheiding. Niemand zat te wachten op haantjes. We zaten aan weerszijden van een bietenhaxelmolen, voorzien van aandrijving door de motor van een gedemonteerde stofzuiger. Onder monotoon geloei verdwenen de haantjes in de groot formaat gehaktmolen. De restanten kieperden we in vaten op een boerenkar. Aan het eind van de middag kwam Goffert, zoon van de varkensboer aan het begin van de Kanaalweg de delicatesses voor zijn zwijnen halen. Singh kreeg een pakje sigaretten als betaling. Ik wachtte bij de schuifdeuren van de kippenstal. Goffert gaf mij een pakje sigaretten voor mijn vader, stak zijn hand in mijn slipje, slikte zijn vingers schoon en raspte met zijn tong over mijn wangen. Ik leerde hem tongzoenen. Buiten de kippenschuur rookten we Lexington. ‘Ik hold van joe,’ zei Goffert.

Niemand had dat eerder tegen me gezegd. We liepen achterlangs de tot vlees gemalen varkensvoerhaantjes. Goffert stak zijn tong bij me naar binnen en duwde mijn hand tegen zijn nat kruis. Ik begon te vermoeden wat liefde kon zijn.

Na een week was het seksen voorbij. Met Singh zorgde ik op woensdagmiddag en vrijdag voor de hennen. Water en voer, en de zieken selecteren. Mijn vader kwam op vaste tijden kijken. Mijn broer Jans duwde de oude heer in de

rolstoel. Jans zou doorleren voor onderwijzer. • Voor de klas was één hand geen bezwaar. Voor de kuikens gingen leggen kwam een legkippenboer ze halen. De nieuwe lading eieren lag al onder de lampen.

Voor Singh naar zijn kostadres ging bij bakker Veltrop rookten we achter de kippenschuur een sigaret. We rochelden en snoten het stof uit keel en longen. Singh, twee koppen groter dan ik, streelde mijn jambula's. • 'Daor gruit ze van,' zei hij.

'Huuft niet,' zei ik, 'ze bint mij groot zat.'

We rookten opnieuw een sigaret.

Ik doubleerde en deed de laatste klas van de lagere school voor de tweede keer. Niet omdat ik dom was; dat was ik niet. De kippen konden me niet missen. Vader hing scheef in de rolstoel. Jans, Karel en Leo hielpen vader op de wc en eraf. Moeder raakte in toezel. • Ze doolde door het hoogveen en langs het Dommerskanaal. De tekst voor een oproep in de krant kende ik al: Een ongeluk wordt gevreesd.

Elke avond kookte ik eten. Niets bijzonders; aardappels, groente – boontjes, andijvie, spruitjes – en vlees – gehakt, worst, soms speklapjes van de zwieneboer. Goffert bracht soms een ham of varkenspoten. Hij slikte zijn vingers af, likte mijn wangen als een hond. Hij probeerde mijn borsten te strelen.

'Niet doen,' zei ik. 'Ze bint groot zat.' Als hij wegreed met de kidde • had Goffert een natte broek. Ik spoelde mijn handen af in de drinkbak.

'Dat is liefde,' zei Goffert.

'Of heb ie verkering?' vroeg ik.

Hij ontkende. Ik wist dat hij zijn zinnen had gezet op Lenie van bakker Veltrop, die als eerste lippenstift gebruikte. Moeder waarschuwde mij: 'Van lippenstif kuj een kind krieggen. Kiek uut.' Moeder had nog nooit lippenstift gebruikt. Ze liet het haar rood verven.

We hielden bij het kuikenseksen telkens een tiental haantjes achter. Als ze slachtrijp waren namen we ze mee naar het achterhuis. Singh hield ze vast bij vleugels en kop.

Ik hanteerde het vleesmes en sneed de strot door. Na een paar keer lukte het me om met één haal de kop van de romp te scheiden. Singh dompelde de dode haan in een emmer kokend water. De veren lieten gemakkelijk los. Na een paar keer wist ik alles van de anatomie van de haan. Af en toe sneuvelde een hen onder het mes. Snel leegbloeden voor wit vlees. Ik leerde de anatomie van de vrouw. Soms trof ik een ei zonder schil. Ik wist wat de lekkere stukken waren. De dij en de borst. Ik leerde het borstbeen als *wishbone* kennen. Wie bij het lostrekken het schildje had, mocht een wens doen.

Singh wilde bij winst mijn borsten strelen. Ik liet hem nooit winnen.

‘Kerrie,’ zei Singh, ‘is een mengsel van kruiden. In Madras zijn honderden soorten curry. Er is hete en milde kerrie, en alles daar tussenin. Ik houd van heet.’ Voor het eerst meende ik droefenis in zijn stem te horen. Alsof die bekentenis meer over Singh zei, dan over de curry. Langzaam drong tot me door dat zinnen geheimen bevatten. Als ik omzie in verwondering was de bereiding van Chicken Curry Madras een kantelpunt in mijn bewustwording. Het eerste.

In het haantjesseizoen aten we weken achtereen kip kerrie Madras, meestal mild, soms heet. Moeder zei dat Singh niet langer plat tegen me mocht praten. Moeder wilde dat ik na de lagere school uit de negorij zou vertrekken “om iets van mijn leven te maken”.

****

De eerste stap maar een ander leven was niet zo groot. Ik was dertien. In de laatste week van de zomervakantie, de legkuikens waren een dag eerder afgeleverd, vertrok in naar de zolder van bakker Veltrop. Onder de planken vloer met brede stoffige naden woonde Singh die mij onder zijn hoede had genomen. Hij betaalde mijn kost en inwoning. Elke week kreeg ik vijf gulden zakgeld. Het was mijn eerste eigen geld. In de euforie van mijn stap naar zelfstandigheid vergat ik

mijn weldoener te vragen waaraan ik deze gunsten te danken had. Ik was blij. Mijn blijheid was van een ongekende soort. Ik wist niet wat me overkwam. Ik had geen woorden voor deze vorm van vrijheid. Als ik uit het dakraam een vogel voorbij zag vliegen, ook al was het een winterkraai, kon ik spontaan in tranen uitbarsten. Tranen waren me tot dat moment onbekend. Misschien verteken ik mijn geschiedenis, maar ik kan me niet heugen dat ik voor mijn dertiende heb gehuild uit ontroering. Misschien uit onmacht of boosheid, maar zelfs dat herinner ik me niet.

Boven de bakkerij woonden meer kostgangers; Hollanders, Friezen, Tukkers,• Brabanders en soms Hannoveranen die bij de Griendtsveen• werkten of bij de NAM in Schoonebeek. Ik was de enige vrouw in het pension van Veltrop.

Binnen een week kreeg ik mijn vuurdoop, wie wil mag het initiatie of vormsel• noemen. Rond negen uur in de avond zaten de gasten, niet allemaal, in de eetkamer aan de voorkant naast de winkel deur, te klaverjassen of met elkaar te praten en te ginnegappen. De lucht van mannenzweet, mij zo bekend van mijn vader die zich enkel op zaterdag verschoonde, oversteeg het aroma van koffie en bier. Ik zat alleen aan een tafeltje voor twee en keek naar voorbijgangers aan weerszijden van het Dommerskanaal. Ik droomde. Mijn gedachten waren bij mijn dolende moeder, mijn broertjes en zusjes, bij mijn rokende en stinkende vader, bij de Chicken Curry Madras waar ik van verlost was. Ik werd opgeschrikt door twee stevige handen om mijn borsten. De Fries uit Wommels stond achter me. Ik hoorde iets als “Famke, Famke wat hawwe jo stive memmen.”• Hij kneep in mijn borsten en likte door mijn nek.

Ik was overvallen en wist niet wat te zeggen. Waarschijnlijk heb ik gekreund, een stoel verschoven of mijn mok melk omgestoten. Voor ik bij zinnen kwam, ik weet enkel nog dat de huispoes uit de vensterbank sprong, lag de Fries op de kokosmatten. De voet van Singh duwde tegen de ver uitstekende adamsappel van de Fries. De klaverjassende mannen bleven zitten en hielden hun kaarten tegen de borst.

Singh pakte de Fries bij zijn kraag en duwde mijn belager op een stoel.

‘Dit is de eerste en vooral de laatste keer,’ zei Singh in het Hollands, ‘dat jij, of een ander mijn nicht een haar krenkt.’

Wat Singh daarna zei is me ontschoten. Hij noemde mij zijn nicht. Was ik zijn nicht? Was dit een leugenschild om mij te beschermen?

Singh reikte naar de binnenzak van zijn jasje. Uit een leren portefeuille haalde hij een kleurenfoto tevoorschijn. Ik kende de foto niet. Singh hield de foto op armafstand van de Fries die over zijn strottenhoofd wreef. De Fries boog zijn hoofd en sloot zijn ogen.

Singh, die plots oom Singh bleek te zijn, liet de foto aan de klaverjassers zien en aan Sjefke die een brief naar familie in Hoensbroek schreef, zoals hij elke vrijdagavond deed; ook al kreeg de Limburger nooit post.

Anna Veltrop had mijn tafel schoongemaakt en drooggewreven. Ze ontleende haar gezag aan haar zwijgzaamheid, haar fors postuur en haar priemende ogen. Ze corrigeerde nooit met woorden. Haar taal was lichaamstaal. Oom Singh legde de foto voor me op het tafeltje. In het licht van de straatlantaarn zag ik in gemankeerde kleuren mezelf tegen de achtergrond van de grijzige regenachtige lucht. De foto was vanuit konijnenperspectief genomen. Ik stak hoog in de lucht. In mijn linkerhand hield ik een haan bij zijn poten, de vleugels uitgewaaierd. In mijn rechterhand stak de kop met geknikte hanenkam op het keukenmes tot ooghoogte. Ik lachte niet. Ik had niet de blik van een beul. Ik keek als een strijder die de overwinning had behaald, in de wetenschap dat er nooit een eindzege zal zijn. Elke volgende stap vraagt om een nieuwe strijd.

Anna Veltrop bracht zwijgend een mok warme melk, keek naar de foto en knikte. Ze had haar zoon Luppert al laten weten geen fratsen met mij uit te halen. Oom Singh kwam bij me zitten. Ik wilde hem bedanken, maar ik wist niet hoe. Aan de Kanaalweg in de kippenschuur was dankbaarheid onbekend en met die onbekendheid• ontbraken ook de

woorden. Ik knikte en wreef met de rug van mijn hand door mijn ogen. Oom Singh knikte en borg de foto in zijn portefeuille. Hij ging staan, bewoog lichtjes zijn hoofd en zonder acht te slaan op de kostgangers gingen we de trap op naar de kamers boven de bakkerij.

Ik volgde oom Singh naar zijn kamer. De trap naar mijn zolderkamer was naast zijn kamerdeur. Ik ging met hem naar binnen. Oom Singh hing zijn jasje over de leuning van de enige stoel in de kamer. In het halfduister draaide hij zich naar me toe. Ik stond met mijn rug tegen de deur. Nog steeds wist ik niet wat ik kon zeggen. Ik knoopte mijn blouse open en schoof mijn hemd omlaag over mijn schouders. Ik wachtte.

‘Mooie borsten heb je. • Floriske.’ Oom Singh legde een hand op de leuning van de stoel, op de kraag van het jasje met de portefeuille. ‘Floriske, je hebt mooie borsten. Wees er zuinig op.’ Met zijn vrije hand maakte hij een kort gebaar. Hij had zijn vingers gespreid. In het tegenlicht kon ik zijn gezichtsuitdrukking niet goed zien. Oom Singh draaide zich weg, ging zitten en begon de veter van zijn schoen los te maken. Zijn bericht was duidelijk. Ik trok mijn hemd omhoog. Ik knoopte mijn blouse dicht. Zachtjes trok ik de deur van zijn kamer dicht. Zachtjes zocht ik in het donker mijn weg naar boven. Zachtjes trok ik mijn schoenen uit. Ik liet me ruggelings op mijn bed zakken. Ik huilde, ik huilde schokkend met diepe uithalen; dat was nieuw voor me.

Misschien een uur later werd ik wakker van gestommel beneden me. Ik luisterde. Een bed kraakte. Ik schoof het vloerkleedje van de breedste naad en keek naar beneden. Oom Singh lag in het schemerduister op zijn rug in bed met één hand onder de deken. In de andere hand hield hij een foto boven zijn ogen. Ik snoof door de kier de lucht van de kamer onder mij. Ik rook kerrie, oregano, saffraan en een geur die ik destijds niet thuis kon brengen, een geur die me in varianten vertrouwd zou worden; de geur van sperma, met en zonder kerrie- of knoflookaroma. Ik legde het kleedje terug, kroop rillerig onder de deken. Ik schreide opnieuw.

*** HBS in Emmen ***

Over de HBS in Emmen kan ik veel vertellen. Ik kan het ook laten. De brugklas bevond zich, letterlijk, als een beganegrondbrug tussen de leslokalen en de gymzaal. Onder de brugklas waren de kleedkamers en douches. Jongens en meisjes gymden apart. Welbeschouwd was de brugklas een soort VGLO, voortgezet lager onderwijs, al zal de lesstof ongetwijfeld anders van smaak zijn geweest. We, de rond dertig jongetjes en meisjes, waren het crème de la crème van de Zuidoosthoek met als gemeenschappelijk kenmerk onwetendheid. Een pater Karmeliet uit Almelo loodste ons door dat initiatiejaar. Ongetwijfeld heb ik het een en ander geleerd wat ik nog niet wist. Achterna is de brugklas een keerpunt geweest in mijn taalgebruik. Weg van de bron aan de Kanaalweg droogde het dialect op. Alle nieuwe woorden kwamen uit het Algemeen Beschaafd Nederlands. De toon was gezet. De Standaardtaal was de enige manier om met elkaar – oeze volk – en met kinderen uit Brabant, Limburg, Holland en andere buitenlanden te communiceren. De ouders van de importleerlingen werkten bij de NAM, bij ENKALON, bij AKU• en bij de gemeente in de hogere functies. Laaggeletterde platpratders deden het vuile werk en het domme werk. Het onderscheid tussen vuil en dom was niet groot.

Achterna, in retrospectief, denk ik vaak dat ik op dertienjarige leeftijd alle Drentse woorden inmiddels kende. De vocabulaire was niet groot en groeide niet meer – dat werd later bevestigd door de dunne Drentse woordenboeken. De woordenschat was groot genoeg om alles wat binnen het dagelijkse plattelandse schootveld lag te benoemen en van een oordeel te voorzien – schiere vruchten, hitsige peerde, kloeten in de brij. • Waarvan men niet kon spreken, waarover men traditioneel zweeg, daarvoor waren geen woorden nodig. Mochten ze ooit hebben bestaan, dan waren ze door onbruik in de vergetelheid geraakt. Pas heel veel later, tijdens mijn eerste midlifecrisis, las ik boeken in het plat. Ik kende alle woorden, de schrijvers – Tiesing, Dening, Bergmans-Beins –

vertelden me niets nieuws, noch met hun inhoud, noch met hun mandielige• woordenschat. Hun afgeronde vocabulaire deed me denken aan de Japanse geisha die melkboer werd in een Hamlet• bij Liverpool. Zij had, was door linguïsten vastgesteld, aan 283 woorden genoeg om als volwaardig melkmeisje te functioneren. Meer verschillende woorden waren niet nodig voor klantenbinding en saamhorigheid. “Hello missus milkman, wait and see, if there is a bottle of milk in your van for me”. Of: “No buttermilk today, my love is gone away”•. Mijn inschatting is dat huidige nieuwkomers met minder Nederlandse woorden uitstekend aan de slag kunnen om te doen waarvoor ze niet waren gekomen.

Halverwege het schooljaar kwam een nieuwe leerling in de brugklas. Ruby Thiessink was geboren in de Gordel van Smaragd. De Indo was de eerste jongen van kleur die ik zag. Bij gymnastiek, als de meisjes mochten kijken hoe de jongens boksprongen en in touwen klommen, zag ik zijn schriel koffiekleurig lichaam afsteken tegen zijn witte flodderige sportbroek. Alle jongens droegen floddersportbroeken om hun geslacht te verhullen. Meisjes hadden rokjes aan. •

Tijdens een pauze tussen twee lessen – we bleven in hetzelfde lokaal, maar we mochten bewegen – vroeg Ruby kind-tussen-twee-culturen me: ‘Waarom heb je van die dunne bleke lippen?’ Hij had mooie zoenlippen. •

‘Die he’k van mien moe,’ zei ik bitser en harder dan nodig.

‘Ik dacht dat jouw lippen van jezelf zijn,’ reageerde Ruby. •

‘Net as joen titten,’ schreeuwde Henk Mienland als een scholekster.

Voor de jongen uit Weiteveen was uitgelachen drupte bloed op zijn grauw hemd. Ik had hem te pakken. Het was de laatste keer dat ik Drents sprak op de HBS. Het was niet de laatste keer dat ik iemand een bloedneus sloeg. Het was de laatste keer dat iemand binnen gehoorafstand over mijn borsten of billen sprak. Pater Siegfriidius keek zwijsend uit het raam naar de speelplaats waar een buurtmoeder haar poppie uit de kinderwagen had gehaald en aan haar titten had aangelegd.

Pater Siegfridius kreeg om mij onduidelijke redenen de bijnaam pater Syfillius. Ik vroeg me af wat die namen betekenden, maar durfde het niet te vragen. Ik voelde me niet op mijn gemak bij de godsgezant. Om op de melk in Engeland door te borduren. Pater Syfillius sprak over “The tit is penetrating the cap of the milk bottle”. De Karmeliet keek me aan met een Jezuitengrijns, waarmee Ruud Lubbers – niet de bokser – later beroemd zou worden, alsof ik moest begrijpen dat ik me niet aangesproken hoefde te voelen, dat het taalgrapje niet over mijn tietten ging. Pas in de tweede klas leerde ik dat Tit het Engelse woord is voor mees en dat Robin een roodborstje is, zonder verwijzing naar mijn borsten onder een hete douche. Bij Veltrop hadden de pensiongasten, als eersten in De Peel, een douche met warm en koud water voor gezamenlijk gebruik. Ja, onder een hete douche raakten mijn borsten tot gloeiends doorbloed. Ja, onder de koude douche, blauwborstjes, enz.... Het zou nog tientallen jaren duren voor de vogelnamen hun weg vonden naar geboortekaartjes. Mees, Mus, Merel, Robin, Merel, Eagle; misschien zie ik een vogel over het hoofd.

In de brugklas zaten uilskuikens met geen weet van seksen van kuikens, tongzoenen met boerenknechten en natte kruisen. Ik wist ervan, maar het ontbrak me aan Drentse woorden om erover te vertellen; de Nederlandse woorden kende ik wel, maar ik had ze me nog niet voldoende eigen gemaakt om ze zonder schroom in een gesprek te gebruiken. Ik was bang ze in een verkeerde context• te laten horen.

In de tweede klas kwam er vaart in de taal met zinsontleding en grammatica. Onder synoniemen vielen woorden als taartje/gebakje, biertje/pils, ijskast/vriezer, afwasmachine/vaatwasser, jasje/colbert, trui/polo, tweelingpettie/bustehouder, jurk/japon, onderbroek/slip, knupdoekje/hoofddoek, fiene/gereformeerde. De reeks kent geen einde. Ook hier trad ik behoedzaam op. Taartjes hoorden thuis in de betere kringen. Gebakjes, van dezelfde bakker, vonden hun weg naar het plat pratende volk. Mocht ik bij een bakker in Coevorden of Emmen vier gebakjes bestellen, dan wisten

ze gelijk: arbeiders/plebejers. Vroeg naar vier taartjes, wisten ze gelijk: mokkel/kakmadame. Als ik vertelde bij Veltrop de vaat te doen, werd ik genegeerd. – Pesten lieten ze achterwege vanwege mijn aantrekkelijk “bos hout voor de deur”,• mijn “bossem” en mijn bloedneusspecialiteit. – De platpraters-van-huis-uit deden de afwas, niet de vaat.

Lessen gingen bij meertaligheid nooit over Drents en ook niet over intonatie en lichaamstaal. Gebarentaal was voor doven. Henk Mienland, naast me in de schoolbank, had dat goed begrepen toen hij onder het tafelblad de gestrekte middelvinger omhoogstak. Jans Sliebers, andere kant van het paadje, wreef met gespreide vlakke hand rond de staande wijsvinger van de andere hand over *Nederlands voor domkoppen* – de naam van de lesmethode is me ontschoten. Elk wist wat dat gebaar betekende: daar kuj beter op liggen as op een pak spiekers.• Tot op heden weet ik geen goede vertaling van die banaliteit. De dagen dat de lerares moedertaal in opgeschoven korte rok op het verhoog achter haar bureau zat, staken de jongens, met zicht op jeruzalem,• sowieso niets op.

Bij alle lessen, op gymnastiek na, kon ik goed meekomen. In vertaling: blonk ik uit. Ja, ik was, en ik ben intelligent, maar meer nog zorgde nieuwsgierigheid voor de brandstof in mijn kennisverwervingsmachine.

De derde klas bracht mij theaterbezoek, enkele concerten en een demonstratie van een grammofoon met stereogeluid. Tijdens de tekenles schilderden we Van Gogh na. De schoolkrant bracht eigentijds nieuws met een kort verhaal over een hoer en een pastoor, beiden van God los. Ik wist nog juist wie God was en van een hoer kende ik vanaf dat moment de juiste spelling: geen ur, oer, our, hour, maar hoer. Welke diensten een hoer leverde kon ik enkel raden. Ik had nog nooit een hoer ontmoet. De school werd overspoeld door nieuw volk uit Holland, daar zat geen publieke vrouw bij. Tuinders uit het Westland pionierden tussen Erica en De Peel. Gelukkig sprak ik inmiddels vloeiend mijn talen. De Westlanders namen geen blad voor de mond als het

over beschaafde zaken ging, daarin verschilden ze van mijn regiogenoten.

‘Kom in de kas,’ zei Jan Warmoes,• ‘kun je zien hoe tomaten en komkommers groeien.’ Hij vroeg me ten dans op de klassenavond in de schoolkantine. Ik begreep dat hij een metafoor gebruikte om mij te winnen. Ik knikte beleefd en liet me uit de kantinestoel helpen. Hoe stijlvol!

Jan kende enkel de foxtrot/quick step. We dansten het slotnummer. Voor “jij komt niet aan mijn komkommertje, jij blijft van mijn snijboon af”• uitdoofde baadden we in het volle licht van de tl-balken. Oh, zuivere ironie!

Jan bracht me naar mijn stoel en maakte een buiging.

‘Kom in de kas,’ zei Jan. Hij liep met me mee naar het fietsenhok, ‘in onze kas hangen komkommers, grote komkommers.’ Ik proefde oprechtheid, geen sarcasme.

‘Kom, kom er in de kas,’ herhaalde Jan, hij startte zijn Berini jeunesse, ‘in de kas luister ik naar orgels en niet naar hoerige kutmuziek.’•

***

Het was op een vrijdag vlak voor de zomervakantie. Om half 10 uur zou de jaarlijkse sportdag beginnen. Met frisse tegenzin had ik mijn gymspullen ingepakt. Ik ben geen liefhebber van sport. De gedwongen beweging en het team staan me tegen. Ik ben te eigengereid om samen achter een bal te rennen. Competitie is me vreemd. Ik hoef niet te winnen. Zoveel mogelijk ongeschonden door het leven te komen zonder anderen teveel schade te berokkenen lijkt me een goed richtsnoer.•

Voor het eerst had ik een bikini – rood topje, blauw broekje – in plaats van een badpak uit één stuk – vertikaal gestreept om mij slanker te laten lijken dan ik ben.• Een witte sportbroek met rode strepen aan de zijnaden en een ruim roze t-shirt met korte mouwen voor over mijn sportbeha. Op het t-shirt stond in spiegelbeeld met gouden letters See me, Feel me, Touch me, Heal me.• Oom Singh, die steeds

meer bedrijfsleider op de kippenboerderij werd, bracht me gymshoenen met verende zolen.

Vanaf de tweede klas droeg ik al een beha om mijn borsten minder opzichtig te laten schommelen. Ontwakende jongens bleken heel gevoelig voor weke delen van mijn lichaam. Ik vond dat best. Als ik er goed over nadacht vond ik dat haantjesgedrag een beetje zielig. Lichamelijkheid hoorde erbij, leerde ik bij de lessen biologie. Opwinding is een voorspel tot voortplanting van de soort. Elk dier kent dat baltsgedrag. Daar moest ik het mee doen. Diepere vragen over het hoe en waarom van seks en voortplanting kwamen niet aan de orde, laat staan het begin van antwoorden. Misschien waren die diepere lagen bij mij nog verborgen. Ik was zestien. Filosofie stond niet op het lesrooster, net zomin als lessen over nut en noodzaak van condooms, pil en antizaadschuim.

Naast de bakkerij probeerde Jan Warmoes zijn brommer – een Berini jeunesse buikschuiver – te starten. Hij was de oudste zoon van een tuindersgezin met acht kinderen, evenveel als het nest, waaruit ik was ontsproten. De hele familie, met nog ruim 50 andere tuindersgezinnen, waren een jaar eerder en masse verhuisd, geëmigteerd, vanuit het Westland naar Erica. Hun kassen in de Glazen Stad moesten plek maken voor wegen en woningen. In Erica konden ze aan een nieuwe toekomst werken. Ik had niet veel van die volksverhuizing gemerkt, niet anders dan dat de kostgangers bij Veltrop niet langer bij de NAM werkten, of in de turfstrooiselfabriek, maar hun energie besteedden aan kassenbouw en klaverjassen. Het was de bedoeling dat ook voormalige veenarbeiders en keuterboertjes een plek tussen de Westlanders vonden. Dat lukte niet. Slechts twee tuinders kwamen uit Erica. Alle nieuwkomers waren katholieken uit Zuid-Holland.

Jan Warmoes was in de vierde klas blijven zitten. De strenge selectie in de vierde was een beproefde methode om ervoor te zorgen dat in de examenklas iedereen slaagde. Na de zomer zouden we elkaar in dezelfde klas tegenkomen. Ik had Jan enkele malen eerder bij Veltrop ontmoet. Hij

haalde met regelmaat pakjes North State voor zijn vader. Die gewoonte leek op een gemeenschappelijk verleden – dat we niet hadden – en ook dat we beiden de oudste kinderen in het gezin waren schiep een band. Jan woonde nog bij zijn ouders. Hij had inmiddels eenzelfde afkeer van de tomaten, komkommers en sla ontwikkeld als ik me de weerzin tegen kuikentjes, haantjes en legkippen eigen had gemaakt. Op een aantal terreinen waren we on speaking terms.

‘Klaar voor de sportdag?’ vroeg ik. ‘Mag ik met je meerijden.’ Ik wees naar de brommer. Mijn fiets stond nog achter de bakkerij. De vijftien kilometer naar school in Emmen zou me al gauw een uur kosten.

‘Graag,’ zei Jan. ‘Als je vijf kadetjes en vijf krentenbollen meeneemt, mag je mee. Ik wacht.’ Hij zette de brommer uit.

Anna Veltrop gaf me kadetjes, krentenbollen en een fles ranja mee. Ze liep met me mee naar Jan Warmoes die de brommer had gedraaid om weg te kunnen rijden. De tas met kleren en brood zette ik voor mijn buik en achter de rug van Jan. Ik hield me vast met mijn handen in zijn jaszakken. Jan trapte de brommer aan. Ik keek naar Anna Veltrop, die zich voor mij als een zorgzame moeder had ontwikkeld.

‘Wees je voorzichtig,’ zei Anna Veltrop terwijl ze met beide handen over haar borsten streek tot aan haar dijen.

Jan gaf gas. We reden richting Schoonebeek. We reden naar Emlichheim, we reden naar Echteler. Bij de molen lagen we aan de oever van de Vechte en aten we de eerste broodjes. Jan trok zijn trui uit. Hij had haar op de borst.

‘Vitamine D10,’ zei hij. ‘Zon op je huid is heel gezond.’

We reden naar Wilsum. Aan de kerk was een ode geschroefd voor dominee Wilhelm Visch, • 66 jaar gedreven reformierte predikant. God nam het leven van zijn vrouw tijdens de geboorte van een tweeling. Meisjes. De Heer heeft gegeven. We reden naar Uelsen en kochten een fles Himbeerensaft.

‘Wil jij rijden?’ vroeg Jan. Hij stopte net buiten Uelsen. Over zeven heuvelen lag de weg naar Neuenhaus.

Ik ging voor hem zitten, mijn dijen aan weerszijden van de benzinetank.

‘Ik doe je eerst voor,’ zei Jan, ‘straks mag je alles zelf.’

Ik legde de mijn handen aan weerszijden van de kilometerteller op het stuur. Jan boog over me heen met zijn handen aan het gas en aan de versnelling. Ik voelde zijn buik en borst tegen mijn rug. De brommer kroop traag kreunend tegen de helling en gleed met souplesse en een hogere roep van het toerental de helling af.

‘Uelsener Berge,’ riep Jan. ‘Dit zijn de Uelsener Berge.’

De brommer zakte in toerental. Jan schakelde terug naar een lagere versnelling. Alles onder me trilde. Ik voelde een vreemde tinteling vanaf mijn kruis door mijn lichaam.

‘En nu gaan we door het bos. Houd je goed vast.’

In de tweede versnelling kabbelde de brommende brommer over het onverharde ribbelpad. Bij elke hobbel leek de tinteling in mijn buik te groeien, elke verandering van toerental raakte gevoelszenuwen, waarvan ik het bestaan niet kende. Mijn knieën trilden. Ik duwde ze steviger tegen de benzinetank. De naald van de teller zwabberde heen en weer. Ik kon de getallen niet meer lezen. Ik voelde de armen van Jan tegen mijn zij. Op en neer, op en neer. Ik liet mijn hoofd op mijn armen zakken. Ik voelde bliksemschichten in mijn kruis. We stonden in het rulle zand stil achter een bank naast een bosmeer. De zon scheen tussen de kruinen. Een klapekster liet zich horen. Ik voelde hoe Jan zonder verder te rijden gas gaf en weer los liet. Mijn benen vielen slap. Ik stond in brand. Het leek of ik in mijn broek had geplast. Ik hilde als een wolf. Ik schreide.

Jan zette de brommer uit. Hij stapte af, hielp me overeind en hield me tegen zich aan.

Hij wreef mijn betraand gezicht tussen zijn handen en zoende me op mijn mond.

‘Je kwam klaar,’ zei hij. ‘Je kwam klaar op mijn brommer. Fantastisch, wat een geluk.’ Hij zoende me opnieuw. Ik voelde zijn schokkende onderbuik. Ik snoof dennengeur.

Naakt renden we het water in voor een korte duik. Ik liep snel terug en trok mijn bikinibroekje aan. Jan schoot in zijn

korte broek. Zijn beenharen stonden recht overeind. Op de bank aten we de laatste broodjes en dronken om beurten uit de fles met Himbeerensaft.

‘Je hebt prachtige borsten,’ zei Jan, ‘wees er zuinig op.’ Hij streek met beide handen over zijn borst tot aan zijn erectie. Ik lachte en trok mijn topje aan.

‘Je hebt de waarschuwing van Anna Veltrop gehoord voor we vertrokken,’ zei ik.

‘Ik zag haar in de spiegel van de brommer,’ zei Jan. Hij gnees.

‘See me, Feel me, Touch me, Heal me,’ zei ik. Ik trok mijn t-shirt binnenste buiten over de Nederlandse bikini-vlag.

Het was half drie. Ik reed – Jan achter me, zijn handen op mijn buik – Neuenhaus binnen. Bij de deur van Friseur Lange stond een kapster te roken. Ik stopte.

‘Ich möchte eine Haarfarbe, kann das jetz?’ vroeg ik.

‘Sie möchten eine Farbspülung haben,’ zei de kapster.

Jan reed terug naar De Peel. Het leek alsof we vlogen. Rond half zeven waren we terug bij bakkerij Veltrop. Buiten stonden Anna en oom Singh. Misschien waren ze ongerust. Ik kon hun gezichten en hun lichamen niet lezen; vervuld als ik was van mijn eigen lichaam, en dat van Jan.

‘Alles goed?’ vroeg Anna. Ik streek langzaam, duim omhoog, met mijn rechterhand over mijn borst tot aan mijn kruis. Anna gnees. •

‘Je hebt je haar geverfd,’ zei oom Singh op een toon alsof hij een onnodige mededeling deed. Jan Warmoes draaide de brommer.

‘Wacht even,’ zei Anna. Jan zette de brommer uit.

‘Je vader is dood,’ zei oom Singh tegen mij. ‘Kort na de middag in het harnas gestorven.’

‘In de rolstoel,’ zei Anna. ‘Aan de oever van het kanaal.’

‘Een beter leven,’ zei oom Singh. ‘Na de dood.’ •

Jan zette de brommer tegen de muur van de bakkerij, kwam naast me staan en sloeg een arm om mijn schouder. Ik voelde zijn stevige greep. Ik boog mijn hoofd. Ik voelde zijn kruis.

‘Beter zo,’ zei ik tegen niemand in het bijzonder. Ik had Anna en oom Singh willen zoenen. Ik zoende Jan.

‘Kom binnen,’ zei Anna.

Jan zat tegenover me aan het tweepersoonstafeltje aan het raam. Ik keek hem aan. Hij lachte. Ik keek naar buiten. In het raam zag ik mijn rode haar weerspiegeld. Aan de overkant van het Dommerskanaal meende ik mijn moeder te zien, dolend in een lange zwarte mantel met in haar handen een bord aan een stok: Een ongeluk wordt gevreesd.

Anna schoof twee borden op tafel. Oom Singh volgde haar met twee pannen. Een pan met Basmati rijst en een diepe pan met Chicken Curry Madras.

Anna kwam terug uit de keuken en zette twee glazen bier op het tafeltje. Alsof we iets te vieren hadden.

***

Natuurlijk wilde ik alle details weten over de dood van mijn vader. Tegelijkertijd was ik wel klaar met dat deel van mijn verleden. Jan vroeg wat voor soort vader mijn vader was geweest.

‘Een dominante, sturende en ongevoelige kettingroker die zijn rolstoel tot het uiterste inzette om over het hele gezin de baas te spelen. Hij was, hij was, hij was een soort...’ Ik wist me op tijd in te houden.

‘Gemankeerde kippenneuker...’ zei Jan na lange aarzeling. Gevolgd door: ‘Excusez le mot.’

We lachten. Zijn doorgezette overdrijving van mijn barokke jeugdijaren haalde de angel uit het gesprek. Ik had hem willen zoenen, maar de smaak van de Madras hield me tegen. Anna bracht opnieuw twee biertjes.

‘Twee pils,’ zei Anna, ‘dat hebben jullie verdiend na zo’n heftige dag.’ Voor haar doen had ze al teveel gesproken. Ze nam de pannen en borden mee. Uit een hoog sorbetglas lepelden we een vlafip;• bruin getint met chocola, geel getint met natuurlijke vanille en de ons vertrouwde blanke vla.

Jans, Karel en Leo, mijn jongere broers, waren kinderen die hun levensweg zochten in een entourage met een invalide drankzuchtige kettingrokende vader, een geestelijk grotendeels afwezige neurotische moeder met een conversiestoornis – ook bekend als aanstelleritus, of hysterie; nu omschreven als FNS, functionele neurologische stoornis – naast fijnstoffige kippenschuren, met adders en ringslangen in het aanpalende hoogveen aan het einde van de wereld, ondergedompeld in chronische gevoelsarmoede, met een getormenteerd mensbeeld, behept met sprookjesachtige godsvoorstellingen, met aartsengelen, duivels, vagevuur en hellevuur, met jongensgenade, meisjesgenade• en ongenade, disrespect voor het leven – jonge katten en pups werden, goed voorbeeld deed goed volgen, zonder enig mededogen in een zak verzwaard met keien in het kanaal geworpen – met disrespect voor de dood, met wekelijks meer dan eens Chicken Curry Madras.

Jans, mijn eenhandige broer, herinnert zich vader enkel van de toevoeging op snerende toon: “Steek je handen uit je mouwen. Doe wat. Pak aan.” De vloek laat ik achterwege. Het vensterglas zou breken.

Karel, kortademig, meed de kippenschuur; niet om het werk. Zijn longen waren niet op het fijnstof berekend. Volgens vader leek Karel op zijn godvergeten moeder, met dezelfde aanleg voor aanstelleritus. Leo, de gedoodverfde opvolger van het bedrijf sprong regelmatig voor zijn oudere broertje in de bres. Leo sloeg vader zonder pardon een bloedneus. Ik heb veel van Leo geleerd, waaronder pijpen. •

Laat ik het zo zeggen: Ik verbaas me er niet over dat ze, de drie broers, hun vader, ruim voorzien van opgespaarde pillen, ruim voorzien van olie, • ruim voorzien van tabak, naar de vlonder onderaan de wal van het kanaal hadden gereden: om te vissen, met vader als aas.

In het zicht van de haven, in het zicht van een jutezak met keien was vader in zijn rolstoel nog schever gezakt, als wilde hij als Narcissus zijn spiegelbeeld in het donkere water bewonderen. Vader had het water alvast laten lopen.

‘Vuur,’ schijnt het laatste woord geweest te zijn dat over zijn lippen kwam. Zijn sigaret was uitgegaan. Het peloton hoefde de aansteker niet meer te presenteren. De aartsengel, of satan, liet een slagader scheuren. Vooralsnog stroomde er enkel bloed de borstkas binnen.

Door deze Deus ex machina• bleef mijn broers een strafblad, of een aantekening van nalatigheid ten opzichte van hun vader bespaard. Opluchting was hun deel, een opluchting die zich als een veenbrand naar de andere gezinsleden verspreidde; tot in de kippenschuur. Een opluchting die nog voor de avond viel ook bakkerij-kruidenier-pension Veltrop bereikte.

‘Nee,’ zei Anna Veltrop met in elk hand een leeg sorbetglas, ‘Jan gaat naar huis.’

Ze wachtte geduldig in de deuropening – ik ben ook jong geweest – tot we waren uitgezoend. (Wel een kwartier.)

***

Het mag duidelijk zijn; het leven van de nabestaanden veranderde na thuiskomst van mijn vader op ons aller plek van bestemming. – De rolstoel stond nog maanden nadien op de vlonder. – Oom Singh ging in mijn ouderlijk huis wonen. Ik kreeg zijn kamer met alle spullen die hij achterliet; inclusief de geuren. Mijn zus Marietje, inmiddels elf jaar, kwam boven me te wonen. De vloernaden had ik dichtgesmeerd voor ze haar intrek nam in mijn kamertje. Oom Singh werd bedrijfsleider en mede-eigenaar van de kippenfarm. Wat zijn rol is geweest bij de opvoeding van mijn siblings• weet ik niet. Ook wist ik destijds niet hoe hij erin is geslaagd mijn moeder te ‘normaliseren’. Later begreep ik dat ze samen het bed deelden en elkanders lichamen verwarmden en koesterden. Dat mijn moeder langzaam kinds werd hielp mee om een evenwichtiger leven te leiden. Nooit heb ik me afgevraagd of oom Singh mogelijk geslachtelijke echtelijke plichten in het bed van mijn moeder heeft vervuld. Ik was vooral bezig

met school en met Jan, met wie ik een platonische verkering had ontwikkeld. Platonisch in die zin: We deden bijna alles wat verboden was, maar we zorgen ervoor dat het nooit tot een coïtus interruptus kwam door de geslachtsdaad te vermijden. Op mijn kamer, in de kas met orgelmuziek uit de draagbare radio, ins Freie• met klapeksters onder gezang van Hildegard von Bingen kwamen we in herhaling, telkens als ik achter Jan op de Berini jeunesse een kleurspoeling haalde in Neuenhaus, met gepaste regelmaat op de plek waar we graag waren onder het motto: je weet zelf het beste wat je het lekkerst vindt. Samen waren we genotskinderen in het Elysium.

***

Das Periodensystem der Elemente

Ordnungszahl		Masse (u)		Symbol		Vorkommen	
1		1.0079		H		○ natürlich ◐ nat. radioaktiv - fest - flüssig ..... gasförmig	
1	1	H	1.0079	1	H	○	natürlich
2	3	Li	6,941	4	Be	○	natürlich
3	11	Na	22,99	12	Mg	○	natürlich
4	19	K	39,098	20	Ca	○	natürlich
5	37	Rb	85,468	38	Sr	○	natürlich
6	55	Cs	132,91	56	Ba	○	natürlich
7	87	Fr	[223,0]	88	Ra	◐	nat. radioaktiv
13	5	B	10,811	6	C	○	natürlich
14	7	N	14,007	8	O	○	natürlich
15	9	F	18,998	10	Ne	○	natürlich
16	13	Al	26,982	14	Si	○	natürlich
17	15	P	30,974	16	S	○	natürlich
18	17	Cl	35,453	18	Ar	○	natürlich
2	2	He	4,0026	10	Ne	○	natürlich
10	18	Ar	39,948	36	Kr	○	natürlich
18	36	Kr	83,798	54	Xe	○	natürlich
36	86	Rn	[222,0]	118	Og	◐	nat. radioaktiv
21	21	Sc	44,956	22	Ti	○	natürlich
22	23	V	50,942	24	Cr	○	natürlich
23	25	Mn	54,938	26	Fe	○	natürlich
24	27	Co	58,933	28	Ni	○	natürlich
25	29	Cu	63,546	30	Zn	○	natürlich
26	31	Ga	69,723	32	Ge	○	natürlich
27	33	As	74,922	34	Se	○	natürlich
28	35	Br	79,904	36	Kr	○	natürlich
29	41	Mo	95,96	42	Tc	◐	nat. radioaktiv
30	43	Ru	101,07	44	Rh	○	natürlich
31	45	Rd	102,91	46	Pd	○	natürlich
32	47	Ag	107,87	48	Cd	○	natürlich
33	49	In	114,82	50	Sn	○	natürlich
34	51	Sb	121,76	52	Te	○	natürlich
35	53	I	126,9	54	Xe	○	natürlich
36	81	Tl	204,38	82	Pb	○	natürlich
37	83	Bi	208,98	84	Po	◐	nat. radioaktiv
38	85	At	[209,9]	86	Rn	◐	nat. radioaktiv
39	104	Rf	[261,1]	105	Db	◐	nat. radioaktiv
40	106	Sg	[266,1]	107	Bh	◐	nat. radioaktiv
41	108	Hs	[269,1]	109	Mt	◐	nat. radioaktiv
42	110	Ds	[272,1]	111	Rg	◐	nat. radioaktiv
43	112	Cn	[277,1]	113	Nh	◐	nat. radioaktiv
44	114	Fl	[289,1]	115	Mc	◐	nat. radioaktiv
45	116	Lv	[292,1]	117	Ts	◐	nat. radioaktiv
46	118	Og	[294,1]	119	Uue	◐	nat. radioaktiv
57	57	La	138,91	58	Ce	○	natürlich
58	59	Pr	140,91	60	Nd	○	natürlich
59	61	Pm	[144,9]	62	Sm	○	natürlich
60	63	Eu	151,96	64	Gd	○	natürlich
61	65	Tb	158,93	66	Dy	○	natürlich
62	67	Ho	164,93	68	Er	○	natürlich
63	69	Tm	168,93	70	Yb	○	natürlich
64	71	Lu	174,97	89	Ac	◐	nat. radioaktiv
89	90	Th	232,04	91	Pa	◐	nat. radioaktiv
90	92	U	238,03	93	Np	◐	nat. radioaktiv
91	94	Pu	[244,0]	95	Am	◐	nat. radioaktiv
92	96	Cm	[247,0]	97	Bk	◐	nat. radioaktiv
93	98	Cf	[251,0]	99	Es	◐	nat. radioaktiv
94	100	Fm	[257,0]	101	Md	◐	nat. radioaktiv
95	102	No	[259,1]	103	Lr	◐	nat. radioaktiv
96	104	Rf	[261,1]	105	Db	◐	nat. radioaktiv
97	106	Sg	[266,1]	107	Bh	◐	nat. radioaktiv
98	108	Hs	[269,1]	109	Mt	◐	nat. radioaktiv
99	110	Ds	[272,1]	111	Rg	◐	nat. radioaktiv
100	112	Cn	[277,1]	113	Nh	◐	nat. radioaktiv
101	114	Fl	[289,1]	115	Mc	◐	nat. radioaktiv
102	116	Lv	[292,1]	117	Ts	◐	nat. radioaktiv
103	118	Og	[294,1]	119	Uue	◐	nat. radioaktiv

Innere Übergangsmetalle (Lanthanoide und Actinoide)

57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71
La	Ce	Pr	Nd	Pm	Sm	Eu	Gd	Tb	Dy	Ho	Er	Tm	Yb	Lu
138,91	140,12	140,91	144,24	[144,9]	150,36	151,96	157,25	158,93	162,5	164,93	167,26	168,93	173,05	174,97
89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103
Ac	Th	Pa	U	Np	Pu	Am	Cm	Bk	Cf	Es	Fm	Md	No	Lr
[227,0]	232,04	231,04	238,03	[237,0]	[244,0]	[243,0]	[247,0]	[247,0]	[251,0]	[252,0]	[257,0]	[258,0]	[259,1]	[262,1]

*** Scheikunde ***

De meest interessante lessen in de vierde en vijfde klas waren scheikunde, natuurkunde, biologie en in mindere mate Nederlands en de movreta. •

Bij de natuurwetenschappelijke vakken leerde ik nieuwe woorden en nieuwe talen. Het periodiek systeem van de elementen, dat in een Duitse versie – PERIODENSYSTEM DER ELEMENTE nach Mendeleev mit Hauptgruppe, Nebengruppe, Aggregatzustande, Fest, Gasförmig, Flüssig, Unbekannt – als wandkaart in het lokaal hing, omvatte een nieuw alfabet en een nieuwe grammatica. De symbolen uit het ‘alfabet’ waren afkortingen van intrigerende namen. Zo verwees Sr naar het dorp Strontium in Schotland. K, in de dagelijkse taal kalium, herinnerde aan potas, de as onder kookpotten met een hoog gehalte aan potassium, het Engelse woord voor kalium. Sodium hoorde bij Na, bij natrium, dat een belangrijk deel is van soda (Na_2CO_3). Het duurde niet lang voor ik de symbolen van de elementen uit mijn hoofd kende, als opstap naar de taal van wetenschappers.

Er ging een Nieuwe Wereld voor me open. Jan Warmoes, twee schoolbanken bij me vandaan, dacht vooral aan orgelmuziek. Daar wist Op de Weegh • wel raad mee. Om zijn leerlingen bij de les te houden vertelde hij van de orgels van Schnitger, bijna in elke Groninger kerk te vinden. Hij vertelde van Buxtehude, Sweelinck, Gibbons en Telemann. En na de orgels met de meeste pijpen kwam tinpest. Tin – Sn, stannum – kent twee kristalvormen, vertelde Op de Weegh, twee verschillende ordeningen van atomen in de ruimte, in een verschillend atomair metaalrooster. Op het Periodensysteem stond bij tin *Fest*, met allotropie; twee verschijningsvormen. Zilverwit metaalachtig tin verandert onder de 13 graden Celsius in onverwarmde kerken langzaam in korrelig grijszwart tin.

Tinpest, meende Henk Mienland op te moeten merken, is syfillus van orgelpijpen.

‘Syfilis,’ riposteerde Op de Weegh, ‘wordt veroorzaakt door een bacterie, een spirocheet met de naam *Treponema pallidum*, die enkel bij mensen huishoudt. In het Engels heet deze ‘Franse ziekte’ lues. Tussen haakjes: Fransen gebruikten als eersten schoongespoelde schapendarm als condoom om lues te voorkomen. Vandaar de naam Franse jas voor kapotje, ook wel capote met als naamgrap Truman Capote, een Amerikaanse schrijver. Een French letter verwijst naar brieven uit Engeland naar Britse frontsoldaten in Frankrijk. In de dunne envelop zaten condooms. Maar: revenons à nos moutons. De penis verandert niet van zilvergrijs in poederzwart, maar er komen overal zweertjes, aan de piemel, en ook in de mond op de tong – voor de pijpen – om je kontgat – voor de bruine ruiters – en in de vagina. Henk, wat wel klopt aan je bewering: de toonhoogte van de besmette persoon krijgt door de pijn iets van het piepen van een door tinpest aangetaste orgelpijp.’

Henk Mienland kreeg een hoogrode kleur, bang dat hij uit moest leggen hoe pijpen voor zweertjes op de tong kon zorgen, of erger nog; dat hij uit moest leggen wat een vagina was, een woord dat niemand in 4B kende, maar dat iedereen zonder toelichting begreep. Ik heb Henk Mienland nooit weer een toespeling horen maken over seks en het genitale landschap, dat voor hem, en velen in mijn klas nog een woest en ledig terra incognita was. Die onwetendheid en het onvermogen naar de ins en outs van seks te vragen bleef nog lang een bron van plots opduikende seksueel getinte oprispingen.

Met ‘Henk, ik hoop dat je van deze ziekte verschoond blijft,’ sloot Op de Weegh de dialoog af. Niets uit zijn mimiek of gebaren, niets van zijn lichaamstaal leek op meewarigheid of neerbuigendheid. Op de Weegh nam alle vragen eernschtig, gaf een oprecht antwoord, als hij het antwoord wist, zei soms dat hij het antwoord schuldig moest blijven en dat alles met humor en een kwinkslag zonder een air van superioriteit. In het gewone was Op de Weegh heel bijzonder.

We mochten hem uitdagen. Tien woorden en hij zou de

Engelse vertaling noemen. Ik mocht als tiende en vroeg naar het Engelse woord voor wenteltrap. Op de Weegh wist het niet, misschien deed hij alsof om niet perfect te zijn. Toch vonden we dat hij had gewonnen.

‘Spiral staircase,’ zei Op de Weegh na de lofzang. ‘Nu weet ik het.’

Hij draaide zich naar het bord en schreef: Chemists have solutions. ‘Wie weet vertalingen van deze zin? En graag een toelichting erbij.’ Op de Weegh vervolgde’ terwijl de bel het slot van het lesuur aankondigde, ‘Voor de liefhebbers. Ik zou graag een lijst zien met topografische namen die beginnen met een element uit het PS. Gr voor Groningen, of Dr voor Drenthe. Helaas staan die er niet bij. Maar Br is goed voor broom en Brabant, S en Br passen bij Son en Breughel, en As geldt voor arseen en Assen en Ra voor radium en Raalte. Enzovoort. Succes. Tot volgende week.’

Zo eindigden veel lessen van Op de Weegh. Altijd veel en nooit genoeg.

***

Na het examenjaar, iedereen geslaagd, werd de HBS-tijd afgesloten met een feest in een boerenschuur in Barnflair. • Vraag me niet waar dat streekje op de kaart en in het echt is te vinden. Met stropakken was de dansdeel afgezet. Een slinger gloeipeerjes hing tussen de gebinten. Achterin stonden tractors – Massey Ferguson en McCormick – een wipkar en een platte boerenkar met een platenspeler met oversized geluidsboxen. Naast een drumstel zag ik twee gitaren tegen twee keukenstoelen geleund. Slechts twee nummers werden live gebracht. De grammofoon met plakplaatjes en schuifelnummers had de voorkeur. Er was geen koffie met taartjes, er was frisdrank en bier. Ik zag hoe mijn klasgenoten en introducés al heel snel in de olie geraakten. Warm, zweterig en heftige dansbewegingen met alcohol als aanjager voor zwevende geesten en zwerende handen.

Ik was nog nooit dronken geweest. Ik was niet van plan dronken te worden. Mijn vader was wat intoxicatie een lichtend voorbeeld geweest, daar ben ik hem nog dankbaar voor. Jan Warmoes, met wie ik officieel verkering had, gaf me na drie pils de sleutel van de Berini jeunesse, die al op leeftijd begon te raken, met startproblemen en overmatig gereutel en blauwe uitlaatgassen. Ik at chips, dreuge worst, blokjes kaas, augurken, zoute pinda's – alles wat ik niet wilde – en ik verlangde naar een krentenbol uit de bakkerij van Anna Veltrop. Jan danste met mij. Jan danste met andere meisjes. Zijn adem rook naar aftershave. Ik zat in het schemerlicht op een stropak met het zicht op een wereld die me steeds vreemder werd. • Ik hoorde een uil. Ik huilde niet.

In het voorbije jaar was mijn moeder na een week speuren – een ongeluk wordt gevreesd – uit het Stieltjeskanaal gevist, onder de spoorbrug van de NAM. Een helderziende had de plek aangewezen. Mij was niets gevraagd. Handig broertje Jans verkaste naar Steenwijk om op de kweekschool zijn onderwijzersdiploma te halen. Astmatische Karel verdween naar een kostadres in Roelofarendsveen om bij een ver familielid van een Westlander in de kassen te werken, en op de bollenvelden dicht bij zee in schone zeelucht. Leo bleef, voor zolang het duurde op de kippenboerderij. Marietje, die zich Mary noemde, fietste elke dag naar een school voor schone kunsten in Coevorden. Ze was onder mijn hoede en vooral onder de wijde vleugels van Anna Veltrop.

Hein Vocks• en Aggie Wüstmann uit Barger-Compas bekommerden zich om stille Nicole - naar gymnasium –, om Piet die nergens goed voor was – haal twee pakkies North State bij Veltrop, om Bennie die net kwam kijken en om de inmiddels duizenden kuikens aan de Kanaalweg. Tante Aggie was een veel jongere zus (nakomertje) van mijn moeder. Tante Aggie had ook rood haar. Ze brachten een zoon mee die ook Hein heette, naar zijn vader, grootvader en overgrootvader. Met hun komst werd oom Singh met een enkele reis Ceylon hartelijk bedankt voor bewezen diensten en voor zijn recept van Chicken Curry Madras. Oom Singh betaalde de huur voor

mijn kamer een jaar vooruit. Mary zou in augustus mijn plaats innemen. Na de zomervakantie vertrok ik naar Groningen, zonder tussenstop aan de Kanaalweg.

Voor het zover was vroeg ik Jan voor een rit naar de Uelsener Berge. Ook hij ging in Groningen studeren. We reden op een hete augustusdag, ik meen rond Bommen Berend, naar Schoonebeek, Emlichheim, de molen bij Echteler, over Wilsum naar Uelsen. Jan wachtte op een bank voor de reformierte Kirche. Op de leuning van de bank stond *Goa sitten, Gott is al doar*. We aten zwigend twee Pfannkuchen. Het was alsof er dreiging in de lucht hing. Ik reed op de pruttelende buikschuiver met Jan tegen mijn rug heuvel op, heuvel af, heuvel op.

Bij het bankje zonder Herr Gott legde ik een handdoek over de zitplank. Ik trok mijn schoenen, sokken en blouse uit. De zon warmde me.

‘Vitamine D10,’ zei ik.

Jan, gekleed in boxer short, kwam naast me zitten. Ik wachtte op het welkom van de klapekster. Tevergeefs.

‘Mooie borsten heb je,’ zei Jan. Hij zoende me in mijn hals, net onder de kralenketting. •

Ik nam een slok van het Himbeerensaft en reikte Jan de fles. Ik wachtte tot de fles naast hem op de plank stond.

‘De verkering is uit,’ zei ik. Het was alsof de klapekster op mij had gewacht. Ik huilde.

‘De verkering is uit,’ herhaalde ik. Ik legde mijn armen om zijn nek en duwde mijn tieten tegen zijn behaarde borst. Ik zoende Jan, stak mijn tong tussen zijn tanden.

‘De verkering is uit,’ zei ik. Nu wist ik het zeker.

Jan was niet verbaasd. Hij had het de hele rit naar deze plek in de Uelsener Berge al voorvoeld. Herr Gott had in Uelsen zijn laatste twijfel over het einde van onze verbintenis weggenomen.

Ik schoof mijn broekje naar beneden. Ik trok de boxer van zijn kruis. Ik zoende zijn eikel.

‘Mooie pik heb je,’ • zei ik. Ik tongzoende zijn eikel. Ik liet

me ruggelings op de dennennaalden zakken en spreidde mijn benen. Binnen een mum was Jan stief op weg naar mijn vagina. Love sucks. •

Hij gleed voor de eerste keer in mijn kruis. Het was onze eerste keer. Jan schreeuwde niet. Ik kreunde en schreeuwde niet. We renden naakt de plas in. Onder water verenigden we ons opnieuw. Hij viel een tweede keer in mijn kruis. De derde keer, na de kurze Pause mit Pfannkuchen en het restant Himbeerensaft, kwamen we op de handdoek klaar achter de Berini jeunesse. Ik eerst, daarna Jan, alsof hij mijn toestemming nodig had. En die van de klapekster. We maakten een polaroid van elkaar. Naakt, in vol ornaat.

In Neuenhaus reden we de Friseur voorbij. Ik groette de kapster die naast de deur stond te roken. Bij de bakkerij van Veltrop zoenden we een laatste maal met gesloten monden. Moeder Anna was in velden en wegen. Ik ging naar binnen zonder me om te draaien. Achter de deur wachtte ik tot ik de brommer weg hoorde rijden.

‘Waarom huil je?’ vroeg Mary. Ik lag op mijn buik op mijn bed. Ze had me thuis horen komen, misschien had ze me door een naad in de vloer gezien. Misschien had ze gezien hoe ik de polaroid van Jan zoende.

‘Niets,’ schreide ik, ‘er is niets. Alles.’

‘Ik haal je een glas water met verse citroen,’ zei Mary.

Ik ging op de rand van mijn bed zitten. Ik keek in mijn slipje. Er vloeide zaad en bloed uit. •

***

Organiseren kon ik van kinds af aan. Ik kon niet anders, wilde ik overleven in een gezin met een invalide dominante alcoholische kettingrokende vader, een frigide broodmagere moeder met een conversiestoornis en siblings uit het hele spectrum van het Handboek DSM-5 met psychische stoornissen en met gedragsafwijkingen niet passend bij de normale katholiek.

Reflecteren, algemeniseren en abstraheren kwamen pas later. Denken op metaniveau, mezelf beschouwen als was ik een observant van mezelf; dat viel me aanvankelijk nog niet mee. Met grote regelmaat werd ik overvallen door dagelijkse, niet altijd triviale, gebeurtenissen.

Bij Fokkema• aan de andere kant van het Dommerskanaal was een veulen dood geboren. De merrie liep de stal binnen, duwde met de neus tegen het nog warme lichaam. Moeder met dood kind. Hoe vaak kwam dat niet voor in het veen. Fokkema leunde tegen de paardenbox. Hij wachtte. De merrie liep naar de wei, kwam terug en duwde opnieuw tegen het veulen. •

‘Ja, wicht,’ zei Fokkema, ‘Ja, wicht.’ De merrie haalde een hug bij Fokkema en liep naar buiten, kwam terug, duwde tegen haar dode veulen, haalde een hug om haar hals, liep naar buiten...

‘Ja, wicht,’ zei Fokkema. Ik was alleen met hem en met het dode veulen in de stal.

Ik telde. Na 25 keer bleef de merrie buiten. Ik hoorde paardenvijgen op de kinderkoppies vallen.

‘Ja, wicht,’ zei Fokkema, ‘het is klaar.’

‘De dood is overwonnen,’ zei ik.

‘Je zegt het,’ zei Fokkema. ‘Je zegt het.’

Met Fokkema tilde ik het nog warme veulen in een kruiwagen. Ik was dode kippen en kuikens gewend. Het veulen was mijn eerste dood zoogdier. Onder een beuk aan de rand van het erf met uitzicht op het Dommerskanaal dolven we een graf. Fokkema kruide veldkeien – kinderkoppies – op het losse zand.

‘Voor de eeuwigheid,’ zei Fokkema, ‘tot iemand naar het verleden van dit land gaat graven.’

***

*** Nederlandse Taal en Letterkunde ***

'Je zegt het,' zei Siep Scheuper,• de eerste hoogleraar Nederlands in mijn leven.

Ik had tijdens de eerste les over 19e-eeuwse letterkunde beweerd dat bestudering van Nederlands en Nederlandse literatuur een intrinsieke waarde heeft, dat het vak het waard is om zich zelve bestudeerd, geconsumeerd en verteerd te worden, zonder direct of indirect nut voor het algemeen. Studie van Nederlands en van Nederlandse letterkunde is geen wedstrijd om een populariteitsprijs, geen hang naar erkenning en waardering van het gemene volk, geen onderwerp van trots; wat dat woord ook mocht betekenen. Wie eeuwige roem en loftuitingen wil kan beter ver blijven van onderzoek naar klinkerverschuivingen in het werk van Hooft en Vondel, kan beter wegblijven bij betekenisverandering van woorden als maagie, boer, mandielig, vredeing, navvelsoezen en naoberschap• in regioliteratuur. Natuurlijk, zei ik, zijn er letterkundige werken uit vorige eeuwen die raakvlakken hebben en nuttig zijn voor begrip van maatschappelijke ontwikkelingen in de 21e eeuw. Hoe was de houding tegenover negers, negerinnen, indianen, lappen in 19e-eeuwse literatuur? Hoe spraken walvisvaarders over Groenlanders en Eskimo's? Hoe was de irreguliere gezinssamenstelling in streekromans vergeleken met al dan niet samengestelde gezinnen uit de 'hogere' literatuur? Welke expliciete of verborgen aanwijzingen zijn er te vinden voor homoseksualiteit? Waren Betje Wolff en Aagje Deken hartsvriendinnen, en kende hun wederzijdse passie een lichamelijke en erotische kant? Sinds wanneer is de Victoriaanse preutsheid in de letterkunde terug te vinden? Poep, pis, flamoës hoorden in de 16e en 17e eeuw niet tot de 'vieze woorden'. Wat maakte dat de voortschrijdende beschaving de skatologie• in dure woorden verpakte? Is beffen en pijpen van de laatste tijd, of was orale seks, na de oude Grieken en Romeinen ook in renaissance en

vroegmoderne letterkunde usance? Ik proefde het ongeduld van Scheuper, alsof ik hem gras voor de voeten wegmaaide en al bezig was hooi op oppers• te zetten.

Om af te ronden had ik, met lichte tegenzin, de Bijbelse vergelijking over de liefde erbij gehaald. Liefde als onbaatzuchtige klankschalige emotie zonder ijdelheid en winstbejag. En anders gold wel de vergelijking met schoonheid die – a thing of beauty is a joy forever• – ook aan zichzelf genoeg heeft, wat niet uitsluit dat anderen van die schoonheid en liefde kunnen genieten en er levenslust aan kunnen ontlenen. Het noorderlicht is mooi, zei ik, ook als niemand kijkt. Ook het Brandertje van Van Gogh verliest zijn pracht niet als 's nachts het licht in het Drents Museum uitgaat. Archeologische schatten en hunebedden zijn op z'n mooist en het best af onder een dikke laag aarde – zaand der aover. Misschien is de wereld wel mooier als niemand kijkt, zei ik tot slot. Ik had genoeg gezegd. Hoe meer ik toe zou voegen, hoe verder ik van de werkelijkheid af zou dwalen. Het zou niet de eerste keer zijn dat ik in mijn zelfgeschapen doolhof verdwaalde. Zwijgen is schoner en duurzamer dan spreken, immers wie het minst zegt, spreekt het meest. •

Die schick'lickst van my swijght heeft aller best geseit.

De professor herhaalde in eigen woorden mijn bijdrage aan het college. Dat overkwam ook mijn mede-studenten, zodat na het lesuur de indruk van professorale geleerdheid de lekenbijdragen overschaduwde. Ik had een les geleerd, meende ik.

Ik had geleerd, maar me nog niet eigengemaakt, dat, wat ik weggeef een ander verrijkt. Ik had nog niet geleerd dat, wat ik weggeef mezelf rijker maakt. Achterna kan ik zeggen dat juist dat de opdracht van een universitaire studie was; doorgeven. Immers, alles wat ik aan kennis en vaardigheden opstak, kwam van voorgangers die hun schatten ter beschikking hadden gesteld. Kortom; de eerste klinkers en medeklinkers op het pad naar overzicht, abstractie en reflectie waren op

het zand gelegd; zoals ik de liefde, of wat het niet was, had leren kennen met mijn blote rug op de dennennaalden op het zand van de Uelsener Berge onder een amechtig hijgende minnaar in zijn nadagen en een frivole ekster die met één vleugel klappen kon als een Chinees wijsgeer uit de Ming dynastie.

Ik zou hier kunnen verhalen over mijn relationele en erotische betrekkingen met mede-studenten, hoogleraren, bakkersjongens, zwarte en geel getinte – Chinese en Japanse – adolescenten opzoek naar liefde, erkenning, waardering, een goed gesprek, naar orale, anale en gewone vaginale seks, alles tegelijk in polyamorie, of serieel op alfabetische volgorde. Voor een snel en afwisselend verhaal over literatuur en filosofie zouden die escapades de lezer rustpunten kunnen bieden; als waren het kopjes thee met madeleines. • Op een enkele anekdote na laat ik ze achterwege. Al reflecterend en abstraherend bedacht ik dat de variaties op de condition humaine eindeloos zijn; de literatuur laat dat helder zien. Eindeloos vervelende variaties. Daarnaast heeft de mens – ik reken mezelf er ook toe – evolutionair weinig tot geen vooruitgang geboekt als het om verliefdheid, geilheid en zucht naar geslachtsorganen en andere openingen in het menselijk – en soms dierlijk – lichaam gaat. Wie niet zonder het erotische en pornografische van de condition humaine kan, verwijs ik graag naar Moderne Nederlandse Letterkunde met literatuur van Jan Wolkers, Jan Cremer, of erotische verhalen *Het land Coïtha* uit het Zweeds vertaald door Bernlef, met voorwoord van professor Amy van Marken. Dichterbij huis, in het Nedersaksisch is pseudo-geilheid met een humoristische en ironische ondertoon enkel te vinden in de bundel *Eroetiek* van Gerard Stout. Echter, al die expliciete beschrijvingen missen doel. Zelf raak ik ondanks mezelf opgewonden door een stationair lopende brommer, door de schreeuw van klapeksters en door stilte. Stille, zeer diepgaande genoegens ontleen ik aan literatuur waarin ik me net niet herken, een matglazen droom, • alsof ik in een beslagen spiegel kijk en uitgenodigd wordt mijn eigenheid – wat dat ook

mag zijn – te ontdekken. Kortom, zolang het duurt volgen in mijn relaas geen expliciete beschrijvingen van wat eenieder dagelijks om zich heen kan waarnemen. Liever houd ik me bezig met het snijvlak tussen fictie en werkelijkheid, met de werkelijkheid achter fictie, met fictie achter de werkelijkheid, zonder overigens in een onpeilbare chaos te belanden. Ik weet dat mentale verwarring om de hoek ligt. Literatuur helpt me de paradigmaverschuivingen• gedoseerd toe te dienen.

De lessen over spelling, grammatica en over vergelijkende taalwetenschappen zag ik als technische en feitelijke basis-kennis. De theorie van Chomsky met een bijzondere manier van zinsontleding begreep ik nauwelijks. Ik haalde de toetsen door de kunstjes te reproduceren. Achterna miste ik de uitleg van de nieuwe vocabulaire om de fenomenen te beschrijven. Ik begreep niets van epistemologie en ontologie, ook niet als er in andere cryptische woorden een uitleg volgde. Achterna had ik graag een PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE gehad voor de taalbeschouwingen met verhelderingen van termen als semantiek, fonetisch, fonologie, morfologie, lexicaal, glossen en syntaxis. Ik verdrong in formuleringen als:

Niet de inhoud van taal staat centraal, maar de vorm. Het gaat hierbij om het reflecteren op taal als systeem.

En:

Taalbeschouwing kent verschillende niveaus. Die niveaus samen vormen ons taalsysteem. Zo kunnen we de nadruk leggen op de klank, de betekenis, de woordvorming, het zinsverband, het gebruik en de spelling. Kennis van ons taalsysteem is nodig om taalvaardig te worden. Een onderdeel van taalbeschouwing is taalverzorging, met kennis over spellingsregels, interpunctie en het gebruik van hoofdletters.

Die taalverzorging begreep ik zonder verdere uitleg. Dat was het technische en ambachtelijke. Zinnen als:

Noam Chomsky, grondlegger van de generatieve taalkunde, definieerde een natuurlijke taal als een formele taal in deze zin: de grammaticale zinnen in de taal kun je zien als een formele taal over het alfabet van de letters waar de taal mee wordt geschreven. De opdracht is dan om een precieze definitie van deze taal te vinden.

lieten me een bos binnengaan zonder Klein Duimpje of Roodkapje om me in het juiste spoor te houden. Eerder voelde ik me als Knut Hamsun met zijn foute dolerij langs overwoekerde paden. Achterna ontbrak het wellicht aan een juiste didactiek; de manier van uitleg ging uit van wat de uitlegger, de hoogleraar, begreep vanuit zijn of haar achtergrond, zonder rekening te houden met de hem of haar onbekende context van de studenten, van mij. Dat is geen verwijt. Volgens ontwikkelingspsychologie was mijn frontale cortex nog niet volgroeid en was ik nog niet in staat te begrijpen wat mijn begrip teboven ging. My mind had not yet settled. Ik vroeg me af of dit laatste onbegrip, als een witte schimmel, onderdeel van een pleonasme was.

In de jaren dat ik me met onbegrijpelijke syntaxis en semantiek bezighield leerde mijn broer Jans kinderen in Wilhelminaoord de d's en t's op de juiste plek te zetten, en dat zonder diepgaande zinsontleding over het kroost uit te storten. Met zijn missende linkerhand was hij de meest geliefde onderwijzer op de tweemansschool. Een gemankeerde leerkracht is een gouden voorbeeldvolwassene voor leerlingen met vlekken, vlekjes en een barokke opvoedingsachtergrond. Ook in zijn voordeel sprak zijn kennis van het Drents, zij het dat zijn plat een andere variant van het Nedersaksisch was dan in de zuidwesthoek gangbaar was. Kippen heetten rond Frederiksoord kiepen. Voltwoide deelwoorden misten de beginletter g. Gedaan werd edaone. Het waeter klaeterde tegen de glaezen det het daeverde. •

Bij de studie Nederlands bestonden de regiotalen niet, ook Fries werd niet genoemd. Ik kende de taal van het Heitelân enkel uit de keelklanken van mijn Friese medestudenten. Hun

memmetaal was een manier om in ùtens ùnner ùs• te zijn in gezelschap van vreemden en een gevoel van ontheemdheid te bedapperen. Ik begreep wat ze tegen elkaar zeiden. Oer wist ik, betekende over, met Oerol in de betekenis van Overal als overduidelijk voorbeeld. Later leerde ik het Oera Linda• geschrift kennen, een mystificatie van een boek over een vermeende verdwenen Friese beschaving. Over Linda bleek geschreven door François HaverSchmidt, alias Piet Paaltjes, een dominee in Foudgum en Raerd die zich 19 januari 1894 in Schiedam met het gordijnkoord van zijn bedstee heeft verhangen. Paaltjes heeft, als volgde hij zijn eigen gedicht *De zelfmoordenaar*, zijn dood aangekondigd met ‘In een wip was de lust/om te vrijen geblust’ waarin een minnekozend paartje de liefde wil bedrijven onder een boom en boven zich niet een klapekster uit de graafschap Bentheim ontwaart, maar een man die zich een jaar eerder heeft verhangen.

In een wip was de lust
Om te vrijen geblust
Bij ‘t paar.
Zelfs geen woord dorst het spreken.
‘t Zag van schrik, zoo spierwit
Als een laken, wen dit
Reeds een dag op het gras ligt te bleken.

Mijn broer Jans heeft me waarschijnlijk op het spoor van de 19e eeuw gezet. Jans Pol was in die eeuw onderwijzer bij de Maatschappij van Weldadigheid. Eerst op een schooltje in Wilhelminaoord, later aan wat de Van Swieten tuinbouwschool zou worden. Jans Pol miste zijn linkerhand, net als mijn broer Jans.

Hoe het ook zij, naast de verplichte kost van Vondel, Hooft, Brederode, Nicolaas Heinsius met de schelmenroman *Den vermakelyken avanturier* uit 1695, naast andere voorvaderen leefde ik me uit in de werken van Jans Pol, de Podagristen, Everhardus Potgieter en later in regioschrijvers Harm Tiesing, Albert Dening, Bergman-Beins en G.H. Vocks, de

enige rooms-katholieke streektaalauteur in Drenthe met zijn coming of age roman *Kleine Hein*. Helaas eindigen de twee delen als Hein rond de zestien jaar is. Ik had graag een vervolg gelezen over het leven van dit uit het veen getrokken kind. Niets vermeldt Vocks over de geaardheid van de jongen, niets over zijn onaneergedrag, niets over zijn seksuele en religieuze ontwikkelingen in het licht van de vigerende tijdgeest, niets over generatieconflicten met zijn ouders. Mijn tante Aggie Wüsten en oom Hein Vocks konden misschien meer over de lotgevallen van overgrootvader Vocks vertellen. *Kleine Hein* is zonder twijfel een boek met veel autobiografische elementen.

Helaas is tante Aggie op Goede Vrijdag• rond drie uur voor de kippenboerderij door een vrachtwagen geschept en op een ladder levenloos het erf opgedragen. Het schijnt dat na de dodelijke aanrijding het kakelen in de kippenschuren een uur niet gehoord is.

Hein Vocks verkocht de boerderij een halfjaar later aan een verre achterneef uit Emmerschans. Mijn broer Leo zat bij de verkoop in. Hij kwam in dienst als *junior feed supply*. Nicole wilde aanvankelijk niet met haar stiefouders mee naar Emmer-erfscheidenveen – de boerderij met het hakenkruis in de gevel van de schuur, in spiegelbeeld, dat wel. Mijn jongste broertje, Benjamin, verhuisde mee met de weduenaar. Binnen een half jaar mocht hij mama zeggen tegen zijn tweede stiefmoeder, een oud-buurmeisje en jeugdliefde van Hein Vocks. Gerrigje bracht vier kinderen mee, twee uit eigen schoot en een tweeling van haar ex. Ze had suikerziekte, een geamputeerde linkervoet en de erfenis van haar volk – enig kind was ze. Bennie, en Nicole verhuisden met oom Hein Vocks, ‘tante’ Gerrigje en bonuskroost mee naar de Limietweg in Barger-Compascuum. Misschien vond broer Piet er ook tijdelijk onderdak, dat weet ik niet meer. Liefde, geld en geilheid overwinnen alles. Na bijna een jaar aan de Limietweg had stille Nicole genoeg van de gezelligheid en nam ze haar intrek op de zolderkamer van moeder Anna Veltrop. Ik was al naar Groningen vertrokken.

Alle kippenschuren werden platgegooid. Er verrees een

moderne ruime stal, Durchgangslager voor jaarlijks meer dan 100.000 vleeskuikens met op de gevel van de nieuwbouw Beter Leven in groene sierletters. De verkoop aan huis van kip, Chicken Curry Madras en van bevruchte eieren werd gestopt. Er kwam bij de stallen een bord met Verboden toegang voor onbevoegden Art 461 Wetb, v, Strafrecht om uitbraken van snot- en andere ziektes te voorkomen. Bij de toegang tot de levende have was een verlaagde ontsmettingsbak met glorig om laarzen en schoenen van ziekteverwekkers te ontdoen. In elke kippenschuur stond in het midden een doseerinrichting voor jodium,• dat ik bij Op de Weegh had leren kennen als I₂, een vaste stof die gemakkelijk vervluchtigde in paarse dampen. Een paar p.p.m. (Parts per million) in de lucht van de kippenschuur was onschadelijk voor mensen dier, en uiterst effectief tegen vogelgriep en andere virussen; bewezen effectief in opvangkampen voor gedemobiliseerde militairen na WOII in het noorden van Australië.

***

Niet dat ik met mijn zielen onder de armen liep, wis en zeker niet. Zwei Seelen wohnten in meiner Brust,• minstens twee. Eerder was ik nog licht euforisch tijdens mijn wandeling in de Oude Kijk in 't Jatstraat. De avond ervoor had ik deelgenomen aan een theatertraining bij de USVA, de cultuurtak van de universiteit. Onderdeel van de toneeltraining was een ontspanningsoefening. De deelnemers lagen ruggelings op een matje en luisterden naar kabbelmuziek en een rustgevende stem die telkens een lichaamsdeel benoemde met de uitnodiging om dat lichaamsdeel te ontspannen en los te laten. Langzaam voelde ik mijn voeten, benen, handen en armen van me verdwijnen. Mijn ademhaling vertraagde. Nee, ik viel niet in slaap. Ik was bij mijn volle bewustzijn. Achterna leek ik op weg naar een bijna-doodervaring, zwevend boven mijn lichaam in ruste. De oefening was voorbij, de muziek stopte. Iedereen mocht gaan zitten en staan. Wat ik ook probeerde; mijn lichaam

reageerde niet op mijn wil. Ik bleef als verlamd op de vloer liggen. Misschien raakte de cursusleider in paniek. Ik heb het niet gemerkt. Langzaam werden mijn ledematen weer van mij. Ik – mijn geest – keerde terug in mijn lichaam. •

Een jonge vrouw nam de gelegenheid te baat en masseerde mijn armen, mijn benen, en al spoedig mijn borsten. Ze legde haar oor op mijn hart, als wilde ze zeker weten dat het klopte. Het klopte. Ze wreef over mijn dijen, mijn kruis, mijn buik. Ik kon me niet verzetten, en eerlijk gezegd, wilde ik me ook niet verzetten. Ook toen mijn lichaam en geest verenigd waren bleef ik liggen. De aanrakingen bevielen me. Ik hoorde de Martini. Het was half elf en sluitingstijd van de cursus.

Wilma Schreuder trakteerde me op een rode port in de Negende Cirkel. Ze bracht me thuis tot aan mijn voordeur.

‘Mooie borsten heb je,’ zei ze, ‘heerlijke dijen.’ Alsof ik een geslachte kip was.

Ik zoende Wilma vol op haar mond en gedoogde haar zwervende handen in mijn portiek.

Nee, ik bedankte haar niet voor de bijzondere avond en voor de intieme ervaring; dat zou verwachtingen kunnen wekken. Ik ben niet zo van verwachtingen wekken.

Kortom, dat was de ervaring van night before. Licht euforisch, licht roze, liep ik in de Oude Kijk in 't Jatstraat. In de etalage van Stichting Internationale Werkkampen zag ik een aanbod om nuttig en leerzaam werk te doen in de buurt van Colombo op Ceylon, de hoofdstad van Sri Lanka heet nu Sri Jayewardenapura Kotte. Voor het gemak Kotte. Sri betekent *eerbiedwaardig* las ik op het raambiljet.

Ik liep tot het plein voor de Harmonie, ik liep de Broerstraat voorbij, sloeg linksaf de Zwanestraat in, weer linksaf door de Oude Boteringestraat en weer links door de Broerstraat. Een straatveger vroeg of het goed met me ging. Rechtsaf vond ik mezelf terug voor de etalage van het reisbureau voor goede doelen, bijzondere belevenissen en indringende ervaringen. Ik stapte naar binnen.

Het vertrek was leeg op schappen na met boekjes over

ontwikkelingslanden en een bos chrysanthen• – van vilt – op de toonbank. Ik liep terug naar de deur om de bel opnieuw te laten klingelen.

‘Goedemiddag.’

Ik draaide me om. Ik had een bekende stem gehoord.

‘Floriske, I presume,’• zei Wilma met een grijns.

‘Wilma Schreuder,’ antwoordde ik verbouwereerd. De halve wereldliteratuur schoot door mijn hoofd. Ik zag *De tuinman en de dood* van Van Eijk voorbijkomen. Moest ik hier zijn, terwijl ik op de vlucht naar nergenshuizen leek? Had ik Livingstone in de binnenlanden van Afrika gevonden? Als vanzelf kruiste ik mijn armen voor mijn buste.

‘Wat kan ik voor je doen?’ vroeg Wilma. ‘Een kop thee? Ik heb darjeerling, lapsang souchong en Ceylon melange.’

Wilma nodigde me naar het kombuis achter de winkel. Ze wees me een keukenstoel. We dronken thee. We spraken over van hier tot Jeruzalem en verder naar Marokko. Niets weet ik van dat onderhoud na te vertellen. Ik verliet de winkel met een retour Colombo en een map met documentatie over een tehuis voor gehandicapte kinderen. Sommige kinderen waren doof, andere kinderen hadden door hun doofheid nooit leren praten. Engelse ziekte, misvormingen, lepra, ondervoeding, misbruik, malaria, ach hele hoofdstukken uit het *Medisch Handboek voor Missionarissen* (2 delen) kwamen voorbij. Het enige wat deze kinderen volgens de folder nodig hadden was warmte, liefde en iemand die ze kon verschonen en vermaken. Met mijn vliegticket in mijn jaszak bedacht ik dat ik op al deze terreinen niets had te bieden. Ik had me laten inpakken. Ik liep naar de Broerstraat, sloeg linksaf, groette de straatveger, liep naar de Oude Boteringestraat, rechtsaf, de Zwanestraat, rechtsaf, Stoeldraaijerstraat, rechtsaf, tot ik in De Kijk in Jat opnieuw voor de reiswinkel stond. Wilma draaide juist de deur in het slot.

‘Was je iets vergeten?’ vroeg ze. Ze legde een hand op mijn schouder.

‘Nee,’ hoorde ik mezelf zeggen. ‘Ik maakte een ommetje om...’

‘Om je besluit naar Ceylon te vliegen te laten indalen, en...’
Ze legde haar arm om mijn middel. ‘En om mij gedag te zeggen.’

Het carillon van het academiegebouw liet het *Grunnens laid* horen.

‘Hier is mijn adres,’ zei Wilma. ‘Mijn moeder en mijn vader zijn het weekend niet thuis. Ik verwacht je zaterdag rond theetijd. Gezellig.’ Ze schoof het briefje in mijn beha. Weg was ze. Ik stond te trillen op mijn benen. Ik hapte naar adem. Ik liet me op de brede vensterbank van de reiswinkel zakken.

***

Na de zomervakantie zou ik aan mijn afstudeerscriptie beginnen. Een titel had ik al. *Stereotypical prejudice and condescension in regional 19th century Lower Saxon literature.*• Ik zou mijn scriptie, in de vorm van een publicatie in een Amerikaans tijdschrift, vooral baseren op het werk van Jans Pol waarin minachting voor anderszijn een boventoon voert. De publicatie kon later onderdeel worden van een dissertatie. *Dromen is ook leven*, Johan Fabricius wist het al.

Een frivole noot, voor de luchtigheid van het zwaarmoedige artikel, zou bestaan uit practical jokes rond het dragen van witte sokken• door boerenknechten en domme boeren van het Schoonebekerveld. Op het nieuwjaarsbal werden boerenknechten, die net onder de koeien vandaan kwamen en geen tijd hadden gehad zich te wassen, tijdens de polonaise gedwongen hun sokken uit te trekken. Ze leken witte sokken te dragen; het waren hun blote voeten. Minachting voor dragers van white socks blijkt universeel te zijn. De White Socks in Chicago hebben in het American football er hun geuzennaam van gemaakt.

Laat ik mijn bevlogenheid voor het regionale erfgoed op deze plaats temperen. Ik was bezig te vertellen dat ik bijna alle tentamens met zeer ruime cijfers had afgerond en dat ik – op mijn scriptie na – nauwelijks nog aandacht aan Nederlandse taal- en letterkunde hoefde te besteden.

Mijn ontwikkelingswerk op Ceylon zou geen enkele studievertraging opleveren. Ik verwachtte een verrijking van mijn inzichten, met wellicht kleine uitstapjes naar de regionale literatuur op Ceylon. De enige schrijver van naam die ik onderweg was tegengekomen, was Michael Ondaatje, een Singalees, in 1943 in Colombo geboren, en van Hollandse komaf. De gemengd Europese inwoners van wat nu Sri Lanka heet, werden Burghers genoemd. Ondaatje verhuisde in 1962 via Engeland naar Canada. Zijn vierde roman, na onder meer *The English patient*, heet *Anil's Ghost* met een mengeling van droom en werkelijkheid, heden en verleden over slachtoffers van de burgeroorlog in Sri Lanka. Hij schreef over de opstand van de Tamil tijgers in het noorden van het eiland. Nu ik dit opschrijf voel ik de aandrang het boek aan te schaffen en te gaan lezen. Ik wacht tot de opwelling voorbij is.

Ik wijd uit over taal en studie en over literatuur. Op deze manier probeer ik mijn verhaal over het weekend in villa Welgelegen aan de rand van de Appèlbergen voor me uit te schuiven. Ondanks ma nausée: En avant avec la chèvre. •

***

De Appèlbergen ontleent de naam aan soldaten in het gelid. De plek is door de eeuwen heen strijdtoneel geweest. Even zuidelijker, bij Midlaren was een hoofdweg naar de stad Groningen. In het landschap zijn, naast het hunebed, nog sporen van legerplaatsen en verdedigingswerken in het landschap te herkennen. Zo ver hoefde ik niet te fietsen. De villa van de familie, in de stijl van Mies van der Rohe – glas, staal en steen – lag aan een zandpad. De achterzijde had vrij uitzicht naar het Zuidlaardermeer, een uitzicht onderbroken door houtwallen van het coulisselandschap. Rechtsachter het huis was een paardenbak met een zwarte hengst. Op een plank tussen twee ruwhouten palen, als bij een ranch in Westerns, stond in gele letters *девушка-лошадь*. •

De voordeur naar de brede hal stond op een kier. Voor

ik kon aanbellen kwam Wilma, het paardenmeisje, me tegemoet. Ze had me opgewacht.

‘Hallo Floriske, fijn dat je gekomen bent. Heel fijn. Kom binnen.’

Ze zoende me niet. Gelukkig.

Wilma nam het zakje met chocolaatjes van me aan. Transparant folie met een rood lintje dichtgeknoopt. Ze zei niet: dat had je niet moeten doen.

‘Attent,’ zei Wilma. ‘Kom verder.’

Ik hield mijn jasje aan.

De glazen wand met uitzicht op de es was minstens zo breed als de kippenschuur aan de Kanaalweg. Binnen stonden hoekige witleren meubels met lage bijzettafels met een dik glazen blad. Op pedestals zag ik droogboeketten van veldbloemen. De vazen waren ongetwijfeld van beroemde glasblazers (Coubier). Een enkele vaas had een opgelegd sculptuur van een hijgend hert de jacht ontsprongen en van slanke naakte vrouwen op mythische paarden. Aan de zijwand hingen Russische iconen met afbeeldingen van heiligen van de eerste dagen en van de Heilige Maagd Maria, nog niet door een patriarch verkracht. In de hoek bij het raam zag ik op een hardstenen sokkel een bronzen vrouwenfiguur gehuld in zachtgroen patina met streepjes vogelpoep op de blote rug en poepjes op de tepels. Ze hield haar armen op hoofdhoogte in een halve cirkel, als voerde ze een dans uit. De bronzen danseres leek op Wilma. Er was weinig 19e-eeuws in de kamer te ontdekken, op wellicht de iconen en de manshoge matroeska in de verre hoek van de kamer na. Een matroeska als een mummiesarcofaag met ongetwijfeld een tiental kleinere versies in het binnenste.

Wilma kwam met een samovar op een trolley. Ze had de tijd genomen. Ze had me de tijd gegeven om de omgeving en het huis in me op te nemen. Ze had me de tijd gegeven om een compliment te bedenken.

‘Mooie stee,’ zei ik.

We dronken thee.

Ik zweeg.

Ik had me voorgenomen om zo weinig mogelijk over mijn komaf te vertellen. Al mijn verhalen over turf, kippen, drank, broertjes en zusjes, over Anna Veltrap, over de Berini jeunesse, over Jan Warmoes, over vader als invalide in een rolstoel als op een schilderij van Teun Hocks, over drijvende gezwollen moeder onder de NAM-spoorbrug en over mijn HBS-tijd in Emmen en de graafschap Bentheim zouden me enkel in een context plaatsen waarover ik de controle zou verliezen. Alle feiten, en alle fictie, zouden in een kader buiten mijn werkelijkheid en buiten mijn wanen komen. Ik zou een wereld schetsen en me tegelijkertijd van die wereld vervreemden. Ik zou onderdeel worden van een mij vreemde stereotypering, met minachting als bijvangst. Ik zou niet langer bij de bent horen waarvan ik nooit deelgenoot was geweest. Immers, ik zou met de schets van mijn komaf en mijn innerlijk een buitenstaander van mezelf maken. Ik geloof niet in het gezegde; Wat je zegt, dat ben jezelf. Ook een ander kan niet zeggen wie ik ben.

Mijn zorgen over de mondelinge overhoring door Wilma, mijn onrust over een kruisverhoor naar mijn geschiedenis in de Zuidoosthoek aan de Kanaalweg en het Dommerskanaal bleken onterecht. Ik had me mijn angsten kunnen besparen. Het was niet nodig om op mijn hoede te zijn. Wilma wilde niets van me weten. Ze kwam naast me op de bank. Ze wilde een hug. Ze wilde me voelen; mijn borsten en mijn dijen. Ze wilde vertellen over haar Russische moeder uit Rostov-aan-de-Don, over haar hoogleraarvader die in politiek verwickeld raakte, zijn maitresse het hof maakte, haar verkrachtte en wurgde en hoe hij daarna zichzelf op de trappen van het politiebureau door zijn hoofd schoot. Ze vertelde het verhaal alsof ze een overzicht gaf van Russische literatuur. Duelleren en sterven als Pushkin, hunkeren als de minnaar uit Tsjechov's *De Dame met het hondje*, drinken, onbereikbare doelen najagen als Pechorin in Lermontov's *De held van onze tijd*, gekwetst eergevoel wreken, omkopen, oude vrouwen uit het raam gooien, oorlog voeren. Als Anna Karenina gelukkig zijn op de manier van alle andere Russen en volgens

Tolstoi ongelukkig in het particuliere leed; dood op het spoor. *Oorlog en Vrede, Schuld en Boete*. Het college; overzicht van de Russische literatuur telde ongetwijfeld meer titels. Wilma Schreuder was een belezen jonge vrouw met liefde voor haar literair cultureel erfgoed. Zinaïda Hippus, queer, travestiet, womanizer en mannenverslinder was Wilma's idool. Monomaan, dat was ze ook, al klinkt gedrevenheid vriendelijker. Ze zoende mijn hals. Haar hand gleed in mijn blouse.

Haar moeder, Wilma wees naar een olieverfportret op ware grootte van een volle Russische vrouw in een japon van fuchsia met gouden en dieprode stiksels, duidelijk geïnspireerd op de Russisch orthodoxe kerk. Op het schilderij hield haar moeder een diadeem met diamanten in een gouden haarbeugel in haar handen, nee, niet op haar graangolvend kolchozekapsel; gelijkenis met een tsarina zou teveel van het goede zijn geweest. Nee, nergens in de kamer waren sporen van sociaalrealisme te ontdekken. Ik had de slaapkamer nog niet gezien. Wilma zoende me. Ze had cyclaamroze lippen.

Haar moeder had in Moskou haar toekomstige stiefvader – Willem Schreuder – op toeristisch bezoek, net van de vrouw af, op het Rode Plein aangesproken. Ze had hem voorbij de wachtrij naar de mummie van Lenin geleid, met hem in het Goem-warenhuis een lunch – met kaviaar – gebruikt, hem op een Zwanenmeervoorstelling in het Bolsjoi getraakteerd en hem in de garderobe oraal vlekkenloos bevredigd. Op de hotelkamer had het lichaam van haar moeder voor de finishing touch gezorgd. Een huwelijk was snel gesloten. Dat Willem Schreuder zeer potent was en onvruchtbaar, had haar moeder, naast zijn kapitaal, als asset gezien. То, что Виллем Шрадер регулярно поливал рядом с горшком, имело второстепенное значение. • Voor Nathalie bleef er ruim voldoende over ook als Willem Schreuder met regelmaat naast Nathalies pot piste.

‘En zo,’ zei Wilma, ‘woon ik al vanaf mijn derde met papa en mama in de Appèlbergen. Twintig jaar alweer.’

Wilma vroeg een hug. Ik gaf haar een hug.

‘Niet zo ruig,’ zei Wilma. ‘Zachtmoedig, zo.’ Ik voelde haar hand in mijn onwillig kruis. Meer zat in de pijplijn der verwachtingen.

Wilma had brood, bietensalade, kaviaar, gerookte makreel, Napoleontische huzarensalade, borsj en zoetigheid in alle miersoorten en maten. Ik beperkte me vooral tot blokjes kaas en ongebrande en ongezouten cashewnoten. Het was mijn stil protest, mijn manier om niet mee te gaan in de stroom van de Wolga.

‘Of ben je ongesteld?’ vroeg Wilma.

Ik schudde mijn hoofd, sloeg mij andere been over het ene en zei: ‘Njet.’

‘Gelukkig,’ zuchtte Wilma. ‘We gaan naar bed.’

We gingen naar bed. Ach, het is dit deel van mijn ervaringen in villa Welgelegen in de Appèlbergen waar ik het meest tegenop zag om te vertellen. Het kost me nog steeds moeite om het te zien als een ervaring van voorbijgaande aard, die zich helaas in mijn langetermijngeheugen heeft vastgezet.

Wilma nam een koude douche. Ik nam een warme douche in de tweelingcabine. Warm water kwam van boven en opzij. Ik droogde de rug van Wilma. Wilma droogde mij af.

‘Wat heb je mooie borsten,’ zei Wilma, ‘Какая у тебя красивая грудь.’

Ze hees me in een zijdezachte lange zalmkleurige engelenjurk met goudborduurdsel. Uit een boudoir haalde ze een tweede identieke jurk. Op blote voeten dansten we zwanenmeerpasjes rond het cirkelvormige bed met satijnen beddengoed in fuchsia. – Fuck, fuck, fuchsia op mijn balkon• – Misschien had ik me als sneeuwvitje of als een of andere prinses moeten voelen. Ik voelde me opgelaten en ontheemd. Aan het hoofdeind keken arbeiders, mannen en vrouwen met harken en hooivorken toe. De merken van de trekkers herkende ik niet. Geen Massey Ferguson en geen McCormick. De zon scheen op de steppe.

Even later lagen we tit-à-tit tegen elkaar. We werden weerspiegeld in de spiegel aan het plafond. Wilma draaide op

haar rug en kroelde met haar hand op haar zuidelijk halfrond.

‘Zo kan ik mezelf zien als ik klaarkom,’ kreunde ze.

Ik deed mijn ogen dicht. Ik voelde haar naakte lijf en haar hand. In de verte hoorde ik een brommer wegrijden, een Mobylette.

Ik zei niet: “Какая у тебя красивая грудь.’ Ik zei ook niet ‘Wat heb je mooie borsten.’ Ik zweeg. Ik dacht: hoe kom ik hier weg. Hoe kom ik hier vot?

Wilma zoende me hoog tussen mijn benen. $69 + 1 = 70$, dacht ik.

‘Какая у тебя красивая пизда.’•

Ik hoefde de vertaling niet te horen.

Beffen hoorde nog niet tot mijn gedragsrepertoire. Ik had het niet gemist. Er was geen ontkomen aan. Vooruit dan maar.

Aan het slot van een muziekstuk van Strauss, een polka misschien, zegt de dirigent: Und so geht’s immer weiter.

Voor mij mocht er een eind aankomen. Ik verlangde naar het slotakkoord. Dat kwam.

‘Ik merk dat je moe wordt,’ zei Wilma. ‘Nog even dit.’

Uit een bedkastje haalde ze een polaroidcamera tevoorschijn.

‘Voor mijn verzameling van *De oorsprong van de wereld*.’

Het was me duidelijk. Ze was kunstkenner.

Ze gunde me een blik in haar *Slavisch Poezen - пизда - boek*.

Ik kon me vereerd voelen tot haar verzameling te behoren.

Later, veel later las ik dat toenmalig minister van onderwijs, Plasterk, een foto maakte van elke bezoeker op zijn Departement. Pornografie, dacht ik, de albums van Wilma Schreuder en van Ronald Plasterk. Pornografie. Ik weet niet waarom ik aan Plasterk denken moest. Misschien omdat zijn plat pratende voorouders ook uit het oosten kwamen.

Ik kleepte me aan en fietste naar huis. In de berm plukte ik een blad zuring; voor de smaak, of tegen de smaak. Voor een andere smaak. Een uil riep me na. Ik spuugde het blad uit. De bittere smaak bleef. Dit had ik niet meegemaakt.

Na middernacht reed ik de Lodewickstraat• in. Ik zag dat

het licht in mijn kamer brandde. Vreemd, ik wist zeker, enzovoort.

Ik tilde de fiets naar boven. In de deuropening wachtte Marietje, mijn jongere zus. Ik zette de fiets in het halletje.

‘Fijn dat ik je zie,’ zei ik. Ik knoopte mijn jas open en trok Mary tegen me aan. Achttien, zeventien? Ik wist het niet precies. Verjaardagen werden aan de Kanaalweg nooit gevierd, zoals niets in het leven werd gevierd.

‘Je rilt helemaal,’ zei Mary. ‘Heb je het koud?’

‘Ik ben zo blij dat ik je zie,’ zei ik. Over haar schouder keek in de keuken. Op het gas stond een pan te pruttelen. Mijn oor tegen het oor van Mary. Mijn zusje kon niet zien dat ik het water los in mijn ogen had. Ik snoof. Mijn lichaam schokte.

‘Heb je wat opstaan?’ vroeg ik. ‘Wat staat op het gas?’

‘Chicken Curry Madras.’ Mary maakte zich los uit mijn greep.

‘Madras?’

‘Chicken Curry Madras.’

Op de tweezits zaten we dicht tegen elkaar. De broek geel van de kerrie, de kin druipend van de saus. Rijst in een soepkom.

‘Madras,’ zei ik.

‘Je gaat naar oom Singh, ik dacht...’

Het bord met de kip en de kom rijst gleden van mijn schoot. Ik kon ze nog net op tijd tegenhouden. Ik was sprakeloos.

‘Ik dacht,’ ging Mary verder, ‘misschien kan ik in de tijd dat jij in Colombo bij oom Singh bent in je kamer wonen, ik...’

Ik rilde, het leek of ik niet warm kon worden.

‘We gaan naar bed,’ zei Marietje, ‘kom dicht tegen me aan. Ik maak je warm.’ Ze nam de borden en kommen mee naar de keuken. Ze zette het gas uit.

Marietje hield haar string aan, ik hield mijn slipje aan. Onder de deken lagen we lepeltje lepeltje. We wisselden van plek naar opnieuw lepeltje lepeltje.

Marietje viel in slaap. Ik hoorde een kerkuil en even later een ambulance. Marietje sliep.

***

Toeval, Voorzienigheid, de Kosmos, of was het niet meer dan een samenloop van omstandigheden? Speelt het leven een spel met me onder de noemer: je zoekt een paard en zit erop. Ben ik een willige en soms weerspannige speler in de Natuurlijke Loop der Dingen?

Oom Singh was al op mijn pad als Rerum Natura,• als een vanzelfsprekendheid. Over zijn herkomst en aanwezigheid had ik nooit gedachten gehad. Oom Singh was er, net als de kuikens, de schuur, net als vader in rolstoel en moeder in toezel. En de siblings waren ook een gevolg van de natuurlijke loop der dingen, net als de slagaderlijke bloeding op de vlonder in het kanaal, net als de Berini jeunesse en mijn drijvende moeder, als een Virginia Woolf,• in het Stieltjeskanaal.

Oom Singh bracht me naar pension Veltrop met de lucht van knoflooksperma en met kijknaden in de planken vloer. Er volgde een incomplete leerschool in onthechting en in lichamelijkheden. Na de HBS stroomde ik naar de Letterenfaculteit, een stap die ik achterna als kantelpunt en rationele beslissing in mijn geheugen zette. Ja, die keren dat ik mijn haar van een kleurspoeling voorzag, ja, dat waren kantelpunten die ik op dat moment herkende. Het gros van mijn afslagen was me ontgaan.

Wat ik niet zag, Mary openbaart me dat kantelpunt, is het besluit om naar Colombo te vliegen. Vrijwilligerswerk in een kindertehuis. Ik, die met hulp van oom Singh het gekkenhuis aan de Kanaalweg ontvluchtte, zag niet dat mijn vliegkaartje een verlangen was naar een weerzien met steun en toeverlaat, naar gids oom Singh. De reis leek een aanzet voor een soort hergeboorte, een reïncarnatie, een nieuwe start. Ik kreeg het warm. Ik sloeg mijn arm om mijn zus. Ik zoende mijn zus. Dat had ik nog nooit gedaan.

***

Sri Lanka

Kalmunai

KEY

----- Boundary of the Maritime Provinces in the early 18th C.

*** Sri Lanka ***

Wat kan ik vertellen van Colombo, Sri Lanka, van mijn cultuurschok? Wat weet ik nog van mijn eerste indrukken? Het is verleidelijk mijn dagboeken uit dat jaar opnieuw te lezen, of toe te geven aan de opwelling hier en daar een foto of een krantenknipsel toe te voegen, een entreekaartje van een fort van de VOC of een Ansichtkaart van het Dutch museum in Colombo als gestolde herinnering in mijn boek een nieuw leven te geven. Ik kan een beschrijving geven van het kindertehuis, het warme welkom door vrouwen met een stip op hun voorhoofd, schrijdend in sari's met hun beweeglijke hoofden alsof ze telkens hun instemming betuigden aan wat op hun pad kwam. Ik kan het vermeende baltsgedrag van de op het eerste gezicht stoïcijnse directeur vermelden, als had hij zich de werken van Epictetus, Spinoza en Sartre eigengemaakt, of de leer van Boeddha. De directeur was een Sikh. Sri Dr. Bandaranaike, met een kunstig gewikkelde tulband op zijn hoofd en een kinband – knupdoek volgens mijn broertje Leo die nog niet tot zijn verstand was gekomen – om zijn peper-en-zout-baard, die zich niet liet horen, maar wel liet zien.

Ik dronk thee, Ceylon melange, met dezelfde regelmaat als 19e-eeuwse graafschappers• in Neuenhaus koffie tot zich namen. 's Ochtends thee, om 10 uur thee met een rijstwafel, om 12 uur thee met scones met boter, om 3 uur thee, soms met een kaakje, om 5 uur thee om de werkdag af te sluiten, om 6 uur thee als begin van de avondmaaltijd, juist op het moment dat de dag plaatsmaakte voor de nacht, om 9 uur koude thee voor het slapengaan. Telkens vroeg groepsleidster Sri Sylvana Sivastananparanathan: 'Drink je wel genoeg?'

Het was warm, voor mij. Bijna 30 graden was heel gewoon voor de Sri Lankanen.

Ik laat beschrijvingen van de diverse uitstapjes achterwege. Dus geen verhalen over de Hollandse kanalen, redoutes en forten met kanonnen op de omwalling. Geen exposé over

uitbuiting, onderdrukking, slavernij en andere gedragingen van Hollanders die hebben bijgedragen aan de rijkdom van de Randstad. Met mijn roots in graafschap Bentheim, in het koninkrijk Hannover, en wie weet met voorouders uit het verre oosten, heb ik geen hinder van schuldgevoelens met tentakels in wat op de HBS heette; de Vaderlandse Geschiedenis. Mijn ongemakken waren niet gebaseerd op een koloniaal verleden; tot dan toe.

Het kindertehuis bestond een wit gepleisterd hoofdgebouw in koloniale stijl waarin op de eerste etage kantoren, vergaderruimtes, een EHBO-post en een kleine bibliotheek waren ondergebracht. Sri Bandaranaike hield kantoor boven de ontvangsthal. Achter het hoofdgebouw waren een keuken en grote eetzaal. Aan weerskanten staken twee langgerekte slaapzalen. Aan de linkerkant een slaapzaal met vijftien stapelbedden voor dertig jongens. Aan de rechterkant een vleugel met eenpersoonsbedden voor dertig meisjes. Aan de achterkant van de boarding waren wasruimtes en toiletten – abolition blocks. Voor elk kind was er naast het bed een locker; een smalle metalen kast voor kleding en eigen spulletjes. De lockers konden niet op slot. Los van het hoofdgebouw waren aan de achterkant leslokalen en een speelveld voor cricket. Naast het veld was een overkapping gebouwd met een tribune voor toeschouwers. Achter het cricketveld stonden twaalf, wat ik arbeidershuisjes noem. De Village was het onderkomen voor bedienend personeel als kok, schoonmaker, vrouwen van de wasserij, tuinman en de lagere rangen van het kantoorpersoneel. Personeel dat tot de staff hoorde woonde niet op het terrein en verdween na kantooruren, vaak eerder, in een riksja naar Colombo of een dorp in de omgeving. Voor de tijd van mijn verblijf op Prosperous• kreeg ik het vijfde huisje toegewezen; ik kon twee kleine kamertjes gebruiken. De woonkamer was een jaar eerder door brand verwoest en nog niet hersteld. Gelukkig was er een lavatory met een hurktoilet. Een dag na mijn intrek werd een slot in de voordeur aangebracht.

Drie dagen na mijn komst werden tussen de theemomenten de kinderen bij Prosperous afgeleverd. Ik stond met zes andere leraren in een rij naast de hoofdingang. Ik knikte als mijn collega's knikten. Ik boog en glimlachte als mijn collega's bogen en glimlachten. Het was een komen en gaan van riksja's en tuftufs. Een enkel kind werd door ouder of andere familie met een auto, soms een kleine vrachtwagen, zonder veel plichtplegingen afgeleverd; alsof het pakketjes van de bodedienst waren. Zo kende ik dat van mijn oergrond. "Nou hier is hij/zij/het dan."•

Meer parallellen zouden volgen.

Op mijn verzoek at ik de dag van aankomst in de eetzaal mee met de kinderen. Ik was een vreemde eend in hun bijt. De Chicken Curry Madras op hun borden werd koud. Ik wachtte. Een kok boog naar me en fluisterde in mijn oor. Ik verstond niet wat hij zei. Ik begreep zijn handgebaar. Ik nam een hap van de rijst, een hap van de Curry. De kinderen volgden mijn voorbeeld.

Met koude thee bluste ik de brand in mijn mond en in mijn hart.

Of ik trots ben op wat ik in de zes weken in Prosperous heb gedaan? Het is de verkeerde vraag op de verkeerde plaats en vooral op de verkeerde tijd. Pas jaren later, tientallen jaren was ik in staat om enigszins onbevangen en met afstand op mijn gedragingen te reflecteren; en dan nog, telkens als ik terugdenk aan die periode verschieten de kleuren en geuren van mijn belevingen. Misschien dat ik aan het slot van mijn levensverhaal een tussenbalans kan opmaken. *No one will be around to tell.*•

Ik kreeg een groepje van zes kinderen onder mijn hoede. Twee jongens van een jaar of 10 en vier meisjes van 8 tot 12. Lieve kinderen, ongetwijfeld. Lieve getraumatiseerde kinderen, afkomstig van de rural area, het platteland, opgegroeid in armoede met onmachtige lieve, incestueuze,

gewelddadige, verweesde, zorgzame, ongeletterde ouders uit een lagere of hogere kaste, of oorlogsweeskinderen door familie in leven gehouden. Ik kreeg de *file*, de map met gegevens te zien, nadat ik erom had gevraagd. Dode broertjes en zusjes, vader veroordeeld voor diefstal of erger. Een moeder met rachitis en een horrelvoet, gehuwd met een invalide vader; een achterneef. Soort zoekt soort, dacht ik. De ellende nam ik tot me als een bureaucraat; het *bad luck* van de anderen raakte me niet. Misschien leek het lot van de kinderen en hun ouders teveel op mijn eigen jeugd aan de Kanaalweg. Onvergelijkbaar uiteraard, maar mijn aangeleerd gedrag was doordeesemd met: niet zeuren, overgoten met: accepteren. Het bidden om verzachting van het ongemak had ik dankzij stinkende heelmeeesters allang achter me gelaten. Daarbij kwam dat ik weinig weet had van boeddhisme, van islam, van de Sri Lankaanse versie van christendom. Ik wist niet of boeddhisten gebeden prevelden. Ik wist niet of ze Boeddha om een prettige reïncarnatie vroegen. De kinderen onder mijn vleugels spraken, voor zover ze konden praten, Singalees en de taal van de Tamil. Ze kenden een enkel woord Engels; yes en no, en vooral yes, ook als ze nee bedoelden. Een jongen en twee meisjes waren vrijwel doof, maar niet stom. In een brief aan mijn zus Mary schreef ik dat ik met de kinderen enkel met lichaamstaal kon communiceren. Mary schreef terug dat ze hoopte dat de kinderen mijn lichaamsdialekt verstonden. Ze had gelijk. Mijn gebaren en mijn aanvankelijk sporadische aanrakingen leken een bron van misverstanden. Ook lijfelijk leek de cultuurkloof niet te overbruggen. Voor ik tot die inzichten kwam waren er weken verstreken. Ik haalde papier, potloden, kleurkrijt, vingerverf en schetsboeken bij een straatwinkeltje. Ik vroeg oude kranten bij een kiosk – die ik tegen betaling meekreeg. Ik kocht plaksel, plakband en schaatjes.

Mijn klasje zat, voor zover hun lichaam dat toeliet, strak en recht in de schoolbankjes die, inclusief inktvlekken, kerfstokken en graffiti, rechtstreeks uit de St. Gerardus Majella lagere school in Erica afkomstig leken. Ik deelde

vellen tekenpapier uit. Ik wees op de potloden en op het wascokrijt op mijn tafel bij het schoolbord. Ik wees op de theepot die ik naast een halve kokosnoot op mijn tafel had gezet. Ik plakte een vel tekenpapier op het schoolbord en schetste met potlood de contouren van de theepot. Ik glimlachte en gebaarde in de verwachting dat de kinderen de uitnodiging begrepen.

De kinderen bleven zitten, potlood in de hand. Ze wachtten, ik wist niet waarop ze wachtten. De *caretaker* bracht me thee. Ik gebaarde opnieuw, de *caretaker* sprak enkel Singalees. Ik verstond niets van zijn betoog. De kinderen kromden hun toch al gebogen schouderjes nog verder en tekenden de theepot. – *Mocking and harassment of pupils by teachers and possible suicide as a result*,• las ik later in de vakliteratuur. – Ik voelde me knap ongemakkelijk naast de schreeuwende man, mijn ongemak bleef, ook toen de *caretaker* was vertrokken. Ik deed iets niet goed, maar ik wist niet wat. Ik wist: *this is not my country*.

Ik liet de kinderen kort alleen en haalde een karaf water, aangelengd met mangosap. Ik schonk een glas voor het kind dat het dichtstbij zat. Ik stak de hand van het meisje om het handvat van de karaf en gebaarde. Ze begreep wat ik bedoelde. Bij het bord dronk ik mijn thee. Ik knikte.

Wat te doen? Ik zong, met mijn hoofd wiebelend als ik de vrouwen had zien doen, zonder erbij na te denken,

Suze Naanje, ik waige die,
Wast toe wat grooter din sluig ik die;
Moar doe bist mie nog aal te klain:
“k Mout” die moar wat deur de vingers zain!
Suze Naanje doe. •

Ik nam opnieuw een slok thee en boog naar voren.

De kinderen dronken. De kinderen tekenden de theepot. Ik schoof bij ze op de bank. Ik wiebelde *oh la la* met mijn handen. Ze tekenden de halve kokosnoot. Opnieuw zong ik:

Suze Naanje, ik waige die,
Wast toe wat grooter din sluig ik die;
Moar doe bist mie nog aal te klain:
“k Mout” die moar wat deur de vingers zain!
Suze Naanje doe.

Ik kleurde de theepot en de kokosnoot. Mijn voorbeeld kreeg navolgers.

Buiten sloeg de caretaker tegen een ijzeren staaf die aan een boomtak hing. Tijd voor de lunch, tijd voor thee met scones. De kinderen bleven zitten. Ze wachtten op mijn teken. Ik zong:

Suze Naanje, ik waige die,
Wast toe wat grooter din sluig ik die;
Moar doe bist mie nog aal te klain:
“k Mout” die moar wat deur de vingers zain!
Suze Naanje doe.

Ik boog en gebaarde dat ze konden gaan. Het meisje dat ik water had laten schenken stond als eerste naast de bank. Ze glimlachte, streek haar uniformrokje strak en boog naar me. De andere kinderen volgden. In het lege lokaal ging ik achter mijn tafel zitten. Als vanzelf gleed mijn hoofd op mijn armen. Ik hilde. Ik schreide. Buiten schreeuwde een papegaai.

Het Groninger slaapliedje werd de lesopening en het slot van mijn lessen. Na twee weken zongen de kinderen mee, de doven schommelden met hun hoofden en gebaarden met hun handen alsof ze een kindje in slaap wilden wiegen.

Na de theepot en de kokosnoot tekenden ze op de tribune de palmbomen aan de rand van het cricketveld, ze plakten met krantenpapier collages van Prosperous. Vingerverf en klei waren veruit het populairst in mijn lessen. Tactiel, las ik in de vakliteratuur, voelen, als elementaire behoefte. Ik streek

Honderden, zo niet duizenden inwoners van Sri Lanka heetten Singh. Achterna was het dezelfde vraag die ik kreeg vanaf het moment dat ik in Groningen studeerde: “Ken je Berend Harms ook, die woont ook in Groningen.”

Nog een kans. Plots dacht ik aan de ansicht van oom Singh. Een jaar na zijn vertrek stuurde hij een groet. Misschien was het met mijn verjaardag.

Ik nam de ansicht mee naar de staffroom. Misschien wist iemand waar de ansicht vandaan kwam. Aan de voorkant was een eenvoudig wit gebouw te zien met een zadeldak met rode pannen. Ik zag geblindeerde ramen en drie deuren op regelmatige afstand van elkaar, misschien was het een kantoor of een schoolgebouw. Op het erf stonden palmbomen en enkele mangobomen. Een grijze bak zou een waterput kunnen zijn. Geen mens te zien.

Ik schoof de ansicht over de tafel. De collega's, van wie ik over een paar dagen afscheid zou nemen, lachten ingehouden. Argwaan, maar dat wist ik destijds nog niet. Ik was al vergeten dat ik mijn haar rood had gekleurd.

We dronken thee. Op tafel stond een schaal met mango's en een bord met ananasschijven.

‘Kent iemand dit gebouw?’ vroeg ik. Niemand kende het gebouw, tot de directeur binnenkwam. Hij zag de ansicht.

‘That is Little Flower Girls’ Home, a boarding school of the Carmel Convent in Kalmunai,’ zei Bandaranaike. ‘Kalmunai is on the east coast of our country.’

Ik wist genoeg. Ik pakte de ansicht van de tafel en vroeg: ‘How do I get there?’

Sikh glimlachte, nam een mango en een servet. Hij keek naar mijn kapsel alsof hij water zag branden.

‘Can you come to my office before you leave?’ vroeg Bandaranaike. Het was de eerste keer dat hij belangstelling voor me toonde.

Drie dagen later pakte ik mijn rugzak in de kofferbak van de Peugeot 504. Bandaranaike had een helder witte tulband op

zijn hoofd, zijn zwarte baard achter een zwart netje. Hij rook naar after shave en naar kerrie en saffraan. Mijn sari had ik netjes opgevouwen in een extra tas. Voor de reis droeg ik een dunne katoenen broek en een luchtige blouse. Bandaranaïke had een afspraak, naar zijn zeggen, in Mahiyangana en een dag later in Batticaloa, die laatste plaats lag even ten noorden van Kalmunai aan de oostkust. Ik nam zijn aanbod om mee te rijden met beide handen aan.

We reden door Gampaha naar Kegalla. In Kandy zouden we stoppen voor een lunch. Bandaranaïke zweeg de eerste kilometers. Pas buiten Kotte begon zijn woordenwaterval te stromen. Ik had hem gevraagd hoe zijn baan aan de school voor gehandicapte kinderen hem beviel en of hij positieve resultaten had geboekt. Ik wilde weten of er een speciale didactiek was ontwikkeld en of er ook gebarentalen bestonden in het Singalees en Tamil, en of deze gebarentalen universeel waren, een soort Esperanto, of dat er groot onderscheid was tussen Singaleze en Tamil gebaren.

‘You have many questions,’ zei Bandaranaïke. Hij nam gas terug en bleef achter een rode bontversierde Ghandiri bus met een volgepakt dak en gouden zinnen langs de bovenrand. Ik kon enkel raden wat aan goede wensen en aan hoop op de bus was geschreven. Elke busreis lag in de handen van Boeddha, Jezus Christus of Allah, en pas op het laatst in de handen van de chauffeur.

‘You have many questions,’ herhaalde Bandaranaïke. Ik voelde zijn hand op mijn dij. Ik wist en kreeg bevestigd wat ik al donkerbruin vermoedde. Mijn lot lag in de hand van de Sikh. Bandaranaïke had slechts één vraag, misschien was het een wens. Vooralsnog onuitgesproken.

‘Yes,’ zei ik, ‘I am a curious woman. I have many questions.’ Ik keek opzij naar Bandaranaïke en bestudeerde zijn profiel. Halfvolle lippen, een nette neus. Ik realiseerde me dat curious ook de betekenis heeft van eigenaardig, van bijzonder. ‘I long for answers, and... for new questions to exercise my brains.’

‘May be,’ aarzelde Bandaranaïke, ‘may be I can satisfy your needs.’

‘Yes you can,’ flapte ik eruit.

Bandaranaike gaf gas en stooft de bus voorbij. Links en rechts zag ik rubber- en theeplantages, palmbomen met kokosnoten, kleine plantershuizen, een enkel stroompje, we gingen bergop door tropisch oerwoud. Tegen het middaguur bereikten we Kandy. Het was een prachtige rit naar een prachtige stad; de bewaarplaats van de tand van Boeddha.

Sri Bandaranaike reed naar een restaurant White Elephant aan het Kandymeer. Ik had veel vragen. Ik zweeg.

Bandaranaike wilde weten wie oom Singh was en hoe ik oom Singh had leren kennen. En dat hij gelijk had gezien dat oom Singh een Burgher• was, het uiterlijk van oom Singh had trekken van de Dutch, van VOC-kolonisten uit vorige eeuwen, van wie hij, gezien de onveranderbare geschiedenis, niets kwaads wilde spreken.

We aten Chicken Curry Madras met Basmati rijst. – “Breast and legs are the most tasteful, zei Sri.” – We dronken water, veel water, met schijfjes citroen en rinkelend ijs.

‘I want you to drink enough,’ zei Bandaranaike. ‘Dutch are good drinkers.’

Het dessert bestond uit verse ananas, mango, papaja met roomijs. Met de bediening buiten zicht, en met een pot Ceylon melange binnen handbereik, haalde Bandaranaike een sigaar tevoorschijn. Ik bedankte vriendelijk. Zijn aanbod was duidelijk voor de Bühne.

‘Winston Churchill smoked cigars,’ zei Bandaranaike. Hij liet de sigaar gloeien en vervolgde: ‘You will never reach your destination if you stop and throw stones at every dog that barks.’

Het klonk als een waarschuwing.

Mijn chauffeur, gastheer en versierder was een man van standing, een man van de wereld.

‘You can always find a stick to beat a dog,’ zei ik.

Sri boog naar me over en blies langzaam rook in mijn gezicht.

Ik duwde mijn knieën tegen elkaar, glimlachte en schonk thee. Aan de verre kant van het meer verborg een regenbui

het tropische woud en de heuvels achter een regenboog.

Bandaranaike vertelde van de Burghers, de Euraziatische afstammelingen van kolonisten uit Engeland, Portugal, Nederland en andere “White countries”. Hij meende dat hij ook – ondanks zijn Sikh-zijn – bloed van Burghers in zijn aderen had. En dat kantklossen nog steeds op Sri Lanka werd beoefend. Ook love cake, een inheems gerecht, was door Burghers geïntroduceerd, net als arretjescake, ijzerkoeken – ongetwijfeld een verwijzing naar het ijzerkoekenoproer in Coevorden, naar de knieperties uit het reisverslag van de drie Podagrissen – en frikadel. Deze gerechten hoorden inmiddels bij de Singaleze keuken. Jammer genoeg kon hij geen waslijst geven van Dutch words in Singalese language. Maar, zei hij, als wilde hij me troosten, de Burghers waren dankzij hun mixed blood tolerant tegenover andersgeaarden. Burghers waren prima bemiddelaars. En wat literatuur aanging: Burgher Michael Ondaatje, van Nederlandse komaf, was een beroemd schrijver geboren op Sri Lanka. De boeken van Ondaatje lagen op zijn nachtkastje. Ik twijfelde geen moment aan zijn belesenheid en aan zijn kennis van Sri Lankaans erfgoed.

Bandaranaike doofde zijn sigaar, trok zich terug in de men's room, rekende af en duwde me zachtjes tegen mijn onderrug op weg naar de auto. Mahiyangana wachtte. Nog 18 haarspeldbochten te gaan naar het vlakke land met talloze paddy fields, de eeuwige rijstvelden.

In Mahiyangana hadden we vanuit de hotelkamer uitzicht op een grote witte Boeddha-tempel, een oversized stupa. In de roze hotelkamer stond voor de nacht een lit jumeaux gereed met satijnen beddengoed onder een tent van muskietengas.

‘You got beautiful breasts,’ zei de Sikh.

‘Indeed,’ antwoordde ik. ‘They are beautiful even when nobody is watching them.’

In de bathroom poetste ik mijn tanden. Ik waste mijn mooie borsten. Ik plaste. Voor alle eventualiteiten wapende ik me met een tampon. In strak en kort t-shirt en in rood slip

stapte ik in bed. De lamellen zorgden voor dunne strepen maanlicht op de vloer. Buiten schreeuwden nachtvogels. Ik kende hun namen niet, misschien waren het papegaaien.

Ik hoorde de Sikh woelen en kreunen. Het was alsof ik oom Singh door een vloernaad bespiedde. Laat ik er niets van vertellen. De nacht verliep voor mij bevredigend. Het ontbijt met scrambled eggs, baked beans, scones en Ceylon melange was uitstekend. Ik informeerde niet naar de nachtrust van de Sikh. Zijn gezichtsuitdrukking was vlak, met een neiging naar nevelige betrokkenheid en onweer. Op de een of andere manier voelde ik een prettig soort leedvermaak, een machtsgevoel alsof ik de Sikh tegenover me kon maken en breken. Het was een machtsgevoel dat uitdoofde en plaatsmaakte voor medelijden, zoals ik dat herkende toen mijn broer Jans troost bij me zocht na de dood van mijn vader. Ach ja, Jans met één hand, en met wat nu heet een beklemmend sexual arousal waar hij op dat moment geen weg voor kon vinden. Ik troostte Jans, geluk zit vaak in onbenulligheden.

De reis naar Batticaloa verliep geruisloos. Bandaranaike parkeerde aan de rand van de bushalte.

‘Forever my heart beats for you,’ zei Bandaranaike. Voor ons lag de stille Indische Oceaan. Mijn gids legde mijn hand op zijn kloppend kruis – “Please relieve me” – en schoof handgeld voor de Ghandiri bus in mijn borstzakje.

‘That was not necessary,’ zei ik. ‘Not at all.’

Ik voelde hoe zijn hart na een heftige opleving met kloppen stopte. De Sikh zuchtte. Ik trok mijn hand terug. Ik rook kerrie, saffraan en een zoetige lucht die ik heel goed thuis kon brengen.

‘Thank you for your favour.’

‘My pleasure,’ zei ik. ‘You’re welcome.’

Ik opende het portier. Ik rook de troostende en reddende ziltige wind van de stille Indische Oceaan.

***

Moeder-overste Magdalena Laurentia was heel hartelijk. We liepen langs de leslokalen met tientallen meisjes in witte blouses en rode rokjes met rode bretels. De kinderen zaten keurig twee aan twee in de lessenaarbanken met linksboven – voor de rechtshandigen – de inktpot, ook uit Erica. De Karmelietes nam me mee naar haar kantoor. Ze was een Burgher, zei moeder-overste, maar voor God was ze dienaar. God maakte volgens haar geen onderscheid tussen Singalees, Tamil, Burgher, moslim, boeddhist, christen of atheïst. Al die trots op eigen nationaliteit, eigen volk, eigen geloof en eigen taal zou enkel tot ellende leiden. De moeder-overste wist nog niet dat de burgeroorlog op Sri Lanka bijna dertig jaar zou gaan duren. De eerste voortekenen werden zichtbaar. Niet dat ze wilde dat ik gelijk zou vertrekken, dat niet. Ze gunde mij een kijkje in de school en in de opvang van weeskinderen. En als ik mijn creativiteit en kunde in de school zou willen gebruiken, was er voor mij plaats in de herberg. Kost en inwoning kon Magdalena Laurentia mij bieden, en dagelijks gebed met een Latijnse mis op zondag in de kapel.

Nadat ik had verteld dat ik in Prosperous in Colombo mijn eerste schreden had gezet op het pad van educatieve liefdadigheid meende ik enthousiasme te bespeuren. Dat Sri Dr. Bandaranaike mij een lift had gegeven tot Batticaloa beviel de moeder-overste minder. Ik meende op fluisterton “womanizer” te horen.

‘Die directeur van Prosperous is voortdurend op reis,’ zei de moeder-overste. Ik had haar goed verstaan. De aanbevelingsbrief van Bandaranaike liet ik in mijn rugzak.

We dronken thee. Ceylon melange. Moeder-overste vroeg of ik iets nodig had. Ik kon mee-eten met de kinderen. In een gustomer zou ze het bed in gereedheid laten brengen. Ik knapte me op in de wasruimte.

Na de avondmaaltijd bidden we het onze vader, weesgegroet en eer aan de vader. Ik sla mijn ogen op. Moeder-overste kijkt me aan. Ze neemt me op, mijn wallen onder mijn ogen, mijn onderzoekende blik, mijn volle rode bos haar die detoneert

met de vrome en serene omgeving. Ze ziet hoe ik mijn lippen bevochtig en aan mijn oor krab, zonder dat ik jeuk voel.

‘Wil je over jezelf vertellen, over je vrijwilligerswerk in Colombo, over je studie, of wil je liever dat ik je een vraag meegeef voor je de nachtrust over je laat komen?’ vroeg de Karmelietes.

Ik was moe. Ik was helder en ik was moe. Ik wilde vragen naar oom Singh. Ik wilde vertellen van de rit met de Sikh. Ik wilde niet over die rit vertellen. Ik was met mijn dolende geest beschäftigt. Ik wilde vragen naar oom Singh.

Moeder-overste keek me aan van onder haar witte kapje. Alles, alles leek ze van met te weten. Ik voelde mijn ademhaling vertragen. Uit de palmbomen klonk vogelgekrijs, een papegaai misschien.

‘Wat weet je eigenlijk van Ceylon?’ vroeg zuster Laurentia. ‘Wat weet je van Sri Lanka?’

Ik wist niets van Ceylon. Ik wist niets van Sri Lanka. Ik stapte als een onnozel kind een nieuwe wereld binnen. Mijn referentiekader was de Zuidoosthoek met katholieken – de uitverkorenen – protestanten – geloofden in dezelfde God, maar verder niet kerkelijk, de gereformeerden – fielen met iets, ik wist niet wat, achter hun ellenbogen lang voordat leren opzetstukjes in de mode kwamen. Het woord atheïsten kende ik nog niet, laat staan dat ik vertrouwd was met agnosten. Ik groeide op een omgeving waarin iedereen door effectieve overlevering, zonder enige twijfel of aarzeling, alles zeker wist. A-gnosis, niet weten was een buitenaardse zaak. Hoe kon je nu iets niet-weten?

Mijn kindercontext was een ondergrondse strijd tussen de diverse religies. In de dagelijkse omgang was de animositeit nauwelijks zichtbaar, al waren de middenstanders keurig over de denominaties verdeeld. *Geef ons beden ons dagelijks brood* klonk bij elke bakker met een andere toonhoogte. Het onderscheid verschoof verder naar de achtergrond met de stijgende welvaart, met het verdwijnen van de kleine kruideniers en de opkomst van grootwinkelbedrijven. De kruideniersspoeling

werd te dun voor elke geloofsrichting afzonderlijk. Enkel op het gebied van onderwijs bleef de scheiding hardnekkig in stand. Zo kwam ik bij de Karmelieten op school, en bleef het gemeentelijke – openbare – gymnasium buiten mijn bereik. Gelukkig was er literatuur, gelukkig was er nog een bibliotheek met boeken voor volwassenen en voor onvolwassenen.

Wat wist ik van de Zuidoosthoek en omstreken? Buiten mijn dagelijkse beslommeringen in huis, in de kippenschuur en op het erf wist ik niets van de Zuidoosthoek, laat staan van de omstreken. Ik wist niets van antropologie, niets van sociale en maatschappelijke verhoudingen die uitstegen boven de roomse enclave. Ik meende dat ons gezin een duplicaat was van andere families wat omgang met elkaar aanging. Enkel onderscheid tussen goed en fout meende ik te kennen, tot later bleek dat het over de Tweede Wereldoorlog ging. Wij waren goed, gelukkig.

Mijn leven leek voorbij te gaan met vragen als: Zijn er nog onontdekte eilanden? Zijn er nog onontdekte inboorlingen? Laat staan dat ik antwoord kon geven op vragen over Ceylon, het eiland dat ik als thee en als een topografische naam had leren kennen om een voldoende op een proefwerk te halen. Ik haalde enkel voldoende; mijn nieuwsgierigheid dreef me om alles te weten en te onthouden. Over begrijpen had ik niet nagedacht.

Ik kende geen kantelpunten. Met enige verbazing lees ik terugblikken van gearriveerden – ongeacht hun plek van vertrek – over hun tienerwijsneusigheden, over hun bewuste keuzes die richting gaven aan hun leven. Ik herken geen kantelpunten, niet anders dan dat ik ze achterna kan duiden. Ik stapte achter op de Berini jeunesse van Jan Warmoes om in de Uelsener Berge een nieuw facet van mijn lichaam te ontdekken. Ik kocht een retour Colombo om mezelf op Sri Lanka terug te vinden; beter, om nieuwe facetten van mezelf te ontdekken.

Moeder-overste had ook kunnen vragen: “Wat weet je van de wereld binnen jezelf?”

Pas de volgende dag, tijdens een lange wandeling op het strand van de Indische Oceaan drong de vraag tot me door? “Wat weet je van Ceylon, Sri Lanka, van de wereld buiten jezelf? Wat weet je van je geboortegrond? Wat weet je van de wereld binnen jezelf?” Of, met een academische blik: Welke vragen dringen zich op rond sociale identiteit, rond eigenheid, welke rol spelen religies en oorlogen – wat is het verschil? – in de ontwikkeling van een gemeenschap? Wat betekenen etniciteit, ras, migrant, wat betekenen boeren, burgers en buitenlui? Welke cultuurschok ondergingen de tuinders uit het Westland toen ze in Erica kwartier maakten, en belangrijker misschien de veel vergeten vraag: wat betekende de komst van Westlanders voor de oerbewoners van de Zuidoosthoek?

Bestaat er zoiets als oerbewoners in een regio die haar bevolking ontleent aan een keur aan migratiestromen? Hoe is het tijdsbeeld in kaart te brengen? Welke rol – om op mijn vakgebied te blijven – speelt regioliteratuur als bron om de veranderingen te verhelderen? Is literatuur, en dan vooral fictie, niet bij uitstek geschikt om eigenheid en oneigenheid in beeld te brengen; immers fictie neemt enige afstand van dagelijkse gebeurtenissen, vergroot en verkleint de waan van de dag, kent geen belemmeringen en geen beperkingen in levensbeschrijvingen, benoemt het onbenoembare en daagt uit om na te denken over de eigen en andermans rol in de maatschappij en in de eigen sociale niche. Literatuur kan een gids door de wereld zijn – ook door de Zuidoosthoek, en door Sri Lanka – en door de doolhoven in de eigen geest. Literatuur kan opvoeding, scholing, ervaringen van een kader voorzien en structuur aanbrenge in de woelingen van de geest. Literatuur kan aanzetten geven op vragen als: van wie ben ik er een? En: Bij wie hoor ik, en is het nodig bij iemand te horen?

Mijn lectuur – non fictie – over leven en opvoeding in Japan gaf mij inzicht in mijn horkerige zuidoosthoekige omgang met seksualiteit. In *The Chrysanthemum and the Sword* laat Ruth Benedict zien dat seks niets van zuiverheid verliest als het gezien wordt als een genoeg als eten, lezen, sporten,

zingen of duelleren. In Japan staan seksuele genoegens los van seks als noodzakelijke handeling voor voortplanting. Een echtgenote en moeder betaalt het prostitutiebezoek van haar man, alsof het lidmaatschapsgeld voor de biljartvereniging betreft, of de sjoelclub.

Zonder schuldgevoel en zonder wroeging gaf ik me over – wie wil kan zeggen; liet ik me gebruiken, maar zo ervoer ik mijn dienstverlening niet – aan fellatio met mijn broer Jans, direct na de dood van vader. Jans was aangeslagen, hij wist niet waardoor, misschien omdat het aneurysma op de vlonder hem en Karel en Leo gevrijwaard had van doodslag op hun verwekker. Misschien realiseerde Jans zich dat hij geen antwoorden uit de mond van zijn vader meer kon verwachten, antwoorden op prangende vragen waarvan hij het bestaan pas wist na de dood van vader. Jans die nog niet wist hoe hij met één hand kon klappen, als een klapekster. Jans die met ontrechte wroeging met één hand masturbeerde. Hij was me dankbaar voor mijn gulle mond, ook al was het eenmalig. Na de dood van moeder kreeg hij al snel verkering, een tijdelijke scharrel om me te oefenen.

Dankzij de boeken over shunga met passende illustraties deelde ik kort het bed met Wilma, om te ontdekken dat lichamelijke liefde met vrouwen niet bij mij paste. Zonder liefde kon ik Bandaranaike in zijn auto als wederdienst handmatig aan zijn gerief helpen – get his oats off – terwijl ik me met onthecht genoeg overgaf aan het uitzicht op de stille Indische Oceaan.

Moeder-overste Magdalena Laurentia zette me aan het nadenken over religieuze stromingen, ontdaan van de devotionele kleinzieligheden die me in de Zuidoosthoek waren meegegeven. Niet dat ik mijn verblijf op het Convent op dat moment als een kantelpunt zag. Dat inzicht kwam pas veel later. Misschien kon ik zoveel nieuwe inzichten tegelijk niet verdragen. Ik kan achterna enkel zien dat ik met open ogen – ziende blind – in herhaling in valkuilen stapte. Misschien is de metafoor: in zeven sloten tegelijk van toepassing op mijn verblijf op Sri Lanka.

Op het strand groeide in mijn hoofd een nieuwe versie van mijn afstudeerscriptie – die ik als appendix• toevoeg.

***

‘Sri Lanka is een multiculturele staat,’ zegt moeder-overste. Het is me duidelijk dat ze mij wil bijpraten en dat ze een begin wil maken met leemtes in mijn kennis van land en volk van relevante feiten te voorzien. ‘Sri Lanka kent een lange, een heel lange geschiedenis al voor de Europeanen arriveerden. Boeddisme en Hinduïsme waren de voornaamste religies. De volkeren kwamen van de kant van India en van Bangladesh, Nepal en verder weg. Ze namen hun eigen talen, verwant aan Sanskriet, mee. Die talen zijn de oertalen, als je dat zo wilt benoemen, van de huidige Sinhala en Tamil. –De Portugezen kwamen rond 1550. Ze bezetten en exploiteerden vooral de kuststroken. Het binnenland is nooit onderworpen geweest. In 1640 namen Nederlanders in dienst van de Vereenigde Oostindische Compagnie VOC het koloniale stokje over tot de Franse revolutie in 1795 daar een einde aan maakte. De beurt was aan de Engelsen. – Wij, de Karmelieten zijn hier sinds 1928. – In 1946 werd Ceylon na onderhandelingen met de Britten op vreedzame wijze onafhankelijk. De naam veranderde in Sri Lanka. Voor jou is interessant dat nazaten van de VOC deel uitmaakten van de bevolkingsgroep bekend als Burghers – ik ben er één van. Burghers waren de bewoners met Europees en Euraziatisch bloed. Ze woonden vooral in de kuststrook, met name in de toenmalige hoofdstad Colombo. De diverse forten herinneren daar nog aan. Ook Portugezen, Duitsers, Noren, Engelsen en hun nakomelingen in mannelijke lijn waren Burghers, al werd die afstammingslijn later opgerekt. In 1906 werd de Dutch Burgher Union opgericht om de belangen van hun ‘Nederlandse’ leden te behartigen. De DBU telde slechts enkele honderden leden – ik was nooit lid – ze creëerden hun eigen wereldje met een groot geloof in hun eigen belangrijkheid. Voor mij werden ze beheerst

door magisch denken; in hun eigen zaak geloven, terwijl alle richtingaanwijzers een andere kant wijzen.’

Net als regioliteratuur, gaat door mijn hoofd, ‘net als de orgevoelens in mijn thuisland,’ zeg ik.

‘Misschien vinden jouw gedachten een plek in je afstudeerscriptie, of in je dissertatie als het zover komt.’

Ik kan aan haar ogen niet zien of ze eernschtig is of dat haar opmerking een plaagstootje is. Ze gaat verder en zegt:

‘Door hun scholing bekleedden Burghers vaak bestuurspos­ten en administratieve en leidinggevende functies bij de koloniale regering. Hun invloed was naar verhouding groot. Als groep maakten Burghers minder dan 1% van de bevolking uit. Uiteindelijk was hun invloed heel klein, zeker na de onafhankelijkheid in 1946. Bij verkiezing naar evenredigheid van stemmen kwamen de Burghers er niet meer aan te pas. Veel Burghers zagen de bui hangen en emigreerden naar Canada, Australië en naar Zuid-Afrika. Anderen wentelden zich in folkloristische nostalgie. Ze componeerden zelfs een eigen volkslied.

HET LIEVE VADERLAND•

Wij, in wiens aderen Nederlands bloed stroomt,
Een warme en zwellende stroom,
Wiens harten met kinderlijke vurigheid gloeien,
Sluiten ons aan bij dit heilige thema.
Met stem en hart ontdaan van angst,
Hand in hand,
Heil aan u, land waar onze vaders van hielden,
Het Lieve Vaderland!

Eerlijk rijk, zij wonnen van de oceaan,
De wieg van ons ras,
Waar al hun edelste daden werden verricht,
Het thema van zang en lof.
Wij onderdanen van de grote Engelse koning,
Van Ceylon’s verre strand,
brengen u ons liefdevol eerbetoon,
Het Lieve Vaderland!

Mogen wij die hier, tussen het zwoegen en strijden.,
Met verschillende klasse en geloof,
moed nodig hebben in onze levensloop,
Onze vaders deugden in acht nemen.
Zij, toen ze door zware onderdrukking werden beproefd.,
bleven zij trouw aan zichzelf:
Hun wachtwoord kan nog steeds onze gids zijn.
Het Lieve Vaderland!

Laten we trouw blijven aan ons ras,
strijdend met al onze kracht,
In alle landen, wat er ook gebeurt.,
om altijd het juiste te doen.
Om onze roem te bewaken, onze trots te behouden,
Laat ons verenigd staan:
Onze inspiratie en gids,
Het Lieve Vaderland!

Wat bleef zijn diverse leenwoorden – vooral op het bestuurlijke gebied – uit het Nederlands in het Sinhala, de taal van de Singalezen. De Singalezen vormen de grootste bevolkingsgroep op het eiland.

Na de onafhankelijkheid in 1946 speelden de Singalezen de etnische kaart om hun macht te vergroten. Zo kwam het dat vanaf 1956 het Sinhala de enige officiële bestuurstaal werd. Engels werd min of meer afgeschaft. Ook Tamil deed niet meer mee. Een van de effecten is dat de Sinhala en de Tamil geen lingua franca meer hadden. Ze verstonden elkaar niet meer, ze groeiden uit elkaar, met geweld als gevolg. Dat gaat vast en zeker nog eens gloepens verkeerd. Later is ook Tamil een erkende landstaal geworden.⁷

Moeder-overste zag de strijd oplaaien. Zij en ik wisten op dat moment nog niet dat de burgeroorlog 30 jaar zou duren. Pas in 2009 werden de Tamil tijgers verslagen. De onrust is nog steeds niet geheel verdwenen. Mocht ik promoveren, dan is er ook plaats voor taalstrijd en identiteit in het Nedersaksisch taalgebied.

‘Naast verschillen in afkomst en taal zijn er diverse religies. De Singalezen zijn grotendeel boeddhist, net als de Tamil met een eigen variant, met veel aanhangers van Hindoeïsme. De Portugezen brachten het katholieke geloof, de Nederlanders kwamen met de protestantse overtuiging en daarnaast zijn er islamieten.’

Ik wil zeggen dat het een ratjetoe is. Ik zwijg. Ik weet dat het woord op deze plek ongepast is.

‘Ik weet niet of ik alles begrijp,’ zeg ik.

‘Laat ik de Franse filosoof Paul Valéry citeren,’ zegt moeder-overste. ‘Misschien geeft zijn uitspraak je een denkrichting aan.’

“De jeugd is een periode waarin conventies slecht begrepen worden en móeten worden: blindelings bestreden of blindelings gehoorzaamd. Aan het begin van zijn denkend leven kan men niet bevatten dat alleen willekeurige beslissingen de mens in staat stellen van alles tot stand te doen komen: taal, gemeenschap, kennis, kunst.”

Ik probeer haar woorden te onthouden, of me dat gaat lukken weet ik niet. Alsof ze mijn worsteling ziet, laat ze volgen: ‘Je onthoudt wat belangrijk voor je is, je onthoudt wat je nu nodig hebt. Al het andere lijkt misschien aan je voorbij te gaan, maar als je op latere leeftijd, na je jeugd, andere vragen van antwoorden wilt voorzien, kun je uit je stille geheugenreservoir dat tevoorschijn halen wat op dat moment van toepassing is. Veel antwoorden vind je in de literatuur. Ik voor mij, lees dagelijks in de Bijbel. Ik zing de Gregoriaanse gezangen die de eeuwen niet voor niets hebben overleefd. Ze bevatten, wat ik zou willen noemen, universele waarheden, die ook in de Veda en in de Koran zijn te vinden. Maar,’ zegt moeder-overste, ‘ik citeer graag nog eens Valéry, die je als letterkundige ter harte kunt nemen.’

“Ik wantrouwe literatuur, met inbegrip van de tamelijk nauwkeurige scheppingen van de dichtkunst. Het schrijven vraagt altijd een zeker ‘offer van de verstandelijke vermogens’. Het is bijvoorbeeld bekend dat

de voorwaarden voor het lezen van literatuur onverenigbaar zijn met een buitengewone nauwkeurigheid van de taal. Het verstand zou graag van de algemene voertaal een volmaaktheid en een zuiverheid willen eisen welke deze niet in zijn macht heeft. Lezers die alleen maar genieten als hun geest gespannen is, zijn echter zeldzaam.”

Valéry had een hekel aan alles wat moeiteloos ging, hij had een bijna vijandige houding tegenover gemakzucht.

“... ik hechte geen waarde aan voorspoedige resultaten die niet meer dan de natuurlijke produkten van onze aangeboren deugden zijn. Hetgeen wil zeggen dat de resultaten - en dus de werken - over het algemeen van minder belang voor mij waren dan de energie van de arbeider - de substantie van de dingen waarop hij hoopt. Wat bewijst dat we overal theologie aantreffen.”

Ik knik. Wat ze mij zegt komt uit een andere werkelijkheid. Ik voel een mij bekende opwinding in mijn onderbuik. Warmte stijgt naar mijn hoofd. Ik wil niet dat moeder-overste ziet dat ik van kleur verschiet. Taal, haar woorden, ook al begrijp ik ze niet, raken mijn ziel. Het is alsof ze aan de poorten van een andere dimensie raakt, alsof ze een deur op een kier zet naar een nieuwe wereld; ver van de gesloten en in zichzelf gekeerde oergrond van mijn ouders.

‘Ik laat de filosofie en de theologie rusten, al horen ze tot mijn stokpaarden,’ zegt moeder-overste. ‘Je ziet en voelt, daar ben je intelligent en gevoelig genoeg voor om dat te zien en tot in je diepste vezels te voelen, dat je in Sri Lanka, vergeleken met je thuisland, op een ander speelveld terecht bent gekomen.’ Na enige aarzeling laat ze volgen. ‘Er zijn grote verschillen met jouw herkomstgebied.’

‘En parallellen,’ zeg ik. Ik ben blij dat ze me voor vol aanziet, ook terwijl ik in de nieuwe indrukken dreig te verdrinken.

‘Het is aan jou, als je dat wilt en kunt, om die parallellen en verschillen in beeld te brengen,’ zegt moeder-overste. ‘Ik heb mijn plek van bestemming bereikt. Dit is mijn laatste halte voor het Nirwana.’ Ze lacht, staat op en strijkt met haar hand

over mijn haar. ‘Krullenbol,’ zegt ze, ‘mooie rooie krullenbol.’ Het klinkt alsof ze zegt dat ik mooie borsten heb.

Voor ze naar de leslokalen verdwijnt wijst ze naar de theepot met een gebaar dat zeggen wil: “Drink je wel genoeg?”.

Ik dronk thee. Ik keek uit het venster. Ik zag de zee. Mijn eerste werkdag zou een week later beginnen. Ik kreeg tijd om aan mijn nieuw verblijf te wennen; een kleine kamer met een bed, een tafel en een stoel en een kraan met stromend water. Een wc en douche waren in een apart gebouw, een meter of tien van mijn kamer. Water kwam uit een kleine watertoren die dagelijks werd bijgevuld. Ik kon de generator horen als de waterpomp werd aangezet. Meestal vanaf een uur of 4 in de middag. De generator zorgde ook voor elektriciteit en zo ook voor licht tot een uur of 11 ’s avonds. ’s Ochtends was er stroom tussen 6 en 10 uur.

Met twee scones – verbasterd leenwoord van *schoon brood* – in mijn broekzak en een flesje water in mijn hand wandelde ik een uur later over het strand van de stille Indische Oceaan. De moessonwind streek langs mijn lichaam en zocht naar een opening in mijn hoofd om mijn gedachten weg te laten waaien. Het was alsof de moesson een plek zocht om de Augiusstal• in mijn hoofd leeg te maken.

Ik liet de geschiedenis- en filosofieles van moeder-overste aan mijn geestesoog voorbijtrekken. Hoe ben ik, onbewust, gevormd door de geschiedenis van mijn ouders en voorouders? Hoe ben ik een product van de wereldgeschiedenis? Stroomt er bloed van de VOC door mijn aderen? Ik bedoel geen genetische verwantschap met de Burghers. Genetische verwantschap halveert met elke generatie terug in de tijd als het om patriarchale of matriarchale levenslijnen gaat. Van verre voorouders heb ik slechts procenten of minder van hun DNA. Ruim 90% van al mijn DNA is vrijwel identiek aan dat van apen en andere zoogdieren, van reptielen, weekdieren en onderkruipen. In dat DNA zie ik geen plek voor geestelijke erfenis van eeuwen her. Cultuur, filosofie, religie kennen geen chromosomen of genen. Maar hoe die

overweldigende culturele erfenis wel is doorgegeven, is mij een raadsel. Literatuur, muziek, kunst zijn onvoldoende om die erfenis te verklaren, nog afgezien van de zeer beperkte culturele ontwikkelingen in mijn erfgrond.

Ik meende dat ik alles wat moeder-overste had gezegd in mij had opgeslagen. Ik voelde, om met Holden Caulfield uit *Vanger in het graan*,[•] te spreken, dat het heel belangrijk was wat ze had gezegd, maar dat ik niet alles had begrepen. Ik was zoekende, maar ik had nog geen idee van de aard en omvang van het bos waarin ik was verdwaald. Mijn weken op Sri Lanka hadden me een kleine inkijk gegeven in een nieuwe wereld, maar, bedacht ik, een inblik met ogen uit de Zuidoosthoek. Ik had oogkleppen op. Wat ik zag was slechts een klein deel van een groter geheel. Die constatering was een begin van, kon een begin zijn, van andere manier van kijken. Martinus Nijhoff noteerde in *Awater*: Kijk (Lees) maar, er staat niet wat er staat.

“Taal kleurt de ervaring van de empirische realiteit,” herinner ik me nu, was de uitleg van Siep Scheuper bij dit lange gedicht. Ik wist niet wat de professor bedoelde. Ik begreep zijn academische taal pas later, veel later.

Het is niet enkel de taal die mijn waarneming kleurt. Ik neem de context van mijn familie, mijn opvoeding, mijn scholing, (relationele) ervaringen en literatuur overal met me mee.

Maar hoe, dacht ik met mijn blote voeten op het strand, hoe verleg ik mijn blik en leer ik die andere werelden te zien? Ik schrijf mijn verhaal, het lijkt wat opzet aangaat op het boek van Salinger, ik ben ook een vanger in het graan die de wereld, mijn wereld, probeert te redden. Holden Caulfield ligt op een divan bij een psychiater of andere luisterende therapeut. Hij is verteller en hoofdpersoon in zijn verhaal. Net als ik. Ik gebruik elke voorbijganger om zicht te krijgen op de bedoeling van mijn leven – als er zoiets als een bedoeling is – Vanochtend was dat moeder-overste Magdalena Laurentia om mijn kantelpunt van een scharnier te voorzien. Ze heeft gezien dat ze me raakte. Ze zweeg en liet me met mijn emotie.

Ik hoor moeders' stem "Drink je wel genoeg". Ik laat me in het zand zakken, eet de scones en zet de fles aan mijn mond. Ik ga staan, groet de stille Indische Oceaan met een buiging – mijn handen met de palmen tegen elkaar vlak onder mijn kin – draai me om en loop terug naar Little Flower Girls' Home, een goede tussenstop voor een jonge vrouw op weg naar straks.

***

Natuurlijk hoopte ik me de open blik eigen te maken om de mensen en het land van Sri Lanka te leren kennen en begrijpen. En dan voorbij kaneel en olifanten. Ik wilde alles weten over sarong en sari, over de tulband van de Sikh. Ik kende Sikh enkel als homofoon van sik. Bij een Sikh kon ik niet anders dan aan sikbok denken, ook doordat een Sikh nooit zijn haar knipt.

En dan was er nog de uitdaging om mijn verworvenheden vast te houden en niet in mijn oud gedragspatroon te vervallen. Ik zag al tientallen voorbeelden buiten mijn specialisatie. Talentvolle vaderlandse dirigenten, musici, artiesten, kunstenaars met een opleiding in het buitenland op hoog niveau, die eenmaal terug in de polder zich verlagen tot middelmatigheid om een boterham te verdienen – kunstenaars van het zand doen sowieso niet mee, tenzij ze zich in folklore specialiseren.

***

Ik vertel hierna hoe ik mijn ambities verloochende. En me overgaf aan mijn bekrompen erfgoed. Ik ben niet trots op deze knieval. De slachtofferrol poog ik te vermijden; dat lukt me nu nauwelijks. Ik neem alle verantwoordelijk voor mijn aandeel in de daden. Het was liefde, oerdrift, verliefdheid, minderwaardigheidsgevoelens, literaire vrijheid, magisch denken en wat dies meer zij, die me in problemen bracht, of, voor wie optimistischer is gestemd, nieuwe uitdagingen

en ervaringen overleverde. Sla de banaliteiten gerust over. Ik schrijf ze neder om mezelf van deze dwingende gedachten te bevrijden.

Ik was op tijd terug om bij de avondmaaltijd op Little Flower Girls' Home aan te sluiten. Moeder-overste opende de maaltijd met het Onze Vader, in het Latijn.

“Pater noster, qui es in caelis,
sanctificetur nomen tuum.
Adveniat regnum tuum.
Fiat voluntas tua,
sicut in caelo et in terra.

Panem nostrum quotidianum
da nobis hodie,
et dimitte nobis debita nostra
sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.
Et ne nos inducas in tentationem,
sed libera nos a malo.

Amen.”

Moeiteloos en zonder oude opstandige sentimenten bad ik het tweede deel van het *Pater Noster* hardop mee. Het voelde heel vertrouwd. Inmiddels wist ik wat de woorden betekenden, al had ik het gevoel dat de strekking me ontging. Ik had nog geen eigen vertaling van het gebed gemaakt om het aan me te kunnen toevoegen, al voelde ik wel de troostende werking, mij bekend van de Gregoriaanse diensten in Erica. Na een korte stilte met gesloten ogen, wachtte ik op de lepeltik tegen het bord. De hoofden van de kinderen gingen rechtop en ieder keek naar de deur naar de keuken. Ik schrok. Mijn lichaam begon te trillen.

Oom Singh. Oom Singh met in zijn gevolg de meisjes van dienst met ketels en pannen. Basmati rijst, Chicken Curry Madras. Met beide handen streek ik over mijn haar, langs mijn oren naar mijn schouders, over mijn mooie borsten, tot aan mijn

schoot. Ik raakte in toezel. Niemand merkte mijn verwarring. Alle aandacht ging naar het eten. Naar de Kip, onion, ginger, garlic, kurkuma, zout, tomaten, cumin en coriander. •

De leerlingen wachtten tot iedereen had opgeschept. Pas na sein veilig van Moeder-overste begon iedereen te eten. Mijn bord was nog leeg. Ik leek versteend. Over mijn schouder reikte een hand naar de pan met Basmati rijst en daarna naar de ketel met Chicken Curry Madras.

‘Floriske, I presume,’ zei oom Singh.

‘Oom Singh,’ fluisterde ik. Ik voelde tranen in mijn ogen. Ik hoorde geklepper van lepels op de borden. Een enkel meisje keek hoe oom Singh mij bediende. Moeder-overste leek niets op te merken, al weet ik dat ze alles zag, ook als ze niet in de buurt was. Magdalena Laurentia was in Little Flower Girls’ Home overal merkbaar; en tot ver buiten de school vermoedde ik.

Oom Singh vertrok naar de keuken zonder om te kijken. Ik at mijn bord leeg. De kerrie brandde in mijn mond. Dit was de scherpe variant. Ik kende enkel de milde uitvoering van de Chicken Curry Madras aan de Kanaalweg. Het meisje naast me – Veronique – schonk me een glas water, alsof ze zeggen wou: “Drink je wel genoeg?”.

Het dessert bestond uit een halve rijpe mango en een halve papaja van zaden ontdaan; keurig in stukjes gesneden. Moeder-overste wachtte tot iedereen gereed was, tikte met haar lepel tegen het bord, keek rond, sloot haar ogen en sloot de maaltijd af met het *Wees gegroet*, in het Latijn.

“Ave Maria, gratia plena
Dominus tecum
benedicta tu in mulieribus,
et benedictus fructus ventris tui, Jesus.

Sancta Maria mater Dei,
ora pro nobis peccatoribus,
nunc et in hora mortis nostrae.

Amen.”

Ik hield mijn ogen op een kier. Ik zei hardop het tweede deel van het *Ave Maria*, dat ik veranderde in *Ave Magdalena*. Opnieuw kende ik de tekst, opnieuw realiseerde ik me dat de diepere betekenis van deze mantra me nog ontging. Ik sloot mijn ogen en wachtte op het teken om van tafel te gaan. Ik wachtte. Ik bleef zitten. De meisjes van het corvee brachten de borden en het bestek naar de keuken. De waterkan en het glas lieten ze staan.

De eetzaal was leeg. Buiten hoorde ik krekels en sprinkhanen. Een papegaai riep. Naast het raam kroop een hagedis over de muur. De zeewind maakte mijn hoofd leeg. Ik sloot mijn ogen. Even later voelde ik een hand op mijn schouder.

‘Je hebt gevonden waar je voor kwam,’ zei Maria Magdalena. ‘Gods wegen zijn ondoorgrondelijk.’

Ik draaide mijn hoofd naar rechtsboven. Haar hoofdkapje omsloot haar gezicht. Op haar borst hing aan een grote rozenkrans met dikke bruine kralen het crucifix met haar gekruisigde bruidegom. Ik kon het gezicht van moeder-overste nauwelijks onderscheiden in de invallende schemering.

Ik sloot mijn ogen en prevelde het *Pater Noster* en het *Ave Magdalena*. Op mijn linkerschouder voelde ik opnieuw een hand. Naast me zat oom Singh.

***

In het huisje van oom Singh op de workers compound kreeg ik een hartelijk welkom van oom Singh. Zijn zoon Singh Singh serveerde Ceylon melange. De thee kwam van de plantages op de weg van Batticaloa naar Kandy. De lekkerste thee van Sri Lanka, volgens oom Singh en zijn zoon Singh Singh. Aan de muur hing tussen twee ramen een slingeruurwerk. De slinger, achter een glazen deurtje, hing stil. De klok wees 10 voor 6. De klok wees al jaren 10 voor zes.

‘De tijd staat hier stil,’ zei oom Singh, ‘sinds ik terug ben in Kalmunai staat de tijd stil.’

‘De tijd van mijn vader,’ zei Singh Singh, ‘voor anderen en

voor mij klikt de tijd de uren, dagen, maanden, jaren als een schaduw heen.’•

Ik kende de uitdrukking. In de Peel ging de tied as een schaop deur het veen.

‘Ik wachtte op je komst,’ zei oom Singh. ‘Ik wist dat je zou komen. Als het niet in de sterren stond geschreven, dan op een andere plek.’

‘In de palm van je hand,’• zei zoon Singh Singh. ‘In de palm van je linkerhand.’

Achter het raampje van het uurwerk zag ik de polaroidfoto met oom Singh en moeder Anna Veltrop. Het was op de dag dat ik voor het laatst met Jan Warmoes in de Uelsener Berge was geweest. Het was de dag van mijn defloratie.

Ik ging staan om de foto beter te kunnen bekijken. Tegen de achterkant zag ik een tweede foto. Ik zag mezelf met mes en gecapitonnerde haan. De foto die had geholpen om mijn belager in het pension van me af te schudden.

‘Drink je wel genoeg?’ vroeg oom Singh.

We spraken over ons gedeeld verleden. Zorgvuldig, of onbewust, ik weet dat niet meer, vermeden we onaangename zaken. Ik wilde de onzekere toekomst niet verschrompen met barokke ontsporingen en triviale ongemakken van de lijdensweg in de Zuidoosthoek.

Na de thee, het was inmiddels noen, kwam linzensoep, met linzen, garlic, dille, boter (klein beetje), zout, kurkuma,• op tafel. Een maaltijdsoep met voor elk een scone. Na de lunch dronken we thee.

Oom Singh werd op Little Flower Girls’ Home verwacht. Zoon Singh Singh, misschien een halfjaar ouder dan ik, stelde voor een strandwandeling te maken, zodat we elkaar beter konden leren kennen.

‘In mei, juni en juli is er jaarlijks een pelgrimstocht,’ zei Singh Singh terwijl hij zijn schoenen uitdeed. ‘De Pāda Yātrā tradition is onderdeel van Sri Lanka’s multi-culturele ethiek. Tijdens de Yātrā gaan de pelgrims van de ene naar de andere heilige plaats. Ze beginnen in het noorden in Jaffna en

wandelen in drie maanden langs de oostkust naar Katagarama in het zuiden. Onderweg kan iedereen aansluiten.’

Op blote voeten liep ik naast Singh Singh over het smalle strand, met aan de kustzijde overhellende palmbomen. Ik luisterde naar de toeristische informatie in de wetenschap dat elke kennismaking met trivialiteiten begint. Zolang Singh Singh aan het woord was, hoefde ik mijn doopceel niet te lichten.

We raakten verder van de bewoonde kuststreek. De stille Indische Oceaan en het palmenstrand lagen er voor ons alleen. Na een zwijgend kwartier vroeg ik:

‘Je vader, en misschien jij ook, had me verwacht. Ik begrijp dat niet. Ik wist niet dat ik hier moest zijn, en toch ben ik hier. Alsof een vreemde wil• me heeft gestuurd. Kun je...?’

Singh Singh pakte mijn hand vast, alsof hij zeker wilde zijn van mijn nabijheid, van onze wederzijdse nabijheid. Ik trok mijn hand niet terug. Ik voelde een weldadige rust bij me naarbinnen stromen. Het was alsof ik zonder beperkingen in zijn sfeer, in zijn land, in Kalmunai werd opgenomen.

‘Mijn moeder Therese is na mijn geboorte overleden. Natuurlijk was dat een schok voor mijn vader. Plotseling was hij verantwoordelijk voor mij. Niet alleen voor mij. Hij was ook verantwoordelijk voor de paddie, voor de rijstvelden en zijn arbeiders. Mijn vader was een rijk man, wat bezit betrof, een rijk man met een gezonde zoon – ik – en een arm man door het verlies van zijn vrouw, mijn moeder.’

Ik voelde zijn warme hand. Ik kneep zachtjes en hoopte dat die lichaamstaal ook hier werd begrepen.

‘Mijn vader is boeddhist, net als de meeste Sinhala. Hij gelooft, net als ik, in reïncarnatie. Ieder die sterft, en een ieder die het leven, dat in het verschiet lag door een plotselinge breuk, niet heeft kunnen voltooien, komt terug in een andere gedaante. Meestal is die wederopstanding in de vorm van een dier. Elk dier is mogelijk, van insect tot worm, tot papegaai of olifant.’

‘Of een leeuw,’ zeg ik, ‘of een tijger.’

‘Een leeuw was mooi geweest. Reïncarnatie in tijgers is

voor 'Tamil boeddhisten.' Hij vervolgde: 'Singh betekent leeuw, maar dat wist je waarschijnlijk al.'

Ik wist het niet, zoals ik zoveel niet wist en weet.

'Mijn moeder was 19 jaar toen ze stierf,' zei Singh Singh.

Een moetje, dacht ik, zwanger voor de echtelijke verbintenis. Ik hield mijn mond.

'Mijn vader was ervan overtuigd, zonder enige aarzeling of twijfel, dat mijn moeder een wederopstanding zou krijgen in een jonge vrouw die na haar dood geboren zou worden.'

Singh Singh zweeg.

Ik zweeg.

Ik voelde nattigheid.

Ik liet zijn hand los en liep het water in van de stille Indische Oceaan.

Ik voelde nattigheid.

Singh Singh keek met me mee naar het oosten.

'Ja,' zei Singh Singh. 'Ja.'

Singh Singh pakte me bij mijn schouders. Ik wist wat hij zeggen ging.

'Wat heb je mooie borsten,' zei hij.

Ik zoende hem vol op zijn mond.

***

Oom Singh wist dat zijn vrouw en de moeder van zijn zoon ergens op aarde teruggekeerd was in een meisje dat was voorbestemd om het onvoltooide leven van zijn vrouw Therese voort te zetten. Maar hoe zou hij die reïncarnatie kunnen opsporen, om op die manier de vrouw voor zijn zoon te vinden?

Oom Singh ondernam de pelgrimstocht en vroeg bij elke heilige tempel naar een antwoord. In Katagarama, de laatste stop, hing in het pension, beheerd door een Burgher, een kaart van Nederland. Er lag een King atlas in de eetzaal.

De Burgher, de uitbater van het pension, geen boeddhist, maar een VOC-protestant, luisterde naar de vader van Singh Singh. Die Burgher heeft iets gezegd in de geest van "Zo God de almachtige het wil."

Oom Singh deed een blinddoek voor en prikte met een naald op de kaart.

God dobbelde en de naald bleef steken op de vlonder aan de Kanaalweg.

Oom Singh wachtte tot zijn zoon veertien jaar oud was en verkocht de paddie. Zo kwam oom Singh bij Anna Veltrop boven de bakkerij aan het Dommerskanaal terecht. Zo vond oom Singh mij aan de Kanaalweg op de kippenboerderij. Zo leerde ik Chicken Curry Madras eten.

En zo zat ik met Singh Singh onder een palmboom een kilometer of drie vanaf Little Flower Girls' Home in Kalmunai. Uit mijn zak haalde ik schoon brood, brak de scone in tweeën,• gaf Singh Singh de helft en zei: 'Zie hier mijn lichaam, eet ervan.' Ik kleepte me uit.

Ik draaide de dop van de fles en vroeg Singh Singh: 'Drink je wel genoeg?'

De zoon van oom Singh nam een slok, reikte me de fles. Hij kleepte zich uit. Hij nam me zoals ik was. Ik liet hem binnen in mijn tempel. Ik voelde me gereïncarneerd. Ik werd zijn moeder en zijn vrouw. Ik had altijd al een ander willen zijn. Achterna was dat natuurlijk niet zo. Die wens een ander te willen zijn, hetzij man, hetzij vrouw of iemand daar tussenin, was enkel een young adult tussenfase op de ontdekkingsweg naar het antwoord op de vraag: "Van wie ben je er een?"

Onder die palmboom werd ik de vrouw van Singh Singh en de moeder van zijn kind. Niet elk schot is een patrijs, was de volkswijsheid in de Zuidoosthoek. Maar op het strand golden andere wetten, zonder praktische bezwaren.• Eine Spermatozoe genügte. Het overvloedige zaadoverschot spoelde ik weg in de stille Indische Oceaan. Ik voelde gretige visjes om me heen zwemmen, als was het kaviaar dat ik ze bood; dat was het niet, maar ook lekker.

Terug op de workers compound wisselden vader en zoon blikken van verstandhouding. Ik begreep dat ze elkaar lieten

weten dat de wedergeboorte was geslaagd, dat de natuurlijke loop der dingen zich had voltrokken en dat drie generaties met de naam Singh waren verenigd: Vader, Zoon en de nog ongeboren Geest. Het was alsof ik in een eeuwenoud sprookje te laande was gekomen.

Oom Singh zoende me op mijn voorhoofd, op de plek waar hindoeïstische vrouwen van Sri Lanka zijn aangestipt, als teken van gehuwdheid, of als een derde oog om spiritueel helderder te kunnen zien. Ik bleef nog blind voor mijn omstandigheden. Ik vroeg me niet af: “Wat heb ik me op de hals en in mijn schoot gehaald?” Mijn verloofde haalde op mijn verzoek een kam en schaar en knipte mijn weelderige haardos tot waar de kleurspoeling ophield. Mijn broek en bloes verving ik door de sari en choli die ik in Colombo had gekocht. Hoe vrij voelde ik me in de wikkelrok, hoe mooi hing de pallu over mijn mooie borsten!

Mijn verloofde haalde een sarong uit zijn slaapkamertje. Onze metamorfose leek voltooid.

Ik hoefde Maria Magdalena niets uit te leggen. Ze wist alles uit de Bijbel en uit eigen ervaringen. Haar context maakte dat ik op het Little Flower Girls' Home kon blijven en mijn lessen literatuur en creatieve vakken verder kon ontwikkelen. Een paar maanden kon ik mijn zwangerschap maskeren met de sari. Dat was nergens voor nodig. Zwangerschap hoorde bij een vrouwenleven, zeker omdat ik als reïncarnatie van een geliefde echtgenote werd beschouwd. Als ik mijn leven goed, oprecht, zorgzaam en dienstbaar kon leven, zou de ban van reïncarnatie worden doorbroken en zou mijn ziel, en de ziel van Singhs moeder rust vinden in het Nirwana en niet terug hoeven te keren om losse eindjes vast te zetten. Hoe anders zou het gaan. Het vagevuur meldde zich, of de hel.

Ik was bijna uitgeteld. Singh Singh, mijn verloofde, en ik wandelden langs het strand, op weg naar de plek van ontvangenis, alsof we begin en eind bij elkaar wilden brengen.

Onder de palmboom haalde ik scones en een fles met zure

palmwijn tevoorschijn. We deelden het brood, we dronken uit dezelfde kelk. In de boom krijste een papegaai. Een kokosnoot viel. Singh Singh hakte de noot doormidden. We dronken de melk, we aten het vruchtvlies.

Mijn vruchtwater stroomde in het zand. Ik bleef rustig. Ik had vaak gezien hoe kalfjes en biggen werden geboren. Dat ging vanzelf. Bij mij zou dat niet anders zijn. Ik was blij dat mijn boreling de ogen dicht had en niet als eerste mijn poepgat zou ontdekken. Ik ging op mijn rug liggen en trok mijn benen op. Ik hoefde nauwelijks te persen. Vijf minuten later lag ons zoontje op mijn buik onder mijn mooie borsten. Dood.

Ik bleef liggen. Mijn verloofde, verwekker van ons kind raakte in toezel. Singh Singh hinnikte,• liep naar de vloedlijn – die hier ook eblijn is – van de stille Indische Oceaan. Ik telde. Na 25 keer bleef hij staan. Hij hielp mij overeind. Met ons zoontje, dat in een dier verder zou leven, misschien in een vis, liep ik het water in. Een school visje omringde ons. Na de reiniging kwam ik terug. Ik scheurde de pallu van mijn sari en wikkelde ons dode naamloze kindje – nu een Geest – in de doek.

Singh Singh dompelde zich als rituele wassing in de zee. Als wedergeboren kwam hij terug, met zeeschuim rond zijn enkels. Hij nam ons kindje mee naar de rand van het palmenbos. Hij aarzelde, tot hij onder een solitaire mangoboorn een plek vond voor een laatste rustplaats. Ik was verzwakt. Samen lukte het ons met blote handen een kuil te graven. Singh Singh dekte het grafje af met zes keien en een platte steen. Zaand der aover. We dekten het hunebedje af met zand.

Ik keek om me heen. Ik zocht houvast in de landschap, mocht ik later willen weten waar ons kind, mijn kind, aan de tocht naar de eeuwigheid was begonnen. Ik zag enkel het palmenstrand en de stille Indische Oceaan, nog onwetend van de tsunami die rond kerstmis – 26 december 2004 – alles zou veranderen, maar niet de dood.

***

‘Ondertussen wens ik je veel rust, kalmte en creativiteit met het schrijven van het boek. Take care,’ zei Maria Magdalena. Ik stond op het punt me door oom Singh naar Colombo te laten rijden.

Moeder-overste van Little Flower Girls’ Home had alle begrip voor mijn snelle vertrek. De bevalling en de begrafenis van mijn Geesteskind onder de mangoboom was nog geen week geleden.

‘Worden niet alle kinderen op de rand van het graf geboren,’ zei moeder-overste wijsgerig. Ik wachtte op een citaat van Paul Valéry, maar dat kwam niet. Een citaat van eigen geest schoot me zo snel niet tebinnen. Misschien paste op deze plaats het *In paradisum*.

Volgens Maria Magdalena hoefde ik me geen zorgen te maken over een postnatale depressie. Ondanks de rituele wassing van mijn poppie in de stille Indische Oceaan was het kindje niet gedoopt en daarmee geen kind van God. – Een misvatting die pas in de 21ste eeuw werd rechtgezet. – Een plaats in het Voorgeborchte van de Hemel was voor het ziertje het hoogst bereikbare. De moeder-overste was niet op de hoogte van protocollen en procedures rond toelating van dode ongedoopte kinderen tot het Nirwana, Walhalla of hoe de eindbestemming mocht heten. In het Boeddhisme en Hindoeïsme golden uiteraard weer andere reglementen. Reïncarnatie van mijn poppie in een vis zou zo gek nog niet zijn; een steur bijvoorbeeld.

Dat laatste sprak me wel aan. Lesturgeon was een van de literaire voorvaders van de Drentse literatuur, de verweduwnaarde dominee die al zijn zes kinderen van zijn eerste vrouw naar de groeve bracht en vervolgens stug doorpreekte en met een tweede vrouw in de herkansing enig succes boekte, wat kroost aanging. Als dominee werd Alexander te liberaal gevonden. Zijn botjes rusten in Zweeloo achter de kerk. Wat ik maar wil zeggen er is altijd hoop.

Een postnatale depressie had ik al gehad; mijn jeugd na mijn

eigen geboorte, met de coming of age in Zuidoost-Drenthe, opgegroeid en opgevoed dankzij de dood van tienduizenden kippen, waarvan slechts enkele hun apotheose in de Curry Madras vonden. Maar, achterna, die Chicks waren wel de meest wezenlijke kippen, aangezien ze me via oom Singh tot aan de oostkust van Sri Lanka hadden gebracht voor een onvergetelijke ervaring. Helaas heb ik geen foto's van mijn eilandverblijf.

'Ondertussen wens ik je veel rust, kalmte en creativiteit met het schrijven van het boek. 'Take care,' herhaalde Maria Magdalena.

Tijdens mijn zwangerschap had ik mijn rust, kalmte en creativiteit gebruikt om mijn afstudeerscriptie te voltooien. In mijn achtste maand had ik mijn verhaal naar mijn zus Marietje gestuurd met het verzoek het werk persoonlijk aan Siep Scheuper, hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit in Groningen, te overhandigen. Aldus was geschied. *Alea iacta est.*•

Ik had in een brief een verkorte versie van mijn wederwaardigheden vermeld om mijn ongeplande afwezigheid te verklaren. Op mijn verzoek om een en ander nog voor het eind van het academisch jaar te lezen en te beoordelen – cum laude graag – werd positief gereageerd.

De afstudeerscriptie vindt U in de appendix. Ik heb die scriptie veel later uitgebreid tot een proefschrift. Met de kennis van nu is mijn studie en mijn academisch werk wellicht ten onrechte met cum laude beoordeeld. Mijn opus magnum is eerder een strohalm voor de lezer,• een inleiding tot onderzoek naar ontwikkeling van regionale en culturele veranderingen – in een gebied zonder noemenswaardige kunstzinnige en literaire erfenis – dat op voltooiing wacht. Met Valéry zeg ik: Wat af is, is niet gemaakt. Dat *Unvollendete* geldt ook voor mijn *Reis door cultureel & talig erfgoed*.

Oom Singh nam dezelfde route als ik met de Sikh had afgelegd. Uiteraard in tegengestelde richting. Uiteraard zonder de fratsen. Wel hadden we lunch in hetzelfde restaurant aan het meer bij Kandy. We dronken thee. Oom

Singh leek in een sentimentele bui. Bij het verlaten van het restaurant legde hij zijn handen op mijn hoofd, streek langs mijn oren en eindigde zijn beweging op mijn schouders.

‘Mijn vrouw,’ zei Singh, ‘mijn vrouw had mooie borsten.’

Ik zoende mijn schoonvader vol op zijn mond. Ik voelde zijn opwinding.

‘Immanente intrinsieke schoonheid,’ zei ik. ‘Das ist des Pudels Kern.’•

Daar laat ik het bij.

***

*** Assen ***

‘Kom je bij me in bed?’ vroeg Mary.

Rond middernacht kwam ik na een turbulente vlucht van Colombo naar Schiphol thuis op mijn kamer aan de H.W. Mesdagstraat. Mijn zus had me van het station gehaald. Ze droeg mijn rugzak. Onderweg naar huis sprak ik niet veel. Het was alsof mijn lichaam in Groningen was en mijn geest ergens tussen hemel en aarde. Ik was thuis en ontheemd tegelijk. De Diepenring deed me denken aan de stille Indische Oceaan. De huizen aan de singel leken op forten. Huize Tavenier deed me denken aan de hulppost van de medical care, al was er architectonisch geen enkele overeenkomst. Ik had op het strand een dood kind gebaard onder een mangoboom. Enkel de vader – Singh Singh – was getuige geweest van de bevalling en de bijzetting in het hunebedje. Moeder-overste Magdalena Laurentia van Little Flower Girls’ Home stelde geen vragen. Ik gaf geen antwoord op haar niet-gestelde vraag. Later, veel later, na de onthullingen van praktijken in katholieke opvangtehuizen in Ierland, Amerika en elders, begreep ik haar zwijgzaamheid. In alle tijden vonden volwassenen manieren om hun geweten te sussen bij voortijdig afscheid van pasgeborenen en van kinderen met vlekjes, niet op de ziel, maar op en in het lichaam. Magisch denken als wereldreligie.

In de jaren voor WOII dreigden Duitse ouders hun opstandig kroost. “Als je niet luistert en doet wat ik zeg, stuur ik je naar Hadamar.” In tehuizen in Hadamar werden honderden, misschien wel duizenden lichamelijk en geestelijk gehandicapte kinderen vermoord om het menselijk ras zuiver te houden. Niet in een gaskamer of met vergif, maar door onthouding van medische zorg en een ‘toevallige’ overdosis van het een of ander. In Engeland kregen ‘wet nurses’ in de 19e eeuw de zorg over ongewenste en buitenechtelijke kinderen, die veelal binnen een paar maanden overleden aan ‘natuurlijke’ oorzaken als ondervoeding en verwaarlozing.

Alle gewetens werden gesust. Onzelieveheer keek mee en greep niet in.

Op het fornuis stond Basmati rijst en Chicken Curry Madras. Ik schonk volle melk bij de rijst en at warme rijstepap met bruine suiker. Ik kwam een beetje bij zinnen.

‘Nou,’ zei Mary.

Ze verwachtte een verhaal, een verslag misschien. Ik keek mijn kamer rond. Alles was veranderd en toch hetzelfde gebleven. De vrouwentongen in de vensterbank. Het stof als laken over alles wat niet was aangeraakt. Op mijn bureau stonden kunstwerken, ongetwijfeld van de hand en uit de geest van Mary, die haar jaar op Minerva nuttig had besteed.

‘Dat is Marilyn Monroe.’ Ze had gezien hoe mijn blik was blijven haken bij een houten wasknijper, die ik herkende van de kookpot aan de Kanaalweg. Moeder kookte vaders’ ondergoed om zweet-, poep- en steeds zeldzamere spermasporen op te lossen in een sop met groene zeep. De wasknijper stond op een ovaal roodbruin metalen plateau, ongetwijfeld uit de kippenschuur en was voorzien van een gebutst draadwerk dat een zwerige jurk moest verbeelden, als van de foto van de filmster boven een ventilatiekoker van de ondergrondse. Het scharnierpunt van de wasknijper droeg een roze plastic roos. La vie en roses.

‘Marilyn Monroe,’ zei ik. ‘Heel treffend en gelijkend.’

Ik wilde van mijn avonturen vertellen, maar ik wist niet waar te beginnen. En als ik een begin zou vinden, wist ik waarschijnlijk niet waar te eindigen.

‘En dat?’ vroeg ik. Ik wees naar een wandversiering van gevlochten loodslabben met een houten vioolonderdeel.

‘Heavy metal,’ zei Mary.

Ik hoefde geen toelichting.

‘Treffend,’ zei ik, ‘heel mooi. Kenmerkend.’

Ik dacht aan de lessen van Op de Weegh en aan het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE. Ik zag me in het leslokaal met zes gehandicapte kinderen – nu kinderen met beperkingen en kwaliteiten – die het periodiek systeem natekenden met kleurpotloden en vingerverf. Ik zag me in

het leslokaal aan de stille Indische Oceaan, mijmerend in de verste hoek in gezelschap van kakkerlakken en hagedissen, terwijl mijn pupils het periodiek systeem kopieerden van het groene schoolbord dat ik in navolging van Dmitri Mendeleev had volgekrijt.

‘Mijn jongste werk staat in de tentoonstellingszaal van Minerva,’ zei Mary. ‘Morgen gaan we kijken.’

Ik geeuwde.

‘Ben je moe? We gaan slapen. Kom je bij me in bed?’ Het waren retorische vragen.

Ik lag in schemerduister naast Mary op de twijfelaar. Slipje en kort t-shirt. Mary had een piercing in haar navel. Ik vroeg niets. Ze kwam half over me liggen. Familiaire geur.

‘Ik houd van vrouwen,’ zei ze. ‘Meer van vrouwen dan van ... Heb jij ooit ...?’ Ze maakte haar zin niet af.

‘Ook van mij?’ vroeg ik. ‘Houd je ook van mij?’ Ik vroeg maar wat om het gesprek langzaam dood te laten bloeden. Mijn zus zoende me op mijn hals. Beter; ik voelde haar natte lippen op mijn hals.

‘Als een vampier,’ zei ik. Ik glimlachte. Het leek alsof de vrouwentongen in de vensterbank bewogen. Dat was de wind die de straatverlichting deed trillen.

‘Ik ben lesbisch, misschien wel bi,’ zei Mary.

‘Bi?’ vroeg ik.

‘Biseksueel. Ik ben van alle markten thuis,’ antwoordde Mary. Ik wilde slapen, maar blijkbaar had mijn zus mij uitverkoren om haar hart uit te storten en alvast de lichamelijke van vrouwenliefde te oefenen.

‘Wat ben ik blij dat je terug bent,’ zei Mary. ‘Ik heb je gemist.’

Ik plaatste mijn lippen op haar wang. Zo hoefde ik niet te zeggen dat ik haar had gemist. Zo hoefde ik niet te liegen. Ik had niemand gemist tijdens mijn verblijf op Sri Lanka, hoogstens mezelf, maar, bedacht ik, dat kon niet, want ik had mezelf nog niet ontdekt.

Ik draaide op mijn zij. Mary kroop tegen mijn rug. We lagen vorkje-vorkje. Mary’s hand tussen mijn bovenbenen, haar navelring tegen mijn rugwervel. Alles, inclusief mezelf, werd

me onverschillig. Ik viel in rusteloze slaap.

De volgende ochtend at ik warme rijstepap en twee boterhammen. Ik dronk twee koppen koffie, voor de smaak, en voor de stoelgang. Ik pakte mijn rugzak deels uit. Voor Mary had ik een Wajangpop meegenomen, niet typisch voor Sri Lanka, maar wel voor de VOC.

‘Laat je kunstenaar erop los,’ zei ik. ‘Uit oude vormen en oude gedachten kun je vast en zeker nieuwe misvattingen en stereotyperingen tevoorschijn halen. We kleedden ons aan – ‘Drink je wel genoeg?’ vroeg Mary – en wandelden naar Minerva voor de tentoonstelling.

Ik kan een recensie schrijven van de tentoonstelling over clichékunst, over verrassende inzichten, over creatief materiaalgebruik en ruimtelijke plaatsing – te dicht op elkaar, gebalanceerd, te verspreid, niet goed uitgelicht – over de zwijgende wisselwerking tussen de schilderijen, pentekeningen, bronzen, gipsen, houten, tussen audiokunst en installaties met video’s in zwartwit en in kleur, over lusfilms met eindeloze herhalingen, over installaties met bedorven etenswaren en over drollen in vacuüm gezogen plastic zakjes. Ik zou kunnen schrijven over voortzetting van een eeuwenlange traditie met realistische portretten en landschapsfoto’s in de geest van Vermeer. Ik zou kunnen schrijven over abstracties, over figuratie, over realistisch, minimalistisch, conceptueel en over interactieve publieksparticipatie. Ik doe dat niet. Ik beperk me tot de bijdrage van Mary, mijn lesbische of biseksuele zus, aan de tentoonstelling.

Mary hoefde me haar kunst niet aan te wijzen. In de verste hoek van de ruimte stond de bietenhakselaar tegen een fotoachtergrond van vloer tot zoldering met daarop een ren met witte, bruine en zwarte vrijeuitloopkippen. Nee, geen kippenhok als voor vaders’ dood aan de Kanaalweg, juist niet. Mary bleef achter me lopen, als wilde ze mijn reactie observeren zonder mij te sturen. Ik draaide me naar haar, zweeg en keek vooruit naar de hakselaar gevuld met gele donzen speelgoedkuikens voorzien van rode plastic

hanenkammen. Toen ik een stap dichterbij zette begon een motor te draaien. Er kwamen dunne slierten uit de uitvoer, als van gehakt uit een vleesmolen. Op de vloer lag een vilten kleed, bloeddoordrenkt, met 'kuikensnippers'. Naast het kleed zag ik een eierkist met de tekst "Throw up a chicken",• een uitnodiging zelf een donsballetje in de hakselmachine te werpen. Uit een luidsprekertje klonk *tok tok tok*, of iets wat daarop leek. Ik voelde een arm om mijn onderrug. Op een bordje stond enkel Mary's naam en de titel: Seksen. Conceptueel, dacht ik.

'Conceptueel,' zei Mary.

Ik zette een stap terug. De hakselaar stopte. Uit een tuitje stroomde bloed.

'Kramberen,' zei Mary. 'Cranberry.'

Aan het gekakel kwam een eind. Ik had genoeg gezien. Ik wist genoeg.

'Waar is de pot?' vroeg ik.

'Hier,' lachte Mary, 'en daar.'

Ze gaf me een tampon.

Op het terras van de Kale Jonker dronken we cappuccino. Mary haalde haverkoeken uit haar jaszak. Ze was vegetariër in deeltijd.

***

Siep Scheuper zoende me naast mijn oor. Ik had mijn hoofd op tijd gedraaid. De hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde – het tijdperk dat bij gebrek aan literair volume rond 1800 begon – leek achter zijn kamerdeur op me te hebben gewacht. Hij had me opgewacht. Op zijn lippen las ik: long time no see. Ik wist zo snel geen Nederlands equivalent. Aan de buitenkant van de deur hing de professor een eikenhouten plank met het wapen van de RUG en in keelrood: Niet storen.

Voor mijn vertrek naar Sri Lanka was ik kort op zijn kamer geweest. Alles geurde als vanouds, vanille, dalgrond,

paard, Russisch leder, knoflook, naar *parvum penis aqua rosa*.• Nog steeds het bruine eiken bureau met stapels boeken en tijdschriften, genoeg om achter te verdwijnen. In de vensterbank stonden tussen potten met vrouwentongen drie zilveren nepkelken met inscriptie. De trofeeën had de professor veroverd tijdens een drijfjacht Engelse stijl, of tijdens schapen hoeden, dat weet ik niet meer. In de boekenkast zag ik opnieuw de foto van Ruin, voormalig hengst en paradepaard van Siep Scheuper, op een sokkel van een tiental proefschriften met als titel. *Het paard in de 19-eeuwse roman*. Mijn afstudeerhoogleraar had me voor mijn vertrek naar de Oost een exemplaar meegegeven, wat hij bij uitzondering had gedaan. Die dissertatie was het gebruikelijke cadeau bij de buluitreiking. Ik vermoedde dat dat moment ook voorkwam dat er kritisch commentaar op de non-literaire paardenhobby zou komen. Op de slotpagina van zijn proefschrift stond een foto van een klein mannetje met een napoleontische steek dwars op zijn hoofd. De handen lijdzaam aan de teugels. Dezelfde foto kende ik van het omslag van de brochure met zijn inaugurale rede: *Equus in litteris*.• Ik vroeg me af wanneer een proefschrift *Canes in litteris*• zou verschijnen over honden in de regioliteratuur.

Alors, revenons à nos moutons.

Scheuper wees naar een laag zitje in de donkere hoek achter de paneeluur, slechts bijgelicht door een jugendstil wandlampje met golvend groenwit matglas. Ik had met voorbedachten rade een tamelijk korte rok aangedaan en een bloezende blouse. Ik nam plaats, trok aan mijn rokzoom en duwde mijn knieën tegen elkaar. Nutteloos en nodeloos. Scheuper had zijn terlenka strak in de vouw. Nodeloos en nutteloos. Slanke spitse lichtbruine glimmende schoenen met onrustige voeten. In zijn ene hand mijn scriptie. Zijn andere hand friemelde in zijn broekzak. Ik was geslaagd, cum laude, nog voor het besprekingsritueel zich verder zou voltrekken. Na mijn moedertaal en het Algemeen Beschaafd – zo heette dat nog in die jaren – verstond ik van de klassieke talen lichaamstaal het beste. Mijn eigen beheersingsniveau

van mimiek en lichaamstaal kon ik destijds vergelijken met mijn beheersing van de movreta; matig tot beroerd, met een hoge mate van grammaticale en lexicale gekunsteldheid, met een onheldere semantiek. Ook nu nog. Ik had door mijn partiële onhelderheid een en ander niet-talig bij de professor losgemaakt. Hij zeeg onder een hoek van 55 graden op de andere clubfauteuil.

‘Je hebt een interessant, en als ik dat, zo mag benoemen, studieus jaar achter de rug. Sri Lanka heeft het nodige aan literaire,’ Scheuper tilde mijn scriptie naar zijn borsthoogte, ‘en extra-literaire ervaringen aan je toegevoegd. Ik heb je bevindingen in één ruk ademloos• tot me genomen. Ik ben onder de indruk.’ In plaats van *ruk* gebruikte de professor een ander woord, dat me is ontschoten.

Ik zag de blauwe luchtpostenvelop van mijn brief uit Kalmunai met een synopsis van mijn verblijf, zonder details en met een goede mix van feiten en fictie.

Scheuper knikte. Ik zweeg. Hij knikte nogmaals en leek te willen zeggen: Wat heb je mooie borsten.

‘Drink je wel genoeg?’ vroeg Scheuper. Hij stond op, keek over zijn schouder en vroeg met wiebelend hoofd, ‘Engelse melange of Ceylon?’ Ik sloeg mijn linkerbeen over mijn rechterbeen. We zwegen.

‘Je zet me enigszins onder druk met je wens voor het eind van dit academisch jaar een beoordeling van je afstudeerscriptie te vragen. Eigenlijk houd ik daar niet van.’ Hij zweeg. Ik zweeg. ‘Maar ik begrijp ook dat je liever geen collegegeld wilt betalen, enkel voor de afronding.’

De gezagsverhouding werd me uitgelegd. Ik sloeg mijn rechterbeen over mijn linkerbeen en wachtte op: maar.

‘Maar,’ vervolgde Scheuper. Hij verlegde zijn blik van de paardenfoto op de sokkel in de boekenkast naar mijn ogen. ‘Maar, de universiteit is een alma mater, een zogende moeder die niet enkel alles in haar hart bewaart, maar ook over haar hart strijkt.’

Nee, Scheuper streek niet over zijn hart. Hij wiebelde met zijn voeten. Alles wat hij tegen mij zou zeggen, alles wat hij

zou doen, kwam uit de alma mater; niet van hemzelf. Hij had zich netjes ingedekt tegen welke aantijging dan ook. Ik duwde mijn knieën tegen elkaar voor ik ze liet ontspannen. Ja, halverwege de twintig had ik mooie borsten. Voor een vrouw uit Erica, halverwege de twintig met de enkels in het veen, had ik mooie knieën. En een mooie kut, zoals Jan Warmoes had gezegd.

‘Je hebt een erudiete scriptie geschreven,’ zei Scheuper. ‘Je schetst een goed en vrij compleet beeld van de talige ontwikkeling in de Landschap, ingebed in de regionale context. Misschien is die geschiedenis een beetje te uitgebreid. Maar,’ boog hij naar me toe, ‘je hoeft wat mij betreft geen delen te schrappen. De anekdotes over volksdevotionele misverstanden zorgen voor rust en voor een glimlach. Een aanvullende verwijzing naar de reden van vermelding of een beknopte verantwoording in het voorwoord haalt de angel uit deze detailkritiek.’

Ik haalde mijn notitieblokje tevoorschijn en likte, als in een driestuverroman, kort aan de punt van mijn potlood.

‘Ik mis een opmerking over de aard van de regionale literatuur, die naast een beperkte schriftelijke weergave in feuilletons en een beperkt aantal romans, vooral een oraal karakter had en wellicht nog heeft. Dat orale verdient vermelding in het licht van de huidige status van het plat en de ontbrekende literaire toekomst van streekliteratuur; een toekomst anders dan een overbodige kopie van de 19e-eeuwse romans.’

‘Frisia non cantat,’• zei ik. Scheuper richtte zijn hoofd, trok zijn wenkbrauwen vragend naar de bekende weg.

‘Drentina non scribit, Drentina non legit.’•

‘Nog een Ceylon? Een Ceylon met een plasje?’•

Scheuper serveerde hard gebakken koekjes.

‘Door je vergelijkingen met regiotalen en regioliteraturen uit Kameroen, Zambia en Sri Lanka plaats je onze regionale literatuur in breder perspectief. We – onze fictie en non-fictie – zijn zo onderdeel van een universeel geheel. Je illustreert dat universele onder meer met leenwoorden uit

en in diverse talen. Ook je verwijzingen naar Gregoriaans heeft me diep getroffen; Hildegard von Bingen. Voor mij waren dat eye openers. Je hebt me op een ander speelveld geïntroduceerd.’ Scheuper kraakte een plasje, nam een slok van de lauwe thee en liet zijn tong traag langs zijn lippen gaan; eerst de onderlip, daarna de bovenlip. ‘Ik zou graag je dagboekantekeningen lezen uit je VOC-tijd,’ liet hij – coming of age – glimlachend volgen. ‘Maar misschien is dat te intiem.’ Hij stond op. De baltstijd was bijna voorbij. Hij leek me een hand te willen reiken. Ik stond op en bevrijdde hem uit de adolescentenoprisping. We zwegen. Ik trok aan mijn rokzoom, tikte mijn knieën kort tegen elkaar en liep naar de boekenkast met de paardenfoto.

‘Ruin,’ zei Scheuper over mijn schouder, ‘was een Appaloosa, een prairie-paard uit de Midwest, uit het gebied van de Apache indianen. Mijn moeder was inheems Amerikaanse.’

‘Bruin gevlekt,’ ik nam de foto in beide handen, ‘met polka dots, als van een Zweedse jurk.’ Ik rook de geur en het stof van de kippenstal. Scheuper ademde over mijn schouder.

‘Ruin,’ Scheuper nam de foto van me over, ‘is in een weiland achter Peize met een geweer doodgeschoten. Dubbelloops. Dubbel loops. Paardenliefhebbers vreesden vermenging met exotische chromosomen. De dader is nooit...’

‘Wien Neerlands bloed...’ Ik draaide naar Scheuper. De hoogleraar zette de paardenfoto terug en week een stap naar achteren.

‘Ach,’ zegt Scheuper terwijl hij zich verschanste achter zijn papieren borstwering en een lade opentrok op zoek naar zijn vulpen. ‘Ach, men moet niet te lang stilstaan bij de dood.’ Hij sprak tegen zichzelf. ‘Dood is voor literatuur, niet voor leven.’ Hij richtte zich op. ‘Eenmaal in de maand rijd ik in Glimmen op een leenpaard. Ben je bekend in de Appèlbergen?’ hij wachtte. Ik knikte, en als vanzelf gleed mijn rechterhand van mijn schouder over mijn borst naar mijn buik. ‘Een enkeling in Appèlbergen, kent me,’ zei ik. ‘Девушка-лошадь.’•

De professor reageerde niet. Hij had zijn vulpen gevonden.

‘Als je de kleine wijzigingen aanbrengt, een mooie brochure

van je scriptie maakt met een omslag in stijl, krijg je van mij, ook gezien je cijferlijst, je persoonlijkheid, je persoon, het predicaat cum laude.’ Hij noemde mijn borsten niet. Hij gaf me het exemplaar met zijn aantekeningen, opende de deur, nam het bordje *Niet storen* van het haakje en vervolgde, ‘maar vertel dat nog niet, dat cum laude, laat het als een verrassing klinken.’ Ik voelde zijn hand op mijn schouder. Ik voelde zijn duim tegen mijn hals. De deur naar zijn kamer stond op en kier. ‘Verander in je biografie je geboorteplaats Erica in Emmen.’ Scheuper keek me opnieuw indringend aan. ‘Dat is beter voor je loopbaan. Ik ben geboren in Jipsingboermussel, dat weet niemand.’ De scharnieren piepten van verlangen en lust. Op zijn onderlip las ik: Wat heb je mooie borsten. Op zijn bovenlip in Fette Fraktur:• Ik heb dorst. Ik drink niet genoeg.

Mijn grimlach zei: Ik ben l’ origine du monde,• maar of Siep Scheuper mijn mimiek kon lezen...

‘En...?’ Mary wilde weten hoe het onderhoud was geweest.

‘Je mag het omslag voor mijn afstudeerwerk maken,’ zei ik. ‘Cum laude.’

‘Hoe...?’

‘Op grond van mijn eigenste kwaliteiten. Praktisch, erudiet en instrumenteel.’

‘Op Japanse wijze?’•

‘Sikh.’•

***

Bij de sobere afstudeerceremonie was – van mijn siblings – enkel Mary aanwezig. Ze bracht een cadeau mee. Op plat geslagen eierdozen had ze een familieportret in acryl geschilderd; gelukkig heel abstract, en een bos chrysanthen.

Ik had in mijn studiejaren weinig vrienden en vriendinnen gemaakt. Vriendschap en liefde had nauwelijks mijn aandacht. Pas veel later – toen ik mezelf een beetje leerde kennen (en begrijpen) – zag ik achtergronden van die

omissie. Misschien weid ik daar later over uit. Zelfanalyse en reflectie kende ik destijds niet. Wellicht vandaar mijn toenmalig monomaan focus• op regionale literatuur; als was het gesublimeerd vluchtgedrag om niet te hoeven voelen en ervaren. Ook in streekromans stellen karakters geen vragen, niet aan elkaar en ook niet aan zichzelf. Vragen beperken zich heel concreet tot: Wu'j koffie? Moej vot? Hej de vrouw op bère? Meestal wordt ongevraagd koffie geschonken, draaien gesprekspartners zich om zonder te groeten en zucht een vrouw in barensweeën. Volkeren van weinig woorden, ondanks het eeuwige orale van Siep Scheuper. Ook voelen en ervaren komt in de regioliteratuur niet uit de verf. Voelen, dat is de hand uitsteken: “Nee, ik vuul nog gien nattigheid. We krieget gien regen”. Of uitspraken in de geest van: “Wa’k now weer metmaakt heb. Ie wult het niet weten.”. En inderdaad, niemand wilde het horen.

Tussen het schaarse publiek zag ik Wilma Schreuder in de senaatskamer. Ze zat in de vensterbank en keek voortdurend naar buiten. Ik weet niet of het paardenmeisje voor mij de plechtigheid bijwoonde, of voor de leenman van haar paard, die even eerder mijn bul had getekend. Ik knikte naar Wilma, maar nodigde haar niet uit voor koffie met goudreinetentaart bij Bommen Berend aan het Kwinkenplein; uit zelfbescherming, maar meer nog om Wilma bij Mary vandaan te houden. Mary was juist in de geile fase, voor wat hormoonhuishouding aanging; een en al hunkering.

Maar ik ga niet het bekende pad van de liefde, de hunkering, de overgave of wat daarvoor doorgaat vervolgen, zeker niet als het over derden gaat. Mary mag met haar lichaam en geest doen wat haar goeddukt.

***

Ik meldde me bij de sociale dienst voor een uitkering en diezelfde dag nog schreef ik me in bij het arbeidsbureau.

Op de vraag van de ambtenaar achter het loket naar mijn kennis en kunde en wat voor werk ik zou kunnen doen, bleef ik het antwoord aanvankelijk schuldig. De mevrouw die wel een baan had, schoof mij een formulier toe. Dat gaf me tijd om na te denken. Ik had een academische opleiding cum laude voltooid. Nederlandse taal en letterkunde met bijvak regiogeschiedenis. En ik had, met de bul in mijn jaszak, geen idee wat ik voor medemens en maatschappij kon betekenen, laat staan dat ik wist wat ik voor mezelf kon betekenen. Ik kon het formulier foutloos invullen, dat dacht ik. Twee antwoorden waren buiten de orde. Ik had de vragen niet goed begrepen. Cum laude liet ik bij laatst afgeronde opleiding achterwege.

Ik mocht een halfuur wachten, of in het aanpalende caféetje koffie gaan drinken. Ik dronk Ceylon thee. Na drie kwartier meldde ik me opnieuw. De loketambtenaar keek demonstratief op haar gouden horloge. Ik wist hoe laat het was. Ik kende die lichaamstaal.

Op het Nassau college in Assen, dat heette destijds anders, in de voormalige Rijks-HBS, was een vacature voor Nederlands. Twaalf lessen per week in de onderbouw met uitzichten op het Asser bos. De sociale dienst zou het tekort aan maandinkomsten aanvullen. Als ik belangstelling had, kon ik, als ontsnappingsroute, op kosten van het arbeidsbureau een deeltijdopleiding tot autogeënlasser• volgen.

In de wachtruimte stond een telefooncel. Op kosten van het Arbeidsbureau belde ik met de school. Ik kon de vrijdag daarop langskomen. Een brief was nog niet nodig. Ik was de enige gegadigde. Het was dinsdag.

De volgende dag, het was woensdag, nam ik om mij onbekende redenen de bus naar Erica. Bij Tony Roosken• vroeg ik een fiets om naar de Peel te rijden. Tony kende me nog, beter, hij had mijn vader en moeder nog gekend. Ach wat een aardige mensen, ach wat waren ze vervelend aan hun einde gekomen. Ja, net als de legkippen. Ja, hij bezocht mijn ouders nog regelmatig op de begraafplaats achter de

kerk. Mijn vader en moeder lagen op een hanentree van zijn ouders. We waren familie van elkaar. Van de Roomse tak. Mijn vader bleek, ik heb dat nooit geweten, supporter van voetbalclub Ericase Boys geweest te zijn. Tony Roosken, de eerste betaalde voetballer uit Erica. Tony Roosken, de oervader van het latere F.C. Emmen. Een fiets had mijn vader nooit bij Tony Roosken gekocht. Ach, een man in een rolstoel heeft niets aan een fiets. Ach, en hoe het met mij ging, wilde de betaaldvoetballer/fietsenmaker weten. Of ik nog...

Ik zei dat ik net klaar was met school en onderzoek naar werk. Ik verzweeg mijn cum laude. Ik zag hoe Tony naar mijn borsten keek. Ik hoorde hem denken: schiere bos holt veur de deure.

‘Wark,’ zei Tony Roosken, ‘wark zat veur wie warken wul.’•

Hij gaf mij een leenfiets, zonder versnellings. Gratis. Met stang.

Juist voor ik wegreed hoorde ik hem zeggen: ‘Mooie borsten heb ie.’ Ik glimlachte met mijn tong op mijn onderlip, tilde mijn borsten op en reed naar de brug over de Verlengde Hoogeveensche Vaart. De brug was open. Ik wachtte. Er waren nog geen verkeerslichten, stoplichten waren onbekend op Erica. Ook het dialect van lichaamstaal was ongeremd.•

De Pannekoekendijk, de Pandiek, lag nog steeds als een rechte streep naar het zuiden, uitvalsweg naar De Peel en Oud-Schoonebeek. De weg van de kippenschuur naar de HBS in Emmen. In de knik bij de Noordersloot zag ik naar het westen het tuinbouwcentrum opdoemen. Familie van Jan Warmoes met Eigenraam, Valentin, Warmerdam, Ruhé en andere westlanders die langzamerhand het kerkhof in het kerkenbos bevolkten.

‘Op fietse?’• vroeg Anna Veltrop. Ik meende een afwezige blik te bespeuren, net alsof ze de vraag op de automatische piloot had gesteld.

Het was een retorische vraag, geheel in de traditie van de

Zuidoosthoek. Alle vragen golden de bekende weg. Een vreemd'ling uit een naburig dorp hoefde slechts twee woorden te spreken en het antwoord op de vraag naar de afkomst – van wie bin ie der iene? – was duidelijk. Het dialect was genadeloos, zeker nadat Dr. Geert H. Kocks uit Barger-Oosterveld de zeven varianten van de regiotaal in kaart had gebracht. •

Anna Veltrop was door Tony Roosken gebeld. Ze wist van mijn komst. De koffie was klaar. Uit de vitrine in de winkel kwamen twee puddingbroodjes-van-gisteren tevoorschijn, de laatste nouveauté in de bakkerswinkel. De bakkerij bakte niet langer, net als de kapper, die ook niet langer knipte; maar korter. • Supermarkten verjoegen de kleine middenstand. Anna Veltrop stopte met de broodafdeling en beperkte zich met ingang van de volgende maand tot het pension.

‘Cum laude,’ zei Anna Veltrop met priemende vinger een glazige ogen. ‘Met lof, heb ik gehoord.’

Voor ik kon reageren vervolgde ze. ‘Lerares Nederlands in Assen is een schiere baan. Ie huuft nooit naor Erica weerom te keren. Ie hebt hier niks meer te zuken.’ In één adem door liet ze volgen, ‘Heb ie al verkering? Jan Warmoes is verloofd. Niet met joe.’ •

Ik at mijn puddingbroodje-van-gisteren.

‘Je zus Nicole heeft zojuist haar kamer verlaten,’ zei Anna Veltrop. Ze wees naar boven. ‘Ze giet in Wageningen studeren.’

‘Piet,’ zei ik.

‘Joen bruur Piet is achter de negro spirituals an. Hij is naor Zuid-Afrika vleugen. Weet ie dat niet? Aparte jongen, zunder stuur. Hij wol verkering met een zwarte. Ienmaal hef e melk drunken van een zwart veersie.’ • Anna lachte tot de lach abrupt ophield. ‘Piet had een geleidesiep • neudig, maor Bennie wol niet met zien bruur naor het land van boeren en zwarten. Bennie komt hier wonen. Volgende week.’ Anna Veltrop wees naar boven. ‘Kan ik op hum passen.’ Later begreep ik dat mijn jongste broer op Anna ging passen. •

In Groningen, en later op Sri Lanka had ik mijn broers en

zusters, op Mary na, uit het oog en uit het hart verloren. Het gezin aan de Kanaalweg was los zand geweest. We woonden bij elkaar, maar we hadden – op de Chicken Curry Madras na – niets dat ons bond. Een bloedband, had ik inmiddels ontdekt, was een zijden draad gelijk. Ik had niemand gemist. Ik miste niemand, niemand miste mij; nog steeds niet. Mijn jank was naar Anna Veltrop en naar oom Singh. Mijn ingebeelde bewondering en respect voor moeder Anna leek onder de koffie met puddingbroodje-van-gisteren te verdampen. Wat ik eertijds voor verstandige praat had gehouden leek steeds meer op naar binnen gekeerde oudewijvengeklets. Het mondiale had plaatsgemaakt voor het regionale. Het regionale maakte plaats voor vergetelheid en puddingbroodjes-van-gisteren. Ondanks de aanleg van wegen en kanalen, ondanks radio, tv en telefoon leek haar wereld gekrompen. Alles in De Peel was op fietse bereikbaar. Groeiende kindsheid aan het Dommerskanaal, bedacht ik later. Dementie voor beginners. Zuster Anna, ziet gij al iets komen?• Nee, ik zie niets komen en ook niets gaan.

Anna Veltrop vroeg niet naar oom Singh, met wie ze, ik weet het uit vertrouwde bron, vaker dan eens het matras had gedeeld, nadat bij haar, zoals ze dat noemde ‘het kippenhok was verwijderd’• Met acht nakomelingen had ze aan haar katholieke plichten ruimschoots voldaan. Na verwijdering van haar overbodige eierstokken en woekerende baarmoeder, met behoud van tintelende kittelaar• die gelukkig bij Moeder de heilige Kerk – maar helaas niet bij moskeeën – onbekend was, kon voor Anna Veltrop het grote genieten beginnen. Oom Singh was de reïncarnatie van haar afgestorven lusten, oom Singh was met zijn vaardige tong brenger geweest van welverdiende aflaten. Na vertrek van oom Singh naar Sri Lanka was bij moeder Anna het verval begonnen, lichamenlijk en geestelijk. Haar wereld was, in voorbereiding op de Jongste Dag, met *In paradisum*• als favoriet lied, geleidelijk gekrompen, net als haar verwende kittelaar. Ach Erica waer besto bleven?•

Op de herenfiets zonder versnellings reed ik over de Kanaalweg. Ik herkende mijn ouderlijk huis niet meer. Alles was vernieuwd. Onderaan de oever lag een nieuwe vlonder met een reling. Een helling met vals plat maakte de visplek toegankelijk voor invaliden in een rolstoel of met een rollator. Hier was mijn vader naar de hemel vertrokken. Ik leunde met mijn rug tegen de fiets en sloeg een kruis; in de Naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Bij Amen werd ik betrap door een jongeman in blauwe overall. Het korte kereltje bleek de oudste zoon van de kippenboer te zijn.

‘Gaat het goed met U?’ vroeg de jongeman, ‘kan ik U helpen?’ Hij leek in mijn neusgaten te kijken.

‘Een schietgebedje,’ zei ik. ‘Mijn vader is hier,’ ik wees naar de vlonder, ‘overleden. Daar.’

‘Dat hij moge rusten in vrede,’ antwoordde de jongeman die zich bekend maakte als Hendrik. ‘De dood is een RIP deal.’

Ik kon niet zien of zijn grijns een teken was van ironie, onmacht, leedvermaak, liefde, minderwaardigheidsgevoelens, opwinding, sarcasme, eruditie, domheid, affectiehonger, satire of van onverschilligheid.

We spraken over de kippenboerderij, over seksen van kuikens, over fijnstof, mondkapjes, longembolie en over beter leven; het logo dat in grote groene cursieve letters op de gevel van de kippenschuur was bevestigd. Natuurlijk, vond Hendrik, was er sprake van een dilemma. De kuikens werden heel goed behandeld, met voldoende vierkante meters, gebalanceerd voer met water op de goede temperatuur, vaccinaties, uitloop naar wens. Persoonlijk sprak hij altijd op vriendelijke toon tegen de kuikens. Hij maakte geen onverwachte gebaren, schreeuwde niet, rende niet in de kippenschuur, panikeerde niet. Kortom Hendrik was de intellectuele braafheid zelve. Ik zei dat niet. Ik had doorgeleerd. Ik volgde op kosten van de sociale dienst de zesweekse zomercursus effectief zwijgen. Natuurlijk was er voor de kuikens een eenrichtingsweg, een Sackgasse• naar dood, maar dat gold volgens de oudste zoon voor ieder levend wezen. Hendrik had mijn levendigheid al een aantal malen getaxeerd. Hij wankelde van de ene op de

andere voet. Dat lag niet aan zijn klompen. Ik vroeg me af wanneer klompen plaats zouden maken voor werkschoenen. Ik vroeg me af hoe vaak klompen werden genoemd in de regionale literatuur. Het was me duidelijk dat deze vragen niet aan Hendrik waren besteed; niet op dit moment. Met één hand hield ik de leenfiets vast aan het zweefzadel, met mijn vrije hand tilde ik mijn borsten kort omhoog. Uit mijn beha haalde ik mijn notitieblokje. Ik schreef voor Hendrik het recept van Chicken Curry Madras, de hete versie.

‘Ik, ik...,’ zei Hendrik.

Voor hij zijn zin afmaakte kloste hij over de Kanaalweg naar de loods. Ik wachtte op het vervolg.

‘Voor jou,’ zei hij toen hij terug was. ‘Voor jou, voor het goede gesprek en omdat...’

In de doos zaten tien eieren; vijf witte en vijf bruine.

Op fietse door de Warmoesweg, de Beekweg en de Tuinderslaan. Ik wist het huis van Jan Warmoes niet te vinden. Voor ik de leenfiets terugbracht naar Tony Roosken reed ik naar het kerkhof in het kerkenbos dat honderd jaar eerder door pastoor Vroom• was aangelegd. Op de hoek van de kerk, de pisplaats van de zondagsmisheren, stond de fietse van Daniël Lohues. Ik hoorde hem op het orgel kreunen. Die jongkerel zou het dankzij de Heer nog wijd schoppen.

Tussen het graf van vader en moeder liep een aangeharkt pad. Zelfs in de dood waren mijn ouders niet verenigd. Op beider zerken stond in goud R.I.P. Tussen de heidepollen aan hun voeteneinden verstopte ik een ei. Een wit ei voor mijn moeder, een bruin ei voor mijn vader. Buiten de beukenhaag, op de dumpplek voor ongedoopte en doodgeboren kinderen, at ik twee rauwe eieren, een wit en een bruin ei; met schaal en al. Waarvoor ik dat deed kan ik nog steeds niet zeggen. Misschien komt dat nog. Mary weet misschien een antwoord.

***

9. De vermakelijke avonturier

‘En?’ vraagt Joseph. Hij schuift het manuscript van Floriske van de Pot over het glazen blad van de bijzettafel. Op de tafel staat een smalle rechthoekige glazen vaas met tulpen, rozen en narcissen van diverse vormen en kleuren. Verantwoord groen maakt het sierbloemwerk af.

‘En,’ zegt Eyoum, ‘en?’ Ze wacht. Ze kent de vraag. Ze laat haar patroon en kind niet langer wachten en vervolgt: ‘Je wilt weten wat ik van *Chicken Curry Madras* vind. Je bent nog niet op de helft, maar je wilt weten of het boek in je fonds past. Laat ik je op voorhand geruststellen; het boek past in je fonds. Dat zal geen verrassing voor je zijn. Jij geeft alles uit wat zich aandient. Het ene boek met met meer enthousiasme dan het andere, maar alle publicaties zijn bij jou in goede handen.’

‘Behalve...’ probeert Joseph zijn territorium te verdedigen.

‘Behalve sommige obsceniteiten, behalve racistische uitingen, behalve intieme zaken jezelf betreffende, behalve intieme zaken van...’ Eyoum loopt naar de keuken en zonder te vragen brengt ze koffie met een scheut melk. ‘Ik neem zelf liever zwarte koffie.’ Ze legt haar vrije hand op de schouder van Joseph. Zonder te willen morst ze koffie over zijn broek.

‘Laat maar,’ zegt Joseph. Hij wrijft in de vlek. ‘Vertel verder. Ik kan niet wachten.’

‘Je bent het zelf; Floriske van de Pot,’ zegt Eyoum, ‘Als twee druppels water.’

‘Rademakers, de film van Fons Rademakers. Verfilming van *De donkere kamer van Damokles*,’ onderbreekt Joseph zijn zwarte muze.

‘Teveel eer voor jou. Ja, jouw kennismaking met literatuur begon met W.F. Hermans, dat klopt, en Floriske is misschien jouw dubbelganger van jouw Osewoudt, maar de parallellen liggen er zo dik bovenop dat van enige intrige geen enkele sprake is.’

‘Tant pis,’ zegt Joseph. Hij wrijft op de koffievlek en reikt naar zijn kopje met bruine koffie.

‘Jammer, maar niet helaas. Het is nergens voor nodig om van je jeugdijaren een spannend verhaal te maken; zonder fictie en zonder overdrijving is het al de moeite waard om kennis van te nemen. *Chicken Curry Madras* is – tot nu toe – geen zoekplaatje met een lijk en met een moordenaar. Wie dit verhaal leest hoeft nergens naar op zoek. Het is voor een deel eerder een bizarre en vermakelijke vertelling met veel woordgrappen en stiekeme en toch obligate verwijzingen naar anderen door wie je in je leven bent beïnvloed. Niet dat je expres laat zien wat en wie je hebt gelezen. Je kennis van de wereld en van literatuur is voor jou een gegeven, niet anders dan anderen die spoorboekjes uit het hoofd kennen met tijden van aankomst en vertrek. En dan nog,’ zegt Eyoum, ‘wat is het onderscheid tussen aankomst en vertrek? Ze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.’

Eyoum doelt op de reisgenoot van Joseph. In de jaren 80 ging Joseph, na een overgoten verjaardagsfeestje en een al te spontane belofte, met Bonne een week naar Moskou. Bonne kende aankomst- en vertrektijden van alle internationale treinen uit zijn hoofd. Daarmee leek zijn harde schijf gevuld. Er was geen ruimte voor Pushkin, Dostojevski, niet voor Anna Karenina die met haar vriendin op het Rode plein op zoek was naar blonde en financieel gezonde Hollanders om mee in het huwelijk te treden. Wodka had slechts weinig ruimte nodig.

‘Je hebt Kameroen en Zambia vervangen door Sri Lanka,’ vervolgt Eyoum, ‘Het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE verwijst naar scheikunde, waar je het een en ander van weet. Zei je niet in herhaling dat scheikunde enkel door de woorden en zinnen verschilt van talen? Andere karakters, maar hetzelfde verhaal, net als je romans. In der Wiederholung zeigt sich der Meister.’

‘Het hele leven...’ interrumpeert Joseph.

‘Je mag mijn monoloog zo vaak onderbreken als je wilt,’ zegt Eyoum, ‘als je het nodig vindt om er een tweespraak van te maken. Ik vertel alles in herhaling, net als jij dat in je proza doet.’

‘*Chicken Curry Madras*, PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE, drink je wel genoeg? mooie borsten...’ zegt Joseph.

‘En daar blijft het niet bij. Ook je obligate oninteressante erotische oprispingen,’ Eyoum haakt haar gekromde vingers aan een virtuele waslijn tussen keuken en schemerlamp, ‘ook je pseudo-seksuele avontuurtjes meet je breeduit. Je vindt dat misschien humoristisch, maar het is plat vermaak dat je hebt afgekeken van de podagrissen. Jouw humor mist diepgang.’

‘Niet om...’ Joseph drinkt zijn lauwe koffie. Hij wrijft in zijn kruis. Hij weet niet om te gaan met de opbouwende kritiek die hij als een afwijzing ervaart. Negeren van de feedback is zijn forte.

‘Ik snap jou wel,’ zegt Eyoum die het zout niet dieper in de wonde wrijft. ‘Je geeft in herhaling aan dat seks voor Floriske – voor jou – veelal een mechanische aangelegenheid was. Je beschrijft de seks als noodzakelijke technische handelingen: zo, dat is nu ook maar weer gebeurd. • – Ook dat is platte humor. – En na de seks weer naar een goed boek voor het genot van een erudiete gedachtenwisseling.’ Eyoum legt haar hand op zijn kalend hoofd, als wil ze Joseph geruststellen. ‘De pleaser in jou is nog steeds niet gekrompen,’ zegt ze.

Joseph begrijpt de stille verwijzing naar zijn impotentie. Hij glimlacht. Beiden, Eyoum en hij, zijn er vertrouwd mee. Gelukkig. Blij. Niet boos.

‘Ik mag hopen dat Floriske in de loop van haar leven op dat vreugdevolle terrein wat heeft bijgeleerd. Voor het te laat was om het af te zweren.’ Eyoum vervolgt: ‘Deels is *Chicken Curry Madras* een pastiche van *De vermakelijke avonturier* van Nicolaas Heinsius, deels een voortzetting van de informatieve en onderhoudende voettocht van de Podagrissen; de wereld verklaard voor leken en intellectuelen die snel tevreden zijn,’ Eyoum pauzeert en legt haar handen op haar heupen, ‘met seks als bind- en smeermiddel. Dat laatste doet afbreuk aan het verhaal, en aan de seks. Ik heb gezegd.’

‘Het leven begint bij 40,’ zegt Joseph. ‘Ook voor Floriske.’ Hij vervolgt met een vredige glimlach: ‘Ik wil nog wel een bruine koffie.’

‘Voor een vervolg van je bruine leven,’ zegt ze met vlakke stem.

Ze is het effectbejag voorbij. Eyoum staat op en zocht Joseph op zijn hoofd.

‘Als je dankzij Waldenström lymfeklierkanker krijgt en opnieuw aan de chemo moet, hoef je niet meer kaal te worden,’ zegt ze. De koffiemachine overstemt het vervolg van haar zinnen. Joseph zwijgt.

***

De lymfeklierkanker is er nog niet. Niemand ziet iets aankomen, dat is ons geluk J. Bernlef dichtte erover. Net als op Godot wachten we op dat niets. Gelukkig is die preventieve chemokuur, om Autonoom Disfunctioneren te voorkomen, inmiddels halverwege. Preventie, anticipatie op wat misschien niet komen gaat. De kaalheid is er al. De kaalheid is er eigenlijk altijd geweest. Zijn haardos had Joseph nooit beziggehouden, net zomin als zijn andere uiterlijke kenmerken hem ooit waren opgevallen. Zijn uiterlijk was voor anderen om naar te kijken, of van weg te kijken. Zijn innerlijk was privé domein, waar zelden iemand naar vroeg.

‘Wat houdt je bezig,’ vraagt Eyoum, ‘wat woelt in je geest?’ Ze wiebelt plagerig met de mok boven zijn broek, als wil ze nieuwe vlekken maken. ‘Natuurlijk je roman, natuurlijk *Chicken Curry Madras*, natuurlijk je *Reis door literair erfgoed*, natuurlijk al die andere verhalen die je nog wilt vertellen voor Kleine Hein plaatsmaakt voor Magere Hein.’

Eyoum verwijst naar de cum laude afstudeerscriptie van Floriske, waarin onze Neerlandica het boek *Kleine Hein* van katholieke streektaalschrijver G.H. Vocks citeert en van commentaar voorziet. De bakkerszoon uit Barger-Compascuum was de enige katholieke schrijver in Drenthe. De tweede viel van het houtje voor hij aan de letteren was begonnen; Joseph, met als constante, rooms getint proza. Bizarre verhalen, schrijnende situaties in een kleine dorpsgemeenschap, waarin tussen mensen veel on gezegd blijft. Nadenkende personen die een geheim of een leed in zich dragen. Leven is lijden, in elk geval voor de schrijver, die er

enig genot aan lijkt te ontlennen. Nergens in zijn proza, net als in de Bijbel, klinkt een daverende lach.

‘Als ik het helder kon verwoorden,’ zegt Joseph, ‘dan deed ik dat. Ik vermoed dat mijn alter ego’s beter dan ik instaat zijn om mijn geestverschijningen te beschrijven. Ik heb nog jaren nodig om mezelf in kaart te brengen. De alchemistendoos voegt hopelijk genoeg dagen aan mijn leven toe om mijn innerlijk landschap te verhelderen.’

‘Bedenk niet hoeveel dagen je aan je leven kunt toevoegen,’ zegt Eyoum, ‘kijk hoeveel leven je aan de dagen kunt toevoegen.’ Ze zoent Joseph op zijn kaal hoofd en vervolgt, ‘*Chicken Curry Madras* is een feuilleton, geheel in de lijn met 19e-eeuwse literatuur, of als je dat beter past; een apostolaire brief aan ongelovigen. Elke dag een nieuwe aflevering van een bewogen leven met tussen de regels een moraal.’

***

*** Assen – Kalabo – Kalmunai ***

Op de Rijks-HBS in Assen, de vierde van Nederland, geesteskind van Thorbecke, kwam ik op mijn nieuwe rode schoenen – het lot, de voorzienigheid, of de duivel wees me de weg – in de docentenkamer naast de heer Dr. Aschendorf• aan de conversatietafel. De leraar scheikunde; gepromoveerd op I_3^- (g) ionen, jodide-ionen in de gasfase. Hij wist er alles van. Ik niet. Ik kende jodium onder de naam jood, ik had benul van ionen – geladen deeltjes – maar van I_3^- (g) in de gasfase had ik geen voorstelling; nu nog niet. Ik weet nu dat levensgeluk niet samenvalt met I_3^- (g). Terzijde; ook van geluk heb ik geen heldere voorstelling, ook dat is geen bezwaar om op leeftijd te komen. Ik dwaal af.

Dr. Aschendorf leidde mij langs het scheikundelokaal naar de afdeling talen. Gezien de status van mijn vak kreeg ik een prima lokaal, met uitzicht op de straat naar het Asser bos. Verderop, in de directe nabijheid aan de Dr. Nassaulaan zag ik de paleizen waar de podagrissen, en dan vooral journalist Harm Boom, zo enthousiast over schreven. Het was 1843 of even later – de stad telde al 10.000 inwoners, waaronder nakomelingen van – Meyer Israëls en Salomon Israëls – voor de bevrijding door Napoleon de enige twee joden met een verblijfsvergunning in de hoofdstad. Gijsben Karel van Hoogendorp had in 1841 de stad verblijd met een hertenkamp en loftuizingen over de paleizen, de luxe herenhuizen.

Assen was zonder de Slag bij Ane in 1227 nooit hoofdstad van Drenthe geworden. Bij Ane hadden de boeren en buitenlui, en vooral ook boerinnen met hooivorken, het leger van de bisschop verslagen. De veldverslagen roemen de wreedheid, wellust, moordzucht en de oerkracht van Drentse vrouwen. Helaas, nog geen jaar later volgde de wraak en de straf; de stichting van een klooster bij Weyerswold, als boetedoening en vereffening van zondigen tegen het vijfde van de tien geboden. Het klooster werd vanwege de

drassigheid van het land eerst naar Rolde en later naar Assen verplaatst. Maria in Campis. Het klooster was het begin van de hoofdstad, waarvan het inwoneraantal lange tijd geheim bleef. Minder dan 100.000 was te schaamtevol om open over te zijn.

Ik liet de leerlingen, niet de domsten, het PERIODENSYSTEM DER ELEMENTE bewerken tot een Periodiek Systeem van duidingswoorden voor zinsontleding, syntaxis en wat er verder aan nieuwe begrippen naar voren kwam.

Op de plek van Wolfraam (W) paste Werkwoord
Boor (B) maakte plek voor Bijwoord
Vanadium (V) schoof opzij voor Voegwoord
Waterstof (H) werd Hulpwerkwoord
Fosfor (P) stond voor Persoonsvorm
Voor Jood (I) konden de leerlingen niets ontdekken. De Jood, dat werd Ik.

Een lesuur was snel gevuld. De nieuwe vocabulaire, het nieuwe gereedschap om de moedertaal te beschrijven, landde in de kindergeesten van Smilde tot Rolde en van Vries tot Westerbork, en uit Assen vanzelf.

‘Didactisch heel sterk,’ zei Dr. Aschendorf.

Ik had hem verteld van mijn lesaanpak.

Na de middagpauze schoof hij mij een publicatie toe over zijn favoriet element.

***

Jodium•

Een wonderlijke paarse wolk ontsteepte aan de as waaraan Bernard Courtois uit het Franse Dijon zojuist zwavelzuur had toegevoegd. Courtois was een producent van salpeter, het belangrijkste ingrediënt van buskruit, waar

Frankrijk tijdens alle oorlogen in de vroege 19de eeuw een enorme behoefte aan had. Salpeter werd er gemaakt met natriumcarbonaat, geëxtraheerd uit de as van verbrand zeewier uit Normandië. Op die dag in mei 1811 vergiste Courtois zich in de hoeveelheid zwavelzuur, en zag hij hoe de violette wolk op koudere oppervlakken condenseerde tot glanzende donkere kristallen.

Courtois had geen geld om de stof te onderzoeken. Hij gaf monsters aan zijn vrienden, onder wie de chemicus Joseph Louis Gay-Lussac, en via via kreeg de Britse scheikundige Sir Humphry Davy het ook in handen. Beiden publiceerden in 1813 een beschrijving van het nieuwe element, dat Davy iodine noemde, naar het Griekse woord voor violet-kleurig.

Jodium is een mineraal in de buitenste laag van de aardkorst, vooral in kustgebieden en in zeewater en alle planten en dieren daarin. Het wordt, net als de andere elementen uit groep 17 van het periodiek systeem, gerekend tot de zoutvormers (halogenen), maar is in die groep wel de minst reactieve. Het vormt bij chemische reacties gemakkelijk verbindingen met positieve ionen. In de natuur komt het alleen voor in verbindingen.

Traag werkende schildklier

Al snel na de ontdekking merkte een Zwitserse arts dat jodium innemen hielp bij patiënten met een vergrote, traag werkende schildklier (struma): die klier in hun hals kromp daardoor. In de jaren die volgden zagen wetenschappers dat in gebieden waar van nature geen zout met jodium voorkomt, veel meer mensen struma hebben.

Jodium is essentieel voor de productie van de schildklierhormonen thyroxine (T4) en 3-joodthyronine (T3). Die zijn belangrijk voor de groei, de ontwikkeling van het zenuwstelsel en de stofwisseling. Bij kinderen leidt een jodiumtekort tot een groeiachterstand en een minder goed leervermogen. We hebben dagelijks 150 microgram jodium nodig, zwangere vrouwen nog meer. Om een jodiumtekort bij de bevolking tegen te gaan, verrijken veel landen keukenzout met jodium.

Vanaf 1942 werden bakkers in Nederland verplicht om gejodeerd zout in brood te gebruiken.

Jodiumtabletten in huis

De paarse wolk bracht de wereld nog veel meer goeds. Jodium is niet alleen een schildkliermedicijn en voedingssupplement. Het is ook een wondontsmettingsmiddel, opgelost in 70 procent alcohol of als povidonjood: het doodt bacteriën, schimmels en virussen. Het zit in contrastmiddelen voor röntgenfoto's, als lithiumjodide in batterijen, als wolframjodide in halogeenlampen, en het wordt veel gebruikt als katalysator in de chemische industrie. Mensen die vlak bij een kerncentrale wonen hebben jodiumtabletten in huis. Bij een kernramp moeten ze die slikken om te voorkomen dat hun schildklier radioactief jodium opneemt.

Sinds 2008 mogen Nederlanders zelf kiezen of ze gejodeerd keukenzout of bakkerszout willen gebruiken – de meeste bakkers doen dat laatste. Gejodeerd keukenzout bevat 21 milligram jodium per kilogram zout. In bakkerszout zit 65 milligram jodium per kilogram zout, zodat in een snee brood 24 microgram jodium zit. Mensen die geen of weinig brood eten, lopen risico op een jodiumtekort. Ook wie alleen biologisch of zelfgebakken brood eet moet opletten: daarin is vaak geen bakkerszout gebruikt. Zij kunnen een jodiumtekort voorkomen door regelmatig zeevis, zeevruchten, zuivel of eieren te eten. Of de plant waarin jodium is ontdekt: zeewier.

***

Dr. Aschendorf was zichtbaar verguld met mijn aandacht voor zijn chemische kennis.

‘Ach,’ zei hij samenzweerderig met een blik en intonatie die bij mij het gevoel bovenhaalde van: dit wil ik eigenlijk niet zeggen. ‘De redactie van de krant had alle getallen verkeerd overgenomen. Ze wisten bij de krant niet het verschil

tussen milligram en microgram, en ook de grammen en kilogrammen werden door elkaar gehaald.' Hij schoof zijn koffiekopje van zich af en vervolgde, 'een en ander is in een erratum netjes rechtgezet. Mijn naam is gezuiverd, al heb ik nooit een collega gesproken of gehoord die over de foutieve weergave opmerkingen heeft gemaakt.'

Voor ik kon reageren zette Dr. Aschendorf zijn handen op de rand van de conversatietafel. 'Mensen zijn slechte lezers.' Hij duwde zijn lichaam omhoog, keek me met een glimlach aan en vervolgde: 'Daar weet U alles van.'

***

Correctie 18-2: In een eerdere versie van dit stuk stond dat mensen dagelijks 150 milligram jodium nodig hebben, dat moet microgram zijn. Er stond dat gejodeerd keukenzout en bakkerszout respectievelijk 21 en 65 milligram jodium per gram zout bevat, dat moet per kilogram zout zijn. En in een snee brood zit niet 24 gram maar 24 microgram jodium. Er stond dat jodium in chemische reacties gemakkelijk positieve ionen vormt, bedoeld was: verbindingen met positieve ionen. Dit is hierboven aangepast.

Een versie van dit artikel verscheen ook in de krant van 18 februari 2023 Niki Korteweg.

***

Het eerste jaar in Assen gleed als een schaaap door het veen, om een Nederlandse poëet te parafaseren. Ik had het naar mijn zin. Orde in de lessen was geen probleem. Vooral jongens met ontwakende hormonen liepen met me weg en achter me aan. Ik vermoed dat mijn onbevangen en open houding daar debet aan was. Enkele anekdotes kunnen dat vermoeden schragen. Eigenlijk houd ik niet van anekdotes, aangezien ze inwisselbaar zijn. Het hele bestaan is een aaneenschakeling van anekdotes; al dan niet grappige of deerniswekkende voorvallen. Vers zijn ze nog enigszins verteerbaar, maar na jaren staat er schimmel op.

Door een lokaalwisseling gaf ik les in het scheikundelokaal. Dr. Aschendorf had alles netjes op orde. De kolven, retorten, erlenmeyers, reageerbuizen, het toestel van Kipp, Bunsenbranders met gaasjes keurig op de vaste plek. Arsenicum en strychnine achter slot en grendel, net als de radio-actieve elementen. De zuurkast bromde zachtjes, als een neuriënde moeder die een kindje zoogt. Ik voelde me, met uitzicht op het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE, een beetje alsof ik Op de Weegh was.

Op de demonstratietafel lag een condoom, in de volksmond beter bekend als kapottie. In die jaren 70 was bezit van kapotties door leerlingen op school nog verboden. Het condoom leek mij een provocatie, een variant op een punaise op de lerarenstoel. Ik keek naar het condoom en naar de klas. Iedereen wist van de aanslag op mijn incasseringsvermogen. Hoe reageert een vrijgezelle vrouw op een condoom? Ik kon geen dader ontwaren.

‘Ach,’ zei ik. ‘Kijk eens. Een moderne schapendarm. Heel handig om druipers te voorkomen.’

Ik liep naar de wasbak aan het eind van de demonstratietafel, schoof het open einde om de druppende kraan en liet langzaam water in het condoom• stromen.

‘Panta rhei,’ zei ik. ‘Alles stroomt.’

Ik hoorde gegniffel. Leerlingen op de eerste bank weken terug; bang voor een waterballet. Het condoom had ruim 1 liter tot zich genomen. Ik knoopte het uiteinde dicht, alsof het dagelijkse kost voor me was.

Vaste kost was het niet. Het was een variant op pedagogische en didactische vaardigheden. Pareer provocaties door een bijzaak tot hoofdzaak te maken. Ik negeerde de toespeling op erecties en geslachtsgemeenschap. Materiaaleigenschappen, en de drie onverbidelijke voorwaarden voor verbranding – temperatuur, brandstof en zuurstof– opgestoken dankzij Op de Weegh, haalde ik naar voren.

Ik vroeg een meisje op de eerste bank de Bunsenbrander aan te steken, met zachte vlam. Ik legde het watergevulde condoom op het gaasje. Pseudo-onverschillig draaide ik me

naar het bord en schreef, terwijl het water opwarmde, een strofe van wat een sonnet zou moeten worden.

Een kapottie op een Bunsenbrander
Stoomt langzaam naar het hoogtepunt
Gloeiende hitte beroert rubber als geen ander
Zet intiem een stempel op weg naar lieflijk kooktepunt

‘Maak dit sonnet af,’ vroeg ik de klas.

Het woord multi-tasking bestond nog niet in de Nederlandse taal, maar mij was duidelijk dat de vierde klas deze vaardigheid nauwelijks beheerste. De aandacht was gericht op de rubberen zak met heet water. Een sonnet was het laatste waar de leerlingen aan dachten. Het moment suprême liet niet lang op zich wachten.

***

Dr. Aschendorf glimlachte in de pauze minzaam naar me. Uiteraard had hij van mijn les gehoord. Ik had ervoor gezorgd dat het lokaal Spic&Span was achtergebleven.

‘Hoogwaardige didactiek,’ zei Dr. Aschendorf.

Groter compliment had hij me niet kunnen geven.

‘Die anekdote over zwarte vrouwen als voedstermoeder,• briljant,’ fluisterde hij. ‘Ik ben met een negerin getrouwd.’

Ik was verbaasd dat ook mijn korte uitweiding over Sri Lanka al tot het docentencorps was doorgedrongen. De tam tam evenaarde de geluidssnelheid. Ik had de klas verteld over mijn verblijf in Kalmunai. Ik had, met enige literaire vrijheid, verteld dat de Nederlanders van de Vereenigde Oostindische Compagnie vaak een zwarte min hadden voor hun kinderen, een voedstermoeder voor de pasgeborenen, vooral als de biologische moeder onvoldoende zog had. Ik zou zeggen, als het niet tot de platte humor hoorde, dat de leerlingen aan mijn tepels hingen. Een en al aandacht, met verwarring door het exotische. En enkel verwarring zorgt voor een leerervaring hoorde ik Op de Weegh zeggen.

Blanke mannen, vertelde ik, die als kind door een zwarte vrouw waren gezoogd, gaven op latere leeftijd de voorkeur aan een zwarte vrouw. De liefde voor zwarte vrouwen kwam met de zoogmoedermelk binnen. Mijn anekdote gleed in de geesten van de kinderen als Gods Woord in een ouderling.

Ik was niet voorbereid op de vraag of ik ook een zwarte man de borst had gegeven. Ik weet nog dat ik een blos op mijn gezicht voelde. Een antwoord was niet nodig. Jorrit Keuter op de achterste bank, laaggeletterd, plat pratend en autistisch redde mij. 'Te hebt mooie borsten,' riep hij.

Ik legde mijn linkerhand op mijn borst. Knikte naar hem en schreef met mijn rechterhand zijn uitroep op het bord.

'In de laatste vijf minuten voor de bel,' zei ik. 'Bedenk synoniemen voor het bijvoeglijk en zelfstandig naamwoord in deze zin van Jorrit.'

***

Na drie jaar was ik het zat. De Rijks-HBS, die inmiddels een andere naam had gekregen en binnenkort een ander onderdak zou krijgen. Mijn nog onverklaarbare weerzin kwam op als pissen;• plotseling, ook voor mij onverwacht.

Mijn zus Mary, inmiddels beeldend kunstenaar met pedagogische aantekening, had op mijn school gesolliciteerd. Niets leek haar loopbaan bij beeldende vorming in de weg te staan. Misschien was haar komende aanwezigheid voor mij teveel. Ik weet het nog steeds niet. We hebben er nooit over gesproken, geheel in de Zuidoost-Drentse traditie.

Mary had me uitgenodigd voor een Gregoriaanse kerkdienst in Assen. Een soort sentimental journey naar de Latijnse missen aan de Kerkweg in Erica, waarin de wereld overzichtelijk was met een onverstaanbare taal. Ach, waarom ook niet. Het Asser Kamerkoor met werk van Fauré en anderen.

Tot mijn verbazing was de kerk afgeladen. De luisteraars kwamen voor de muziek en voor elkaar, niet voor god, dat was me snel duidelijk. Cultuur op zondagochtend als een

vrijersmarkt. Zien en gezien worden. Ik had geen partner en ik was ook niet opzoek naar vast gezelschap. Waarom zou ik. Ik had mijn natje en droogje, een racebroek met zeemlerenkruis en een racefiets om de omgeving te verkennen. Ik had een appartement voor mezelf, zonder huisdieren. Nee, ik was content met mezelf en met mijn bedoening. Tot die Gregoriaanse ochtend in de katholieke kerk.

Van de muziek is me enkel *Libera me* van Fauré bijgebleven. Het is een requiem voor koor en orkest. Volgens het programma zijn bekendste werk. Ik had er nog nooit van gehoord. Bevrijd me. Libera me. Het was alsof de Heilige Geest in of op me neerdaalde. Het was alsof ik Saulus was die in Paulus veranderde. Ik moest weg uit Assen, weg van mijn onderwijsbaan.

In de pauze bleef ik zwijgzaam. Mary vroeg of er iets was. Ik zei dat er niets was.

Na het concert verpoosden we aan het buffet. Jochie Brunnwasser, collega muziek, kwam bij me staan. Hij vroeg of ik vaker naar dit soort uitvoeringen ging. Platitudes. Ik weet het.

‘Libera me,’ zei ik. ‘Het mooiste.’

‘Libera me,’ zei Jochie, ‘het mooiste.’ Hij nam een slok van zijn jus d’orange en vervolgde: ‘Bevrijd me.’

Ik voelde gelijk dat die woorden meer betekenden dan op het eerste gehoor klonk. Jochie wilde bevrijd worden.

‘Of wil je dood,’ vroeg ik. Ik hoorde mijn vraag. ‘Het is een requiem tenslotte.’ Ik zag Mary in gesprek met Dr. Aschendorf. Ik nam de tijd voor Jochie Brunnwasser.

Ook na drie jaar kende ik mijn collega muziek nauwelijks, zoals ik ook veel andere collega’s niet had leren kennen. Ik had nooit de noodzaak gevoeld om mijn ziel en zaligheid tentoon te spreiden. Ook in andere mensen was ik nauwelijks geïnteresseerd. • – Nu nog niet. – Ik wist enkel dat Jochie van de herenliefde was, maar of hij een praktiserend lid had, dat wist ik niet. Er zijn heel veel zaken, ondanks mijn onderzoekende geest, die ik niet weet en ook niet wil weten. Ik ben meer van de theorie dan van de praktijk.

Homoseksualiteit en gezinsrelaties in regioromans, daar kan ik warm voor lopen; de papieren wereld.

‘Ik neem ontslag,’ zei Jochie. ‘Ik wil wat anders. Ik weet nog niet wat, maar ik wil weg van hier. VEUR MIEN HIELE LEBEN.’•

Het was alsof ik mezelf hoorde praten. Ik voelde een band met hem, een verwantschap, een onbekend vertrouwen. Ik haalde een jus d’orange voor Jochie en witte wijn voor mezelf. Toen ik bij hem terugkwam nam hij de witte wijn. Ik dronk de jus d’orange; alsof we siblings werden, broer en zus. Naast het buffet zag ik Mary en Dr. Aschendorf. Ongetwijfeld zou mijn zus uitleg krijgen over jodide-ionen in de gasfase, de paarsviolette kleur boven brandend zeewier en het aantal milligrammen jodide in een boterham. Even later kwam een zwarte vrouw uit de garderobe. Ze legde haar hand op de schouder van Dr. Aschendorf; ongetwijfeld zijn vrouw, voorzien van zwarte borsten, en de kruimels. Dr. Aschendorf was met Mary uitgepraat. Het zou me niet verbazen als Mary een uitnodiging van de chemicus had ontvangen om een spa-weekend door te brengen in Bad Bentheim, waar een voorvader van Dr. Aschendorf Badearzt was geweest. Dr. Aschendorf had me na jaren collegiaal overleg het boek uit 1842 van zijn betovergrootvader Dr. H. Aschendorf te leen gegeven, met enkele passages over douchen en badgebruik met potlood onderstreept.

Op de onderbuik gericht, wekt de douche, meer dan enig ander middel, onmiddellijk de belemmerde werkkraft van deszelfs organen op, gelijk zij ook, op de ruggegraat geleid, de spierkraft van het gehele lichaam en het fysieke zelfgevoel verhoogt.•

Op verlangen van de Badgast kan de sterkte van de waterstraal zeer verminderd worden, wanneer de douche onder het water wordt genomen. Ook wordt de hevigheid van de indruk daardoor verminderd, dat men de waterstraal doet breken tegen een dun zijdelings gehouden plankje, of denzelfen niet loodrecht, maar schuin op het te

bespuiten deel richt. Zulk een belangrijk middel moet, zo als men licht begrijpt, alleen aan de hand van de geneesheer toevertrouwd blijven; weshalve zonder voorschrift van de badarts geen douche mag gebruikt worden.

En over het gebruik van warme zwavelbaden en opwinding schrijft de Badearzt.

Slechts in uitzonderlijke gevallen heb ik bij de lauwe en warme baden een verhoogde werkzaamheid van mannelijke vitaliteit in het badwater kunnen waarnemen. Bij vrouwen is deze exaltatie steeds achterwe gegebleven. Bevrediging van de lusten in het zwavelwater ontraad ik met de meeste nadruk. Deze verhitting van het gemoed komt de genezing niet ten goede, inzonderlijk dat eigendomlijke verslaving, naast afname van de viriliteit, aan deze vitale operatiën tot de bijwerkingen behoort.

Als talendocent werd ik getroffen door een beschouwing over Lezen in bad

In het bad te lezen heeft het bepaalde nadeel, dat het bloedsaandrang naar het hoofd veroorzaakt en schadelijk voor de ogen is; bovendien moeten de maag en de hersenen rusten, wanneer de huid in verhoogde werkzaamheid is. Inspanning van het denkvermogen moet in het algemeen bij een badkuur verbannen worden, want dezelve vermoeit niet slechts het geestige gedeelte der levenskracht; maar leidt ook hare werkzaamheid te zeer af van de materieel organische (levenskracht) op de geestige verrichtingen, en benadeelt de kuur. Ook is het gemoed gevoeliger en grote inspanning der geestvermogens, hetzij dezelve met arbeid, hetzij met een enthousiast welbehagen verbonden, wordt niet licht door iemand verdragen, zonder dat hij kwade gevolgen en onaangename gewaarwordingen daarvan ondervindt.

Ik had niet langer de behoefte, als oudste zus, om Mary tegen

avances van wie dan ook in bescherming te nemen. Ieder mag met ieder ander in bad, zelfs met dolfinen, nijlpaarden, goudvissen, idioten• en krokodillen. Wie daar niet genoeg aan heeft kan met een idioot in bad, of met een dichtbundel..

Jochie Brunnwasser had met mij meegekeken.

‘Ik wil wel naar Afrika.’ De muziekdocent knikte naar de vrouw van Dr. Aschendorf. ‘Ga je mee?’

‘Goed idee,’ zei ik.

***

Om kort te gaan. Jochie Brunnwasser nam ontslag. In zijn voetspoor zegde ik mijn baan op. Ik kocht een paar nieuwe schoenen, woestijnkleurig met een rood streepje en een paar Zweedse klompen. Voor zijn en mijn mentorklas organiseerden we een afscheidsmiddag met klassieke Gregoriaanse muziek en een buffet met Chicken Curry Madras. Mary verleende hand- en spandiensten. Ze wilde haar kuikenversnipperaar meenemen als kennismaking met haar kunsten. Gedateerd, zei ik, blijf niet hangen in het verleden. Ik hoorde mezelf. Na enige gedachtewisseling zag ze daar vanaf.

Dr. Aschendorf kwam, ik was niet verbaasd, als ongenode gast langs in het scheikundelokaal waar de Chicken Curry Madras werd geserveerd. Hij wees Mary de plek van Jodium in groep VII van het Periodensystem der Elemente. Mary wist me te vertellen dat de leraar scheikunde in Zuid-Afrika is geboren en een zwarte zoogmoeder heeft gehad. Het is zoals met veel zaken – koemelkallergie, ziekte van Crohn, hartritmestoornissen, loopneus, stiefkind, geadopteerde Koreaan, bastaardkind, hoogbegaafd, wiskundeknobbel, mooie borsten, familie in Kalmunai of Orvelte – als het eenmaal is benoemd blijkt iedereen ermee behept of iemand te kennen die het heeft. Broer Piet woonde inmiddels in Stellenbosch; juist, de geboorteplaats van Dr. Aschendorf. Twee straten verder. Heel apart.

***

Via Dienst over Grenzen (Crossing Borders Services) konden Jochie en ik terecht in Kalabo in Zambia. Kalabo Secondary School had behoefte aan leraren. Het maakte niet uit in welk vak. Waar basale kennis ontbreekt is alles welkom. Enige kennis van de Engelse taal was een pré. Er waren slechts twee problemen. Een witte vrouw zonder partner was niet welkom. Ze zou stroop zijn voor zwarte mannen, al stond dat nergens beschreven. En wat homoseksualiteit aanging: dat bestond niet in Zambia, en dat wilde de regering graag zo houden. One Zambia, one nation. De titel van het geconstrueerde en wishful thinking volkslied had ook voor Drenthe kunnen gelden. Eén Drenthe, één land.

Jochie en ik trouwden op de gratis trouwdag; maandagochtend. De Babs, bijzonder ambtenaar van de burgerlijke stand, zorgde diezelfde dag nog voor een *marriage certificate*. Op dinsdagochtend, na de eerste huwelijksnacht, meldden we ons opnieuw aan hetzelfde loket van het stadhuis voor de aanvraag van de echtscheiding. Die Acte van Verlatinghe• had geen *certificate* nodig. De documenten gingen naar het adres van Mary. Mijn zus woonde inmiddels in mijn appartement in Assen.

Een week na ons huwelijk vlogen we naar Lusaka en vandaar met een binnenlandse vlucht naar Kalabo in het voormalige Barotseland (Western Province) op de westbank van de Zambezi aan de grens met Angola. We hadden nog vijf wittebroodsweken voor de school begon, daarna brak de periode van scones – een leenwoord afgeleid van schoon brood – aan.

***

Om in literaire termen te blijven. In Kalabo begon ons *Eenzaam avontuur*, met Jochie in de rol van Anna Blaman. Ik voelde me niet lesbisch en ook niet hetero. Ik voelde me

ook niet een uit de reeks die later populair zou worden onder lgbtq+, of het moest de + zijn. Wat geaardheid voelde ik me, ondanks mijn eerdere avonturen met Jan Warmoes, met Wilma Schreuder, met Siep Scheuper, met Singh Singh en anderen onder de tropenzon in de categorie: niet van toepassing. Mijn hoofd en mijn lichaam waren niet gericht op geslachtelijke omgang. • Ja, ik had, als zorgzame ex, condooms meegebracht, voor Jochie, mocht hij op safari willen.

In de derde wittebroodsweek vertelde Jochie dat zijn moeder een week na zijn geboorte was gestorven; op het kraambed. Dat was vlak na de bevrijding in Assen.

‘Mijn vader was in paniek,’ zei Jochie. ‘Geen moederborst om mij in leven te houden. Flesvoeding was nog ongewoon.’ Jochie aarzelde. We zaten op de veranda van het teachers house. In het westen zakte de zon. Muskieten en krekels in overvloed.

‘Drink je wel genoeg?’ vroeg ik. Ik reikte hem een glas uitgekookt water.

‘Mijn vader vond een zwarte zoogmoeder,’ zei Jochie. ‘Een zwarte Amerikaanse soldaat was na de bevrijding van Assen in Graswijk komen wonen. Mike Montenegro • was de eerste zwarte ooit in Assen beschreven. Hij was chauffeur. Zwarten mochten niet vechten, dat konden ze niet, dachten de witte generaals. Montenegro had zijn vrouw uit Mississippi over laten komen, weg van de Ku Klux Clan en de hanging trees...’

‘En die zwarte vrouw had tijdens de overvaart, juist voor aankomst, een kind gebaard,’ vul ik aan, ‘en dat buitenechtelijke kind, immers Montenegro was al een jaar aan het front...’

‘Je raadt het... een zeemansgraf voor het kindje.’ Jochie dronk het glas in één teug leeg. Alles wat hij in zijn hart had bewaard steeg op naar de donkerblauwe lucht boven ons, naar het Zuiderkruis.

‘Mijn vader was blij met de zwarte min. En,’ aarzelde Jochie, ‘en mijn vader wist gelijk, aan de manier waarop ik aan haar tepel zoog, dat ik homo was, al kende mijn vader het woord nog niet.’

‘Flikker,’ zei ik, ‘bugger.’

‘Bugger,’ knikte Jochie. Het lege glas viel in scherven op de stoep. Zonder dat we vroegen kwam house boy Albert Walubita met stoffer en blik.

‘Toen ik vijf werd is hij met Fanny Whitehead, mijn zwarte zoog- en stiefmoeder, getrouwd,’ zei Jochie. ‘Ze wonen nog steeds in Graswijk.’

***

Aangezien Jochie en ik inmiddels officieel waren gescheiden – Mary had een kopie van de akte gestuurd – was er geen enkele noodzaak ons huwelijk te consumeren. We sliepen apart, elk in een kamer. Misschien dat de house boy er zo zijn gedachten over had, dat hebben we nooit geweten. Albert Walubita sprak zijn moedertaal, het Lozi. Ik kende inmiddels enkele zinnnetjes van de taal met korte woorden en korte lettergrepen. Vooral de leenwoorden pikte ik snel op; a li eni kwa sikolo – laten we naar school gaan. Walubita, onze boy was een veertiger. Hij kende genoeg Engelse woorden om het huishouden te doen. Om te laten zien dat hij onze verzoeken – opdrachten gaven we niet, dat was te koloniaal – had begrepen begon hij telkens zijn zin met: “Massa says...” Wij waren “Hollanders” en geen Engelsen, dat maakte ons leven wat gemakkelijker. Engelse leraren en leraressen leken te spreken met hot Irish potatoes• down their throats. Soms vergisten ze zich en spraken ze van Northern Rhodesia, waar ze Zambia bedoelden. De Lozi waren slim genoeg om onderscheid te maken tussen de makuwa;• de witten.

***

Jochie beperkte zich tot lessen Engels en een paar uren wiskunde. In de naschoolse tijd, de huiswerkuren op de boarding school, waar alle 1100 jongens en meisjes geacht werden aan mee te doen, kon mijn ex-man zich in de muziek uitleven. Er was tijdens die huiswerkuren geen stroom, een

platenspeler, als die er al geweest zou zijn, zou geen uitkomst hebben gebracht. Dat leek mij een geluk bij een ongeluk. Music Totally Unplugged.

Ik had nog nooit een Zambiaan horen zingen, op het maandagse corvee na met National Anthem in verplichte samenzang in de assembly hall. Met *Lozi non cantat*• leken ze op onze Friezen uit de oertijd. Grappen over zingende Friezen en zingende Zambianen lieten we buitenshuis achterwege. Voor mindere opmerkingen over het volkseigene beneden de evenaar waren witten het land uitgezet. Er heerste in dit land een zekere gevoeligheid wat eigenwaarde en identiteit aanging. Het “Goa van mien laand of”• leek overal in de lucht te hangen. We werden als aliens• getolereerd, waar we een warm welkom hadden verwacht.

In de cursus voorafgaand aan ons vertrek waren we slechts zijdelings over deze fijnbesnaardheid geïnformeerd. Pas nu ik dit verhaal noteer, realiseer ik me de systematische stereotyperingen en het institutioneel patroon – wat betreft kleur, religie, bijgeloof, tradities, man-vrouwverhoudingen, hiërarchie – die een samenleving vormgeven.

Ook in de Zuidoosthoek golden en gelden onuitgesproken, ongeschreven en veelal onbewuste regels voor de dagelijkse omgang met elkaar. De Kerk: houd de gelovigen dom, de Bank: houd de klanten arm. Dat was de basis voor de Liberale elite: wij zijn de baas. Pas ver na de jaren 60 kwamen deze patronen bloot te liggen, al duurde het lang voor de systeemdenkers – die de wereld verklaarden vanuit hun geadopteerde ideologie – domheid, religie, communisme, socialisme, kapitalisme – langzaam enkele staplaatsen moesten afstaan aan zelfdenkers, die niet belast waren met overgeleverde en ingebakken overtuigingen, of die zich van tradities hadden bevrijd.

Jochie had een blokfluit en een gitaar meegenomen. Op mijn aanraden liet hij die instrumenten in ons huis op de teachers compound. Ook de cassette recorder met Sjostakovich, Borodin en Thijs van Leer bleef in zijn slaapkamer. Het kostte me weinig overtuigingskracht om

mijn ex aan te zetten om de leerlingen te vragen naar hun favoriete muziek. James Brown stond nummer 1 als het om soul ging en B.B. King voor de blues. Jochie en ik hadden nog nooit van James Brown gehoord. Van de lokale zangers en zangeressen was Alice Wamulume veruit het populairst. Ze zong in een band met de naam Kuomboka, naar het jaarlijkse litunga-kroningsfeest• in een dorp stroomopwaarts aan de Zambezi bij Mongu, de grote plaats met 1000 inwoners aan de overkant van de rivier.

Munalula Lubasi bracht een cassette met opnames van liederen van Alice Wamulume. Jochie haalde zijn cassetterecorder met volle batterijen.

Alice Wamulume• zong *Bongyle, Kuomboka musialy* – over blanken; ik verstond mukuwa – , *Fiji* – ik hoorde een tenorsax – en *Si na ma kossa* begeleid door dobro en djembe. De djembe, houten trommels bespannen met runderleer voor ritmische begeleiding, die later populair werden bij bio-organische vrouwen met voorliefde voor natuureigen muziek, hadden een meditatief effect en konden door urenlange herhalingen dansers en toehoorders in trance brengen.

Wamulume's zang bestond uit liedjes met een melancholische ondertoon en met een slepend karakter, al klonk *Si na ma kossa* opgewekt als een ode aan mama, het enige woord dat ik herkende. Toch bracht de zang van Alice Wamule gevoelens in me boven als ik onderging met het latere werk van de bard aan de Pannekoekendijk, Daniël Lohues. Droefenis en verongelijkheid met een religieuze inslag; het leven is lijden, in Western Province, maar vooral in de Zuidoosthoek. Het grote verschil zat in de opgewektheid rond de misère van het leven. De Afrikanen maakten zich vrolijk over pech en tegenslag. De Zuidoosthoekers kwamen niet voorbij Gregoriaans *dolorosa* en *misere me*.• De Drentse moeder en maagd was een moeder van smarten.

Ik luisterde bij de eerste kennismaking met Afrikaanse muziek graag naar Alice Wamulume, vooral omdat ik de woorden niet kende. Ik kon mijn eigen gemoedsstemming op haar stem en op haar zang projecteren. Na een maand

was dat voorbij. Ik realiseerde dat ik mijn zelfmedelijden koesterde, dat ik mijn kinderlijke opgeslotenheid in de kippenschuur aan de Kanaalweg met haar muziek veranderde in een gelukkige jeugd. Wat een gelukkige jeugd zonder Chicken Curry Madras dan ook mocht zijn. Daar in Kalabo, daar, met de muziek van Kuomboka is mijn weerzin ontstaan en tot grote hoogte ontwikkeld tegen songs over folkloristische nostalgie en liefdesverdriet, tegen liedjes over tegenslag en zelfmedelijden, tegen loutering door overgave aan god en gebod, tegen passie en verering van een ander. Kort samengevat: mijn afkeer van sentimenteel gedoe.

Wat ik me op het zand naast de Luanginga nog niet realiseerde was dat mijn hartstocht uitging naar de rede. Onbewust koesterde ik mijn verstand meer dan mijn gevoel. Dat is nog zo. Later las ik bij Spinoza “De rede kan de hartstocht overwinnen, doordat zij zelf tot hartstocht wordt.” Zo is het, mijn passie geldt mijn verstand.

***

De Luanginga is een zijrivier van de Zambezi. Kalabo is een gehucht van 2000 inwoners met een winkelstraat met lege schappen, een BOMA – erfenis van de Bantoe Overseas Military Administration –, een ziekenhuisje, een grote begraafplaats zonder zerken, een gevangenis en een postkantoor.

Kalabo Secondary School telde tijdens ons werk 1100 leerlingen, bijna evenveel jongens als meisjes. De school leidde op tot het Cambridge General Certificate of Education. Wie slaagde kon met het diploma in de hele wereld terecht. Wie slaagde kende de metrostations in Londen, zong foutloos *God save the queen* en *The waves rule Brittannia*,• wist over milde regenachtige zomers en koude winters met hail and snow. Wie slaagde kon vragen beantwoorden over tits pecking through aluminium capsules of milk bottles left on the doorstep by a milkman. •

***

De ritmische en meditatieve muziek van Alice Wamulume bleek een goede ingang tot de harten van de leerlingen. Jochie liet zich meeslepen door het enthousiasme van de pubers. Het was alsof de leerlingen oprecht blij waren dat een mukuwa zich voor hun cultureel erfgoed interesseerde. Andere artiesten kwamen naar voren, ook uit Kenya, Kameroen, Burkina Faso en Ghana. Sammy Akech, Hamisi, Nyamota Nyanamba, Rhamadani, Wilfred Ndirangu, Alpha Idondy en een hele rits muzikanten met zang onder begeleiding van harmonica, djembe, bongo, conga, dobro en steel guitar. Veel van deze muziek zou later door Paul Simon worden vertolkt. Graceland werd een groot succes, voor er stemmen klonken over postkoloniale diefstal van Afrikaans erfgoed. Ik had daar zo mijn gedachten over; welk Drents oer erfgoed was zonder bronvermelding door ‘Hollanders’ toegeëigend? Ik kon er geen voorbeelden bij vinden, nu nog niet. Ik vermoed dat Oerdrenten trots zouden zijn als hun kunst en cultuur werd meegenomen of geroofd onder de noemer *cultural appropriation*. Oh ja, de Drentse taal zorgde er eeuwen geleden voor dat iezerkoecken, de knieperties uit Coevorden, een plek vonden in de volkseigen keuken van Sri Lanka.

Jochie had geprobeerd de palatale klak, zo karakteristiek vertolkt door Miriam Makeba en Zuid-Afrikaanse zangeressen, na te doen. Zijn mislukte pogingen oogstten veel lof. De nasale zang liet Jochie daarna voor wat het was. De leerlingen zongen het Afrikaanse repertoire met een overgave die hij bij het National Anthem had gemist. Toch was er geen ontkomen aan het volkslied. Om de headmaster, en de district governor te pleasen begon Jochie elke muziekmiddag staande en strak in de houding met het volkslied.

NATIONAL ANTHEM

Stand and sing of Zambia, proud and free
Land of work and joy in unity,
Victors in the struggle for the right,
We've won freedom's fight.
All one, strong and free.

Africa is our own motherland.,
Fashion'd with and blessed by God's good hand,
Let us all her people join as one,
Brothers under the sun.
All one, strong and free.

One land and one nation is our cry,
Dignity and peace 'neath Zambia's sky,
Like a noble eagle in its flight,
Zambia – Praise to thee.
All one, strong and free.

Praise be to God,
Praise be, Praise be, Praise be.
Bless our great nation,
Zambia, Zambia, Zambia.
Free men we stand,
Under the flag of our land.
Zambia – praise to thee
All one, strong and free.

Vooral het slot deed me denken aan de katholieke eredienst.
Alle goede dingen in drieën. Kyrie, Kyrie, Kyrie eleisum –
Heb medelijden Heer – en Agnus Dei, Agnus Dei, Agnus
Dei – Lam Gods –.

Na het eerste semester waren er twee bands op school.
Leerlingen maakten hun eigen instrumenten uit staaldraad,
autobanden, olievaten, kalebassen, bamboe en wat verder
voorhanden was. Op de slotbijeenkomst, met *all you can eat*

buffetbuckets Chicken Curry Madras en nshima, brachten ze een meeslepend nummer ten gehore: *Mu si a li fo*. Tot ziens.

Het waren dezelfde emmers die gebruikt werden voor het legen van strontverstopte abolition blocks en voor pedagogische strafexpedities. Onrustige en ongehoorzame kinderen kregen als straf 20 emmers met black soil over een afstand van twee kilometer van de Luanginga naar de bananenplantage te verplaatsen. Wie dat niet naar bevrediging deed kon een kuil graven van waaruit hij of zij niet meer over de rand kon kijken. Na de straf werd de kuil dichtgegooid, uiteraard deze keer zonder dat de culprits erin stond. Ik vermoed dat deze traditionele martelpraktijk een cultural appropriation was van koloniale slavenexpedities. Later vond ik tekeningen van zwarte slaven met hun hoofden letterlijk boven het maaiveld. Een missionaris zegende de kroeskoppen. God zegende de greep. De man met tropenhelm wette het blad van de zeis. •

***

Tot ziens. Achterna had ik op mijn vrouwelijke, een andere heb ik niet, intuïtief moeten vertrouwen. Al weken voelde ik iets onbestemds aan mijn theewater; Engelse melange, of Ceylon. Jochie was al weken in een ongrijpbare stemming; dan weer euforisch, vooral als hij naar de muzieklessen ging, en daarna dagen droef te moede. Ik had hem niet gevraagd wat hem bezwaarde. Hij had *Mu si a li fo* op de cassetteband opgenomen. 's Nachts hoorde ik de ritmische tonen van de djembe, gevolgd door de invallende bassen met daarna hoge tonen van de steel guitar en de trekzak, voordat de nasale slepende zang, eerst van meisjes – Etambuyu Monde, Sitali Nyambe, Princerrer Malikana – werd gevolgd door een koortje van Munalula Lubasi, Johns Kalimukwa en Kebby Mwanangombe. Ik hoorde het bed in de kamer naast me kraken, waarschijnlijk door de trance als gevolg van meditatieve heupbewegingen.

We waren vrij van de lessen en schoolverplichtingen, op

wachtlopen na bij de boarding• na 8 uur in de avond. Bij beurdienst moesten de leraren ervoor waken dat jongens en meisjes na 8 uur de slaapzalen en het schoolterrein niet zouden verlaten. Out of bounds• was de grote wens van de opgesloten hormoongestuurde kinderen. Vier weken zonder lessen zouden volgen voor het volgende semester zou starten. Jochie en ik zouden naar Sesheke, Senanga, en Livingstone bij de Victoria Falls; een soort stedentrip. Het liep anders.

Na een doorwaakte nacht kwam Jochie in boxer short uit zijn slaapkamer. Ik had zelf ontbijt met thee en scones gemaakt bij onverwachte afwezigheid van Albert Walubita. Jochie's nacht hing als een ongewassen boterzuuraura om zijn mannenlijf.

'Floriske, ik moet je wat bekennen,'• zei Jochie nog voor hij aan de eettafel plaats had genomen. Hij zweette over zijn hele lichaam. Ik reikte hem de theedoek. Hij depte zijn hoofd. Ik zag de contouren van zijn gezicht in de natte plekken in het katoen. Zijn ogen stonden verwilderd, droef, wanhopig, als was hij in stervensnood.

'Jochie, jongen,' zei ik. Ik schonk thee met een kneepje citroen, Engelse melange of Ceylon, dat weet ik niet meer. Buiten de omheining, de vredeing, trok de schoolkudde van zeboes voorbij. Elke dag werd een koe geofferd in de schoolkeuken. Bos Dei.

'Jochie,' herhaalde ik. Mijn ex dronk thee en reikte naar een scone. Hij bedacht zich, schoof zijn stoel een eindje naar achteren, rechtte zijn rug en zei: 'Floriske, ik moet je wat bekennen.' Er volgde een monoloog van meer dan een uur.

Jochie had tijdens de muzieklessen een aardgenoot• getroffen, een leerling. Jochie noemde geen naam, maar ik wist wie hij bedoelde, met gelijkgeslachtelijke verlangens, een stoere jongen met zaadvragende ogen. Ik laat omwille van privacy intieme details achterwege. Kortom, na diverse sessies met djembe, dobro, steel guitar, trekzak en de gitaar die Jochie uit Assen had meegebracht, en uiteraard de blokfluit, was het ervan gekomen. Aan de oever van de Luanginga, in laag struikgewas hadden ze elkaar, met gevaar voor eigen

leven door aanwezigheid van krokodillen, de hand geschud, en niet enkel de hand. Een paar dagen later, op dezelfde plek, hadden ze hun pijpen laten roken. Oraal. Anaal stond op Jochie's verlanglijst, maar hij was bang geworden voor de voorspelbare gevolgen van hun beider daden. Hij had moeten toekijken hoe zijn geliefde in het rulle zand had gepoept. • – De beschrijving van de peristaltische motoriek van de bruine harde keutel tussen strakgespannen zwarte billen laat ik achterwege. – Na de defecatie had Jochie's lid dienst geweigerd. Stront aan de knikker, was Jochie's vrees.

'Angst is een goede raadgever,' zei ik. 'Wat wil je?'

'Thee,' zei Jochie. We lachten. Uit mijn slaapkamer haalde ik een potje eigengemaakte pruimenjam met stukjes gember, bedoeld voor speciale gelegenheden.

Toen ik aan de eettafel terugkwam klonk *Mu si a li fo* uit de cassette recorder.

'Ik heb hem mijn blokfluit gegeven,' zei Jochie met wateromrande ogen.

We wachtten tot het nummer uitgespeeld was.

'En nu?' vroeg ik. 'Wat zijn je plannen?'

'Weg van hier, voor het te laat is, om hem af te zweren.' Jochie krabde in zijn kruis. 'Voor...'

Liefde, dacht ik, geilheid vertroebelt het verstand. Ik had geen ervaring met liefde, wel met verwarring.

'Lieverd,' zei ik. 'Morgen vlieg je naar huis.'

'Morgen?' Jochie droogde zijn ogen, zijn voorhoofd en zijn drupende oksels met de theedoek. Ik kneep de halve citroen uit boven de theedoek. De intense zweetgeur vervloog.

'Morgen is de eerste vlucht naar Lusaka. Jij gaat terug naar je oergrond. Ik blijf.'

'Maar...?' Jochie krabde opnieuw in zijn kruis, alsof hij iets recht zette.

'Gisteren is de post uit Drenthe bezorgd,' zei ik met een uitgestreken gezicht dat geen tegenspraak dulde. De brieven en pakjes lagen nog ongeopend op de salontafel. Ik wees naar de post en zei: 'Je hebt bericht gekregen dat je moeder plots is overleden, en dat je overkomst dringend is gewenst.' •

‘Maar...’

‘En volgens de oertraditie in de provincie is het nodig dat je als oudste zoon afscheidswaarden van oneindige dankbaarheid voor het leven dat ze je heeft geschenkt bij de groeve uitspreekt. Na het ontbijt ga je je wassen in de Luanginga, pak je je spullen, informeer je de headmaster en kook je het laatste avondmaal voor ons beiden.’

Het gespuiter was ritueel. De zichtbare opluchting verdreef de geladen atmosfeer uit de kamer. Jochie brak een schoon brood• doormidden, smeerde margarine op beide helften, gaf mij een helft en zei: ‘Dit schoon brood markeert onze verbondenheid in donkere tijden.’ Hij startte de cassette opnieuw. We dronken lauwe thee.

Uiteraard kreeg Jochie verlof om naar huis te gaan. Op termijn zou hij zijn werk in Kalabo hervatten. We wisten beiden dat hij niet terug zou keren. Mijn ex ging zijn vrijheid tegemoet. We aten Chicken Curry Madras met nshima; maispap als dikke Brinta.

Ik bracht Jochie de volgende dag lopend naar de airstrip. Albert Walubita droeg de bagage. Onze house boy had de vorige dag verstek laten gaan. “Massa, I buried my youngest son.”•

Voor Jochie aan boord ging, de Rolls Royce motoren loeiden al, zoende hij mij nat vol op mijn mond, voor het eerst, en achter mijn oor. Ik trok hem strak tegen me aan.

‘Dit was mijn eerste keer,’ hoorde ik hem zeggen. ‘De eerste keer, en dan ook nog met een zwarte boy.’ Ik voelde Jochie’s onderlichaam tegen mijn buik schokken. ‘Ik heb nooit het vol geluk verwacht, maar toch geproefd.’•

‘Dankzij je zwarte zoogmoeder,’ zei ik. ‘Alles sal reg kom.’

Later, veel later las ik gedichten van Roel Reyntjes, de bard uit Beilen met zijn homo-erotische gedichten over Noord-Afrikaanse jongens en de Thai boy. Reijntjes, buste op zijn graf, dood en begraven in Beilen naast een kind. Ik las poëzie van Gerard Nijenhuis met onthullingen over zijn cruises in de bosjes, ergens in de Olde Laandschop. Ik dacht aan Jochie

met zijn fluitspel aan de oever van de Luanginga, ach, het had de Drentsche Aa geweest kunnen zijn.

***

Met het plotselinge vertrek van Jochie was ik een vrouw allent in donker Afrika. Mijn opluchting was groot. Uit de koffer haalde ik de Zweedse klompen tevoorschijn, die me nog niet hadden gedragen. Ik voelde me allesbehalve Allenig,• in die zin verschilde ik destijds al van de bard aan de Pandiek die jaren later zelfs aan vier cd's niet genoeg had om zijn gevoel van mateloze verlatenheid• te uiten. In Kalabo was er niemand om me op mijn vingers te kijken. Niemand zag iets aankomen, wat een geluk.

Op de zondag na de natte zoen van Jochie achter mijn oor stond kort na de middag Gustav Chimba op de stoep van mijn teachers house. Mijn collega gaf lessen Engelse geschiedenis en agricultural science; de basisbeginselen voor landbouw, veeteelt en kippenhouderij. Hij toonde zijn medeleven voor het verlies van mijn schoonmoeder, al noemde hij haar moeder, zoals alle oudere vrouwen moeder heten en alle oudere mannen als vader door het leven gaan. Neven en nichten bestaan niet; het zijn broers en zusters.

De aanminnige en wat verlegen man had er alle begrip voor dat mijn man naar het graf van zijn moeder onderweg was. Tussen zijn woorden door hoorde ik onbegrip en verbazing dat ik niet mee was gegaan om mijn schoonmoeder de laatste eer te bewijzen. Wat ik daarop heb geantwoord weet ik niet meer. Als ik geen antwoord weet kan ik als gediplomeerd vrijbuiters dat met filibusteren• goed verbergen. In die zin is aan mij een politicus verloren gegaan. Terug naar mijn bezoek; ik vermoedde bij Chimba een dubbele en wellicht drievoudige agenda. Mijn vermoeden werd bewaarheid.

Chimba hoorde niet tot de Lozi. Hij was een geboren Bemba. Aan de kleur was dat niet te zien, net zomin als een geboren Drent kleuronderscheid kent met medelanders, een bruin verleden• niet meegeteld.

Ik liet hem binnen. Ik maakte thee en serveerde scones met pruimenjam en gember. We spraken over stammenonderscheid, Bantoe, Lozi, Tonga, Bemba, de diversiteit aan volkeren, endemische argwaan en afhoudend gedrag tussen Zambianen van verschillende stammen; de waterzwarten, zandzwarten, boszwarten, blauwzwarten uiterwaardenzwarten, moeraszwarten en de makamba pretu;• de witzwarten. Chimba was allenig, als de enige Bemba tussen de Lozi en de makuwa. Misschien voelde ik mij, dacht Chimba, als vrouw ook allenig. – Hij bedoelde ongetwijfeld als witte vrouw.– Ik moest hem teleurstellen. Ik zei niet dat ik wat huidskleur aangaat kleurenblind ben.

‘Do you have a family?’ vroeg Chimba. Hij bedoelde te vragen of ik ook nageslacht had, en zo nee, of dat nog zou komen.

De vraag was al vaak voorbijgekomen. Leerlingen vroegen mij maandelijks of ik al zwanger was. Ik kreeg de bijnaam Miss M.P. Die afkorting maakte mij geen Minister President, maar verwees naar mijn monthly period. Ik was heel regelmatig ongesteld, zonder lichamelijk of geestelijk ongemak.

‘Can you stay just like that?’ betekende hoe ik als ‘vrijgezelle vrouw’ alleen in het teachers house kon wonen; seks was immers een van de belangrijkste levensbehoeften na eten en slapen. De tam tam had overduidelijk het werk gedaan met verspreiding van buggerberichten. Ieder wist dat Jochie niet terug zou komen. Ik begreep dat iedereen op de hoogte was van poepen in het zand en van Onan & Onan• aan de oever van de Luanginga. Die wetenschap luchtte me op. Wat iedereen weet, daar hoeft, vrij naar Schopenhauer, niet meer over gesproken te worden.

Chimba’s bezoek was geen verkapt huwelijksaanzoek, dat niet. Ook kreeg ik niet de indruk dat hij met mij zonodig het matras of de bosjes wilde delen. Mijn lichaam, dat zou hij wellicht willen delen. Ik wist het niet. Ik stond niet om seks te springen. Hij rook lekker. Ik kon de geuren niet thuisbrengen.

Van diepgaande gedachtewisseling over het leven voor de dood – er was een klik – sprongen we naar familie,

school, cassave, sorghum, mais en maisbier; sepiiso, zelfgestookte jenever; katsipembe, koeien en kippen. Hij wilde alles weten van kippenhouderij. Die kennis kon van pas komen bij de opzet van Production Units, een uitvloeisel van een presidentiële oekaze, waarin alle scholen werden verordonneerd maatregelen te nemen om in hun eigen voedselbehoefte te voorzien. Chimba dacht aan een bananenplantage en aan een kippenhok met legkippen.

Ik vroeg Albert Walubita Chicken Curry Madras met nshima te bereiden.

Gustav vertelde over migratiebewegingen in Zambia en aanpalende gebieden. • De Lozi in Barotseland, het huidige Western Province, kwamen tussen 1500 en 1700 uit het noorden. Van oorsprong waren de Lozi's Oer-Bantoe's uit de omgeving van Kameroen. Onder de koning, de litunga, van Barotseland waren er stamhoofden, dorpsoudsten en gezinsoudsten, zoals er in Drenthe schultes, boermarken, keurnoten en etstoelen waren om enige structuur in de samenleving aan te brengen. Barotseland lag, net als de Landschap, ver van zee – al verschilde de schaal – en bleef daardoor gevrijwaard van slavenhandel. Pas later in de tijd kwamen legers en handelaren om ivoor en koper te roven, of te ruilen tegen wapens en kleding. De Lozi deden niet mee aan slavenhandel. Ze waren onafhankelijk. In de tijd van de veenontginning in de Zuidoosthoek verkochten de Bemba en Tonga, verder naar het oosten, hun slaven aan Arabieren en Portugezen. Hoe het precies ging weten we pas van de jaren na 1860 door zendelingen en door ontdekkingsreizigers als Stanley en Livingstone. En dan nog, deze verslagleggers spreken vrijwel enkel over koningen en chiefs, niet over het gewone volk.

Gustav Chimba bleef slapen. Hij dronk geen sepiiso en geen katsipembe. Gustav was geheelonhouder. Hij sliep in het bed van Jochie.

***

Ik hoorde kort gerommel in de slaapkamer naast de mijne. Toen was het stil. Ik ging naar de badkamer, snoof de geur van Gustav, ontknoopt mijn blouse, keek in de spiegel, sloeg een kruisteken en fluisterde, juist voor de generator stopte en het licht doofde, naar mijn evenbeeld: ‘Wat heb je mooie borsten.’

***

Halverwege het volgende semester trok Gustav Chimba bij me in. De headmaster en de district governor hadden geen bezwaar en ook de staff van de school, de collegae, bemoeiden zich niet met ons concubinaat. Ik verloor mijn bijnaam. Als ik terugkijk was de overgang voor Gustav misschien het grootst. Een tengere ingetogen zwarte man als trofee van een stevige vrouw uit de Zuidoosthoek. In die jaren wilde elke zwarte man, naar verluidt, met een witte vrouw vrijen. Die tijden zijn voorbij, en Oh voorgoed voorbij om mijn favoriete Bloem te citeren. Gustav was mijn chaperonne, hij hield belagers buiten de deur. Iedereen wist van mij: Diese Frau ist nicht zu haben. We trouwden niet, er viel geen huwelijk te consumeren. Ich bin kein Hund, zoals Patrice Ndedi Penda• schreef in *De fuik* zijn novelle over dorpsleven in Kameroen. In Zuidoosthoeks vertaald: Ik bin gien loopse teef.

Onze samenwerking wierp vruchten af. Met leerlingen als onbetaalde bouwvakkers bouwden Gustav en ik in drie weken een kippenshuur; rondom een kniehoog muurtje en gaas tot het hot tin roof.• Tussen gaas en muurtje timmerden we legnesten met een deurtje buiten het hok. Dat was nieuw. Mocht er ooit een *Kroniek* komen met mijn bijdrage aan de opgang van Kalabo Secondary, dan staat introductie van legnesten met achterdeur op nummer 1. Zes weken later liepen de eerste Barnevelders• in de kippenshuur.

Het duurde niet lang voor de 1100 leerlingen eenmaal per week een ei bij het ontbijt kregen, of tweemaal per week een half ei.

We werden uitgenodigd om de beste kippen tentoon te stellen op de jaarlijkse Agricultural Show. Dat liep verkeerd af. Tien kippen wachtten in een draagbare kooi op vervoer naar het showterrein. Iemand was vergeten voor water in de kooi te zorgen. Rond het middaguur waren alle Barnevelders dood. Een half uur na de vondst waren ze verdwenen, waarschijnlijk naar de workers compound voor Chicken Curry Madras met nshima.

Op het showterrein met kramen van olifantengras zag ik stapeltjes mango, papaja, bananen, eieren en misvormde tomaten in de aanbieding. Leerlingen in schooluniform maakten ritmische bewegingen rond de schoolband, de erfenis van Jochie Brunnwasser; mijn ex. Ik kocht bij zoveel mogelijk verschillende kraampjes, ook wat ik niet nodig had. Rond drie uur klonk tromgeroffel. Een met struisvogelveren uitgedoste makishi-danser maakte capriolen en klom in een metershoge paal midden op het terrein. De paaldans, een volksdans voor één gedroegerde man, hoorde tot de lokale folklore. Ik zag het beleefd aan tot Gustav me aansprak en vroeg om met hem mee naar huis te gaan. De paaldanser zwaaide naar Gustav. Caretaker Nyoka draaide zich met een grijns naar ons toe. Uit de mond van de halfblinde schoolklusjesman klonk een woord dat ik niet begreep. De paaldanser klom onder uitstoten van wat ik oneerbiedig oerkreten noem, weer omhoog.

***

Thuis dronken we thee. We deelden scones met pruimenjam en gember. Gustav liep naar de badkamer. Hij hield zijn hoofd onder de stromende kraan. Lauw water, altijd lauw Luanginga-water. Ik maakte verse Ceylon thee met schijfjes citroen.

‘Wat zei Nyoka?’ vroeg ik. Zijn ogen hadden de wilde blik nog niet verloren.

Gustav schudde zijn hoofd, nauwelijks zichtbaar.

‘I know,’ zei ik. We deelden een schoon broodje.

***

Alles kwam tegelijk. Ik kreeg een doos met afgedankte brillen opgestuurd. De pastoor van Maria Onbevleete Ontvangenis in Erica had melding gemaakt van mijn missiewerk en een deel van mijn tweede rondzendbrief aan de gelovigen in Erica en omstreken voorgelezen, als was het een brief van Paulus aan de Korinthen. Ik had melding gemaakt van, om in missietermen te blijven, negerkindertjes met oogproblemen en van blinde en slechtziende ouderen. Zilverpapier zou niet helpen, schreef ik. In de margarinedoos trof ik naast de brillen zelfs een verrekijker, een halve paaskaars en een kaartje met Zalig Pasen. Ik deelde de brillen at random uit. Een bril was niet om beter te leren kijken, immers ook blinden konden een heldere blik hebben, maar om als professor door het leven te gaan. Een bril leverde de zwarte drager de status van een witte, net als zwarte moeders met zware borsten hun pasgeborene niet hun gezwollen tepels, maar aangelengde poedermelk van Friesche Vlag in een speenfles te drinken gaven.

De lokale hoeren verdubbelden hun tarief als ze door een witte man waren gebruikt. Met Ambi crème, een pasta met chloorbleekloog, zorgden de blauwzwarten voor een lichtere tint. Iedereen leek blank te willen zijn.

Gustav zocht een passend montuur. Hij was snel genezen. Alle glazen zorgden voor blikvernaauwing.

In de rondzendbrief schreef ik met tongue in check een veelvoud aan obligate vooroordeelbevestigende anekdotes ter verhoging van betrokkenheid, geloofwaardigheid, en als stimulans voor ruimhartige donaties en aflatgiften in de fluwelen zak van de collectebuul. Ik schreef stereotyperende algemeenheden over het weer, tropische regens, lesroosters, over twee sterfgevallen onder leerlingen per semester, over drie of meer buitenechtelijke leerlingenzwangerschappen in diezelfde periode, gevolgd door expelled, verwijdering van de aanstaande moeders. De vaders mochten op school blijven. Iedereen kende de culprits, niemand zei de namen

hardop. Ik schreef niet over de dode pasgeborene die ik in de ziekenhuisgang op een glimmende schaal zag liggen, terwijl Miss Moola, de caretaker en klasgenoten hysterische Inonge naar een ziekenzaal begeleidden.

Ik schreef over de jaarlijkse sportdag met wedstrijden tussen de verschillende slaapzalen. Ik schreef over de lerarenkamer, een onbeschrijflijke chaos, waar enkel directieven werden rondgebazuind, waar vervolgens niemand zich aan hield. Gedachtewisselingen over domeinen, lesplannen, leerdoelen, pedagogie en didactiek kwamen niet voor.

Ik vertelde van politie op school om oproerkraaiers in elkaar te slaan; jongens uit de hogere klassen; de knapen waren zat van hun vrijheidsbeperking op het schoolterrein. Eenmaal per veertien dagen op zondag mochten ze het schoolterrein verlaten om, voor wie geld had, pakjes Maria-biscuits te kopen in de tuc shop van Konga. De afzetter.

Ik schreef over science lessen die op mijn lesrooster kwamen bij gebrek aan een exact geschoolde leraar. Mijn HBS-kennis en vaardigheden en de lessen van Op de Weegh kwamen van pas. Ik leerde de leerlingen water koken – kenden ze al –. Ik leerde de leerlingen filtreren en afgieten – kenden ze al –. In leerde ze opwaartse druk en neerwaartse druk, dat was nieuw. Het water voor de experimenten haalden de leerlingen uit de drinkwaterbakken voor de kippen. Na afloop van de lessen brachten ze het water terug. De generator was stuk, de waterpomp werkte niet, er kwam geen water uit de kraan, niet in de keuken en ook niet in de toiletgebouwen. Thuis hadden Gustav en ik gelukkig een vol bad met rivierwater op reserve. Wassen deden we in de Luanginga.

Water in de Zambezi stond laag aan het eind van het droge seizoen. Er was geen aanvoer van mealy meal, de boten konden niet varen. Leerlingen kregen halve porties nshima zonder ei en zonder Chicken Curry Madras.

In de assembly hall keken 1000 leerlingen toe hoe klasgenoten met een bullenpees het ziekenhuis werden ingeslagen; out of bounds en ordeverstoring in de lessen. Ik zag Nyoka op de eerste rij met een roze bril.

Collega home craft, Mrs. Moola, keek toe met gemengde gevoelens. Ze gaf enkel les aan meisjes. Na mijn vragende blik over zoveel geweld, zei ze: ‘Their minds have not yet settled.’

***

Siep Scheuper reageerde op mijn didactiek bij de literatuurlessen. Ik had geschreven over gebruik van het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE in de derde klas. Mijn afstudeerhoogleraar prees mijn aanpak. Hij wilde mijn werkwijze graag vermelden in de vakliteratuur. – Later bleek het een signalement in *Onze Taal*, een kleuterblad over spreekwoorden en over de oorsprong van woorden en versjes, waar ik op z'n minst een essay in *Zacht Lamijd* had verwacht. – Hij vroeg mijn toestemming, wenste mij veel voorspoed en bevrediging. Hij schreef dat hij uitzag naar de volgende brief uit Kalabo.

Literatuur en literatuurlessen waren onbekend in Barotseland. Misschien dat sprookjes een begin waren van fictie. Ik liet de leerlingen verhaaltjes noteren uit hun kindertijd. Alle geschriften gingen over bijgeloof. Vrouwen veranderden in kippen, mannen waren 's nachts leeuw of krokodil. – Op het schoolterrein was een dier, een leeuw met een mensenhoofd gesignaleerd. – Dierenepos met een moraal, het leken wel de oude verhalen uit India en Sri Lanka. Het waren primitieve, al gebruikte ik dat woord niet in Zambia, het waren primitieve aanzetten van wat een *Vos Reinaerde* zou kunnen worden. Literatuur was in Barotseland net zo onbekend als in de Zuidoosthoek.

***

Het huwelijk van Maria

Er was er eens een heel mooi meisje dat te trots was om mannen, die haar vroegen om te trouwen, het ja-woord

te geven. Het was al veel mannen niet gelukt om haar te winnen, toch bleven mannen haar het hof maken, maar ze volhardde in haar trots.

Op een dag kwam er een heel mooie man, die er in slaagde haar van gedachten te laten veranderen. Ze was werkelijk heel opgewonden en kon geen weerstand aan hem bieden. Ze wilde hem niet kwijtraken. Van het ene moment op het andere werden de zaken voor een huwelijk geregeld. Ze trouwden een paar dagen later. Het was een prachtig trouwfeest. Na het trouwfeest vertrok zij met haar nieuwe man naar het dorp van haar ouders en ze gingen in een nieuw huis wonen. Het was geen groot dorp, er woonden slechts enkele mensen.

De jonge vrouw zorgde heel goed voor haar man. Elke dag kookte ze voor hem, maar hij nam nooit van het eten dat ze voor hem klaarmaakte, altijd had hij wel een smoes, zoals; ik heb al bij vrienden gegeten. De volgende dag kwam hij weer met een andere uitvlucht; tot grote verbazing van zijn vrouw, die zich afvroeg waarom haar man nooit van het lekkere eten nam.

Op een dag volgde een van de burens van de pasgetrouwde vrouw de man naar het veld waar hij elke dag naartoe ging. De man wist niet dat hij gevolgd werd. Toen hij op zijn akker was begon hij zijn ritueel liedje te zingen voor hij zichzelf in een geit veranderde. Het liedje gaat als volgt:

Sima sinikudya newo, ka nyama ni ka Maria Maria x2
Topu soda, ka nyama ni ka Maria Maria x2

(Chichewa: Ik eet niet met haar, het vlees is voor Maria Maria x2

Ik neem de frisdrank, het vlees is voor Maria Maria x2)

Nadat hij het lied had gezongen veranderde hij ineens in een geit en begon hij gras te eten want geiten houden heel veel van gras meer dan van vlees.

De buurman die dit allemaal had gezien rende snel terug naar het huis van de vrouw om te vertellen wat hij had gezien, maar ze geloofde hem niet. Ze wilde niet geloven dat ze met een geit was getrouwd.

Ze kreeg het advies om haar man de volgende dag te volgen als hij weer naar zijn akker ging, dan kon ze het met eigen ogen zien. Ze besloot dat advies op te volgen.

Ze was al op de akker voor dat haar man kwam. Ze had eten meegenomen en vroeg hem gelijk of hij van het eten wilde nemen, maar hij weigerde en zei dat hij nog geen trek had.

De volgende ochtend volgde zij haar man kort nadat hij van huis was vertrokken. Ze zorgde ervoor dat ze niet door hem werd opgemerkt. Toen kwam de tijd om het liedje te zingen en na korte tijd was hij veranderd in een geit. Opnieuw begon hij gras te eten. Toen zijn vrouw had gezien wat er was gebeurd rende ze terug naar huis en maakte opnieuw te eten voor hem. Even later kwam hij terug met brandhout voor onder de kookpot en met vlees voor haar. Ze bereidde het eten en vroeg hem mee te eten. Hij weigerde opnieuw. Daarop begon ze het liedjes te zingen dat ze van hem had gehoord. Hij vertelde haar dat ze een heel mooi liedje zong en vroeg haar waar zij het eerder had gehoord. Maar Maria, zijn vrouw, bleef zingen en langzaam vielen zijn kleren van zijn lichaam, te beginnen met zijn shirt, broek en uiteindelijk zijn schoenen. De man veranderde in een geit en rende naar buiten naar het veld.

Maria ging terug naar huis. Ze voelde zich heel beschaamd omdat ze met een geit was getrouwd.

Dit was het einde van haar huwelijk.

(Alice Wamulume)

***

Tiyende kwacha tika mupelekele muchila

Er was er eens een mooi meisje. Zij was een baviaan, maar veranderde altijd in een mooie jonge vrouw. Op een dag kwam er een mooie knappe jongeman die heel rijk was. Hij werd verliefd op deze jonge vrouw. Een paar maanden later trouwde hij met haar. Alles ging lange tijd voorspoedig met

hun huwelijk en ze maakte altijd heel veel eten voor haar bavianen-familie in het oerwoud.

De jonge vrouw overlegde met haar familie. Ze maakte een overeenkomst waarin stond dat de jonge vrouw, mocht ze zich tegen de familie keren, haar staart terug zou krijgen en in een dier zou veranderen, ze zou in dat geval als baviaan terugkeren naar de familie.

Iedere keer als de familie bij haar op bezoek kwam, verborgen ze hun staarten en leken ze net mensen, maar telkens als het bezoek voorbij was lieten ze opnieuw hun staarten zien en veranderden ze in dieren.

Op een dag besloot de jonge vrouw een wending aan haar leven te geven. Ze wilde haar familie niet meer zien omdat ze zich beter voelde dan haar broers en zusters en ouders. Ze vond dat haar familie smerig was en arm. Ze zag haar familie als laagstaande sloebers. Als de familie op bezoek kwam, jaagde ze ze weg. Ze was helemaal vergeten dat ze in een baviaan zou veranderen, zelfs nadat ze enkele jaren was getrouwd. Haar man vroeg haar waarom ze haar familie niet meer uitnodigde. Ze vertelde hem dat ze niet meer door haar familie lastig gevallen wilde worden en dat het eigenlijk bedelaars waren.

Op een ochtend hoorde zij uit de verte haar familie zingen en het liedje ging als volgt:

Tiyende kwacha tika mupelekele muchila.

Haar familie bleef zingen tot ze heel dichtbij het huis waren. Haar man vroeg haar om te komen om te vertellen wat de bavianen zongen. De vrouw wilde niet komen omdat ze wel wist wat er stond te gebeuren. Ze rende naar de keuken om net te doen alsof ze heel druk was, daarna liep ze naar de badkamer om een douche te nemen, maar de bavianen gingen door met zingen tot ze bij haar deur waren.

Toen ze klaar was in de badkamer haalde haar man haar op en vroeg haar om naar de dieren voor het huis te gaan en te kijken. Na lang aarzelen ging ze naar de deur en bavianen gaven haar de staart terug. Van het ene op het

andere moment veranderde ze in een dier. En iedereen ging terug naar het oerwoud.

Haar man bleef in shock achter, omdat hij niet kon begrijpen wat was gebeurd.

Dit is het einde van het verhaal.

Het liedje betekent in het Chichewa: het is nu de dag om het meisje de staart terug te brengen.

De moraal: dit verhaal leert ons dat rijk en arm gelijkwaardig zijn en dat de rijken niet op de armen moeten neerkijken als laagstaande mensen, want je weet nooit wat het morgen staat te gebeuren misschien ben je morgen ook arm. Blijf van elkaar houden, anders verander je in wie je al was.

Ik hoorde dit verhaal toen ik 13 jaar oud was in Zimbabwe, Wankie, Lowendulu. Alice Wamulume.

***

In een P.S. schreef Scheuper dat hij overwoog met mijn zus Mary – verdienstelijk kunstenaar en lerares – mij met een kort bezoek te vereren, als mij dat schikte. Scheuper noteerde dat dit plan nog in de kinderschoenen stond, in de lucht hing, wellicht prematuur was, aangezien Mary nog geen definitieve plannen had gemaakt. Ik rook zijn verlangen.

De brief van Mary zat bij dezelfde levering als de brillen en de brief van Scheuper. Juist toen ik de brief van mijn zus wilde openen hoorde ik lawaai uit de richting van de assembly hall.

‘Don’t worry,’ zei Gustav, ‘be happy.’•

Albert Walubita bracht thee met eigen gebakken brood uit het houtfornuis. Ik vergat de stapel post.

Na de thee speelden Gustav en ik een potje patience om rustig te worden. Albert Walubita ging poolshoogte nemen.

Na ruim een uur keerde de house boy terug met acht dode

kippen. De Barnevelders waren geruimd en in de assembly hall, naast de buitenkeuken, gekeeld, leeggebloed, geplukt en geslacht. Het podium was bezaaid met veren en bloed. De hongerige leerlingen aten die avond tot diep in de nacht Chicken Curry Madras. Albert Walubita had vijf brillen met Nyoka, de caretaker, geruimd tegen de acht dode kippen. We aten die avond ons gebruikelijke maal.

Die avond dronken we voor het eerst een glas wijn, Gustav en ik. Ik wees naar de brief van Mary die nog ongeopend op de salontafel lag.

‘Je broer is overleden,’ zei Gustav. ‘Jouw overkomst is dringend gewenst.’

Ik wilde gaan staan om de brief te pakken. Gustav hield me tegen.

‘Drink je wel genoeg?’ vroeg hij. Hij schonk bij.

Die nacht sliep ik voor het eerst in zijn bed. Onze lichamen waren slechts door elkaar gedekt. We consumeerden elkaar, er was geen noodzaak terughoudend te zijn.

Het bleef nog lang onrustig rond de assembly hall en de boarding.

Er was geen noodzaak me ziek te melden. De staffroom en de school waren out of bounds. District Police handhaafde de orde. Na twee dagen was de Chicken Curry Madras op. De leerlingen werden naar huis gestuurd, enkel de examenklassen bleven. Drie dagen later bracht Albert Walubita mij naar de airstrip. De house boy droeg mijn bagage. Walubita huilde de hele weg. Aan de oever van de Luanginga bleef hij staan. De house boy stuurde naar een zandheuveltje, door stenen gemarkeerd, dat in het regenseizoen onder de tsunami van het wassende water in de golven zou verdwijnen. Albert Walubita zei niets. Ik hoorde “Massa, I buried my youngest son.”

Ik had Albert Walubita alles nagelaten. Op de kruisweg naar de airstrip gaf hij mij zijn cadeau. • Vanaf dat moment stond ik bij hem in het krijt.

De Rolls Royce motoren brulden en joegen gravel over de airstrip. Gustav Chimba omhelsde me. Hij zoende me nat en vol op mijn mond. Hij rook naar saffraan en rozenwater.

‘Dit was mijn eerste keer,’ hoorde ik hem zeggen. ‘De eerste keer, en dan ook nog met een witte vrouw.’ Ik voelde het onderlichaam van Gustav schokken tegen mijn buik. ‘Ik heb nooit het vol geluk verwacht, maar toch geproefd.’

‘Dankzij Friesche Vlag uit een zuigfles,’ zei ik. ‘Alles sal reg kom.’ Hij zoende me opnieuw achter mijn oor en volgde me in het vliegtuig.

Bovenaan de vliegtuigtrap keken we om. Onderaan stond de schoolband. Ik hoorde de ritmische tonen van de djembe, gevolgd door de invallende bassen met daarna hoge tonen van de steel guitar en de trekzak, voordat de nasale slepende zang, eerst van meisjes – Etambuyu Monde, Sitali Nyambe, Princerrer Malikana – werd gevolgd door een koortje van Munalula Lubasi, Johns Kalimukwa en Kebby Mwanangombe. Ik hoorde de trap kraken, waarschijnlijk door de trance als gevolg van meditatieve heupbewegingen. *Mu si a li fo.*•

***

“Their minds have not yet settled.” De uitspraak van Mrs. Moola zong als tinnitus tussen mijn oren.

En mijn mind? vroeg ik me af. Is mijn geest tot de jaren van verstand gekomen? Ik keek naar links, naar beneden. Onder mij golfde de Indische Oceaan. Rechts van me hing Gustav Chimba in de vliegtuigstoel tweede klasse. We waren onderweg, dat was helder. Het brommen van de motoren was geen fantoomgeluid. We waren onderweg naar Colombo om vandaar verder te reizen naar Kalmunai.

***

We landden om half negen in de ochtend in Colombo. De stad was me vertrouwd. Ik kende de wegen. Ik herkende de sfeer en de drukte. Voor mij was Sri Lanka vertrouwd

als stil verlangen. Voor Gustav Chimba was alles nieuw en onbekend. We trokken de aandacht van voorbijgangers; een stevige Zuidoosthoekse witte vrouw met een tengere Bembaanse zwarte man, op de kleurenschaal tussen bruinzwart en cappuccino, al was die koffievriant in die jaren nog geen gemeengoed.

In een Bata-winkel naast de markt in het havenkwartier kocht ik een paar nieuwe schoenen. Om mijn gevoel voor rechtvaardigheid recht te doen liet ik Gustav ook nieuwe schoenen uitzoeken. Hij koos lichtbruine leren schoenen. Ik ging met felrode lakschoenen naar buiten. Bij een kapsalon liet ik mijn haar knippen – model rattenkop – en van een kleurspoeling voorzien; kastanje. Op de een of andere manier versterkte dit ritueel mijn zelfvertrouwen. Voor we een taxi namen naar het kindertehuis Prosperous waar ik vijf jaar eerder mijn tropendoop had gehad, stak ik Gustav in een net pak. Een gekleed effen lichtgrijs jasje met bijpassende katoenen broek. Het jasje had dunne gouden biesjes aan het eind van de mouwen en een dito streepjes op de kraag. Nauwelijks opvallend en gedistingeerd. Achterna had ik van Gustav Chimba een tweede Siep Scheuper gemaakt. Gustav leek aanvankelijk wat onwennig in zijn nieuwe outfit. Het wende snel.

Ik koos de weg van de minste weerstand. Rond lunchtijd meldden we ons bij Prosperous. Het gebouw had een verfbeurt gehad. De tuinen zagen er goed onderhouden uit. Boven de hoofdingang zag ik beweging toen we uit de tuftuf stapten. We namen de tijd om naar binnen te gaan, lang genoeg om Sri Bandaranaike de tijd te gunnen om ‘toevallig’ de trap naar de ontvangsthal af te dalen.

‘Professor Chimba,’ stelde ik Gustav voor, ‘University of Lusaka, Zambia.’

‘Dr. Bandaranaike,’ boog de directeur van Prosperous. ‘Head of this magnificent school for disabled youth. Welcome.’

‘Good to be here,’ zei Gustav. Hij bleek vanaf het eerste moment rolvast. Zijn professorale kleding, deftig, beschaafd en onopvallend op de voorgrond, droeg ongetwijfeld bij aan zijn smetteloze rolwisseling.

We werden naar het kantoor op de eerste verdieping genodigd. Disabled children verzorgden een geïmproviseerde lunch. Scones, thee en een salade met tomaten, mango, papaja, buffelmozzarella met munt, basilicum en Basmati rijst. Het leek alsof ik Gustav had opgetild naar het niveau van zijn competentie. Ik hoefde nauwelijks het woord te voeren. Gustav stelde vragen over pedagogiek, didactiek, leerdoelen en vereiste competenties van het personeel, over ontwikkeling van sociale vaardigheden van de disabled pupils, stagebegeleiding en de rol van gehandicapten in de maatschappij van Sri Lanka. Met enige regelmaat prees hij Sri Bandaranaike voor zijn kundig en hoogstaand niveau van leidinggeven. Bandaranaike was in de ogen van Gustav een visionair voorbeeld dat internationaal navolging verdiende. Een uitnodiging om gastlessen en seminars te verzorgen op de University of Lusaka hoorde zeker tot de wenselijkheden en hopelijk ook tot de mogelijkheden. Kortom: Gustav deed de ijdelruit, Sri Sikh, bij de bok.

Voor de luchtige noot vroeg ik Sri Bandaranaike een kort overzicht te geven van de zeven K's van de Sikh. Ik vermeed elke toespeling op gebeurtenissen tijdens onze gezamenlijke reis naar Kalmunai. Ik negeerde elk aanzet om kond te doen, in onbedekte termen, van de pijpscene in zijn auto, met uitzicht op de stille Indische Oceaan. Ik sprak enkel dankbaarheid uit over zijn gastvrijheid en zijn belangeloze hulpvaardigheid, geheel in de boeddhistische traditie van liefde, mededogen en geweldloosheid. De Tamil tijgers kwamen niet ter sprake, noch enige verwijzing naar de steeds heftiger burgeroorlog op Sri Lanka.

Sri Dr. Bandaranaike beschreef kort de vijf K's als karakteristiek van het Sikhisme; een monotheïstische godsdienst met in één God. Het Sikhisme dateert uit het begin van de 16e eeuw. Het is een onafhankelijk geloof geïnspireerd op het Hindoeïsme en de Islam, maar het heeft een eigen religieuze identiteit.

We knikten beleefd en lieten de thee tijdens zijn betoog onaangeroerd.

‘Het is een religie van discipline, hard werken, liefdadigheid en meditatie. Sikhs accepteren alle andere geloven en tolereren geen bevoordeling of onderdrukking op basis van godsdienst, kaste, kleur, geloofsbelijdenis, ras, aard of sekse,’ zei Sri Bandaranaike alsof hij de tafel van zeven repeteerde. ‘Sikhs geloven in karma en reïncarnatie. Eenwording met God is het doel.’

Dat leek ons heel nobel en nastrevenswaardig. Sri Bandaranaike sloot af met de 5 K’s.

Kesh (haar) betekent dat Khālsā hun hoofdhaar, baard en snor niet mogen knippen of scheren.

Kanghā (kam) is een houten kam.

Kacch (kacchera) verwijst naar een korte broek die meestal onder de kleding wordt gedragen.

Kirpān is een stalen zwaard voor ceremonieel gebruik.

Kārā is een metalen armband om de rechterarm.

Op zijn onderbroek na konden we de K’s met eigen ogen waarnemen. (Ik had zijn onderbroek eerder gezien en bepoteld.)

Na zijn exposé nodigde de directeur ons uit om twee dagen op Prosperous te verblijven, ondanks zijn komende absentie. Zijn overkomst naar andere relevante bezigheden was dringend gewenst. Voor zijn absentie bood hij bij voorbaat zijn excuses aan.

We namen het aanbod om te logeren onder passende dankbaarheid aan.

Gustav en ik namen onze tweedaagse intrek in het huisje waar ik vijf jaar eerder kwartier had gemaakt. Van de brand was geen spoor meer te zien.

Eenmaal op onszelf barstte Gustav in lachen uit. Ik had hem nog nooit zo vrolijk gezien.

‘How you managed!’

‘I know how the hares are running,’ zei ik. Hij begreep me niet. Hij kende geen hazen.

Ik vertelde van hazen zonder hol. Hazen wonen in een leger, een slaapplek in het open veld. Ze kennen geen beschutting. Hazen zijn altijd op hun hoede. Ik beschreef met het hazengedrag mijn eigen gevoelens. Hazen, zei ik, overleven door hun snelheid. Ze weten achtervolgers voor te blijven. Mocht de vijand op de hielen zitten, dan maken hazen een haakse sprong – der letzte Rank• – zijwaarts. De achtervolger, onmachtig eenzelfde manoeuvre uit te voeren, rent rechtdoor. De haas is niet het haasje, maar heeft zijn of haar vrijheid zeker gesteld.

Die nacht wilde Gustav met me vrijen. Ik niet met hem. Eenmaal was me genoeg.

***

We lieten in Colombo visitekaartjes drukken. Voor you never know you know. Prof. Gustav Chimba was verbonden aan het *General Dept. of Human & Natural Resources, University of Lusaka, Zambia*. Floriske van de Pot deed het niet voor minder dan *Ass. Prof. Linguistic Sciences and Regional History, State University of Groningen, The Netherlands*. De visitekaartjes waren een steun in de rug om in onze rolwisseling te volharden. Op beide kaartjes stond in een kleiner lettertype cursief gedrukt *nostra risus nostra beatitudo*.•

In de middag maakten we een wandeling door Colombo, bezochten de Wolvendael Church en aten aardappel curry met groente – sperziebonen, aubergine, wortel, kool, bietjes – met vis en uiteraard papadum; knapperige kroepoekachtige chips. Het was een heerlijke avond met zicht op zonsondergang aan zee.

De volgende ochtend namen we de Ghandiri bus. Ik kende de route. Vanuit Kotte eerst naar Gampaha en Kegala naar Kandy. Plantages, palmbomen, kokosnoten, thee en een langzame stijging hoe verder we in het binnenland kwamen. Deze keer geen olifanten op de weg. De sfeer in de bus leek niet ontspannen. De burgeroorlog tussen Singalezen in het

zuiden en Tamil in het noorden maakte iedereen alert. De toewijzing van de bus aan Allah, Boeddha, Jezus Christus, of aan welke gids dan ook, was geen garantie voor een veilige aankomst; nog afgezien van de kwaliteiten van de chauffeur.

Ik zweeg vooral. Ik keek naar buiten en binnen in mijn hoofd meldden zich vragen naar het hoe en waarom van de reis, naar het waarom van mijn reisgezel, naar de bedoeling van mijn terugkeer naar Kalmunai. Singh Singh, jaren niet in mijn gedachten, leek na elke bocht aan de kant van de weg te staan. Gustav Chimba sliep vooral. Af en toe reikte hij me een fles met water, alsof hij zeggen wou “Drink je wel genoeg?”. Op regelmatige afstand, in dorpen, gehuchten, kleine steden stopte de bus. Er was gelegenheid voor verfrissing en voor aankoop van sinaasappels, olijven en gefrituurde hapjes.

Kort voor onze eerste stop Kandy leek de ernst toe te nemen. Bij een wegblokkade stonden soldaten met geweer in aanslag. Iedereen werd gesommeerd de bus te verlaten. De handbagage moest mee en voor de voeten worden gedeponereerd. Soldaten sommeerden at random passagiers koffers en tassen te openen. Gustav en ik hoefden de inhoud van de tassen niet te tonen. Een soldaat vroeg naar onze paspoorten. We hadden ons visitekaartje op de pagina met pasfoto. Een jonge soldaat met de vijf kenmerken en een tulband gaf me mijn paspoort terug. Ik glimlachte naar hem. Ik weet achterna niet of dat een goed of fout bericht was. Hij liet zijn geweer zakken en streek met beide handen traag en intens over mijn heupen en mijn bovenlichaam. “obama ketaram lassana piyayuru tibēda?”• Hoorde ik. Een vertaling uit het Singalees was niet nodig.

“ācāraśiliva stūtiyi,” antwoordde ik. De soldaat lachte beleefd. Gustav en ik mochten als eersten weer in de bus plaatsnemen.

****

Ondanks het oponthoud bij de road block kwamen we kort na het middaguur in Kandy. Het geluk was met ons.

Het busstation was een hanentree van restaurant White Elephant aan het Kandymeer. Er was geen tijd voor een uitgebreide lunch. We kozen voor een Burgher Plate, small. Het gerecht bleek tot onze verrassing en ook tot ons genoegen een appelgebakje met goudreinetten en rozijnen met een licht alcoholisch aroma. Ik wist het; de appelpunt was bereid met boerenjongens; rozijnen op brandewijn, mij zo bekend van familieverjaardagen in huiselijke kring. Het leek me sterk dat dit gerecht net als ijzerkoeken – kniepertjes – een erfenis was van de VOC, maar niets in het leven is zeker. Ik deed geen poging Gustav uit te leggen wat Boerenjongens waren. Aan de overkant van het meer stak een poot van een regenboog in het water, de andere poot bleef buiten beeld.

Na veel Ceylon thee was het tijd om naar de bus te gaan voor het laatste deel van de dagroute naar de andere lieux des memoires;• Mahiyangana. In de cloakroom bracht ik een schoon tampon in. Voor het eerst was mijn maandelijke bloeding een week te vroeg. We hadden nog een kwartier voor de bus zou vertrekken.

Op de stoep van White Elephant zag Gustav dat de rekening niet klopte. We hadden veel teveel betaald. Hij wilde verhaal halen.

‘Als we stil blijven staan bij elke ongerechtigheid,’ zei ik, ‘zullen we nooit ons doel halen.’•

Op de vragende blik van mijn reisgenoot vervolgde ik met een irritatie in mijn stem. ‘Je vindt altijd wel een stok om een kind of vrouw te slaan.’

Tijdens de afdaling met 18 haarspeldbochten verklaarde ik het spreekwoord. Ik probeerde, als wedstrijd met mezelf, en meer nog om mijn muizenissen naar de achtergrond te krijgen, in elke bocht een spreekwoord te noemen en te duiden.

‘Beter één vogel in de hand, dan tien in de lucht,’ begon ik. Na duiding vroeg ik: ‘Weet je een variant?’

‘Better one chick in the pot, than ten in a pen,’• was zijn antwoord.

Ik legde mijn hand op zijn dij, glimlachte en gaf hem

een natte drukkerd achter zijn oor, ondanks de misogynie gezichtsuitdrukkingen van mede-passagiers.

‘Floriske van de Pot,’ zei ik.

Gustav Chimba knikte. Na de volgende haarspeldbocht realiseerde ik me dat de woordspeling niets meer en niets minder was dan een wanhoopsoffensief. Gustav maakte in zijn woordkeuze zijn diepste verlangen kenbaar. In elk verlangen reist de teleurstelling mee, dat zei ik niet. Niet dat ik aarzelde om Gustav voor te bereiden op mijn afwijzing, zo nodig in herhaling, maar om mezelf nog geen al te heldere spiegel voor te houden over teleurstelling in mijn verschieft.

In Mahiyangana hadden we vanuit de hotelkamer uitzicht op een grote witte Boeddha-tempel, een oversized stupa. In de roze hotelkamer stond voor de nacht een lit jumeaux gereed met satijnen beddengoed onder een tent van muskietengaas.

Het liep tegen zes uur. De schemering meldde zich. Spoedig zou de nacht bij ons binnenvallen. Ik stond op het balkon met mijn rug naar het bed. Rode lakschoenen lieten me zweven. Een heerlijk gevoel gleed bij me binnen. Alsof ik alleen op de wereld was. Ik was een en al rust, in harmonie met de wereld, het universum en met mezelf. Ik stapte uit mijn slip. Met kruislingse armen pakte ik de zoom van mijn t-shirt en trok het uit. Ik spreidde mijn armen en bewoog ze naast mijn lichaam van mijn hoofd naar mijn heupen, alsof ik vleugels had. Na een eeuwigheid hoorde ik gestommel achter me. Ik draaide me langzaam om.

‘You got beautiful breasts,’ zei Gustav. Over mijn kruis zweeg hij. Het tamponouwte was genoeg om hem het zwijgen op te leggen.

‘Klopt helemaal,’ antwoordde ik. ‘Mijn memmen zien er prachtig uit, ook als niemand kijkt.’ Ik haatte hem.

In de bathroom poetste ik mijn tanden. Ik waste mijn mooie borsten. Ik plaste. Ik voorzag me van een vers tampon. In schoon, strak en kort t-shirt en in rood satijnen slip stapte ik in bed. De lamellen zorgden voor dunne strepen maanlicht

op de vloer. Buiten schreeuwden nachtvogels. Ik kende hun namen niet, misschien waren het papegaaien.

‘Better one chick in bed...’ hoorde ik Gustav kreunen, maar misschien vergiste ik mij en verlangde ik enkel zijn toenadering om hem af te kunnen wijzen.

‘M.P.’• fluisterde ik laf onder het dunne laken. Achterna hoopte ik dat Gustav die smoes niet had gehoord. Ik luisterde. Ik hoorde zijn regelmatige ademhaling. Hij sliep, of hij kon heel goed doen alsof.

Na de auraharmonie en het helende engelenkarma op het balkon dreef onrust mijn lijf binnen. Ik kon de barokke en associatieve gedachtestroom niet stoppen. Alles wat me was overkomen, waarvan ik steeds had gedacht dat het bewuste keuzes waren geweest, passeerde de revue. Met Jan Warmoes op de buikschuiver naar graafschap Bentheim, mijn eerste orgasme in de bossen bij Uelzen, de opluchting na het aneurysma van vader, de verlangde en gevonden dood van moeder onder de NAM-brug over het Stieltjeskanaal, het PERIODENSYSTEM DER ELEMENTE van Op de Weegh in honderd en meer varianten, Russische Wilma met haar nog mooiere borsten en nog mooiere kut – naar eigen zeggen –, Siep Scheuper, gehuwd met Albertina Schaop als epigoon van de erudiete, zwervende, zoekende en behoudende Drent, altijd op jacht naar loze vossen,• die hem telkens te slim af zijn, Singh Singh en het dode kindje op het strand van Little Flower Girls’ Home, Dr. Aschendorf in Assen met jodiumionen in de gasfase, het kippenhok in Kalabo, Onan Brunnwasser aan de oever van de Luanginga, de martelpraktijken in de assembly hall, mijn vlucht naar voren, naar mijn ongeneeslijk heimwee, naar Kalmunai...

Daar werd op de deur geklopt. Hard geklopt, zacht geklopt. De deur ging langzaam open. Ik schrok op uit mijn halfslaap en zag Singh Singh met een bretje met thee, scones, uitgebakken spek en bruine bonen in bruine jus. Tijd voor het ontbijt. Tijd om op te staan om niet te laat te komen voor de bus naar Batticaloa en verder. Het laatste deel van de route wachtte.

Nee, het was niet Singh Singh. Het was een dienstmeisje met het ontbijt.

‘Good morning Miss Floriske,’ zei de jonge vrouw met rode stip op haar voorhoofd.

Floriske? dacht ik. Hoe kon een kamermeisje in Mahiyangana mijn naam kennen? Bij de inschrijving had ik enkel mijn achternaam genoteerd. De visitekaartjes waren ongebruikt gebleven.

‘Therèse Muyumbaniparanathan, Little Flower Girls’ Home.’ Het kamermeisje had mijn verwarring opgemerkt. ‘You were my teacher of the Monthly Periodic System of Elementary Hygiene and Controlled Infant Propagation.’

Kalmunai kwam dichterbij. Mijn catharsis. Ik had het water los in mijn ogen. Gustav zat weggedoken in de verste uithoek op het balkon; pretending dat hij de stupa bestudeerde.

Therèse bracht de helft van het ontbijt naar Gustave op het balkon. Bijna zwevend kwam ze terug. Ze wachtte tot ik mijn thee had gedronken. Ik had niets gevraagd. Therèse nam mijn hand en leidde me naar de badruimte naast de slaapkamer. Ik liet me gewillig uitkleden. Nee, ze maakte geen opmerkingen over mijn lichaam. Ze murmelde zachtjes alsof ze gebeden prevelde. Ik probeerde zelfs niet om woorden te onderscheiden. Er viel een lome gloed over mijn lichaam. Behoedzaam trok Therèse aan het slappe koordje. Nee, ze raakte mijn strakke buik, mijn orgaan, niet aan met haar lippen. Alsof de zwaartekracht niet langer aan me trok tilde ze me in het warme bad met de geur van kamille en rozen. Ik gaf mijn lichaam over aan haar milde handen en aan haar genade. Zonder enige angst liet ik me door haar onderdompelen, tot driemaal toe.

Therèse tilde me uit het bad. Voor mijn geestesoog zag ik een piëta. Therèse legde me op een tafel en balsemde mijn lichaam. Ze kleedde me aan. Ik herkende de sari, de choli en pallu, die ik in Little Flower Girls’ Home had gedragen. Therèse zette me in een hoge rotanstoel met uitzicht op

de stupa. Als slot maakte ze met oker een stip op mijn voorhoofd; het derde oog, het oog van de ziener.

Therèse bracht me verse thee.

‘Now you’re ready for your journey.’

Ik was klaar voor mijn reis naar Kalmunai.

***

Wat Gustav Chimba van mijn metamorfose had meegekregen, weet ik niet. Ik heb hem nergens naar gevraagd. Ik wist dat onze relatie op z'n eind liep. Ik zocht naar een nette manier om afscheid van hem te nemen, al is zoeken hier het verkeerde woord. Therèse had me laten zien dat louterende wedergeboortes zich onverwacht aandienen. Het enige dat van belang is, is een open houding, een houding vrij van angst voor het onbekende. Het onbekende vraagt erom om bemind te worden, de dood niet uitgezonderd. Ik kon dat inzicht in de bus naar Batticaloa nog niet zo formuleren, het zaad van kennis van goed en kwaad was nog dun gezaaid en wellicht was de bodem nog te rotsig. • De vermeend terechte verontwaardiging en gecultiveerde opgeblazen teleurstelling over mijn episch bizarre kinderjaren in de koloniale Zuidoosthoek leken, althans grotendeels en wellicht tijdelijk, opgelost in het onbetekenende niets. Het was alsof alles wat me had bezwaard door een wormgat • in een kosmisch zwart gat in stilstaande tijd was verdwenen tot voorbij de waarnemingshorizon. Het was alsof enkel het kinderlijk ware was overgebleven. Ik werd verrast, aangenaam of onaangenaam, dat laat ik in het midden, door de regionale hymne. Terwijl we de voormalige theeplantages van Singh, de vader van Singh Singh passeerden zong mijn aangedaan hoofd het Drentse volkslied. Ik verzette me niet.

Ik heb u lief, mijn heerlijk landje,
mijn enig Drenteland,
ik min de eenvoud in uw schoonheid,

'k Heb u mijn hart verpand.
Mijn taak vervuld' ik blijde,
Waarheen ook plicht mij riep,
Uw geest was 't, die mij leidde,
Daarom vergeet 'k u niet.

'k Hoor nog de lieve, held're klokjes,
bij zinkend' avondzon,
Als schaapjes keerden van de heide,
En moeder met ons zong.
O, kon ik nog eens horen,
Dat lied in 't schemeruur,
En vaders schoon vertelsel,
Bij 't vrolijk knappend vuur!

'k Zie nog uw brink met forsche eiken,
Waar ik mijn makkers vond,
Waar ik mijn tenen mandje vulde,
Met eikels, glad en rond.
Daar bij die oude linde,
Kwam 'k met mijn vrienden saam,
Zo menig vriend ging henen,
De schors bewaart zijn naam.

De ruige boswal langs uw velden,
Was mijn luilekkerland,
Die gaf mij lekk're, zoete bramen,
Uit milde, gulle hand.
Daar gaarde ik de brandstof,
Voor 't oud en heilig vuur,
Als lente's adem wekte,
Uit sluim'rende natuur.

Waar nog de held're, koele veldplas,
Uw vredig beekje voedt,
Daar in dat wijde, bruine heivlak,
Waar wilp en korhoen broedt.

Daar koelde ik mijn leden,
In 't nat van zuiv're wel,
Daar heb ik leren zwieren,
Op ijzers, blank en snel.

Die beelden uit dat zoet verleden,
Wat bleven zij bij mij!
Vaak heb ik zwaren strijd gestreden,
Dan hielpen, sterkten zij.
En nu, ten volle dankbaar,
Wijd 'k u mijn beste lied,
Mijn heilrijk, heerlijk Drente,
Vergeten kan 'k u niet!

***

In mei, juni en juli is er jaarlijks een pelgrimstocht. Tijdens de Pāda Yātrā gaan de pelgrims van de ene naar de andere heilige plaats. Ze beginnen in het noorden in Jaffna en wandelen in drie maanden langs de oostkust naar Katagarama in het zuiden. Onderweg kan iedereen aansluiten. Tot zover de huishoudelijke mededeling.

Op een wegwijzer bij het busstation stond dat de afstand van Batticaloa naar Kalmunai 45 km bedroeg. Over het strand wellicht wat korter.

In Kalabo reden geen bussen. Elke afstand werd lopend overbrugd. We waren goed getraind. Ik stelde Gustav voor om bij de pelgrims aan te sluiten. Ik proefde zijn kinderlijke tegenzin, maar ik zette door. In drie dagen konden we Little Flower Girls' Home bereiken.

Op de avond voor vertrek aten we Chicken Curry Madras in een klein restaurant met uitzicht op de stille Indische Oceaan. We zagen pelgrims voorbijkomen. Jong, oud, sober en ook uitbundig gekleed, voorzien van vlaggen, parasols, rozenkrans en gebedsmolen. Iedereen nam naar behoefte van de ruim voorhanden tijd. De pelgrimstroom leek eindeloos.

Na het vallen van de avond droogde de gebedskaravaan op. We bestelden mango met ijs. We kregen mango met ijs en wafels, de vertrouwde ijzerkoeken. Achter het restaurant was een eenvoudig guesthouse. We namen een kamer voor twee personen.

Gustav en ik spraken weinig met elkaar, alsof we waren uitgepraat. Ik lag op mijn rug op de smalle brits. Ik had mijn ogen dicht. Onverwacht voelde ik zijn warme hand van mijn buik naar mijn borsten glijden, en terug.

‘Alles sal reg kom,’ zei Gustav.

Ik viel in slaap.

***

We namen aan het begin van de eerste wandeldag• een licht ontbijt met veel thee. Van de uitbater kregen we een meloen en mango’s mee voor onderweg. Hij zou de bagage vooruitsturen naar zijn broer, vijftien kilometer naar het zuiden. We hadden alle tijd. De pelgrimstocht was geen wedstrijd, het was een bezinningstocht, een bedevaart om in elke stupa in gebed te gaan.

De voettocht leidde langs bebouwing en dan weer langs stroken met palmbomen en verder het land in met akkertje en boerenpaden langs lagunes, krekken en plassen. Ik had Gustav naar zijn toekomstplannen willen vragen, dat deed ik niet. Elke vraag aan mijn wandelmaat zou eenzelfde vraag aan mezelf zijn. Ik was niet in de stemming om te reflecteren; uit zelfbescherming.

Na veel pauzes, veel gebed, veel zang, met sporadische dans en veel meloenen bereikten we het guesthouse van de broer van de eerste statie. De ontvangst was even hartelijk. Ik kreeg een EHBO-does met pleisters, jodium en wikkerverband. Gustav had zijn voeten opengehaald aan spijkers in wrakhout dat onder het zand verborgen had gelegen.

Ik lag op mijn rug op de brits. Ik hoorde Gustav strompelen. Ik wachtte op zijn zwerfende hand. Een kinderhand is snel gevuld.

‘Alles sal reg kom,’ zei mijn zwarte kameraad. Het bleef nog lange tijd onrustig op de andere brits.

***

‘Ik ben geboren uit zonnegloren en een zucht van de ziedende zee,’ citeerde ik Jacques Perk op dag twee. We zagen de zon uit de zee tevoorschijn komen.

Gustav begreep de woorden niet. Toch wilde hij het hele gedicht horen. Voor hem klonk het gedicht als een mantra, een bezwering.

Ik had niet voor niets Nederlandse taal- en letterkunde gestudeerd. Liever zou ik een passend gedicht uit mijn geboortestreek voordragen, maar bij gebrek aan zee in Drenthe waren watergedichten betuun. • Gedichten over het Oranjekanaal, het Dommerskanaal, het Stieltjeskanaal, de Smildegervvaart, het Verlengde Oosterdiep, de Kanaalweg, de Veenschapswieke, de Maginewieke (Marchiens kanaal) en de Verlengde Hoogeveense Vaart waren mij onbekend. – Het gedicht *Panta Rhei* over de grensrivier de Reest moest door Martin Koster nog geschreven worden. – Daarbij kwam dat ik al een zekere weerzin had opgebouwd tegen het larmoyante zelfmedelijden – Ach mien liefste, wat is met mij • – en tegen al te persoonlijke ontboezemingen van de regionale dichters, die er zelden in slaagden het persoonlijke universeel te maken en zich wellicht om die ontbrekende vaardigheid zich verloren in hermetische poëzie waar ik geen wijs uit kon worden.

Terug naar de schapen van Jacques Perk.

Iris

Ik ben geboren uit zonnegloren
En een zucht van de ziedende zee,
Die omhoog is gestegen, op wiken van regen,
Gezwellen van wanhoop en wee:
Mijn gewaad is doorweven met parels, die beven,
Als dauw aan de roos, die ontloek,

Wen de dagbruid zich baadt en voor 't schuchter gelaat
Een waaier van vlammen ontplook.
Met tranen in 't oog, uit de diepte omhoog,
Buig ik ten kus naar beneden:
Mijn lichtende haren befloersen de baren
En mijn tranen lachen tevreden:
Want diep in zee, splijt de bedding in twee
Als mijn kus de golven doet gloren...
En de aarde is gekloofd en het lokkige hoofd
Van Zefier doemt lachend te voren.
Hij lacht... en zijn zucht jaagt, mij arme, in de lucht,
En een boog van tintlende kleuren
Is mijn spoor, als ik wijk naar het droomerig rijk,
Waar ik eenzaam om Zefier kan treuren.
Hij mint me als ik hem..., maar zijn lach, zijn stem,
Zijn kus... is een zucht: wij zwerven
Omhoog, omlaag; wij willen gestaâg,
Maar wij kunnen nòch kussen, nòch sterven. -

De sterveling ziet mijn aanschijn niet,
Als ik uitschrei, hoog boven de wolken,
En de regenvlagen met ritselend klagen
Mijn onsterflijken weedom vertolken.
Dan drenkt mijn smart het dorstende hart
Van de bloem, die smacht naar mijn leed,
En met dankenden blik naar mij opziet, als ik
Van weedom het weenen vergeet.
En dán verschijn ik door 't nevelgordijn,
Dat mijn Zefier verscheurt, als hij vliegt -
Somber gekromd... tot de zonneschijn komt
En op 't rag mijner wieken zich wiegt.
Dan zegt op aarde, wie mij ontwaarde:
'De goudene Iris lacht!'
En stil oversprei ik de vale vallei
Met een gloed van zonnig smaragd. -

Mijn handen rusten op de uiterste kusten
Der aarde, als, in roerloos peinzen,
- Eén bonte gedachte - ik mijn liefde verwachtte...
Die mij achter de zon zal doen deinzen.
'k Zie 's nachts door mijn armen de sterren zwermen
En het donzige wolkengewemel,
En de maan, die mij haat en zich koestert en baadt
In den zilveren lach van den hemel. -
Mijn pauwepronk... is de dos, dien mij schonk
De zon, om den sterfling te sparen,
Wien mijn lichtlooze blik zou bleeken van schrik
En mijn droeve gestalte vervaren.
Nu omspan ik den trans met mijne armen van glans,
Tot mij lokt Zefier's wapprend gewaad,
En ik henenduister naar 't oord, waar de luister
Der lonkende zon mij verlaat. -

Ik ben geboren uit zonnegloren
En een vochtige zucht van de zee,
Die omhoog is gestegen, op wicken van regen,
Gezwellen van 't wereldsche wee. -
Mij is gemeenzaam, wie even eenzaam
Het leven verlangende slijt,
En die in tranen zijn vreugde zag tanen...
Doch liefelijk licht, als hij lijdt!

'Iris,' vertelde ik Gustav, 'is bodin van de god van de regenboog. Zefir, de god van de westenwind is haar onbereikbare geliefde. Water en zon, regen en licht kunnen niet zonder elkaar om de kleurenboog te laten ontstaan. Regendruppels zijn tranen van liefdesverdriet, maar door de zon verandert de droefenis in een kleurenpracht. Verdriet zonder tegenkracht zou ons vernietigen. Water en Licht; we zijn afhankelijk van elkaar, of we willen of niet.'

Onze gastheer stuurde onze bagage vooruit naar zijn broer, vijftien kilometer verder naar het zuiden.

Gustav leerde de laatste strofe uit het hoofd. Het leven is lijden, leer ervan te genieten.

Ondanks de verkoelende zeewind, ondanks de meditaties en gebeden in de tempels onderweg raakte ik vermoeid. Voor we het guesthouse bereikten was ik al driemaal gevallen. Ik voelde stekende pijnen in mijn onderbuik, alsof ik met speren werd doorboord; al kende ik speren enkel uit de vakliteratuur. Gustav ondersteunde me het laatste stukje. Ik was te moe om te eten. Ik dronk zure palmwijn en ging op mijn brits liggen. Gustav streelde mijn gebroken en gebutst lichaam.

‘Alles sal reg kom,’ hoorde ik voor ik in slaap viel.

***

We bleven een extra nacht in het guesthouse. Gustav waakte op de veranda. Af en toe hoorde ik hem de laatste strofe van *Iris* murmelen. Telkens mompelde ik als in delirium “Vergeten kan ‘k joe niet!”•

Na het vallen van de nacht zette Gustav de deur op een kier. In het maanlicht boog hij over me heen. Ik voelde zijn zwervende handen. Ik voelde een natte drukkerd, niet enkel op mijn voorhoofd; op mijn handen, mijn voeten en elders. Ik viel in slaap.

***

Mijn sari, choli en pallu hingen schoon en gestreken op een knaapje. Mijn rode lakschoenen waren met een koord bijeengebonden. Zolang ik op blote voeten op het strand liep kon ik mijn schoenen aan het koord als een hanger dragen. De gastheer stuurde onze bagage naar Little Flower Girls’ Home.

***

Het was zondag de derde en laatste wandeldag. Na de stille zaterdag was ik voldoende aangesterkt voor de tocht naar Little Flower Girls' Home. Gustav had mijn voeten gemasseerd en met olijfolie ingesmeerd. We namen afscheid van onze gastheer, de derde broer.

Op het strand maakte ik de schoenen van Gustav los. Ik kuste zijn gebutste voeten. De spijkerwonden door het wrakhout leken bijna genezen. Ik hing zijn professorale schoenen, als was het een trofee, aan hetzelfde koord als mijn rode lakschoenen. Op blote voeten begonnen we aan de laatste etappe.

'De paden op, de lanen in,' zong ik. 'Vooruit met frisse moed.' Ik overschreeuwde mijn innerlijke onrust.

Gustav vroeg wat mijn opgewekt lied betekende. Hij leek niet te horen dat ik mijn ongemak, mijn opkomende paniek, mijn angst, mijn gebrek aan vaardigheden om met het nakende onbekende om te gaan, naar buiten bracht door de opgewekte kant van Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt• te kiezen. Als het al een bewuste keuze was, misschien wees een bewaarengeltje op mijn schouder met een wijsvinger in de goede richting. Ik was nog niet zo vertrouwd met bewaarengeltjes, al had ik er één ontmoet in het gedicht van Vondel over zijn zoontje Constantijn dat stierf voor het een jaar was.

Kinder-lyck

Constantijntje, 't zalig kijntje,

Cherubijntje, van omhoog,

D' ijdelheden, hier beneden,

Uitlucht met een lodderoog.

Moeder, zeid hij, waarom schreit gij?

Waarom greit gij op mijn lijk?

Boven leef ik, boven zweef ik

Engeltje van 't hemelrijk.

En ik blink er, en ik drink er, 't

Geen de schenker alles goeds,
Schenkt de zielen die daar krielen,
Dertel van veel overvloeds.
Leer dan reizen met gepeizen
Naar paleizen, uit het slik
Dezer werrelt, die zo dwerrelt,
Eeuwig gaat voor ogenblik.

Joost van den Vondel (1587–1679)

Nee, ik sprak Gustav niet over Joost van de Vondel en over Constantijntje die in 1632 overleed. Ik bleef op het luimige pad zonder Gustav toe te laten tot mijn zielenroerselen.

‘En avant avec la chèvre,’ antwoorde ik. ‘Vooruit met de geit.’

Ik bleef bij de woorden, mijn droef-te-moede-geest liet ik niet zien. Gustav begreep me niet. ‘Eñuvā samanūga yanna,’• zei ik. Of wil je de vertaling in Swahili? ‘Nenda na mbuzi.’ Ik voelde weerzin in me opkomen, weerzin tegen mijn verhullende taalspeltjes. Het liefst was ik, net als Slauerhoff, alleen met mezelf en met de zee.

Links van ons kwamen en gingen de golven van de stille Indische Oceaan.

‘Misschien,’ opperde ik met Gustav naast me, ‘dat die eeuwigdurende beweging van de zee ten grondslag ligt aan de groet van Singalezen “Gihing ennang” bij afscheid, die groet betekent: We gaan en we komen. De Singalees zegt nooit: Ik vertrek.’ Ik wilde van onderwerp veranderen en stappen zetten naar de quintessence van onze voettocht. We kwamen telkens een stap dichterbij. Het lukte me niet om mijn weerzin om met Gustav het gesprek aan te gaan helder te krijgen. Misschien was ik blijven haken in zijn: “Alles sal reg kom” en zijn onmiskkenbaar verlangen mijn lichaam tot het zijne te maken. Misschien vergiste ik me in alles. In het leven.

‘In aankomst ligt vertrek besloten,’ antwoordde Gustav.

‘Bericht aan de reizigers,’ antwoordde ik, als wilde ik hem overtroeven om niet te hoeven luisteren.

‘Bestijg de trein nooit zonder uw valies met dromen,
dan vindt ge in elke stad behoorlijk onderkomen,’

Ik citeerde Jan van Nijlen. Ik haatte mezelf.

Ik schudde mijn hoofd, lichaamstaal voor mezelf bedoeld, en liep met opgetrokken sari tot mijn knieën de zee in. Zwijg, hield ik mezelf voor. Verschuil je niet achter poëten. Zwijg tot je ziel spreekt. Laat je eigen stem horen. Ik zweeg.

***

‘Nee,’ zei ik, ‘we gaan verder. We zijn nog niet op plaats van bestemming.’

Gustav had de vlag van Little Flower Girls’ Home ontdekt. Ik herkende de achterzijde van het gebouw, de keuken, de slaapzalen voor de meisjes en het kleine huisje waar ik ruim een jaar had gewoond. Gustav keek me vragend aan. Ik schudde mijn hoofd met korte schokjes, zoals ik Singalese vrouwen zo vaak had zien doen. Ik schikte mijn pallu. Ik trok mijn sari recht. Gustav bleef staan. Ik draaide me om, pakte zijn schoenen van mijn koord en knielde voor hem in het zand aan de rand van de waterlijn. Hij spoelde zijn voeten. Ik droogde zijn voeten met mijn pallu en trok hem zijn schoenen aan. Ik waste mijn voeten en vervolgde op mijn rode lakschoenen het strand naar het zuiden. Gustav volgde op afstand, alsof hij voorvoelde dat er iets belangrijks stond te gebeuren.

Nog geen kilometer verder, net voorbij de begraafplaats die tot aan het strand reikte, wachtte Singh Singh. Ik was niet verbaasd hem te zien, het was de natuurlijke loop der dingen dat we elkaar troffen op de plek waar we jaren eerder afscheid hadden genomen.

Singh Singh wachtte tot we elkaar in de ogen konden kijken. Hij stond met zijn rug naar de palmbomen. Hij boog zijn hoofd. Tegelijk zетteden• we een stap naar elkaar. Met mijn handpalmen tegen elkaar, de toppen van mijn vingers vlak onder mijn kin, maakte ik een buiging. We bogen naar

elkaar, alsof we wilden zeggen maborosi no hikari: Ik groet het licht in U.

We stonden naast elkaar en bogen naar het graf van ons zalig kijntje. We zwegen. De stilte had haar eigen woorden.

Ik knielde. Singh Singh knielde naast me in het zand. Ik boog voorover tot mijn onderarmen en mijn voorhoofd het zand raakten. Uit het niets klonk *In paradisum*. Uit de hemel hoorde ik trompetten, bazuinen. Engelenscharen vlogen om ons heen met verheugde blik, alsof ze blij waren dat een belofte eindelijk was ingelost, dat ik niet langer werd gekweld door een ongeneeslijk heimwee.

In Paradisum

In Paradisum
deducant te Angeli:
in tuo adventu suscipiant
te Martyres, et perducant te
in civitatem sanctam Jerusalem.

Chorus Angelorum
te suscipiat,
et cum Lazaro quondam paupere
aeternam habeas requiem

In 't Paradies

Dat Engelties met joe metvliegen
hen het paradies.
Dat de strieders en liederes
joe bij de deure van de hemel opwacht, en
joe metneemt hen
de heilige stad Jeruzalem.

Dat het koor van Engelties joe zingend
in de muut komp, en dat ie
as Lazarus, de armeloes van vrogger
de ieuwige rust vinden meugt.

Ik richtte me op en boog tot driemaal toe naar het graf.
Droefenis en melancholie gleden uit me weg, een ongeken-
de vreugde nam bezit van me. Ik bleef gekniel, met mijn billen
op mijn hakken, mijn hoofd naar achteren gebogen, mijn
blik op de hemel. Ik sloot mijn ogen. Boven het ruisen van
de stille Indische Oceaan hoorde ik de tenor van Gustav.

Mu si a li fo. Mu si a li fo.

Een stem in me zei: Ik houd van jou. Ik schrok.

Mu si a li fo.

Als man en vrouw, als vader en moeder, liepen Singh Singh
en ik, armen om elkaars rug, als waren we één, naar het graf
van ons kind.

‘Singh,’ zei Singh Singh na een eeuwigheid. Hij wees naar de
zand- en keienhoop naast de rustplaats van ons kind. ‘Opa
en kleinkind in de dood verenigd.’

Ik huilde. Ik weet niet hoe lang ik heb gehuild. Ik weet ook
niet hoe lang we op het strand zijn gebleven. Voor we naar
Little Flower Girls’ Home vertrokken, kerfden we de naam
van ons kind in de schors van de mangoboom. Gustav.

***

Moeder-overste Maria Magdalena boog naar me voor ze mij
de hand reikte. Ik knikte met mijn hoofd. Ik voelde water
rond mijn dobberende ogen. Mijn zeetranen hoefde ik niet
meer te plengen. De hemel was getuige geweest van mijn
verdriet, dat was genoeg.

Therèse Muyumbaniparanathan groette me buigend met haar handen verticaal onder haar kin. Ze glimlachte. In het voorbijgaan legde ze een hand op mijn schouder. Ze kwam met een penseel en werkte mijn zienersoog bij. Ze schonk thee. We aten scones.

***

Gustav Chimba bleef als leraar Engels en Agricultural Science op Little Flower Girls' Home. Moeder-overste Maria Magdalena had aanvankelijk haar bedenkingen, maar de Latijnse spreuk op onze visitekaartjes had de doorslag gegeven. *Nostra risus nostra beatitudo*. Een land in burgeroorlog kon enige luchtigheid gebruiken.

Singh Singh mocht het land niet verlaten. Hij hoopte dat zijn betrekking op Little Flower Girls' Home hem van militaire dienst zou vrijwaren. Hij sprak niet over de dood. De dood was overal, net als het leven.

En ik?

Ik aarzelde tussen Gihing en nang en Mu si a li fo.

Drie dagen later vloog ik naar De Peel.

10. Autonome disfunctie

‘Nood leert bidden,’ zegt Eyoum, ‘of vergis ik me?’

Joseph zit diep in de zwarte fauteuil, het hoofd voorovergebogen, de handen gevouwen. Het is niet te zien of hij slaapt, dommelt, bidt, of in gedachten is verzonken. Op het glazen blad van de salontafel ligt het manuscript van *Chicken Curry Madras*. Langzaam richt Joseph zijn hoofd op. Als hij zijn ogen opslaat ziet hij buiten de Drentse krent in volle bloei. Witte bloesems met minieme bruine bloembodems. Elk jaar bloeit de krent op dezelfde dag. • Misschien dat de daglengte het sein is om te gaan bloeien. Eyoum staat achter Joseph. Ze kijkt met hem mee.

‘Ik ben niet in nood.’ Zijn vlakke stem lijkt iets anders te beweren. Joseph heeft de vraag tot zich genomen. Hij probeert een vervolg te vinden. Ach, kon hij alleen zijn met zijn gedachten.

‘In de ambulance...’ Ongevraagd vervolgt hij, ‘Ik was geroerd, verward, ontroerd. Ik was van de wereld, en...’

‘Spreek je uit,’ zegt Eyoum, ‘het is een mooie dag,’ Ze wijst naar de bloeiende boom, ‘om je gedachten daar naartoe te laten gaan waar ze rust vinden.’

‘Nee,’ zegt Joseph. Zijn stem klinkt bits. Hij recht zijn rug, duwt zijn schouders naar achteren en vervolgt, ‘Als schrijver en uitgever, maar meer nog als senior met enige bagage, weiger ik larmoyante verhalen te vertellen over lichamelijk ongemak. Het enige, bijna het enige interessante aan mijn onverwachte rit naar het UMCG, vind ik de benaming van het voorval: *Autonome Disfunctie*. Een prachtige titel voor een boek.’

‘Met een Deus ex Machina weg van de wereld,’ zegt Eyoum. ‘Dat boek ga je nog schrijven,’ zegt Eyoum.’

‘Dat boek heb ik al in veelvoud geschreven.’ Joseph laat zich niet van zijn stuk brengen. ‘Proza, literatuur gaat over het onbekende met voelsprietten naar het vertrouwde en naar het dagelijkse leven,’ vervolgt hij kribbig. ‘En omgekeerd.’

‘Het universele,’ geeft Eyoum een voorzet. Ze zoekt een milde weg naar zijn vertrouwde terrein van de homo ludens. •

‘*Chicken Curry Madras*,’ Joseph gebaart naar het manuscript, ‘is een aaneenschakeling van anekdotes. De gebeurtenissen spelen zich in hoog tempo af. Het boek heeft vaart. Er zijn nauwelijks rustmomenten.’

‘Van de ene onwaarschijnlijkheid naar de andere,’ daagt Eyoum de uitgever uit.

‘Het hele bestaan is een eindeloze aaneenschakeling van onwaarschijnlijkheden,’ zegt Joseph. ‘Het vertrouwde dagelijkse is net zo bijzonder als het vermeend exotische. Je kunt die voortgang van het leven toevallig noemen. Ik houd meer van opmerkelijk.’

‘Het is gezien, het is niet onopgemerkt gebeven.’•

‘Amen. Zo is het.’ Opgewekt draait Joseph zijn hoofd naar de openkeuken. Het signaal is helder. Eyoum komt in de benen. Ze leent de kamerrollator met dienblad en komt terug met bruine koffie en Heilige Maria-biscuits.

‘Floriske van de Pot beschrijft met enige overdrijving, althans dat vermoed ik, haar wederwaardigheden in Assen en in den vreemde, in Zambia en op Sri Lanka. Assen kan ik natuurlijk ook als ‘in den vreemde’ beschouwen. Natuurlijk zijn haar verhalen slechts speldenprikjes uit een aantal jaren. Veel zaken roert ze niet aan, terwijl die wel meedoen om haar leven vorm te geven. We hoeven die details niet te kennen, al was enige uitweiding welkom geweest om het al te frivole en bizarre karakter van het verhaal een beetje te dempen. Ik houd in proza van koffiedrinken, fietsen, tuinieren, Drentse krenten, appelgebak, begonia’s, paardenbloemen, ezels, vogelgeluiden, wolkenluchten, tegenwind, toeterende auto’s, ambulances met sirene die niet naar mij op weg zijn, kortom, van triviale zaken om rust te brengen in de stroom van hoogte- en dieptepunten.’

‘Vergeet je trivia niet, je koekjes,’ zegt Eyoum. ‘Je laat je koffie koud worden. En wat koffiedrinken aangaat,’ zegt Eyoum, ‘in Drentse regioromans kom je uitstekend aan je trekken. *Het bloed kruipt waar het niet gaan kan* telt meer kopjes koffie dan bladzijden en de roman van Bergmans-Beins is geen uitzondering.’

Joseph kende de aantallen. Hij had zelf diverse trefwoorden

geteld. Koffie, cappuccino en geld scoorden hoog wat frequentie aanging. Kus, zoen, smok of drukkerd kwamen er bekaaid vanaf. Nee, een meisje, een *maagie*, stond nooit recht voor haar vrijer. Nee, een erectie werd niet gevoeld, niet door de jongkerel en ook niet door de beminde. In die andere tijdsgewrichten bestond seks niet of nauwelijks, niet in de openbare, de protestantse, en ook niet in de katholieke streekromans.●

‘Floriske probeert in *Chicken Curry Madras* oprecht het barokke, vooral als het om seks gaat, naar de achtergrond te krijgen,’ zegt Joseph. ‘Ik waardeer die poging. Hoe meer ze daarin slaagt, hoe sterker haar filosofische beschouwingen, haar hersenspinsels, aan kracht winnen. In het vliegtuig, in de bus, op het strand nemen haar gedachten de regie over en weet ze aanzetten te geven naar vragen als: waar ga ik naartoe?’

‘Heel Rooms,’ zegt Eyoum, ‘Floriske stelt met enige regelmaat jouw catechismusvraag: Waartoe zijn wij op aarde?’ Overigens zonder een antwoord te vinden. Geheel analoog aan de vragen die tijdens jouw rit in de ambulance bij jou bovenkwamen, jouw rit gestuurd door *Autonome Disfunctie*, de boektitel die ik vertaal als: Het leven voltrekt zich terwijl jij plannen maakt.’

‘Cliché,’ zegt Joseph, ‘die uitdrukking is zo oud als...’

‘De weg naar Rome, of bedoel je Methusalem?’

‘Floriske verwijst inderdaad veelvuldig naar evangeliën en roomse erediensten,’ zegt Joseph, ‘oppervlakkig gezien wellicht als taalgrap, maar met een eernsachtige ondertoon.’

‘En de hymnen,’ zegt Eyoum.

‘Ook de diverse volksliederen zijn, of je het leuk vindt of niet, een afspiegeling van de aard van de volkeren in hun tijd. Als ik ze lees – zingen heb ik al eeuwen geleden achter me gelaten – lees ik een kneuterig verhaal van hoop en verwachting en van een nostalgisch verlangen naar wat ooit heeft bestaan, of wat nooit heeft bestaan, maar wat in de hoofden als romantische werkelijkheid heeft plaatsgenomen. Volksliederen zijn een troostende uiting van primordiaal wensdenken.’

‘Rustieke oergeluiden in arcadisch Drenthe met Siep, Schaop en Scheuper, als metafoor, en de hoogleraar Nederlandse Taal-

en Letterkunde als verpersoonlijking van de Olde Laandschop,' zegt Eyoum. Ze geeft woorden aan de opvattingen van Joseph.

'Het particuliere in *Chicken Curry Madras* krijgt, met hulp van dichters, geleidelijk universele trekken,' zegt Joseph, 'niet overal en telkens, maar ik lees veel aanzetten. De anekdotes zijn voertuigen naar algemene inzichten over liefde, haat, verdriet, onzekerheid, onwetendheid, omgang met diversiteit van kleur en religie, en met overtuigingen buiten de eigen horizon. Floriske zoekt naar haar plek in haar wereld, in haar tijd. Misschien is die universaliteit voor de lezer herkenbaar en kan de lezer zichzelf herkennen in die anekdotes, ook als ze een beetje wringen met de eigen beleving, of misschien juist als ze schuren en wrijven.' Joseph komt op stoom. 'De dierenverhaaltjes uit Barotseland passen ook in dat patroon. Het zijn geen parabels, geen vertellingen als *Verkā, Wolf en de zeven geitjes*,• maar ze leunen er wel tegenaan; universeel met troost en met een moraal.'

Joseph strijkt langs zijn kin. Hij draait zijn hoofd naar de Drentse krent. Middaglicht maakt een feest van de bloesems, een feest dat slechts drie dagen duurt, weet hij.

'Floriske kan met haar ontboezemingen mogelijk aanwezige rafelranden in het leven van de lezer afhechten door een andere invalshoek te laten zien. Jochie Brunnwasser probeert zijn misstap aan de oever van de Luanginga niet te rechtvaardigen, hij gaat het zinloze gesprek over driften niet aan, maar kiest voor vertrek uit de netelige situatie. Over en uit. Onan & Onan hebben elkaar wederzijds gebruikt voor groei naar helderheid; zoals iedereen een ander gebruikt voor ontwikkeling tot wie hij of zij is. Niets meer en ook niets minder. Een lezer met een vergelijkbare ervaring kan steun en troost ontlenen aan de oplossing van Jochie Brunnwasser. Stilstaan bij een belevenis is prima, omzien in verwondering geeft zicht op de toekomst. Niet elke stap van een individu maakt de wereld beter. Niet elke misstap van een individu stort de wereld in verderf.'

Joseph parafraseert het essay *De tedere verteller*, de toespraak van de Poolse schrijfster Olga Tokarczuck bij de uitreiking van de Nobelprijs literatuur in 2018.

‘Floriskes vertelstijl, vanuit het ik-perspectief, is de lezer behulpzaam om zich met haar te kunnen identificeren. De ‘ik’ van de verteller en de ‘ik’ van de lezer kunnen gemakkelijk samenvallen. Vooral de aankleding met trivia is behulpzaam bij die identificatie. In het begin van de novelle kent de lezer de buurtschap De Peel, het Dommerskanaal, en wellicht Chicken Curry Madras. Assen, de stad van paleizen, het Asser bos, het gebouw van de HBS; bekend terrein. Veel lezers zijn in Afrika geweest of in het Verre Oosten. Van andere culturen zijn dagelijkse dingen een beetje vertrouwd. Ook lichamelijke ongemakken, waaronder seks, mits met mate, zijn aanhaakpunten voor de lezer om de plek van de schrijver in te nemen. De lezer heeft genoeg kapstokken voor een *me too*-ervaring.’

‘Ik lees ook vertwijfeling en vluchtgedrag; wegwezen als ik geen uitweg zie,’ zegt Eyoum, ‘met een vleug: hoor ik er wel bij?’

‘Die vertwijfeling en onzekerheid kan ik waarderen, al heb ik ze niet in het verhaal herkend,’ zegt Joseph. ‘Het zijn universele eigenschappen van de mens. In het extreme geval; doe ik het wel goed genoeg?, een relevante vraag vooral voor wie behept is met een rooms-calvinistische opvoeding.’

‘Joseph Nieters,’ zegt Eyoum, ‘De vraag van Joseph Nieters: “Moeten anderen mij wel?”’

‘Floriske,’ antwoordt Joseph, ‘het is Floriske die met vragen worstelt. Ik niet. Ze is nog jong. Ze laat zich nog sturen, al lijkt dat niet steeds zo, door wat haar omgeving van haar verwacht, of door wat zij denkt dat haar omgeving van haar wil. Floriske weet nog niet dat anderen vooral met zichzelf bezig zijn en zich niet bekommeren om hersenspinsels van hun naasten. In die zin heeft ze haar vrijheid nog niet gevonden. Zie de worsteling van Floriske met de aanvankelijke terughoudendheid en de latere avances van Gustav Chimba. Getekend door ervaringen met Singh Singh in Kalmunai, met Jochie Brunnwasser in Kalabo, om de meest in het oog vallende te noemen, speelt ze onbewust een spel van aantrekken en afstoten. De overeenkomst in naam van collega en reisgenoot Gustav

Chimba met haar dode kind werpt aan het slot nieuw licht op het gedrag van Floriske. Als de teerling is geworpen laat ze Gustav Chimba achter.’

‘Hij was functioneel om haar verleden recht te breien,’ vult Eyoum aan. ‘Gustav Chimba was een middel, een van de vele, om van de gebeurtenis van jaren eerder op het strand van Kalmunai een doodservaring te maken in samenhang met losse fragmenten uit haar leven. Misschien is *Iris* een van die fragmenten, of *Kinder-lyck*. Ik mag hopen dat Floriske in het vervolg van haar boek leert om patronen te herkennen om haar levensloop met tederheid in het grote geheel te kunnen zien en te duiden.’

‘Dat had ik graag zo willen zeggen,’ zegt Joseph.

De middagzon laat de bloesems oplichten. Op het gezicht van Joseph verschijnt een glimlach. ‘Nu weet je ook waarom ik de anekdotes rond mijn ziekenhuisbed achterwege laat. Ik heb de belevissen nog niet verteerd tot ervaringen. Ik doe mijn best. Het UMCG levert geestelijke ondersteuners, op verzoek.’

Eyoum tikt Joseph links en rechts zachtjes tegen zijn wangen.

‘Niets daarvan,’ zegt ze. ‘Je hoeft je best niet te doen voor die transformatie, zolang je met mij in gesprek blijft, heb je geen psycholoog, pastor, humanist, imam of dominee nodig. Als je al je best wilt doen, probeer dan niet je best te doen. Verminder de ruis van de buitenwereld. Lees een boek. Reciteer een gedicht. Herhaal je mantra. Ga koffiedrinken en kijk naar de krent. Lees een krant. Leun achterover. Je hoofd, je geest, je ziel weet heel goed uit het universum op te pikken wat je nodig hebt. Niet zo’n haast, dan zijn we eerder klaar.’

Joseph glimlacht.

‘Laat ons bidden.’

***

11. Déjà vu. Zoiets?

‘Heb je een leuke dag gehad?’

Eyoum weet hoe ze Joseph kan ontregelen. Ze kent zijn verboden woordenschat. Joseph heeft een waslijst aan woorden in die categorie vallen: niet gebruiken, vermijden, mee ophouden, verboden. Het zijn de nietszeggende woorden, de gemeenplaatsen, de dwingende woorden. *Leuk* is een van die woorden. Leuk is versleten en op elke beleving en op elk voorwerp en soms op elke persoon van toepassing. Leuke schoenen, een leuk boek, en leuke man, een leuke vrouw en sinds enkele jaren een leuk *het*. “Mijn bouwier vindt baby’s heel leuk.” zegt Joseph als het woord ter sprake komt, al weet hij zijn ergernis en belerendheid steeds vaker te parkeren. Joseph noemt de bijtgrage hond om zijn eigen angst voor honden en ander gedierte te verbloemen. De angst is gebleven, verbloemen verdwijnt met de dag; met dank aan de jaren.

‘Ik heb een leuke dag gehad,’ antwoordt Joseph met nauwelijks een spoor van ironie. ‘Mijn dag stond in het teken van volharding, en’ om een opmerking van Eyoum voor te zijn, ‘dat verwijst niet naar een binnenvaartschip of naar een huwelijk in stervensnood.’

‘Ik ben benieuwd naar een terugblik op je volharding en op de ervaringen die je van die volharding hebt gemaakt,’ zegt Eyoum.

‘Als je me niet te vaak onderbreekt• lukt het me misschien een samenhangend verhaal te vertellen zonder al teveel zijsporen en zonder divergerende associaties,’ zegt Joseph.

‘Prima, ik houd me gedeisd,’ zegt Eyoum. ‘Ik kom niet met koffie, een Drentse krent of met een geschilde appel. En dan nog, ik ken je doolhofwegen. Ze bevatten weinig geheimen voor me. Met jou als gids verdwaal ik niet zo snel.’

‘Om met het slot te beginnen. Eenmaal thuis in bed kwam een fragment van *Vereffeningen*, een gedicht van Seamus Heaney bij me naar boven.

Vreemd hoe iets in het verschiet, eenmaal beseft,
Verandert in iets dat je al kende;
En hoe wat aangetroffen wordt slechts kenbaar is

In het licht van waar je doorheen bent gegaan
De zevende hemel is misschien
De hele waarheid van een tot stand gebracht zesde zintuig.

Althans, wanneer het licht over me heen spoelt
Zoals die keer op de weg buiten Coleraine
Waar de wind zouter werd, de lucht gejaagder

En zilverlamé sidderde op de Bann.
Midden in de vaargeul tussen de geverfde palen.
Die dag zal ik in de pas lopen met wat mij ontglipte.

Niet voor het eerst. Ik leerde het gedicht jaren geleden uit mijn hoofd, al dan niet licht verbasterd. De strekking, daar gaat het me om.’

‘Alsof alle puzzelstukjes bij elkaar komen, alsof je levensloop één geheel begint te vormen uit de barokke en bizarre gebeurtenissen op je pad. Alsof je van je belevenissen een ervaring maakt die een harmonieus onderdeel vormt van je bestaan. Alsof alles zo moest gebeuren om op je huidige plek te komen. Een déjà vu. Zoiets?’ Eyoum trekt haar wenkbrauwen hoog.

‘Zoiets,’ knikt Joseph. ‘Zoiets.’ Als wil hij zijn eigenheid bewaren laat hij volgen, ‘maar dan anders.’

Hij draait zijn hoofd naar de bloeiende krent met bruine bloembodembaadjes. Hij vervolgt.

‘Ik was vroeg op het kankerpaviljoen. Ongemak in mijn lijf en hoofd was mijn deel. De twee weken tussen de kuren verlopen meestal prettig en aangenaam, als gebruikelijk in de jaren van onwetendheid daarvoor. Deze keer kwam een griep voorbij met kleine ongemakken, bekend bij ervaringsdeskundigen. Ik laat de symptomen achterwege. De mevrouw met de eerste naald, voor bloedafname, haalde me

uit de meegereisde melancholie. Ik prees haar deskundigheid. Ik prees de priktechnieken, ik prees de medewerkers die het mogelijk maakten binnen een uur mijn binnenste stromen in kaart te brengen. En van de tientallen voor en na mij. Ik was niet alleen op het speelveld, dat voor anderen wellicht een slachtveld is. Het is nog geen patroon, toch probeer ik bij elke ontmoeting in het kankerpaviljoen een aardige vraag te stellen om mezelf op te tillen. Wie goed doet...

Voetje voor voetje schuifelde ik na bloedafname naar het Plein. Uit het niets kwam Samiksha. Blijde lach. Blij me te zien. Na haar studie, na haar promotie op kosten van het Fonds, na de buffetten bij ons thuis, na de aardbeving in Nepal die haar ouderlijk huis verwoestte, na Corona die haar baan als rondreizend TBC-adviseur beëindigde, is ze op een passende plek in het UMCG terechtgekomen. Elke keer als ik aan het infuus ga wil ze me spreken. Niet over mijn kwaal.

We spraken over Nepal en cultuurverschillen. Over persvrijheid, armoede, kansen voor vrouwen, en, over rolpatronen en tradities. Ze haalde thee voor me, Ceylon, en een broodje kaas voor mijn opstandige maag. Een eerdere keer bracht ze in bakjes linzensoep en Chicken Curry Madras.

In haar geboorteland, geplaagd door corruptie, is er veel aandacht voor het spirituele, voor saamhorigheid en familieverbanden. Wie zich schikt in de traditie heeft een prettig bestaan, als het om de dagelijkse dingen gaat. Geborgenheid en aandacht. Wie een eigen gang wil gaan en eigen talenten wil ontplooien buiten de kaders van de geschreven en ongeschreven mores kan beter vertrekken. Ik hoorde vertrouwde zaken.

In Nepal, en veel andere landen, heerst cultureel gezien het collectief. Het individu is ondergeschikt. Hier, bij ons, lijkt het omgekeerde het geval. Iedere voor zich. Het collectief van kerk en verenigingen is verdwenen. Het nieuwe collectief bestaat uit hooligans, wap- en woke-activisten en andere groepen vaak met slechts één gezamenlijk doel. Een gemeenschappelijk doel dat vaker dan eens destructief lijkt te zijn, zelden opbouwend. Zo heeft ook de stijgende

hulpvraag van jeugd naar geestelijke ondersteuning een bron in het wegvallen van die gezamenlijkheid. De samenleving is geatomiseerd, in de gasfase terechtgekomen. Gas is niet voor niets afgeleid van chaos.

Samiksha stond op, er wachtte een promotie aan de Broerstraat. Ik hield haar hand vast, zolang dat kon. Ze had geen haast. Weg was ze.

Ik reikte naar het restje thee in de papieren beker. Mijn hand begreep mij niet. Ik depte het plasje met een zakdoek.

Thuis vond ik in de boekenkast haar proefschrift. *Optimizing Levofloxacin Dose in the Treatment of Multidrug-Resistant Tuberculosis. An Integrated PK/PD Approach*. De strekking: een lage eerste doses van het medicijn zorgt voor een langer genezingsproces. Beter flink aanpakken in het begin. Zachte heelmeesters maken stinkende wonden. Ik wist het al.

Onder de stellingen (Propositions) las ik:

8. When you come out of the storm, you won't be the same person who walked in. (Haruki Murakami)
9. Nowhere is home. Everywhere is home. (Ben A. Wise)
10. The notorious *Mycobacterium tuberculosis* taught me just one thing – to persist!

***

Ik heb de hematoloog nog niet zonder mondkapje gezien. Haar ogen wijzen me de weg. De kleur weet ik niet na al die keren, wel de oogopslag. Ik ken haar stem. Niets nieuws van het front. Op één onderdeel na – een eiwitmolecuul heeft een te lange staart – is alles zwart in mijn bloedbeeld. Mij mankeert zo goed als niets. Kort gezegd: ik ben gezond, mij mankeert niets. Ik ben wie ik geloof te zijn.

Er is een psycholoog beschikbaar om over kanker en dood te praten. Ik mag mijn zielenroerselen uitstorten, als ik dat wil. Ik wil graag in gesprek met een luisteraar, zeg ik, er is geen

hoge nood. Ik heb Eyoum om mee te spreken. Eyoum geeft me passende feedback.'

"Wat hebt u van Eyoum geleerd," vroeg de hematoloog.

'Ik zei dat je me vertelde het larmoyante achterwege te laten, dat twee drie woorden genoeg zijn om misselijkheid te duiden, om snel daarna over te stappen op dagelijkse dingen en literatuur. Ik zei dat ik tijdens het consult vertel wat ik eerder met jou besprak. Bij het afscheid, bij mijn gang naar het infuus, trok ze haar mondkapje naar het puntje van haar neus. Ze lachte me toe. Ik zag haar ogen met bekende kleuren. Half in de deur keek ik om. Ik voelde haar hand op mijn schouder. De hand van Eyoum. Jouw hand.'

***

'Het kankerpaviljoen is de leukste werkplek in het UMCG,' zegt de jonge vrouw die pas nog meisje was. Ik laat mijn leuke bouwvier in het hok. 'Rustiger, vrolijker, we lachen veel.'

'En geen poep, pies en andere lichaamssappen,' zeg ik. Ze knelt mijn bovenarm, tikt met haar wijsvinger. 'U hebt dunne aderen.' Ze prikt. Ze drukt om beurten spuiten leeg in de infuusslangen tot piepsignalen aangeven dat gif en medicijn door d'ad'ren vloeien.

De wereld drupt bij mij naar binnen. Ik heb het naar mijn zin.

***

'De volharding gaat je gemakkelijk af,' zegt Eyoum na mijn relax. 'Je klinkt alsof je uitkijkt naar de volgende kuur.'

'Alles op zijn eigen tijd,' zeg ik. 'Toch raak je een snaar die mij niet onberoerd laat. Ik krijg nog geen greep op mijn beleving. Ik kan er nog geen ervaring van maken.'

'Doe een poging,' zegt Eyoum.

'Ik las gedichten van J. Bernlef,' zeg ik. 'In *Vreemde wil* schrijft hij een ode aan Paul Valéry.'

'Jouw geestverwant,' zegt Eyoum.

'Mijn geestverwant schreef *On ne résume pas une mélodie*.
Bernlef schrijft over die niet samen te vatten melodie in
Vreemde wil. Ik laat je het laatste deel horen.'

'Geef je me uitleg?' vraagt Eyoum.

'Nee,' zeg ik. 'Ik geef geen uitleg. Je begrijpt me zonder.'

*

Dit lied valt niet te resumeren
zo min als in woorden het gedicht
dat zijn kern gevormd weet door een vreemde wil

Meer wenst het ons niet te leren dan
dat alles in beweging is, iedere gedachte, elk gezicht
dit lied valt niet te resumeren

Toch moet het deze stortvloed keren
met een eigen soortelijk gewicht
dat zijn kern gevormd weet door een vreemde wil

Elk woord moet zich tot het uiterste verweren
tegen de onverschilligheid van het licht
dit lied valt niet te resumeren

Zo leert de hovenier met zorg creëren
het gebied dat voor geen onkruid zwicht maar
dat zijn kern gevormd weet door een vreemde wil

Men kan maar één ding tegelijk beweren
starend in het verglijdend vergezicht
dit lied, dat zijn kern gevormd weet
door een vreemde wil, valt niet te resumeren.

***

12. Over trots

De Drentse krent heeft alle bloesems laten vallen. De kruin kleurt bruin door de bloembodems met daaronder groene tinten van de nieuwe bladeren. Opvallend dat de groene blaadjes pas komen nadat de witte bloesems zijn gevallen. De ochtendzon markeert de natte dunne kronkelende stammen, als wanhopig omhoog reikende armen zou ik zeggen, als dat niet heel erg cliché zou klinken. Een duif probeert een nest in de Drentse krent te maken; slordige bouwers, onhandige vliegers, gemakkelijke prooien zijn de vredesboodschappers. April koestert haar wil in de nadagen. In mei leggen alle vogelen een ei, *hinase hic anda thu.*•

Joseph zit in de ochtendzon achter het vensterglas in afwachting van hogere buitentemperaturen. Hij heeft een gloeiend hoofd en trillende benen. Alles verandert in wat hij al kende van eerdere kuren.

‘A penny for your thought,’ zegt Eyoum, ‘al weet ik dat jouw gedachten veel kostbaarder zijn, en onnavolgbaar.’

‘Het onnavolgbare is mijn kapitaal, mijn vermaak,’ zegt Joseph. Hij vervolgt. ‘Ik dacht aan cyclofosfamide. In een vorig leven heb ik een toetsvraag gemaakt over dit kankermedicijn.’

‘Bereken de moleculaire massa,’ zegt Eyoum ad rem.

‘Nee,’ Joseph schudt zijn hoofd, ‘waarschijnlijk iets over geometrie, of over hybridisatie. Ik ga dat niet uitleggen, dat tijdperk van toelichten en verklaren is voorbij, tenzij er indringende vragen zijn.’ Joseph tilt zijn tintelend linkerbeen over zijn rechterknie. Hij kent enkel indringende vragen.

‘Zo komt cyclofosfamide in de reeks van ontmoetingen met oude bekenden.’ Er klinkt enige ironie in Eyoums stem. ‘Misschien had je gezien Waldenström beter toetsvragen kunnen maken over dopamine.’

Magisch denken, gaat door het hoofd van Joseph. Alsof elke futiele gebeurtenis – in dit geval een toetsvraag over cyclofosfamide – verband houdt met alle andere futiele gebeurtenissen – in dit geval met kanker. En misschien is dat

zo. Schreef Olga Tokarczuk niet dat het vertrek van Columbus in 1492 naar het westen, een onbetekenend voorval, leidde tot de bijna totale uitsterving van de inheemse bevolking van de Amerika's, leidde tot een einde aan de landbouw aldaar, leidde tot groei van tropische oerwouden, leidde tot reductie van CO₂ in de atmosfeer, met een kleiner broeikas-effect tot gevolg, waaraan we hier in Europa de kleine ijstijd hebben te danken en de winterschilderijen van Hendrick Avercamp. Misschien heeft alles met alles te maken, maar zijn we te blind om die verbondenheid te kunnen, te durven, of te willen zien.

'Vertel me over trots,' zegt Eyoum. Ze haalt de dromer uit zijn universum. 'Je las in *de Volkskrant* over *Trots – De filosofie van een emotie*, de dissertatie van Martha Claeys.'

'Wat heb je mooie borsten,' grijnst Joseph. 'Ik ben trots op je.'

'Wat heb ik mooie zwarte borsten,' riposteert Eyoum.

'En...?' Joseph trekt zijn wenkbrauwen hoog.

'Wat heb ik een mooie...' Eyoum maakt haar zin niet af.

'Floriske is trots op haar mooie blanke borsten,' zegt Joseph. 'Ik heb me vaak afgevraagd hoe ik in haar boek die terugkerende trots kan duiden. Wilma Schreuder is trots op haar hele lichaam, ook op haar...'

'Kut,' zegt Eyoum, 'noem elk lichaamsdeel gerust bij de naam.'

'Trots,' gaat Joseph verder, 'ik had er een hekel aan. Ik had er een hekel aan omdat ik het woord en de bijbehorende emoties niet kon duiden.'

'Trots op de eigen taal, trots op de provincie, trots op de Zuidoosthoek, trots op je afkomst, trots op...' Eyoum wacht en zegt, 'spreek verder.'

'Martha Claeys is trots op haar lichaam, op haar hoofd, op haar ogen, met mijn kleuren; groen, bruin, blauw en meer tinten. Ik ken haar van de foto in de krant. Ze houdt een narcis in haar handen.'

'Narcissus, de god van de eigenliefde.'

'De filosoof, ach wie wil geen filosoof zijn, onderscheidt drie varianten van trots; zelfwaardering, zelfrespect en zelfliefde.'

'Leg uit.'

‘Zelfwaardering gaat volgens Claes over prestaties en jezelf groter maken dan de anderen. Zelfwaardering gaat over verschillen en onderscheid maken.’ Joseph parafraseert het artikel in de krant.

‘Dat is waar je weerzin vandaan komt,’ zegt Eyoum. ‘De trots, de zelfwaardering over herkomst – in ben een Drent en jij niet – en over trots op dialect. – Ik spreek zuiver Drents, jij niet. Jij wordt nooit een van ons. Trots als voertuig van identiteit.’

‘Vermeende identiteit,’ zegt Joseph. ‘Van wie ben je er één?’

‘En de tweede variant?’ Eyoum wil meer weten.

‘Zelfrespect,’ zegt Joseph, ‘gaat volgens Claeys over het opeisen van een gelijke positie. Je vraagt respect voor je kleur, je seksuele geaardheid, de kleur van je ogen, je haar, voor zaken waar je part noch deel aan hebt gehad; het genetisch godsgeschenk.’

‘Wat heb ik mooie borsten. Wat heb ik mooie zwarte borsten,’ zegt Eyoum.

‘Dat bedoel ik.’ Joseph maakt een Japanse buiging; Maborosi no Hikari. Ik groet het licht in U. Hij strijkt met zijn hand over zijn hoofd. ‘Zet je licht niet onder de korenmaat.’

‘Respect voor je kale kop.’ Eyoum lacht. ‘En de derde variant?’

‘Zelfliefde is trots op al je handige en onhandige eigenheden. Het totaal. Die zelfliefde staat los van de mening of het commentaar van anderen. Het is de kritische poort naar zelfkennis.’ Joseph legt de krant op tafel.

‘Zelfliefde,’ zegt Eyoum, ‘lijkt verdacht veel op jouw schrijfdrift, je eeuwige worsteling met taal.’

‘Met taal,’ zegt Joseph, ‘maar meer nog met de inhoud van wat de taal onthult en verhult. De eeuwige inspanning naar wat taal vermag te zeggen.’

‘Lees maar, er staat niet wat er staat.’

Eyoum staat op. Ze haalt borden uit het keukenkastje. Uit de besteklade neemt ze messen, vorken, lepels. In dezelfde gang diept ze onderzetters uit een lage lade.

Joseph spreidt de krant.

Ze eten Chicken Curry Madras. Vlekken van de Curry

verbergen de narcissen en de ogen van de jonge filosoof.

Als Eyoum de borden en pannen weghaalt knikt ze naar de krant. 'Gaat die zo naar Floriske,' vraagt ze, 'met de gevlekte herinneringen aan onze gedachtewisseling?'

'Onze filosofieën kennen geen grenzen,' zegt Joseph, 'Floriske weet genoeg van de reikwijdte van Chicken Curry Madras.'

***

*** Emmen & Literatuur ***

Het was alsof ik nooit weg was geweest uit mijn enig Drentelandje. De enige verandering die me opviel nadat ik mijn voeten op vertrouwde bodem had gezet was de kleur van de nummerplaten van auto's. Niet langer witte letters en cijfers op een blauw bord, maar zwart op geel. Misschien keek ik niet goed en hield ik mij vast aan de beelden uit mijn kindertijd. Misschien wilde ik niet zien dat ook in de Zuidoosthoek de onherstelbare verbeteringen zich in een eigen tempo voortzetterden (hebben voortgezet).

Mijn eenhandige broer Jans woonde inmiddels in een koloniehuisje in Frederiksoord, tegenover het doktershuis, niet ver van de fruitboomgaard, naast het huidige museum met vooral een visuele terugblik op het regionale erfgoed. Jans was onderwijzer aan de basisschool in dienst van de Maatschappij van Weldadigheid. We spraken elkaar een uur, misschien langer, over zijn succesverhaal. Jans had een volledige betrekking als onderwijzer, was dirigent van het schoolkoor, schreef het toneelstuk voor de jaarlijkse uitvoering, publiceerde in de *Oprechte Steenwijker Courant* over weldadigheid in de 19e eeuw, verzorgde een feuilleton in de *Gezinsbode* over amoureuze botsingen tussen kroost uit de gereformeerde boerenfamilie Knokkelmans en nazaten van katholieke kolonisten, had inmiddels twee kinderen verwekt – Esmeralda en Devon –, met de derde – Bronwyn – onderweg, hield nog heel veel van zijn vrouw, van wie hij de naam niet noemde. Binnenkort zou de douche plaatsmaken voor een badkamer met roze tegeltjes, met een bidet en een wc-pot met warmwaterdouche, zodat hij als eenhandige zijn billen kon reinigen met één druk op de knop.

Achter het huis was een schuurtje met daarin een kippenhok voor twintig legkippen. Op mijn navraag bevestigde Jans dat de legnesten voorzien waren van deurtjes. Ik merkte dat hij hees begon te worden, hij sprak telkens in de overdrive, alsof

hij iets had te verbergen of wilde vermijden. Ik zweeg om het gesprek te laten eindigen. Voor hij de hoorn op de haak legde nodigde hij me van harte uit bij hem op bezoek te komen. Wat ik niet serieus nam. Hij zou me zijn adres sturen en een uitnodiging voor de schoolvoorstelling. – Die kreeg ik nooit. – Ik bedankte hem hartelijk. Minstens vijf minuten luisterde ik naar de pieptoon. Niets, Jans had me niets gevraagd. Ik had niets verteld. Welcome home, zei ik voor ik de hoorn op de haak legde. In mijn hoofd antwoordde de piep tot laat in de nacht.

***

De eerste week na mijn landing woonde ik bij Mary in Assen. Ik sliep niet bij haar in bed. Ze had een stretcher uitgeklapt in de logeerkamer. Mary deelde één keer in de week haar twijfeljaar met Dr. Aschendorf, haar kunstmecenas. De leraar scheikunde naderde zijn vervroegd pensioen en had zich opgeworpen als kenner van hedendaagse kunst. Hedendaags betekende vooral abstract, hermetisch, primitief met een verhaal en kunst met een onbegrijpelijke knipoog. Aschendorf had een galerie aan huis. Hij had een voorkeur voor post-magisch realistisch werk, als van Kees Thijn, die misschien wel een surrealist was, verwant aan quasi-realisten als Klaas Koops en kornuiten. Mary noemde namen van beroemde geestverwanten: Giorgio de Chirico, René Margritte, Salvador Dali, Carel Willink, Raoul Hynckes. Ik kende ze allemaal. Mijn zus mocht al het genoegen smaken van meerdere duo-tentoonstellingen en een solo-tentoonstelling in Bad Bentheim. Vrouw Aschendorf – Wilhelmine Whitewash – beschilderde ebbenhouten maskers met een Afrikaanse touch; met verdunde kalkmelk door haar eega in het scheikundekabinet samengesteld. Dr. Aschendorf, vertelde Mary, was als literair angehaucht kunstkenner een liefhebber van het werk van W.F. Hermans, vooral omdat Hermans ook het bed deelde met een zwarte vrouw, zij het dat Wilhelmine Whitewash een veel donkerder huidskleur had. Zo kwamen witte en zwarte culturen bij elkaar. Mary's

kuikenversnipperaar hoorde bij de permanente collectie.

Ik was heel blij met mijn logeeradres, maar ik wist ook: Hier wul ik vot. Zeker nadat Wilma, het paardenmeisje uit de Appèlbergen met een aura van Russisch leder, op een avond kwam buurten op de twijfelaar. Hoogleraar Siep Scheuper zou ongetwijfeld ook zijn opwachting bij mijn kunstzinnige zus smaken.

Om niet geheel in idiosyncrasy te belanden nam ik de volgende ochtend de bus naar Erica. Bij Tony Roosken leende ik een fiets met drie versnellingen – Sturmey Archer – en nog voor het Angelus parkeerde ik mijn gazelle naast Pension Veltrop. Er waren geen gasten.

Het duurde even voor Anna mij herkende.

‘Je bent niets veranderd,’ zei Anna.

Ik had geleerd dat tegenspreken geen zin had. Elk atoom, elk molecuul in een mens heeft na een jaar plaatsgemaakt voor een ander atoom en een ander molecuul, om over gedachten, gevoelens en verlangens maar te zwijgen. Alles verandert en blijft toch hetzelfde had Op de Weegh gezegd. Ik vroeg me af hoe het met hem zou zijn. Ik belde niemand.

Een gesprek met Anna was bij vlagen mogelijk. Dan weer was ze helder, dan weer leek ze van de wereld. Ik kende in die jaren nog niet de verschijnselen van dementie.

In een helder moment pakte Anna de *Emmer Courant*. Ze wees me op een vacature voor een leraar Nederlands in Emmen. Ik belde. Nog dezelfde middag kon ik op gesprek. Rector Dr. Wolff had haast.

***

Diezelfde avond nog fietste ik terug naar Anna Veltrop. Ik had een volledige baan als lerares Nederlands op mijn oude HBS, die na de Mammoetwet van naam was veranderd. Het gebouw was nog hetzelfde. Ik kende nog een paar oudleraren. De meesten waren nieuw en jong, een ideale plek om een levenspartner te vinden. Ik was niet op zoek.

De maandag erop kon ik gelijk beginnen. De nood was

hoog en de deugd – ik – was als een godsgeschenk uit de lucht gevallen. Dat Dr. Wolff niet de hemel als oorsprong noemde was voor mij een teken van afnemend katholicisme.

Ik belde Mary dat ik mijn oude kamer, de kamer van Oom Singh, in pension Veltrop had betrokken. Voorlopig zou ik niet weer naar Assen komen. In het weekend fietste ik naar Coevorden voor enkele essentiële aankopen. Potjes, flesjes en tubes met vloeistoffen en vetten voor persoonlijke verzorging, deodorant, tandpasta, tampons, inlegkruisjes, condooms, verschooning en nette kleding voor een lerares van begin 30. Bij een kantoorboekwinkel kocht ik een lerarenagenda; overbodig bleek later. Ik kreeg een Karmelagenda. Op de terugweg fietste ik over de Kanaalweg. Ik snoof de lucht en het fijnstof van kippen. Er brandde nergens licht; niet buiten mij en niet in mij. Ik had een black out. Ook aan de Warmoesweg kreeg ik geen lucide ervaring. Bij voorheen tuinderij vader van Jan Warmoes kocht ik een kilo vleestomaten. Ter plekke sneed ik een vleestomaat doormidden. De vleesaders zagen er inderdaad uit als Arabische en Singalese karakters. Een boodschap van Allah of Boeddha kon ik, in tegenstelling tot een moslim uit Den Haag, niet ontwaren. Het was me niet helder waarom de Allerhoogste vleestomaten als communicatiemedium had gekozen. Bijbel, Koran en Kama Sutra waren voor mij al cryptisch genoeg. Ik at beide helften voor ik verder fietste.

Mijn kamer van Oom Singh leek onveranderd. Ik meende zelfs de lichaamsgeur van Oom Singh te ruiken – een exquise melange van kerrie, knoflook, saffraan en sperma –, als was de kamerlucht een Madeleine koekje van Proust. • Toen ik het raam op de haak zette hoorde ik winterkraaien opvliegen. Ik was weer thuis.

Anna Veltrop had een tafel gedekt voor twee; voor haar en voor mij. Anna was vergeten te koken. Ik maakte tomatensoep van de verse vleestomaten uit de kas van voorheen de vader van Jan Warmoes en Chicken Curry Madras naar het Drentse oerrecept.

‘En?’ vroeg Anna nadat ze tweemaal had opgeschept, ‘heb ik lekker gekookt, of niet?’

‘Net als vroeger,’ zei ik. ‘Lekkerder zelfs dan de Curry van Oom Singh.’

‘Waar blijft Singh?’ vroeg Anna.

‘Oom Singh is verlaat,’ zei ik. ‘Anna, ziet gij al iets komen?’•

Anna zag niets komen. Ik bracht het toetje; yoghurt met warme kersen en slagroom.

Ik ruimde af, bracht Anna naar de badkamer en de slaapkamer. Ik wachtte tot ze sliep.

Ik sloeg mijn bed op, zette het raam op een kier, sloot het gordijn – de winterkraaien vlogen op – kleedde me uit, gleeed in mijn nieuwe nachtpon, trok het dekbed over me heen, deed het bedlampje uit, zuchtte driemaal, gleeed met mijn handen van mijn mooie borsten naar mijn hunkerend kruis. In mijn hoofd hoorde ik Hildegard von Bingen en brommergeluiden. Ik herkende de Berini jeunesse. Ik spreidde mijn benen en fluisterde “Jan, Jan, Jan Warmoes”.

***

Die maandag was mijn eerste schooldag. De lessen Nederlands waren vervallen, zodat ik gelegenheid had om boeken, krijt, wisser en andere benodigdheden te regelen. Ik kreeg een Karmelagenda, dat had ik al gezegd. Tijdens de pauze stelde Dr. Wolff me voor; Floriske van de Pot. Cum laude uit De Peel. Polyglot. Internationale ervaringen. Regionaal onderlegd. Dr. Wolff liet zijn blik zakken vanaf mijn kin tot aan de rand van de tafel. Ik wachtte. Mijn mooie borsten bleven onbenoemd. Helaas.

Ik maakte kennis met mijn collega’s. Er was een doos met appeltaart als welkom. De eerste die naast me schoof was een man van mijn leeftijd.

‘Frans Duits,’ zei hij, ‘Engels.’

‘Bonjour. Schön, Sie zu begrüßen,’ antwoordde ik. ‘Here is your apple pie.’ Ik schoof hem een taartpunt toe. ‘Möchten Sie Schlagsahne?’ Ik was verbaasd over mijn gevatheid.

Aan de andere kant van de tafel kreeg ik gezelschap van Menno Magnin, hij bleek de leraar geschiedenis, met specialisatie Drentse kerken.

‘Jij bent een geboren Zuidoosthoeker, heb ik zojuist van Dr. Wolff vernomen,’ zei Magnin, ‘dan weet je weinig van Drentse kerken op het zand, vermoed ik. Katholiek?’

Ik schoof een Apfelkuchen over het midden en knikte. ‘Bitte,’ zei ik. ‘Die Vorfahren sind in Lutgen geboren. Katholische Poepen.’

Magnin vroeg niet verder naar mijn afkomst en religie. Hij wist alles. Aan een kwart woord had hij genoeg, zou ik later ontdekken; wat luisteren betrof.

‘Weet je ook waarom er in Peize rond de kerk een bakstenen muurtje is gebouwd?’ Magnin prikte met zijn vork in het appeltaartje, opende zijn mond als Holle Bolle Gijs, spoelde restanten weg met koffie. En vervolgde, ‘dat weet je, als roomse veenpoepdrent, vast niet.’

‘Er is in Drenthe nog een oude kerk met een laag muurtje om voorheen de begraafplaats, het kerkhof, waarvan ik de naam even niet meer weet,’ zei ik. ‘Ik weet wel dat het muurtje wroetende varkens, net als mensen omnivoren, van lijkenpikkerij weg moest houden.’

Magnin stak zijn pink tussen wang en bovenste kiezenrij, knikte, stond op en zei: ‘Prettig met U kennis te hebben gemaakt.’

Boven de deur naar de leslokalen zag ik een klein grijs gelakt metalen kruis bevestigd. Later ontdekte ik boven elke deur zo’n kruisje. Nog steeds associeer die kruisjes met kuisheidsgordels en met gereformeerden, die zo fien – als poppenstront – en zo anti-paaps waren dat ze zelfs het kruis uit hun onderbroek knipten.

Ik heb nog een foto met bijna alle leraren van de school. Als ik mijn best zou doen, zou ik van ieder een anekdote of eigenaardigheid kunnen vertellen. Ik doe dat niet. Ik beperk me tot enkele highlights.

De kennismaking met mijn collega’s op die eerste maandag leverde mij voldoende inspiratie voor schrijfpoddrachten voor havo-5 en vwo-6. Dat ging als volgt:

***

Met de examenklassen belandde ik gelijk in het diepe. Van de ene kant was dat spannend, van de andere kant geruststellend. Welbeschouwd waren de lessen meer een oefening in motiveren en stimuleren dan overdracht van vakinhouden. De kennisbasis was in voorgaande jaren gelegd. Het examenjaar was een afronding. Net als eertijds op de HBS waren de zwakke broeders en zusters, en de begaafde leerlingen die geen uitdaging hadden gekend of nodeloos verstrikt waren geraakt door hun thuissituatie of door hun hormoonhuishouding, in het voorlaatste jaar gedoubleerd. Ze waren blijven zitten, zodat their minds had time to settle.

Menno Magnin, de leraar geschiedenis, de senior die niet kon verhullen door mij en mijn lichaam gefascineerd te zijn, gaf me ongevraagd advies. “De eerste weken er bovenop zitten, hard aanpakken, anders lopen ze met je weg. Elke week twee leerlingen eruit sturen. Binnen drie weken een proefwerk.”

Onbewust gaf de ex-beroepsmilitair, die, met spijt in zijn stem, naar eigen zeggen nog nooit iemand had doodgeschoten, een inkijk in zijn eigen kwaliteiten. Ik knikte, alsof ik zijn aanpak beaamde.

‘Hartelijk dank voor uw adviezen,’ zei ik. ‘Ik waardeer uw betrokkenheid.’

Ik had geleerd om elke aanval te pareren door op metaniveau te reageren; niet op de inhoud, maar op de procedure, het proces. Misschien, maar dat kan ik niet reconstrueren, volgde ik de destijds onbenoemde aanpak van Op de Weegh. “Ik zie dat je scheef in de bank zit. Ik zie dat je naar buiten kijkt.” Met gedoseerd, maar vasthoudend en zacht dwingend oogcontact tot de culprit zich conformeerde aan de mores. Als dat niet hielp ging ik naast de leerling zitten. Ik ging niet weg voor het gedrag van het kind naar mijn wens was. Mijn lichaamstaal was en is vaak overtuigender dan mijn woorden. Met macho gedrag vang je geen kippen, had ik thuis geleerd.

Nee, ik was niet van de Magnin-methode. Ik vertelde een

kort verhaal, las een gedicht voor, vroeg een of twee leerlingen hun fietstocht naar school te beschrijven, liefst zonder “en toen, en toen”, vroeg naar een limerick, een cartoon, een vrij vers of een sonnet. Ik vroeg naar een meerduidige uiting van lichaamstaal en mimiek. Uiteraard gebruikte ik bij een les in het scheikundelokaal het mij zo vertrouwde PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE om de grammaticaregels te repeteren. De uitdaging om zelf na te denken legde ik telkens naast de lesstof, zodat ook leerlingen met een affiniteit voor taal, die niet verder gingen dan plat praten, mee wilden doen.

Elke week vertelde ik over een boek dat ik had gelezen. Ik begon met regio'schrijvers. *Bartje* van Anne de Vries kenden ze van horen zeggen. Ik las de bruine bonen-passage voor. Voor wie het verhaal niet kent. Bartje maakt deel uit van een arm gezin. Hij helpt zijn moeder en krijgt de toezegging dat hij het prakje dat van de vorige dag is overgebleven als avondmaal mag. Hij hoeft geen bruine bonen te eten. Eenmaal aan tafel houden vader en moeder geen woord. Alle kinderen moeten om beurten bidden voor de bruine bonen op hun bord. Bartje volhardt in zijn weigering. Zijn ouders volgen de Magnin-methode, die ook in Japan populair was, door hun schreeuw: eruit! Vader en moeder zijn onverbiddelijk.

Bartje

Maar vaders eeltige hand beukt op Bartjes broekje. En die slimme, kalme Bartje is veranderd in een kleine woesteling.

Hij trapt, bijt, slaat om zich heen. Hij gilt: ‘Nooit, nooit, nooit!’...

Dan zet moeder de deur wagenwijd open en vader stoot hem naar buiten.

‘En de drommel zal je halen, as ie nog een stap over de drempel doen!’ buldert vader, hijgend.

‘Te bint ja een wild dier geliek!’ roept moeder. ‘Zoek dan maar een ander huus op, heur! Wij willen zo’n stiefkop niet meer hebben.’

‘Zo is ‘t,’ bevestigt vader, verrast door dit nieuwe gezichtspunt.

‘Smeer hem maar. Zuuk maar een ander vader en moeder. En heb ‘t hart eens in ‘t lief, da’j weeromme kommen.’

De deur slaat dicht.

De opdracht, ik noemde het verzoek, was een essay, kort verhaal, gedicht, liedtekst, limerick of wat dan ook een narratief te schrijven geïnspireerd op *Bartje* en op eigen *belevenissen* – anekdotisch – of gebaseerd op eigen *ervaringen* – doorleefde conflicten met opvoeders of leraren.

De werkstukken gebruikte ik om tekstanalyse op toe te passen; wat is het thema, welke zijn de kernbegrippen, waar vind je de gidswoorden? Na deze zelfoefeningen bleken oude examenopdrachten voor de meeste leerlingen eenvoudig. Ik had ze laten zien hoe nuttig het was eigen ervaringen te ontleden, van een duiding te voorzien, te reflecteren op belevenissen en analyses te verwoorden op metaniveau. Mijn aanpak was: van onderop, beginnen bij wat eigen is en vertrouwd. Noem mijn aanpak: zelfliefde, een voortdurende inspanning de eigen aard en de eigen drijfveren te onderzoeken.

Met schrijfopdrachten legde ik de lat steeds hoger. Ik begon met drie zelfstandige naamwoorden: e.g. tuinhuisje, woonwagen, paardenhoofdstel. Schrijf een verhaal, niet meer dan 300 woorden, waarin deze woorden in volgorde voorkomen. Het vervolg: de woorden komen nogmaals voor in omgekeerde volgorde.

Een leek kan deze opdracht uitbreiden en differentiëren naar kennis en kunde van leerlingen. Ik vergrootte de uitdaging door vijf boektitels te noemen: *Omzien in verwondering*, *Strohalm voor de lezer*, *Een ongeneeslijk heimwee*, *Wat af is is niet gemaakt*, *Marthao Ledeng de bloem van het darp*.• Leerlingen uit Barger-Compas en verre omstreken mochten de laatste titel vervangen door *Kleine Hein* van dorpsgenoot Gerhard Heinrich Vocks, de enige katholieke streektaalschrijver ooit.

Magnin vroeg nooit naar het hoe en waarom van mijn didactiek. Ik vermoed dat hij zichzelf en zijn manier van lesgeven nooit had geanalyseerd. Zijn haantjesgedrag verplaatste zich van ‘erudiete’ betweterigheid over Drentse geschiedenis naar hormoon gestuurde roomse gebiologeerdheid op de uitstekende delen en op de geheime Reve-openingen van mijn lichaam. Waar de mogelijkheid zich voordeed maakte hij gebruik van de situatie om een blik in mijn blouse te werpen. Fysiek heeft Magnin mij nooit aangeraakt, ook heeft hij geen verholen toenaderingen gedaan, of ze moeten mij ontgaan zijn. Door mijn opvoeding, door mijn lessen uit De Peel, door de lessen van Op de Weegh, door mijn ervaringen in de vrömde heb ik geleerd veel te negeren, maar misschien is mijn beperkt blikveld genetisch bepaald en niet zonder ingrijpende belevenissen te modificeren; modificaties die volgens Op de Weegh bij zetmeel veel gemakkelijk door te voeren zijn dan bij mensen.

De ingrijpende gebeurtenissen dienden zich een paar jaar later aan. Daarover straks.

***

Ik hoorde op school nog niet tot het meubilair, maar ik was aardig op weg. De resultaten van mijn examenklassen waren elk jaar bovengemiddeld. Bij verkiezingen van leraar van het jaar werd ik driemaal als tweede genoemd, na Frans Duits, mijn collega Engels. De criteria voor beste leraar waren onhelder. De verkiezing was een maat voor populariteit zonder onderbouwing. Ik zag mijn score als een waardering voor mijn respectvolle omgang met de leerlingen. Ik nam ze serieus. Ze kregen van mij een eernschtig antwoord op hun vragen. Op een wellicht provocerend bedoelde vraag of ik wist wat beffen betekende, antwoordde ik. “Natuurlijk weet ik dat. Iedere jonge vrouw zou dat moeten weten en ervaren. En elke jongeman met enige passie, met hartstocht, en met liefde in zijn lijf, en op zijn tong; graag beffen met gepoetste tanden, hoort geen vreemdeling te zijn in Jeruzalem.”•

De leerlingen waren nog onbekend met de uitdrukking. Ze kenden Jeruzalem enkel per ongeluk van een schaars kerkboek en van topografie. Niemand wist dat “zicht op Jeruzalem” Gronings is voor aanblik op het ontblote kruis; de kut van vrouwen, van korterokkendraagsters zonder slip.

Op het bord tekende ik uit de losse pols een dwarsdoorsnede van het vrouwelijk voortplantingsorgaan, inclusief eierstokken – kippenhok, zei ik –, baarmoeder, vagina, grote en kleine labia – vroeger heetten labia schaamlippen, zei ik, maar aan een lichaam is niets om je voor te schamen – en, ik wees naar de kittelaar, ‘in Kerklatinj: clitoris. Een oneerbiedige vertaling zou zijn: lachknopje. Slechts 10% van de kittelaar is aan het oppervlak zichtbaar. Likken aan de kittelaar, beffen,” zei ik, “of een jongen of een meisje het doet maakt niet uit, verdient aandacht, net als bij het likken aan een grote softijs. Langzaam, met aandacht en niet hap-sloek-weg, zoals sommigen van jullie wellicht gewend zijn als het om eten gaat.”

Willehad Kocks merkte vanaf de achterste rij op: “Die kittelaar is net een ijsberg, het meeste ijs is onder water.”

“Helemaal goed,” antwoordde ik, “met dit verschil dat een kittelaar eerder een slapende vulkaan is.” Het zijspoor over: besneden zijn is niet fijn, liet ik achterwege. Er waren in die tijd nog geen meisjes met hoofddoek die zich aangesproken konden voelen door de dichtregel van Vasalis over het snijden en het afgesneden zijn van hun clitoris. •

Ik sloot af met een algemeniserende en moraliserende opmerking. “Op school is de weg naar het diploma interessanter dan het examen,” zei ik. “Zo is het ook met liefde en seks; de aanloop, de marathon is bevredigender dan de climax. Neem de tijd om te likken. Niet zo’n haast, dan kom je eerder klaar.”

De klas hing aan mijn labia, zou ik zeggen als het niet te obligaat was. Ik stak mijn tong uit, net zover als Nobelprijswinnaar Albert Einstein op een beroemde foto, en gleed met mijn wijsvinger over de krijtkittelaar. In een onwillekeurige beweging likte ik het poederkrijt van mijn wijsvinger.

De vraag naar mijn eigen ervaring met beffen vergat ik te beantwoorden. De exaltatie in de klas was te groot voor een vervolg. Saved by the bell. In de personeelskamer vroeg Frans Spaans, collega Duits, na afloop van die les, of het goed met me ging. Ik had blosjes.

Naast de lessen Nederlandse taal en cultuur was mijn directe bemoeienis met schoolactiviteiten minimaal. Ik woonde aanvankelijk redactievergaderingen van de schoolkrant “*Buitenplaats*” bij, tot ik te horen kreeg dat ze mij een gezellige lerares vonden, maar dat ze mij ook zagen als een verlengstuk van Magnin, die het tot adjunct had geschopt. Met een ‘diepte-interview’ over mijn belevenissen in de tropen sloot ik mijn schoolkrantactiviteiten af.

Ik beperkte mijn rol buiten de lessen tot juryvoorzitter van de jaarlijkse schrijfwedstrijd en tot instructrice bij de bereiding van Chicken Curry Madras – neveneffect van het interview – bij het slotfeest. Ik had mijn handen vol aan Anna Veltrop die steeds meer van het padje raakte.

***

Frans Spaans, collega Duits had mij met zijn bezorgdheid vol getroffen. Achterna begrijp ik nog steeds niet wat er met mij is gebeurd door zijn opmerking of het goed met me ging. Misschien was het de eerste keer dat een collega, en dan ook nog een man, naar mijn welbevinden informeerde. Misschien was het de eerste keer *ever* dat iemand naar mijn welbevinden informeerde, al weet ik dat ik de waarheid vast en zeker geweld aandoe. Wel weet ik dat bij de vraag “Hoe gaat het met je?” honderden factoren een rol spelen bij de perceptie. Ieder hoort wat actueel en opportuun is voor de luisteraar, de rest vloeit af zonder een blijvende indruk na te laten. In de kern van de zaak leverde deze vraag genoeg stof voor een promotieonderzoek of voor een sonnet.

Achterna klinkt dit vreselijk pathetisch, larmoyant en zelfs gênant. Achterna voel ik, Jacques Perk parafraserend, als ik

deze belevenissen noteer, een sierlijke schaamte ontstaan, bedoeld wordt natuurlijk onderaan. In een echte roman zou een redacteur deze escapades schrappen als zijnde obligaat, banaal, puberaal, infantiel, of – tongue in cheek – zoals onze Oosterburen treffend zeggen: zum kotzen. Af en toe gebruik ik de stijlfiguur van de overdrijving met een poging tot ironie, zonder hopelijk in sarcasme te vervallen, om een en ander te relativeren en verteerbaar te maken. Misschien is sarcasme, dat etymologisch verwant is aan sarcofaag – vleeseter – beter van toepassing op al het seksueel vleselijke lichamenlijk gemodder en gesmeer, toch geef ik de voorkeur aan satire en ironie boven bijtende spot. Ik lach graag om mezelf, anderen doen dat niet; wellicht uit angst voor een bloedneus.

Hoe het ook zij; *Der Donner grollte in den klaren Himmel*.• Collega Duits Frans Spaans verstoorde mijn reguliere hormoonbalans. Vanuit mijn stabiele emotionele toestand kieperde ik in de ochtendpauze in het ravijn van geilheid en zinsverdwazing. Ik wilde Frans in mijn vagina. En dat zei ik hem ook. Niet direct, maar na de thee. Door mijn Aufregung at ik een halve rol Maria-biscuits. Ik ververste mijn inlegkruisje en bad in stilte Onze Vader en Weesgegroet Maria. Zijn en mijn laatste les eindigden op hetzelfde moment. Ik stuurde mijn klas 10 minuten eerder weg. Niemand had bezwaar. Ik had blosjes.

Frans was nog in zijn lokaal. De achterwand vol met posters over Duits, Duitse boeken, Duitse schrijvers – Böll, Walser, Goethe, Musil, Holderlin, Mann, Lenz, Weil, Siefkes –, Duitse kunstenaars, Emile Nolde en anderen van die Brücke, een poster met de Lorelei, zicht op de Rijn, en posters van de Brandenburger Tor, Hitler's Arendsnest, en Emslander concentratiekampen.

Mijn nieuwe held wiste het bord en klopte de wisser uit in een stofwolk. Bovenaan stond in grauwwit op het bord: Mach mit. Dat stond er al maanden, zo niet jaren.

‘Allo,’ zei Frans toen hij me in de deuropening zag.

‘Allo,’ antwoordde ik. Ineens wist ik geen woorden meer,

tot mijn lichaam de regie overnam en ik mezelf ins Blaue hinein hoorde zeggen: 'Ich will mit dir schlafen.'

'Allo!' zei Frans. 'Moin.' Hij liet de bordenwisser uit zijn handen glijpen. Krijtstof vormde een schaapjeswolke rond zijn leren schoenen.

'Ich will mit dir ficken,' vertaalde mijn hoofd de bliksem-schichten in mijn onderbuik.

'Allo!' hoorde ik, voor ik Frans vol op zijn mond zoende en mijn tong als een Singalees kaduwa harakiri-zwaard tussen zijn tanden stak. Ik kon niet terug. Ik had mezelf op de offertafel gelegd, op de slachtbank.

En dan nu het infantiele deel, in herhaling.

Om kort en goed te gaan. Frans draaide de deur van het leslokaal op slot. Ik schoof voor de zekerheid leerlingentafeltjes met lesboeken *Mach mit* onder de klink. In het berghok achter het schoolbord was genoeg plek voor twee lichamen. – Lichamen nemen sowieso weinig ruimte in. Staande past de hele wereldbevolking, met 4 personen op een m², in Drenthe (2.680 km²). Liggend zijn Drenthe en Groningen voldoende om iedereen asiel te verlenen. – Tussen de lesmethodes en woordenboeken deden onze lichamen waarvoor ze gebouwd waren. Al moet ik zeggen dat Frans die eerste keer geen aandacht besteedde aan mijn kittelaar, terwijl mijn clitoris de directe aanleiding was voor ons buitenliterair samenzijn.

Frans was in me en kwam des Augenblicks klaar. Daar beneden hield ik hem in me vast zolang ik kon, beter, zolang mijn lichaam daartoe instaat was. Met mijn handen trok ik heftig aan zijn oren tot onze monden ononderscheidbaar waren. Door zijn neus stomend lag Frans plakkerig op me. Na een eeuwigheid rolde hij opzij. We zwegen. Lichaamstaal was ruim voldoende. Een schoonmaker rammelde aan de deur van het lokaal. De schoolturk. We grijnsden.

Frans legde zijn hand op mijn kruis, beroerde mijn Ticker, als een gediplomeerd friemelaar. Super.

Ik omsloot met mijn hand zijn lid.

‘Junge, komm bald wieder, bald wieder...’• fluisterde mijn stem.

In der Wiederholung zeigte sich erst der Meister selbst. •

***

Ik heb gezegd. *Alea iacta est.*• Achternao kiek ie een koe in de kont, pleegde mijn vader te zeggen. Op onze kippenboerderij waren geen koeien. Na mijn opmerking dienaangaande wees vader naar moeder. Een van de weinige keren dat ik vader hoorde en zag lachen.

Vier jaar duurde mijn ‘vermakelijk avontuur’ met Frans Spaans, mijn collega Duits. Hij was vader van drie kinderen en echtgenoot van een vrouw, van wie ik de naam niet meer weet, met aanvankelijk twee mooie borsten. In die vier jaren regeerden mijn hormonen over mijn lichaam, en vooral over mijn onderlichaam. Ik begon als een Pavlovhond• te kwijlen als ik Frans zag opdoemen, zelfs als hij het aura en de beddengeur van zijn vrouw en kinderen met zich meedroeg. In een scheikundeboek las ik jaren later dat die verstoorde hormoonbalans, met ingrijpende gevolgen voor het geestelijk welbevinden, gemiddeld tussen de 2 en 6 jaar kan aanhouden. Zo’n 10% van de getroffen en valt buiten deze grenzen van de statistische klokcurve. Ik viel, als de deugd, precies in het midden. Ik was de perfecte klepel van het klokkenspel.

We deelden, naast onze lichamen, en dan vooral de genitalia, alles; het kippenleed, de dramatische dood van mijn ouders, de jeunesse brommerritten met Jan Warmoes op de Berini naar de Uelsener Berge, mijn belevenissen in de vromde. Alles wat ik hiervoor heb opgetekend en veel meer nog, meende ik te moeten vertellen. Van Frans kreeg ik zijn prettige jeugdverhalen over zeilen, skiën, al zijn successen; in één keer zijn rijbewijs gehaald, zijn zwemdiploma’s, zijn blokfluitdiploma, zijn schoenveterstrikdiploma, summa cum laude gepromoveerd op Drentse dialecten, docentschap aan de universiteit in Göttingen, drie geurige fotoboeken met al zijn veroveringen (einschließlich Schamhaar).

We bezochten eerst al zijn naburige lieux de memoires; Oldenburg, Lingen, Twist, Ehteler, Laar, Leer, Neuenhaus, Wilsum, Dedemsvaart, Orvelte, Zuid-Barge en Grolloo. Een deel viel samen met mijn voetstapafdrukken, ook ik was wel eens in Sleen, Achterste Erm en Diphooorn geweest. Frans liet me de grafzerken van zijn jonggestorven ouders zien; beiden op dezelfde dag uit het leven gestapt; ze hadden zich in de verbouwde boerderij – ligbad, bidet en roze wc met warmwaterdouche – uit krenterigheid – aan hetzelfde touw verhangen.

In zijn fotoboeken zag ik driemaal een bevalling - driemaal ingescheurd. Ik maakte kennis met zijn pleegouders, zijn zogende vrouw met het derde kind aan één resterende borst, Seine Frau met gecouffeerd schaamhaar met kleurspoeling – kastanje –, schoonvader in Wehrmacht-uniform met Ostfront-onderscheidingen, enzovoort, enzovoort. Kortom; we hadden geen geheimen voor elkaar. Zijn naamloze vrouw, geboren in Isterberg in Kneipe Tigler in de schaduw van de uitzichttoren met zicht op Bad Bentheim, begreep hem niet, naar zijn zeggen. Ik was de eerste vrouw van wie hij ooit had gehouden. – Floriske, du bist die erste Frau, die ich wirklich geliebt habe, mit Leib und Seele. – Frans, besneden, groot geschapen, een dolende ziel met bindingsangst en verlatingsangst, en ik, ruimhartige pleaser zonder immanente verlatingsangst, leken voor elkaar geschapen. Frans meende zelfs dat zijn sterrenbeeld – Ram – heel goed bij het mijne paste. Ik ben niet van astrologie.

Frans logeerde een weekend bij mij in Pension Veltrop. We fietsten langs het Dommerskanaal, de Noordersloot, de Pandiek, Havenstraat, Kerklaan, Kerkweg. We luisterden buiten voor de deur van Maria Onbevleete Ontvangenis naar orgelmuziek, lieten mijn ouders aan weerszijden van het pad in hun graven liggen zonder een bosje narcissen, lelies of gerbera's neer te leggen. We fietsten tussen de kassen door de Tuinderslaan, Beekweg en de Warmoesweg. In de late avond verenigden onze lichamen zich zonder toelichting onder de

NAM-spoorbrug over het Stieltjeskanaal en na middernacht opnieuw zonder verklarende woordenlijst op de visvlonder aan de Kanaalweg. In Pension Veltrop maakte ik Chicken Curry Madras. Met Hildegard von Bingen op de achtergrond vroeg ik Frans ten huwelijk.

‘Nein,’ zei Frans.

Ik vroeg hem nog een keer.

‘Nein,’ zei Frans Spaans.

De derde keer.

‘Ich liebe dich. Nein, ich werde dich nicht heiraten,’ was het antwoord van Frans Spaans, mijn collega Duits.

Ik was opgelucht.

We lieten de Chicken Curry Madras koud worden en bedreven op mijn kamer, de kamer van Singh, voor de laatste maal met elkaar de liefde, of hoe dat dan ook mocht heten. Niet anaal, maar wel op z’n aapjes. De winterkraaien lieten zich horen. Die inprenting is gebleven. Na elke coïtus hoor ik hun gekras, als was het tinnitus. Langzaam drong bij mij het besef door dat ik het mij toebedeelde quotum geslachtsgemeenschappen ongeveer opgesoupeerd had. Ik zag dat achterna – naast toegenomen kennis van dialecten en Duitse literatuur – als het belangrijkste voordeel van de heftige verliefdheidsverwarring; de blöde Wahnsin.

‘Ik warmde het restant Chicken Curry Madras op. We aten ons bord leeg tot de laatste hap. We dronken de beker vlierbessensap leeg tot de laatste slok. Buiten zag ik een kwijlende vrouw in het zwart met een bord aan een bezemsteel. Madame Bovary. Ik wist wat op het bord stond geschreven. Er stond: Een ongeluk wordt gevreesd, maar ik las: Mene mene tekél ufarsin. •

Ik dacht aan het verhaal van Nescio. Dat begint met:

Weer was de langste dag voorbij.

De dagen kortten nog nauwelijks merkbaar, maar wij wisten ‘t, ook deze zomer zou voorbijgaan.

Een juweeltje uit de Nederlandse literatuur volgens Siep Scheuper. Mijn hoogleraar had het ademloos gelezen.

Mene Tekel gaat vooral om het leven in en buiten de stad en het filosoferen over het leven. Het mooie is dat de hooggestemde idealen van Bavink en zijn vrienden, hun ambitie om de wereld te veroveren zo relativerend wordt verwoord, dat het tegelijkertijd droefgeestig is.

Mene Tekel staat nog steeds op mijn emmerlijst. Het droefgeestige werd me vertrouwd. Gelukkig duurde mijn spleen slechts een enkele dag. Ik had geen bindingsangst en ook geen verlatingsangst. Ik wist dat ik mezelf niet uit het oog zou verliezen, dat mijn hart en mijn kruis af en toe het pad bijster raakten nam ik – verknocht aan mijn zelfliefde – voor zoete koek.

Aan het eind van die zondagmiddag, ik was juist van plan een drankje te halen in het Turfcafé aan de Kanaalweg, belde Frans Spaans om te horen hoe het met me was. “Hoe voel je je? Ist alles in Ordnung mit dir?”

Ik hing hem op en drukte op mijn lachknopje.

***

Na deze doordeweekse ervaringen, minder dan 1% van wat zich in die vier jaar heeft opgediend, vertel ik graag over enkele didactische methoden en pedagogische inzichten, die gecorreleerd zijn aan mijn animaal gedrag met Frans. Ik probeer de luim achterwege te laten. Dat is moeilijk voor mij; immers mijn grootste plezier ontleen ik aan intellectuele bezigheden. Nadenken is voor mij het hoogste goed. Vergelijkend literatuurwetenschap is een van mijn favoriete voertuigen. Ik onderzoek graag wat eerdere schrijvers aan het heden kunnen bijdragen. Wie weet schrijf ik een proefschrift over mijn bevindingen, al hecht ik niet sterk aan een boekje met mijn verzamelde kennis en inzichten. Ik weet wat ik weet.

Zelden ontmoet ik een belangstellende ander. Omgekeerd geldt dat ook. Bijna alle dissertaties die ik las, lijken mij achterhaald op het moment dat inkt droog was. Wat ik las is veelal verschimmelde lesstof voor de middelbare school, genoteerd in academisch deftige taal. Ook in de wetenschap is – net als in regioromans – herhaling schering en inslag. Wellicht onderbouw ik later in dit boek mijn uitspraken. •

Over seksuele uitspattingen, overspel en incest trof ik in de regioliteratuur niet veel fragmenten, wat overigens geen bewijs is voor ontbreken van zondigen tegen de geboden van onkuisheid. De oproep om vader en moeder te eren gold niet voor anderen buiten de familiekring. Doodslag was en is niet toegestaan, maar over pesten reppen de heilige schriften met geen woord.

De voorganger van mijn broer Jans, de eenhandige onderwijzer Jans Pol (1842 -1892) nam geen blad voor de mond als het over dagelijkse omgangsvormen ging. Ik gaf leerlingen het begin van Pols *Hannegien* zonder enige toelichting. Havo-5 en vwo-6 waren door mij en mijn collega's voldoende getraind om hun eigen vragen over de tekst te kunnen formuleren. Uiteraard had ik vragen achter de hand over omgangsvormen, typeringen van karakters – plat/eendimensionaal, of met aanzetten voor ontwikkeling? –, verschillen en overeenkomsten tussen toen en nu, onderscheid tussen beleving en ervaring, stereotyperingen en vooroordelen, omgang met zwakkeren in de samenleving, veranderde vocabulaire, plek van vernederingen, miskennis, pestgedrag, enz...

Een dode vrouw

“t Is ‘t dichts bij jou huus, Geart; ie bent verplicht heur under dak te nemen!”

“Joa, dat ben ‘k zeker! – ‘n Dronken wief in huus; ‘n dronken schooier is elk moar verplicht in huus te nemen! – Nee, nee, Piet, zoo niet jonge! – Ie meugt z’ um mien

part wel op je eigen bed leggen, of aans: brengt heur noa Hendrik Lamers: die wet krek wat 'n schooier toekomp; moar bij mij an huus komp ze niet. As ze bij oes de loading nog kregen had ...

“G’leuf ie dan stellig dat ze dronken is?”

“G’leuven? – Nee jong! g’leuven niet. A’ j’ zekt, da’ j’ ‘n ding g’leuft, ben j’ nog niet sekuur van de waarheid en hier kun j’ alles met dudelijke oogen zien; ‘t wief is zoo dronken, dat ze niet spreken, veul minder stoan kan en ik duur er duvel op zeggen, dat ze mear as ‘n halve kan deur ‘t keelgat speuld hef.”

“En ik zeg, dat ze ziek is en slim ziek ook: kiek z’ is beven en z’ is joa zoo wit as ‘n doek.”

“Joa, ziek is ze! – Och Heare, zie wil ‘t kind nog dichter noa heur toehoalen. Wij moet heur under dak brengen en dan mot er een noa de burgemeester um te heuren wat die er van zeg.”

“He’ j’ al goed bezien of ze niks zeggen kan?” En Geert weer:

“Ha, ha, ha! As ze ‘t kun zul ze nou heur toch wel stil hollen, nou ze heurt hoe ‘n zurg ie veur ‘n dronken schooierwief hebt; dat zal z’ alle doagen zoo niet gewoon wezen.”

“Wacht, doar komp Hendrik Lamers an!”

“Nou, d’ ofschaffer zal ook ‘n neuze optrekken,” zegt Geert spottend; “as hie bij de janeverlucht moar niet mislijk wordt! – Moar in Ooster-Drente bent dronken wieve nog al in tel en de schooiers hebt bij Hendrik an part ‘n strepien veur.”

Een oogenblik later is Hendrik Lamers de groep genaderd, die op den brink van het gehucht E., rondom een, naar ‘t schijnt, bezwijmde vrouw staat geschaard. Een aanvallig meisje van drie of vier jaar staat naast de arme vrouw en ziet schuchter naar de omstanders. Voor tien minuten is die vrouw daar neergezegen en Geert Slijter, die er een kleine tapperij op na houdt, heeft dit het eerst gezien en dadelijk met een kennersoog gemerkt, “dat ‘t wief wel veer een uur neudig hef um heur loading te lussen – en ‘n verduvelde beste klant zul west hebben as ze heur geld al niet verzeupen had.”

Een dronken vrouw ziet men evenwel niet alle dagen te E. en daarom is hij eens gaan kijken “hoe schandoadig ‘t liekt, dat ‘n wief dronken is.”

Al spoedig zijn er meer nieuwsgierigen komen toestroomen, zoodat er weldra bij de twintig rondom de bedelares zijn geschaard.

Hoewel sommigen, evenals Geert, van gevoelen zijn, dat de vrouw dronken is, gelooven ook toch velen, dat haar machteloosheid aan een andere oorzaak moet worden toegeschreven en dringen er op aan haar bij Slijter, als ‘t naastbijgelegen huis en ook “umdat Geert wel ees volk holt” onder dak te brengen. Dat deze hierop niet gesteld is, zagen we reeds en nu Hendrik Lamers door de omstanders heendringt en verontwaardigd vraagt: “Wo’ j’ die vrouw under de bloote hemel loaten sterven?” begint Geert smadelijk te lachen en zegt:

“Hendrik is zeker te verkolden um goed te ruken, aans mus hie wel merken, dat hie medelieden met een hef, die geen ofschaffer is, nou hie er zoo dicht bij stoat.” Hendrik antwoordt hierop kalm, dat er gelukkig wel onder d’ omstanders zullen zijn, “die beter hart in ‘t lief hebt as Geert Slieter, – al kan hie ook proaties verkoopen as een, die verstand meent te hebben.” Geert wordt door deze woorden nog prikkelbaarder en zegt honend:

“Pas op jongs! Hendrik wil oes nou eens loaten zien hoe z’ in Ooster-Drente met de schooiers weet um te goan.”

Zelfs zij, die het anders volstrekt met Geert niet eens waren begonnen spottend om deze woorden te lachen, ‘t Was immers een schimpschot op de Ooster-Drenten, met wie men te E. zoo gaarne den spot drijft.

“Moar Hendrik is geen Ooster-Drentsche mear,” zegt Piet Staal fluisterend tot Geert, “kiek moar, hie hef de witte zokken al uut.”

“Weet ie dan nog niet,” zegt Harm Pronk een weinig luider, “dat ze de witte zokken met de langste dag uuttrekt en wij hebt van doag de zesde Juli al.”

En een derde: “Heur ees, ie moet geen kwoad van de

zokken zeggen: Hendrik mot ze zeker hollen veur de middelbeestmoandag te Coeveren! Dan is zien wief al hoast 'n joar dood west en dan goat hie op de witte zokken veur de vioele.”

“Nou,” herneemt Geert Slijter, “as hie 't zoolang um 'n nije dut, holt hie hum knap: hie hef um Hannegien treurd as ie um 't duurder worden van de botter.” En zich op luiden toon tot Lamers wendende: “Kun j' ook vulen hoe 't met de pols is, Hendrik?”

Een zachte trilling doet de oogleden der arme vrouw bewegen en een uiterst flauwe oogopslag volgt hierop. “Hoe is 't, vrouw?” vraagt Hendrik, die al eenige malen beproefd heeft haar tot spreken te bewegen; “wat scheelt je toch!”

Een diepe zucht is het antwoord op die vraag en daarna: “O, God! – Mijn kind, mijn arm.”

Een roode straal uit neus en mond verft de kleederen der stervende vrouw. Allen deinzen verschrikt terug. Het meisje begint angstig te schreien en wil haar moeder om den hals vliegen, doch Hendrik houdt haar tegen. Een tweede bloedstraal volgt. – Hendrik tracht de stervende te ondersteunen. –

Nog een paar stuiptrekkingen, daarna een dof gerochel en een doode ligt tegen Hendrik aangeleund. Voorzichtig legt deze haar neder, neemt de kleine bij de hand en zegt met bewogen stem: “Mien klein stumpertien, zul ie wel wat eten lusten?” Nog dichter wil de kleine naar de doode heen, doch werpt tevens, op het hooren dat ze eten zal krijgen, een blik vol verlangen op Hendrik. Deze trekt haar zacht naar zich toe. “Wees moar niet bang, mien kind,” vervolgt hij tot het meisje en zich daarop tot de omstanders wendende, die als 't ware genageld stonden: “Wie zal noa de burgemeester um te vroagen, hoe 't met de dooie mot?”

“Ik wel!” roepen er eenigen te gelijk, alsof ze den schijn van ongevoeligheid daardoor trachten weg te nemen.

“Moakt dat dan moar under mekoar of en a' j' 't niet eens kunt worden moe j' Geart Slieter moar um road vroagen,

die hef van ‘n bult dingen verstand en ‘n hart, dat op de rechte ploas zit – as ‘t op lasteren ankomp te minste!” zegt Hendrik, terwijl hij Geert vlak in ‘t gezicht ziet.

“Of hè ‘k jou belasterd, Hendrik?”

“Nee, mij niet Geert! In Ooster-Drente bent menschen met rooie neuzen niet in stoat um fasoenlijke menschen te lasteren. – De proaties van janeverkalver telt ze doar niet, al dansen z’ er ook met witte zokken veur de vioel.”

“Hie hef alles heard!” fluistert Harm Pronk.

“Die is roak!” meent een tweede en ziet met de overigen eenigszins verbluft toe, hoe Hendrik Lamers zich spoedt om met het arme meisje thuis te komen.

Geert is door de laatste woorden van Lamers geheel overbluft. Hij weet, dat die “roode neus” hem gold en dat ieder der omstanders overtuigd is, dat hij dikwijls meer drinkt dan eet en dat allen in een luid gelach zouden zijn uitgebarsten, als men niet in de onmiddellijke nabijheid eener doode stond. Met onbegrijpelijke vlugheid weet hij evenwel de algemeene gedachte af te leiden, niet alleen om den indruk van Hendriks woorden weg te nemen, maar ook, omdat hem iets anders is ingeschoten. De arme vrouw moet natuurlijk op kosten der gemeente begraven worden; alle moeite, ten behoeve der doode, zal de gemeente vergoeden en zulke moeiten worden wel eens goed beloond. Als hij maakte dat het lijk bij hem in huis kwam!

“Op den burgemeester wachten goat niet, jongs! ‘t Mensch kan hier zoo lang niet liggen,” zegt Geert, alsof er niets gebeurd is,“ wij mussen heur moar op mien deel brengen.”

Tien minuten later heeft hij zijn doel bereikt en anderhalf uur daarna komt er van den burgemeester bericht, dat de doode op kosten der gemeente moet begraven worden.

***

Jans Pol schetst met *Hannegien* een realistisch beeld van zijn wereld. Ik bedoel dit niet badinerend. Wie het leven niet intens

geniet kan zich laten overdonderen door de opeenvolgende gebeurtenissen. Van binnenuit, of van bovenaf is elk deel uit de 19e eeuw ook nu nog herkenbaar; lief en leed, oorlog en vrede, wrok en verzoening. En leven en dood.

De gestorven bedelares vindt haar laatste rustplaats, ze rust niet alleen. Kort daarvoor bracht Hendrik zijn vrouw en dochter naar de groeve.

Hannegien

Toen twee dagen later de begrafenis plaats had, stond Hendrik Lamers met het bedelkind aan de hand op 't kerkhof en keek somber naar een grafheuveltje, dat eenige schreden van 't graf der arme vrouw was en reeds een weinig begon te begroeien, doch overigens de duidelijkste sporen droeg, dat het eerst kort geleden moest opgezet zijn. Het meisje droeg reeds betere kleertjes, die kennelijk vroeger door een ander gedragen waren. Het zag Hendrik met haar helder blauwe oogjes vlak in 't gezicht en drukte haar hoofdje zwijgend tegen hem aan. Nog voor het graf der bedelares geheel gesloten was, kwamen twee mannen met een eenvoudigen grafsteen het kerkhof op en legden dien, in Hendriks tegenwoordigheid, op het zoeven genoemde grafheuveltje. Op den steen stond gebeiteld:

Een zelfde graf sluit beiden in,
De dood was beiden wis gewin;
Want deugd en onschuld hier beneen
Zijn zekere paân ten hemel heen.

Toen de steen gelegd was, wischte Hendrik een traan weg en ging zwijgend van 't kerkhof, terwijl hij het arme meisje zachtkens de hand drukte en weer met zich nam. Twee dagen later ging 't als een loopend vuurtje, dat Hendrik het kind wilde opvoeden en verzocht had haar Hannegien te mogen noemen.

***

Mijn moeder had er geen weet van dat ze in een eeuwenoude traditie stond op het moment dat ze met kinderkoppies• in haar jaszakken in het Stieltjeskanaal de Styx overstak. De keuze voor de NAM-spoorbrug was, voor zover ik dat kan inschatten, niet bewust. Het was de plek met een gebaand pad omlaag langs het steile talud. Gemak dient de mens, ook de dolende mens. Honderden, duizenden gingen haar voor. Virginia Woolf ken ik als een van de weinigen bij naam. Ze schreef in *The second common reader* een mooi over lezen en schrijven. *How Should One Read a Book?* Misschien preludeerde Woolf al op haar vertrek. In de korte beschouwing schrijft ze dat ieder zijn of haar eigen boek leest; voor mij is dat geen verrassing. In de laatste alinea's laat ze lezers en schrijvers aan de hemelpoort verschijnen. Ze komen niet in een wachtrij. Petrus laat de gestorven boekenliefhebbers gelijk naar de Allerhoogste verder gaan. Wie leest en zich over teksten van zichzelf en anderen buigt hoeft van God geen beloning. Een lezer zeurt God niet de oren van de kop.

Yet who reads to bring about an end however desirable? Are there not some pursuits that we practise because they are good in themselves, and some pleasures that are final? And is not this [reading] among them? I have sometimes dreamt, at least, that when the Day of Judgment dawns and the great conquerors and lawyers and statesmen come to receive their rewards – their crowns, their laurels, their names carved indelibly upon imperishable marble – the Almighty will turn to Peter and will say, not without a certain envy when He sees us coming with our books under our arms, “Look, these need no reward. We have nothing to give them here. They have loved reading.”

Mijn moeder las geen boeken. Ze doolde in haar hoofd en langs het Dommerskanaal. Met enige regelmaat, één keer per week, liet ze me weten dat ze niet langer wilde leven. Ik schrok niet. De dood was me vertrouwd in de kippenhuur,

en niet enkel daar. In mijn kindertijd, als ik dat zo mag noemen, was sterven nog heel gewoon.

“Die hef borstkanker. Die giet dood.”

Die, was de onderwijzeres van de derde klas, en inderdaad, twee maanden na haar vertrek van school was de begrafenis. Haar begrafenis. Ik herinner me niet dat de schoolklas mee ging naar de groeve. De leerlingen maakten geen papieren bloemenkrans, ze schreven geen kaartjes met “Lieve Juf we missen je zo.”. Wat een verademing.

Ook mijn moeder moest het doen zonder krans op de kist. Als ik terugkijk weet ik nauwelijks dat ze begraven is. Soms vraag ik me af of ik bij de requiemmis aanwezig was. Ik weet niet of Jan Warmoes naast me zat. Ik weet niets meer van die dag. Noem het verdringing, noem het niet; ontkenning. Meer dan een jaar wist ik van de aanstaande gebeurtenis. Ik was een ervaring rijker. Leven en dood gaan gewoon hun gang, ook als ik me afzijdig houd.

Jans Pol heeft slechts één alinea nodig om Frens Bokkelman naar de uitgang te geleiden. De verhangung is een mededeling. Een paar dagen later luiden de kerkklokken, eerder voor het nieuwe paar, dan voor de dode die het liefdesgeluk tevergeefs in de weg zat.

Tijdig drong tot me door dat deze tekst van Jans Pol niet zo geschikt was voor havo-5 en vwo-6. De tijd is veranderd. Frens Bokkelman verscheen in 1886 als feuilleton in de *Drentsche en Asser Courant*. Lezers waren vertrouwd met eigenrichting. Ik schoof de lesvoorbereiding in de reservemap, voor later. Een halfuur later kwam mijn jongste broer Bennie – hij woonde boven me in Pension Veltrop – zonder kloppen mijn kamer binnen. Hij had een brief uit Zuid-Afrika. De politie van Stellenbosch liet me weten dat broer Piet dood was aangetroffen. Het was onduidelijk of de verhangung eigen werk was, of dat mijn broer door anderen was geholpen; al dan niet met zijn instemming.

Bennie keek me aan met een blik van: Wat moeten we nu?

‘Zet de frituurpan aan,’ zei ik, ‘we eten eerst een portie bitterballen, en daarna kroketten, patat en appelmoes.’•

De jongste keek me verbaasd aan. ‘Haal twee pils uit de koelkast,’ zei ik. ‘Ik ga plassen en kom bij je in de voorkamer. We hebben nog een avond voor ons. Meer dan een avond.’ Ik was niet van zins het verhaal uit de lesmap aan hem voor te lezen. We spraken over kippen, konijnen en ezels. We spraken over Bennie’s jongste verkering. Moeder Anna Veltrop schoof aan. We aten elk een vlafliip; chocoladevla, vanillevla en blanke yoghurt. Mit Sahne.

***

Frens verhangt zich

Frens schijnt door den smeekenden toon van Kornelis in een andere stemming gebracht te worden en zit zwiġgend op een stoel met ‘t hoofd binnen ‘t bed, terwijl Kornelis hervat:

“k Mug Marchien al groag lieden veur heur olders dood waren en dacht heur beter te kunnen kriegem, as d’ erfenis weg was. Doarum zweeg ik toe Doavid beschuldigd weur en bedacht loater, da ‘k er zulf wel ‘n poar duzend gulden ofstriecken kun, as ‘t met Marchien vlak sleug – en à ‘k Marchien kregen had, wo ‘k jou dwungen hebben um oes ‘t geld wearum te geven. ‘k Was te veul met ‘t kwoaie inneumen um te begriepen, dat die broave Marchien nooit van mij hollen kun en toe ‘k ‘t plan opvatte um ees hoogte te nemen, hoe ze over mij dacht, merkte ik uut alles, dat er tusschen heur en Peter wat in ‘t harte bestund. Wa ‘k toe van je eischte, we j’; moar hoe de gevolgen van die eisch mij in ‘t harte grepen hebt, is alleen oeze lieve Hear bekend. Het medeliedige gezicht van Peter, toe hie deur de veldwachters wegbracht weur, stund mij in ‘t eerste oogenblik as ‘n dreigement veur de geest, mien jaloerschheid en mien zundig harte moakten, da ‘k mij stil hul van ‘t geen er tusschen jou en mij veurvallen was. ‘t Was krek ò ‘k ‘t verstand verliezen zul, toe ‘k an Marchien’s krietem zag, hoeveul ze met Peter ophad. Ik kun

er mij niet over stilhollen, toe 'k 'n oogenblik, noa Peter wegbracht was, met heur in de schuur stund en toe ze bij die gelegenheid zee, da 'k 't nooit woagen mus 'n hand noa heur uut te steken, wo 'k heur van jaloerschheid wel vermoord hebben. Um mij te ontloopen is ze toe weggoan noa R.-der kerspel en as ze dit niet doan had, wee'k niet, wat er gebeurd zul wezen.”

Kornelis zwijgt en bergt het klamme, afgematte hoofd snikkende in 't kussen, terwijl Frens den moed mist deze groote smart door één woord te onderbreken. Na een paar minuten vervolgt Kornelis:

“d' Eene zunde volgt zoo licht uut d' andere en zoo is 't bij oes ook goan; moar nog kan er, goddank! 'n bult wear goed moakt worden.”

“Wat wò j' dan?” vraagt Frens op vreeselijk somberen toon, terwijl zijn hoofd op zijn handen steunt.

“Peter mot uut de gevangenis boas! en Doavid wear in zien eare komen. – 'k Heb er 'n goed middel veur uuddacht, zunder dat 'e er deur in meulijkheden kunt komen. Al in poosien ligt er twee brieven in mien kist kloar die 'k an de burgemeester wil sturen, tegen de tied, dat het met mij noa 't ende loopt. Een brief is veur David, en doar stoat in, dat ik 't geld uut Hendrik 's buus kregen heb, toe hie ziek in de woagen zat en achter tegen de planken an lag te sloopen, underwiel ik in stilte achter op de planken met reed. Dat hè 'k er almoal umstandig inschreven. d' Andere is veur Peter en doarin hè 'k bekend, dat ik uut jaloerschheid over Marchien de honderd gulden in Peter 's hemdrok stopt heb, noada 'k ze eerst uut jou kist neumen had. Die brieven wi 'k noa de burgemeester sturen met twaalfhonderd gulden er in veur Marchien. Het geld komp dan van mij, moar ie moet mij er an helpen, boas. Wi' j' dat doen?” Frens zwijgt en is blijkbaar in grooten tweestrijd, waarop Kornelis herneemt:

“Och, boas! ik bid en smEEK je, doet het. 't Zul mij zooveul verlichten en 't mot veur jou 'n middel worden um oeze lieve Hear vergeving te vroagen, zooas ik wel duzendmoal doan heb in mien ellende.” En met steeds zachtere stem:

“Joa wel duzendmoal en o, ik veul nou dat de goeie God op zu’k smeeken de grootste zundoar vergeving schenkt!”

“Ma ‘k tied hebben tot murgenvrog um je uitsluutsel te geven?”

“Nee, van oavund moe ‘k ‘t weten. – Geeft eerst de pearde wat en zegt dan da j’ toestemt. – Ie hebt joa de honderd gulden in Peter ‘s kleeren steuken?”

‘t Was donker in ‘t kamertje en daardoor zag Kornelis niet, welk zonderling vuur er gloeide in de oogen van Frens, toen hij opstond onder de woorden:

“Joa, Knelis! ik heb ‘t doan. Ik en aans geen een!” En zonder meer te spreken verlaat hij Kornelis en begeeft zich naar de schuur.

De snel op elkander volgende schokken hadden hem als waanzinnig gemaakt en geen uitweg ziende, sloeg hij de hand aan zich zelve en maakte door ophanging een einde aan zijn leven.

VI.

Eind goed, al goed

Vijf dagen later bevindt zich op weg tusschen W. en D. een jonge man, die blijkbaar zeer vermoeid is. Trekken van somberheid en afmatting liggen op zijn gelaat. Geen wonder dus, dat hij even uitrust op den groenen kant, die langs den weg loopt. Peizend zit hij daar neder. Zijn hoofd rust op beide handen, terwijl de ellebogen een steunpunt op de knieën vinden. Zóó is hij in gedachten verzonken, dat hij niet eens het meisje opmerkt, ‘t welk insgelijks van W. komt en hem spoedig genaderd zal zijn.

Nu zij hem nog nader komt, blijft ze plotseling even staan; doch in ‘t volgende oogenblik gaat ze doodsbleek met onvaste schreden en toch sneller op den jongeling af, zonder een seconde haar blik van hem af te trekken. De laatste heft het hoofd onder een zwaren zucht op.

“Marchien!” klinkthet opeentoon, waaruit onuitsprekelijke blijdschap en tegelijk diepe neerslachtigheid spreekt.

“Peter! – Och, heare, ben j’ ziek?” In ’t volgende oogenblik treedt Marchien Buiting op Peter uut ’t armhuus toe en geeft hem de hand, die Pieter trillende van aandoening omklemt, terwijl hij opstaande antwoordt:

“Nee, Marchien! – Ziek niet... moar... ik was... ‘n beetien meu. Marchien, ik...”

Marchien kan haar gevoel niet langer beheerschen. De tranen stroomen haar langs de wangen en zonder dat ze ’t zelf weet, drukt ze Pieter krampachtig de hand. Een nooit gekend gevoel stroomt den laatste door de borst en in ’t volgende oogenblik zinken de twee gelieven in elkanders armen en geven tranen, snikken en kussen de zichtbare bliken, hoe innig de band der liefde reeds deze twee jeugdige harten omsnoert.

Hoog boven hun hoofd stijgt een leeuwerik naar ’t zwerk, die jubelend tot den troon des Allerhoogsten schijnt te willen klimmen, als moest hij daar verkondigen, hoe de reine liefde hier het ijs doet smelten, ’t welk het hart van een door de wereld vertredene reeds ombolsterd had.

Heel in de verte hooren we de sombere tonen der kerkklok van W. die het doodenlied uitgalmt over het open graf van Frens Bokkelman, aan wien juist de laatste plicht volbracht wordt.

Nadat beiden eenigszins kalm zijn geworden, vervolgen ze gemeenschappelijk den weg naar D. en herdenken te gezamenlijk de gebeurtenissen der laatste dagen: dat Kornelis namelijk alles aan ’t licht heeft gebracht, Malok weer in zijn eer is hersteld en Pieter toen dadelijk uit de gevangenis kwam, terwijl tevens de omstandigheid, die hen hier samenbracht, stof leverde voor een druk gesprek.

Kornelis had beiden namelijk verzocht, zonder dat de een het van den ander wist, om op denzelfden middag bij hem te D. te komen, waar hij zich thans bevindt. Waarom Kornelis beiden gelijktijdig bij zich wenschte, had hij tegen zijn zuster uitgedrukt door de woorden, dat “hie zoo groag de hand van Marchien in die van Peter wol leggen, um te

hereenigen, wat deur hum zoo wreed van mekoar rukt was.”

Het laatste heeft hij dan ook mogen doen; want een half uur later kwamen de twee gelieven te D. waar ze, behalve die verrassing, ook tot hun blijdschap vernamen, dat Kornelis, volgens ‘t oordeel van den dokter, wel spoedig herstellen zou: het pak op zien hart had hum zoo mizeroabel moakt, dat hie zulf meende in de tearing te wezen, woar gelukkig niks van an was. Maar toch is hij blijde met de vereeniging van Marchien en Peter, welke laatste volgens hem – wel arm van ofkomst moar riek an braafheid en verstand mot neumd worden.

Jans Pol (1886)

***

Bennie ruimde de tafel af. Hij liep ongedurig om me heen, alsof hij een vraag had die hij niet durfde te stellen.

‘Denk je aan Piet?’ vroeg ik Bennie. ‘Wil je over Piet praten?’

‘Va en moe,’ zei Bennie. ‘We moet va en moe zeggen...’

‘Die weet het al,’ zei ik. Ik wees naar het plafond. ‘Piet is daor.’

‘Toch moet we het heur zeggen,’ drong Bennie aan.

‘Ja,’ zei Anna Veltrop. ‘Iedereen moet weten dat Piet door zwarten is vermoord.’

‘Goed,’ zei ik. Ik schreef mijn broers en zusters – van wie ik een adres had – een ansicht met het doodsbericht. Met Bennie fietste ik naar het postkantoor en in rechte lijn naar het kerkhof achter Maria Onbevleete Ontvangenis. Ik hoorde Hildegard von Bingen. Bennie stalde zijn fiets naast die van de organist en piste tussen de spaken door tegen de kerkmuur.

Bennie en ik stonden op het pad dat de graven van vader en moeder scheidde.

‘Zeg jij het maar,’ zei ik tegen Bennie. Ik gaf hem het politiebericht uit Stellenbosch. Bennie las het bericht. Na een eeuwigheid gaf hij mij de brief terug.

‘Mooie postzegels met zebra’s en olifanten,’ zei Bennie.

Bennie stapte opzij een draaide naar rechts.
'Moe,' zei Bennie met gevouwen handen. 'Moe, Piet is dood.'

Bennie keerde zich om, zette drie passen naar de zerk van vader.

'Piet,' zei Bennie, 'Piet, va, joen zeun is dood. Piet.'

Bennie bukte, nam een hand zand van het aangeharkte pad en strooide de aarde over de zerken van vader en moeder.

Ik had het water los in mijn ogen.

De kerkklok luidde. Ik heb de slagen niet geteld.

We fietsten terug naar Pension Veltrop. De deur van voorheen de bakkerij stond open. Deze keer rook ik geen vers gebakken brood. Ik rook geen bakkersaroma. Een minne geur kwam me tegemoet.

'Anna,' riep ik aarzelend, 'ziet gij al iets komen?'

Anna Veltrop zag niets meer komen. Ze lag op haar rug, haar voorkeurshouding, op de tegelvloer voor de gloeiende ovens ... et perducant te in civitatem sanctam Jerusalem. •

***

Na de begrafenis van Anna Veltrop kocht ik Pension Veltrop. Uit dankbaarheid voor onze zorgen voor Anna, vooral van Bennie, betaalden we een schappelijke prijs. Zo nodig konden mijn broers en zusters in Pension Veltrop – de naam zat bij de koop in – komen wonen. Ik hoopte dat dat nooit zou gebeuren.

Terug van de notaris, alles was in kannen en kruiken, vond ik op de deurmat een brief van Siep Scheuper, hoogleraar Nederlandse taal en letterkunde. – De faculteit zou later Neerlandistiek heten. –

Beleefd informeerde hij naar mijn lichamelijk en geestelijk wedervaren, memoreerde onze prettige contacten, met een nauwelijks verhulde toespeling over welbekende zaken, over onze erudiete gedachtewisselingen over regioliteratuur en over didactiek.

Aan het slot nodigde hij me uit voor een onderhoud. De faculteit was – naarstig, schreef Scheuper – op zoek naar een vakdidacticus die met frisse blik het inmiddels zieltogende vak naar grotere hoogten kon stuwen. Hij hoopte, enzovoort.

Een maand later werkte ik drie dagen in de week aan de universiteit en twee dagen op de voormalige HBS.

13. Romankarakter

‘Hoe beoordeel je de voortgang? vraagt Eyoum. ‘Kun je zinnige opmerkingen maken over de gebeurtenissen, belevenissen en ervaringen van Floriske?’ Ze wacht. Joseph heeft naar het schijnt zijn aandacht verlegd van de Drentse krent naar de eik op gemeentegrond. Heel voorzichtig verschijnt een groenige tint in de kruin.

‘Mag ik passen,’ zegt Joseph. ‘Mijn gedachten blijven nog haken bij details, waar ik graag naar metaniveau zou willen.’

‘Je wilt Drentse streekromankoffie,’ zegt Eyoum. ‘Pas als de kleine behoeften zijn vervuld kun je je aandacht en hersenactiviteit op iets groters richten.’ Eyoum staat op. Halverwege het aanrecht draait ze zich om. ‘Ga plassen en handen wassen. Luister eerst naar de signalen van je spijsvertering en de berichten van je kringspieren. Ondertussen zorg ik voor koffie. Van de bakker heb ik citroengebak meegenomen, om je gedachten te stimuleren. Trouwens, de vrouw van de bakker vroeg hoe het met je gaat. Niet hoe het met *jou* gaat, maar met je kanker. Ze heeft je lange tijd niet in de winkel gezien.’ Met tongue in cheek laat Eyoum volgen. ‘Ze heeft je gemist.’

Joseph laat de uitnodiging om te reageren voorbijgaan. De vrouw van de bakker, zou hem... Hij gaat plassen en handen wassen.

‘Ik vroeg me af,’ zegt hij als hij aan tafel zit, ‘of Floriske heeft nagedacht over de namen van haar karakters. Ik bedoel; ik meen diverse personen te herkennen. Ik weet niet of ze blij zijn met hun rol in haar biografie. Ik snap natuurlijk dat Floriske haar leven heeft geromantiseerd, maar...’

‘Misschien,’ onderbreekt Eyoum, ‘vinden sommige lezers het niet “leuk” om zichzelf te ontmoeten in een literair werk. Ze vergeten misschien dat een goed boek een spiegel is om het zelfbeeld te toetsen en wellicht bij te stellen. Een boek is een middel om zelfliefde te beoefenen, om te groeien.’

‘Maar,...’ probeert Joseph.

‘En een lezers die zich herkent kan de vermelding en parafrasering ook zien als een erkenning van zijn of haar eigenheid, van zijn of haar bestaan. Floriske voelt zich veilig en vertrouwd, ze is niet bang om haar karakters tegen de haren in te strijken, en ze is ook niet bang om ze te prijzen.’ Eyoum pauzeert. Zwijgend eten ze de citroenbavarois.

‘Je hebt gelijk,’ zegt Joseph. Met de rug van zijn hand veegt hij langs zijn lippen. Met zijn tong likt hij zijn hand.

‘Zijn er nog meer importante trivia die je parten spelen?’ vraagt Eyoum.

‘Not for the moment,’ antwoordt Joseph.

‘Fijn. Laat me je bevindingen horen over het laatste deel, de terugkeer naar de HBS tot haar gedeeltelijke overstap naar de universiteit.’

‘Wat me een beetje stoorde, maar het was ook wel een vermakelijke storing,’ zegt Joseph, ‘was de hilarische gebeurtenis in het didactiekkabinet. Toch hoop ik dat het de laatste oprisping op dat vlak is. Floriske is rond de 40 vermoed ik. Haar leven begint nu echt.’

‘Mag ik hopen,’ zegt Eyoum, ‘het echte leven kent ook lichamelijkheid en driften. Sommige mannen, en ook vrouwen, en alle varianten daartussen, willen en kunnen niet anders. Tot op hoge leeftijd is voor hele volksstammen seks de drijfveer om in leven te blijven. Misschien snap je dat niet. Misschien heb je dat nooit begrepen. Misschien snap je dat nog steeds niet. Misschien ga je, als *hoofdbewoner*, die zijn hoofd niet af kan zetten, dat nooit snappen.’

‘De wending naar streeктаalliteratuur en naar didactiek staat me aan.’ Joseph geeft een wending aan het onderhoud. ‘Misschien was de eerste aanzet met dood, vernedering, haat en nijd in E., het dorp in *Hannegien*, wat ongelukkig, net als de verhangung van Frens Bokkelman. Gelukkig heeft Floriske op tijd ingezien dat het onderwerp minder geschikt is voor tieners, voor jongadolescenten. Misschien komt ze erop terug bij haar didactiek aan de universiteit.’

‘Vast en zeker,’ zegt Eyoum. ‘Anna Karenina voor de trein en al die andere romankarakters.’

‘Piet Paaltjens, Virginia Woolf,’ zegt Joseph.

‘Nog één uitweiding, dan laten we dit onderwerp rusten. Voor zolang het duurt.’ Eyoum tikt tegen het raam om een poes weg te jagen. De vogeltjeslustmoordenaar. ‘Misschien heb je je afgevraagd waarom de schrijver van dit boek je met Louise, in het begin van dit boek, heeft opgezadeld. Jij bent weduwnaar. Zij was je vrouw. Waar kwam ze vandaan? Waar is ze gebleven? Komt ze nog terug?’

‘Ik kan die vragen niet beantwoorden. Vraag mij niet.’

‘Ik heb een donkerbruin vermoeden,’ zegt Eyoum. Ze wrijft met de rug van haar hand over haar wang. ‘Louise,’ zegt ze, ‘was de vrouw van Scobie.’

‘Vrouw van Scobie? Moet ik haar kennen?’ Joseph steekt zijn wijsvinger omhoog.

‘Scobie is het dragende karakter in *The heart of the matter*,’ zegt Eyoum.

‘Des Pudels Kern, de kern van de zaak. Ik weet het weer.’

Wie viele andere Sprüche, die sich bis in die heutige Zeit erhalten haben, stammt auch der Ausruf: “Des Pudels Kern” von Johann Wolfgang von Goethe, einem der bekanntesten Schriftsteller Deutschlands, der von 1749 bis 1832 lebte.

Das Zitat ist der Studierzimmerszene aus “Faust”, einem der bekanntesten Werke Goethes, entnommen. Während Faust mit seinem Assistenten Wagner beim Osterspaziergang fachsimpelt, gesellt sich ein schwarzer Pudel zu den beiden Wissenschaftlern. Faust bemerkt, dass der Pudel sich auffällig und ungewöhnlich verhält. Er quittiert das Verhalten des Pudels daraufhin mit den Worten: “Bemerkst du, wie in weitem Schneckenkreise/Er um uns her und immer näher jagt?/Und irr ich nicht, so zieht ein Feuerstrudel/Auf seinen Pfaden hinterdrein.”

Der schwarze Pudel begleitet Faust bis in sein Studierzimmer und dort kommt es dann zum Ausspruch des berühmten Zitats.

Der Hund verwandelt sich vor den Augen von Faust bis Mephisto im Kostüm eines fahrenden Scholaren vor dem

Gelehrten steht. Das veranlasst Faust zu dem erstaunten Ausruf “Das also war des Pudels Kern”.

Heute wird die Redewendung gerne benutzt, wenn etwas ans Tageslicht kommt, dass bis dahin nicht offensichtlich war. Kurzum: “Mit des Pudels Kern” wird die Wahrheit oder eine markante Aussage bezeichnet, die zuvor nicht zu erkennen war, weil sie beispielsweise geschickt verschleiert wurde.

‘Scobie, uit *The Heart of the Matter*, is onbekend met Goethe,’ zegt Eyoum. ‘Misschien ken je het verhaal nog.’

Scobie werkt tijdens WOII als politieagent en toezichthouder in een havenplaats in West-Afrika. Hij is aangesteld om smokkel van diamanten te verhinderen. Zijn vrouw Louise brengt haar tijd door met gedichten en party’s met ex-pats, de buitenlanders in de kolonie. Scobie en Louise zijn katholiek en streng in de leer. Ze zijn tot elkaar veroordeeld, ook door de gezamenlijke herinnering aan hun overleden dochter, nog een kind. Scobie zweert Louise eeuwige trouw.

Om vertrek van Louise naar Zuid-Afrika mogelijk te maken leent Scobie geld bij een Griekse handelaar. Louise vertrekt. Kort na haar vertrek strandt een sloep met overlevenden van een getorpedeerd schip. Scobie ontfermt zich over een jonge schipbreukelinge. Hij zweert ook Helen Rolt eeuwige trouw. Louise keert onverwacht terug. De chantabele Scobie raakt in gewetensnood. Zijn biechtvader geeft geen oplossing. Het katholieke geloof eist een slachtoffer.

‘Ik weet het nog,’ zegt Joseph. ‘Ik aarzel om het slot te vertellen.’

‘Spoiler alert, heet dat,’ zegt Eyoum. ‘Je kunt het gerust vertellen. Jij leest en herleest boeken niet om: eind goed al goed. Jij leest boeken om de ontwikkeling, de groei, de spiegel voor je zielenroerselen, je leest om je eigenheid te schuren en te polijsten.’

‘Zonder wrijving geen glans.’ Joseph kijkt naar buiten en mijdt de blik van Eyoum.

‘Foei,’ zegt Eyoum met gemaakte verontwaardiging. ‘Geen clichés. Verschuil je niet. Vertel.’

‘Ik laat Graham Greene zelf aan het woord. De slotpagina volgt. Wellicht heeft Floriske dit boek ook gelezen en horen we haar inzichten. Ik kan Greene niet evenaren en niet verbeteren. Wat ik wel weet is dat Scobie een vergelijkbare oplossing koos als Frens Bokkelman, maar dat de aanloop, karakterontwikkeling en afloop hemelsbreed verschillen.’

‘Je vergelijk appels met lijsterbessen,’ zegt Eyoum. ‘Jans Pol schreef lectuur, ter lering en vermaak. Graham Greene onderzoekt de ziel.’

‘De katholieke ziel,’ zegt Joseph.

‘Precies. Jouw ziel,’ zegt Eyoum. ‘De schrijver van dit boek, *Eyoum*, raakte gefascineerd door *De kern van de zaak*, door de worsteling van een roomsblanke man in een zwart land. Hij maakte een begin met een veenvariant. Dat de dynamiek van het schrijfproces hem een andere kant opstuurde had de auteur wellicht niet voorzien. Ook de schrijver verloor een naamloos kind, een doodgezwegen broertje; in de burgerlijk stand bekend als N.N. 25 januari 1949. Zie daar hoe rooms, leven, en dood in het Poepenveen bij elkaar komen in *Eyoum*.’

‘Amen.’

“I should never have noticed it, Mrs. Scobie,” Father Rank said.

“Wilson did.”

“Somehow I can’t like a man who’s quite so observant.”

“It’s his job.”

Father Rank took a quick look at her. “As an accountant.”

She said drearily, “Father, haven’t you any comfort to give me?” Oh, the conversations, he thought, that go on in a house after a death, the turnings over, the discussions, the questions, the demands—so much noise round the edge of silence.

“You’ve been given an awful lot of comfort in your life, Mrs. Scobie. If what Wilson thinks is true, it’s he who needs our comfort.”

“Do you know all that I know about him?”

“Of course I don’t, Mrs. Scobie. You’ve been his wife,

haven't you, for fifteen years. A priest only knows the unimportant things."

"Unimportant?"

"Oh, I mean the sins," he said impatiently. "A man doesn't come to us and confess his virtues."

"I expect you know about Mrs. Rolt. Most people did."

"Poor woman."

"I don't see why."

"I'm sorry for anyone happy and ignorant who gets mixed up in that way with one of us."

"He was a bad Catholic."

"That's the silliest phrase in common use," Father Rank said.

"And at the end, this-horror. He must have known that he was damning himself."

"Yes, he knew that all right. He never had any trust in mercy-except for other people."

"It's no good even praying ... "

Father Rank clapped the cover of the diary to and said, furiously, "For goodness' sake, Mrs. Scobie, don't imagine you-or I-know a thing about God's mercy."

"The Church says ... "

"I know the Church says. The Church knows all the rules. But it doesn't know what goes on in a single human heart."

"You think there's some hope then?" she wearily asked.

"Are you so bitter against him?"

"I haven't any bitterness left."

"And do you think God's likely to be more bitter than a woman?" he said with harsh insistence, but she winced away from the arguments of hope.

"Oh why, why, did he have to make such a mess of things?"

Father Rank said, "It may seem an odd thing to say when a man's as wrong as he was-but I think, from what I saw of him, that he really loved God."

She had denied just now that she felt any bitterness, but a little more of it drained out now like tears from exhausted ducts. "He certainly loved no one else," she said.

"And you may be in the right of it there, too," Father Rank replied.

The Heart of the Matter, Graham Greene. 1948

14. Paradigmaverschuiving

‘Een van mijn fascinaties is paradigmaverschuiving,’ zegt Joseph.

‘Je bedoelt: fundamentele verandering van uitgangspunten, van gezichtspunt,’ zegt Eyoum. ‘Vertel, ik ga je zo weinig mogelijk onderbreken. Kom op met je causerie en laat weten welke verschuivingen zich in jou hebben voltrokken.’

‘Dank. Ik begin met de aanleiding. In de afgelopen maanden kreeg ik een aantal malen een essay gestuurd van Olga Tokarczuk, Nobelprijs Literatuur 2018, over taal en maatschappelijke ontwikkelingen. Haar essays in *De tedere verteller* gaven mij antwoorden op vragen die me al geruime tijd bezighielden. Zoals: hoe komt het dat antwoorden telkens komen nadat de vraag in me is opgeborreld?’

‘Dat antwoord wist je al,’ onderbrak Eyoum. ‘Paul Valéry wees je jaren geleden al de weg met: Wij zijn uitsluitend bereid te antwoorden op wat vermoedelijk aanstaande is.’

‘Klopt,’ zegt Joseph. ‘Ik kende de uitspraak, maar ik zag de strekking en toepassing ervan nog niet. Tokarczuk gaf me met de proloog *Reiziger* een zetje.’

‘Spreek, en je zult gezond worden.’

‘De bekendere paradigmaverschuivingen ken je. Copernicus en Galilei haalden de mens uit het middelpunt van de schepping. De zon draaide niet om de aarde, maar andersom. Mendel en Darwin haalden de schepping onderuit en maakten van de mens een diersoort. Freud, hoe omstreden nu ook, ontleedde de psyche en beschreef dierlijke driften. God verdween. De nieuwe God zetelde in de hoofden van de mensen. Willem Kloos gaf daaraan woorden in een sonnet uit 1894.’

Ik ben een God in ‘t diepst van mijn gedachten,
En zit in ‘t binnenst van mijn ziel ten troon
Over mij zelf en ‘t al, naar rijksgeboôn
Van eigen strijd en zege, uit eigen krachten.

En als een heir van donkerwilde machten
Joelt aan mij op en valt terug, gevloën
Voor 't heffen van mijn hand en heldre kroon:
Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten.

–En tóch, zo eindloos smacht ik soms om rond
Úw overdierb're leên den arm te slaan,
En, luid uitsnikkende, met al mijn gloed

En trots en kalme glorie te vergaan
Op úwe lippen in een wilden vloed
Van kussen, waar 'k niet langer woorden vond.

‘Die gedachtengod zorgde voor een eigen en eenzame plek voor het individu. Kloos liet al weten dat hij behoefte had aan een troostende arm en een zoen.’

‘Een wilde vloed van kussen,’ zegt Eyoum.

‘Een wilde vloed van kussen.’ Joseph klinkt geïrriteerd, alsof hij niet zit te wachten op correcties en nuances.

‘Olga Tokarczuk voegt een nieuw hoofdstuk toe aan de paradigmaverschuivingen. In mijn ogen. Ze haalt de mens uit zijn individualiteit. Het menselijk lichaam bestaat slechts voor 43% uit menselijke cellen, schrijft ze. De rest bestaat uit micro-organismen, vooral in het spijsverteringskanaal, maar ook op de huid en elders, waarmee we in symbiose leven. *We are not alone*. Die uitspraak verwijst niet naar *aliens* uit het heelal, maar naar onze lichaamsbewoners. We zijn afhankelijk van andere schepsels, en niet enkel van de micro-organismen op en in ons lichaam.

– Ik ben van mening dat de zonde waarvoor we uit het paradijs werden verdreven niet seks was, noch ongehoorzaamheid en zelfs niet het ontdekken van goddelijke geheimen, maar juist dat we onszelf voor iets hielden dat losstond van de rest van de wereld, op zichzelf staand en monolithisch. We weigerden relaties aan te gaan. We verlieten het paradijs onder het oog van de al even los van de wereld staande, monolithische

en monotheïstische God (nu dringt zich een metafoor aan me op: van een God met handschoenen aan en een masker op) en sinds die tijd zijn we begonnen de waarden van die toestand te koesteren: streven naar gemythologiseerde integratie, naar compleetheid, egoïsering, monolithisme, monisme, analytisch, separatistisch denken volgens het of-of-beginsel (u zult geen andere goden hebben ten koste van Mij), een monotheïstische religie, differentiatie, uitspreken van waardeoordelen, hiërarchie, afbakenen, afscheiden, een scherpe zwart-witindeling en, tot slot, het narcisme van de soort. We hebben met God een vennootschap met beperkte aansprakelijkheid opgericht die de wereld en ons geweten heeft gemonopoliseerd en vernietigd. Daardoor begrijpen we de schitterende complexiteit van de wereld niet meer. –

‘De Poolse zegt dat het hoog tijd is om onszelf als deel van een schitterend en complex organisch geheel te zien, waarin alles met elkaar in verbinding staat. De invloed van onze omgeving op ons lichamen op onze psyche is overweldigend, zegt ze, met, als dat besef doordringt, ingrijpende psychologische consequenties. De menselijk psyche kent meerdere structuren en een verscheidenheid aan lagen. Ieder heeft een meervoudige persoonlijkheid. Sterker nog; die persoonlijkheid strekt zich uit tot de naasten, tot iedereen, familie, vrienden, vijanden, dieren, planten...’

‘De vraag: wie ben je? heeft geen zin,’ zegt Eyoum.

‘Klopt,’ antwoordt Joseph. ‘Een effectievere vraag om een ander te leren kennen zou kunnen zijn: wat heb je over jezelf ontdekt?’

‘Floriske,’ zegt Eyoum.

‘Floriske maakt in *Chicken Curry Madras* een aarzelend begin met die vragen en antwoorden als ze terugblijkt op haar leven als reiziger. Ze laat zich nog bovenmatig overdonderen door de gebeurtenissen die ze met tongue in cheek, of met een kwinkslag parkeert. Wellicht horen we nog van haar *triste post iterum*• als ze mogelijk tot rust komt in haar baan als didacticus Nederlands, een baan die naar mijn inschatting

bij haar past en een plek van bestemming zou kunnen zijn, maar misschien moeten we wachten tot haar pensioen voor ze aan reflectie, noem het zelfliefde, toekomt. Misschien blijft die treurigheid van na het reizen achterwege. Ik weet het niet.'

'Voor enige *triste post coitum* heb ik geen aanwijzingen gevonden,' zegt Eyoum, 'niet anders dan een schreeuwende klapekster in de Uelsener Berge na de vereniging met Jan Warmoes, of de roepende winterkraaien bij Pension Veltrop.'

'Misschien geeft het volgende citaat een begin van een antwoord,' zegt Joseph.

– Ik geloof dat ons leven niet alleen een aaneenschakeling van *gebeurtenissen* is, maar ook een gecompliceerd vlechtwerk van *betekenissen* die we aan de gebeurtenissen toeschrijven. De betekenissen vormen een wonderlijk weefsel van *verbalen*, begrippen en ideeën dat je kunt zien als een van de elementen – naast *lucht*, *aarde*, *water* en *vuur* – die ons bestaan fysiek bepalen en ons als organisme vormen. Het *verhaal* is dus het vijfde element, dat ons op een bepaalde manier naar de wereld laat kijken en ons laat begrijpen dat de wereld oneindig gedifferentieerd en gecompliceerd is, en dat ons tevens onze ervaringen laat ordenen en van generatie op generatie laat overbrengen, van het ene bestaan naar het andere. –

'Als ik jouw accenten hoor (de cursieve woorden) is haar verhaal een kolfje naar je hand; gebeurtenissen, belevingen, ervaringen, verhalen,' zegt Eyoum. 'En oprecht: proficiat met je *extended personality*, je vlechtwerk tot ver buiten de grenzen van je lichaam.'

–Excentriciteit wordt altijd beschouwd als grillig en marginaal, maar juist alles wat creëert, wat de wereld op een geniale wijze in een nieuwe richting duwt, moet ex-centrisch zijn. Excentrisch betekent het spontaan en bovendien met veel plezier ter discussie stellen wat normaal en vanzelfsprekend wordt gevonden – het is uitdagen van het conformisme

en de hypocrisie, een daad van kairotische moed om de gelegenheid te grijpen en het lot te keren. –

– Ik heb de indruk dat de literatuur als onophoudelijk proces van het vertellen van verhalen over de wereld meer dan wat ook de mogelijkheid in zich heeft om de wereld te tonen met haar volledig perspectief van wederzijdse invloeden en verbindingen. Breed opgevat, zo breed mogelijk, is zij van nature een netwerk dat verbindt en de enorme hoeveelheid verbanden toont tussen alle deelnemers aan het aardse bestaan. Het is een zeer geraffineerde en bijzondere manier van intermenselijke communicatie, die precies is en tegelijkertijd allesomvattend.

‘Olga Tokarczuk besluit haar bericht aan de reiziger met een samenvatting over Ognosie. Ik hoop dat Floriske in haar biografie – naast al dan niet bizarre en barokke beschrijvingen van haar *extended family*, mensen, dieren, planten, schimmels, bacteriën, luchten, landschappen – deze uitgangspunten ter harte neemt.’

– Het zou lastig zijn een visie op de literatuur te ontwikkelen voor deze nieuwe tijden, vooral omdat mensen die het kunnen weten zeggen dat de laatste lezende generatie net volwassen is geworden. Ik zou echter willen dat we onszelf het recht geven om nieuwe verhalen te creëren, nieuwe begrippen en nieuwe woorden. Tegelijkertijd weet ik dat er in het grote, vlottende, flinkerende universum dat de wereld is, niets nieuw is. Het is de veranderde constellatie die de dingen op een andere manier situeert, waardoor nieuwe associaties en nieuwe begrippen ontstaan. –

– Ognosie (Eng. *agnosia*) -een narratief ingesteld, ultrasynthetisch cognitief proces waarmee bij de weergave van voorwerpen, situaties en verschijnselen getracht wordt er een sterker onderling betekenisverband tussen aan te brengen; zie → volheid. Informeel: het vermogen om

problemen op een synthetische manier te benaderen door op zoek te gaan naar een ordening, zowel in de verhalen zelf als in de details, de kleine deeltjes van het geheel.

Ognosie concentreert zich op de verbanden tussen opeenvolgende gebeurtenissen die verder gaan dan oorzaak-gevolg en logica, en geeft de voorkeur aan zgn. → lasnaden, → bruggetjes, → refrainen, → synchroniciteit. Er wordt vaak een verband gesuggereerd tussen ognosie en → de fractalen van een Mandelbrotverzameling, alsmede → de chaostheorie. Zij wordt wel gezien als een alternatieve soort religieuze houding, ofwel een → alt-religie die oog heeft voor zgn. bindende krachten, niet in iets bovennatuurlijks, maar veeleer in ondergeschikte, ‘lagere’ wezens, zgn. → ontologisch kleingood.

Een agnosiestoornis manifesteert zich in het onvermogen om de wereld als integraal geheel te zien, ofwel in het alles afzonderlijk zien; de stoornis belemmert → het inzicht in situaties, de synthese en associatie van feiten die ogenschijnlijk niets met elkaar te maken hebben. De stoornis wordt vaak behandeld met een roman (poliklinisch worden ook wel korte verhalen toegepast).

Laten we een bibliotheek van nieuwe begrippen vormen. Laten we die vullen met ex-centrische inhoud waarvan het centrum nog niet gehoord heeft. Het zal ons immers ontbreken aan woorden, termen, uitdrukkingen, frasen en, wie weet, hele stijlen en genres om te beschrijven wat er op ons af zal komen. We zullen nieuwe kaarten nodig hebben en de moed en de humor van reizigers die niet aarzelen hun hoofd buiten de sfeer van de huidige wereld te steken, voorbij de horizon van de huidige woordenboeken en encyclopedieën. Ik ben benieuwd wat we daar zullen zien.

*** Didactiek ***

Met mijn duobaan, lerares in Emmen en docente vakdidactiek Nederlands aan de Rijksuniversiteit, leefde ik in twee werelden. De derde, vierde en andere werelden speelden zich af in en rond Pension Veltrop en overige universa. Ik was de 40 gepasseerd. Mijn leven begon, in mijn beleving, de vorm te vinden die voor mij in het verschiet had gelegen. Ik had mijn haar laten verven, nieuwe rode schoenen gekocht en een tweedehands middenklasse auto aangeschaft in dezelfde kleur. Diverse trivia waren in rustiger vaarwater gekomen: vader en moeder dood en begraven, broer Jans onderdak in Frederiksoord met inmiddels drie kinderen, Karel, de astmatische, ook aan de vrouw, een longarts in opleiding, met drie stiefkinderen die later als bonuskinderen door het leven zouden gaan. Leo met een eigen kippenboerderij in Barger-Compascuum. Ik weet niet of hij een partner heeft gestrikt.

Marietje in een appartement in Assen, met een baan aan de voormalige HBS en – onder artiestennaam Mary Goodybag – zelfstandig kunstenares met enig succes in het subsidiecircuut. Mary, een wereldvrouw met wisselende contacten volgens haar opportuniteitsbeginselen. Mary wist hoe ze anderen honger kon laten krijgen naar haar lichaam, naar haar geest en naar haar surrealistische en neo-realistische kunsten. Wiens brood men eet, diens woord men spreekt. Ik noteer deze wijsheden zonder enig sarcasme of ironie. Ik ben eernschtig in mijn bevindingen. Ook Mary heeft haar variabele identiteit gevormd in haar veranderende context. Ik deed niet anders. Ik gedroeg me in die jaren als universitair docent. Ik zou niet anders willen, ook al kon ik me destijds ook heel goed vinden in de omschrijving: platpratende pensionhoudster in De Peel, uiteraard met allure.

Van Nicole wist ik enkel dat ze in Wageningen aan een promotieonderzoek werkte. Ik meende op botanisch terrein. Ik had haar jaren niet gezien en ook niet gesproken. Nicole had mij ook niet benaderd. Waarvoor zou ze?

Piet, ik heb het al verteld, verstrikt geraakt in Zuid-Afrika. Misschien is zijn leven een novelle waard, in het Drents met tussenvoegsels uit het Suidafrikaans met Bantoe woorden als jus. Misschien is dat boekje een mooi project voor na mijn pensionering. De dood van Piet zong in me door. Weken na het doodsbericht van de politie uit Stellenbos klonk, als *In Paradisum*, voortdurend Bobbejaan klim die berg in mijn hoofd.

Bobbejaan klim die berg, so haastig en so lustig
Bobbejaan klim die berg, so haastig en so lustig
Bobbejaan klim die berg om die Rooinek te vererg
Hoera vir die Boer, hoera!
Je moe nie huil nie, je moe nie treur nie
Die Stellenbosse kerels kom weer
Je moe nie huil nie, je moe nie treur nie
Die Stellenbosse kerels kom weer

Bobbejaan sluip die dal, so haastig en so lustig
Bobbejaan sluip die dal, so haastig en so lustig
Bobbejaan sluip die dal om die Rooinek te verval
Hoera vir die Boer, hoera!
Je moe nie huil nie, je moe nie treur nie
Die Stellenbosse kerels kom weer
Je moe nie huil nie, je moe nie treur nie
Die Stellenbosse kerels kom weer

Bobbejaan kruip die haag, so haastig en so lustig
Bobbejaan kruip die haag, so haastig en so lustig
Bobbejaan kruip die haag om die Rooinek te verjaag
Hoera vir die Boer, hoera!
Je moe nie huil nie, je moe nie treur nie
Die Stellenbosse kerels kom weer
Je moe nie huil nie, je moe nie treur nie
Die Stellenbosse kerels kom weer

Bennie. Bennie was mijn steun en toeverlaat in Pension Veltrop. In de volksmond stond mijn jongste broer bekend als simpele ziel. En dat was hij ook, als het op academische cognitieve vaardigheden aankwam. Het periodiek systeem van de elementen was niet aan hem besteed. Bennie was een schoolvoorbeeld van een man die niet beschikte over vaardigheden als organiseren, abstraheren en reflecteren. Van mijn siblings was hij het zwarte schaap. In die jaren, en later ook nog – misschien zelfs nu nog – werd een medemens beoordeeld en in een hokje geplaatst naar wat hij of zij niet kon. Bij indeling van vrouwen was in de Zuidoosthoek die neiging tot stereotypering geringer; vrouwen konden sowieso weinig tot niets. Die karakterisering werd nauwelijks uitgesproken; wat iedereen al wist, daarover kon men gevoegelijk zwijgen. Bennie was de domste van ons gezin, en – indachtig: alles weten maakt niet gelukkig – misschien wel de gelukkigste.

Bennie was van praktische en concrete zaken. Wat hij nodig had was helderheid,• en als dat kon; enige regelmaat. In het pension kwam hij aan zijn trekken. Ontbijt klaarzetten, afruimen, stofzuigen. In de keuken stond hij zijn mannetje. Chicken Curry Madras, gekookte eieren – zacht, halfzacht, hard – gepocheerde eieren, gebakken eieren, scrambled eggs, alsof hij ooit in Amsterdam bij Spekman in het restaurant had gewerkt. Lees er de Gemeente-assessor maar op na.

***

Eindelijk is het zover. Het drietal gaat eten bij kippenvriend Spekman. Deze internationaal befaamde restauranthouder is oorspronkelijk afkomstig uit Neuenhaus in het Graafschap Bentheim, en dus eigenlijk familie van de assessor. Oom beweert dat hij het verschil kan proeven tussen een ei uit Drenthe en een ei van buiten de provincie. Ja, hij herkent zelfs een ei van het rood gekuifde hennetje dat hij een jaar geleden van Gerrit Koster heeft gekocht.

Tot verwondering, maar tevens ook tot groote blijdschap van Oom, zag hij ook dames in ons midden.

“Eijeren, Spekman!”

“Half zacht, jufvrouw?”

“Zacht, Spekman!”

“Hard, Spekman!”

“Zuur, jufvrouw?”

“Een vlammetje, Spekman!”

“Geld, Spekman!” klonk het onder een rommelend gemompel door de zaal, terwijl de wélgevoede gastheer en zijne vlugge wederhelft de verwonderlijke kippenproducten met even verwonderlijken spoed aanbragten.

“Wel wet,” zei Oom, terwijl hij een eitje pikte, “of we niet Drenthsche eijer eet, ja zölfs wal van dat roobont toefd hennegien, dat ik vergangen joar van köster’s Gerriet koft hebbe, en woar Anne zoo maltentig meê is. ‘t Huef oes niks te verwonderen; want smids Everts Berend, dee mit de benne löp, kof ze van oes op, tiede’r mee hen Moppelt, en vandoar goat ze direkt skeep hen Amsterdam. Wel wet ik zek ‘t je toe of we hier niet te gast goat veur vief stuver op vier eijers, dee ze bij oes opkoopt de negen veur ‘n dubbeltien, en dat nog wal oet mien iegen nust. Moar née,” voegde hij er in éenen adem bij, “loat ‘k niet onbillik wezen, as ‘k de winst bereken; want in zuk ‘n nette keuken, bij zuk duur licht en flinke bedieninge, bij zukke lekkere oagurken en sipeltien en ‘n half broodtien met weinig botter was het zunde over duurte te knarpen.” (Deel I.)

Berend-oom schrijft naar zijn huishoudster Annegien over zijn ervaring bij Spekman.

Wij hebt ook bij Spekman, d’eijerfabrekant in de Kalverstraote eten.

Zi gaft oes zulveren gereedschap. Ze kunt er de eijers krek kriegen zoo as ze ze hebben wilt op ‘t haor of. Hard as straatsteenen, half zoo hard, ‘n tikkeltien hard, zacht zoo as wij ze ordinaar gebruikt, half zacht en zoo as ze van ziin

moer komt, en dat zoo in 'n oogenslag – 'tis krek of den Bamberg ze kocht deur teuverije.

Ze geeft er ook nog lekker zuur bij – agurkies en sipelties; dee krieuwelden mij eerst wal wat in 't tippien vanne neuze, maor dat wende wal. Het gunk er heel zinnig toe en de vrouwlue die er ook eijers pikten, maokten niks gien babbelgugies, dat dee Amsteldamse haggies aans gaerne döt. Geen eene hef mij oetlaggen. (Deel II.)

***

Nee, uitlachen, zo vertrouwd in de Olde Landschap was er niet bij.

***

Met een gerust hart reisde ik drie dagen in de week naar Groningen. Bennie bestierde Pension Veltrop, op het papierwerk na.

We hadden elkaar in onze kinderjaren nauwelijks leren kennen. Voor hij tiener was woonde ik al bij Anna Veltrop. Ook tijdens mijn jaren op Sri Lanka en in Zambia wisten we nauwelijks van elkaars bestaan. Om het in therapeutische termen te melden: het voelde goed, tussen Bennie en mij. In de loop van de maanden raakten we vertrouwder. Bennie begon te vertellen en te vragen. Ik gaf antwoorden, zoals ik dat van Op de Weegh had geleerd; geen omtrekkende bewegingen, ook spreken over wat iedereen al meent te weten, op tijd zwijgen, en om verheldering vragen.

Het was een mooie zomeravond. Bennie en ik zaten op de houten bank voor het pension, op de plek waar de etalage van Brood & Banket was geweest, en waar na de verbouwing onze woonkamer was.

'Ik heb nog nooit neukt,' zei Bennie.

'Oh,' antwoordde ik. 'Ie hebben nog nooit neukt.'

Tijdens een cursus, die later workshop zou heten, over studentbegeleiding had ik geleerd om telkens de laatste

woorden van de ander te herhalen, met lichte intonatieverschillen, gevolgd door zwijgen, eventueel met licht optrekken van wenkbrauwen en bescheiden handgebaren. Mijn zwijgen hielp niet echt om verder in zijn gemis of in zijn verlangens terecht te komen.

‘En ië?’ vroeg Bennie.’

‘Ja,’ zei ik, ‘ik heb wel eens geneukt.’ Ik wachtte op herhaling van mijn zin.

‘En hoe was dat?’ vroeg Bennie.

Ik zocht naar een goede formulering. Het duurde Bennie te lang.

‘Zeg iens, en hoe was dat?’ vroeg Bennie opnieuw.

‘Leuk. Gewoon lekker,’ hoorde ik mezelf zeggen. ‘Gewoon lekker.’

‘Oh,’ zei Bennie, alsof hij zich er meer van had voorgesteld.

Om mezelf – een beetje laf, ik geef het toe – niet langer onderwerp van gesprek te maken vroeg ik:

‘Of wil je graag neuken?’

‘Nee,’ zei Bennie. ‘Nee.’ Hij wachtte, keek naar een vrouw in het zwart aan de overkant van het Dommerskanaal en zei: ‘Wul ie ok een biertie?’

***

‘Eigenlijk weet ik niet hoe ik didactieklessen kan verzorgen,’ zei ik. Over een halfuur zou ik voor de eerste keer optreden.

‘Doe maar net alsof je het wel weet.’ Siep Scheuper onderbrak de beweging van zijn hand. Ik moest het doen zonder zijn schouderklop. Terwijl ik naar het leslokaal liep voelde ik zijn ogen op mijn onderrug. Maar misschien was dat enkel mijn gevoel. De werkelijkheid en de waarheid wilden in de jaren van verloren onschuld nogal eens verschillen van mijn beleving.

Gelukkig was het lokaal al vrij. Ik schreef een schema op het bord; de indeling van mijn les. Opening, Kennismaking. Wat is Didactiek? Herinnering. Wensen. Afronding. Niet dat ik van plan was me aan die agenda te houden, maar het

schema gaf me het houvast van een boodschappenbriefje. Als ik helemaal niets meer wist, kon ik naar het bord wijzen met “Waar waren we ook alweer?” Tien minuten voor het begin van de les ging ik in de deuropening staan. Ik liet net genoeg ruimte om de studenten te laten passeren. Zo deed ik dat de eerste weken ook op mijn school in Emmen. Wie naar binnen wilde, kon om mij heen, maar niet zonder eerst mijn hand te schudden en oogcontact te maken.

De derdejaars hadden al enige stage-ervaring. Ze hadden lessen van leraren geobserveerd en zelf een tiental lessen gegeven. De studenten waren op de gang – op weg naar mijn didactiek – vooral met elkaar bezig. Ze spraken met elkaar. Een enkeling zag mij staan. De eerste wilde zonder te groeten het leslokaal betreden. Ik zette een stap opzij, vernauwde de deuropening, stak mijn hand uit, zette mijn glimlach op, kneep stevig in de hand van de student, hield de hand langer vast dan verwacht en heette de student welkom met “Leuk dat je er bent. Welkom.” gevolgd door “Ik ben benieuwd wat ik van je kan leren”. De wachtenden leken geïntimideerd. Geheel naar mijn bedoeling. Het geroezemoes verstomde.

Eenmaal in de schoolbanken bleef het stil. Ik ging strak voor de eerste rij staan, schouders naar achteren, borst vooruit, en zweeg. Een aangenaam lustgevoel trok door mijn lichaam. Met eenvoudige middelen, met een handdruk, een vriendelijk woord, met mijn mimiek en mijn lichaamstaal had ik laten weten dat ik de regie had.

Natuurlijk kan ik op deze plek pagina's lang uitweiden over mijn didactieklessen. Bordgebruik, werkvormen, zelfstandig leren, genummerde hoofden, denken in duo's, grasduinen in groepjes, theater, zangdidactiek, dichter bij dichters, pret met proza, vermaak met verhalen, opstellen voor kijkers, spreekbeurten, toetsen en over het gebruik van het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE als hulpmiddel bij verheldering van grammatica en syntaxis. Ik kan op deze plek mijn leservaringen op Sri Lanka en in Kalabo uitgebreid als voorbeelden aanhalen voor multiculturele didactiek en

diversiteit. Ik kon mijn tropenjaren gebruiken als illustratie van mythes, sagen, dierenfabels, bijgeloof. Ik kan vertellen over mijn successen en over mijn mindere ervaringen aan de universiteit. Ik laat dat grotendeels achterwege. Nou ja, één minder representatieve ervaring na de eerste les. Alle studenten waren na mijn handdruk bij de deur vertrokken, op een meisje in een lange zwarte jas na. “Mevrouw,” zei ze, “mag ik U iets vragen?”

Natuurlijk mocht ze me iets vragen. Vraagbaak was immers de belangrijkste functie van een universitair docent.

“Waar hebt U Uw schoenen gekocht?”

***

Het duurde een paar maanden voor ik me aan de universiteit en in Groningen weer op mijn plek voelde. Dat viel me tegen van mezelf. Ik had niet gedacht dat oud zeer, als ik dat zo mocht noemen, me parten speelde. De eerste ontmoetingen en gesprekken met collega Siep Scheuper stonden in het licht van waar we doorheen waren gegaan;• het bordje *Niet storen* op de deur van zijn kamer, de verwickelingen rond paardenmeisje Wilma Schreuder in de Appèlbergen. De merkwaardige correspondentie en zijn verlangen me in Kalabo te willen bezoeken. Ik realiseerde me na enkele maanden dat ik mijn verleden met mijn cum-laude-afstudeerhoogleraar door mijn overpeinzingen groter en groter kon maken tot fictie op feiten de overhand zou krijgen. In mijn dromen leek ik een roman te schrijven over wat zich niet had voltrokken. Ik leek die nog ongeschreven roman met de werkelijkheid te verwarren.

Op weg van het academiegebouw in de Broerstraat naar de letterenfaculteit in de Grote Kruisstraat kwam ik in de Oude Kijk in 't Jatstraat voorbij het *oud-zeerpand* van de reiswinkel waar ik in een vorig leven in een opwelling mijn vliegticket naar Colombo had gekocht. De reiswinkel had plaatsgemaakt voor Athena's boekwinkel. Pas nu zag ik de Jugendstil-omlijsting. Ik aarzelde bij de etalage. Ik keek naar

de uitstalling Nederlandse literatuur. Het lukte me niet om ook maar één titel te onthouden. Ik wilde niet zien wat zich aan me voordeed.

Misschien was mijn innerlijke verwarring geen gevolg van oud zeer, misschien hadden stad en Scheuper als een vervellende slang een andere jas aangetrokken als teken van innerlijke groei, misschien was het iets anders, zo vanzelfsprekend, dat ik er nog geen woord voor had gevonden.

Siep Scheuper was aardig en voorkomend. Hij gedroeg zich alsof ik een nieuwe collega was, en dat was ik ook, en alsof we geen gemeenschappelijk verleden hadden. Misschien was dat in zijn beleving ook zo. Ik had als vakdidacticus Nederlands in mijn beginjaren op de universiteit nog geen sterke scheiding tussen mijzelf en de ander aangebracht. Ik meende dat eenieder vanuit eenzelfde optiek naar de ons omringende wereld keek. Bij veel concrete zaken lijkt dat te kloppen. Over een huis, stadsbus, trein, boom, pilsje, boterham ontstaan zelden grote conflicten als het om de semantiek, de betekenis gaat. Als het over een hond of een kat gaat lopen de opvattingen sneller uiteen. Is er sprake van een Drentse patrijs, een Mechelse of Duitse herder, of van een pekinnees of poedel? Is een kat een poes of een kater, een lapjeskat of cypere poes? Seksen was voor mij allereerst haantjes van hennetjes scheiden, en had niets met de oudste beweging op aarde te maken. Bij abstracte begrippen, als geloof, hoop en liefde en bij gevoelens lopen de duidingen nog verder uiteen. Enkel met het uitgangspunt – afgesproken helderheid – van Paul Valéry en *Meneer Teste* kunnen we in het volle licht communiceren.

***

Niets spreekt mij meer aan dan helderheid. Helaas, vriend van mij! ik verzeker u dat ik haar haast nergens vind. [...] De duisterheden die mij worden toegeschreven, zijn onbenullig en doorzichtig vergeleken bij die welke ik zo

ongeveer overal aantref. Gelukkig de anderen, die met zich zelf afspreken dat zij elkaar volkomen begrijpen! Zij schrijven en spreken zonder angst. U beseft hoe ik al die helderziende stervelingen, wier werken doen dromen van de vloeiende zachtheid der zon in een kristallen heelal, benijd... Mijn kwade geweten geeft mij wel eens de raad hen te beschuldigen om mij zelf te verdedigen. Het fluistert mij in dat alleen zij die niets zoeken, nooit met de duisternis in aanraking komen; en dat je de mensen alleen datgene moet voorhouden wat zij weten. Maar ik onderzoek mij zelf grondig en moet het wel eens zijn met wat zovele keurige mensen beweren. Ik ben inderdaad behept, mijn vriend met een ongelukkig soort geest die er nooit helemaal zeker van is begrepen te hebben wat, hij onmerkbaar begrepen heeft... Wat helder is zonder overdacht te zijn, onderscheid ik moeilijk van wat zonder meer duister is... Zonder twijfel is dit gebrek de bron van mijn duisterheden. Ik wantrouw ieder woord, want een ogenblik van nadenken maakt het absurd ze te vertrouwen.

***

De les vakdidactiek aan de Grote Kruisstraat zette me met beide voeten op de grond. De studenten hadden gevraagd om praktische tips om orde in de klas te krijgen. Effectief klassenmanagement als voorwaarde voor kennisoverdracht. Bij de deur van het lokaal gaf ik elk een hand en – tante Betje• – een enveloppe met daarin een opdracht voor lesobservatie; van mijn les, van mijn gedrag. Hoe vaak geef ik een compliment, hoe vaak hoor je ironie, satire, sarcasme? Hoe vaak wandel ik van het bord vandaan door de klas? Hoe vaak noem ik een naam? Hoe vaak maak ik oogcontact? Hoe vaak herhaal ik een vraag voor ik antwoord geef? Hoe vaak speel ik een vraag door naar een ander?

Ik gebruikte mijn didactieklessen als cognitieve gedrags-therapie, voor de studenten en meer nog voor mezelf. Mijn taal, mijn lichaamstaal, mijn mimiek werden mijn

instrumenten. Ik hoorde mezelf complimenten maken. Onder het adagium: teach as you preach, wisselde ik munten van mijn linker broekzak naar mijn rechter broekzak voor elk compliment dat ik maakte. Aan het eind van de les vertelde ik mijn score. Goed voorbeeld doet goed volgen, verkeerd voorbeeldgedrag zorgt ook voor apostelen.

Op de terugweg naar het academiegebouw stapte ik bij Athena's boekwinkel binnen. Niets had ik nodig. Ik kocht *The Heart of the Matter* van Graham Greene.

***

Bennie vroeg naar mijn ervaringen op mijn eerste lesdag.

'Ik gaf iedereen een hand en ik kneep heel stevig om ze te laten voelen wie de baas was,' zei ik.

'Wussen ze dat dan niet?'

'Voor de zekerheid,' zei ik. 'Veur de wissigheid.'

'Te meugt gerust Hollands tegen mij praoten,' zei Bennie. 'Ik begriep jou.'

Ik keek hem aan.

'Hier ku'j Hollands praoten. Dat vind ik niet slim.' Bennie gnees. Meer hoefde hij niet te weten.

'We eet vanaovend huzarensalade. De resties. De gasten hadden de buuk vol, zeden ze. Het was gewoon lekker, zeden ze.'

'Leuk,' antwoordde ik.

'Slim,' zei Bennie.

'Huzarensalade,' zei ik, 'misschien wil je dat niet weten, is voor het eerst in een Drents boek vermeld.'

'Laot heuren,' zei Bennie. 'Ik bin niet dom.'

Door de schoone Dieserstraat, waarin de woning des gouverneurs, de gouvernements-bureaux en vele aanzienlijke winkels gevonden worden, bereikten wij de markt, en vertoonde zich aldaar de Harmonie, eene aanzienlijke societeit, aan ons oog. Langs de hoofdwacht,

de groote kerk en waag gingen wij de wat nauwe, maar anders fraaije Kamperstraat door, dampten spoedig weer uit dezelfde pijp onder hetzelfde vriendelijke dak, schreven in vrolijke stemming 't verhaalde ter neder, onderhielden ons met die ons lief en dierbaar zijn op het getrouw en stilzwijgend papier, en hadden – ware Berendoom vroeger in zijn beddejak gekropen een' hartelijken toast gewijd aan..... (*).

(*) Hier maakte een groote inktvlek het schrift onleesbaar. De Zetter.

Oom had zijn gehemelte eens lekker gestreeld met varkenskarbonade en huzarensalade, welke laatste hem door de eloquentie van onzen vriendelijken hospes werd ingepreekt, hoewel de Cayenne-peper hem eene physiognomie verschaftte, als een varken onder de kuur van Langevoort, den schouwer. Daarop had hij stilletjes “de zeven provinciën” verlaten, om op zijn gemak eene avondwandeling door de nu stille straten der hoofdstad te doen. Even over half elf kwam onze mentor zeer ontevreden de trappen weer opstommelen en beklaagde zich bitter over de Zwolsche regering, die de poort had doen sluiten.

‘Dat was in Zwolle,’ zei Bennie, ‘Ik bin der wel iens west. Ie kunt der gien huzarensalade eten. Liflaffies in restaurant Pampus. Neie naam, neie kaart.’

***

De komende bladzijden schrijf ik over mijn lessen en minder over mijn persoonlijke ontwikkelingen, althans op het eerste oog. Mijn keuze voor lesstof en voor de boeken die ik ga bespreken verhult mijn zielenroerselen. Als ik boeken kies over cultuurstrijd, geweld, relationele zaken, over eten, kleding, religie, zegt dat iets over mijn interesses, mijn betrokkenheid en mijn gemoedstoestand. Het onderwerp

verklapt mijn belangstelling, mijn wijze van presentatie – de didactiek – mijn manier van verwoorden laat zien hoe ik me voel bij dat onderwerp. Ook geven de onderwerpen en de zoektocht naar een effectieve manier van uiten aan waar ik mijn eigen leerpunten – om jargon te gebruiken – herken. Ik gebruik literatuur om mij te ontwikkelen en handvatten te vinden voor een prettige omgang met mijn omgeving en met mezelf. Als ik kijk naar mijn levensloop van de ruim 40 jaar die achter me ligt, hoop ik dat ik het meest barokke en bizarre achter me heb gelaten. Maar misschien heb ik geen zeggenschap over die ontwikkelingen.

Bij het begin van de volgende les kwamen de studenten met uitgestoken hand naar me toe. Hoe snel kan iets een gewoonte worden! Op het bord had ik geschreven:

Timetable to stop loneliness.

Taaltips.

Rondvraag.

Uitleiding.

Het lesschema als prikkelende aanzet en als rugdekking.

Ik ging achter in het lokaal staan, mijn rug tegen de muur. Ik zweeg. Het duurde niet lang voor enkele hoofden draaiden en de vorm van een vraagteken aannamen.

Ik liep naar voren.

‘Wat heb ik in de eerste vijf minuten van deze les gedaan?’ vroeg ik.

Elk antwoord schreef ik op het bord: Niets, handen schudden, agenda, rug tegen de muur, zwijgen, en nog een tiental observaties.

‘En wat was het effect op jullie gedrag?’ vroeg ik, om aan te geven dat elke handeling meedoet bij kennisoverdracht, en vooral bij het scheppen van een veilige leeromgeving. Jargon is onvermijdelijk, hoewel die onderwijstaal ook van toepassing is op een willekeurig familiebezoek. ‘Telkens is de vraag,’ zei ik, ‘Hoe heb jij/ik deze situatie voor elkaar

gekregen?’ In de buitenschoolse wereld zou de vraag kunnen luiden: Hoe heb jij voor elkaar gekregen dat je vriend(in) tegen je schreeuwt, of met je wil zoenen? Hoe heb jij voor elkaar gekregen dat je ouders je boeken, je kleding, de huur van je kamer betalen? De vraag is ook een uitnodiging niet naar een ander te wijzen als iets niet naar je zin gaat.

Ik gebruikte deze inleiding om op taal over te stappen.

Niet iedereen wilde schrijver worden van gedichten, korte verhalen of romans. Nederlands was en is gewoon een mooie en leuke taal. Nederlandse literatuur is onderhoudend, leerzaam, boeiend en vooral leuk, die kwaliteiten van de moedertaal bracht de studenten in mijn lessen.

Ik noteerde een lijst met verboden woorden. Het verbod moest helpen om leesbare en heldere teksten te schrijven. Ik geef een aantal, niet uitputtend. Ik schrijf geen didactiekboek. •

Leuk; cliché overal op van toepassing, dus nietszeggend.

Gewoon; vervang dit woord door bijzonder en bezie het resultaat.

Worden: zonder dat werkwoord wordt een tekst sneller.

Moeten: vervang moeten door willen of kunnen.

Ik maakte de lijst langer met verboden gebruik van verwijswaarden als die en dat. Het protest kwam langzaam op gang. ‘Wie kan deze tips en verboden op metaniveau duiden?’ vroeg ik. ‘Zet een stap opzij, ga een trede hoger staan. Wat is de bedoeling?’

‘Zelf nadenken,’ hoorde ik vanaf de achterste bank. Mijn les was geslaagd. In elk geval voor die ene, en voor mij.

***

‘Moeten,’ zei Bennie. ‘As ik moet dan weet ie wel wat ik moet. Dat kan’k allent of.’ •

***

‘Kijk,’ zei Siep Scheuper. Hij zette zijn voet op de stoel. We hadden werkoverleg op zijn kamer. Alles stond nog

onveranderlijk op de vertrouwde plaats. De stapel dissertaties van zijn hand. Het paardenportret in de boekenkast. Extra: het laatstverschenen nummer van *Hollands Maandblad, De Gids* en van *Zacht Lamijd*. Misschien zag ik een verse aanschaf over het hoofd. Onuitgepakt herkende ik een doos van *Van Gorcum, Querido* en van de *Bezige Bij*, zonder twijfel bespreekexemplaren om ademloos uit te lezen.

‘Kijk eens wat ik in mijn sok heb.’ Hij tilde de broekspijp met omslag, een eindje omhoog. Uit de witte sok trok Siep Scheuper een briefje, als was het een lot uit de loterij.

‘Je didactieklessen verspreiden zich in weidse en wijde omgeving.’ Hij las van het sokbriefjes: ‘Laten wij zacht zijn voor elkander kind, want o de mateloze verlatenheden...• Je kent het vervolg. Wat een prachtige manier om gewenste gedragsveranderingen poëtisch te noteren en als “hinderlijke” herinneringen in de sok mee te dragen.’ Onstuitbaar kinderlijk vervolgde hij: ‘Ik heb ook een briefje, mag ik het zeggen, met mijn goede dichterlijke voornemens.’ Voor ik kon vragen wat dat goede voornemen was zette Scheuper zijn andere voet op de zitting van de stoel. ‘Intiem,’ zei hij. Siep Scheuper las: ‘laat ik aardig zijn voor mijn Schaop.’ Mijn hoogleraar viel stil, alsof hij met de vermelding van zijn echtgenote een brug te ver was gegaan.

Om zijn ongemak niet heel lang te laten duren, ik wilde geen autochtone Poepenveendrent zijn die zich in leedvermaak wentelt, zette ik een stap dichterbij – ik bleef buiten zoenafstand – en stak mijn hand in eigen boezem. Op alles voorbereid haalde ik een kwart ansichtkaart uit mijn bustehouder. Ik reikte het kartonnetje en zei: ‘Kijk, er staat niet wat er staat.’

Scheuper las. Hij zweeg en draaide het karton. ‘Ik herken Iris,’ zei hij. ‘Of is het een fragment van Botticelli, de geboorte van Venus, uit de ziedende zee?’

‘Er is een literaire wet,’ zei ik, ‘die het verbiedt om alles tot op de bodem uit te pluizen.’

We namen afscheid. Op de buitenkant van de deur van zijn kamer hing geen bordje.

Scheuper was heel tevreden over mijn didactieklessen. Mijn roem nam toe, en daarmee zijn roem. Hij noemde mij een prettige collega. Hij vroeg of ik binnen mijn aanstelling lessen over regionale schrijvers wilde verzorgen, naar eigen inzicht, zo mogelijk met een frisse didactische invalshoek. Ik zei dat ik erover zou nadenken. Ik zou het hem laten weten. Ik haalde nog een kwart van de ansicht met de voeten van Venus op de schelp uit mijn bustehouder. Scheper leek flabbergasted. Ik meende van zijn lippen te lezen: wat heb je mooie borsten, maar misschien was dat wensdenken. Mijn besluit over de verzorging van de lessen had ik al genomen.

***

‘En over wie gao ie vertellen? Welke schriever is as eerste an snee?’

We aten Chicken Curry Madras. De restanten van het avondmaal van de gasten.

‘Ze vunden het gewoon lekker. Ze lusten niet meer. Ze hadden de buuk vol. Leuk.’

Ik vertelde van Jans Pol (1842-1892), de schrijver en hoofdonderwijzer uit Frederiksoord. Tweemaal getrouwd geweest, de eerste keer met Maria Abels. Zij schonk hem een zoon Roelof, die in 1888 op z'n 20e overleed en een dochter Cornelia. Maria Abels overleed in 1871. Jans Pol hertrouwde met Aaltje Ruurd Beima. Zij schonk hem een zoon Rudolf en twee dochters Hendrikje en Fetje. Na 13 jaar huwelijk ontvalt hem ook zijn tweede vrouw in 1887.

Jans Pol was een Manus van alles, zei ik, met het woordgrapje Manus, dat hand betekent, terwijl Jans Pol vanaf zijn geboorte zijn linkerhand miste.

‘Net as oenze Jans,’ merkte Bennie op. ‘Ok heufdonderwiezer in Frederiksoord.’

Ik negeerde zijn opmerkingen, druk als ik was om het feestlied voor te dragen dat Jans Pol schreef bij de inwijding van de tuinbouwschool.

Feestlied 19 mei 1885

Ruisch nu, laat u niet bedwingen.
Danktoon, aan ons hart ontweld.
't Klinkt luid in wijde kringen.
Wat de kindermond hier meldt.
Blijk bij blijk van edelst pogen.
Om, door liefde aangespoord,
Armoedes tranen af te drogen.
Ziet men in ons Frederiksoord,

Arbeid adelt was de leuze
Die tot stichten hier bewoog.
Eigen brood de goede keuze
Van wie herwaarts henen toog.
En de uitkomst geeft te aanschouwen,
D' adelbrief, dien arbeid geeft,
Schone vruchtbare landouwen,
Waar beschouwing, vrede leeft.

Godsdienstzin kan 't hart verwarmen,
Onderwijs voedt hoofd en hart,
Bei verenigd kent geen armen,
kent geen onverwin'bre smart
Oh, God lof! De zegeningen,
Van die twee zijn hier gebracht.
Juicht dan met ons, feestelingen!
Zij hier kerk en school herdacht!

Ziet het werk van d' ed'le stichters,
dat reeds jaren heeft bestaan,
Leedverzachters, verlichters,
Hebben hier hun best gedaan.
Ziet de stichting, pas verzezen,
Parel aan de gouden kroon,
Veler zegen zult gij wezen
Treurzuil voor een dierb'ren zoon

Ed'le gever, dat uw stichting,
Vruchten drage, mild en schoon,
Dat zij diene tot verlichting,
Want dat ware uw schoonste loon.
Oh, dat gij het moogt beleven,
Dat zij, aan haar roeping trouw,
't Doel bereikte van haar streven,
Het ware balsem bij uw rouw.

Bij de inwijding der tuinbouwschool te Frederiksoord

'Veur liefhebber,' zei Bennie. 'Niet veur mij. Teveul woorden die ik niet ken. Het liekt de Biebel wel. Praot gerust wieder. Ik haal de vlafip.'

'Je hebt de Bijbel nooit gelezen,' zei ik.

'Daorumme.' Ik wachtte tot Bennie terugkwam met bruine en gele vla. Mit Sahne, dat weer wel.

'Jans Pol trad regelmatig op,' zei ik. 'Dat leverde niet enkel lof.'

PDAC 8 oktober 1874

Ingezonden stukken.

Aan

de redactie der *Provinciale Drentsche en Asser Courant*.

"Eene openbare zaak verdient openbaar behandeld."

Mijnheer de redacteur!

Gisteravond heb ik de voordragt bijgewoond van den heer J. Pol te Frederiksoord, gehouden ten huize van den logementhouder Homan alhier en bestaande in eene Drentsche novelle "Hannegien". Ik had de lezing met aandacht en genoeg gevolgd en zou zeker voldaan huiswaarts zijn gekeerd, ware 't niet, dat daar iets in voorkwam, dat in mijn oog afkeuringswaardig is, en twijfel niet, of gij, mijnheer de redacteur, zult er evenzoo over denken. Zoo hoorde ik namelijk van den geachten spreker in zijn voordragt de uitdrukking bezigen: "zoo

zwart als een jeude”; wat later vernam ik, over hetzelfde onderwerp de woorden: “zoo zwart als een heiden”. Wat dunkt u, m. d. r., van die eerste uitdrukking? en wat zegt gij van die vreemdsoortige combinatie? Of het publiek de uitdrukking opmerkte, weet ik niet; wel weet ik, dat ze mij geweldig trof. Ik had mij den heer Pol voorgesteld als een man van talent niet alléén, maar vooral als een beschaafd mensch, als een man van gezond verstand, wiens voordragten gerust iedereen kan gaan hooren, zonder gevaar te loopen van beledigd te worden. Hoe vond ik mij echter teleurgesteld, toen er in de voordragt sprake was van “zwart gemaakt worden” en om dat zwarte en vuile sterker te doen uitkomen, daartoe eerst als gelijkenis “Jeude”, wat later “Heiden” gebezigd werd. Van een man als Pol, die, indien ik mij niet vergis, hoofdonderwijzer is aan eene openbare school, die in het openbaar optreedt, om heinde en ver volksvoordragten te houden, zou men toch op zijn minst mogen verwachten, dat bij wel weet, dat het ongerijmd, ja dat het op zijn zachtst uitgedrukt dom en kleingeestig is, om “Jeude” en “Heiden” op één lijn te plaatsen. In hoeverre het woord “heiden” dienen kan, om het zwarte en afzigtelijke voor te stellen, hierover wil ik geen oordeel vellen en laat dit geheel voor rekening van den heer Pol; ik wil slechts zeggen, dat het getuigen moet van bekrompen verstand, indien iemand daarvoor het “Jeude” wil gebruiken, al was het ook in eene Drentsche novelle. Ik vrees te veel van uw beschikbare ruimte te vergen, anders zou ik den heer P. in het breedvoerige aan het verstand brengen, wat eigenlijk de beteekenis van het woord Jood is; dat het te edel en te waardig is, om in bovengenoemden zin gebruikt te worden en het op die wijze allerminst in zijn mond past. Bovendien weet ik niet, dat ik de uitdrukking: “zoo zwart als een jeude”, ooit onder de Hollandsche spreekwoorden heb aangetroffen, evenmin geloof ik, dat het een Drentsch spreekwoord is. Zou het soms een spreekwoord van den heer Pol zelve zijn? Zoo niet, waarom dan dit gezegde niet eerst gewijzigd, alvorens

het voor een beschaafd publiek op te dissen. Het kan den spreker ook niet toevallig ontvallen zijn, want het stuk was ter dege bestudeerd.

De heer Pol heeft mijn raad niet noodig; maar toch geloof ik, dat het goed ware, voortaan eerst zijn voordragten goed te overwegen, alvorens die uit te spreken; wil hij ten minste met vrucht werkzaam zijn en niemand kwetsen.

Met de opname dezer regelen zult gij zeer verpligten.

U.Ed. dw. dien.,

Smilde, S. A. LOMBARD,

5 October 1874, Israël. onderwijzer.

‘Zwarten en jeuden ken ik niet,’ zei Bennie. ‘En die huuf ik ok niet te kennen. Ik heb an mezölf genogt.’

Ik zweeg. Wat kon ik zeggen.

‘Ik heb een hekel an elkenien,’ zei Bennie. ‘Vertel het niet wieder.’

Het liep tegen negenen. Ik hoorde de winterkraaien op het dak.

‘Bijkans is het wat om bruur Jans op visite te vraogen. Hij wet vast meer van Jans Pol. En ok as e niks meer wet is het aordig hum en de vrouw en kinder hier te laoten kommen. Van de familie moet ie het hebben. Kun ie het hebben. Wul ie het hebben. Hoe lang is het leden? Vieftien jaor. Vieftien jaor.’

En alsof hij mij wilde overtuigen, liet Bennie volgen: ‘Kook ik Chicken Curry Madras. Stiet ze vast an.’

*** Broer Jans en een brief aan Jans Pol ***

Het was alsof broer Jans had uitgekeken naar de uitnodiging. Voor ik goed en wel was uitgesproken stoomde zijn woordenwaterval in mijn oor. Natuurlijk – vanzölf, zei hij – kwam hij graag met de familie op bezoek om met elkaar van gedachten te wisselen over literatuur, schrieverij, onderwijs en losse familie-eindjes. Met hemelvaart was hij vrij. En aangezien ik een pension bestierde, leek het hem leuk om met de familie een paar dagen te komen, inclusief kinderfietsen en Drentse patrijs.

Ik werd overdonderd. Voor ik er erg in had stemde ik toe en zadelde ik me op met mijn oudste broer en zijn familie. Jans was aan de tweede vrouw, niet aan de tweede leg. Tamara• had al twee kinderen, Eva en Ruben uit haar eerder huwelijk. Tamara was weduwe van een Cocksiaanse dominee. Maar, had Jans gezegd, als was het een verontschuldiging, “Liefde Overwint Alles”. Ongetwijfeld doelde hij op zijn vooroordelen uit onze gezamenlijke kippentijd. Ik hoorde de hoofdletters in mijn hoofd nagalmen.

Esmeralda, Devon, Bronwyn van eigen kweek en Eva, Ruben en Siep, de Drentse patrijs,• als toegift. Ik vergat naar de moeder van zijn kroost te vragen.

‘Van de familie moet ie het hebben,’ zei Bennie. ‘Ik kook.’

Voor ik me, onontkoombaar, in het familiegewoel zou onderdompelen besloot ik mijn didactieklessen voor te bereiden. Tijdens hemelvaart zou er weinig van komen. Ik las uitgebreid in *Reis door literair erfgoed* gewijd aan Jans Pol. Een brief aan de schrijver, bedacht ik, zou een goede manier zijn om zicht te krijgen op leven en werk van de regionalist. Studenten kon ik een vergelijkbare opdracht geven. Een brief als stilistische oefening en een effectieve wijze om gedachten te ordenen.

Ik vond een rustige plek in de voorkamer achter het etalageaam met Brood & Banket.

***

Geachte Jans Pol,

Met enige schroomvalligheid en licht bezwaard gemoed doe ik u dit schrijven toekomen. U bent al bijna 100 jaar niet meer onder ons, al is deze benaming van uw teraardebestelling in 1892 wellicht niet geheel passend. Tijdens uw leven hebt u zich bovenmate ingespannen om behoeftigen en verworpenen der aarde de mogelijkheid te bieden om hun talenten te ontplooien. De Maatschappij van Weldadigheid in Frederiksoord was een van uw kinderen. Uw liefde voor het leven in Drenthe hebt u tot uitdrukking doen komen in een veelheid geschriften over de mensen in uw naaste omgeving. Ook waar gestrengheid, verontwaardiging en boosheid doorklinkt, heeft uw werk een mild kritische ondertoon van betrokkenheid. Alle mensen deugen; de een wat meer dan de ander, lijkt u te zeggen. U leeft, zij het wellicht niet uitbundig, tot vandaag onder een uitverkoren groep lezers, waaronder wellicht enkele bewonderaars. Misschien heeft u gehoopt op het eeuwige leven, in welke vorm dan ook, en wellicht was literatuur een van de manieren om die eeuwigheid te bereiken. In dit boek, met een uitgelezen keuze uit uw werken, bent u opnieuw onder anderen. Uw geesteskind Arnold Blijman heeft de kracht en de warmte van literatuur ontdekt.

Onder de wandeling kwam het gesprek op een paar voortbrengselen van onze letterkunde en van dat ogenblik af was het, alsof de tot dusver bedeesde jongeling door een andere geest werd bezielde: zijn ogen schoten vuur en een onweerstaanbare drang tot spreken scheen hem te beheersen, terwijl hij een helderheid van oordeel aan de dag legde, die mejuffrouw Wildok verbaasde en haar de overtuiging schonk dat er in die bedeesde jongeling en benijdbare zucht tot kennis en onderzoek gevonden werd.

Ik kan u niet vragen of Arnold Blijman uw alter ego was. Ik lees wel uw betrokkenheid bij deze jongeling; een

verworpene der aarde, die na een barokke weg, grotendeels op eigen kracht, het geluk lijkt te vinden, hoe tijdelijk dat geluk ook mag zijn.

Na lectuur van uw Drentse en Nederlandse verhalen, het feestgedicht, de besprekingen en de commentaren in de dagbladen kwam een overlijdensbericht van een dorpsgenoot in mijn gedachten. Als kind kende ik de beangstigende ruwe bolster van deze boer, extra aangejaagd door de kettinghonden op zijn erf. De tekst op de kaart luidde:

Het is goed zo

Na een leven van eenvoud, goedheid, zorgzaamheid en eerlijkheid is van ons heengegaan...

Aan gene zijde van de heideplaggen, vanonder de zoden, weet u ongetwijfeld wie ik bedoel. In de hemel schittert de blanke pit, die ik, van deze eenvoudige man, op aarde niet heb mogen, en vooral, niet heb kunnen zien. Eenvoud werd, vaker dan eens, verward met domheid!

Leven *van* eenvoud luidt het nagekomen bericht, en dat is niet hetzelfde als leven *in* eenvoud. Ik zou bespiegelingen kunnen houden over de subtiele verschillen. Die filosofie laat ik, voor zover het in mijn vermogens ligt, achterwege. U weet hoe u zich kunt beperken; in uw werk laat u diepere gedachten en overwegingen veelal waar ze zijn. Achter de horizon, in de nabijheid van de nachtvorstin; de maan. U beschrijft eenvoudige levens, die, nader bekeken, een grote rijkdom kunnen hebben. Ik heb uw graf niet gevonden, niet in Wilhelminaoord, niet in Vledder waar u het tijdelijke verwisselde met het eeuwige. Ik ken uw grafschrift niet, ook weet ik niet van het bestaan van een overlijdensaankondiging met necrologie, laat staan dat ik weet heb van een kaart met een laatste groet. Misschien heb ik niet lang genoeg gezocht.

Wat af is, is niet gemaakt

Ik veroorloof me aan de hand van de woorden eenvoud, goedheid, zorgzaamheid en eerlijkheid enkele opmerkingen te maken over uw novelles. Ik laat u – in alle oprechtheid – weten wat me tijdens mijn lectuur is opgevallen. Als lezer maak ik uit uw werk mijn eigen verhaal. Ik lees – met uw verhaal – mijn eigen boek. Veel van wat u bedoeld hebt te zeggen, zal mij ontgaan; we verschillen van elkaar in tijd, in ruimte en in persoonlijkheid. We kennen overeenkomsten als schrijver en lezer. We vinden elkaar in liefde voor taal en erfgoed.

Mijn waarnemingen zijn gekleurd door de tijd die achter me ligt, door mijn scholing, door de boeken die ik gelezen en geschreven heb, door aandacht van en voor mijn directe omgeving en door de aandacht die ik aan u en uw tijd heb besteed.

Ondanks mijn uitgebreide verkenningen blijft het leven in Drenthe in de negentiende eeuw – en ook in mijn huidige tijd – een raadsel voor me. Ik kan enkel gissen naar uw leefomstandigheden. Artikelen in dagbladen uit die jaren geven mij een inkijk in een vermeende werkelijkheid, zoals ook in mijn tijd mijn perceptie, als een schilderij, gekleurd wordt door de dagelijkse indrukken uit mijn sociale contacten en media. Het beeld is niet de werkelijkheid, maar kan me wel een aanvaardbare en begrijpelijke werkelijkheid leren kennen.

Die prikkels zijn overvloediger, zijn veelvuldiger en vooral anders dan in uw tijd. Media met eigen waarheden, en vooral met hun eigen onwerkelijkheden. Elke werkelijkheid zie ik als een vermeende werkelijkheid. Het is juist literatuur, ook regio-literatuur, die de grens tussen deze twee uitersten, fictie en werkelijkheid, ver kent.

Het raadsel, dat ik zo even noemde, geldt ook mijzelf. Na uitgebreide verkenningen, in leven en in literatuur, onderzoek ik nog steeds mijn ware aard. Misschien is juist die zoektocht een uiting van de zin van het bestaan. Vooraleerst genoeg

aangaande mijn particuliere zoektocht. Ik zal proberen mijn bespiegelingen in toom te houden. Toch zult u kunnen constateren, dat ik uw werk gebruik om zicht te krijgen op mijn plaats in het universum. Ik lucht mijn gemoed op grond van een klein deel van uw geschriften. In het Drents Archief wacht veel meer van uw hand op aandachtige bestudering en heruitgave door een betrokken en bevlogen onderzoeker om uw werk in een ander daglicht te plaatsen.

***

Ik mijmerde over eenvoud, goedheid, zorgzaamheid, eerlijkheid en over de rol van honden in de regioliteratuur. Mijn gedachten bleven haken bij de uitdrukking van Paul Valéry; Wat af is is niet gemaakt. Het leven, mijn leven, als onvoltooid kunstproject. Jans Pol werd 50 jaar. Ik had hem al overleefd.

Bennie bracht me thee en een beschuit met oude kaas.

‘Kiek ie der naor uut,’ vroeg mijn jongste broer, ‘naor de visite?’ Hij hoefde geen antwoord.

***

‘Hallo. Ik ben Tamara. Wat leuk jullie te ontmoeten.’ De tweede vrouw van Jans zoende Bennie driemaal: links, rechts, links. “Dat was de eerste maal da’k smokt bin” zou hij later bekennen. Mijn opmerking over de schaarse smokken, zoenen en kussen in de regioliteratuur slikte ik in. Bennie stond in een traditie, dat was me duidelijk. Ik had, naar mijn beleving, mijn portie kussen en tongzoenen (op)gesoupeerd. Ik begeerde geen drokkerts. De werkelijkheid hield geen rekening met mijn behoeften, of het ontbreken daarvan.

Tamara legde haar handen op mijn schouders. Ze duwde haar lichaam strak tegen me aan. Links, rechts, links, rechts, flits, flats, flander van de ene wang op de ander. Het was lang geleden dat een ander zo diep in mijn aura doordrong. Ik wist niet wat ik ervan moest vinden. Secundair reageren is een van mijn sterke kanten.

Tamara strekte haar armen, hield mijn schouders vast, monsterde me van mijn geverfde haar over mijn boezem en tot mijn nieuwe schoenen. Haar ogen glinsterden, haar glossy onderlip zakte. Ik hoorde “Wat heb je mooie borsten”. Ze was sprakeloos, maar niet van lange duur.

‘Floriske, wat leuk je te ontmoeten. Ik heb veel van je gehoord.’ Ze draaide opzij en wees naar het kroost. ‘Dit zijn onze kinderen.’ En tegen de kinderen zei ze: ‘Vertel tante Floriske wie je bent, als je wilt.’

De kinderen zeiden hun naam. Wie ze waren of wilden zijn was van later zorg, waarschijnlijk hadden ze geen idee. De vraag: van wie bin ie der iene? zou bij hen waarschijnlijk plaatsmaken voor: wie ben ik?

Bennie beperkte zich tot: ‘Moi.’

Broer Jans haalde de kinderfietsen van het dak en van het rek achter op de auto. Hij knikte, alsof hij verlegen was met de situatie en misschien meer nog met zichzelf. Bennie had zijn handen vol aan eenvoud.

‘Jans!’ Eén woord van Tamara was genoeg.

Mijn broer zoende me niet. Ik zoende mijn broer niet. Jans droeg een strak geel jasje, een blauwe broek en witte sokken boven crocs, als ik de naam van de schoenen goed heb onthouden,

‘Long time no see,’ zei Jans. Ik stak mijn hand uit. Ik walgde.

‘Krek,’ antwoordde ik. Misschien was ik net als Jans verlegen met dit weerzien. Vreemden waren we, met enige chromosomale overeenkomsten. Siep snuffelde aan mijn been. Ik streelde de hond. Ik wist nog hoe dat moest; strelen.

‘t Is of de hond haar smart gevoelt en met haar deelt. Steeds steviger drukt hij den kop tegen haar aan en likt al jankende haar klamme hand.

Bennie groette zijn oudste broer van afstand. De hond was een goede smoes om afstand te houden.

‘We hebben jullie wat meegenomen,’ zei Bronwyn. Elk kind

had een doos eieren in de handen.
'Zo kunt we evies veurut,' zei Bennie.

***

Terwijl de familie zich onder leiding van Bennie installeerde en de wagen uitpakte alsof het een volksverhuizing betrof, trok ik me terug in mijn slaapkamer en schreef verder aan de brief aan Jans Pol.

Eenvoud

Armoede, standsverschil, religie, onmacht, leven, liefhebben en vooral dood zijn in uw fictie uw vaste reisgenoten. U verloor vroegtijdig uw echtgenotes en een van uw kinderen, ook in uw Drentse nouvelles gaat u dood niet uit de weg, wellicht omdat dood u niet uit de weg gaat. Sterven is eenvoudig; iedereen kan het. U spaart gezinnen niet.

Wat nu een kerngezin heet, moeder, vader en enkele kinderen, bestond in uw tijd, en in uw verhalen, niet, of nauwelijks. Partners zijn, in uw boeken, naar het leven getekend, vaker dan eens weduwen en weduwnaars, kinderen zijn vaker dan eens stiefkinderen, al dan niet in bloedlijn verwant. In Hannegien vindt een weeskind warm onderdak bij een weduwnaar die zijn vrouw en kind verloor. Boer Hendrik Lamers woont onder één dak met Grietje, een weduwe uit Schoonebeek. Er is een liefdesrelatie tussen de man en vrouw, zonder dat het samenzijn lijfelijk wordt geconsumeerd. Het vondelingmeisje groeit op tot een krachtige, kordate vrouw. Ondanks de tegenwerking van een jaloerse rivale, vindt Hannegien uiteindelijk – met een beschermengel in de vorm van Knecht, de herdershond – haar bestemming in het huwelijk met Albert Koning; een intelligente, goede, zorgzame en eerlijke boerenzoon.

Wat ik, met enige aarzeling, 'echte liefde' zou kunnen noemen, u merkt ik houd slagen om de arm, kom ik in uw werk enkel tegen bij verliefde jongelui, al heb ik vanuit mijn

context de neiging verliefdheid als een besmettelijke ziekte te duiden, met kans op fatale afloop als bij cholera, tering en tyfus.

Verliefdheid beschouw ik als een vorm van zinsbegoocheling, die enigszins lijkt op effecten van drugsgebruik en van dronkenschap. – Dronkenschap, die in uw tijd schering en inslag was, en niet alleen in uw tijd. – Tijdens een verliefdheid legt de ratio het af tegen het gevoel, als u de voorkeur geeft aan drift in plaats van gevoel, kan ik me daar geheel in vinden. – Er ontstaat door de passie – de drift – een relationele werkelijkheid met een beperkt speelveld. Zo'n roes kan heel aangenaam zijn, doch na de roes volgt ontzuivering. Echter genezing en immuniteit zijn niet voor elk weggelegd.

Al uw nouvelles, die ik gelezen heb, eindigen met eind goed al goed. Maar wellicht is het slot van het verhaal slechts een startpunt van een interessanter bestaan. Het vervolg, na de bruiloft, kunnen we deels aflezen aan de rol van de bijfiguren in de roman, aan de ouderen met een al dan niet barok verleden. Hartstochten maken bij vaders en moeders, bij weduwen en weduwnaars, bij suikerooms en suikertantes, vaker dan eens plaats voor een min of meer zakelijke, noem het rationele, omgangsvorm met elkaar. De partners zijn tot elkaar veroordeeld, vooral als ze in armlastige omstandigheden verkeren.

In uw Drentse nouvelles zijn die omstandigheden vaak armlastig, in meerdere opzichten. Er is armoede aan middelen, er is armoede van de geest, er is armoede van blikveld. De wereld is niet groter dan het dorp en de omringende es. De plaatsbepaling in uw Drentse nouvelles doet me denken aan de Franse schrijver Michel de Montaigne, de ontdekker van de essays. Hij schrijft *probeersels* over bewoners op het Franse platteland in de 16e eeuw. Als het in het dorp regende dachten de bewoners dat het in de hele wereld regende. Hun dorp was de wereld, de wereld, dat was hun dorp. In uw Drents werk bestaat vrijwel het enige contact met de buitenwereld uit het bezoek van een burgemeester, dominee, of van een notaris, de laatste regelt de erfenis. Eenvoud siert de mens.

‘Als de zon zakt in het westen zijn de luisten op zijn besten.’ Broer Jans stond in lycrapak met zijn racefiets aan de hand. Op het linker handvat van het stuur was een kunsthand gemonteerd. De handicap was overwonnen. Jans gnees naar Tamara en naar mij. Strak in het pak, alsof we naar een naakt keken. Adonis. Linksdragend, dat wilde hij laten weten. Ik keerde mijn hoofd af. We zaten buiten voor Brood & Banket. Bennie hield de kinderen bezig in de bakkerij. Ze maakten pizza’s in de voormalige broodoven. Over dik een uur zouden we buiten aan de tuintafel een Italiaanse maaltijd genieten. Pizzi met veel tomaten.

‘Je voelt zo vertrouwd,’ zei Tamara. We keken Jans na, op weg naar de Kanaalweg en verder. Ik knikte en voor ik er weet van had bewoog mijn hand naar haar dij. Het leek een gebaar van instemming, waar mijn geest aarzelingen, grote aarzelingen kende.

‘Ik ken je nog niet zo goed,’ zei ik, als wilde ik terugkrabbelen. Ik kende de tweede vrouw van mijn oudste broer helemaal niet. Drie dagen op elkaars lip, en misschien geen goed gesprek over aard, ambities, drijfveren, teleurstellingen, twijfels, leven en dood, of over literatuur; wat hetzelfde is.

‘Ik was met Paulus getrouwd,’ zei Tamara. ‘Hij was dominee, net als zijn vader. Paulus was onvruchtbaar, niet impotent, zijn erecties waren prima de luxe, maar Paulus was onvruchtbaar. Mager zaad.’

‘Rotsige bodem,’ ontsnapte me.

‘Nee,’ zei Tamara, ‘mijn bodem was juist heel vruchtbaar, maar zonder levenslustig zaad...’

‘Eva en Ruben...’ Ik trok mijn wenkbrauwen omhoog. Ik voelde opnieuw mijn therapeutische hand op haar dij.

‘Paulus had een tweelingbroer. Petrus. Eeneiig. Je raadt het al.’

‘Vertel,’ zei ik. Als iemand vraagt om het vervolg te raden betekent dat zelden een serieus verzoek. Ook Tamara wilde vertellen wat ze kwijt wilde.

‘Niemand weet dit,’ zei ze, ‘ook de kinderen weten dit niet.’ Ik voelde haar hand op mijn dij. Ik keek haar aan, knikte lichtjes en keek voor me naar het stilstaande donkere water in het Dommerskanaal.

‘Petrus was homofiel. Nog steeds. Iedereen, behalve zijn vader en moeder kenden zijn geaardheid. Kind van God, voor genot en liefde voor andere mannen geschapen.’

‘Je sloiep met Peter, beter, je ontving Peter op je geploegde vruchtbare akker.’ Ik hoorde mezelf spreken. Ach, had ik plat gesproken, dan had ik gezegd: hij neukte jou.

‘Nee, niet in het begin,’ zei Tamara. ‘In een sherryglas. • Op de rand van het bed. Met een wegwerpspuit bracht ik zijn zaad naar binnen toe.’ Ze glimlachte. Haar rechterhand bewoog met gekromde wijsvinger naar haar kruis. ‘Maar dat gepruts met spuiten was geen succes. Ik werd niet zwanger.’

Ik dacht aan Onan uit het Oude Testament. Ik zag twee muzikale mannen fluitspelen aan de oever van de Luanginga. Ik hield mijn gedachten voor me. Ik zweeg.

‘De missionarissenhouding,’ zei Tamara. ‘Het was geweldig, overdonderend. Zo had ik gemeenschap met Paulus nog nooit beleefd.’

‘Je kwam klaar,’ zei ik.

‘Mijn eerste niet-gefakeerde orgasme, en dan door een homofiele man verkregen.’ Tamara kneep in mijn dij. In mijn hoofd kwam het verhaal van Roald Dahl voorbij waarin de buurman eenmalig met de vrouw van zijn buurman slaapt. Pikdonker. Beide mannen met een pleister om de pink, zodat de verwisseling niet op zou vallen. De aanstichter van de ruil vraagt de volgende ochtend zijn eega naar de voorbije nacht. Nog nooit zo lekker gevreeën, gewoon heel leuk.

‘Waarom vertel ik je dit?’ vroeg Tamara. ‘Ik ken je niet, toch vertel ik je mijn verhaal.’

‘Een louterende biecht,’ antwoordde ik, ‘ook al heb je niet gezondigd.’ Ik hoorde een diepe zucht.

‘En na Eva kwam insgelijks Ruben,’ zei Tamara, ‘Twee kinderen was genoeg als godsgeschenk.’

‘En Paulus, je man?’ vroeg ik.

Tamara keek naar de overkant van het Dommerskanaal. Er liep een vrouw in het zwart met een bezemsteel. De borstel in de lucht gestoken.

‘Iets heel anders,’ vervolgde Tamara. ‘Jans.’

‘Wat wil je van Jans weten?’ Ik was op mijn hoede. Ik begreep mijn broer niet, misschien wilde Tamara dat van me weten.

‘Aan zijn mannelijkheid mankeert niets,’ zei Tamara. ‘We genieten van de seks. Hij kent mijn gevoelige plekken, alle erogene zones weet hij te bespelen, onvermoeibaar.’

‘Slag bij Ane,’ ontsnapte me.

‘Nee, anaal is niet mijn ding, zeg maar,’• zei ze, ‘maar als vrouwen onder elkaar durf ik dit je wel te zeggen. Jans wil niet dat ik hem pijp.’

‘Fellatio,’ zei ik. ‘Jans non vis fellatio.’

‘Hij wil niet zeggen wat hem tegenstaat of belemmert. Ik heb hem vaker dan eens gevraagd. Jans wil niet in therapie. Het lijkt me gewoon erg lekker om hem af te zuigen, ook voor de smaak. Peter wilde wel. Paulus vond afzuigen lekkerder dan coïtus.’

Ik stond in dubio, in tweestrijd. Hier leek sprake van oud zeer bij mijn broer. Ik dacht aan de avond na de al dan niet voortijdige dood van mijn vader op de vlonder aan de Kanaalweg. Jans, opgewonden, met de dood van zijn verwekker nog op het netvlies. Ik had hem een siblingdienst verleend, een service die bij mij in mijn anekdotisch geheugen was bijgeschreven. Blijkbaar was die ontlasting een eigen leven gaan leiden. Zo had ik dat al vaker gezien. Een onbenulligheid groeit, door erover te zwijgen, tot traumatische proporties. Ik herkende de basis van goede en minder goede literatuur.

‘Vind je het echt niet vervelend om zo over seks te praten?’ vroeg Tamara.

‘Nee,’ zei ik, ‘wat ik vervelend vind is om over eten te praten. Hoe lekker, hoe aromatisch, hoe zoet, hoe zuur, hoe bitter, hoe zout, hoe umami.’

‘Wat is umami?’ vroeg Tamara.

Uit de bakkerij woei de lucht van pizzi. Ik rook oregano, knoflook en Singh Singh. De kinderen dekten de tuintafel. Bij de brug naar de Pannekoekendijk zag ik Jans op zijn racefiets in zijn fluorescerend rennerspak de bocht nemen.

‘Aaaing in de bochte,’ zei ik toen hij afstapte. Onze kindergeheimtaal aan de Kanaalweg. Jans lachte. Het was alsof ik met die opmerking het ijs had gebroken.

De kinderen hadden zich in de bakkerij uitgeleefd. Bennie was zeer in zijn nopjes. De kinderen volgden zijn aanwijzingen. Ze kneedden het deeg tot bodems, bedekten de pizza’s met vleeswaren, tonijn, sardientjes, garnalen, pepertjes, olijven, kappertjes, gedroogde en verse tomaten, gorgonzola, mascarpone, rochefort, brie en wat al niet; tapenada.

De voormalige broodoven was groot genoeg om alle pizza’s tegelijk af te bakken. Voor de gelegenheid was er chianti en Sprudelwasser voor de onthouders. De tuinbank was voorzien van een geblokt boerenbontkleed met bijpassende servetten en vaasjes met akelei, narcissen en een enkele pioenroos; alles uit eigen tuin. Voor Siep de hond was er een boerenleverworst en een bak kraanwater. Kortom; alles kits voor een gezellige avond.

Jans droeg een gedicht voor. Hij had het speciaal voor deze avond geschreven. Als ik het terug kan vinden, neem ik het op.

‘Bronwyn en Eva, halen jullie het cadeau voor tante Floriske en oom Bennie?’ De eerste eetronde was voorbij. Na een pauze was er meer pizza, voor wie wilde. De meisjes kwamen van de auto terug met een plat vierkant pak. Ik kreeg de doos aangereikt. Bruin pakpapier met een papieren bloem op een hoek.

‘Speciaal voor jullie, door mij voor Pension Veltrop geschilderd,’ zei Tamara. ‘We hopen dat het een mooie plek krijgt, in de eetzaal bijvoorbeeld.’

‘Goed gesproken,’ zei Jans. ‘Goed gesproken.’ Na zijn handgebaar klonk applaus van de kinderen. Siep richtte zijn neus in de wind. Winterkraaien lieten zich horen.

Tijdens het uitpakken, ik deed het zo langzaam mogelijk, probeerde ik een compliment te bedenken. Ik zocht geloofwaardige lof zonder in clichés te vervallen en zonder mijn beleving geweld aan te doen. •

Op een paneel was een witte pijp afgebeeld. Een model Goudse pijp met een lange licht gebogen fors uitgevallen steel. De bolle pijpenkop had veel van, ja, hoe zeg ik dat, veel van een eikel. Ik bedoel niet de vrucht van een eikenboom. De pijp lag op een roodfluwelen doek met hier en daar vouwen en kreukels.

Onder de pijp stond in cursief met hoofdletters:

DIT IS GIEN PIEP.

***

Na de vlaflip en het ijs met aardbeien en mit Sahne trok ik me terug. Jans Pol wachtte.

Goedheid en zorgzaamheid

In de 19e eeuw waren de meeste mensen niet getrouwd, toch was er onderdak voor iedereen. Neven en nichten, broers en zusters wonen samen onder één dak. Ongetrouwde ooms krijgen een plek naast de haard in het huis van de getrouwde broer, of aangetrouwden. In Twente zijn deze mannen bekend onder de naam spejeûmkes. In het Twentse Losser:

Jans zat al joren net als zun old spejeûmken oet vroger tieden bie zien schoondochter achter n kachel. Spejeûmken: een oude afgeleefde oom of knecht die het grootste deel van de dag doorbracht bij de haard en vaak in de haard – nogal eens een open vuur – spuwde.

Dat plaatsje naast de haard gold niet enkel voor tabak pruimende oude mannen:

‘De aole meu’jes en eûmes de könt blieven.’

Vaak was er sprake van overlijden en van erfenis. Er moest iets geregeld worden voor de inwonende ooms en tantes. Zo kreeg familie meer de betekenis van een *extended family*; in delen van Drenthe bekend als *Oeze volk*. Soms leefden vier generaties onder één dak; ook voor oude knechten was plaats, en de hond.

De school in Wilhelminaoord, waar u aan meer dan 50 kinderen tegelijkertijd les gaf, is inmiddels veranderd in een woonhuis. Het gebouw aan de overkant van de straat, – de Oranjelaan omzoomd met bomen, met de uitstraling van een kathedraal – voorheen de mandenmakerij, is een opvangtehuis voor autistische kinderen. De term autisme was in uw tijd niet bekend. Kinderen en jongelui met dit etiket opgeplakt, hebben een gebruiksaanwijzing, die vaak niet ontdekt is. Deze kinderen en jongelui, en ook ouderen, communiceren met elkaar en met de omgeving op een door anderen niet begrepen manier. De term autisme was u niet bekend, des te meer was u op de hoogte van het gebrekkige begrip voor elkaar.

Onbegrip en niet-communiceren zijn constanten in uw romans. Veel gevoelens worden door de personen zelf niet herkend, en als ze wel worden herkend, worden ze niet uitgesproken. Deze non-communicatie maakt de karakters heel vatbaar voor roddel en achterklap. Vaker dan eens hebben de personen in uw romans genoeg aan een half woord, de andere, grotere, helpt vullen ze zelf in.

De veronderstellingen zijn veelal onjuist, en leiden tot conflicten, boosheid, onmacht en soms nauwelijks bedwongen geweld. De vraag, indirect of direct: “Wat bedoel je eigenlijk?” kom ik in de romans niet tegen. Nogal wat karakters smoren zichzelf in hun eigen gelijk. De broers in de roman Harm en zien broer Luuks wonen dichtbij elkaar, toch spreken ze elkaar een jaar of 20 niet. In de Nederlandse roman *Na 20 jaar*, mijden de broers Willem en Daniël elkaar, mede door de halsstarrige opstelling van hun orthodoxe

gereformeerde vader. Willem vertrekt naar Java, zodat hij zijn broer niet langer onder ogen hoeft te komen. Pas als de dood flink heeft huisgehouden – Willem heeft zijn vrouw en twee kinderen op Java aan de cholera verloren – komt er ruimte voor verzoening. Het sterfbed lijkt in uw boeken vaker dan eens een goede plek om oude conflicten neder te leggen. De verzoening is vaak in enkele alinea's geregeld, zodat de vraag boven komt, wat was het conflict nu eigenlijk?

Natuurlijk heeft u de conflicten uitgebreid beschreven, ze dragen de novelles. De conflicten zijn veelal terug te voeren, op standsverschil, op religie en op geld. Ook is afkomst een grote bron van haat en nijd. In de novelle *Hannegien* deugen de mensen uit Schoonebeek niet, de Ooster-Drenten passen niet in de gemeenschap rond Frederiksoord, Vledder, Diever en Dwingeloo. Ooster-Drenten dragen witte sokken, en dat is een kleur die niet in de gemeenschap past. Vernederingen en zwartmakerij zijn constanten in de gemeenschappen in uw Drentstalige boeken.

Afwijzingen en plagerijen zijn niet beperkt tot Drenthe, ook elders komen deze zogenaamde “grappen” voor. Zo was er in Twentse stadjes en dorpen de zogenaamde sokkenpolonaise. Op een onbewaakt moment, bijvoorbeeld halverwege de polonaise, werd de dansers gevraagd om de linker sok uit te trekken. De boerenjongens hadden, op weg naar het feest, geen tijd gehad om na het werk op de boerderij hun voeten te wassen. Met hun besmeurde voeten werden ze, ironisch, te kakken gezet. Het was een van de manieren om vanuit stad of dorp af te geven op de boeren. Men voelde zich in de stad superieur ten opzichte van de boerenbevolking. In dezelfde geest zijn grove moppen over boeren nog steeds (?) te duiden. In *Hannegien* worden de Ooster-Drenten herinnerd aan Schoonebekers; schapen als leverancier van de witte wol voor witte sokken. Een neerbuigende houding was het gevolg; jullie horen er niet bij. Ook in de NPDAC van 1886 zijn deze “grappen” met enige regelmaat te lezen.

***

Tamara, zonder scholing op een kunstacademie, was een autodidact. Ze schilderde voornamelijk met acryl – snel droog– en een enkele maal met olieverf. In haar folder stond: *Autonoom kunstenaar. Ik schilder naar het leven. Mijn inspiratie haal ik uit mijn omgeving en uit de dagelijkse dingen. Het liefst schilder ik gebruiksvorwerpen, waarbij ik een twist geef aan de werkelijkheid. Soms maak ik groot werk, vaker vinden kleine panelen plaats in mijn oeuvre. Naast realistisch werk maakt ik ook abstracte afbeeldingen met een diepere lading. Soms maak ik uitstapjes naar verhalen uit de regioliteratuur.* – Tamara doelde op het schilderij met witte sokken dat in de krant was afgebeeld. – *Mijn kunstzinnige uitingen zijn een prettige en toegankelijke vorm van expressie naast mijn werk als wethouder in de gemeente Steenwijkerland. Mijn werk is op diverse plaatsen te zien (geweest).*•

Bij de folder had Tamara een krantenbericht gevoegd over een groepstentoonstelling in het voorlichtingscentrum van Natuurmonumenten in de Weerribben. Vijf schilderijen van Tamara maakten deel uit van de expositie met als titel *NATUUR IN DE VERF* gezet. De recensent sprak van verrassend kleurgebruik en herkenbare weergave van dagelijkse gebruiksvorwerpen, soms met een kwinkslag. Er was sprake van een verrijking van het culturele klimaat in Steenwijkerland, dat geen lange traditie kende van beeldende kunst en van literatuur op niveau. De hand van Jans schemerde door de tekst.

De verrassing was groot toen Tamara hoorde dat Mary Goodybag, de kunstenaar die samen met haar in het verzorgingstehuis in Muggebeet• zou exposeren, een zus van Jans, van Bennie en van mij was.

***

Ruig volk

Wat mij opvalt, is dat u in uw Drentstalige nouvelles banalere omgangsvormen tussen de verschillende personen beschrijft.

Ruig en roeg volk komt na de ijspret in *Hannegien* bijeen in een herberg. Jongemannen met een ‘smerige bek’ zou ik bijna zeggen, treiterend gedrag gevolgd door een aanranding. Gelukkig laten de vrouwen zich niet gemakkelijk de mond snoeren. Misschien is uw verhaal een afspiegeling van de sfeer op het platteland in de tweede helft van de 19e eeuw. Als ik de kranten van de *Nieuwe Provinciale Drentse en Asser Courant* tot me neem, lees ik veel artikelen die ook de ruwheid van de omgangsvormen buiten de novelle weergeven. Er zijn, naast artikelen over bedeling en armoede, veel berichten over openbare dronkenschap, diefstal, en geweld. In die tijd keek men niet op een lijk meer of minder, lijkt het. Ontegenzeglijk was de dood veel dichterbij dan op dit moment. Een troost; de dood is voor niemand nooit ver weg.

Veranderingen

In de literatuur, ook in de regio-literatuur, zijn maatschappelijke veranderingen in de tijd waar te nemen. In uw novelles komen bij elkaar tientallen doden voor, in de hedendaagse literatuur zijn sterfgevallen door ziekte een uitzondering. In uw boeken sterven mensen aan tyfus, tering en cholera, in hedendaagse literatuur zijn deze ziekten niet aanwezig. Deze pandemische ziekten zijn in onze regio uitgestorven, wie wil kan zich laten vaccineren tegen diverse aandoeningen. Echter, net als in uw tijd, zijn er mensen die geen vertrouwen hebben in de verworvenheden van de wetenschap. Deze gelovigen hebben geen vertrouwen in verlichting van hun geest. Overgave aan bijgeloof, wellicht om levensangst te bezweren, komt ook nu voor; dat bijgeloof valt deels in de categorie nepnieuws; ook religies zijn niet vrij van gekoesterde mythes. Orthodoxie, halsstarrigheid en eenvoud van geest zijn gebleven, de vorm verschilt met die van de 19e eeuw. Geen leven *van* eenvoud; een leven *in* eenvoud.

Eigen gelijk

In uw Drentse verhalen graven karakters zich in. De spelers koesteren het eigen gelijk, waar ze heel lastig uit te halen

zijn, dat is ook nu nog zo. Soms expliciet, soms tussen de regels, steekt u de draak met gelovigen uit de orthodoxe hoek. U hebt het niet begrepen op de Cocksianen. Toch heeft u mededogen met de aanhangers van dominee Hendrik de Cock. In de laatste hoofdstukken van *Harm en zien bruur Luuks*, laat broer Luuks het gereformeerde geloof in de steek. Een gierigaard verliest wat hij heeft opgepot. Hij ziet het licht. De belediging, de vloek die over zijn broer is uitgestort wordt met een pennenstreek naar de eeuwigheid verwezen; alsof het nooit is gezegd. Nee, de misstap wordt niet meegenomen in het graf. Helaas, zou ik zeggen.

“Moar – dan was ‘t – ook – niet – goed – te zeggen – dat – oom Joapik – de duvel – under – de Cokschen – was en dat ie nooit – nooit wear – over zien drumpel – zullen komen – al stund hie – ook te branden – in huus.”

In vrijwel al uw nouvelles komt een mild einde voor; ook de grootste schurken, krijgen krediet als het verhaal naar het slot loopt. Een enkele keer speelt de ‘schurk’ voor eigen rechter. De bedriegende boer – Frens Bokkelman – gaat naar de deel en knoopt zich op. Eén regel is genoeg. Terwijl de kerkklokken de laatste gang van de gehangene uitluiden komt het jonge bruidspaar aangewandeld. U schrijft, in de Drentse nouvelles, feiten, geen gevoelens. Zo ging dat blijkbaar in uw jaren.

Eerlijkheid

De Nederlandstalige novelle *Na 20 jaar*, speelt zich grotendeels af in Gelderland, ik vind dat opmerkelijk. Alle personen in *Na 20 jaar* zijn hoger geschoold, juffrouw Wildok is onderwijzeres, Arnold Blijman werkt op een notariskantoor, Willem Spaakman was ex-resident op Java. Arnold Blijman, de verloren zoon, het hoofd karakter uit de novelle, opgevoed in Frederiksoord, componeert liedjes en hij speelt viool. Daarnaast is hij een liefhebber van *David Copperfield*, een boek van de 19e-eeuwse Engelse schrijver

Charles Dickens. Op de theetafel bij juffrouw Wildok liggen de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, en *Het Nieuws van de Dag*. Kranten kom ik in de Drentse novelles niet tegen, en ook boeken zijn een zeldzaamheid, op de Bijbel na, en die is dan vooral voor de dominee. Juffrouw Wildok schrijft een beschaafde brief naar een vriendin in Zwitserland. In *Hannegien* komt ook een brief voor, daarin staat enkel roddels en achterklap.

Uw Drentstalige novelles horen tot regio-literatuur, waarbij de regio beperkt is tot de Oude Landschap, de omgeving van Frederiksoord. Met een enkel uitstapje naar Schoonebeek. In *Na 20 jaar* is de wereld een stuk groter, Willem Spaakman is resident op Java, hij stuurt een brief naar de *New York Herald* met een advertentie om zijn verloren kind op te sporen. Juffrouw Wildok gaat op vakantie naar Zwitserland. Klaartje Kleeman, moeder van Susanna, gaat naar Haarlem op familiebezoek. In *Na 20 jaar*, en nogmaals dat is de Nederlandse novelle, is de wereld een stuk groter dan in het Drentstalige werk. Opmerkelijk. In *Na 20 jaar* is notarisklerk Karel Blazius, de jaloerse boosdoener. Zijn verloving met Susanna was louter uit berekening, hij was uit op haar kapitaal, om de schulden van zijn moeder af te kunnen lossen. Hij is heel goed in toneelspelen en in verloochening. Helaas missen de laatste delen van het feuilleton, zodat ik niet kan nagaan hoe u Karel in zijn waarde laat. De kans dat Karel uit het leven stapt, als zijn tegenvoeter in *De huusbolling van Frens Bokkelman*, lijkt me onwaarschijnlijk. Eerlijkheid duurt het langst.

Mijn tijd

De laatste afleveringen van *Na 20 jaar* heb ik niet gevonden. Ik heb me veroorloofd een passend slot te schrijven, deels in uw geest, echter grotendeels in mijn geest. Het verloop van de tijd heeft wel de vorm veranderd van samenlevingsvormen; de inhoud vertoont, van afstand bezien, vergelijkbare trekken met uw tijd. Het duurt eeuwen om stompzinnige ideeën te vernietigen.

***

'Papa,' vroeg Esmeralda, 'is mama ook in zo'n oven verbrand?' Het oudste kind wees naar de bakkerij. Als de deur openstond waren de ovens vanaf de tuinbank net te zien.

De kinderen waren door Jans goed opgevoed, merkte ik. Ze durfden alles te vragen. Of ze op elke vraag een bij hun leeftijd passend antwoord kregen was een onderzoek waard.

'Drink je wel genoeg?' vroeg Tamara aan Esmeralda. Het leek een poging om de vraag te parkeren.

'Papa?' Esmeralda gaf niet op. Ik leunde achterover.

'Nee, kind, en ook een beetje ja,' zei mijn broer. 'Die oven is voor brood en pizza's.'

'Om te bakken,' zei Devon, 'niet om te verbranden.'

'Zo is het,' pakte Jans de aanzet op. 'In een crematorium zijn de ovens groter en heter.' Hij streek met de rug van zijn rechterhand langs zijn voorhoofd.

'Dan blijft er een hoopje as over,' zei Eva, net als van mijn papa.

'Die as mag je meenemen naar huis.' Ruben sloot zich aan. 'Mijn echte papa staat in de slaapkamer van mama. Mama?'

Tamara legde haar hand op de schouder van Ruben. 'Zo is het jongen.'

'De as van mijn mama is uitgestrooid,' zei Esmeralda, als wilde ze Ruben overtroeven.

'In het Bargerveen,' wist Devon.

'Daar gaat we op de fiets naartoe.' Dat was Bronwyn.

'In de oorlog zijn veel Joden in ovens verbrand,' zei Devon. 'Die waren vermoord.'

'Papa noemt ze Jouden, hè Papa?' Esmeralda keek haar vader aan.

'In de taal die ik als kind heb geleerd,' zei Jans, 'spraken de mensen van Jouden als ze Joden bedoelden. Sommige mensen spreken nog steeds die taal.'

'Drents,' zei Eva. 'Die mensen spreken Drents. Ze hebben een eigen taal.'

‘Papa schrijft in de krant Drentse verhaaltjes,’ zei Devon. ‘Ik lees ze niet. Ik ben geen Drent.’

‘Moi,’ zei Bennie die het slot had gehoord. ‘Ik bin een Drent, maor ik lees ok gien Drents.’ Hij zette een dienblad met ranja op de tuintafel. ‘Kan ik chips veur joe brengen?’

‘Dat kun je vast wel,’ glimlachte Tamara.

***

Joden

In uw Drentstalige werk komen Joden voor, en niet steeds in een gunstig daglicht. In de eerste versie van *Hannegien*, waaruit u heeft voorgelezen op avonden van de rederijderskamers, gebruikt u de uitdrukking zo zwart als een Jeude. De uitdrukking zo zwart als een Jeude staat niet in de uitgave van *Hannegien* die ik heb gelezen. Misschien hebt u die zin geschrappt na de ingezonden brief van de Israëlitisch leraar uit de Smilde. In *De huusbolling van Frens Bokkelman* komt de stereotype Jood uitgebreid voor. Dit verhaal verscheen na *Hannegien* in de NPDAC. In de Nederlandse novelle komen geen Joden voor. Ook tref ik geen minachtende bewoordingen tegenover andere volken. Opmerkelijk.

Afgeven en afwijzen als het over minderheden gaat kwam in de 19e eeuw veel voor, als ik afga op de berichten in de *Nieuwe Provinciale Drentsche en Asser Courant*. Regelmatig las ik artikelen over joden, zigeuners, en over negers. In de rubriek Allerlei in die krant, die u ongetwijfeld ook hebt gelezen, want uw feuilleton staat in die krant, kom ik grapjes tegen over negers en over vrouwen; een soort grapjes dat nu absoluut niet meer afgedrukt kan worden. De ruige kant was naar buiten gekeerd. Zoals heden ten dage op social media, waar anoniem de lelijkste zaken voorbijkomen.

Waar is mildheid gebleven, zoals ik die uit archaisch Twents meekreeg?

Nadat een orgeltje het weer eens liet afweten zei de orgelman: ‘De aëpen hebt mie zand in de teun’ne streujt.’

In het literaire, of lecturaire, landschap was u in de tweede helft van de 19e eeuw een witte raaf. Er was geen schrijverskring, er was niemand om aan te spiegelen. Er was nauwelijks terugkoppeling. Elke voordrachtsavond was een succes, wellicht ook bij gebrek aan ander vertier. Een schrijver zonder sparring partner is onthand, u weet daar alles van.

Kritiek en tips maken een schrijver beter. Uw karakters horen grotendeels tot wat heet; platte karakters, eendimensionale persoonlijkheden. Goed of kwaad. Zuiplap of geheelonthouder. Slet of maagd. God of de duivel.

Wellicht was uw wereld zwartwit. Rijk of arm, en meestal arm; niet enkel arm in materiële zin, maar ook arm van geest. Een leven van eenvoud.

Kranten

Uw verhalen stonden als feuilleton in de krant. Soms op de laatste, van de vier, pagina, soms op de voorpagina. In een tijd van weinig boeken, geen bibliotheken en weinig mogelijkheden om goede literatuur en lectuur te vinden, was de krant een bron van informatie, verstrooiing en opvoeding. In de NPDAC las ik over gewassen, koeien, schapen en geiten, over ervaringen van geëmigreerde landgenoten. Het feuilleton was een herkenbare afspiegeling van de maatschappij in die tijd en op die plek. Nader onderzoek zou kunnen verhelderen in hoeverre uw feuilletons hebben bijgedragen aan verandering van inzichten bij de lezers. Misdaad en bedrog loont niet. Rijke stinkerds hangen zich, terecht, op. Orthodoxe geloven; blijf uit de buurt. Vooroordelen: neem er afscheid van.

De feuilletons lijken voorlopers van columns in huidige dagen weekbladen, van blogs, waarin schrijvers hun particuliere besommeringen, hun worsteling met rolpatronen, hun speurtocht naar een genoeglijker seksleven, hun Spielerei

met relaties vormgeven. Meer informatie dan in de 19e eeuw komt voor het voetlicht; of er meer wordt gecommuniceerd? Ik durf die vraag niet te beantwoorden,

Ik kan u niet in uw graf laten rusten zonder een opbeurend einde aan deze brief. Mij bevalt *Na 20 jaar* beter dan uw Drents werk. Hier en daar verschijnt een reflecterend man of vrouw, vooral in *Na 20 jaar*.

Wat hem dan zo bezighoudt en al dieper en dieper in gedachten doet verzinken, totdat hij eindelijk niets meer om zich heen ontwaart? Het is het leven, dat achter hem ligt. Daniël heeft nooit zwaar over de wereldse zaken getobd; ja, door de meesten wordt hij voor veel te luchthartig gehouden; maar toch overvallen hem heel enkele ogenblikken, waarin hij zich zelf een raadsel is, waarin hij tegelijk aan alles en niets denkt; ogenblikken, waarin zijn vervlogen leven voor zijn geest zweeft, zonder dat hij eigenlijk kan zeggen, dat er bepaalde indrukken worden verlevendigd of teruggeroepen.

Zulk een ogenblik doorleeft hij heden. In wilde mengeling ziet zijn geest de flauwe weerschijn van vroegere lotgevallen, waaruit evenwel met zekerheid is af te leiden, dat de bezitter van Bergzicht geen alledaagse leven achter zich heeft.

Deze novelle schetst een beschaafder tijdsbeeld en is daarnaast licht moraliserend en bij vlagen richting gevend.

En ten laatste geef ik u de welgemeende raad, om nimmer weer de gewoonte te volgen, die algemeen onder de jongelui bestaat, welke van Frederiksoord afkomstig zijn: de gewoonte namelijk om de plaats te verloochenen, waaraan ze zoveel zijn verschuldigd. Ik weet wel, dat er moed toe vereist wordt om te zeggen: ik ben van Frederiksoord: de ellendige verwarring van die vrije landbouwkolonies met de strafkolonies Ommerschans en Veenhuizen, die door

geheel Nederland bestaat, maakt, dat men zich door die bekentenis veel onaangenaams op de hals haalt, maar dit zou spoedig ophouden, als de jeugd van Frederiksoord, bij haar intree in de gewone maatschappij, vrij en rond verkondigde: “Wij zijn in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid opgevoed.” – En hiermee basta!

En later

“Mijnheer Spaakman! Wat U hierheen drijft, begin ik uit uw woorden te vermoeden, maar ik verlang over uw ontwaakt geweten niets te horen: want bij al de eerbied die ik heb voor de grote dag, welke u voor zich aanstaande acht; hoeveel medelijden ik ook gevoel bij de smartelijke wonden, die u aan gindse zijde van de oceaan door een hogere macht zijn geslagen – Moet ik u toch weigeren de tijd terug te roepen, die mij als een vreselijk onweer over ‘t hoofd is gevaren en die u nog in die mate vervolgt, dat u geen rust in ‘t graf denkt te vinden, als ik u geen vergiffenis schenk. – O, mijnheer, wees daaromtrent gerust – ik heb u reeds voor 20 jaar vergeven.

U pleit voor stevigheid van opvattingen en een eind aan verloochening van welke afkomst dan ook. Een aanzet voor eerlijkheid en voor vertrouwen op individuele kracht in een vijandige wereld. U pleit voor een einde aan tomeloze wrok en verkettering. Een tijdloze boodschap: Vertrouwen op eenvoud, goedheid, zorgzaamheid en eerlijkheid.

Chapeau.

*** Siep Scheper out of the blue ***

Alsof de duivel de agenda bepaalde. Na het onvermijdelijke zoenen stapten Jans, Tamara en de kinderen in de auto. Tamara stapte uit om nogmaals te controleren of de fietsen goed verankerd waren – één met verbogen voorwiel. Siep, de hond, wilde bij Bennie blijven. Dat ging niet door.

De raampjes van de portieren gleden naar beneden. Ik wachtte op kindergeroep. Tot gauw, tot ziens, weerkomen, of wat dan ook.

Op het moment van afscheid reed een stationcar het erf op. Twee fietsen op het dak, twee fietsen op de drager achter. Ik kende de auto niet. Ik wachtte na de enerverende dagen niet op nieuwe gasten.

‘Goedemiddag. Ik hoop niet dat ik ongelegen kom.’ Siep Scheuper met Albertina Schaop en twee tienerjongens. Voor ik kon antwoorden – wat had ik moeten/kunnen/willen zeggen? Vot weden? – stapte de familie uit. ‘We waren in de buurt, en ik dacht...’

Bennie kwam uit de voormalige bakkerij.

‘Siep Scheuper,’ zei ik tegen Bennie, ‘mijn collega aan de universiteit.’

‘Professor Scheuper,’ zei Siep.

‘Moi,’ zei Bennie.

Ik wachtte op Bennie’s: kom der in, kuj der uut kieken. Ondertussen verliet broer Jans het erf. Hij had voldoende stof voor zijn wekelijkse feuilleton in de *Opregte Steenwijker Courant*.

Bennie keek naar Albertine Schaop en de twee kornuiten.

‘Pils, bier, ranja, Sprudelwasser, koffie of thee, wat mag het weden?’ Bennie had bijgeleerd. Hij wist hoe hij bezoekers kon verwelkomen.

Na de koffie, thee en stroopwafels stuurde Siep Scheuper zijn vrouw en zonen op weinig subtiele manier op pad. Een fietstocht door de omgeving zou verfrissend, educatief en

ontspannend zijn. In tussentijd kon hij enige dringende zaken met mij bespreken. Ik had geen flauw vermoeden van de urgente zaken, maar een gesprek met iemand die had doorgeleerd, en dan vooral op mijn interessegebied, ging ik niet uit de weg. De zon scheen, de vogels zongen, Bennie zorgde voor verfrissing en een gas koele witte wijn.

We zwaaiden moeder en zonen, Keith en Günther, uit en wensten ze veel plezier met hun retour Weiteveen.

‘Keith en Günther?’ Ik wees kort naar de vertrekkende fietsers.

‘Ach,’ zei Siep Scheuper, ‘ik weet niet of we er goed aan gedaan hebben de jongens met deze namen in de wereld te zetten.’ Hij fronsd zijn wenkbrauwen. ‘Misschien is het een overreactie geweest op onze eigen namen, Siep en Albertine. – Ze heet Albertje, maar Albertine is al een stijging op de sociale ladder. – De namen stereotyperen ons als plattelanders uit deze regio. Als we onze naam noemden was het etiket al geplakt; stonden we, naar onze beleving al op achterstand. Dat wilden we bij onze jongens voorkomen. Achterna is die naamgeving geen groot succes geweest.’ Het had er alle schijn van dat Siep in de bekentenismodus terecht was gekomen.

‘Stereotypering is zaak van een ander,’ zei ik. ‘Al kun je er hinder van ondervinden.’

‘Floriske geeft ook te denken,’ zei Siep Scheuper, ‘alsof je een jongen had moeten zijn.’ Hij leek zichzelf en zijn familiegeschiedenis niet langer onderwerp van gesprek te willen laten zijn.

‘Je kunt overal een probleem van maken,’ zei ik. Ik probeerde met die algemenering het onderwerp af te sluiten.

Ik ging naar binnen en haalde mijn brief aan Jans Pol. Bennie bracht opnieuw een witte wijn. Even later kwam mijn jongste broer met een plankje met olijven, kaas en dreuge worst in stukjes gesneden. Ik keek naar fietsers die voorbijgingen. Siep Scheuper nam zijn tijd. Ik ontspande in de stilte. Klein geluk.

‘Je brief aan Jans Pol,’ zei Siep Scheuper, ‘is van prima kwaliteit. Inhoudelijk sterk, stilistisch goed verwoord, mooi overzicht van het werk van een ondergewaardeerde 19e-eeuwse schrijver met voelsprietten voor processen in de samenleving. Glasheldere overgang naar leefomstandigheden in de 21e eeuw.’ Het klonk in mijn oren alsof hij deze samenvatting, dit ongetwijfeld bedoelde compliment, eerder had uitgesproken. Ik wachtte op ademloos.

‘Ik heb de brief in één ruk gelezen, met excuses voor mijn woordgebruik,’ zei Scheuper. ‘Als ik enthousiast raak, vervall ik met mijn taal gemakkelijk in de dialectmodus.’

‘Dank,’ zei ik. ‘Ik begrijp dat mijn essay helemaal goed is. Ik kan het zonder wijzigingen aan de derdejaars voorleggen, als illustratie van een opdracht. Schrijf een brief aan...’ Ik raspte, als wilde ik aangeven dat ik niet op zijn toestemming of instemming zat te wachten. Ik weet niet of Scheuper mijn lichaamstaal verstond en begreep. Het maakte mij niet uit. Eigenlijk was ik zat van hem.

‘Wat me enigszins plaagt, ik weet zo geen andere formulering, is de schijn van logica en chronologie. Een bezwaar dat veel proza aanhangt,’ doceerde hij verder. ‘Een verhaal, een roman, een biografie, een brief is een overzichtelijke weergave van gebeurtenissen en ervaringen. De lezer vergeet gemakkelijk dat het relaas voortkomt uit een oneindige chaos. Bijna alles wat is voorgevallen blijft onvermeld. De lezer of toehoorder krijgt de krenten uit de pap en door gewoonte of door onnadenkendheid, veronderstelt de ontvanger van de boodschap dat een en ander zich aldus heeft voltrokken. Er is oneindig veel meer dan wat we lezen en horen.’

‘Ons gezichtsveld is beperkt,’ trapte ik de deur open.

‘Inderdaad, lezen, horen en zien. Ons gezichtsveld is zeer beperkt,’ antwoordde Scheuper. Hij draaide zijn hoofd en volgde mijn blik. Aan de overkant van het Dommerskanaal zag ik een vrouw in het zwart met een bord aan een bezemsteel. Ik weet niet of Scheuper die vrouw zag.

‘Stuur je brief naar *De Gids*, of naar *Zacht Lawijd*,’ zei Siep Scheuper. ‘Ik zit in de redactie.’

‘Ik denk erover,’ antwoordde ik. Ik wist mijn besluit.

Ons gesprek werd afgebroken door Albertine Schaop. Ze had zich opgefrist.

‘Wat een luxe badkamer,’ zei de vrouw van de professor. ‘Zalmroze tegeltjes, bidet en toilet met afstandsbediening voor warmwatersproeikoppen, verwarmde handdoeken, een douche met waterbestraling rondom en een infraroodpaneel om het lijf op te warmen.’

Het leek haar mee te vallen, haar bezoek aan de negorij.

‘En wat hebben jullie onderweg gezien en meegenomen?’ vroeg ik. Praatjes over huisinrichting, meubels, behang, stoelen, kastjes, wandversiering en wat er verder aan noodzakelijkheden en overbodigheden in huis is te vinden, zijn niet aan me besteed. •

‘Turf,’ zei Keith, ‘en de fabriek van Griendtsveen. Ik zag het smalspoor. Een volgende keer, als er meer tijd is, wil ik met dat treintje door het veen. De lorries en kiepkarretjes waren vast the *state of the art* in die tijd.’

‘Drents Californië,’ zei ik. ‘Turf was duur. De aandeelhouders verdienden goed. Griendtsveen uit Noord-Brabant. In Brabant stichtten de gebroeders de nederzetting Helenaveen, genoemd naar een echtgenote. Klazienaveen is ook naar de vrouw van een kapitaalverschaffer en ondernemer genoemd; Scholten.’

‘En de turfgravers?’ wilde Günther weten.

‘Er was armoede, maar in de goede jaren konden de turfgravers een goede boterham verdienen. Natuurlijk was er uitbuiting, maar die uitwas lijkt hier en daar in historische boeken overdreven. Ellende verkoopt beter dan welvaart.’ Ik kwam op mijn praatstoel. Het andere verhaal drong zich op. ‘Veenarbeiders uit deze streken stonden bekend als harde werkers. Er was zelfs een groep die jaarlijks naar Engeland trok om daar turf te winnen. Griendtsveen had bij Thorne, dichtbij Hull, ook concessies onder de naam Dutch Moss

Litter Company. The Dutch, de “Hollanders” werden scheef aangekeken. Ze werkten harder dan de Engelsen. Sommigen bleven. Er is een straat met de naam Dutch Row. Ruig volk, dat wel. Feed the brute, was het advies aan Engelse vrouwen die met een “Hollander” trouwden.’

De jongens luisterden ademloos. Ik vond dat ik genoeg had verteld en hernam mijn rol als lerares Nederlands.

‘Als je nog geen onderwerp hebt voor je profielwerkstuk, is dit een mooie invalshoek. Migranten uit de Zuidoosthoek naar de veengebieden in Engeland. Je vader en moeder geven je reisgeld om de Noordzee over te steken en terplekke onderzoek te doen naar herinneringen. Geert Hendrik Rohling vertrok met vrouw en vier kinderen naar Engeland en later naar Scotland. In 1932 vond hij in het veen het lichaam van een soldaat uit het Koninklijke Schotse leger. Genoeg om nieuwsgierig naar te worden.’

Ik zag de jongens aarzelen.

‘Niets moet,’ zei ik. ‘Ik geef enkel een suggestie.’ En na een kurze Pause, • ‘Mag ik vragen; zijn jullie een tweeling? Jullie lijken veel op elkaar.’

‘Nee,’ zei Günther. ‘Ik ben de oudste. We zijn wel in dezelfde maand jarig. We zijn beiden ram.’

Ik had en ik heb niets met sterrenbeelden.

‘Kan iene mij helpen?’ Dat was Bennie. ‘Je eet met vanzölf.’

Albertine en de jongens gingen mee naar de keuken.

‘Fantastisch,’ zei Siep, ‘je exposé over de regio en over het internationale karakter van de cultuur.’ Hij vervolgde: ‘Je zou een boek kunnen schrijven over taal en cultuur in deze regio. Je kent je geboortegrond van haver tot gort. Fantastisch zou dat zijn.’

Ik glimlachte. Ik knikte.

‘Mag ik je raden. Mag ik een paar tips geven op grond van wat ik van je heb gelezen?’

Ik glimlachte. Ik knikte.

‘Schrijf niet voor een groot publiek. De meeste lezers willen enkel lezen wat ze al weten en wat ze zonder veel inspanning herkennen. Ze willen bekende anekdotes met kleine variaties. Het liefst in chronologische volgorde zonder veel zijsporen; ze mochten de draad eens kwijtraken. *In media res*• is voor veel lezers al ingewikkeld genoeg. Wie begint nu in het midden van een verhaal? Laat die lezers aan andere auteurs over. Schrijf niet voor vermaak, of juist wel, maar dan met een ironische of satirische ondertoon. Als je over seks schrijft, ik weet dat je dat met zeker genot doet – al dan niet vanwege een traumatisch of anderszins verleden – maak er een uitvergroting van, een overtuigende parodie, zodat de angel eruit valt. Kies, als je dat kunt en wilt, voor een persiflage als vorm voor je roman. Op een nieuwe versie van *Pan onder de mensen* van Theun de Vries zit niemand te wachten, hoe verdienstelijk die queeste van de heidejongen naar muziek in zijn leven ook mag zijn. Een regionroman hoeft geen herhaling van zetten te zijn.’ Siep Scheuper haalde diep adem en vervolgde: ‘Humor is een goed gereedschap. Mocht je jezelf niet grappig vinden, gebruik dan de stijlfiguur van de overdrijving, de hyperbool, tot irritatie plaatsmaakt voor een glimlach. Nogmaals; wie afhaakt is niet gezien. Geeft niets. Je hoeft geen koningin van de laaggeletterden te worden.’

‘Drink je wel genoeg?’ vroeg ik.

De ogen van mijn professor bleven op mijn borsten rusten. Mijn borsten hadden met de jaren een andere beeldende schoonheid aangenomen. De blik van de toeschouwer was meegegroeid. Beauty is in the eye of the bewatcher.• Günther bracht witte wijn in een koeler. Hij schonk bij.

‘Wat woont U hier mooi,’ zei de jongen. ‘Ik denk dat ik naar Thorne ga. Ik ben van plan Engels te gaan studeren. Engels is de universele taal, iedereen verstaat Engels.’

‘Verstaan is het begin,’ zei ik ‘nu nog de talen leren begrijpen. Dank voor de wijn. Gaat het goed in de keuken?’

Günther keek me onderzoekend aan. ‘Dit was een retorische vraag,’ liet ik volgen.

‘Je zou een goede moeder zijn,’ zei Siep Scheuper toen zijn zoon in de keuken was verdwenen. Ik knikte. Ik was blij dat ik secundair reageerde. Ik vroeg me af of hij bedoelde: je zou een goede moeder zijn voor mijn kinderen. Over de tafel dwarrelden schaduw- en lichtvlekjes van de paardenkastanje.

‘Een roman over de regio hoeft niet te vertellen wat iedereen kan weten,’ vervolgde hij. De vraag naar mijn moederschap bleef in de lucht hangen, vlak onder de kroon van de paardenkastanje. ‘Ik zou graag een persoonlijk verhaal lezen met telkens universele tinten. Je belevenissen, maar vooral je belevingen van je opvoeding, scholing, ontwikkeling en van je leeslijst tegen het behang van het veengebied.’

‘Hier,’ zei ik, ‘vooral in De Peel en verder naar het oosten bij de Oosterdrenten, was het einde van de wereld te vinden. De achterwand van het decor bestond uit opgeplakte kranten, vooral de *Provinciale Drentsche en Asser Courant*. Veel Oosterdrenten langs de grup, de grens met Emsland, bevinden zich nog steeds in de coulissen.’

‘Precies,’ zei Siep Scheuper, ‘daarover wil ik lezen. Iedereen krijgt vroeger of later met de trauma’s van zijn of haar verleden te maken.’

‘Priss,’ zei ik en ik prikte twee olijven aan een houtje.

‘Post traumatische stress stoornis gaat vooral over geweld, misbruik, incest, miskenning en andere min of meer dramatische gebeurtenissen. Over echte of hervonden herinneringen. Daar zijn bij de centrale verwarming langzamerhand genoeg zwaarmoedige verhalen over geschreven, niet enkel door Maarten Biesheuvel. Wat ik zoek is een roman met een abstracte metafysische hoofdpersoon, zoals de roman van Louis Couperus, *De stille kracht*. Of, zoals je al aangaf bij de bespreking van regioromans: de rol van geld. Voor Zuidoost-Drenthe kan ik dat metafysische niet goed aangeven. De hoofdpersoon, het hoofd karakter zou de regio kunnen zijn, de sfeer, de ether, het aura...’ Hij zette zijn voet op de bank en trok aan zijn witte sok.

‘Het gesundenes Volksempfinden,’ zei ik. Ik prikte

in een blokje komijnekaas. ‘Als bron van immanente• verongelijkheid en van oer-stereotyperingen.’

‘Zoiets,’ zei Siep Scheuper. Hij schikte de andere sok. ‘De regioliteratuur biedt je genoeg stof om vorm te geven aan dat etherische, de zoektocht naar de vorm is het doel. Anekdoten vormen de aankleding. Strooi gerust. Maak je geen zorgen over losse eindjes. Je hoeft niet alles te vertellen. Neem de kwaliteiten van de lezer serieus. Een goede lezer kan zelf nadenken. Een goede lezer denkt. Een lezer hoeft je niet te begrijpen. Hoe meer vragen bovenkomen, hoe interessanter je regiobiografie. Voel je niet verplicht.’

Ik voelde me aan niets en niemand verplicht, dat was mijn geluk.

Keith kwam met een dienblad met Chinese tomatensoep, voorzien van peterselie uit de tuin achter de bakkerij.

‘Gezellig,’ zei Keith, ‘Gemütlich.’

‘Danke schön,’ antwoordde ik, ‘sehr nett von dir.’

‘Drollig,’ lachte Keith. ‘Ik ga Duits studeren. De talenknobbel heb ik van mijn vader.’

‘En wat heb je van je moeder?’ vroeg ik.

Siep Scheuper stond op. Hij wreef zijn handen, wat zoveel betekende als: ik ga plassen en mijn handen wassen.

Keith zette de soepkoppen op de tuinbank. Hij keek over zijn schouder en wachtte tot zijn vader buiten gehoorafstand was. Winterkraaien krasten in de dakgoot. Keith keek nogmaals om.

‘Het intellect en mijn sociale vaardigheden,’ zei de jongen. ‘Mijn ambitie en mijn gebrek aan manifestatiedrang. Ik wil uitblinken zonder applaus. Applaus is een drug en zorgt enkel voor kort durende bevrediging. Heremiet, filosoof,’ liet hij volgen, ‘dit heb ik van mijn moederschaap. Is dit genoeg?’

Ik knikte. In de paardenbak van Fokke Obbema, aan de overkant van het Dommerskanaal, hinnikte een merrie. Ik boog mijn hoofd naar de jonge adonis. Mijn kind.

Keith ging naar de keuken om de overige soepkommen te halen. Bij de deur draaide hij zich om. Hij zag hoe ik met de rug van mijn hand mijn ogen wreef.

‘Wul der nog iene bidden?’ vroeg Bennie.

We zaten aan de tuintafel. De zon zakte in het westen.

‘Gieniend? Ik wel.’

Bennie begon het Onze Vader.

Elk bad het tweede deel mee: Geef ons heden ons dagelijks brood...

Het was de natuurlijke loop der dingen. God was verdwenen aan het Dommerskanaal. Er was een voor mij ongekende saamhorigheid voor in de plaats gekomen. Het gebed was niet voor het dagelijkse brood – niet voor de tomatensoep en de Chicken Curry Madras met gemengde salade, niet voor de vlaflip mit Sahne. – Het gebed was een bevestiging van een verbondenheid, die ik niet eerder had gevoeld.

Tijdens de maaltijd zweeg Albertine vooral, op enkele, op het eerste oog, triviale opmerkingen na: lekker, gezellig, smakelijk, fijn, ontroerend...

Siep Scheuper keek vooral naar mij, naar mijn pavlovborsten en naar wat zich achter mij afspeelde aan de oever van het Dommerskanaal. De jongens vroegen Bennie naar zijn kookkunst, hoe het was om een pension te bestieren, naar zijn muziekvoorkeuren, of hij een favoriete sport had, of hij elke zondag naar de Eucharistieviering ging, of hij in God geloofde, of...

Ik leerde mijn jongste broer een beetje kennen. Hem was nooit iets gevraagd. Ik verbaasde me over zijn woordenschat. Hij had veel gelezen, weinig gesproken. Hij kende de woorden en de betekenissen. Enkel over het meest vanzelfsprekende leek hij te aarzelen, niet omdat hij er niet over wilde vertellen, veeleer omdat het vanzelfsprekende aan een enkel woord genoeg had. “Minne tied” was voldoende om de laatste dagen van vader en moeder te duiden. Wie de woorden kende, wist de strekking. Meer was niet nodig. Meer was niet nutteloos, eerder overbodig.

Siep Scheuper, Bennie en de jongens ruimden af. Ze deden de vaat. Ik dronk thee met Albertine. Ze kwam naast me zitten. Ze legde een arm om mijn schouder en een hand op mijn dij. Ik liet het geworden; met enige graagte.

‘Verrijkend,’ zei ze, deze avond. Ik wist niet of ze ver reikend of verrijkend bedoelde.

Albertine keek naar de deur van de keuken. Niemand te zien.

‘Verrijkend,’ fluisterde ze in mijn oor. ‘Ver reikend.’ Ik voelde haar lippen. Een tinteling trok van mijn oor door mijn lichaam naar... Ze kneep in mijn dij en zoende me opnieuw. Het paard van Obbema hinnikte voor de tweede keer.

De auto was ingepakt. Albertine stapte uit en controleerde de bevestiging van de fietsen. Keith stapte uit en wenkte me. We liepen naar het huis. Blijkbaar was hij iets vergeten.

In de keuken, buiten zicht van de familie, pakte hij mijn hand.

‘U vroeg naar onze namen,’ zei Keith. ‘Papa heeft daarover verteld.’ Keith pakte mijn vrije hand. ‘Mama heeft twee geliefden gehad, ze zijn niet meer,’ zei de tiener. ‘Wij zijn naar die mannen vernoemd. Papa weet dat niet.’ Hij zoende mijn beide handen.

‘Die geliefden leven nog steeds,’ zei ik. ‘Iedereen die een naam krijgt leeft voor eeuwig.’ Ik zoende zijn voorhoofd. Buiten hinnikte de merrie.

***

*** Oremus ***

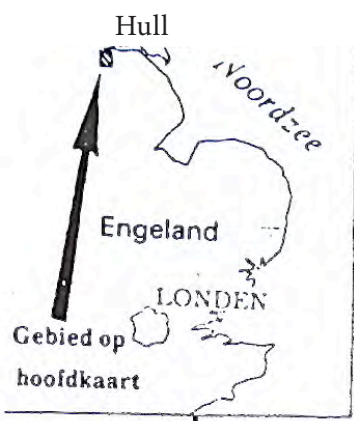
Maandag na hemelvaart had ik, zoals elke maandag, een rustig begin. Ik begon – indachtig de denominatie van de school in Emmen – elke les met *Laat ons bidden*. Die woorden schreef ik in varianten – *Oremus* was mijn favoriet – elke les op het bord; een lesdeel, waar ze zich aanvankelijk niets bij konden voorstellen. Ze vonden *Laat ons lezen* een betere naam. Ik niet. Het eerste half uur, na vijf minuten aan elkaar ruiken en voelen na het weekend, besteedde ik aan: in stilte lezen. Zelf las ik ook, al nam ik die maandag na hemelvaart weinig op van mijn lectuur. Over mijn boek gebogen - ik weet de titel niet meer - keek ik terug op de gebeurtenissen die zich in razend tempo hadden voltrokken. Mijn broer Jans en familie op bezoek, en als klap op de vuurpijl op zondagmiddag Siep Scheuper met gezin. Vooral die laatste ontmoeting had me verward. Uit het niets was een ongekend soort warmte over me heen gekomen. Plots had ik het gevoel deel van een groter geheel te vormen. Over mijn leesboek gebogen – ik sloeg, om mijn voorbeeldfunctie te bewaken, mechanisch af en toe een bladzijde om – probeerde ik de triggers voor mijn gelukservaring te vinden.

Ik zou een goede moeder zijn, de hinnikende merrie, “Moi” van Bennie, de zoen op mijn oor van Albertine, “drollig” van Keith, de witte sokken van Jans en van Siep, het hele scala aan woorden en indrukken kwam voorbij. Alsof ik een andere kijk op de werkelijkheid had gekregen. Beter, alsof ik in een andere werkelijkheid, een parallel universum terecht was gekomen.

Het eerste lesuur ging voorbij zonder dat er een woord werd gesproken. De bel eindigde het leesgebed. Bespreking van leesfragmenten schoot erbij in. Niemand die klaagde. Het boek had rust gebracht in de hoofden en lijven van de leerlingen, en in mijn hoofd en lichaam. Bij de deur schudde ik iedereen de hand, als was ik de voorganger na de dienst. En die was ik ook.

Het tweede uur was ik voldoende op aarde nedergedaald om een actievere rol te spelen, al bleef ik van mening dat de inspanning van de leraar omgekeerd evenredig is met de inspanning van de leerling en ik mijn inspanning diende te beperken. In vwo-6 las ik een kort verhaal voor, geïnspireerd door de trekarbeid van turfgraver Gerhard Rohling naar het veen bij Thorne. Ik had nog geen definitie van literatuur voor *young adult*. Riffie Rohling leek me in de buurt te komen.

‘Ik ga een verhaal voorlezen,’ zei ik. ‘Ik neem jullie en mezelf eernsachtig, serieus. Luister met aandacht. Na afloop verwacht ik drie vragen over het verhaal. Wie geen vragen kan formuleren mag ook drie opmerkelijkheden noemen. Geef je vragen of opmerkingen aan je buurman of buurvrouw. Formuleer antwoorden op die vragen of geef commentaar op de opmerkingen. Tegen het slot vraag ik enkelen om hun bevindingen te melden. Succes.’

MOORENDS

THORNE

Riffie Rohling

Mijn moeder had geen geheimen voor mij. Ik was haar beste vriendin. Niet dat ze liever een meisje had gehad, ze was heel blij dat ik een jongen was. Ik heb mijn vader gevraagd of hij niet liever had gehad dat ik een meisje was. De vraag had ik van iemand opgepikt. Ik weet graag veel. Alles, als dat kan. Maar vragen houd ik voor me, want antwoorden begrijp ik vaak niet. Mijn moeder zei dat ik de juiste vragen niet weet te stellen. Ze heeft gelijk.

‘Vraag niet naar waarom,’ zei mijn moeder. ‘Vraag naar waarvoor.’

‘Waarom?’ vroeg ik.

Mijn moeder lachte. Ze zoende me op mijn voorhoofd. Ik kreeg geen antwoord.

Als mijn vader niet in de buurt was veranderde mijn moeder in een spraakwaterval, alsof ze nooit iets had gezegd. Moeder had een prettige stem. Ik luisterde graag naar haar ook als ik niet begreep wat ze wilde zeggen. Mijn vader zei: ‘Je hoeft een vrouw niet te begrijpen om van haar te houden.’ Ik knikte, maar ik begreep niet wat mijn vader me vertelde.

Ik was elf. Mijn moeder hielp me met schoolwerk. Ik kon wel tellen; sommen maken lukte me niet.

‘Ik ben ongesteld,’ zei mijn moeder. ‘Als ik wat kortaf reageer heeft dat met mijn hormoonhuishouding te maken.’

Ik heb moeder vast en zeker met een vragende blik aangekeken. Haar mededeling viel voor mij in de diagnose van de schoolarts. Op het papier stond: Riffie heeft problemen met abstracte begrippen. Ik hoefde geen pillen.

‘Ongesteld?’ vroeg ik.

Mijn moeder ging in de benen, dat betekent dat ze ging staan. Ze trok haar rok naar boven. Haar nylonkousen had ze met knoopjes vast aan een jarretel. Boven de donkere boord van de kousen waren haar benen heel wit. Met haar ellebogen tegen

haar zij gedrukt hield ze haar rok omhoog. Ik zag de glimmende voering van de rok. Met beide handen trok ze haar slip naar beneden. Ik zag plakkerige grijze haren. Ik zag bruine en rode vlekken op een inlegkruisje. Ik had wel eens maandverband voor moeder gekocht, niet wetend welke maand in verband moest.

‘Maandelijkse bloeding,’ zei mijn moeder. ‘Meisjes, jonge vrouwen bloeden eenmaal in de maand.’

Ik keek.

‘Tussen de benen,’ zei mijn moeder.

Ik wist dat meisjes en vrouwen geen tuitplasser hadden, als van een theepot; dat was het verschil. Ik wist dat meisjes eerst niet en later wel borsten hadden.

‘Bloeden vind ik niet leuk,’ zei mijn moeder. Ze pakte een schoon verband uit het doosje. Het zag er niet uit als een kruis.

‘Bloeden hoort erbij. Bij meisjes en vrouwen. Het is goed dat je dat weet.’

Ik wilde vragen waarom bloeden bij meisjes hoort en niet bij jongens. Ik was geen meisje. Ik wilde weten waarom ik van ongesteldheid moest weten. Ik kon de vragen niet vinden.

Diezelfde middag bracht mijn vader de gitaar voor me mee. Een Spaanse gitaar. Ik had een vriend. Mijn gitaar.

Mijn vader nam me mee naar het Bargerveen.

‘Dit is hoogveen,’ zei mijn vader.

‘Ik zie nergens een berg,’ zei ik. Mijn vader glimlachte.

‘Waar is het laagveen?’ vroeg ik.

Er was geen laagveen. Ik pakte mijn gitaar uit de hoes. Ik speelde met uitzicht op heide, struiken en berken.

‘Een fazant,’ zei mijn vader.

Ik tokkelde op mijn gitaar het antwoord op de roep van de fazant. De fazant antwoordde. Ik gaf een riff. De fazant liep-vloog van ons vandaan. Een eindje verder landde de fazant, als was zijn vlucht een valse start. Hij riep me.

‘Een haan,’ zei mijn vader, ‘een fazanthaan. Hennen zijn bruin, zonder kleur.’

Bruin is ook een kleur, zei mijn gitaar.

'Je voorouders hebben hier turf gegraven,' zei mijn vader. Je overgrootvader, de vader van je opa, van moeders kant, is op een dag naar Engeland vertrokken. Overgrootvader Dirk Veltrop heeft zijn vrouw, Catrien, met drie kinderen achtergelaten in een plaggenhut.

Ik wilde vragen wat een plaggenhut was. Ik wilde vragen waarom mijn overgrootvader van moeders kant er vandoor was gegaan. Ik tokkelde de vraag aan Dirk Veltrop op de nylon snaren, veel hoge tonen.

'Volgende maand vaar ik naar Harwich. Ik neem de trein en de bus naar Thorpe en Moorends. Overgrootvader is in Thorne begraven. Ik ga zijn graf opzoeken.'

Ik tokkelde lage tonen. Bassen horen bij verdriet en dood, heb ik geleerd. Hoge tonen passen ook bij verdriet. Ik ben nooit verdrietig. Soms ben ik boos.

'Wil je mee?' vroeg mijn vader?' Ik zag hoe hij naar de fazanthaan keek. 'Naar Engeland varen, *the two of us...*'

Ik tokkelde de melodie bij die *song text*.

'Vertel je dat mama ook dood is?' vroeg ik. Mijn handen tokkelde; *Bloody, bloody mama*.

Een week later reed ik op de brommer naar het Bargerveen. Elselien achterop. Zij had borsten en ze had mijn gitaar op haar rug. Op de plek van de fazant stapten we af. Ik speelde; *Naar Engeland varen, the two of us...*?

De zon scheen. Elselien stroopte haar rok als een buikriem omhoog. De rok was te kort om met de ellebogen klem te houden. Ze trok haar rode slipje naar beneden. Bruine benen had ze. Donkere krulletjes.

'Bloed je?' vroeg ik.

Elselien schudde haar hoofd.

Ik speelde de riff van de fazanthaan. Ze wierp haar slipje naar mijn gitaar. Ze trok haar rok naar beneden. Ik speelde: *No blood today. No blood in the peat. Today*.

Ik stak haar slipje in de gitaar, vond ik leuk. Vond ik grappig.

Blackwater Dyke, Rawcliffe Moors, Snaith & Cowick Moors, Shearburg & Pitts Drain, Mill Drain, Angle Drain, Crowle Moors, Thorne Waste Drain, Limberlost Farm, Inkie Moor, Leonard's Drain, Nun Moors, Cottage Dyke, Swinefleet Warping Drain, Dutch Row. We wandelen in Moorends. Mijn vader wijst me alle plekken tussen Thorne en Cool; voormalig bolster- en turfvingebied van de Griendtsveen Company. Mijn vader wijst me de plekken op de kaart en in het veld.

'Bargerveen,' zeg ik. Ik tokkel het lied van de fazanthaan.

'Ja,' zegt vader. 'Dit lijkt net Bargerveen. *Grandgrandfather* Dirk Veltrop *was here.*'

Ik tokkel opnieuw het lied van de fazanthaan. Ik doe mijn ogen dicht. Ik ruik het veen, de turf, de wind. Ik ruik Elselien. Ze droeg geen jarretel. Ze bloedde niet.

Ik bloedde niet. Ik speelde de riff: *The bloody pheasant rooster*. Na de muziek gaf ik haar slipje terug. Een snaar knapte.

De begraafplaats in Thorne lijkt meer op een weiland dan op een kerkhof. Een paar rijen met rechtopstaande stenen. Verspreid in het gras liggen enkele zerken.

'Waar ligt mama's opa?' vraag ik.

We wandelen langs de zerken. Geen steen met zijn naam te vinden. Rond de St Nicholas's Church liggen verwaarloosde oude graven. De kerk is een grijs gebouw met een vierkante toren. De toren heeft een plat dak met pieken op de hoekpunten.

Mijn vader leest het informatiebord:

Until the 14th century the parish church serving Thorne was across a stretch of water at nearby Hatfield. In 1326 a funeral party was lost when a boat capsized, casting the corpse and several mourners into the water. About a dozen bodies were recovered some days later and as a result of the tragedy the Abbot of St. Mary's in York agreed to the Norman church at Thorne being rebuilt and made a parish church so that the dead could be buried nearby.

Mijn kennis van Engels is niet goed genoeg om alles te begrijpen.

Why? wil ik vragen. Ik tokkel op mijn gitaar; *Why, why, why....?*

‘In Groningen is een dorp met de naam Doodstil,’ zegt mijn vader. ‘Er wonen maar weinig mensen in Doodstil.’

‘En fazanten?’ vraag ik.

‘En weinig fazanten,’ zegt mijn vader.

Hij kijkt naar mijn handen. Ik houd ze stil, mijn vingers gespreid boven de opening van de gitaar.

‘De naam is Doods-til,’ zegt hij. In Groningen heeft Til de betekenis van brug. Een Til is een brug. De Til in Doodstil was de brug naar de begraafplaats aan de andere kant van een stroompje. Ooit was een lijk uit een boot in het water gevallen.’

‘Verdronken,’ zeg ik.

‘Nee,’ zegt vader, ‘het lijk was al dood.’

Na het ongeval met het lijk kwam een brug in Doodstil; om herhaling te voorkomen. In Thorne kwam een kerk nadat begrafenisgangers waren verdronken. Het lijk was al dood.

Ik speel een riff: *Lively waters for the mourners*.

‘*Here is he,*’ zeg ik. Ik speel eerst hoge tonen. ‘*Here he sureley is.*’ Lage tonen.

‘*You found me,*’ klinkt uit de aarde. ‘*Good to see both of you.*’

Mijn overgrootvader kan me niet zien. Ik speel *Deadly water*.

‘Ik hoor muziek. Wie heb je meegenomen?’ vraagt Dirk Veltrop vanuit het graf.

Ik speel *The two of us in the peat*.

Met gedempte stem hoor ik vanonder de zerk: ‘Ik was zat van mijn vrouw. Ik wilde een nieuw begin. Zo kwam ik in Moorends terecht. Ik kreeg een huis aan de *Dutch Row*.’

Ik tokkel: *Looking for a future on the Death Row*.

Dirk Veltrop hijgt, hij had al te lang niets meer gezegd: ‘*Peat Moss Terrace*, daar is het. Het volk hier moet nog steeds niets van Hollanders hebben. We werkten te hard.’

‘Waarom heeft Dirk Veltrop zijn eerste vrouw en zijn drie kinderen in de steek gelaten?’ vraag ik.

‘Waardoor, bedoel je,’ zegt de dode vanuit zijn graf. ‘Catrien kon niet koken. Ik was haar zat,’ laat Dirk Veltrop volgen.

‘Bloedde ze ook?’ vraag ik. ‘Tussen haar benen.’ Ik wil alles weten.

‘Mary Redmond liet me bloeden,’ zegt Dirk Veltrop, maar mijn Engelse vrouw kon lekker koken.’

Ik kijk naar mijn vader. Mijn vader zwijgt. Mijn vader wil niets meer weten.

“*Feed the brute,*” zei mijn Mary als ze het eten op tafel zette. Ik sprak Mary’s taal niet. Ik hoorde haar woorden zonder te begrijpen wat ze zei.’

‘Heeft overgrootvader van zijn Engelse vrouw gehouden?’ wil ik weten.

‘*What for?*’ hoor ik vanonder de zerk, ‘*what’s the use of such a question?*’ Ik hoor een diepe zucht.

‘Mary ligt naast me. *For ever.*’

‘Mijn moeder is dood,’ zeg ik.

Ik stem mijn gitaar en speel de riff: *What for? What’s the use of such a question?*

11 november 2018

*** Periodiek Systeem der Elementen ***

Na de korte ochtendpauze, ik had me met een kop koffie en een boek teruggetrokken in de stilteruimte van de personeelskamer, wilde ik met de parallelklas van vwo-6 het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE opnieuw formuleren met schrijvers uit het Nedersaksisch taalgebied, in te vullen door de leerlingen. Als lesvoorbereiding had ik een begin gemaakt.

H (waterstof) voor J. Hidding
He (helium) voor Hans Heyting
Li (lithium) voor Alexander Lesturgeon
Be (beryllium) voor Bergmans-Beins
B (boor) voor Braaksma en Harm Boom
C (koolstof) voor Grietje Clewits
N (stikstof) voor Jan Naarding
O (zuurstof) voor Harm Oostenbrink
F (fluor) voor Jan Fabricius

Enkel namen was uiteraard niet genoeg voor de les. Ik wilde dat ze van vier schrijvers een fragment, het mocht de eerste bladzijde zijn, opzochten en aan een medeleerling gaven die er vervolgens een alinea van eigen hand toevoegde. Uiteraard zoveel mogelijk in een vergelijkbare stijl.

Met *teach as you preach* in mijn achterhoofd had ik de opening van *De winterkraaien* van Aar van de Werfhorst als reserve in mijn tas.

I

Het veld lag wijd en zijd verlaten. De winterkraaien trokken weer naar hun woonsteden toe. Een ploeg van zeven mannen, die hadden gewerkt de gehele dag.

Winterkraaien werden ze genoemd, omdat ze telkenjare terug kwamen in de herfst, als de turf al uit het veld gehaald was. Ze staken dan van het veen de bovenste, onbruikbare laag af, zo de bruine brand vrijmakend, die eronder zat.

Ze trokken, zware, vochtige bonken uit het veld; daarom werden ze ook wel de bonkers genoemd.

Winterkraaien noemde het volk ze óók, omdat ze op grote vogels geleken, wanneer ze 's avonds huiswaarts keerden, voor de lage lucht, twee stobben meetorsend, die ze bij hun werk in de bruine aarde gevonden hadden. Ze droegen de boomwortels dan zo, dat één voor op hun borst hing en de andere op hun gebogen rug. Dat maakte, dat ze nog meer aan de grauwe vogels herinnerden.

De stilte van het wijde veld was zó groot, dat het geluid, dat hun kleine gaan maakte, verloren ging in de ruimte. Hun zwijgende tocht door het troosteloze land, zo alsof daar levend geworden aarde bewogen, was onuitsprekelijk weemoedig. Het was, alsof iemand een lied zong, waarvan men de melodie niet hoorde, maar alleen de beelden zag. En het viel zwaar die beelden te duiden. De zin ervan kon men niet vatten.

In het Westen, aan de uiterste rand van het veld stond de blauwe kontoer van de Lemelerberg. In het Oosten welfde zich de bruine aarde - bijna onmerkbaar - tot aan de hoogte van Sibculo. Daartussen was het uren en uren gaan.

In het veld verspreid lagen hier en daar de hutten, nauwelijks zich verheffend en nooit hoger dan de zwarte turfbelten.

Van die hutten vertelde men: Een jager ging met z'n hond en een drijver samen uit jagen in het veld. Dan kreeg de hond een haas los. Maar juist voor den jager lag een hoogte, die hem verhinderde het schot te lossen. Met een paar stappen was hij boven op die hoogte, nog juist op tijd om het haas neer te leggen. Dan zei de drijver: - weet de heer wel, waarop de heer stond, toen hij het schot loste? Op de keet van Visch-Jette.

Het verhaal is misschien niet waar, Visch-Jette echter leefde. Het was een vrouw en ze had meer zonen dan voor een flinke ploeg werkers in het veen nodig waren. Maar de zeven mannen, die huistoe gingen, woonden aan de rand van het veld in kleine huizen. Achter hun kleine huizingen

begonnen schaars de akkers: magere weiden, kleine stukjes boekweit en rogge. Daar stonden ook, verenkeld, de kromgegroeide dennen. In de schemering blaatten de witte geiten.

Elk van die zeven mannen dacht aan z'n huis, hoe het er was, wat hem straks wachtte. In het westen, achter de berg en verder aan de horizon was de avondlucht bleekgroen met verwiste rode vegen.

Naar mijn inschatting moest het vervolg niet zo moeilijk te maken zijn. Zeven mannen dachten aan hun huis. Hoe zag dat huis eruit? Wie woonden daar? Hoe waren de leefomstandigheden? Wat waren de dagelijkse bezigheden?

Vaker dan eens raakte ik teleurgesteld. Mijn enthousiasme voor literatuur bleek niet altijd besmettelijk te zijn. Langzaamaan drong in mij het besef door dat de leef- en denkwereld van de leerlingen een andere was dan die van mij. Ik probeerde evenwicht te vinden tussen vrijwilligheid en dwang. Kennis en vaardigheden kwamen niet vanzelf aanwaaien. Gemakzucht en enkel doen wat eenvoudig is, leidt niet tot groei. Ik dacht aan Op de Weegh en ik probeerde te achterhalen hoe medeleerlingen op zijn lessen reageerden. Ik wist het niet. Ook ik was in mijn schooltijd vooral met mezelf bezig, en met het Periodensystem der Elemente. Klasgenoten hadden andere interesses, ze hadden vooral belangstelling voor elkaar; ik niet. Ik hield me niet met klasgenoten bezig, op een enkele Pygmalion• van voorbijgaande aard na.

Daarbij kwam dat het landelijk curriculum aan verandering onderhevig was. De Grote Drie – Hermans, Mulisch en Reve – raakten op de achtergrond. Louis Paul Boon – *Mieke Maaikes obscene jeugd*, Jan Wolkers – *Kort Amerikaans*, en vooruit, Anne Wadman met zijn *Smearlappen*, hadden zich buiten de orde geplaatst met hun erotiek die inmiddels tot pornografie werd gerekend. (Later meer over de verpreutsing van literatuur en beeldende kunst en de pornografisering van commerciële beeldcultuur.) Nieuwe literaire goden wachtten in de hemel

of in de hel op ontdekking. De invloed van buitenlandse schrijvers nam toe. Een Nederlandse of Vlaamse winnaar van de Nobelprijs lag niet in het verschiep, laat staan dat een schrijver uit Barger-Compascuum met die eer zou gaan strijken; al dan niet katholiek.

Van hogerhand kwam de oekaze meer aandacht te besteden aan begrijpend lezen; een boodschap die in de praktijk vooral betekende de trukendoos rond de examens te oefenen. Benoem functies van alinea's, herken soorten argumenten, onderstreep kernzinnen en verwijswaarden en meer van dit papegaaiagedrag zonder kennis te nemen van de inhoud. Nadenken werd overbodig, niet enkel bij Nederlands. Met mijn didactisch repertoire leerde ik de leerlingen de vereiste kunstjes om me daarna zo snel als kon aan nadenken, reflecteren en genieten te wijden. Natuurlijk maakte ik slachtoffers met mijn aanpak. Van nogal wat leerlingen daalde de score aanvankelijk; tot de normering werd aangepast. Laaggeletterdheid werd van overheidswege de norm. De Oosterdrenten waren op dat terrein voorlopers. Tant pis.

Zowel in Emmen als in Groningen vertelde ik leerlingen en studenten dat ik niet geïnteresseerd was in hun kennisverwerving. Ik zei dat ik ze serieus nam, en mezelf. Ik zei dat ze zelf verantwoordelijk waren voor hun voortgang. Ik zei dat ik me na een schooldag enkel afvroeg wat ik had geleerd. Wie wilde kon bij mij terecht voor ondersteuning. Alles had ik in de aanbieding; vraagt u maar. Ik had een rustige tijd. De krant vroeg of ik boekbesprekingen wilde schrijven van regionale uitgaven.

Ik merkte dat collega's me begonnen te mijden. Mijn scherpe tong hield ik niet stil; in den beginne. Ik liet ieder vrij om zijn of haar eigenheid in te leveren en als slaaf van het curriculum de jaren voorbij te laten gaan. Voorbij, voorbij, en oh voorgoed voorbij. In Paasloo las ik het opschrift op de zerk van J.C. Bloem, rustend naast Clara Eggink. Het was doodstil op de akker. Niemand draaide zich om. Gedane zaken namen geen keer.

Natuurlijk sloot ik compromissen. In ijlt tempo vulde ik gevraagde formulieren in op de gewenste manier. Lippenletterdienst. Ik leerde leerlingen, en later ook studenten de trucjes om zo weinig mogelijk energie te verspillen aan de bureaucratie van schijnzekerheden. Ik leerde ze dat zelf nadenken loont, niet enkel voor diploma's, maar vooral voor een prettige omgang met anderen en, met name met jezelf. Van collega's kreeg ik in onbewaakte momenten opmerkingen in de geest van: wordt het geen tijd dat je een andere baan zoekt?

Ik kon niet duidelijk maken, door mijn gebrekkige sociale kwaliteiten en mijn gemankeerde taalvaardigheden, dat ik binnen mijn aanstelling die andere baan zelf creëerde. Ik was niet van plan als een zeloot mijn verworven inzichten aan de bierkaai op te dringen. Wie iets van en met me wilde was welkom; van harte zelfs. In die turbulente jaren had ik het idee dat ik mezelf en de wereld begreep. Ik was blasé. Pas later drong tot me door dat ik een misvatting omarmde. Nu nog heb ik vaak het idee dat anderen me niet begrijpen, terwijl die opvatting impliciet veronderstelt dat anderen in mijn opvattingen geïnteresseerd zijn. Literatuur bleef mijn redding. •

***

'Nieuw schoenen?' vroeg Siep Scheuper. Het was ons eerste treffen na hemelvaart. Ik streek langs mijn haar en glimlachte.

'Heel prettig met uw gezin kennis te hebben gemaakt,' zei ik. 'Leuke veelbelovende jongens en ook uw vrouw Albertine is een gouden vondst, als ik dat zo mag zeggen.'

'Heel gezellig.' Scheuper zocht oogcontact. Een kinderhand is snel gevuld.

Ik mocht tutoyeren. Siep Scheuper had nieuwe schoenen. Bruine leren schoenen met spitse neuzen en goudkleurig stiksel. Hij droeg een nieuwe broek, zonder omslagen in de pijpen. Hij was op weg naar de kapper: barbier, zei hij.

'Ik heb de uitnodiging van de krant aangenomen om

recensies over regio-uitgaven te schrijven,' zei ik. 'Zo is er een directe koppeling tussen Neerlandistiek en Nedersaksische regio-cultuur.'

'We komen graag een lang weekend in Pension Veltrop logeren.' Het was duidelijk dat Siep – ik mocht Siep zeggen – met zijn gedachten buiten de academie verbleef. 'De kapper.' Siep raakte kort zijn haardos.

Ik liep de Oude Boteringestraat in richting Grote Kruisstraat. Mijn lessen zouden met een uur beginnen. Ik had ruim tijd. Onbewust leek ik de Oude Kijk in 't Jat te mijden, als wilde ik Athena's boekwinkel en haar voorganger niet op mijn netvlies. Siep Scheuper en zijn familie, de gedachtewisseling aan het Dommerskanaal en mijn gelukzalige gevoelens onder de paardenkastanje gleden door me heen. Ik kreeg nog geen greep op mijn belevingen. Wat was er met mij gebeurd? Wat was de aanleiding? Hoe was ik op dat mij onbekende euforische terrein terechtgekomen? Ik liep voorbij het Guyotplein. Op de hoek zag ik 't Hooft, een wit gebouw met een licht scheefgezakte gevel. Hier had ik mijn afstudeerfeest je gegeven voor een tiental intimi. 't Hooft probeerde een opening te maken naar mijn herinnering. Ik sloeg rechtsaf. Nu niet.

Misschien was een enkel woord van Siep genoeg geweest om de bron van mijn euforie af te tappen, mij een weg te wijzen naar Arcadië, een zonovergoten landschap, als van Koekkoek en Julius van de Sande Bakhuyzen, met schapen op een heideveld en met mij als herderin onder een schaduwrijke boom. Nee, geen dolce far niente. Zalig nietsdoen paste niet in mijn aard. Mijn geest geniet het meest als de zuigers stampen, de raderen draaien en stoom met hoge toon door de fluit ontsnapt. Ik kon het triggerwoord niet vinden. Misschien was het geen trefwoord, misschien was het de entourage van een vertrouwde omgeving, van de namiddagzon, de paardenkastanje, de winterkraaien en de vrouw in het zwart aan de overzijde van het Dommerskanaal, de cicerone die me steeds vertrouwder werd. Misschien was het de zoen van Albertine, de handdruk van Keith, van de jongens die mijn

kinderen konden zijn. Ik zocht in mijn leeslijst naar een boek om mijn gevoelens aan te toetsen. Ik vond er geen.

***

Op het bord noteerde ik: Orde van Dienst, gevolgd door Laat Ons Lezen, Brief aan de Gitaar, Knippen, Plakken Dobbelen. Onderaan schreef ik: Slotakkoord.

Ik bleef op de gang staan en maakte een buiging – Maborosi no Hikari – naar elke student. Zonder uitzondering bogen ze naar mij voor ze de Tempel betraden.

Ik deed het korte verhaal Riffie Rohling uit. (Pag. 359) Om beurten liet ik alinea's voorlezen. Na het verhaal was er tijd voor drie – afgebakende helderheid – inhoudelijke vragen. Ik vertelde van turfwinning in De Peel, het Amsterdamse Veld, over armoede en rijkdom en ongeletterdheid, over een wereld dichtgeplakt met de *Provinciale Drentsche en Asser Courant*. De context. Het decor. Ik vertelde over ondernemende geesten en migrantenbewegingen. In een spreekpauze knikte een student naar de Orde van Dienst. Ik bedankte voor de bewaking van de tijd en voor de begrenzing van mijn doordraverij.

'Jullie hebben het verhaal eenmaal gehoord,' zei ik. 'Maar wat beklijft? Wat blijft in je achter van deze geschiedenis?' Ik wachtte. Ze wisten dat ik zelf een vervolg zou formuleren. Zo ging dat tijdens eerdere lessen.

'Gebeurtenissen en belevingen omvormen tot ervaringen lukt als je met die gebeurtenissen en belevingen aan de slag gaat, er een vorm aan geeft. Je kunt een foto maken van een landschap. De foto helpt om het landschap op een later moment op te roepen, je kunt meer tijd nemen en een schilderij maken, dat zorgt door je lichamelijke inspanning voor een intensievere ervaring. Je kunt een brief schrijven aan je laatste ontmoeting. Wat jullie voor de volgende les gaan doen,' ik wees naar het bordschema, 'is een brief schrijven aan een van de karakters in Riffie Rohling. Je kunt zelf kiezen aan wie of aan wat.'

‘Aan de gitaar?’ hoorde ik.

‘Ook aan de gitaar kun je een brief schrijven,’ antwoordde ik. ‘Een karakter in een roman of kortverhaal kan ook muziek zijn, of natuur, of geld, of mode, of geloof, hoop of liefde. Een karakter hoeft zich niet tot personen te beperken.’ Bij een enkele ging een hersendeur op een kier.

‘Wie niet weet hoe te beginnen, heeft wellicht baat bij: concretiseren – je vraagt naar details –, algemeniseren – was het elders ook zo? – en abstraheren – welke betekenis kan aan deze situatie ontleend worden?’ Ik noteerde de trefwoorden. ‘Je kunt, voor wie dat een handiger route lijkt, ook drie vragen aan het karakter voorleggen, en die vragen zelf beantwoorden, of drie compliment maken. Dit lijken me meer dan genoeg wegwijzers. Jullie zijn intelligent en creatief genoeg om me te verrassen.’

Voor ik een stap terug zette sloot ik af met: ‘Op mijn school in Emmen heb ik een opdracht in deze geest aan vwo-6 gegeven. Wat je nu doet hoort straks bij je gedragsrepertoire. Teach as you preach gaat eenvoudiger als je het zelf hebt gedaan.’

Na de pauze deelde ik knipplaten uit. Op dikker papier waren afdrukken van vouwmodellen van een kubus en een viervlak, een tetraëder. Op de achterkant van het uitklapbord had ik een model overgetekend.

‘Knip het model uit en plak het tot een kubus of viervlak. Voor je dat doet schrijf je op alle zijden een trefwoord.’ Ik draaide me naar het bord en schreef in een vak: plat karakter. In een ander vak noteerde ik: rond karakter.

‘Als je fröbelwerk klaar is, werp je om beurten de dobbelsteen. Wie aan de beurt is vertelt over de kenmerken van het platte karakter in het verhaal, of juist over de ontbrekende eigenschappen. Ligt rond karakter boven, dan hoor ik graag over personages met diverse eigenschappen en eigenaardigheden, over aanwijzingen voor hun groei of teloorgang.’ Ik draaide het zijbord terug. ‘Kies zelf termen. Je kunt dit spel ook in je vriendenclub spelen om elkaar beter

te leren kennen. Wie thuis *rond karakter* werpt, of, om andere woorden te gebruiken, *mild, boosaardig, opofferend, dominant*, kan over zichzelf vertellen met het trefwoord als kapstok?

Mijn taak was volbracht.

Zonder spinsels in mijn hoofd. Wandelde ik naar het academiegebouw. Athena's boekwinkel had plek gemaakt voor een kookwinkel. Ik had niets nodig. Ik kocht een wafelijzer.

Onderweg naar huis worstelde ik met het thema seks en erotiek in Nedersaksische literatuur, dat ik in de komende weken wilde behandelen. Benoemen van de erogene zones was niet het probleem. Ik was vertrouwd met de didactiek van Op de Weegh; eenvoudige vragen op een eenvoudige manier beantwoorden en diepgaande vragen ook eenvoudig beantwoorden. Die uitleg kon zonder schaamte, zonder schaamteloos te zijn.

Mocht een kind vragen: waarom is gras groen? dan kon het antwoord luiden; omdat koeien dat een mooie kleur vinden. Later, veel later, of niet, paste een verhaal over elektromagnetische golven, het kleurenspectrum, absorptie van de complementaire kleur van groen voor fotosynthese, het geconjugeerde pi-elektronensysteem met HOMO's (highest occupied molecular orbitals) en LUMO's (lowest unoccupied molecular orbitals) in chlorofyl, aangeslagen toestanden, zuurstofradicalen, chromoforen en de invloed van bleekmiddelen – de bleek op het gras in de zon, ozon, peroxide, of chloorbleekloog – bij de ontkleuring, en hoe knap een en ander in elkaar stak, enzovoort.

Ik had meer ervaring met (mechanische) seks en literatuur dan met erotiek. Welbeschouwd had ik geen ervaring met mijn eigen erotiek, wel met die van anderen. Lichamelijke opwindning was voor mij vooral gekoppeld aan de rit met Jan Warmoes op de Berini jeunesse tijdens mijn uitstapje naar de Uelsener Berge.

Ik was Emmen al voorbij. In Erica reed ik voor advies naar

het kerkhof. Ik had geen bloemen meegenomen en ook geen pakje North State voor vader en geen Chicken Curry Madras voor moeder. Op het aangeharkte pad tussen hun ligplaatsen stelde ik zachtjes de vraag naar betekenis van erotiek in hun levens. Het bleef stil, op gekras van winterkraaien na. Opnieuw realiseerde ik me dat alle antwoorden in mezelf waren te vinden. Het antwoord op de erotiekvraag had ik nog niet ontdekt. Er bleef geen andere weg dan opzoek te gaan. Ik reed naar de Peel.

***

Wat nu volgt is een poging om een didactiekles te verzorgen over erotiek in regio-literatuur. Achterna is mijn leerproces geslaagd. Van mislukkingen leer je immers het meest. Vooral de evaluatie door Siep Scheuper heeft me uit het veen getrokken en met beide benen op de grond gezet. Wie wil kan de aanloop met overbodige seks overslaan en pagina 407 en 410 de bevindingen van Scheuper tot zich nemen. Immers:

Het kritisch vermogen van literatuur plaatst de wereld in een betekenisvol perspectief.*

***

*** Erotiek ***

In de jaren dat mijn moeder nog in goeden doen was luisterde ze af en toe naar de radio. Haar voorkeuren heb ik nooit leren kennen. In de kippenschuur luisterden we enkel naar de kuikens en kippen. Ik herinner me niet dat er in of om huis werd gezongen. Misschien dat het ontbreken van zang en dans mijn ontwikkeling op dat terrein heeft belemmerd. Ik weet niet of aanleg voor muziek genetisch is bepaald. Gewenning en blootstelling speelt vast en zeker een rol. Ik heb geen romantische inslag, liedteksten en ook veel gedichten over liefde, trouw en hartstocht vond en vind ik al snel kwezelarij; sentimenteel gedoe.

Bij mijn moeder speelde wellicht angst voor een moetje, een ongewenste zwangerschap van mij, een rol bij haar terughoudendheid bij meezingers. Corry Brokken zong in de jaren '70 Milord

De eerste strofe luidt:

Voor mij ben jij een lord, zo op en top een heer
Dat ik verlegen word wanneer ik je passeer
Jij kent me niet milord, ik ben een stukje straat
Dat als 't donker wordt de vensters open laat
En als je eenzaam wordt, moe van 't gelukkig zijn
Kom dan bij mij milord, dan sluit ik 't gordijn

De laatste regel was voor moeder aanleiding om de radio het zwijgen op te leggen. Later hoorde ik het hele lied: een larmoyante door mij onbegrepen hunkering naar een man. Achterna was dit een erotisch getinte tekst.

Pas op de HBS maakte ik kennis met zinnenprikkelende literatuur, vooral en voornamelijk door mannen geschreven. Jan Wolkers, Jan Cremer, Hugo Raes, later Gerard Reve met erotische passages voor mannen, ezels en voor de Heer. Herman Pieter de Boer schreef onderhoudend en met humor over boerenknechten die op een emmer achter

een koe stonden om hun lid op te warmen in de vulva van een kalf of koe; geëmmert. Daphne en Chloë bedreven in Griekenland de liefde, als herder en herderinnetje, met elkaar, zonder expliciete beschrijvingen. Later verscheen *Het land Coïtha*, een bundel humoristische erotische verhalen uit het Zweeds; ook veelal van mannelijke hand. Weer later verscheen een versie met verhalen door vrouwen geschreven. De verwatering sloeg toe met in latere jaren boeken als *50 tinten grijs*, lectuur voor beginners met eenzelfde diepgang als de liedjes van Corry Brokken.

Maar wat betekenen de diverse termen?

Geil: vrouwen en mannen in kennelijke staat van seksuele opwinding. Vrouwen hadden, in de volksmond; zaodvraagende ogen. Mannen waren geil as botter. Mijn vader had een heel ander idee van geil. Mijn vader kende geen geile mannen en vrouwen. Kippenmest was geil. Onverdund op de akker verbrandde kippenstront de gewassen.

Erotiek: een natuurlijke prikkeling van erogene zones door woord en gebaar. Ik begreep veel later dat zinnenprikkelingen doelde op prikkeling van zintuigen. Die prikkeling kon door zinnen, maar er bleken meer mogelijkheden.

Pornografie: de geile dierlijke variant van erotiek, met zo mogelijk vergaande uitschakeling van de geest.

Komen deze varianten voor in Nedersaksische literatuur? Is er sprake van aanzetten naar geilheid, opwinding en naar pornografisch genot? Ik maakte een rondgang door mijn niet-representatieve boekenkast, zonder literair wetenschappelijke pretenties. Misschien zou ik passages aantreffen die mij ooit rode oortjes opleverden? Zijn rode oortjes een goed meetinstrument om mate van seksuele opwinding aan af te meten? Ik had mijn twijfels op basis van mijn vooringenomenheid.

Give it a try. Bij twijfel kon ik altijd Bennie nog raadplegen.

***

In 1834, of even later schreef Harm Boom een novelle *Titia Brongersma, of het bezoek te Borger*. Deze dichteres onderzocht in 1685 het hunebed bij Borger. Geleerde Smids uit Leiden ontving van haar potscherven. De professor raakte onder invloed van de rondborstige vrouw en schreef een gedicht waar dood en hartstocht samenkomen.

De Schwabische lijkbus

Eene Swabische lijk bus, te Borger uit den grond gedolven,
sprak, gemelde jonkvrouwe in dezer voege aan:
'K heb op een' boesem, eer men mij begroef, gerust,
Die melk, ja leliën in witheid ging te boven.
Dit treurig aarden vat is van een mond gekust,
mond, wiens vriend'lijkheid men nooit genoeg kan loven,

'K zag mij, ô Titia! van heete tranen nat,
Terwijl een noordsche-bruid mijn buik vol beend'ren propte,
Daar zij voor 't lijk-altaar, op keisel-steenen zat,
En 's minnaars assen uit verbrande kleed'ren klopte.

Zij scheen te stikken in haar droefheid, in haar rouw
En, in 't omhelsen van de graauwe Bus, te sterven,
Die gij, geklommen in het onbesuisd gebouw,
Nieuwsgierig opgraaft en beklaglijk stoot aan scherven,

Foei, wreede wijsheid! daar ik nimmer daglicht zag
Daar ik, zoo zorgeloos, dook onder deze steenen,
Zint hier de Saks, de Deen, de woeste Zwabe lag;
ô Maagd! waar wilt gij nu met deze scherven heenen?
Leg neder, overdek de beend'ren en de fles,
En strek mij wederom een trouwe minnares!

Everhardus Potgieter, ook in de 19e eeuw komt met een kus.

Of hij ons vertellen wilde, wat hij Jannetje in dat tweelicht al toefluisterde, tot zij opsprong, tot zij eene vedel voor de dag haalde, tot zij hem die toereikte. „Stoutert!” zei hij dan, „je wil is mijn wet, maar boeten zul je er voor”, en ijlings greep hij den strijkstok en speelde den inheemschen volksdans, waarin de meisjes een kusje achter de ooren niet konden ontwijken. Hoe het schalke Jannetje hem uitlachte, hem, dien zij verplicht had te vedelen: hem, die toe moest zien, dat een ander haar kustte! Eens zwierde zij hem voorbij en hij liet haar zwieren ten tweeden male stooft zij hem langs, en hij speelde in schijn geduldig door maar daar kwam zij ten derden male aan, en weg wierp hij de vedel, en flink greep hij haar om haar middel en boeten moest zij maar niet achter de ooren! Hoe kustte hij haar dan, dat het klapte, terwijl de overige dansers en danseressen als malloten stonden toe te kijken, en Jannetje bloosde als een roos?

E.J. Potgieter. *Jan, Jannetje en hun jongste kind.*

Jans Pol is eind 19e eeuw spaarzaam met kussen. Ook bij Pol liefde en (bijna) dood bij elkaar.

“O Gerrit! Gerrit!” gilt Lammechien nogmaals en zonder te weten, wat ze doet, drukt ze een kus op zijn bleke lippen en knelt ze krampachtig zijn hand in de hare. Gerrit blijft roerloos. Geen ademtucht komt er uit zijn borst. Als een doode ligt hij tegen Lammechien aan.

“Dood! dood!” klinkt het herhaalde malen uit Lammechiens mond – en toch bedekt ze zijn gelaat voor de harde hagelstenen, die er opvallen.

“Dood! dood!” – En toch drukt ze zijn hand zoo innig en teer, alsof hij ‘t moet kunnen voelen, hoe lief, hoe eindeloos lief ze hem heeft.

En in Hannegien

Voelt hij nu eerst, dat Hannegien’s hand in de zijne beeft? Zou ze dan werkelijk bang zijn — bang, nu hij bij haar is,

of zou ze .... Hoe het dan ook wezen moog, Albert kan zich niet langer bedwingen. Zwijgend trekt hij Hannegien naar zich toe en drukt een langen, vurigen kus op haar lippen en 't schijnt dat Hannegien daardoor alles rondom zich vergeet.

Even verder

Neen, ze mag hem niet beminnen, aan wiens borst ze voor weinige oogenblikken de geheele schepping had vergeten, toen hij den eersten kus op haar lippen drukte. Zijn vertroostende woorden mogen haar niet doen vergeten van welke afkomst zij is, al waren die woorden nog zoo gemeend.

Bij Frens Bokkelman krijgt romantiek als volgt vorm:

Marchien kan haar gevoel niet langer beheerschen. De tranen stroomen haar langs de wangen en zonder dat ze 't zelf weet, drukt ze Pieter krampachtig de hand. Een nooit gekend gevoel stroomt den laatste door de borst en in 't volgende oogenblik zinken de twee gelieven in elkanders armen en geven tranen, snikken en kussen de zichtbare blijken, hoe innig de band der liefde reeds deze twee jeugdige harten omsnoert.

Harm Tiesing laat Marthao Ledeng op de keldertrap zoenen met meester Kroerhof.

Op 't zölfde oogenblik stunnen mester en Marthao op de daarde trap van de keilingaank, zoodat de keilerdeur heur boven 't heufd stun, en niet wied genog achterover was um vaast te staon.

Marthao hadd' in d' linkerhaand 't schienvat en met de rechterhaand, achter mester Kroerhof zien heufd langs, de keilerdeur pakt, dat die niet vallen kun. Kroerhof pakte nou met de linkerhaand de aander hoek van de deur, en

zoo hollen ze hum met heur beient vaast. En doe Marthao begunde te lachen, um de mester zien leste snedege vraag, en de mester zuk wat veurover beug, omdat hum aans die keilerdeur wat te veul op 't heufd zakte, doe rueken ze mekaor eerst oet ongeluk met de neuzen, en doe opzettelik met de lippen, 't Was de eerste oetdrukkeng van genegenheid, die Kroerhof an Marthao gaf, en die 't wicht ok in daank annamp. "Ouwe Ret zou wel zeggen: die perzik smaakt naar meer," zei Kroerhof en unnerwiel ie de aole spreukenbaos naoprooten wol zoo goed as ie dat kun, beug Marthao wèr 'n beetien, zoodat ze al wèr eene kreeg. De keilerdeur zakte, want de handen die hum hollen müssen, weuren zwakker... een trap umdeel ... nog een, en heel verzichtig gunk de deur dicht. Doe wuer 't spul 'n maol of wat herhaold, krek zoo laank, dat er rueregheid kwamp bij 't keilerglassien boeten hoes. Ze vernammen 't aalbeid'. "Komaan Martha", zee Kroerhof, 'wij gaan over het spek roemen!"

Het pleit is niet gewonnen. Jan Nabben trekt aan het langste eind.

"Jao, maor 't is Jeichienmeui zien spil mèr as Evertoom zienent. En wij kunt wal op heur plaos kommen te wonen, en as wij 't geld neudeg zint, dan kun wij 't ok wal eerder kriegen as zie weg zint." En hier kreeg Marthao van Jaan 'n drokkert, dat ze zee:

"Bedaord wat jong!"

"Jao wicht, maor zint zukke oompies en meuigies dan niet best?"

Bij Albert Dening komen *Um d'olde toren* (1939) op kussensloop en garnizoen geen kus of zoen voor.

Jo Bergmans-Beins is in *Het bloed kruipt waar het niet gaan kan* zuinig met de kus.

'Dizze dreum kaanst gerust wieder dreumen,' zegt Wiecher,

‘dit is geen bedrog wicht, dit is de eerlieke waarheid en nog veul mooier als wij ooit denken kunt.’ Roelfien geeft geen antwoord en als Wiecher haar hand tusschen de zijne neemt, trekt zij die niet terug, ze zou het niet kunnen en als hij haar kust, nu wetend, dat zij van hem is, geeft zij hem zijn kus voorzichtig terug. Dan keert zij zich haastig om en gaat in huis.

Wiecher blijft staan... ‘Roelfien,’ zegt hij stil, ‘ik wus wal das doe ok dreumdest dezölfde dreum...’ dan gaat hij langzaam terug en fluit zacht voor zich heen. ‘Roelfien,’ zegt hij nog eens hardop. ‘O, Roelfien, ik mus laank waachten, maor ik kreeg wat ik wol. Niks zeggen, ‘t is veuls te mooi, ‘t komp vanzölf wal oet.’ Hij steekt zijn handen in z’n zakken en begint weer te fluiten; hij stapt over het hekje bij zijn huis en komt de achterdeur binnen.

Klaas Kleine toont in *Een feestelijke starfgeval* meer affiniteit met erotiek, al klinkt *smoke* boers.

Ik kan wel janken want hiermit weet ik mij gien raad. Het kan mij ook niks meer schelen en ik raome van mien stoel aoverende. Ik griep Lisa beet en ik smokke heur waor as ‘t mar kan. Ik hebbe gien benul van hoelange dit duurt en iniens bedeink ik dat wij dan wel gerdienen ekocht hebt vandage, mar dat die nog niet veur de ramen hangt. Dat tempert mij een beetie.

Gerard Stout begeeft zich in 1992 op *Swag Is*.

Zundagmiddag, zee ik, ‘om goed half twee bin ik bij joe.’ Els zul het weekend naor een congres en zul pas late weerom kommen en dan nog. Ok zunder heur toestemming kun ik rustig met P. in de bos bij Anloo wandeln.

Ze wol bij K. vot. Hij slat heur. De schrammen op de rugge waren niet van de sleutel. Het is der uut veur we van de parkeerplaots of bint. K.! Wat veur kerel is hij? Wat moet ik zeggen, doen? Mien verstand raakt ontregeld. Moet ik

P. vastpakken, mien arm om heur zere lief leggen? Van minnaar tot beul, van beul tot minnaar.

Ik begun van heur te haolden, slao mien arm om heur hen, vuul da'k heur met waterige ogen an kiek. Ze knuopt heur jasse dicht, kek mij an en lacht zoer. Traonen. We wandelt tot het pinetum, loopt tussen sparren en coniferen.

P. hef heur zwiegen verbreuken, prat an ien raom deur. Ik heur hoe het begunde, hoe ze heur niet verzetten kun, heur der niet van lösmaken duurde. Die sleutel in heur rugge. Mien wiesvinger met het beetie spei der an over heur striemen. We loopt zwiegend weerom. Dan, zowat weer bij de auto, grep ze mij vaste. Bliede dat ze zegd hef wat heur pleug. Ik weet gien oplossing. Kus heur. Heur lippen gaot van menare, ze dreit heur ogen naor boven en döt ze dichte. Te lang leden dat ze een ander met zoveul hartstocht kuste.

In de auto streel ik heur, kus heur, druk heur tegen mij an. De roeten beslaot. Ik weet niet wat ik moet denken, moet vulen deur zoveul onverwachte overgave. Waoran heb ik dit verdiend? Wul ik dit wel? Moet ik heur zeggen dat ze niks tegen heur zin doen moet, dat ze moet zeggen as ik... Ik zeg niks, geef mij over as ze de rits van mien broek naor beneden schöf. De knoop lösmaakt. Ik haold heur niet tegen, aai met beide handen om heur heufd, deur heur haor, steek mien pink in heur oor. Ik vuul gien schaamte veur de peerdrieders die ik deur de beslagen roeten veurbij zie rieden. As ik mien ogen dichte doe bestiet de wereld niet meer.

Bij mijn weten is dit op de valreep naar de 21e eeuw de eerste fellatio in de Drentse literatuur. Of dit een verdienste is?

Van Ria Westerhuis en Delia Bremer vond ik in mijn archief *Minnezinne in moerstaal*, een bundel met erotische gedichten in een tiental streektaalvarianten uit Nederland, Duitsland en Vlaanderen. Mijn eerste associatie bij de titel: *Minne zinne* – bedroevende lust, en *moer – staal*, moeders keukenmes. Ria Westerhuis, immer vanuit lage positie met wulpse blik

en inkijkboezem – Wat heb je mooie borsten – op de foto, schreef ook *Hengstenbal*. Die titel stootte me evenzeer af: praatjes vullen geen gaatjes, enkel hengstenlullen kunnen gaatjes vullen.

Ondanks deze afkickzinnen toch een gedicht van Ria Westerhuis.

Stratego

Met mien scharpste nagel
maak ik kleine krassies
in oen hals, een speur
van oor tot sleutelbien
de greins van wel of niet
oen kin trilt
as oen geweten
het mag niet
wat ie het liefst zullen willen
het samensmölten van
vriend en vijand
het binnendringen
van oen sergeant-majoor
in mien bezet gebied

Martin Koster, redder van hedendaagse Drentse literatuur deed ook mee met *Minnezinne in moerstaal*. Zijn gedichten hebben vaak een ondertoon van bittere smart, netjes verpakt in doordachte woordspellen.

Crackfree

Alle maolen a'k station D. binnenriede
dèenk ik weer an mien hospita.
Stief as een striekplaank
strampelde zij deur 't huus.
Die maol, weej nog wel, Helena,
daj vreugen o'k ok verkerige had.
Ha'k oe toen mar, ja ha'k oe toen mar, ja
mit mien stoomstrie kiezer bewarkt.

Achtung

Der Dampfstoß kann bei hartnäckigen
Knautschfalten oder Knittern praktisch sein!

Uit: *Hotel an't spoor*

Vlamousse

Vulva, venusbulte, vagina.
Ieuw'ge bron van lust en leven.
Naturel, jawel, of shaven.
Neusien van caramel-zeezolt vla.

Ook senior Gerard Nijenhuis met voorkeur voor oude mannen en de dingen die voorbij zijn gegaan, geeft zijn zielenroerselen prijs.

Old

Het raofelige van olderdom:
Vergeetachtigheid is niet het slimste,
Het langzaome lopen nog 't minste,
Maor dat ene – dat nooit weer komp,
Die alles verterende stroom geveuil,
As je daachde an die ene aander.
't Slimste is dat alles veraandert:
Dat gezicht dat je zo aankeek,

Asof jij de liefste was. 't Leek
Wel asof de wereld veur 't eerst
En veurgood deur jou weur beheerst.
't Slimste: Dat de ene dag lik
Op de aander en dat gien blik
Meer naor je oetgeet, die'j opvangt
As het wonder van 't leven, de vangst
Van een gelukzaolig ogenblik
As die Ene aander naor je kik.

Johan Veenstra uit de Stellingwerven waagt zich vrolijk aan ejaculaties. Een verademing in de orale streektalliteratuur.

Feestfonteinen

De eerste keer daj' bi'j me sleupen
spuitten feestfonteinen wellust
deur de kleine uurties van de naacht.
Wodde et zaod zi'jd veur misschien
wel een fonkelni'je vrundschop.
Doe 'k me eindelijk overgeven hadde,
vuulde 'k je aosemhaelen, je aarm
om me henne, je rustende soldaot
drokte goedmoedig tegen me an.
Ie sleupen al, ik dee gien oge dichte.

Kindervriend Roel Reijntjes staat niet in de bundel *Minnezinne in moerstaal*. Zijn verzameld werk is met een rugdikte van 5 centimeter kloek genoeg om bijna 750 gedichten te verbergen. Roel Reijntjes heeft over de hele wereld zijn best gedaan, maar zoals de verzamelbundel op het titelblad de bard uit Beilen citeert: *Ik heb nooit echt het vol geluk verwacht*.

Henk Nijkeuter zocht de gedichten bij elkaar. Het werk van Reijntjes wacht (hopelijk) tevergeefs op een nadere analyse. De lofzang op een droefgeestig leven, verpakt in ironie, voegt weinig toe. Voor zijn openhartige bekentenissen over zijn kinderliefde is hij op tijd gestorven.

Thanan de Thai

Thanan die kruust de boulevard
hie wil zien slanke lief verkopen,
zoegnoppen lös, een wiegend lopen -

zunsundergaank, wied van Europe,
van Bach en Busz, christenhope,
het trillend harte slat verward:
'Thanan die kruust de boulevard.'

Uit: Mien liefste, ach wat is met mij. 1992

An een jonge Thai-boy

De zee is niet zó vonkend as dien ogen,
de palms niet rechter as dien raanke rug
doe gaafs mien kieken in dien blik terug.

Liaonen zint de bouwstof veur de brug
die wij nog over moet - veurdat de drug
van liefde komp...

O laand, waor ik geboren bin,
zo wied van oerbos en het golden strand -

Ik bin vermuid en reizend op de vlucht,
wat blef:
de wilde braanding en het ieuwig zeegerucht.

Uit: Mien liefste, ach wat is met mij. 1992

Chai

Hie lig op 't brede bedde spreid
in volle glorie van zien jeugd
en knipoogt naor de zedigheid.

Zien narms zint smeug en eerdebroen
zien rug een scheppingswonderwark
hie dreit zuk om, gef mij een zoen.

Zien ogen kralt, zien taanden blinkt
zien duust're stemme vleit en dwingt
het is de wellust die nou zingt.

Zien manheid oet de ruste springt
woestijnroos die tot bliuen komp
een dauwdrup valt en treft mien romp.

Ik schouw en streel en vuul een traon
mien jaoren hebt er niks toe daon...

Uit: Mien liefste, ach wat is met mij. 1992

Pattya-Kob

Haor dat glaanst van eulie fien
't zwarte proeksel een gordien

veur 't geheim van dien pupillen
grillig zint dien wens en willen

glumlach met ivoren taanden
lenig-buugzaam knoke-haanden

lippen, poorte tot dien mond
jongesbargies, hard en rond

aid zal mij dien wezen heugen:
ik het geld en doe de leugen.

Uit: Mien liefste, ach wat is met mij. 1992

Harm Soegies uit Peest heeft met Roelie geen gedichten nodig om erotiek te beschrijven. Hij noteert in *Met de klink in de haand* en in *Wa'ke je nog zeggen wil* (2018) wat iedereen al weet, met een kwinkslag, zoals zijn doktersbezoek bij een arts in opleiding. Seks is niet ingewikkelder dan schapen scheren, of een droge worst bij de borrel. Dreuge worst is gewoon lekkerder.

Seks op 't plattelaand

Aj dizze kop lezen, zullen der wel goenend wezen, die zich aofvraagen:

“Die Harm Soegies, hoo komp e der noou toch bij om over zukswat te gaon schrieven!?” Dat za'k je vertellen.

Einmaol in 't kwartaol gao 'k naor de hoesarts. A'k der omdèenk tenminste. Even bloouddruk opnemen. Altied gooud.

“As een jongkerel,” wordt der dan vaok zèegd. En der worden wat vraogen stèeld. Veurige week was der veur mij een neie vraog bij:

”En hoe is 't met de seks, meneer?”

Ik schrok even, maor zee: “Oh, nog gooud hör!”

Dokter zee, dat dit toch wel belangriek was en dat ze daarom die vraog stèelde, waarop ik zee: “'k Heb niet te klaogen dokter.”

Volgens mij kreeg ze een beetie een kleur. Maor ze is der niet wieder op in gaon.

De tweede reden, waarom 'k hier over schrief, was een artikelië in oons dagblad: “Hooou olders met heur kinder over seks moeten praoten!” De schriever / schriefster van 't stukkie wus 't precies. Die zal zölf wel gien kinder hebben!

Bij oons thoes in Peeist wör der niet over seks praot. Woorden, die met seks te maoken hadden, wörden niet bruukt. Ik kan mij niet veurstellen, dat, as ik oet schooul kwam en mien mam vreug: “Hooou was 't op schooul vandaag?” wat ze altied dee, ik zul zeggen van: “'t Was “kut” vandaag!”

Dat kwam niet in mij op. Tegenwoordig is 't algemeen gebruik. Ik zèeg noou neeit, wat gooud of fout is. Ieder hef daor zien eigen verantwoordelijkheid in!

Wij op 't plattelaand zagen wel veul van 't seksgebeuren.

Het peerd kwam bij de hengst. Een machtig gebeuren met die grote lichaomen. Wij mussen met de koou naor de dörpsbol. De koou mus toch aanjaogd worden. Floep..... en 't was gebeurd. De schaopen kwamen bij de ram. Een zaacht gebeuren. Wij mussen met de sik naor de bok. Je kregen de stank der veur niks bij. 't Zwien mus naor de beer. Een genoeglijk knorren. Honden en teefies deden 't in 't dörp.

Daor waor 't zo oetkwam. De haon was op 't arf baos over zien hennegies. Dat har wel wat weg van aanranden. De kaoter en de poes hadden der veul lewaai bij en in Peeist hebben wij noou de ooievaors der bij kregen. Die maoken der een waor kunstwark van. Ik neuim dat hoogstandjes!

Wij hadden veurbeelden zat en de link met oons mèensken wör vanzölf lèegd.'t Was eerst neisgierigheid. Met een groepie dokterie speulen in een kapschuur. Heuil onschuldig allemaol. Tegenwoordig zul der een melding bij de pelitie van kommen. De kinder zulden der beschaodigd deur worden. Noou, ik weeit zeker, dat gien ein van oons door onder leden hef in oons verdere leven.

Wij waren as kinder ok al nudisten. Maor dan wel stiekum. As 't heuil waarm was, gungen wij naor 't deeipe achter Peeist. De kleren oet en naokend 't waoter in. Wedstriedties deur 't waoter. Starten op een bruggie en wie dan 't eerst op 't aandere bruggie was. 't Waoter was niet altied even schoon! En aj dan 's aovends naor bère mussen en de kleren mussen oet, dan zag joen mam, da'j 't hemd omgekeerd aan hadden.

Maor....., wa 'k je noou toch nog zeggen wil, ik denk, da'j as olders en kinder of leerkrachten en leerlingen, as 't over veurlichting geeit op dit gebied, altied eerlijk moeten wezen. Een veilig geveuil gef een goeie grondslag.

Ik heurde lèest een older zeggen: “As mien kind een simpele vraag stelde, gaf ik een simpel antwoord. Was dat op dat moment genog, dan kwam der gien neie vraag. Was ’t niet genog, dan vreugen ze deur.”

De emotionele ontwikkeling is niet bij ale kinder geliek. Daorum vin ik ’t thoes makkelijker dan in schooul.

Ik kreeg der veur ’t eerst veurlichting in op de kweekschooul. Wij zaten nog met rooie koppen in de klas.

Eein ding is zeker, vroouger, zunder veurlichting, gung der veul mis en veul gooud. Tegenwoordig, met veurlichting, is ’t nog net zo!

13 november 2018

In de jaren ‘90 was er enige opwinding, niet erotisch, maar van verontwaardiging, over het *Roet*-nummer – Letterkundig tidschrift – (1992) gevuld met een erotisch getint doorgeefkettingverhaal, waarin alle Drentse schrievers van enige importantie seks met elkaar hadden. Niet iedereen las of begreep de persiflage. De seks, de eroetiek, tussen de auteurs was net zo zeldzaam als de communicatie op literair vlak tussen de schrijvers. In eroetiek was nu eens geen sprake van een eenzaam avontuur in de Landschap.

Gerard

Die tropentruc had e in Oeganda opdaon. Vrijen onder een net veur tegen muskieten met allent sokken an. Die khaki-boks heurde der bij. Daor had e merakelse herinnerings an. Dat begunde op het busstation in Livingstone.

In de varte giet een donderbui veurbij, een knoert van een regenboog kleurt dwars over de hemel. De late zun trekt lange schaduwen achter hum. De vrouw van de dominee waor een paar nachten logeerd hef, groet hum, gef hum een hand.

‘Mulemeleni sha’.

‘Eni sha, eni.’ Gerard klapt zachties in de handen. Ze bög en löp wieder. Ze is net vot as uut het duuster van de vrogge aovend een forse jonge vrouw op hum of komp, een jonge meid.

‘How are you, where are you going?’

Gerard nemp heur van krulhaor tot blote voeten op. Moet hij heur kennen? Een witte jurk met rose stippen hef ze an. Hij denkt an zuurstokken, an zutigheid. Zwart as ze is, blauwzwart in heur genopte jurk, in rose sokken, in sandalen en met een rood kleurpotlood in het kroeshaor, windt ze hum op, meer as blonde heuibarg-wichter uut Zweden, meer as de sarongdraagsters uut lichtbruun Java. Kippevel hef ze, tot wied tussen borsten die heur jurk bezied drukt. Tepels liekt as soldaotenknoopies het katoen dicht te holden.

De regen zet niet deur. De regenboog trekt vot. Martha giet ok naor Mongu. Reist ok met de goedkope lijndienst van Chandiri Busses. Ze zit krap bij kas, hef gien kwacha’s veur vermaak. Ze praot, maor het gesprek stoekt aalgedurig. Niks giet vanzölf. Hij kreg gien vat op heur. Niet met woorden.

De dominee waor e logeerd hef zit schuuns veur hum. Hij dreit hum aal om, wul met Gerard praoten. Gerard niet. Gerard vuult het warme bovenbien van Martha en is bliede dat de chauffeur het locht in de bus uuttöt. Ze leunt tegen hum an. Allent de lu op de achterbank zit eerste rang. Pikzwart is het buten. Martha trakteert Gerard op meelkoekies.

Ze drukt heur kroeskrullen in zien hals. Gerard slat een arm om heur hen. Hij gruit op heur an, speelt met heur handen. Martha speelt. Non-verbale communicatie. Zo had Gerard dat leerd uut *Preken veur zendelingen*, het naoslagwark van Seth Gaaikema. Non-verbaal. Ze is der goed in. Martha hef Gerard zien hulp niet van neud, ze vindt heur eigen weg deur katoen en viscose. Ze dreumt intied van Jan, die ze veurige maond veur heur hemelvaart gebruikte.

Dan mindert de bus vaort en giet het locht an. Gerard trekt zien kleren recht. Ze moet hen buten. Soldaoten met bajonet op geweer jaagt elk de bus uut. Op een rieg. Uutpakken. In de koffers van de lu zit dekens, miest

dekens, een bedmattie van riet, een enkele boks, een paar zwarte plastic schoenen. Gerard zien tas blef dicht. Ien van de soldaoten löp op Martha an. Hij holdt een tanga uut heur tas omhoog, een rose met bloempies, schudt een deusie met tampons op de weg leeg.

‘En daor, wat hej daor verbörge?’ Gerard weet het, hef ze in handen had, now zöt e ze groot, zwart en strak. Martha holdt de soldaot niet tegen, slat heur ogen neer en kek Gerard an.

Zaad hef een sterke geur, het roekt naor brembossies in het veurjaor, net as vrouwlu roekt naor lösgraven grond, zwarte grond, naor Afrika en naor hogedrukgebieden bij de Azoren, naor koffie in een thermoskanne op het eerpellaand, denkt Gerard. Geuren die in de bus verstikt wordt deur drank, motoreulie en bedorven zwiet van zwarten.

In de bus rolt een lege fles hen en weerom. De zwarte dominee hangt tegen de leuning van de stoel veur hum. Bijkaans dreumt e van zien vrouw. Mulemeleni sha. Gerard zien zörge bint vot. Hij warmt hum an het brandende braambos, an moeder eerde. Op heur vingertoppen drukt Martha hum wied uut boven de schokbrekers van de bus en veur ze de volgende halte bereikt blust ze vanneis zien vuur.

Ook in Nederlands proza dat zich in Drenthe afspeelt zijn seks en erotiek betuun.

Peter Middendorp beschrijft in *Vertrouwd voordelig*, (2014) zijn coming of age Blokkerjaren in Emmen, zijn initiatie in de grotmensenwereld door de eigenaresse van een drankwinkel. (Als ik het goed heb onthouden. Ik leende het boek uit.) Helaas kan ik, tot zijn voordeel, die obligate typisch Drentse seksscène niet citeren.

Ter vergelijking las ik *De Fuik*, een streekroman van de Kameroense schrijver Patrice Ndedi Penda uit 1971. *La*

Nasse is in het Frans en in het Nederlands te vinden in *Reis door koloniaal erfgoed*. Ook hier blijft het bij hand vasthouden en een enkele kus.

Charles draagt een geruit hemd, blauwe jeans en sandalen. Colette kijkt hem van opzij aan. Zijn verstard gezicht doet haar vreemd genoeg denken aan dat van Egyptische goden. Zij weet dat hij een raadselachtig wezen is, in staat tot ongewone tederheid en tot onbuigzame hardheid. Ze herinnert zich de keren dat hij haar zonder reden in zijn armen nam en haar lang en heftig kuste. Soms bleven ze uren samen, zonder dat hij haar een blik waardig keurde, en beantwoordde hij haar vragen in eenlettergrepige bewoordingen. Toch liet ze hem in die uren met rust, smachtend om gekust te worden, terwijl ze zijn zwijgen niet durfde te verbreken. Deze momenten waren zeldzaam, maar verschrikkelijk. Zij voelde zich die keren alsof haar vrouwelijkheid werd vernederd en zij dacht dat hij niet van haar hield en dat haar aanwezigheid hem stoorde. Gelukkig voelde zij zich het volgende ogenblik, wanneer zij in zijn armen lag en zijn gulzige mond over haar gezicht dwaalde, gerustgesteld, bevrijd en gelukkig.

En even verder de laatste kus.

Hij had zich uiteindelijk neergelegd bij de gedachte dat Colette de enige in zijn leven was. Hij had alle anderen laten vallen. Hoe was het zover gekomen? Hij wist het niet. Hij wist gewoon dat hij van haar hield en dat hij altijd van haar zou blijven houden. Vaak bracht deze liefde hem buiten zinnen, omdat hij voelde dat hij, tegen zijn wil, geketend was, een beetje als een slaaf, aan het meisje. Hij deed geen poging om met haar naar bed te gaan. Toch wist hij dat hij haar maar hoefde te vragen en ze zou toegeven.

Hij staat abrupt op en duwt haar bijna weg. Colette, die rustig begon te worden, ziet hoe hij ijsbeert. Ze vraagt:

- En je ouders? Wat denken zij?

Hij aarzelt, en zegt dan:

- Mijn vader raadde me ronduit aan je te vergeten.

- Ik snap het.

Hij gaat weer naast haar zitten. Colette werpt zich in zijn armen in een wanhopige overgave. Hun lippen verenigen zich in een lange kus. Ademloos duwt Colette Charles weg, om hem bijna onmiddellijk in een tweede, nog heviger omhelzing naar zich toe te halen. Er wordt op de deur geklopt.

Niet anders dan in Nedersaksische streekromans, of in proza van Jan Veenstra en Marga Kool. Braaf, braaf, bravo.

Wil de Nedersaksische literatuur meedoen met de groten, dan is het zaak kennis te nemen van verhalen als die van Monica Arac de Nyeko uit Oeganda. Ze won met *Jambula tree* de Caine Prize for African Writing 2007. De schrijfster studeerde (ook) aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Jambula's zijn boomvruchten met de vorm van een aubergine. De lesbische liefde met haar geliefde draagt geen vruchten. Tussen droom en daad staan ongeschreven wetten in de weg.

Jambula tree (fragment; bijna slot).

I told you about my school. That I hated the orange skirts, white shirts, white socks and black boy's Bata shoes. They made us look like flowers on display. The boys wore white trousers, white shorts, white socks, and black shoes. At break time, we trooped like a bunch of moving orange and white flowers to the school canteens, to the drama room, and to the football field.

You said you loved your school. Sister Cephas, your Irish headmistress, wanted to turn you all into Black English girls. The girls there were the prettiest ever and were allowed to keep their hair long and held back in puffs, not one inch only like at my school.

We were seated under the jambula tree. It had grown so tall. The tree had been there for ages with its unreachable fruit. They said it was there even before the estate houses were constructed. In April the tree carried small purple jambula fruit which tasted both sweet and tang and turned our tongues purple. Every April morning when the fruit started to fall, the ground became a blanket of purple.

When you came back during that holiday, your cheeks were bulging like you had hidden oranges inside them. Your eyes had grown small and sat like two short slits on your face. And your breasts, the two things you had watched and persuaded to grow during all your years at Nakawa Katale Primary School, were like two large jambulas on your chest. And that feeling that I had, the one that you had, that we had - never said, never spoken - swelled up inside us like fresh mandazies. I listened to your voice rise and fall. I envied you. I hated you. I could not wait for the next holidays when I could see you again. When I could dare place my itchy hand onto your two jambulas.

That time would be a night, two holidays later. You were not shocked. Not repelled. It did not occur to either of us, to you or me, that these were boundaries we should not cross nor should think of crossing. Your jambulas and mine. Two plus two jambulas equals four jambulas - even numbers should stand for luck. Was this luck pulling us together? You pulled me to yourself and we rolled on the brown earth that stuck to our hair in all its redness and dustiness. There in front of Mama Atim's house. She shone a torch at us. She had been watching, steadily like a dog waiting for a bone it knew it would get; it was just a matter of time.

Sanyu, I went for confession the next day, right after Mass. I made the sign of the cross and smelt the fresh burning incense in St Jude's church. I had this sense of floating on air, confused, weak, and exhausted. I told the priest, 'Forgive me Father for I have sinned. It has been two months since my last confession.' And there in my head, two plus two jambulas equals four jambulas...

Minder subtiele seks vond ik in kille erotische passages in een boek over leraren. *Een faun met kille borentjes* uit 1966 van Hugo Raes beschrijft hoe vreselijk werk in het onderwijs is. Misschien is het nodig om *Bint* van Bordewijk opnieuw te lezen om weer op verhaal te komen.

Leraar Michael Houtdrager leent een boek.

Op bezoek bij collega juffrouw Zimmelmann

... Ik zal het je dan meteen geven. Graag, maar doe toch geen moeite, zegt hij.

Nee, ik heb het me al lang willen aanschaffen, maar ik heb het zo druk de laatste tijd, overdrijft ze met haar stemintonatie.

Wat zou jij teef, oude spinster het druk hebben, denkt hij. Mag ik je boeken eens bekijken? vraagt hij en gaat op het boekenkastje af. O, ik heb niet veel zaaks, verontschuldigt ze zich. Ze is wel recht zo onzeker als ik dacht. Ze staan naast mekaar voor de bibliotheek. Pearl Buck, Daphne du Maurier, Sappho, Gertrude von Le Fort, George Sand. Al de vrouwelijke auteurs heb ik bij elkaar gezet, zegt ze. Er is een stilte. Ze voelt zich wat ongemakkelijk. Hij zegt opzettelijk niets. Zij bekijkt hem zijlings, weet niet goed wat voor een man hij is. Hij richt zich opnieuw op en grijpt haar bij de schouders, voelt naar haar linkerborst, zijn ogen staan ijzig koel. Ze slikt en er is een flauw glimlachje in haar linkermondhoek. Haar oogleden knippen. Wild zoent hij plots, bijt zacht in haar hals, o! zegt ze, ze wiegt met haar hoofd, het lijkt er wel af te zullen waggelen. Hij buigt haar achterover tot ze voorzichtig op het vloerkleed voor de bibliotheek liggen, hij stoot met zijn knie tegen het salontafeltje terwijl hij half naast haar gaat liggen en haar jurk losmaakt.

Hij schuift haar bustehoudertje over haar borsten omhoog zodat ze er plots onderuit wobbelen. Hij is verrast: zij bezit grote kegelvormige tepels, als hoedjes over haar

borsten geplaatst, als roodkoperen koepels over het witte vlees gespreid, bijna zo groot als haar kleine borsten zelf. En het doet hem iets van heel ver wanneer ze zich plots opricht en opstaat met een blik die tussen onzekerheid en dierlijke bronst hangt: ze heeft twee borstjes als van een jonge negerin van een bepaald ras, tuiten die een geleidelijk verdikkende verlenging zijn van de kegeltepels. Zacht steken ze stijf opzij en naar beneden, naar de zijkant van haar borstkas toe. Ze krijgt iets waardevols door dit kenmerk. Hij begint te glimlachen, en declameert plots:

Als ik je, met je blote borsten zo zie staan, voel ik in mij, aan mij, een sierlijke stijfte ontstaan - bedoeld wordt natuurlijk onderaan - Welaan, welaan, laten wij snel naar bed of sofa gaan! Jacques Perk. En zodra hij haar opnieuw benadert, is er iets veranderd, even is het of hij zijn geestelijk evenwicht verloren is, en zij iets anders in haar blik heeft, het lijkt wel een droevige wreedheid. Of onzekerheid?

Sommige heren roken dan een sigaret, liggend naast de dieprustende vrouw, overweegt hij. Sommige harde knapen doen zelfs een trekje tijdens. Maar hij rookt niet. En zij is niet rustig. Ze ageert eerder zenuwachtig. En nu nog de slaap te pakken krijgen, dat zal wat worden, zegt ze.

Collega Zimmelman schrijft een brief met haar beleving van de halve verkrachting. Ze vertelt over haar verwarring. De brief eindigt meteen gedicht. Het is niet duidelijk of ze het gedicht zelf heeft geschreven. Poëzie als voertuig voor haar ontluistering.

De brief van Zimmelman

Je suis confuse. Ik geloof niet dat je me helemaal begrijpt.

Je suis comme le lac au pied de la falaise,
Ondulant quand le taquine le vent.
Je prends la couleur du soleil couchant
Après m'être livré à son sceau de braise.
Comme Peau, j'assimile saveurs et sons
Et je m'unie à toute la création,
Anéantie et comblée tour à tour
Confiante et soumise, comme au premier jour.

Mais tu es comme le roc aux formes massives
Qui profette son ombre sur mon midi.
Tu me domines par ta dureté passive
Et empêches mes ondes de rejoindre l'infini.

J'ai voulu te pénétrer, féconder ta matière,
Héla, ton coeur est dur, il n'est que pierre .
Mais comme le lac près du rocher,
Je m'endors dans le lit que tu m'as préparé.

...

Ik ben als het meer aan de voet van de klif,
kabbelend als de golfslag het streelt.
Ik neem de kleur aan van de ondergaande zon
Nadat ik me heb overgegeven aan haar gloedvolle zegel.
Zoals huid, neem ik smaken en geluiden op
En ik verenig me met de hele schepping,
Vernietigd en tegelijkertijd voltooid
Zelfverzekerd en onderdanig, gelijk op de eerste dag.

Maar jij bent als de massieve rots
Die zijn schaduw werpt over mijn binnenste.
Je overheerst me met je lamlendige stugheid
En belet mijn golven het oneindige te bereiken.

Ik wilde tot je doordringen, je wezen bezielen,
Maar je hart is hard, het is enkel steen.
Maar zoals het meer tegen de rots,
val ik in slaap in het bed dat je voor me hebt klaargemaakt.

Onze held Michael Houtdrager laat het niet bij die ene 'verovering'. Anita, vrouw van collega Thomson hoort ook tot zijn verzameling.

Kom je daarvoor?' zegt ze. Ik had geen plannen zei hij ... alleen het machientje, maar je hebt me geprovoceerd, met die dingen van je, en met die uitleg over dat bad, je had me niet binnen mogen laten. Maar het zou toch ongeleefd geweest zijn je als huisvriend buiten te laten staan, en het is juist zo koud. Ze ruikt onfris, en er plakt een klein beetje gedroogd eigeel aan haar kin Hij krijgt lust haar er een mep voor te geven, als een soort straf. Hij trekt haar trui omhoog, bekijkt haar tepels, zegt: mooie tietjes heb jij zeg. Anita. Haar naam spreekt hij opzettelijk zeer zacht en sonoor uit, hij voelt zijn eigen lijf ervan zinderen en weet, dat het doortrilt in haar. Hij ritst de jeans open opzij. Ze zegt: ik ben niet gewassen. Dat is niets, zegt hij. Hij duwt haar jeans omlaag: en streelt haar over haar bolle buik en heupen, over haar struikgewas. Het lijkt of het allemaal zo snel is gegaan dat zij nog niet goed weet of het mag en of ze het wil. Maar hij zoekt al onder haar haren, duwt haar dijen open, terwijl hij gaat zitten op een stoel, haar tegelijk meetrekkend. Hij ruikt scherpe geuren. Hij duwt haar op de divan, en dringt in haar. Wild begint hij, en terwijl zij nog niet van haar verwarring bekomen is, is zijn halve verkrachting al ten einde. Hè, zegt ze, nu al! En alles in mij, maar jongen toch...

In een plakboek vond ik een beschouwing over *Erotiek in de schrieverij*.

*** Erotiek in streek en taal ***

‘... er plakt een klein beetje gedroogd eigeel aan haar kin.’ Disse zin stiet op bladziede 27 in het boek ‘Een faun met kille horentjes’ van de Vlaamse schriever Hugo Raes. De kin is van Anita en de ik-figuur, van wie de naam mij niet in ’t zin schieten wul, kröp nog op dezölfde pagina met heur op de divan. Dat kun zo gauw, want ze zul net in bad. Allent een spiekerboks en een trui had ze an.

Dat zinnegie heb ik zo vaok opnei lezen, dat mien boek vanzölf op die bladziede open liggen blef, de rug is te vaok wied uitbeugen. Erotisch vund ik dat. Niet dat Michael Houtrager, ik weet de naam weer, anbelde en veur de deur wachtte, niet dat e met heur op de divan wupte, nee, enkelt dat stukkie dreug eigeel an heur kin. Diezölfde erotiek, datzölfde zinnelijke genot was ok de driefveer om op de tweede dag de boekentoonstelling op de HBS, het zal 1966 west wezen, opnei met een bezuuk te vereren. Met z’n drieën waren we, vast niet meer, in het hok dat naost de fietsenkelder as tentoonstellingsruimte inricht was. In een kistie met een glazen deksel lag daar, midden op een taofel as Doornroosje votstopt, *Ik Jan Cremer*. Verboden literatuur veur roomsche pubers.

Het was een exemplaor dat al deur een stuk of wat lezen was, of bijkans deur ien die net as ik met het boek van Hugo Raes aal dezölfde bladzieden las. Deur het kistie schief te haolden, veurzichtig zodat het boek niet tegen de ziedkant scheuf, vuul het op de goeie plek open. Daar stun hoe broekies, slippies heetten ze, uutgingen en hoe tegen het viefde en het zeuvende gebod zondigd wuur, Steevast nao twee, drie regels klapte het boek dicht en begonnen wij opnei met het dreien van het kistie.

Een half uur een opgewonden gevuul en nog gien kwart pagina wieder. Dit soort gevuul hef met erotiek te maken, maor wat is erotiek en hoe bint mensen, waaronder schrievers, daar met omgaan?

Erotiek is volgens Huizinga een naturalistische beschrijving in proza en poëzie van het geslachtsleven, vaak op het pornografische af. Sommigen beschouwt de erotiek as ien van de veurnaomste driften van de mens. Bij erotiek denkt we ok an wulps, zinnelijkheid en wellust, woorden die een negatieve klank in zuch draagt. Gien wonder, want deur de eeuwen hen bint erotische gevulens, of op zien minst het uitproberen en genieten van die gevulens, onderdrukt.

Karel de Grote

Zo verbeud Karel de Grote an nonnen het schrijven van 'winileodos' dat waren liedties over liefde.

Vanzölf lukte het niet om erotiek uut te bannen. Verbörge in beeldspraak en in vergelieking was het aal aanwezig. Veul liedties uut vrogger tied hebt bij naodere bestudering erotische elementen in zuch. In "Daor waren twee koninckskinder" huuft het water dat veul te diep was niet een rivier of kanaal west wezen, andere interpretaoties bint meugelijk. In Italië schreef Boccaccio in de veertiende eeuw zien Decamerone en wie de verfilming van zien verhaolties zien hef, wet dat lichamelijckheid en liefde daorin niet ontbreekt.

Ondanks disse verbörge en soms openlijke erotiek sleup in die tied toch een scheiding tussen liefde en seks, tussen het geestelijke en het lichamelijke de letterkunde en de heufden van mensen binnen. Tegenstellings as god-duvel, hemel-hel, dag-nacht, leven-dood en lichaam-ziel warkten deur op erotiek en lustbeleving. Saomen met pornografie as zuver lichamelijke lust wuur erotiek in de hoek van het kwaod drukt, mensen wuurden blind veur de natuurlijke taal van heur en andermans lichaam.

Wat bij de mens heurt, lat zuch niet votstoppen, algedurig komp de erotiek boven drieven. Nao de preutse Victoriaanse tied zet D.H. Lawrence in Engeland de boel op de kop met zien *Lady Chatterly's lover*. Een-holtakker met een boel haor op de borst bedriefft in een boshut de liefde met een mooie vrouw. Geef hum iens ongeliek.

Revolutie

Nao de Franse revolutie (1789) is veul erotische (en pornografische) literatuur verbrand, of achter slot en grendel votstopt in bibliotheken. Het was aofpakt van de overwonnen hogere klassen. Het liekt der trouwens op dat het aal het gewone volk is dat dit genot ontzegd wordt. Erotologen en filosofen, of wie zuch daor veur uitgaven, konden disse boeken zonder veul problemen “lezen”.

Eind 19e eeuw komp nao de realistische stroming in de literatuur de naturalistische opzetten. De naturalisten schrikt der niet van weerom om hun leesders haorfijn alles te beschrijven wat ze waornamen. Ook seksuele gevulens laot ze niet achterweegs. Frederikvan Eeden, schriever van *De Kleine Johannes*, steurt zuch daor an. Hij vindt dat de kunstenaor zuch verleegt tot een boer achter een mestkrooi. Ok de kerken stiet disse opgehoopte onzedelijkheid maor niks an. In 1886 haoldt ze in Amsterdam zölf een openbaore vergaodering over het naturalisme in de letterkunde, en niet om disse schriefwieze te promoten.

Ondanks alle tegenwarking en alle doofpotten is het niet lukt erotiek blievend vot te stoppen. Het liekt der eerder op dat naost liefde, dood en ienzaomheid erotiek meer en meer ien van de drieveren is veur schrievers om hun gedachten en veural hun gevulens an het papier toe te vertrouwen. In naovolging van de oosterse filosofie, is het lichaam niet langer het tegenovergestelde van de geest, zoas in het christendom, waor het lichaam zondig is en waor open, vrije en hartstochtelijke erotiek een probleem is.

Ceremonie

Dat wul vanzölf niet zeggen dat we de Indiase tantra-ceremonie volgen moet, waarbij ien of meerdere koppels in het openbaor, veur de ogen van de geleuigen de daod bedriefft. En dat niet, as bij oens gebruikelijk is in bed, op een ongewijde plek en in vief minuten, maor in uren, het liefst op een heilige stee; de stee waor de doden verbrand wordt,

boven as van de veuraolden as poging om de tegenstelling tussen dood en leven an de kant te schoeven.

Deur een andere kiek op erotiek en erotiek in de schrieverij huuft *Ik Jan Cremer* niet meer in een glaozen kistie, kunt dubbelzinnige sinterklaos-liedties as deur de schörstien op-en neer in de kast blieven en verdwient de uutspraak “vulen is vies, maor vies vulen is lekker” wat mij angiet uut de taol. Want erotiek is seks en genot, maor ok bevrijding en een meugelijkheid om met andern of allent, joezölf en de eindigheid van het bestaon, de ienzaomheid en de dood veur even te vergeten. As kwaojong had ik genog an een stukkie droog eigeel op een vrouwenkin om dat gevuul te bereiken. Gelukkig kan ik, now dat niet meer genog is, in de neie boeken, die disse week verschenen bint, ruumschoots an mien trekken kommen, want zölf in het *Rookoffer*, het boekenweekgeschen, giet Tessa de Loo de erotiek niet uut de weg.

25-3-1987 NvhN

***

De rondgang door mijn boekenkast levert enkele onbetekenende inzichten op over erotiek en seks in regio-literatuur. Hoe minder beschrijvingen van sensuele liefde – wat dat mag zijn – hoe beter, lijkt me. De erotische passages geven zelden antwoord op vragen over prettige omgang met het eigen lichaam en met lichamen van anderen. Eerder zijn het vluchten in vergetelheid; dat is prima voor wie daar behoefte aan heeft. Ik lees liever een boek.

***

*** Erotiek & Didactiek ***

Na mijn a-selecte rondgang door erotische passages van regionaal literatuur en aanverwant proza van verder weg stond ik voor de opgave een fatsoenlijke les over deze materie te maken. Hoe kon ik zonder in banaliteiten te vervallen een prettige werkvorm vinden en ook de inhoud naar metaniveau tillen? Hoe kon ik ervoor zorgen dat de les in de geheugens van de studenten bleef hangen, met naast effectbejag ook een prikkeling om op een frisse manier naar erotisch getinte literatuur te kijken? Hoe kon ik naast het eernsachtige van erotiek ook het plezier een plaats geven?

Ik liet Bennie alleen in het pension. Er waren weinig gasten. Bennie kon me missen. Hij was graag alleen, mijn gedachten waren graag alleen, dat hadden we gemeen.

‘Ik ga en ik kom,’ zei ik.

‘Ik zie joe kommen,’ antwoordde Bennie, terwijl ik wegliep en achterom keek.

Ik wandelde langs het Dommerskanaal naar het westen. Het water was donker en stil. Al jaren was er geen scheepvaart meer mogelijk. Het brede kanaal uit mijn kindertijd had steeds meer het karakter gekregen van een brede sloot. Alsof de directe omgeving kromp, terwijl de wereld groter leek te worden, een kleiner tegelijk. De hele wereld met de diversiteit aan culturen en literaturen gleed bij mij binnen en verloor het exotische karakter. De vormen van culturen en literaturen verschilden weliswaar, de inhoud leek overal naar elkaar toe te glijden. Divergeren en convergeren in eenzelfde beweging. Tegenstrijdigheden leken te veranderen in harmonie.

De visser had zijn rug naar me gekeerd. Hij keek niet om. Alles liet hij aan zich voorbijgaan. Ik wandelde verder. In mijn hoofd meldde zich de werkvorm.

Ik vulde een doos met een varia aan voorwerpen. Het boek van Hugo Raes, *Een faun met kille borentjes*. Het omslag was een deel van het schilderij van Jeroen Bosch. *De tuin der lusten*. Tussen de bladzijden schoof ik reepjes van een ansichtkaart

met *David* van Michelangelo. *Kort Amerikaans* van Jan Wolkers bedacht ik met stroken van *De geboorte van Venus* van Botticelli. Ook mijn zwarte dildo, mijn roze vibrator, mijn elektrische tandenborstel, mijn zwarte broek met *leren pijpen*, een inlegkruisje en een tampon (ongebruikt) deed ik in de doos. Uit worstballonnen knutselde ik een vagina met een kaartje eraan: zeemansgeluk. Verder in de uitstalling een doos met tien eieren, bruine en witte. Ik zou een eischaal breken tijdens de les en verwijzen naar schilderijen uit de Gouden Eeuw, een marmeren plaat met een scheur, gemorste melk uit een kan als verwijzing naar vergane maagdelijkheid.

Op het bord zou ik een woordenlijst laten schrijven met equivalenten voor penis en vagina. Ik hoefde de poesjes, flamoesjes, pikken, lullen, stijven niet zelf te verzinnen. De studenten kregen hun inbreng. Het was beter dat zij mijn les maakten. Hun les.

Parfumfles, deodorant, oregano, knoflook, witte sokken, mosselen, oesters, schelpen als metafoor voor vagina, een blik perziken op zware siroop; ik raakte op dreef. Uit de eetzaal nam ik *DIT IS GIEN PIEP* van schoonzus Tamara.

De uitstalling diende slechts één doel: prikkelen.

***

De verwarring was groot.

Ik benoemde wat ik zag en hoorde.

‘Ik zie heftige armbewegingen. Ik hoor hoge opgewonden stemmen, of vergis ik me? Ik zie hoofdschudden. Ik zie handen in het haar,’ zei ik. Ik wachtte. De bewegingen veranderden.

Om enige lijn in de les te krijgen vroeg ik een studente diverse waarnemingen op het bord te schrijven. Zij noteerde: wat heeft dit met literatuur te maken? Is dit pretpakket erotisch? Banaal. Kinderachtig. Infantiel.

Ik liet het proces geworden. Na een krap half uur schreef ik op het zijbord; concretiseren – algemeniseren – abstraheren (metaniveau). Terug met mijn rug tegen de muur bedacht ik

dat abstraheren niet het juiste woord was. Na concretiseren en algemeniseren hoorde *problematiseren*. Wat is de vraag?

‘Nu jullie,’ zei ik. ‘Breng samen ordening aan in deze les over erotiek. Ik bleef tegen de achterkant van het lokaal om mijn ongemak te verbergen. Ik begon te twijfelen aan mijn lesaanpak. Met mijn rug tegen de muur wachtte ik op wat komen ging. Een student draaide zich naar mij met vragende blik. Uit mijn jaszakje haalde ik een roze lippenstift. Ik stifte mijn lippen en glimlachte. Mijn onzekerheid verdween achter de vette glans. Ik voelde me hoerig. Nog een geluk dat ik op het laatst de hoge hakken en de leren pijpen achterwege had gelaten, net als *DIT IS GIEN PIEP*.

De pauze schoot erbij in. Na het redelijk chaotische begin kwam er langzaam lijn in de les. Ik deed niets. Ik deed niets anders dan knikken, glimlachen en op de automatische piloot milde gebaren met mijn hand maken. *Wonderkind of total loss*,• ging door mijn hoofd. Op het bord verschenen woordenlijsten en enkele tekeningen. Een van de studenten vroeg aan haar klasgenoten trefwoorden te noemen bij: concretiseren (flamoes, pruim, knoflook, kut, kus, tieten...), bij: algemeniseren (hulpstukken, erogene zone, fruit, feromonen...), bij: abstraheren (opwinding, liefde, genot...).

Uit de coulissen fluisterde ik: ‘Vorm, Stijl, Inhoud.’

Opnieuw vulden de studenten de begrippen aan. Ik geef een verkorte weergave.

Vorm: rolkoffer met inhoud, kort verhaal, roman, gedicht, lichaamstaal.

Stijl: barokke uitstalling, brief, tweegesprek, sonnet, vrij volks vers.

Inhoud: opwindende of afstotende geile passages over liefde en haat.

Nee, de les leverde geen afgerond geheel. Van de inhoud is wellicht weinig blijven hangen. De didactiek, de afwijkende vormgeving van de les bleef nog lang onderwerp van gesprek; dat was de winst. Ik voelde me leeg en opgelaten.

Ik vroeg niet naar een erotisch verhaal voor de volgende les. Het was helder dat erotiek in literatuur zelden tot opwinding aanleiding geeft. Erotische lectuur was een andere tak van sport.

Ik vroeg naar de klas naar interviews met boeren, burgers en buitenlui over literatuur en lectuur.

‘Vraag je ouders, familie, vrienden,’ zei ik, ‘of ga naar een bibliotheek om leners te vragen naar wat ze in literatuur zoeken en naar wat ze hebben gevonden. Spiegel je aan hun antwoorden.’ Hoe verder ik van mijn erotische les vandaan kon komen, hoe prettiger.

Bij de deur gaf ik ieder een hand. Ik pakte de uitstalling in de rolkoffer. De zwarte dildo en roze vibrator ontbraken. Ik miste het blik perziken op zware siroop. In de afkolfruimte kleepte ik me om. Ik keek in de spiegel, knikte naar mezelf en zei hardop: ‘Wat heb je mooie borsten.’

***

‘En?’ vroeg Bennie. ‘Hoe was joen optreden? Gewoon leuk?’

Mijn broertje deed me bij de bok.

‘Kun je mij een koffie maken?’ vroeg ik. ‘Sterke koffie.’

‘Zwart?’ vroeg Bennie.

‘Donkerbruun,’ antwoordde ik. ‘Met twee eierkoeken, as ie die hebt.’ Ik zette de rolkoffer naast de tafel. Bennie hoorde mij zuchten.

‘Waar is het schilderij van Tamara?’ vroeg hij. ‘De piep die gien piep is.’

***

Waar ik onbewust voor vreesde kwam uit. En met de onthulling, noem het openbaring, viel een last van me af. Ik hervond mijn opgewekte stemming en mijn vrije geest.

‘Je hebt een indrukwekkend les over erotiek aan je didactisch repertoire toegevoegd,’ zei Siep Scheuper. Ik stond nog in de deuropening van zijn morsige kamer. Tegen het bureau

leunde het bordje *Niet storen*. De stapels tijdschriften leken gegroeid. Scheuper wenkte me binnen. Ik rook knoflook en oregano.

‘Chapeau,’ zei mijn hoogleraar. ‘Kan ik je iets aanbieden?’

‘Koffie, als dat lukt.’ Ik liep naar de boekenkast en keek naar de foto van het paard, alsof ik oogcontact wilde vermijden.

‘Zwart?’ vroeg Scheuper.

‘Donkerbruun, as ie dat hebt,’ floepte ik eruit. Ik las de rug van zijn proefschrift. *Het paard in de 19-eeuwse roman*. Ik vroeg me af wanneer een proefschrift *Canes in litteris* zou verschijnen over honden in de regioliteratuur.

Scheuper kwam terug op zijn kamer met twee plastic bekertjes – met houten roerstaafjes in verband met het milieu – en reikte me de koffie. Hij wees naar de bureaustoel. Ik werd, wat stoel aanging, zijn plaatsvervanger. Er viel een rust over me. Ik was op alles voorbereid.

Niet op alles.

Scheuper nam de tijd om zijn bekertje leeg te drinken. Ik wachtte.

‘Ik heb wisselende, maar vooral enthousiaste verhalen over je erodidactiek gehoord,’ zei Scheuper. ‘Provocerend, ontregelend, inhoudelijk aan de zwakke kant, maar wat lesaanpak betreft een pareltje.’

‘Veur de zwienen,’ lispelde ik.

‘Ik heb je niet verstaan,’ gnees Scheuper.

Ik herhaalde mijn woorden niet.

Scheuper glimlachte, trok zijn wenkbrauwen omhoog en draaide zich naar het zitje achter de deur. Hij kwam naar me toe en zette een schoenendoos voor me op zijn bureau.

‘Het heeft er alle schijn van dat je in je bevlogenheid na afloop van de les iets te snel bent vertrokken,’ zei hij. Uit de doos haalde Scheuper de zwarte dildo.

‘Deze lijkt nog als nieuw.’ Het had er alle schijn van dat mijn hoogleraar vooraf had nagedacht over wat hij zou gaan zeggen. Hij vervolgde: ‘Deze,’ hij reikte me de roze vibrator, ‘lijkt me niet nieuw. Als ik het indicatorlampje mag geloven zijn de batterijen bijna leeg.’

Ik was geschokt, ontroerd, verward, boos, aanvallend en bevrijd tegelijkertijd. Ik zette de vibrator aan en streek met het trillende uiteinde over de ebbenhouten penis.

‘En de perziken?’ vroeg ik. ‘De perziken op zware siroop?’

***

*** Siep Scheuper beschouwt mijn erotiekles ***

Siep Scheuper liet me achter zijn hoogleraarsbureau zitten. Zelf nam hij plaats op een rotanstoel met een rood fluwelen kussen. Hij zat met zijn rug naar de boekenkast. Uit de fotolijst keek het paard over zijn schouder. Wie wilde kon de lijst als een raam beschouwen, als een venster met een illusie van de werkelijkheid, trompe l'oeil, bekend van taferelen op oude schilderijen.

Scheuper keek me aan. 'Floriske,' zei hij. Hij herhaalde, 'Floriske.' Zijn intonatie, zijn spreektempo deden me denken aan corrigerende verwijten, aan opvoedende aanwijzingen voor kinderen; een milde en begrijpende toon overheerste. Een licht aroma van knoflook, oregano, senioriteit, ontwikkelde beschaving en erudiete rijpheid vulde de kamer. De deur naar de gang stond open. De wijsheid van Scheuper was voor iedereen bedoeld, maar, heel symbolisch, de meesten liepen eraan voorbij.

Ik herinner mij Siep Scheuper. • Hij zal het niet letterlijk zo hebben uitgesproken, maar dit is hoe zijn woorden mij bij zijn gebleven.

'Floriske,' Scheuper sprak mijn naam uit alsof hij de hele wereld bedoelde en niet enkel de vakdidactica Nederlandse Taal en Regiocultuur uit De Peel. 'Floriske, ik wil, als ik dat kan vermijden, niemand tegen de schenen • schoppen. Die afkeer van pijnlijke confrontaties met kwetsbare en pijnlijke delen van het menselijk corpus als doel, is mij vreemd vanuit mijn katholieke achtergrond. Net als zovelen heb ik de god van mijn kinderjaren, de twaalf artikelen van het geloof, de helft van de tien geboden en wat er verder aan mythologische misverstanden is te benoemen ergens in een berm als een grafmonumentje na een eenzijdig ongeluk achtergelaten. In literatuur schop ik graag tegen schenen, tegen schijnheiligheid en tegen vermeende tradities. Ik zie graag dat literatuur de wereld verandert. Beschrijvende literatuur, weergave van hoe het was en hoe het is zonder er kanttekeningen bij te maken,

zonder nieuwe inzichten te berde brengen, is de dood in de pot. Literatuur mag elementen van vermaak bevatten, ook van platvloers vermaak, maar dat is niet genoeg. Literatuur vraagt om prikkeling en om ontregeling. Het kritisch vermogen van literatuur plaatst de wereld in een betekenisvol perspectief. •

Ik voelde hem al aankomen. Professor Scheuper nam een filosofische en beschouwende aanloop. Ik herkende zijn redeneermethode; begin bij iets overkoepelends, iets algemeen, noem platitudes waar iedereen het mee eens kan zijn en daal vervolgens af naar het particuliere, naar de microkosmos van een deelgebied. Juist de duivel schuilde in die details. Hoe lang de aanloop zou duren; ik had geen vermoeden, maar vroeg of laat zou ik kritische en niet steeds opbouwende opmerkingen vernemen over mijn didactisch erotisch eenzaam avontuur. •

‘Je kunt je eigen wereld als een roman beschouwen, als een gedicht, een essay, een proefschrift,’ ging Scheuper verder. Dat uitgangspunt levert je enige ordening in de chaos van je ZIJN. – Excuses voor deze term. Je weet of voelt wat ik met ZIJN probeer aan te duiden; je wezen, je eigenheid. – Als je je ZIJN als een boek beschouwt, ken je hoofdstukken, paragrafen en alinea’s. Je kent je volzinnen, tussenwerpsels, uitroepen, je woorden en je oh’s en ah’s. Je bevindt je in een vertrouwde ordening. Als je je ZIJN als een sonnet ervaart, geeft de opbouw – twee kwatrijnen, twee terzinen – een gevoel van veiligheid. Het rijmschema is een extra houvast. Juist de spelregels vormen een basis voor je vrijheid. Na de twee kwatrijnen volgt de chute, de omkering van wat in het eerste deel voor zeker werd uitgesproken. Je leven neemt, binnen de veilige afspraken, een keer.’

Uiteraard kende ik de terminologie van de poëtica. De regels van de dichtkunst waren me vertrouwd. Ik wist van ollekebollekes, van haiku’s en van het vrije vers. In mijn kinderjaren leek mijn leven op een sinterklaasgedicht; kreupel rijm over banaliteiten. Gedichtjes om elkaar op een prettige manier te vernederen. Gelukkig wist ik destijds nog niet dat die leedvermaakrijmelarij deel uitmaakte van Nederlandse

Taal en Letterkunde. Als platpratens tussen de kippen hadden we sowieso geen idee van Taal en Letterkunde.

‘Je kunt de zienswijze ook omkeren,’ vervolgde Scheuper. Hij leek zich niet van mijn aanwezigheid bewust. De deur naar de gang leek op de opening van de grot van Plato. De wereld was niet groter dan wat in het halfduister voorbijgleed.

‘Je kunt de wereld ook als literatuur beschouwen.’ Scheuper helde zijn hoofd licht naar achteren. Het plafond was aan een verfbeurt toe, maar misschien mocht dat niet van de erfgoedcommissie. ‘De wereld, met alles erop en eraan is in dat geval – door de paradigmaverschuiving – een roman, dagboek, brief, gedicht, journaal, polemieek, column, een brailleboek of een kort verhaal. Er zijn meer mogelijkheden.’

Ik dacht aan een biografie, aan een kettingsbrief, aan een erotisch of pornografisch kunstwerk in een gulden snedeboek met goud op snee. Ik dacht aan een pamflet en aan een oorlogsroman met trekken van een sadistisch universum. •

‘Welke vorm je ook kiest,’ vervolgde Scheuper. ‘Als je de wereld en het WEZEN buiten jezelf als literatuur beschouwt, maak je van jezelf een lezer, een toeschouwer, een waarnemer; zonder zelf aan het boek deel te nemen. Je rol bestaat uit observeren en verwonderen; al kan dat verwonderen ook overgaan in hartstocht, boosheid, betrokkenheid, ergernis en in wapengekletter in de vorm van cynisme, ironie, sarcasme, in de stijlfiguur van een parodie, stalking en messentrekkerij.’

Misschien ondergroef Scheuper zonder het te weten zijn tweedeling. Het leek me niet mogelijk, tenzij als recensent of literatuurcriticus, geheel afzijdig te blijven bij het WEZEN en het ZIJN van het boek dat Wereld heette.

‘Natuurlijk,’ zei Scheuper, ‘de scheiding is niet strikt. Ik chargeer om helderheid te verschaffen. Kijk naar andere zaken die spelen. Klimaatdiscussies gaan over de mens tegenover of naast de natuur; terwijl wij, de mens, zelf onderdeel van die natuur zijn. De mens maakt onderscheid tussen mens en dier. Het dier als prentenboek, de mens als lezer of als oppasser, terwijl wij natuurlijk zelf dat dier in dat prentenboek zijn.’

Ik wachtte op *Van den vos Reynaerde*.

‘Willem, een andere auteursnaam kennen we niet, schreef *Van den vos Reynaerde*. Dat boek gaat over jou en mij, over ons. Het is een fabel dat dat boek over dieren zou gaan. Dat hoef ik niet uit te leggen. *Van den vos Reynaerde* is geen boek over dieren.’ Scheuper pauzeerde. Op de gang passeerde een kudde.

‘Floriske,’ zei Scheuper. Hij draaide zijn hoofd. Hij zette zijn voeten op de vloer, leunde achterover, knieën los van elkaar zoals mannen in gezelschap – als koning Nobel – mogen en graag doen, en vervolgde. ‘Ik ervaar jouw didactiek, en ook je vakinhouden, met erotiek in regio-literatuur als jongste product, als de uitwerking van een buitenstaander, van een betrokken en, mag ik het zeggen, enigszins naïeve lezer van het erotisch wereldboek, met een tevergeefse poging deel uit te maken van die Bijbel – dat woord betekent, zoals je ongetwijfeld weet; bibliotheek.’

Ik kende de betekenis van Bijbel als verzameling boeken. Ooit had ik alle titels, ook de apocriefe, uit het Oude Testament uit het hoofd geleerd. Ooit was ik begonnen het aantal gesneuvelde Filistijnen en afgeslachte krijgers van andere vijandige volkeren te tellen. Nee, ik telde niet het aantal getekenden van de stam Jakob, Ezaü en van andere stammen; dat was al gedaan. Ik telde, als was ik een oorlogscorrespondent, de oorlogsslachtoffers en het aantal in naam van de allerhoogste verkrachte vrouwen. Het totale aantal oversteeg de omvang van de wereldbevolking in die tijd. Ach, was dat maar zo gebleven.

Siep Scheuper keek me met een Mona Lisa-gezicht aan en zweeg. Ik hoorde hem opnieuw zeggen: enigszins naïeve lezer. Ongetwijfeld had hij niet de bedoeling om me af te branden, een rekening te vereffenen, me op mijn plaats te zetten, me met zijn roede te tuchtigen en me in de zak van Sinterklaas te stoppen, maar zo voelde het wel.

‘Vanuit je traditie, als ik dat malle woord mag gebruiken,’ sprak Scheuper verder, de glimlach op zijn gezicht week niet, ‘raak ik je wellicht het meest met; enigszins naïeve

lezer. Terecht en onterecht. Onterecht als ik je daarmee in de gordijnen jaag en je in de aanvals- of verdedigingsmodus terechtkomt. Ik val je niet aan.’

Ik probeerde mijn statisch haar, dat recht overeind stond te laten liggen.

‘Ik bedoel met naïef niet meer dan: kinderlijk doordacht. Je neemt jezelf – op het deelterrein van erotiek in regio-literatuur – in ogenschouw vanuit het kinderboek, vanuit de young adultnovelle uit je jonge jaren. Je hebt er blijkbaar – schijnbaar – nog moeite mee het perspectief te verplaatsen naar wat ik oneerbiedig de *grotemensenwereld* noem. Die term is niet adequaat, er schiet me op dit moment geen betere omschrijving te binnen.’

Europees perspectief, mondiaal perspectief, dacht ik. Het kritisch vermogen van literatuur plaatst de wereld in een betekenisvol perspectief. • Ik zweeg. Het leek erop dat Scheuper mijn aarzeling, mijn twijfel en mijn worsteling zag.

‘Let wel,’ vervolgde hij. ‘De voorbeelden die je aanhaalt, de 19e-eeuwse beschrijvingen van de kus, de schaarse zoen, de drokkert en de 20e-eeuwse pseudo-pornografie en would be-aanrandingen horen tot goedkope lectuur. Je hebt enkele regio-schrijvers expres weggelaten, of over het hoofd gezien.’

Scheuper doelde wisse op Jan Veenstra met fiene seks en op Marga Kool met een brave kus als boekenweekgeschenk – bij aankoop van plat vermaak. Inderdaad had ik ze niet in het lijstje opgenomen, juist vanwege de platvloersheid en het gemis aan stomende seks waar Scheuper me nu mijn oren mee waste. Ook Tonko Ufkes had ik met opzet niet genoemd; overspelig plattelandsboertje op fietse zonder ballen bij de recensies van zijn boeken.

‘De homoseksuele regio-schrijvers die je aanhaalt zouden tegen zichzelf in bescherming genomen moeten worden. Hun gedichten, het woord poëzie lijkt me niet van toepassing, dragen niet bij aan emancipatie van de anders dan hetero geaarden. Je geeft Reyntjes teveel eer met zijn naar pedofilie neigende oprispingen. Mind my words,’ zei Scheuper met uitgeschoten stem. ‘Over een aantal jaren zijn die gedichten

illustraties van rijmelarij over tot seksslaaf gemaakt.’

Ik wachtte. Het leek alsof ik een snaar had geraakt.

‘De bard van Beilen raakt over jaren zijn buste op de begraafplaats kwijt. In de nieuwe tijd, verwacht ik, is deze paradijsvogel niet langer het onderwerp van trots als het om Drents gaat en om andere mandelige zaken.’

Het kritisch vermogen van literatuur plaatst de wereld in een betekenisvol perspectief, dacht ik opnieuw.

‘De ophef over *Eroetiek*, het tijdschriftnummer uit 1992 met tientallen kettingverhalen is illustratief voor de literaire armoede in de Nedersaksische schrieverij. Misschien is de onderbroekenlol vermakelijk voor de betrokkenen – Ik ben niet onopgemerkt gebleven. Ik vermoed dat literair Drenthe, als dat bestaat, de verhaaltjes als puberaal aan de kant legt. Dat de landelijke pers er aandacht aan heeft besteed, zegt niets over de literaire kwaliteit, en zegt veel over het stereotypische en vooral het vooringenomen beeld dat Drenthe in de loop der eeuwen mede heeft helpen ontwikkelen en nog steeds koestert, met nadruk op oerprovincie, waaraan elke ontwikkeling voorbij is gegaan.’

Het kritisch vermogen van literatuur plaatst de wereld in een betekenisvol perspectief, dacht ik opnieuw.

‘Nee, geef mij dan de onderkoelde beschrijving van dorpscultuur door Harm Soegies. Kinderlijke, maar niet naïeve, beschrijving van ontdekkingstochten; niet zozeer op seksueel gebied, veeleer op het speelveld van terloopse losmaking van ouderlijk toezicht. Soegies blijft dicht bij de natuur; de god van de Drenten. Zijn verhalen gaan over zelfspot. Ik las ze ademloos.’

Langzamerhand begon het voor mij te dagen.

‘Positief duid ik je aandacht voor en vergelijking met Monica Arac de Nyeko.’ Scheuper ging tot het gaatje. ‘*Jambula tree* is knap opgebouwd. Zonder stemverheffing hoort de lezer en luisteraar de schreeuw van de pagina’s. Haar beschrijving gaat niet over jambula-tieten, haar proza gaat over het innerlijk, over haar passie, over liefde; een woord dat in de regio-literatuur onbekend is.’ Scheuper pauzeerde

en vervolgde na mijn aanhoudend zwijgen. ‘Hugo Raes is explicieter. Zijn beschrijvingen zijn rauw. Ook in *Een Faan met kille borentjes* gaat het niet over de geslachtsdaad, hoewel die in herhaling orgasmeloos voorbijkomt. Het onderwerp van de roman ligt veelal in onvermogen een relatie aan te gaan, over eenzaamheid verpakt in agressie en vernedering. En deze onderlaag benadrukt en verheldert het onderscheid met regionale erotiek. In de regio-voorbeelden die je aanhaalt is geen diepgang te ontdekken. Kussen en zoenen reikt niet verder dan: op mekaar klappen van vier vleeslappen. Die oppervlakkigheid is al beschreven door Keur & Keur in *Diep geworteld*. Je kent het onderzoek.’

Ik kende het antropologisch onderzoek van de Amerikaanse hoogleraren. In 1953 ondervroegen John en Dorothy Keur de inwoners van Anderen naar hun leefwijze. Filosofische diepgang hadden ze bij de inwoners van het zanddorp niet gevonden. Beminnen was penis-in-vagina in het stookhok naast de boerderij. Meer was er niet. Was er dan meer?

‘Ik hoop,’ vervolgde Scheuper, ‘dat ik je enig houvast heb geboden als het over vergelijkende literatuurwetenschappen gaat.’

Ik knikte.

‘Tot slot veroorloof ik me enkele opmerkingen over je didactiek.’ Scheuper trok zijn wenkbrauwen hoog. ‘Ik heb alles uit de tweede hand. Misschien sla ik de plank mis.’

Op een brede plank is het moeilijk ernaast te slaan, dacht ik.

‘Ik bewonder je lef, je doortastendheid en je onverschrokken aanzetten voor paradigmaverschuivingen in didactiek. Laat ik dat voorop stellen. Blijf dat vooral zo doen.’

Die laatste opmerking interpreteerde ik als: hou daarmee op.

Je gebruikte een losse verzameling “erotische” voorwerpen uit eigen huis, uit eigen garderobe en eigen bad- en slaapkamer. Mijn kanttekeningen zijn als volgt: Er is een te grote persoonlijke betrokkenheid, dat maakt het lastig om een noodzakelijke afstand te creëren. Je bent niet vrij. De voorwerpen zijn aan jou gekoppeld, niet aan de erotische

literatuur, of wat daarvoor moet doorgaan. Gaande de les steekt je eigen – onverwerkt – ongemak de kop op. Je aandacht gaat naar je eigen onvoldragen ervaringen, je ziet, hoort en voelt niet langer wat de ander bezighoudt, of wat je in de ander hebt losgemaakt. Het ongemak zorgt voor aanval – nog provocerder optreden – of voor vlucht in zwijgzaamheid.

Ik knikte. Scheuper legde de vinger op de zere plek, op de plek met oud zeer.

‘Je les is zeer geslaagd.’ Ik hoorde iets van troost in de stem van Scheuper. ‘Deze les over erotiek heeft je, naar ik aanneem, veel verheldering gebracht; van een gebeurtenis heb je een ervaring gemaakt. Een groter geschenk is in het onderwijs nauwelijks denkbaar.’

Scheuper stond op en verliet zonder om te kijken zijn kamer. Ik deed de penis, de vibrator, DIT IS GIEN PIEP en de perziken in de schoenendoos. Ik had mijn les geleerd.

***

Onderweg naar De Peel liet ik het college van Scheuper aan mijn geestesoog voorbijgaan. Ik dacht aan Chicken Curry Madras, mijn biografie, aan de seks in het verslag van mijn onvoltooide jeugd. De veelvuldige pijpsscènes, beffen met Wilma Schreuder, de stoeipartij met Frans Engels in het didactiekhok van Duits; was dat stomend, of juist verkoelend? Was ik seksueel vrij, of was de geobsedeerdheid juist een PTSS-beklemming? Was het lijflije overbodig en niet vermeldenswaard?

Ik parkeerde in Erica naast Maria Onbevleete Ontvangenis en kuierde door het kerkebos naar het kerkhof. Op het middenpad bleef ik tussen vader en moeder staan. Ik wilde weten wat zij van mijn didactiekles vonden, en van de uitleg en verdieping die ik van Scheuper had gehoord. Ik zweeg.

Op de zerk van vader stond enkel de naam van mijn verwekker. Er stonden geen namen van moeder en van ons: de kinderen. Moeder was helder en standvastig geweest. Op

de overlijdenskaart van vader stond enkel: Piet van de Pot is dood. Op de Kanaalweg werd *is dood* door een voltooid deelwoord vervangen. • De tweede regel op de zerk gaf de data van geboorte en overlijden. Dat was alles. Geen *rust zacht* of ander cliché. Moeder wilde haar naam niet op de zerk en niet op de overlijdenskaart. Moeders wil was wet.

Op de zerk van moeder stond Piet van de Pot vermeld als dierbare echtgenoot. Wie haar dat geflikt heeft, weet ik niet meer.

***

15. Drijfveren

‘Die opdracht aan studenten om ouders en verzorgers, familie, kennissen en vrienden te ondervragen over hun leesgedrag sprak me aan,’ zegt Joseph. Hij legt het manuscript van *Chicken Curry Madras* op tafel.

‘Helemaal niet.’ Eyoum spreekt met nauwelijks hoorbare stemverheffing. ‘Helemaal niet. Het literaire leesgedrag van anderen, daar vraag je al jaren niet meer naar. Zelden kreeg je een antwoord, wat literaire kringen aangaat heb je de handdoek in de ring gegoooid. Je bent omringd door niet-lezers, als het over literatuur gaat. Recensies wijzen je een beetje de weg, vooral om het ambacht van de schrijver te doorgronden. Zelden is een bespreking, hoeveel sterren of ballen dan ook, voor jou aanleiding een boek te kopen. Je leest de top tien in dagbladen, nog nooit las je een boek uit die bestsellerlijst. En waarom niet? Daar wil ik je wel over horen. Wat die didactiekopdracht van Floriske van de Pot aangaat. Je wilt enkel vertellen van je ervaringen – als schrijver en uitgever – in een lokale bibliotheek. Voor mij heb je geen didactische opdracht als aanleiding nodig om je verhaal te delen. Ik onthoud niet wat je zegt. Ik luister, dat is genoeg. Vertel.’

‘Ik weet niet meer hoe de uitnodiging bij me terecht is gekomen,’ zegt Joseph. Hij is niet verbaasd over wat hij ervaart als een humoristische preek van Eyoum. ‘Misschien heb ik mezelf ongevraagd bij *Welzijn in Noordenveld* aangeboden om iets aan samenlevingsopbouw, bestrijding van eenzaamheid, verheffing van het volk en aan cultureel maatschappelijke cohesie bij te dragen.’

‘Laat de beleidsnota’s achterwege. Lukt je dat? Ik zit niet te wachten op directieven van bovenaf om gelukzaligheid van plebs en elite te bevorderen.’ Eyoum maakt een handgebaar dat zoveel wil zeggen als; en avant avec la chèvre.

‘Ik was in Norg,’ zegt Joseph. ‘Om de tafel zaten nog geen tien belangstellenden, nauwelijks meer dan het aantal literaire boeken in de wandkast. Regionale boeken ontbraken

helemaal. Ik trof leeftijdgenoten op zoek naar een verhaal, hun eigen verhaal, en naar een uitgever. Ik vroeg naar titels van boeken die ik zou moeten lezen. Antwoorden bleven uit. Ze waren voor een ochtend met koffie en gezelligheid, wat dat laatste ook mocht zijn.'

'Kun je je cynisme achterwege laten? Ik weet wel dat je niet van gezelligheid houdt. Waarvoor heb je het nodig dat telkens uit te venten? Gezellig komt van gezelschap, maatje, van een kameraad en medestander. Jij weet net zo goed als ik dat gezelschap van ons-kent-ons heel prettig kan zijn; voor, tijdens en na koffiedrinken, en laat ik je voor zijn, ook heel beklemmend. Dat gezelligheid bij jou beklemmend en afstotend werkt, heb je aan je *genen* te danken en anders wel aan je *fenen*; de gecultiveerde fenomenen van je vorig leven, die je ruim van mest – stront, wilde ik zeggen – en slootwater hebt voorzien. Vooruit met je geit.'

'Ik vroeg de gasten naar drijfveren,' zegt Joseph. Hij laat de beminnelijke tirade aan zich voorbijgaan. 'Ik gaf schrijftips en liet zien hoe eenvoudig het kan zijn om zelf een boek uit te geven. De drijfveren van de toehoorders waren niet steeds helder. Enkelen wilden "gewoon" hun verhaal kwijt. Ze hadden geen publiek in gedachten, niet anders dan de nabije huiselijke kring. Kinderen en kleinkinderen konden het verhaal van opa en oma lezen, als opa en oma er niet meer in levende lijve zouden zijn. Een enkeling liet doorschemeren dat – "Ze hebben het druk met werk, opvoeding en school" – hun nakomelingen zich niet met hun voorouders bezighielden. Dat past in het vertrouwde patroon. Pas na de erfenis komen de vragen die je had willen stellen.'

'Een boek is in dat geval een handig naslagwerk,' zegt Eyoum, 'al vermoed ik dat niet alle antwoorden in die biografie zijn te vinden.'

'Ontbrekende antwoorden maken die levensverhalen tot literatuur,' merkt Joseph op. Hij is scherp en ad rem als het over zijn passie gaat. 'Literatuur stelt vragen, geeft antwoorden, en stelt opnieuw vragen.'

'Wat viel je op?' Eyoum wil meer weten.

‘Feitelijke weergaven van een doorleefd bestaan,’ zegt Joseph. Alle verhalen zijn weergaven van hoe het leven is beleefd, zonder, of nauwelijks met enige reflectie. Dat is niet zo vreemd,’ laat hij volgen. ‘Reflectie, de psychologie van terugblikken en evalueren is pas vanaf het begin van de vorige eeuw in zwang gekomen. Schrijvers als Virginia Woolf beschreven niet enkel gebeurtenissen, ze probeerden er ook een duiding aan te geven. Was er sprake van klassenstrijd? Welke invloed hadden gebeurtenissen op het geestelijk welbevinden van de mensen? Hoe verhoud ik me tot anderen? Voor die tijd was er nauwelijks sprake van reflectie. In de 19e eeuw kun je dat zien in de regio-romans. Feiten, nog eens feiten, gevolgd door: zo is het nu eenmaal. Ook al werd dat laatste: zo is het nu eenmaal, zelden uitgesproken.’

‘Freud en filosofen met Ich, Es, Überich, met Sein en Dasein. Wie ben ik eigenlijk, welke invloed heeft mijn omgeving op mijn ZIJN? Een kolf naar je hand.’ Eyoum gebaart. Haar handen eindigen op haar borsten. Joseph kan de kolfdraad vervolgen.

‘De schrijvers uit Norg en omstreken hielden zich niet bezig, zoals zovelen, met hun impulsen en met hun geest. Analyse van hun drijfveren bleef op de achtergrond. “Ik wil dit graag.” Ook dat is genoeg om een boek te schrijven. Inzichten in leven en wetenschap hebben een lange aanloop voor ze het gemene volk bereiken. Kunstenaars en literatoren zetten de deur naar een nieuwe wereld op een kier. Het duurt heel lang voor andere inzichten gemeengoed zijn of worden.’

‘Als ik kranten en tijdschriften lees,’ zegt Eyoum, ‘en hedendaagse literatuur, weet ik niet of je het goed ziet. Bijna iedere intellectueel, of wie zich als zodanig beschouwt, ligt bij een therapeut, of bij zichzelf op de Freudiaanse divan. “Mama, ik masturbeer tweemaal per week, is dat wel genoeg?” of “Mijn partner schreeuwt tegen me. Moet ik dat accepteren?”, “In mijn slipje ben ik een man. In mijn hoofd ben ik een vrouw. Ik weet niet wat ik ben. Ik weet niet wie ik ben.” Particulier zielenleed is een verdienmodel. Lezers krijgen er niet genoeg van.’

‘Rustig maar,’ zegt Joseph, ‘die strikt persoonlijke verhalen

bieden een mogelijkheid tot identificatie, tot eerherstel,' en met verlaagde stem laat hij volgen. 'Zijn wij niet allemaal misbruikt? Is niet het hele bestaan een therapeutische aangelegenheid?'

Eyoun schudt nauwelijks waarneembaar haar hoofd. Ze laat corrigerende opmerkingen achterwege. Ook Joseph heeft het af en toe nodig om zijn meningen te vormen door de grenzen van het betamelijke te overschrijden. Gelukkig kan en durft hij dat in haar gezelschap.

'Die doorgeslagen psychologisering en koestering van het slachtofferschap lijkt, wat mij betreft, op somatische klachten als bekkenbodeminstabiliteit, hurkenpijn, rsi, zwikhakken, jubeltenen en lurvenkanker; dat waren jarenlang serieus gediagnostiseerde klachten. Al jaren zijn deze aandoeningen in de vergetelheid geraakt. Medische mode duurt enkele jaren, tot na verloop van tijd het oude terugkeert. Net als omslagen in broekspijpen bijvoorbeeld. Slachtofferschap lijkt in zijn aard verwant aan sentimentaliteit en verlegenheid, wie ermee is behept kan het gemakkelijk tot verdienmodel maken, De uitkering, het smartengeld, is de bovenmatige aandacht. Aandacht is fijn en aandacht is tegelijkertijd een valkuil, een rem op actie.'

'Wat ga je doen met je aangedaan-leed-ervaring?' vraagt Eyoun. 'Je bedoelt te zeggen: er is een "opvoedingsfout", er is een maatschappelijk misstand als discriminatie, pesterij, geweld, verwennerij, subsidie, of wat dan ook. De vraag is: berust je in de situatie, of onderneem je actie?'

'Schrijf een boek,' zegt Joseph. 'Enkele van mijn toehoorders schreven een boek om hun ziel rust te geven.'

'Laat je auteurs aan het woord,' zegt Eyoun.

*** Ter Verpoozing ***

Zondagse wandelingen

Fred Visser

Fred Visser (Den Haag 1934) kijkt terug op zijn leven. De tweede wereldoorlog heeft hem gevormd. De inval van de Duitsers, razzia's, de hongerwinter en de vervolging van de Joodse medeburgers maken een bepalende indruk op zijn levensloop.

Hij ziet erg tegen zijn vader op en treedt in de voetsporen van de man die te kort zijn voorbeeld kon zijn. Na afronding van een technische opleiding vervult Fred zijn militaire dienstplicht. Als taakanalist en later als leidinggevend organisatie-adviseur draagt hij bij aan de opbouw van de maatschappij.

Zijn huidige dagen brengt hij deels in Nederland, deels in Frankrijk door. Hij geeft een inkijk in Nederlanders in den vreemde, in een omgeving die steeds vertrouwder trekken krijgt.

Spel

John Vorenkamp

John Vorenkamp schreef de laatste 10 jaar meer dan 50 recensies van literaire werken in het Nederlands (en een uit het Amerikaans vertaalde). Hij schuwt zelfs in-between-romans niet. Waarom had hij die behoefte? Wist hij niet dat je met recenseren zelden lof oogst? Van lezer noch schrijver (als de laatste de recensie überhaupt al onder ogen krijgt).

John Vorenkamp schrijft zijn recensies omdat hij, als verdienstelijk leraar Nederlands, zijn lezers iets wil laten zien van het spel dat de schrijver speelt met de lezer als hij een boek schrijft. Hij slaagt daarin - meestal cum laude.

Mijn broertje

Dina Lest

Mijn broertje bevat een indringende en openhartige beschrijving van de dramatische afloop van een jong leven. Een psychische aandoening liet haar broer (1954 - 1980) kiezen voor een voortijdig einde. Dina Lest beschrijft hoe dit verlies haar leven heeft beïnvloed. Voor haar is dit boek een erkenning en een eerbetoon aan haar gestorven broertje en een afsluiting van een tijdperk.

Ook bevat dit boek een deel van de familiegeschiedenis van haar voorouders, met impressies van een kort verblijf in Amerika om de Eerste Wereldoorlog te ontlopen.

In een dagboek van een oom staan omstandigheden tijdens de Tweede Wereldoorlog beschreven.

Geloven van wieg tot graf

Cor Keers

U heeft een bijzonder boek in handen. In deze studie over zingeving vertelt Cor Keers (geboren in 1944) openhartig over zijn leven. Hij maakt u deelgenoot van zijn successen en zijn nederlagen. U leest over zijn succesvolle studietijd, maar ook over zijn gang door de psychiatrie als patiënt, worstelend met psychosen. Met voorbeelden uit de psychologie, theologie en filosofie laat de auteur – sociaalpsycholoog – zien hoe hij omgaat met al die gebeurtenissen en zin geeft aan zijn leven.

Cor Keers denkt niet in zelfstandige naamwoorden, zoals het Geloof, de Hemel, de Dood. Hij denkt in *werkwoorden*, zoals Manieren van geloven, Binnentreden in het Koninkrijk der Hemelen, Sterven. Geen abstracte begrippen, maar concrete psychische processen, ervaringen. Bij dit alles nodigt hij u uit om na te gaan hoe U zin geeft aan Uw levensgebeurtenissen. Best wel een pittig boek. De illustraties van zijn zoon Joost zijn een goede tegenhanger door toon, humor, ironie, speelsheid en diepgang van die illustraties.

Een leven vol hobby's

Ijsbrand Suk

Ijsbrand Suk schetst een deel van zijn leven aan de hand van zijn jeugd, militaire dienst en zijn loopbaan en activiteiten in en rond de doopsgezinde kerk. Een veelheid aan hobby's. Schaatsen, fietsen, zingen en modelbouwen vormen een rode draad in zijn bestaan.

Gedreven en onvermoeibaar.

Een tijdsbeeld uit de vorige en het begin van deze eeuw.

Hans Tekaat

Herinneringen van Hans Tekaat uit de jaren 1940-1947

Dagboek aantekeningen, brieven, documenten en foto's

Redactie: Ben Nales

Hans Tekaat is geboren op 28 december 1920 in Voorst en is op 24 juni 1952 getrouwd met Doortje Venneman. Doortje is geboren op 27 september 1922. Ze kregen 5 kinderen, Guus, Els, Agnes, Clemens en Christel.

Hans werkte na de oorlog bij de DECO in Varsseveld, waarvan hij op 13 december 1985 als directeur afscheid nam wegens zijn pensionering. Doortje overleed op 9 oktober 2004 en Hans op 2 september 2011.

In 1940 werd hij als Reichsdeutscher opgeroepen in Duitse militaire dienst. De Tweede Wereldoorlog eindigde na krijgsgevangenschap in Amerika voor hem pas in 1947.

Hans Tekaat hield een dagboek bij en voerde een uitgebreide briefwisseling in het Duits en in het Nederlands met zijn familie. Een deel van zijn verslagen en brieven is in dit boek opgenomen.

Al tijdens zijn dienstitijd was Hans Tekaat van plan zijn ervaringen in de openbaarheid te brengen. Dit boek doet recht aan die wens.

Van Noorderstraat tot Schapendijk

Herinneringen RK-HBS Pius X Almelo, 1954-1959

Gerard op de Weegh

Het middelbaar onderwijs van de jaren 50 van de vorige eeuw zal ongetwijfeld in rapporten en statistieken uitvoerig gedocumenteerd zijn. Maar het schoolleven, het leven van alle dag binnen zo'n school, is veel minder in beeld.

De beleving van de schooltijd door docenten en leerlingen is niet gemakkelijk in beeld te krijgen. Beleving is persoonlijk en er is enige afstand nodig om de waan van de dag of de mening van de groep uit te filteren. Persoonlijke herinneringen aan een schoolloopbaan zijn als het om beleving gaat waardevol, maar ze geven slechts een fractie van het schoolleven weer. Hier dringt zich de vergelijking met archeologische vondsten op. Herinneringen zijn scherven van een schoolleven waaruit door reconstructie of door combinatie zoiets als een geheel, een beeld ontstaat. In dit boek wordt een aantal 'archeologische' vondsten uit 'de vroege steentijd' van het Pius X College beschreven en van toelichting voorzien. Er zullen meer 'opgravingen' nodig zijn om het beeld aan te vullen en te nuanceren.

Terugkijkend, het schoolleven werd toen sterk bepaald door de respect afdwingende status die de school had en door een zekere soberheid die hand in hand ging met de status. In die cultuur was een leerboek een nog met respect te behandelen object, al zag toen ook al niet iedere leerling dat zo. De definitieve afwaardering van leerboeken liep vele jaren later parallel met de introductie van de rugzak, al is niet duidelijk wat hierbij oorzaak en wat gevolg was. Soberheid is een relatief begrip. Het huidige gevarieerde en luxe fietsenpark bij de scholen zal door leerlingen niet als luxe gezien worden. Ze zullen er op wijzen dat scooters een minderheid zijn, om van auto's nog maar te zwijgen. 'Buitenschoolse' activiteiten waren er in de vijftiger jaren weinig. Maar de kans is groot dat de leerlingen nu dezelfde taxatie zullen maken terwijl buitenlandse schoolreizen en werk- en introductieweken al lang gemeengoed zijn geworden.

Lopen in het hoge gras

Een geschiedenis uit de Tweede Wereldoorlog

Lollum, Friesland

Jantsje Renema

Een indringende beschrijving van het leven van een onderduikster in een Fries gezin in Lollum. Lútsen en Anna Renema spelen de hoofdrol in de overleving van het meisje van dertien.

Onder de naam Doortje de Krijger vindt Marion Kalker warmte en veiligheid in het gezin van de onderwijzer.

Na de oorlog zal ze zeggen:

‘Vrijheid is lopen in het hoge gras.’

Jantsje Renema, het jongere ‘zusje’ zet de gebeurtenissen op een rij. Niets verdwijnt in de vergetelheid.

Verboden eten

Een leven lang anorexia

Margriet Steringa

Mijn zus Wietske kreeg na de Tweede Wereldoorlog anorexia, maar de ziekte had nog geen naam. Zij ging een moeilijk leven tegemoet, familie en dokters begrepen haar eetstoornis niet. In deze tijd zou Wietske meer kansen gehad hebben op genezing. Bovendien werd er in de vorige eeuw door de ouders vaak niet over gevoelens gepraat en zagen ze met grote zorgen hun dochter achteruitgaan. In dit boek beschrijf ik mijn beleving van de gebeurtenissen. Ik hoop dat door mijn verhaal iedereen, die met deze ziekte te maken krijgt, zal begrijpen, dat in een beginstadium directe deskundige hulp noodzakelijk is.

Levende leegte

Het mysterie van dementie

Klaas Koops

Moeder kreg dementie. Een ziekte waar gien remedie veur is. Hoe mut e met heur kindsheid umgaon?

As psycholoog wet e dat kindsheid een ramp is, maor veul van wat derover schreven is biedt hum weinig holvast. Nogal es giet dat over het begun van de ziekte, het vergeten en de verwarring. Maor hoe giet het wieder? Wordt zien moeder ok achter slöt en grendel zet, verpleegd buten het zicht van de saomenleving? En wat mak ze op het end van heur leven deur? Hij wet het niet. Het is een mysterie en tegeliekertied een spiegel veur zien bestaon.

Bijtiden is de umgang met zien zieke moeder een verzuuk. Hij blef evenwel vertrouwen op het geven van liefde, andacht en gerief.

Weerdig löslaten blek een kunst. Dat een mèens tegeliekertied meer gevulens hebben kan, komp hum mangs goed van pas.

Levende leegte lat zien dat kinds weden en de umgang daormet naost schokkende en malle ok warme kaanten hef.

t Èn van dat zummer

Grunneger verhoalen en gedichten

Siet Bootsman (1934, Eenrum)

In deze bundel – Het einde van die zomer – haar beste verhoalen en gedichten over het Grunneger land, afscheid, relaties, reizen, karakters, plezier en verwondering over wat haar toevalt. Proza en poëzie in golden raand met een onderkoelde directe toonzetting.

Balans van een verrassend leven in sprankelend Gronings.

Mam, er staat geen onkruid

Dea Krans

Anna is geboren in het oorlogsjaar 1942 in een Drents arbeidersgezin. Haar ouders, door omstandigheden aan elkaar gebonden, leven als kat en hond. Anna groeit op als onzeker, gehoorzaam kind dat het haar ouders naar de zin wil maken. In haar bakvissentijd maakt zij een keuze waarvan de

gevolgen haar een leven lang zullen achtervolgen. De namen van Anna en de mensen die haar omringen zijn bijna allemaal fictief. De gebeurtenissen die aan haar catastrofale beslissing voorafgaan zijn aan de realiteit ontleend.

Onwetendheid, onkunde en ongemak zorgen voor een gebrek aan openheid en betrokkenheid. Deze roman geeft een indringend en schokkend beeld van plattelandsleven in en na de Tweede Wereldoorlog. Dea Krans laat met vrije pen zien dat saamborigheid, naoverhulp en wederzijds respect geen gemeengoed waren. Wie zich niet conformeert aan de mores van de omgeving valt buiten de boot. Haar verbaal leest als het drama van het begaafde kind.

Verandering als constante

Jan B.F.N. Engberts

Verandering als constante onderzoekt raakvlakken tussen procesdenken, wetenschap, Chinese filosofie en hersenactiviteit. Eeuwige en voortdurende veranderingen zijn te vinden op microschaal, in de macrowereld en in complexe systemen van levende organismen. Creativiteit is de basis van de procesfilosofie van Alfred North Whitehead. *Verandering als constante* is een warm pleidooi voor een wetenschappelijke metafysica.

Jan. B.F.N. Engberts is Emeritus Professor Fysisch-Organische Chemie aan het Stratingh Instituut, Rijksuniversiteit Groningen. Zijn onderzoek lag vooral op het terrein van organische chemie in waterige systemen. Reactiviteit, katalyse, moleculaire assemblages en moleculaire herkenning zijn enkele trefwoorden uit zijn research. Hij is (mede)auteur van bijna vijfhonderd publicaties in internationale chemische en filosofische tijdschriften.

Hij bestudeerde procesdenken en klassieke Chinese filosofie en hij gaf lezingen over procesfilosofie (en chemie) in Europa, de USA, Zuid-Amerika en in China.

Het wondere kind

Harma Pama

Herinneringen uit kinder- en studietijd.

De scheikundige

Het dramatische leven van Fritz Haber

Chrétien Schouteten

Hoe gaan wetenschappers om met hun maatschappelijke verantwoordelijkheid? Hebben zij in tijden van oorlog nog ruimte voor een eigen geweten? Waar liggen hun morele grenzen?

Het toneelstuk *De scheikundige*, gebaseerd op historische feiten, dramatiseert het bewogen leven van Fritz Haber, de Duitse chemicus die in 1909 wereldberoemd werd door zijn synthese van ammoniak met behulp van luchtstikstof. Zijn uitvinding maakte grootschalige productie van kunstmest mogelijk. Dit was een zegen voor de mensheid: eindelijk kon de honger wereldwijd worden bestreden.

Ammoniak evenwel was in Duitsland ook nodig voor de productie van munitie en explosieven in de Eerste Wereldoorlog. Fritz Haber was – in weerwil van zijn joodse afkomst - een groot patriot, die zich met al zijn kennis inzette voor de Duitse oorlogsindustrie. Hij werd de vader van de Duitse chemische wapens. Habers vrouw, Clara Immerwahr, was de eerste gepromoveerde chemica van de Universiteit van Breslau. Als pacifiste bezag ze met lede ogen het – volgens haar perverse – werk van haar man. Hun conflict over de toepassing van wetenschap voor oorlogsdoeleinden eindigde in een familiedrama.

Fritz Haber, oorlogsheld uit de Eerste Wereldoorlog, bleef niet veel bespaard. In 1933 verdreef Nazi-Duitsland hem naar het buitenland.

Onderwijsonderzoek in Ethiopië

Verkenning naar samenwerking

Jan Borkent

In Ethiopië bestaat een leerplicht voor kinderen van zeven tot veertien jaar. De Ethiopische overheid heeft de laatste jaren veel geïnvesteerd in het onderwijs. Momenteel wordt bijna twintig procent van het overheidsbudget aan onderwijs besteed. Dankzij deze investeringen gaat 93% van de kinderen naar school. Helaas beginnen veel kinderen pas heel laat op school en haken na het eerste schooljaar veel kinderen af. Armoede speelt daarbij een grote rol. Kinderen hoeden vee, sprokkelen hout, passen op de jonge kinderen of werken op het land. Bovendien is het erg ver als je op het platteland woont en je moet naar school.

Dit verslag geeft een impressie van de dagelijkse belevenissen tijdens een onderzoek op diverse scholen.

The man with two faces

My life in Rwanda

Jean Claude Rwibasira

During the genocide in Rwanda over 800.000 people were killed. During World War II over 100.000 people were killed after a stop at Westerbork. And millions of people were killed all over Europe. Extremes in behavior and attitude are found everywhere.

His father a Hutu, his mother a Tutsi. Jean Claude Rwibasira had to face both sides of the struggle, not only at a large scale, but in his families as well. And here the parallels appear again. Mixed couples and not only in Dutch society – Roman catholic, protestant, agnost, moslim, atheïst, humanist, urban, rural area, wealthy, poor, highly educated, illiterate, black, white, yellow, brown, heterosexual, homosexual, Dutch, Turkish, Maroccan, Surinam, English, German... – face simular reactions. There seem to be more similarities in human behavior than differences.

Jean Claude Rwibasira provides us with this mirror. His questions are our questions. His book, his compelling story, unites us.

This biography was written during his year at the University of Groningen, where he studied with support of the Eric Bleumink Fund.

This is story is my life. It is who I am. It is who I am proud of being. I know that many young Rwandans are like me. Some are proud of it like me, others are uncomfortable with it. Some want to tell their stories but they do not have this courage. Yes I understand you. I was like you for 30 years but I think this is the time to heal my soul. This is time to put down this burden that I carried on my shoulders for 30 years. Why should I keep quiet? I did not do anything to make it happen. I am tired of seeing people always confused about me. Some call me Claude, others Jean, others Rwibasira. Does anyone know my real name? I am going to tell you who I am and then I ask you: call me in my real name next time.

Yes, I know some people will be shocked when they realize that they have been confusing my name for many years but they should know that I am proud of being called in one or other of my names. I do not blame you because it is neither your fault nor mine.

Yes, I know that some will be shocked by my story but I do not have any choice because I am suffering a lot to hide it. I did not and I do not have any other treatment to my sorrow than taking my pen, alone in a room full of people, and start writing about my name.

I do not know if I can write and exhaust all the meanings of my name, but I promise if you like it I will continue to tell you because my name has many meanings.

Oh! Are you ready to hear me? Please I ask you, this is who I am and do not confuse my name anymore.

16. Kwahukana

‘Je lijst met teksten op de achterkanten van je uitgaven is niet uitputtend,’ zegt Eyoum. ‘Maar meer hoef ik niet te weten. Ik weet genoeg. De vraag is vanzelf: wat heb jij opgestoken van die persoonlijke ontboezemingen?’

‘Dat is de hamvraag,’ zegt Joseph. ‘Die vraag geldt ook de leerervaringen van je schooltijden. Ik ben bang dat ik je dat niet kan vertellen.’

‘Wees niet bevreesd.’ Eyoum kent de taalspelletjes.

‘Ik heb door die boeken en door de contacten met de schrijvers veel aan me toegevoegd. De details kan ik, net als Gerard op de Weegh, niet herhalen, op enkele na.’

Maar misschien is nu, zo’n vijftig-zestig jaar na het middelbare schoolexamen, een andere vraag nog interessanter. Waarom slaan we het nut en het belang van onderwijs zo hoog aan terwijl tegelijkertijd het grootste deel van wat we ‘geleerd’ hebben, weg is? Want niet alleen die droom laat dat zien, het is feitelijk zo, heel veel is weg. Uitgezonderd misschien wat zwakke echo’s van leerstof die onze hersencellen soms nog prijsgeven. Maar de rest? Gewoon weg. Toch haalt dat de algemene waardering voor onderwijs niet onderuit. Lastige vraag dus, maar zo dacht ik, echt een vraag voor de oud-leerlingen van de eerste jaren van het Pius X College. Zijn wij inmiddels niet allemaal bij uitstek de ervaringsdeskundigen om deze vraag – al was het maar in stilte voor onszelf – van een antwoord te voorzien?

Joseph kijkt naar boven, alsof daar de verworvenheden zijn te vinden. ‘Rwibasira, de Rwandees, schrijft in zijn te dun boek over de genocide in 1994 waarbij honderdduizenden Tutsi’s door Hutu’s zijn vermoord, met machetes zijn afgeslacht. – Ik heb zo’n machete boven op mijn boekenkast. – Over hoe hij de rivier niet kon oversteken, gehinderd door de voorbijrijvende lijken. Dat hij in leven is gebleven is een wonder. Zijn vader was een Hutu en zijn moeder een Tutsi. Ook na de wreedheden

vond hij geen aansluiting bij de familie van zijn moeders kant. Zijn boek is een variant, maar dan in overtreffende trap, van een 19e-eeuwse streekroman. Ruzie zonder verzoening.'

'En 20e-eeuwse en 21e-eeuwse mondiale familieperikelen,' vult Eyoum aan.

'De wreedheden zakken in mijn geheugen naar de achtergrond,' zegt Joseph. 'Ik houd niet van geweld, ook niet op papier. Ik probeer veeleer nuttige details te onthouden, wat me overigens slecht afgaat. Jean Claude, mooie initialen J.C. net als de Verlosser, schrijft over *kwahukana*: de tijdelijke afwezigheid van de tweede vrouw van zijn vader. – Het is op dat moment nog onduidelijk of de eerste vrouw, de moeder van J.C., nog leeft. – Kwahukana is de aanduiding van tijdelijke afwezigheid naar een onbekende bestemming van een van de echtelieden. Iedereen weet dat de afwezige na weken of maanden terug zal keren. Het feit dat er een woord voor bestaat, betekent dat het een vaker voorkomend verschijnsel is. Ik weet geen equivalent in onze taal.'

'Voor wat niet bestaat, zijn geen woorden nodig,' zegt Eyoum, 'en voor wat verdwijnt vervluchtigen de woorden. Je weet welke woorden ik bedoel. De inmiddels archaïsche Drentse woorden voor het niet meer gebruikte boerengereedschap en voor de verdwenen gebruiken.'

'Naoberschap en mandieligheid,' zegt Joseph.

'Retraite,' zegt Eyoum. 'Kwahukana.'

Joseph knikt, en hij vervolgt: 'Ik vroeg de Bleuminkstudenten wat ik van hen kon leren, van de tradities en van omgangsvormen in hun cultuur. Ik vroeg ze, hoe kort ze hier ook waren, wat ze aan positieve kwaliteiten uit onze samenleving mee zouden nemen naar hun land.'

'Interessante vragen,' zegt Eyoum. 'Misschien kun je die vragen ook aan je dorpsgenoten stellen. Verschillen binnen en dorp, binnen een straat, soms zelfs binnen families en gezinnen zijn groot genoeg om nieuwsgierig naar te zijn.' Na een *kurze Pause*• zegt ze: 'Ken jij je broers en zusters? Weet je evenveel van je siblings als Floriske van de Pot van haar familie weet? Heb je er ooit aan gedacht om voor je naasten Chicken Curry Madras te bereiden?'

Joseph wacht. Het lijkt erop dat hij naar een antwoord zoekt, dat hij niet wil vinden.

‘De boeken.’ Joseph negeert de vragen van Eyoum. Hij probeert een omweg te vinden zonder zijn landschap prijs te geven. ‘De schrijvers uit mijn stal geven deels antwoorden op de vraag: wat kan ik van je leren? Ze laten zorg en betrokkenheid bij het leven van anderen zien. Ze laten, niet allemaal, de worsteling zien met tegenslagen en met hun onbegrepen, en daarmee deels onverwerkt verleden. In hun bekentenissen, vooral bedoeld voor kinderen en kleinkinderen willen ze laten zien hoe ze hun leven vorm hebben gegeven en wat hen is overkomen. Soms voel ik tussen de regels een aandrang tot zelfrechtvaardiging: mijn leven is niet tevergeefs geweest.’

‘De één wordt erdoor gedragen, de ander erdoor geslagen,’ zegt Eyoum. ‘Cliché.’

‘De boeken geven antwoorden op de vraag: wat kan ik van je leren?’ Joseph staat op. Hij kan meer zeggen. Hij wil niet meer zeggen.

***

In de mail hangt aan een bericht uit Rwanda een trouwfoto van J.C. met Rwibasira als de bruidegom in een blauw pak

met dito vest, wit hemd, blauwe das, glimmende bruine leren schoenen en witte sokken. Zijn bruid in een witte jurk met een lange sleep. Het kroeshaar glad gestreken en in een knoetje hoog opgestoken met een zilveren kroon. J. C. geknield in het gras, waardig genoeg om haar schoenriem vast te maken.

‘Cultural appropriation,’ zegt Eyoum met nauwelijks verholen meewarige ondertoon. ‘Zijn bruidje lijkt lichtjes gebleekt.’

‘De witte jurk staat haar goed,’ glimlacht Joseph. Hij vraagt niet of Eyoum wellicht jaloers is op het schone paar. Zou best kunnen.

Eyoum gaat achter Joseph staan. ‘Ik meende te weten dat jij geen verstand hebt van kleding.’ Ze legt haar handen op zijn ogen.’

Joseph wacht op “Foei”.

‘Na waliishi kwa furaha milele.’ Eyoum drukt haar lippen op het kale hoofd van Joseph. Het is Joseph niet helder voor wie die wens is bedoeld.

***

安
安
安
安

安
安
安
安

安

安
安
安
安

安
安
安
安
安
安

17. Ik groet het licht in U

‘En is de kalligrafie naar je zin?’ Eyoum houdt de lijst vast met achter ontspiegeld glas Maborosi no Hikari.

‘Pinksteren,’ zegt Joseph. Hij slaat een kruisteken en kijkt naar boven, alsof hij wacht op een neerdalende geest. Tetsuaki heeft de groet op de juiste dag afgeleverd. Op de dag dat de Verlosser in de wolken is verdwenen, is het Licht nedergedaald.

‘Het feest van de vurige tongen.’ Eyoum is eernschtig. ‘Het feest van de polyglotten, de multi-talentalenten.’

Moeiteloos volgt Joseph de gedachtesprongen en de associaties van zijn zwarte muze. Hij herinnert zich de vale pastelkleuren van waterverftekeningen, misschien waren het afbeeldingen in vetkrijt, van apostelen in een bovenzaaltje met rondom vensterschilderijen met zicht op Jeruzalem. Boven de discipels zweefden gele roetende vlammetjes als teken van onvolledige verbranding en van een verlichte geest. Dat had hem ook wel iets geleden; een verlichte geest om helderheid te krijgen over zijn plek in het heelal; om het gelijk groots aan te pakken. Zijn plek in het gezin, in de straat, in Erica meende hij – nou ja – als kind te weten. Al was er een ontwakend besef van iets groters, iets alomvattends waar nog geen woorden voor waren. De spraakverwarring door de verschillende tongen, de eerste maal dat Joseph beseftte dat *tong* ook *taal* betekende, was niet aan hem besteed geweest. Elke taal was te leren. Kalfstong had hij al gegeten. Zeevis was in Drenthe onbekend.

Tetsuaki Yumi was met Joan Beydan• rond het middaguur gekomen. Ze brachten Maborosi no Hikari en daarnaast vis en andere ingrediënten om een maaltijd te bereiden als waardering voor eerdere diners in het huis van Joseph. Hij had eerder in het jaar de Bleumink-studenten, na de eerste kennismaking in het academiegebouw, uitgenodigd om, zoals hij had gezegd, *to get to know a local*.

Na de gebruikelijke plichtplegingen, met diepe buigingen,

hadden Tetsaki en Beydan de keuken in beslag genomen. Saba no misoni – makreel gekookt in soep – karei no mitsuke – gekookte schol met gember – miso – sojapasta – en tofu in dashi – visbouillon. Smaken om te verkennen en om aan te wennen. Gelukkig was er witte rijst.

Tetsuaki was de kok. Beydan speelde in de keuken een bijrol.

Joan was specialist op het gebied van de veldleeuwerik. Deze vogel overwintert in Kenya. Door veranderingen van landgebruik verdwijnt in Kenya de niche van de veldleeuwerik. De aantallen lopen terug, dat was tot in Nederland merkbaar. Haar onderzoek kan meer zicht geven op beheersmaatregelen.

Terwijl ze de tafel dekte vertelde ze over haar ervaringen, over de gastvrijheid die ze in Groningen had ervaren en over de vrijheid van beweging. Niemand die haar gangen controleerde. Ze had moeten wennen aan de uitdaging dat ze zelf richting kon geven aan haar onderzoek. Vreemd was haar ervaring dat elke poging van haar om de docenten te pleasen werd afgewimpeld. Enkel eigenheid kon op waardering rekenen. Wat meer warmte en saamhorigheid, dat had ze graag gevoeld, maar ze had gezien dat die wens op gespannen voet stond met de vrijheid die ze had leren koesteren. Vervolgverhalen verdwenen op het moment dat de visschotels op tafel kwamen.

***

‘We hebben nog niet uitgebreid stilgestaan bij de vorderingen van onze Floriske,’ zegt Eyoum. ‘Hoogste tijd om haar ontwikkelingen van dichtbij te bekijken.’

‘Morgen,’ zegt Joseph. ‘Ik wil er eerst een nacht over slapen.’

***

18. Cyclofosfamide

‘Wat ik waardeer aan het college van Siep Scheuper over erotiek en didactiek, je mag het ook betoog noemen, is de opbouw van algemeen naar specifiek. Vanuit het overzicht gaat hij naar details. Die details krijgen een inbedding in het grote geheel, en dat verschaft helderheid.’ Eyoum heeft het vervolg van *Chicken Curry Madras* gelezen.

‘Die helderheid is precies waar we zo’n behoefte aan hebben,’ zegt Joseph. Hij kijkt naar de weelderige plantentuin. De veelvuldige regen, de bovengemiddelde temperatuur, de dagen met gulle zonneschijn veranderden de aanblik van de hof. Het vensterschilderij is permanent in beweging. De illusie van de echte wereld wordt werkelijkheid. Pioenen, akelei, rozen – zelfs Perzische – maken de wereld onder de Drentse krent completer.

‘Ik wil je wel eens horen over je medisch traject,’ zegt Eyoum. ‘Hoe staat het ermee?’ Voor Joseph kan antwoorden vervolgt ze, ‘Graag in een betoog omgekeerd aan dat van Scheuper. Begin bij details en kijk of je op algemene inzichten terecht kunt komen. Ik hoor niet graag dat je blijft steken in geneuzel over je aandoening. Nee, ik spreek niet van kwaal of ziekte. Aandoening.’

Joseph draait zijn hoofd van het panorama achter het vensterglas naar de keuken. Het signaal is duidelijk. Eyoum gaat in de benen.

‘Ik breng de koffie naar de kas. We gaan naar buiten en blijven toch binnen. Zo kunnen we de wereld van een andere kant bekijken.’

In de kleine kas naast de Drentse krent is ruimte voor twee personen. Tomaten, komkommers, cactussen, korenbloemen – paarse en blauwe – delen de ruimte met opgepotte dahlia’s, salvia’s en stekjes van een keur aan planten. Tegen de achterwand staan twee grote potten met aardappelen. Voor juni voorbij is zijn er nieuwe aardappelen van eigen ras en van eigen kweek. De vader van Joseph selecteerde, bewaarde en

verwierp. De aardappelknollen• zijn de enige tastbare erfenis van de verwekker van Joseph.

‘Ik ben met de kuur gestopt,’ zegt Joseph. ‘De remedie leek erger dan de kwaal.’

‘Vertel,’ zegt Eyoum. ‘Ik houd van doordachte besluiten.’ Ze krabt aanhalingstekens in de lucht.

Het is niet helder of ze een humoristische, cynische, ironische of badinerende opmerking maakt.

‘Doordacht,’ neemt Joseph de handschoen op. ‘Wat heet doordacht. Misschien is het *de rerum natura*, de natuurlijke loop der dingen, die toevallig bij mij past. Ik weet niet wie of wat het besluit heeft genomen om de chemicaliënkast te sluiten. Ik weet het niet.’

‘Het hing in de lucht,’ zegt Eyoum, ‘en is pardoes naar beneden gevallen.’

‘Het besluit is als een blauwe muts op me neergedaald,’ zet Joseph de beeldspraak voort. Hij kijkt omhoog. Cumulonimbus tegen een strak blauwe achtergrond. De opening van het gedicht *De tegenwoordige tijd breekt af* van Jan Baeke• komt voorbij:

Ik leer mijn ziekte vanbuiten. Je weet maar nooit, ze kunnen ernaar vragen. Het valt op als iemand de jaren ongeschonden doorkomt.

‘Zes keer,’ gaat hij verder. • ‘Laat ik bij het begin beginnen. Als ik te lang in ongemak blijf hangen, laat het me weten. Verhalen over ziektes zijn net zo vervelend als verhalen over vakanties, over wandel- en fietstochten, over kleding, maaltijden en over winkelen en terrasbezoek.’ Een meikever probeert de uitgang van de kas te vinden. Voorlopig nog tevergeefs. ‘Die verhalen vertellen zelden iets nieuws. Zelden hoor ik verrassende inzichten of paradigmaverschuivingen. Ik hoor telkens de verhalen uit de reisgidsen in iets andere bewoordingen.’

Joseph verwijst, zonder het te zeggen naar een essay van Olga Tokarczuk uit *De tedere verteller*.

Want in feite behandelt de reiziger uit het Westen de wereld niet helemaal als reëel. Hij schiet heen en weer tussen de

bezochte landen en culturen als een schim die eeuwig haast heeft, die niets aanraakt, zich nergens engageert, opgesloten in de bubbel van zijn superioriteitsgevoel.

‘Zes keer heb ik me gelaafd aan infuus en pillen,’ Joseph wil schoon schip maken. ‘Na een paar keer leek mijn lichaam protest aan te tekenen. Het ongemak nam toe. Staan, lopen, bewegen, alles leek ter discussie te staan. De rollator werd mijn onmisbare reisgenoot, als voorbode van een rolstoel.’

‘Een scootmobiel is ook heel handig,’ Eyoum glimlacht. Uit een gieter laaft ze dorstige planten.

‘De binnenkant liet ook weten ongelukkig te zijn,’ negeert Joseph haar opmerking. ‘De spijsvertering, het oververhitte hoofd afgewisseld met kille rillingen.’

‘Ziek, zwak en misselijk.’ De gieter is leeg. Eyoum gaat naar de regenton achter de kas.

‘Ik zag alles dubbel,’ zegt Joseph als ze terugkomt. ‘Boven me vlogen twee ooievaars synchroon in formatie. Heel knap. Langs de straat was het aantal lichtmasten verdubbeld.’

‘Helaas was het niet donker,’ zegt Eyoum. ‘Geen zee van licht om de bijsluiters hardop voor te kunnen lezen.’

Joseph heeft de boodschap begrepen. De details zijn voldoende uitgemolken.

‘Dit was de concretisering,’ Eyoum dieft een tomatenplant. Ze wijst de hommel de uitgang.

Haar opmerking is een uitnodiging om de gebeurtenissen in een breder verband te plaatsen en weg te blijven bij het particuliere lief en leed dat snel in zelfmedelijden dreigt te verzanden. “Waarom moet mij dit treffen?” als variant op “De knapste, mooiste, aardigste mensen sterven het eerst.” of met larmoyante uitwassen boven rouwadvertenties als “Waarom heb jij mij dit geflikt?” en “Nooit meer een arm om me heen. Je hebt me nu echt in de steek gelaten.” Teksten waarin geen ironie doorklinkt, louter boosheid, verontwaardiging en zelfmedelijden.

‘Algemenisering,’ zegt Joseph, ‘is een methodisch trucje om gedachten op een ander spoor te krijgen. Het is een manier om

de cirkelgang van de eigen redenering te doorbreken en verder te kijken dan je eigen neus.' Als vanzelf sluit hij zijn ogen en brengt om beurten zijn wijsvinger, eerst links, dan rechts, naar het puntje van zijn neus. In één keer bijna goed, maar helemaal niet. De wijstest hoorde tot het onderzoeksrepertoire van de neuroloog. "Kun je naar jezelf wijzen? Weet je jezelf nog te vinden, of ben je in de loop van het medisch traject jezelf kwijtgeraakt?"

'Algemeeniseren, in breder perspectief plaatsen, is een schijnvertoning. Alles wat je in algemeenheden zegt doe je vanuit je persoonlijke context. Natuurlijk, je maakt je blikveld wat groter, gebruikt overkoepelende woorden en zinnen, wekt de schijn van een brede blik, maar onderhuids blijft je eigenheid op de voorgrond.'

'Kun je dat concreet maken.' Eyoum bolt haar wangen. Ze plukt een snackkomkommertje. Laaghangde groente.

'Het had er alle schijn van,' zegt Joseph, 'dat het middel, cyclofosfamide en aanverwante chemicaliën, met elkaar erger was dan de waal. Dat is concreet op mijn lichaam toegespitst. Algemeen: medicijnen, met als waarschuwing: risicovolle stof, pakken in de praktijk – bij heel veel mensen – onhandig uit. In het algemeen is zorgvuldigheid en voorzichtigheid geboden.'

'Je kunt ziek worden van de cocktail.' Eyoum bijt de snackkomkommer doormidden en reikt Joseph de helft. Gulzig likt Joseph de vingers van Eyoum.

'Die bijwerkingen vormen een algemeen effect. Als ik me in algemeenheden verlies blijft er weinig meer over dan algemeenheden, weinig meer dan opendeuren, waar iemand wijzer van wordt.'

'En dat is het doel van het leven, wijzer worden.' Eyoum kent haar pappenheimer. •

'Wijzer worden, dat is de zin van het leven,' zegt Joseph, 'ik noem dat geen doel. Een doel veronderstelt een na te streven eindpunt, alsof je een diploma zou moeten halen om je leven netjes af te sluiten. Een doel is een hulpmiddel naar de zin van het ZIJN. Een stip, van welke kleur dan ook, aan de horizon kan je in beweging zetten; je lichaam, zolang als dat lukt, en je geest.'

‘Revenons à nos moutons,’ zegt Eyoum. ‘Misschien kan ik een poging wagen te algemeniseren vanuit jouw persoonlijk perspectief. Ik laat je lijflijk ongemak voorlopig buiten beschouwing. Je wilt geen schrijver en uitgever zijn bekend om zijn Waldenström en vertrouwd vanwege je rollator. Je rollator is geen huisdier.’ Eyoum verwijst naar auteursportretten bij interviews; naast de auteur immer een hond of kat op de foto. Beroemdheden zonder hond, kat of hamster hebben een kwaal als surrogaathuisdier. Polyneuropathie, multiple sclerose, dementie, Crohn, prostaat, kanker, of iets anders uit het keuzemenu. Ze gaat zitten en vervolgt: ‘Je beschouwt je persoonlijke ontwikkeling in het licht van waar je doorheen bent gegaan:• de jeugd, je scholing, je relaties, je verworvenheden, je mislukkingen, je religie, je verlies van religie, je moedertaal, je verworven talen, je boeken, je veroverd ethisch moralistisch filosofisch besef, je Gregoriaanse gezangen, gedichten van jezelf en van anderen; de opsomming kent geen einde.’

‘Dat is de algemene concretisering van mijn details,’ zegt Joseph.

‘Met die geestelijke bagage doe je algemene uitspraken over de aard van je medebewoners. Je hebt een mening over Drenten, over Zuidoostdrenten, over Emmen, Erica en de Peel, die je...’

‘... die ik spiegel aan mijn eigen context.’

‘Die je beoordeelt en in hokjes plaatst als: behoudende wereldvreemde laaggeletterde plat pratende schuwe anti-intellectuele streekbewoners met de voeten nog in het veen, misschien zelfs nog tot de knieën in de bagger van de veenput. Je sluit aan bij gangbare stereotyperingen die je in Randstedelijke en meer nog in lokale media – als zelfkwelling – regelmatig tegenkomt. Oerdrenten wars van de wereld, met een gekoesterd en onvervreemdbaar minderwaardigheidscomplex. Net als de rest van de wereldbevolking.’

‘Maar...’

‘Maar... wil ik uit jouw mond niet horen,’ zegt Eyoum. ‘Maar betekent veelal: nee. Zeg ronduit dat ik het verkeerd zie, in jouw ogen, of begin je repliek met: en.’

‘En...’ Joseph weet geen vervolg.

‘En het kost je moeite om je barokke, bizarre, boeiende en doorsnee levensloop van enige afstand te bekijken en het kost je moeite om je oordeel op te schorten. Je probeert umechtig inzichten te verwerven buiten het obligate. Het lijkt erop dat je zelf met je voeten in je familiegeschiedenis bent verankerd. Je wilt je los maken van iets dat onontkoombaar met je is verbonden. Vandaar je voorkeur voor een zwarte vrouw als partner. Het liefst was je zelf een zwarte man geweest, of vrouw; alles om maar geen Poepenveendrent te hoeven zijn.’ Eyoum schuift haar stoel naar achteren. Nee, ze legt geen arm om de schouder van Joseph. Ze laat hem alleen. ‘Soms vraag ik me af,’ vervolgt ze, ‘of je je eigen verhalen wel hebt gelezen en begrepen. Het lijkt er soms op dat je bent blijven steken in de verbazing rond je handen die de verbinding vormen tussen je proza en je geest. Reik je uit naar de buitenwereld? Je noteert je verhalen. Lees je ze ook?’

Joseph kijkt door het glas naar buiten. De wanden van de kas zijn met algen begroeid. Als de zon laag staat in de namiddag verdwijnen de kleuren en is de wereld te zien door een ragfijn labyrint van fijne donkere en lichte draden onder de wisselende schaduwen van de Drentse krent in kabbelende beweging, als was het een weerspiegeling van bedaarde golven op een kalme zee.

‘In je uitgave *Joseph* over Everhard J. Potgieter, het boek dat je naam draagt, lees ik een passage in *Lief en leed in het karspel Anloo* waarin je een beeld van je eigenheid en van de opvattingen over literatuur, dus over jezelf, weergeeft. Je kunt ook een synthese lezen tussen je concretisering en je algemenisering. Van opzij bekeken vloeien ze samen. Potgieter kijk naar een pentekening, een croquis, van een onbekende vrouw. De boetprediker vraagt zich af wie die knappe vrouw is. In je pastiche ga je op de loop met zijn aanzet. In gesprek met je tafelenoot Albert – epigoon van Potgieter die een novelle schreef met die titel, *Albert – leef je je uit*. Ik lees je uit jouw eigen werk voor. Ik hoop dat je luistert en ik hoop dat je je eigen woorden begrijpt.

J. P. Langford sculp.

DE GRUYER.

*** Albert ***

‘Misschien is de Schoone van de Kymmelsberg,’ Joseph aarzelde, ‘een onbestorven weduwe van een pomoloog uit Veendam.¹ Hij hield de croquis² in zijn linkerhand. De zon scheen op de schets. Een gestileerde jonge vrouw – en alle vrouwen van beneden de vijftig hoorden daartoe – met een dromerige blik, haar ogen gericht op de strijkstok van de vedel, maar het kon ook een medaillon aan een ketting zijn. Onder een kek hoedje popten haar krullen vandaan. Een shawl om haar rijzige nek en haar rechterarm naar boven, een zwevende hand boven haar schouder.

‘Misschien is ze een rijk jodinnetje met een boosaardige vader die ze zo weinig mogelijk wil zien, en als meer dochteren dan die van Israël zouden willen, naar hare pijpen dansen doet.’

Albert stak zijn wijsvinger diep in zijn mond en veegde zijn wijsvinger en lippen met het servet – met Koningsherberg-borduurwerk – droog. Hij had het ei overwonnen. Zijn hemd was een slagveld.

‘Haar verdwenen man,’ fantaseerde Joseph verder, ‘is een Palestijn, als een tegenvoeter van Mozes via een tunnel uit Gaza naar Egypte gevlucht,³ als bootvluchteling van Algerije naar Spanje gevaren, ondergedoken, onder een valse naam – Jozef van Arimatea⁴ – naar New York gevlogen. Na een cum laude rechtenstudie in de veiligheidsraad van de Verenigde Naties terechtgekomen. Een aanslag op zijn leven overleefd, in de bossen van Oregon tijdens een retraite – wildkamperen naast wassend water in een bergstroompje – in een tentje met

---

1 Appelras: Schone van Veendam. Pomoloog is een appeldeskundige.

2 croquis: schetstekening (z.nw.); ruwe schets.

3 Mozes vluchtte uit Egypte. Oude Testament.

4 Jozef van Arimatea was, volgens evangelist Lucas, een lid van het Sanhedrin. Hij was het oneens met de veroordeling van Jezus. Mogelijk was hij zelfs een aanhanger van Jezus en de eigenaar van de tuin waarin deze begraven werd.

de Schoone van de Kymmelsberg verenigd. Ze leefden een halfjaar lang en gelukkig *into the wild*. Na een miskraam is de Schoone teruggevlogen naar Zeegse. Haar Jozef van Arimatea zou volgen, maar is nooit komen opdagen. Onzeker is of hij op een binnenlandse vlucht in Amerika is neergestort, of dat hij zijn biezen heeft gepakt en *counted his buttocks*.⁵

‘Heel onbevredigend, dat neerstorten, een beetje goedkoop bedenksel,’ zegt Albert. ‘Dat kan beter.’

‘Jozef van Arimatea trapt in een roestige spijker. De bacteriële infectie is enkel te stoppen door amputatie van het rechterbeen. Gelukkig krijgt hij een prothese, beetje te kort weliswaar (Amerika), en vindt hij een baan op een vogelfarm. De boerderij is heel groot, bijna een katoenplantage. Jozef verplaatst zich op een ezel. Ezels rennen zelden. Een ezel is een goede keuze als vervoermiddel, ook voor een amazone-man. Stoten is vrijwel uitgesloten.’⁶

‘Pluimgraaf⁷ op een ezel,’ zegt Albert. Hij heeft *Lief en leed in het Gooi* gelezen.

‘De lamme poot, als ik hem - koninklijk – zo mag noemen wordt aangevallen door een casuaris.’⁸

‘Een soort struisvogel.’

‘Een grote loopvogel,’ gaat Joseph verder.

‘En vindt die Jozef van Arimatea een nieuwe partner?’

‘Ja,’ grijnst Joseph die op dreef komt. ‘Een man met één been is voor sommige partners heel aantrekkelijk.’ Joseph drinkt het restant karnemelk.

‘Onze éénbeen trouwt een zwarte vrouw met een grijs verleden en met één borst,’ lacht Albert. Hij kent de schrijver van dit verhaal een beetje.⁹

‘Daar wil ik het niet over hebben.’

---

5 Verbastering: zijn knopen (buttons) heeft geteld. Buttocks = billen.

6 Een ezel stoot zich in 't gemeen geen tweemaal aan dezelfde steen.

7 Beheerder op een vogelfarm.

8 Soort struisvogel; genoemd door Potgieter en door de podagristen in *Een Drentsch gemeente-assessor*. (Deel over juist geopend Artis).

9 Terugkerende onderwerpen in mijn oeuvre. Wellicht geeft Francis Mulder-Sibakela later in dit boek uitsluitel over deze passie.

Het was iets, dat een Franschman op reis zoo getrouw vergezelt als zijn schaduw.¹⁰

Er staat al genoeg over zinnelijkheid in moderne “literatuur”.

‘En hoe loopt het verhaal met de Schoone van de Kymmelsberg verder?’ vroeg Albert met de duim van zijn rechterhand omhoog. ‘Zoals je het schetst lijkt het verhaal van de pluimgraaf en zijn Schoone veel op hedendaagse romans uit de top 60 van hedendaagse lectuur. Dynamisch, spannend en verrassend vacuüm.’

‘Goed gezien Albert, heel goed gezien.’

Anna vulde de karnemelk bij met biologische waar van een lokaal groen boerenbedrijf.

‘Mijn inschatting,’ gaat Joseph verder. ‘De Schoone van de Kymmelsberg volgt een cursus reiki, dat helpt niet om haar Palestijn te vergeten. Ook mindfulness, aromatherapie, wanklankschalen, snelwandelen en hard fietsen brengen geen baat. Na lang zoeken sluit ze vriendschap met een vedel. Haar innerlijke rust keert weer. Muziek is haar redding. Italiaanse opera. *Barbier van Sevilla*, Figaro, Figaro, Figaro.¹¹ Ze speelt in de vrije natuur op zoek naar een vrijer; een vrouw met tamboerijn is haar chaperonne. Na de Anloër croquis van een gewezen kantonrechter met een trekzak en een dubieus verleden durft ze zichzelf onder ogen te zien. Haar liefde gaat uit naar een pensionhoudster met twee golden retrievers.’ Honden bedoel ik.

‘Het klikt,’ vult Albert aan.

‘Het klikklakt,’ grijnst Joseph. ‘Het blijblaft.’

‘Je hebt een prachtige croquis geschetst van de Nederlandse literatuur,’ zegt Albert. ‘De woestijn van het snelle en absurde werk; trouw aan luchtig vermaak zonder verdieping.’

---

¹⁰ Potgieter vertelt niet wat dat is.

¹¹ Noot uit *Lief en leed in 't Gooi*. Bij dezen barbier? Die middelbare tijd zal bij deze barbier wel niet zo vroeg zijn als bij de ongeduldige Albert; accent op „barbier.” r. 4 met zijn krukje: op p. 55 blijkt dat de barbier mank is. r. 5 In een populair blijspel van Beaumarchais, *Le Barbier de Séville*, (1775) is de barbier Figaro de hoofdpersoon; in 1784 schreef de auteur *Le Mariage de Figaro*.

“En een beeld van de mondiale literatuur, vergeet die niet,’ Joseph is op dreef. ‘In literatuur gaat het om spanning met vaart. Ik kan nog niet duiden wat die invalshoek zegt over de huidige maatschappij. Misschien is het een neo-romantische vlucht poging uit een gecompliceerde mondiale dorpscultuur zonder naoberhulp.’¹²

Albert schuift zijn stoel naar achteren. Hij staat op. ‘Ik moet gaan,’ zegt hij. ‘Plicht roept, al weet ik nog niet wat die plicht is.’

‘Voor je vertrekt en achter de muziek aangaat,’¹³ zegt Joseph, ‘je beschouwing over de hedendaagse literatuur – wild, absurd, dynamisch, *personal* drama – geldt niet voor de Russen, geldt niet voor de regio-literatuur. Al wil ik de Russen niet gelijkshakelen met de brave en platte literatuur van onze plaatselijke schrijvers.’

Ik ben geen mens voor romans of drama’s. Hun grote tonelen, uitbarstingen van woede, hartstocht en tragedie, komen, in plaats van mij in vervoering te brengen, bij mij over als armzalige drukte, rudimentaire toestanden waarin aan alle mogelijke domheid de vrije loop is gelaten, waarin het wezen is vereenvoudigd tot dwaasheid; en in plaats van te zwemmen in de omstandigheden van het water, verdrinkt het.¹⁴

‘Deurklinkbeschouwing,’ zegt Albert. Hij houdt beide handen op de leuning van de stoel. ‘Ik luister. Leg je ei. Je hebt Potgieter nog niet genoemd.’

‘*Folio-Bijbel, Regen, regen*, het zijn verhalen over jou en mij, niet over exoten waarin ik me niet kan verplaatsen. Potgieter schrijft over mij en mijn niche. Die schrijver, en er zijn er meer, zet me aan het nadenken.’

---

12 Sociale voorziening voor de overheid in beeld kwam voor steun en toeverlaat Naoberhulp was vaak burenplicht.

13 Achter de muziek aangaan; dat deden onwetende kinderen, de massa en de rattenvangers (van Hamelen) volgen.

14 Paul Valéry De avond met *Mijnheer Teste* Vertaald door Gemma Pappot. Uitgeverij De Arbeiderspers Amsterdam 1975

‘Reflecteren, nadenken; het hoogste goed,’ zegt Albert. ‘Serieus.’

‘Beschouwingen over ambitie, leven, dood, twijfel, zekerheid, liefhebben en dat magere ondermaanse bestaan, *waartoe* wij zijn veroordeeld, gelardeerd met literatuur, muziek en kunst waarvoor ik me niet in allerlei bochten, tunnels, tentjes hoef te wringen om er deel van uit te kunnen maken. In, wat ik “echte literatuur” noem, mag ik meedoen als een van de karakters in het verhaal. In echte literatuur ben ik bewoner van dit land, in welke tijd en in welke omstandigheden dan ook. In echte literatuur ben ik geen *alien* tiendaagseveldtochtvakantieganger naar luxe lodges naast de Pol-Pot-knekelvelden van Cambodja of naar een omheind *all-in resort* bij indianenstammen in voor veevoedersjabonenteelt gekapte amazonebossen.’

‘Je bent een karakter in je eigen boek,’ zegt Albert.

‘Voor jou geldt geen streep minder.’ Joseph is alert en gevat.

‘Ich bin ein Neunzehnjahrhunderter.’¹⁵

Albert is op weg naar de uitgang.

‘Gerade,’ antwoordt Joseph.

Albert knikt naar Joseph en naar de serveerster en zegt: ‘Ich wünsche euch einen schönen Tag.’

***

---

15 Berliner.

19. Rozenkrans

‘Je roomse borstvoeding zit je nog steeds in de weg, of vergis ik me,’ zegt Eyoum. Aandachtig kijkt ze naar de handen van Joseph. Langzaam en met overtuiging glijden de kleine kralen van de rozenkrans door zijn vingers. Hij bidt. Joseph kent het aantal: 5 maal 10 Onze Vaders, 5x één Weesgegroet Maria als tussenstop, en als de ring gesloten is volgt de afslag naar de aftakking met Eer aan de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

Als de dagen korter werden volgde na het avondeten – altijd aardappelen met jus – de rozenkrans. In oktober ging ieder op de knieën op de kokosmat met de ellebogen op de biezen zitting van de stoel. Vader bad het eerste deel, de gezinsleden antwoordden. Soms nam Joseph het gebed van vader over, als zijn verwekker door de mantra in slaap was gevallen. De tientjes werden vijftjes zodat er tijd bleef om nog naar buiten te gaan voor het helemaal donker was. Later in de rozenkransmaand was de speeltijd voorbij. Na het gebed wassen en naar bed. Als vader wakker bleef en het rozenhoedje in eigen tempo voltooide vond Joseph tijd om de krant te lezen, die hij uit voorzorg op de kokosmat naast de stoel had gelegd. Lezen was een eerste levensbehoefte.

Joseph lijkt Eyoum niet gehoord te hebben. Hij is diep in gedachten, in gebed, of misschien sprak ze te zacht en hield ze geen rekening met zijn opkomende doofheid.

‘Amen,’ zegt ze met luide stem.

Joseph heft zijn hoofd en opent zijn ogen. Hij kijkt Eyoum aan. Ze is weerspiegeld in het buitenraam. Aan de andere kant van het glas staat ze transparant tussen bloeiende Perzische rozen, die wiegend op de wind haar lichaam en ziel strelen.

Werd alle dauw in parels omgezet,

Als kraaltjes werden ze te koop gezet.

De Perzische wijsgeer Saadi schreef die zinnen in *De rozentuin*, een soort catechismus zonder vragen, maar met overwegingen om zelf over na te denken. •

‘Ik kreeg een rozenkrans,’ zegt Joseph. ‘Voor mij een nieuwe, de rozenkrans uit mijn jeugd is onderweg naar waar ik nu ben, zoekgeraakt. Deze rozenkrans is gebruikt, en komt uit het klooster in Aduard. Ik vermoed dat een nonnetje in het rosarium haar gebeden ter ere van Maria Onbevlekt Ontvangenis op deze rozenkrans heeft afgeteld. De kralen zijn klein, ze lijken gemaakt voor fragiele vingers van Zusters van Liefde.’

‘Goed ingewerkt, als een gebedssnoer.’ Eyoum verwijst naar gebedssnoeren uit de islamitische en boeddhistische tradities, die aan de roomse variant voorafgingen. Tussen de rozen aan de andere kant van het glas ziet Joseph hoe Eyoum haar handen naar de hemel heft. Om haar hals ziet hij het bruine kralensnoer.

‘Ik wil je wel eens horen over je godsbesef,’ zegt ze. ‘Hoe is in de loop van meer dan 70 jaar je gevoel en je kennis van spiritualiteit aan erosie onderhevig geweest? Welke restauratie heeft zich voltrokken?’

Joseph wrijft met zijn duim over het crucifix. De zilveren Verlosser heeft zijn armen gespreid, de linkervoet op de rechervoet. Bij alle gekruisigden steekt de linker knie naar voren, dat is vast niet zonder betekenis. Mannen slaan vaker de knieën over elkaar dan vrouwen, had Joseph opgemerkt. Links over rechts, en rechts over links bijna even vaak. Sommige mannen geven de voorkeur aan wijdbeens als levenshouding. Vrouwen houden vaker de knieën tegen elkaar, maar ook zij wisselen regelmatig van links naar rechts en omgekeerd. Statistisch onderzoek zou een stelling bij een proefschrift kunnen opleveren. Triviaal en amusant, en een aanzet voor een vervolgstudie; de slotalinea van veel dissertaties. Zou er een correlatie bestaan tussen knieoverslag, enkeloverslag, voeten naast elkaar en de stapeling van de duim bij gevouwen handen? Welke invloed heeft links- of rechtshandigheid? Bij rechtshandige Joseph bedekt de rechterduim de linkerduim tijdens het gebed. Achter zijn bureau rust de rechter enkel op de linker. Ook honden slaan soms de voorpoten over elkaar. Paarden schrapen de grond veelal met het linker voorbeen.

‘Ik weet niet of ik veel zinnigs kan zeggen over mijn spiritualiteit en mijn geloofsbeleving,’ zegt Joseph. ‘Zodra ik mezelf over dat onderwerp hoor praten raak ik verstrikt in een terminologie die weinig afgebakend is. De natuurwetenschapper in me zoekt naar vastomlijnde begrippen, naar feiten, naar werkwijzen die door derden onafhankelijk zijn na te volgen en zo mogelijk identieke of vergelijkbare bevindingen leveren. Ik heb die graal nog niet gevonden. Geloof lijkt vooral een particuliere aangelegenheid. Bidden is misschien een mantra om rust te vinden en in slaap te vallen.’

‘Literatuur.’ Eyoum geeft een voorzet.

‘Precies,’ knikt Joseph. ‘Ik verwacht dat Floriske een begin van een antwoord kan geven op de vraag naar geloofsbeleving. Nu ze haar betrekking in Emmen op voorheen het Karmelcollege heeft afgesloten verwacht ik dat ze meer aandacht gaat besteden aan uitlopers van regio-geschiedenis in de regio-literatuur. Geloofsbeleving, en gezien haar achtergrond vooral katholieke geloofsbeleving in streekromans, komt vast en zeker op het programma. Voor ik me aan hemelse bespiegelingen waag, wacht ik haar lessen af.’

***

‘Je slaapmuts?’ vraagt Eyoum.

‘Mijn slaapmuts. Mijn mantra om mij van mijn denken te bevrijden.’ Joseph tilt met beide handen het proefschrift van Jan Ludwig een eindje omhoog.

‘Lees me voor,’ zegt ze. ‘Hoe luidt de titel?’

‘*Sluggish electrons in liquid iodine*,’ antwoordt Joseph. ‘Voor liefhebbers. De hoofdmoot gaat over kaliumjodide opgelost in vloeibaar jodium.’

‘KJ in J₂(l) tussen twee elektroden.’ Eyoum weet van de hoed en de rand.

‘KI,’ zegt Joseph. ‘In de vroege oudheid KJ, maar nu KI. Elke associatie tussen Jodium – officieel Jood – en Joden is verdwenen door de J te vervangen door de I. In andere landen

was de I al gangbaar als chemisch symbool, daar viel de naam van het element niet samen met jeude, juif en Jude.’

‘Lees voor,’ dringt Eyoum aan. ‘De slaapmuts.’

‘In this respect it may be expected that an electron in liquid bromine will also be delocalized to some extent. Such a delocalization could manifest itself in the conductivity behaviour; this property was measured for solutions of tetrabutylammonium bromide in liquid bromine [27] and it is gratifying to notice that a similar sharp increase in the equivalent conductance was again observed at about 0.1 M.

Thus, when an electron is introduced in such a locally ordered structure in liquid iodine, the assumption of delocalization over several molecular radii appears to be reasonable. The *a priori* calculation of its extension is difficult, but returning to the results of the measurement of the Seebeck coefficient, it will be seen that a semi-quantitative estimate may be obtained.’

‘Klinkt als het Onze Vader. Dit fragment mag je als mantra in herhaling bidden met je nieuwe rozenkrans,’ zegt Eyoum. ‘Geef me een stelling als alternatief voor Eer aan de Vader...’

7. Voor zover de opleiding van studenten uit ontwikkelingslanden valt binnen het kader van de ontwikkelingssamenwerking, dient deze plaats te vinden in het betreffende land zelf. Hulp van buitenaf moet volledig aangepast zijn aan de specifieke behoeften zoals die in dat land naar voren komen.

‘Een pleidooi voor een universiteit in Emmen,’ zegt Eyoum. ‘Chapeau.’

RECEPTIE NA AFLOOP DER PROMOTIE
IN HET UNIVERSITEITSGEBOUW

***

*** Afscheid van Emmen ***

Niet dat ik genoeg had van de lessen en van de leerlingen in Emmen. Ook had ik geen frictie met collega's en directie van de school. De dagen meanderden voorbij als de Runde en de Hunze in hun herstelde bedding. Met de jaren was de sleet in mijn baan gekomen; stilstaand donker water als in het Oranjekanaal en het Schoonebeker diep. Grammatica, tekst verklaren, signaalwoorden aanwijzen, opstellen corrigeren, onvoldragen en triviale gedichten beoordelen, spreekbeurten aanhoren, meedenken en meeschrijven aan curriculumwijzigingen, directieven uit Den Haag in lesprogramma's vertalen, pakketten van de Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) doornemen, examentraining in een format gieten, roomsoezen en pindarotsjes bij verjaardagen innemen, knoeien met beschuit met roze, blauwe en witte (gender neutrale) muisjes, lessentabellen invullen, uren verdedigen tegen aanslagen van prepakketten, sportdagen ontwijken, met kerstmis operettevoorstellingen regisseren, als oppas mee naar Rome, Sofia en Slagharen, argumenten bijeenschrapen ter rechtvaardiging van literatuur op het rooster, meningen ventileren over welke schrijvers een plaats in de canon en op de leeslijst verdienen – Multatuli, Willem met *Van den vos Reynaarde*, Hermans, Mulisch, Reve, Haasse, Wolff en Deken, en Wolkers – over ontbrekende Vlamingen – Claus, Boon, Brouwers, *Karel ende Elegast*, Elsschot, Walschap – om over schrijvers uit de West – Debrot, De Kom, Helman, Cairo, Vianen – en over Drentse en Groninger schrijvers – Bergmans-Beins, Tiesing, Ufkes, Kleine, Veenstra, Koster, Visscher, Bootsman, Canter, Koops, Puister, Schreiber, Iden, Van der Veen, Uffen, plattduitse Wilhelmine Siefkes en Nederlandstalige Drenten en Groningers als Westerman, Möring, Middendorp, Van Ruiten en Hulst – nog maar te zwijgen. Genoeg stof om vijf nummers van het *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* te vullen. Eindeloos vruchteloos palaver na de lessen, op

conferenties, seminars en op studiedagen over God weet wat nog meer aan vluchtigheden; vraag Hem gerust.

Ik had me op diverse manieren onkwetsbaar gemaakt voor het “schoolgebeuren”. Wie wil mag mijn afstandelijke zelfbescherming laf noemen. Ik wilde geen tijd en energie besteden aan zaken waarop ik niet het verschil kon maken; dat waren er vele. Strategieën voor onttrekking aan pseudobelangrijke zaken zijn in elk handboek te vinden: negeren, ontwijken, meeleunen, de brug stond open, file, verbaal instemmen, ziek melden, auto naar garage, kinderen uit school halen, dementie van verwanten naar keuze, monthly period. Misschien vergeet ik een paar.

Ik koos voor zwijgen; dat kon gemakkelijk doorgaan voor instemming, en voor intelligentie. Intussen deed ik mijn eigen ding, zoals dat in die jaren heette. Zolang mijn resultaten – de resultaten van de leerlingen – goed bleven was er niets aan de hand. Ik zorgde ervoor dat op papier, protocollair, en ook digitaal – dat was juist begonnen – niets op me was aan te merken. Was er een begin van onenigheid of van meningsverschil dan nodigde ik de tegenspeler uit om mij met een nota of een effectieve *evidencebased* lesopzet te verrassen; zo mogelijk graag voor het weekend, zodat ik snel kon reageren. Zelden kwam het gevraagde document. Veel viel in de categorie: ieder deed een plas en alles bleef zoals het was. Wat een geluk.

Mijn dagen en jaren op de school in Emmen waren een aangenaam verblijf in het paradijs op de rand van zand en afgegraven veen. Meestal ging ik op fietse, de weg was mij vertrouwd; Pandiek, Havenstraat, Ericasestraat, het Hondenkerkhof bij Zuidbarge – dat later een Hunenkerkhof• bleek te zijn – over het Oranjekanaal, waar ik op een zonnige najaarsdag mijn eerste lijk zag drijven, Noordbargerstraat en verder naar de school in Emmen. Die jaren waren vormend en verrijkend, net als in de jaren dat ik zelf in de schoolbanken zat en me in de lessen van Op de Weegh met hart en ziel stortte op het PERIODENSYSTEM DER ELEMENTE. De Elemente had ik uitgebreid met de elementen, zon, aarde,

vuur, regen, hagel, sneeuw en wat de aarde me verder literair en extra-literair had te bieden; het volle leven. Op amoreus terrein had ik mijn lessen geleerd. Liefde en liefhebben liet ik zonder wrok aan de jongere generaties. Mijn interesse voor het lichamenlijk werd overschaduwd – compleet verduisterd – door mijn passie voor het geestelijke. Wat een geluk. Ik werd specialist in: omzien in verwondering.

Voor mijn afscheid was een bescheiden budget beschikbaar, bepaald door het aantal dienstjaren vermenigvuldigd met de gemiddelde omvang van mijn betrekking, gedeeld door factoren die mij zijn ontschoten en vermenigvuldigd met een bedrag in guldens, afhankelijk van de salarisschaal (12). De vlag mocht niet halfstok volgens de vigerende regels. Dat hoefde ook niet, ik vertrok, maar ik bleef wel blijvend in de herinnering. Althans, woorden van die strekking kwamen uit de mond van de kersverse interim rector die luisterde naar de naam Pruiim. Nettie Pruiim merkte op dat zij genoot van mijn Brabants accent, al miste zij de zachte g. De interim had familie in De Peel, en een zomerhuisje nabij Helenaveen. Leerlingen noemden haar Proem – de variant op haar voornaam laat zich raden• – en dat was niet omdat de leerlingen Drents spraken.

De regiotaal was zo goed als verdwenen uit de volksmond van de nieuwe generaties. Pogingen om uren van mijn vak voor plat beschikbaar te stellen had ik – met instemming van talencollega's, de DORA (docentenraad), en de LERA (leerlingenraad), weten te verhinderen. Ik was geen voorstander van dialectgebruik op school. Naar mijn inzicht zou plat praten de aansluiting met nieuwkomers belemmeren. Leerlingen van Marokkaanse, Friese, Turkse, Antilliaanse, Duitse, Groningse of Twentse komaf kregen ook geen lesruimte om de taal van hun vaders en moeders te gebruiken. Andere talen op het rooster – ten koste van gymnastiek – vond ik prima, maar niet vanuit regio-identiteit. En welke van de Drents-Groningse varianten – Zanddrents, Westerwolds, Veenkoloniaals, Zuidwestdrents, Stellingwerfs, Noordenvelds, Zuidoostdrents (Emslands/

Nedergraafschaps) – zou een plek verdienen? Geert Kocks,• Dr. dankzij *Die Dialekte von Südostdrente und anliegenden Gebieten*, werkte al jaren niet meer op voorheen het Karmelcollege om die knoop door te kunnen hakken.

In Rotterdam en Amsterdam woonden mensen uit meer dan honderd landen, met minstens zoveel talen. Als iedere taal een plek op het lesrooster kreeg konden de leraren scheikunde naar huis gaan. Dat zou me zeer verdrieten, merkte ik op. Nederlands als *lingua franca* leek mij de beste keuze. Die opvatting verhinderde mij niet om Drentse woorden te gebruiken. *Eernsachtig* was mijn beschaafde favoriet, gevolgd door *fiduzie*, *achternao*, *bijkans* en *gaorenklopper*.• Banale uitdrukkingen, mij zo vertrouwd uit de kippenshuur, liet ik achterwege. Slechts zelden ontsnapte mij: *kloten bij de bok*, *godvergiemese miegerd*, *zak in de stront*. Nee, dat repertoire hield ik amechtig in de bouwvoor.

Aardig vond ik weer wel enkele uitdrukkingen die moeilijk of niet 1 op 1 te vertalen waren. *As is verbraande turf* en *As komp in de meulen te pas* als illustratie van een verdwijnende medeklinker.

De keuze van collega's voor het Turfcafé aan de Kanaalweg voor mijn afscheid haalde aanvankelijk tegenstrijdige gevoelens bij me boven, tot ik begreep dat niemand op de hoogte was van mijn geboorteplek; driehonderd meter verderop. De meesten wisten zelfs niet van Pension Veltrop. De afscheidsc commissie had een goedkope locatie gezocht om binnen het budget te blijven, of beter; om met het budget leuke dingen te doen.

Op het buitenterras speelden we een oud bordspel. De fiches van HARLEKIJN• bestonden uit apennoten. Wie handig met twee dobbelstenen wierp kon alle pinda's naar zich toe halen. Lachen natuurlijk, en doppen. Na een korte wandeling door het resterende veen kwamen de toespraken. Felicity Goedgedrag, de enige collega van kleur, zoals dat later zou heten, sprak in haar spreekbeurt over "*Negerlippen in de Nederlandse literatuur*". Ze kende mijn zwak voor het bijzondere.

Ooit had ik haar mijn kindervraag onthuld; waarom hebben negers van die dikke lippen? Felicity gebruikte het woord passie. Ze ontroerde me. Na haar toespraak, die ik later bij vakdidactiek zou parafraseren, zoende ze me vol op mijn lippen. Als ik mijn ogen sluit voel ik nog de warmte van haar lichaam en haar volle mond. Na de lovende woorden kwamen de cadeaus; veel boeken uiteraard – in het veen ziet men niet op een turfje. “Ik hoop dat je dit meesterwerk nog niet hebt.” En, heel attent, een paar schoenen, precies mijn maat, van marsepein. De school schonk me een parasol; zodat ik de zon niet in het mineraalwater hoefde te zien schijnen. Subtiele verwijzing naar mijn geheelonthoudersstatus. Mijn geheugen is nog prima, vooral voor vernederingen. Ik vergeef alles. Ik vergeet niets.

Het slotakkoord aan de Kanaalweg kwam van een ambulance die vanaf het Stieltjeskanaal met loeiende sirene voorbijreed en verderop in de berm parkeerde. Een visser was in het water terechtgekomen. The party was over. Dat ongeluk was een van de opmerkelijke voorvallen, zo geliefd in de parapsychologie, en zo verafschuwd in serieuze literatuur, bekend als *JOTT*, *Just One of Those Things*• om te “bewijzen” dat er meer is tussen hemel en aarde dan het rationele oog kan waarnemen. In een roman is een dergelijk “toeval” een zwakgebod. Aan de Kanaalweg was de synchroniciteit van de *deus ex machina* echter een realiteit. In de *Emmer Courant* stond een dag later een foto van de vlonder met een lege rolstoel; ook dat was geen toeval.

***

Mijn mentorklas, die juist examen had gedaan en de school zou verlaten, nodigde ik in de eerste vakantieweek uit voor een literair en culinair afscheid in de tuin van Pension Veltrop. Van de 23 leerlingen namen 17 de uitnodiging aan. De afwezigen waren reeds met ouders, of zonder ouders, naar diverse buitenlandse vertrokken; om cultuur op te snuiven. De wereld lag voor hen open.

Bennie had buffettafels langs de muur gezet met thee en gebak, waaronder – tegen mijn zin – Emmer chocoladeturfjes van Ten Napel. Onder een tafellaken wachtte een koud buffet met gerookte makreel, gerookte zalm, Schinken, diverse huzarensalades – naar recept van de Podagrissen –, olijven, voorgesneden stokbrood, kruidenboter, Boursin, tomaatjes, augurkjes, komkommertjes uit de Warmoesweg, dreuge metworst in stukjes, augurken in gerolde ham, cashewnoten, amandelen, een tableau met exotische kazen; roquefort, brie, Danish blue, stilton, camembert, geitenkaas, schapenkaas. Misschien vergeet ik nog een soort. Fenegriek. Onder de nieuwe paarsblauwe parasol met uv-bestendig doek stond een tafel met fris, met bier en met pils, zoals Bennie zei. Voor de liefhebbers was er gekoelde witte wijn en rode wijn geantichambreerd in de buitenlucht. Kortom; de tuin was een grazige weide, het zou de-toekomst-van-de-natie aan niets ontbreken. Voor de gelegenheid had ik mijn nieuwe schoenen aan, instappers met platte zolen; niet bedoeld voor lange wandelingen.

De inmiddels oud-leerlingen, allen geslaagd, spraken vooral met elkaar. Enkelen maakten complimenten over de taarten. En later over het buffet. Nadat een leerling voorheen de bakkerij had bekeken wilde iedereen een blik werpen op de ambachtelijke ovens. Ook de architectuur van Pension Veltrop – veenbazenstijl – kwam aan de orde, net als de vervening en de naamgeving van de streek; Amsterdamsche veld, later veranderd in Weiteveen. Niet elke leerling was een vreemdeling in dit Jeruzalem. Sommige leerlingen wisten van hun Duitse voorouders. Ik hield me in. Ik wist dat ik, eenmaal op de rails van het kiepkarretjessmalspoor van regionale taal en Poepenveengeschiedenis, nauwelijks was te stoppen. Niet.

Na de thee met boerenjongenstaart heette ik iedereen welkom. Ik prees de leerlingen voor hun ontwikkeling, hun belangstelling, voor hun komst, voor hun ZIJN.

Niet verwacht, wel gehoopt en toch gekregen mocht ik het genoeg smaken, zo heet dat, van een korte toespraak

gevolgd door een lied en met een gedicht als afsluiting van de
ouverture van de middag in de tuin.

Minnares van taal

Taal is de moeder van Floriske van de Pot
Woorden en zinnen zijn haar gerak
Ze bespeelt de literatuur met groot gemak
Vervuld met taal is zij een waarlijk god

Haar lessen zijn eeuwig een groot feest
Ze kiest met flair een frisse invalshoek
Haar repertoire staat in geen enkel boek
Alle weten welt uit haar rijke geest

Gouden charme woont in haar kloeke borst
En vindt een weg in warme betrokkenheid
Ze laaft als rijke bron in verscheidenheid
Ieder die naar boeken- en levenskennis dorst

Floriske schonk ons haar grootste schat
We konden kiezen uit: geloof, hoop en taal
Floriske gaf ons het best' van allemaal
Zodat niemand ooit nog honger had

Taal is de moeder van ons allemaal
Na gebrabbel vormen woorden zinnen
Volgen avonturen over ruzie en beminnen
Zo vormt eenieder groots een nieuw verhaal

Wat onze behoefte was, dat wist ze
Een kameraad, een cicero voor 't leven
Een boek, een reisgids langs gril'ge dreven
Gelukkig troffen wij haar op ons pad: Floriske

Ontroering was mijn en hun deel. Ik zag dat Bennie met zijn
duim een traan wegpinkte. Om zijn ongemak te verhullen,

zo leek het, trok hij het ontbijtlaken van het koud buffet. Bennie klapte in zijn handen. De winterkraaien lieten zich horen.

‘Het buffet is geopend,’ zei ik. ‘Wat fantastisch om hier met jullie te zijn.’ Ik kreeg een natte zoen van Herman Hofmeijer, de stilste jongen uit mijn mentorklas, vol op mijn lippen. Grootkans had hij hier een jaar naar uitgekeken. Ik trok hem krachtig tegen me aan. Ik ben de minste niet. Een kinderhand was snel gevuld, net als zijn broek. • Ik kreeg het warm: those were the days.

Bennie liep naar de keuken. Hij kwam terug met een rechaud met daarop een metalen schaal met Chicken Curry Madras en Basmati rijst. Aan de overkant van het Dommerskanaal zag ik een vrouw in het zwart met een bezem. In de verte hoorde ik de sirene van een ambulance. Een paard hinnikte.

Rond zeven uur vertrok de klas; met enige vertraging. De fiets van Herman Hofmeijer had een lekke band. Van die dingen. Bennie draaide het ventiel vast en pompte wind in de band.

‘Hard zat,’ zei Bennie, ‘hier kom ie wel met in huus.’

De laatste leerling had het erf nog niet verlaten. Een stationwagen draaide het erf op. Achter het stuur zag ik een mij onbekende vrouw met rood haar. Ze stapte uit.

‘Moi,’ zei ze. ‘Of ken ie mij niet meer?’

Ze stak haar hand uit.

‘Dag Nicole,’ zei ik. ‘Long time no see.’

*** Zus Nicole – Nikkie ***

Mijn zuster uit Wageningen, hoogleraar botanie, was niet toevallig in de buurt. Doelbewust was ze van de Wageningse berg vertrokken om haar siblings op te zoeken.

Wellicht tot mijn schande moest ik erkennen dat ik Nicole aanvankelijk niet had herkend. Ze was een lange rijzige vrouw met een smal gezicht en naar rood neigend kastanjebruin haar met een elastiekje in een onopgesmukte staart bijeengebonden, ongeveer zoals Abel Darwinkel, de Stellingwerver streektaaldirecteur zijn keurmerk afgeeft. Onder een zwart katoenen zomerjasje droeg ze een groen t-shirt met een gele najaarsbladeren van een *Ginkgo biloba*, ook bekend als tempelboom. – Bennie verstond *tepelboom*. – Die bladeren leken, voor mij als leek op plantengebied, op vijgenbladeren; dat had ik mis. De bladeren hadden de vorm van eendenpoten.

Zoals op de kippenboerderij usance was leek haar spijkerbroek al een maand niet gewisseld. Kortom; ze zag er niet uit als een stereotypische hoogleraar en zeker niet zo patent als mijn voormalige collega-leraren op voorheen het Karmelcollege. Kledingmores was duidelijk aan erosie onderhevig. Ondanks mijn liberale en gastvrije instelling voelde ik een lichte irritatie over haar onaangekondigde verschijning, een irritatie die verder ging dan haar kledingkeuze. Naar de oorzaak van mijn ergernis kon ik enkel gissen. Ik wist het niet.

Nicole, de zesde in ons gezin, had het plan opgevat om al haar broers en zusters, voor zover in leven, te bezoeken. Haar beweegreden bleef onhelder: gewoon omdat we mekaar lange niet zien hebben, zei ze. Nicole sprak plat. Bennie vond dat prima. Bennie vond elke taal prima, zolang hij kon begrijpen wat er werd gezegd. Ik voelde me ongemakkelijk bij mijn moerstaal. Het Drents trok me terug in platvloersheid.

Het buffet was door de leerlingen goed geplunderd. Bijna alles was al dan niet smakelijk en met aandacht voor de vijf

smaken – zoet, zout, zuur, bitter en umami – verorberd door mijn mentorklas. Nicole was tevreden met wat was overgebleven. Na mijn opsomming vroeg ze welke smaak bij umami hoorde. Ik wist het niet. •

‘Wat mooi,’ zei Nicole, ‘dat ie Chicken Curry Madras kookt hebben. Ik heb het jaoren niet had. Ik heb merakel schiere herinnerings an Chicken Curry, net as an veul ander dingen uit mien kindertied. Hoe is het met Singh? Heur ie nog van Singh?’ Ze verwachtte geen antwoorden. Ik wist niet hoe het met Singh Singh ging. Ik spande mij actief in het niet te willen weten.

De reactie van mijn zus op de Curry had op mij een effect als dry needling van acupunctuur op mijn geestesgesteldheid: nep. Overall voelde ik me geprikt en gestoken. Mijn verdedigingslinie bestond uit zwijgen. Ik probeerde de helft, zeg maar driekwart, van haar verhaal aan me voorbij te laten gaan. Een kwart woord was me meer dan genoeg. Ik kreeg het gevoel dat ze iets ging vertellen dat ik niet wilde horen. Misschien voorvoelde ik metafysisch een paradigmaverschuiving, en dat juist op het moment dat ik nog sluggish nasmeulde in het kreupele, maar oprechte gedicht van mijn mentorklas en nog traag nadobberde in de ontwapenende drokkert van Herman Hofmeijer. Het was lang geleden dat ik een ander tegen mijn boezem had gedrukt.

Nicole bracht als cadeau *Flora van Nederland, Afbeeldingen van vaatplanten*, een bewerkte vertaling van de Duitse plantengids van Werner Rothmaler. Ze had aan de vertaling van de plantengids meegewerkt, al was haar naam nergens in het boek te vinden. Steef Steeneken, • bioloog in ruste, had af en toe haar advies gevraagd. Bij een herdruk, die ze niet verwachtte, zou ze niet onopgemerkt blijven. Ik bladerde plichtmatig in het boek en zocht de beschrijving van de paardenkastanje die inmiddels de toortsen had laten vallen, op een enkele na. In de gids stonden 1900 vaatplanten; geen enkele boom.

‘Schier pension,’ zei Nicole, ‘mooie plek om met alle kinder,’

– ze bedoelde broers en zusters – bij mekaar te gaon wonen as we old en versleten bint.’

‘Gezellig,’ antwoordde Bennie. Ik kon mijn mond houden.

‘Je blijft natuurlijk slapen,’ zei ik. Het was acht uur geweest en het zou nog lang licht blijven.

‘Vanzölf,’ zei Nicole. ‘As het moet betaal ik veur logies en ontbijt.’ Na mijn rijzende wenkbrauwen liet ze volgen: ‘Grappie.’•

Het werd me opnieuw duidelijk dat mijn gevoel voor humor een andere basis had dan de dubbelzinnige uitspraken van mijn zus.

Bennie bracht vlierbessensap met munt en met ijsblokjes. Nicole was niet van de drank. Misschien een erfenis van onze gedeelde kindertijd.

‘Denk ie nog wel iens an oenze va en moe en an de kippen?’ vroeg Nicole.

‘Nooit,’ zei ik om dwars te zijn. ‘Zo goed als nooit.’ Ik had er geen behoefte aan alle ellende in een modern jasje de revue te laten passeren. Duiding van het verleden met genetica, opvoeding, scholing en religie als actoren lijkt al snel op een familiair gezelschapsspel op basis van verslavende cognitieve gedragstherapie. Het liefst wilde ik over literatuur spreken, over de boeken die ik in het Turfcafé van mijn oud-collega’s had gekregen – 1e druk *Serpentina’s petticoat*, 1e druk *De Avonden*, 1e druk *De donkere kamer van Damokles*, 1e druk *Oostwaartsch van een Sudetendrent*, 1e druk *Babs* –,• over romans die ze mij kon aanbevelen. Over alles, als het maar niet over de kippenshuur aan de Kanaalweg ging.

‘Ik kiek hiel vake weerom,’ zei Nicole. ‘Hiel bliede bin ik met mien jeugd en met de avonturen die ik metmaakt heb. Strunen in het veen, vissen, zwemmen in het Stieltieskanaal, scouting, mens-erger-je-niet, doktertie speulen. Wat was het met Singh gezellig in de kippenshuur. Met va kun ik niet altied goed opschieten. Ik had der een hekel an as ik hum op de pot helpen mus – “Piet van de Pot moet weer op de pot,” zee ik –, maar,’ sprak ze met licht verhoogde toon, ‘met mien moe had ik goeie gesprekken over het heeal,

wecken, dreuge metworst, sunterklaosgedichten, knieperties, voetschimmel, zoerbranden,• eerste communie, biggeties, veulenties en peerdebloemen. Moe was een hiel intelligente vrouw. Jammer dat ze verdrunken is. Ik weet niet wat ze bij de NAM-brugge verlore was. Hoe is va eigenlijks an zien ende kommen? Liggen ze in de kerkebos begraven?’ Nicole verwachtte geen antwoorden.’

Ik kreeg de indruk van een fabulerende hoogleraar botanie met “onbezorgde” kinderjaren aan de Kanaalweg en later aan de Limietweg bij “tante” Gerrigje en oom Hein Vocks in Barger-Compascuum.

Bennie krabde in zijn nek. Hij vulde de glazen bij. Hij maakte een schaal met wat resteerde van de makreel, zalm, olijven, exotische kazen, snoeptomaatjes. Ik was mijn jongste broer dankbaar. De borrelhapjes waren een goed excuus om te zwijgen.

Ik had al een paar keer gemerkt dat Nicole opzichtig naar mijn borsten keek. Ik droeg een beugellose beha onder een laag uitgesneden blouse met de bovenste knopen los; een V-inkijk. Het was immers zomer. Ik wist dat jongens, en misschien ook meisjes uit mijn mentorklas niet ongevoelig waren voor de vorm van mijn lichaam. Vaker dan eens had ik mijn lichaamstaal op bescheiden schaal ingezet om ordeproblemen voor te zijn. Maar nu, onder de parasol, verdroeg ik de hijgerige blikken van Nicole niet. Het was alsof ze wilde zeggen: wat heb je mooie borsten.

Nicole had geen borsten. Ze was plat van voren. Ineens zag ik het; ze was plat achter haar *Ginkgo biloba*-shirt. Alsof ze mijn gezicht kon lezen, alsof ze op mijn ontdekking had gewacht liet mijn zus het katoenen jasje van haar schouders glijden. Ze trok met gekruiste armen de zoom van haar t-shirt omhoog tot aan haar kin.

‘Vothaald,’ zei ze, ‘ik heb mien borsten vot laoten halen.’

‘Netties daon.’• Ik wist niet wat ik anders zeggen kon op dat moment. Van littekens was geen sprake. Misschien was er een lichte verkleuring bij de hechting, maar die was in het avondlicht onder de parasol niet te onderscheiden.

‘De tepels heb ik ok vot laoten snieden.’ Ze hield het t-shirt met één hand vast en wees beurtelings naar twee bruine vlekken aan weerszijden van een crucifix. Ze droeg een rozenkrans om haar nek. De rozenkrans met dikke bruine bonen waar ik lang naar had gezocht. ‘Ik bid met brune bonen,’• liet Nicole later op de avond weten.

‘Tatoeages,’ zei Nicole. ‘Mien titten bint tatoeages. Vuul maar.’
‘Ik geloof je wel,’ zei ik. ‘Ik geloof je wel.’

Nicole aarzelde.

‘Huuft niet,’ zei ze. ‘Ie huuft niet te vulen as ie vulen vies vindt. Ik wol het joe zien laoten.’ Ze liet het shirt zakken en likte haar vingers. De Verlosser tussen de neptepels verdween achter de eendenpoten van de *Ginkgo biloba*.

‘Kanker?’ vroeg ik. Meer woorden wilde ik er niet aan wijden. Ik kende de lichamen van mijn broers en zusters. In het washok liepen we naakt, soms op een onderbroek na, dat heette nog geen slipje, zonder schaamte. Naakt had destijds niets erotisch. – Nu ook niet meer. – We waren immers niet anders dan koeien, en vooral niet anders dan varkens, die nog zwienen heetten, beesten die ook geen kleren droegen.

Bennie had de verandering van avondlucht goed aangevoeld.

‘Ik heb een flesse wien lösmaakt,’ zei hij. ‘Bijkaans is dit een goed moment om te toosten op de hernieuwde kennismaking.’ De zin kwam rechtstreeks uit een horecahandboek, of uit de Michelinids.

‘Ik wol gien borsten,’ zei Nicole. Bennie nam een stukje dreuge worst. Ik reikte naar kruimelige stilton. Niemand had van de toffee-kaas genomen.

‘Ik bin gien meisje, ik bin gien vrouw,’ zei Nicole.

‘Oh,’ zei ik.

‘Proost,’ zei Bennie. Hij nipte aan het glas. Bennie bleef ver van drank. Hij toostte voor de gezelligheid.

‘Ik bin ok gien man,’ vervolgde Nicole.

Vader zou ongetwijfeld iets gezegd hebben in de geest van: ie bint een zwienhond. Moeder zou wellicht hysterisch hebben gegild, of onzelveheer om steun hebben gevraagd met: ohgodogodogod.

‘Ik wist al op mijn vijftiende dat ik geen meisje en ook geen jongen was. Ik was een *bet*.’

Ik wist gelijk wat moeder gezegd zou hebben: *Het* hef ok wat. Ik nam een teug van de Riesling spätlese.

‘Now, dat is dan maar zo,’ zei Bennie. Voor hem was het verhaal klaar. Wat viel er nog meer over te zeggen? Niets.

***

De volgende ochtend...

Ik was enigszins verlegen met *bet*.• Om mijn ongemak niet te voeden liet ik Nicole, die in het dagelijks leven Nikkie heette, zo lang slapen als ze wilde. Mijn *bet* nam uitgebreid de tijd voor een was- en schrobbeurt. *Het* prees de luxe badkamer, met bidet, warmwaterbilwassing en infraroodpaneel. Tot mijn verbazing, en die van Bennie, kwam *bet* zeer verzorgd gekleed in de ontbijtkamer. Nette donkerblauwe plooibroek zonder omslagen, roze hemd met de bovenste twee knoopjes los, zodat de rozenkrans om haar hals zichtbaar was. Het haar droeg *bet* niet langer in een Darwinkelstaart. Het rossige haar had ze in een knoet gedraaid, op de plek waar kapelaans een tonsuur hadden.

‘Ik bewonder jullie gastvrijheid,’ zei Nikkie alsof we vreemden waren. ‘Ik dank jullie alvast voor de warme ontvangst.’ Blijkbaar was het haar Nederlandse dag. Ik vond dat heel plezierig. Bennie maakte het niets uit. Hij sprak en verstond alle talen.

Na het halfzachte ei, twee geroosterde boterhammen met natte pruimenjam• en na de tweede kop zwarte koffie stak Nikkie van wal. Alsof *bet* haar levensverhaal vanbuiten had geleerd, omdat iemand ernaar kon vragen. Bennie en ik hadden niets gevraagd. We hoefden niet alles meer te weten.

‘Ik studeerde al in Wageningen,’ zei Nikkie, ‘Ik was tweedejaars, misschien derdejaars biologie. Voor een stage kon ik naar Zuid-Afrika. Apartheid was nog niet voorbij. Toch ging ik. Ik zei tegen mezelf: je moet er geweest zijn om erover te kunnen oordelen. Mag ik nog een zwarte koffie?’ liet *bet* volgen. ‘Ik ging naar Stellenbosch, en wat ik nu vertel geloof je niet.’

‘In een restaurant kwam ie bruur Piet tegen,’ zei Bennie.
‘Hoe weet je dat? Nikkie zette de koffiekop op tafel. ‘Hoe weet ie dat?’

‘Gewoon,’ zei Bennie.

‘Voor restaurant Sarie Marais zat broer Piet te bedelen. Ik schrok. Ik raakte in toezel. Van schrik gaf ik hem 5 Rand. Ik nam hem mee naar binnen. Piet was uit het opvanghuis van Baden Powell gestuurd – potloodventen• – en zwierf op straat in Stellenbosch. Hij was bang voor de witten en voor de zwarten. Witten in de goot hoorden nergens bij.’

‘Piet was bliede dat e joe zag,’ zei Bennie.

‘Hij was heel blij me te zien,’ herhaalde Nikkie. ‘We bestelden een braai• in Sarie Marais. Ik nam Piet mee naar mijn hostel in het natuurpark. Na een paar dagen was Piet nuchter. Hij zwoer de drank af. Ik regelde een baantje als opzichter in de keuken. Dat ging gemakkelijk. Alle keukenpersoneel was zwart.

De stage in het natuurpark was deels een smoes. Ik wilde van mijn borsten af. In Wageningen en verre omstreken was er geen arts die de ingreep wilde doen. In Stellenbosch was dat geen probleem. Zuid-Afrika liep voorop. De eerste harttransplantatie op een mens gebeurde ook in Zuid-Afrika.’

‘Dr. Barnard,’ zei ik.

‘Apenhart,’ zei Bennie.

‘Dr. Barnard, niet de hartchirurg, maar een volle neef, sneed mijn borsten eraf,’ vervolgde Nikkie.

‘Kun ie ze metnemen?’ vroeg Bennie.

‘Tegen betaling,’ antwoordde Nikkie, ‘Piet wilde mijn borsten graag meenemen: wat had ie mooie borsten, zei hij, maar ik heb er afstand van gedaan. Misschien staan ze nog in het ziekenhuis in een vitrine, op sterk water.’

‘Formaline,’• zei ik. Dat wist ik nog van de lessen scheikunde van Op de Weegh. Het verhaal over *het’s* mooie borsten begon me te vervelen. Ik dacht aan het restaurant met de naam Sarie Marais en de Boeren die in de Tweede Wereldoorlog naar Ceylon waren gedeporteerd. Boeren die Sarie Marais zongen als ode aan het verloren moederland, als waren ze Burghers met hun variant van het volkslied van Hendrik Tollens over

Het Lieve Vaderland. De doringboom, de kameeldoornboom, als metafoor voor thuis. Met enige aanpassing zou Sarie Marais een goede vervanger kunnen zijn voor het Drents volkslied. De *Kakies*, de Britse soldaten in het lied, zouden plaatsmaken voor de bisschoppelijke strijders bij Ane. Misschien een uitdagende opdracht voor derdejaars neerlandistiek.

Bennie bracht een glas water met takjes munt.

Nikkie ging staan en zong Sarie Marais, alsof het lied een keerpunt in haar leven was. Bennie zong uit volle borst mee. Ik bleef zitten.

Sarie Marais

My Sarie Marais is so ver van my hart,
Maar'k hoop om haar weer te sien.
Sy het in die wyk van die Mooirivier gewoon,
Nog voor die oorlog het begin.

O bring my t'rug na die ou Transvaal,
Daar waar my Sarie woon.
Daar onder in die mielies
By die groen doringboom,
Daar woon my Sarie Marais.

Ek was so bang dat die Kakies my sou vang
En ver oor die see wegstuur;
Toe vlug ek na die kant van die Upington se sand
Daar onder langs die Grootrivier.

O bring my trug na die ou Transvaal,
Daar waar my Sarie woon.
Daar onder in die mielies
By die groen doringboom,
Daar woon my Sarie Marais.

Die Kakies 's mos net soos 'n krokodillepes,
Hulle sleep jou altyd water toe;
Hul gooi jou op n skip vir 'n lange, lange trip,
Die Josie weet waarnatoe

O bring my t'rug na die ou Transvaal,
Daar waar my Sarie woon.
Daar onder in die mielies
By die groen doringboom,
Daar woon my Sarie Marais.

Verlossing het bekom en die huistoe gaan was daar,
T'rug na die ou Transvaal;
My liefelingspersoon sal seker daar ook wees
Om my met 'n kus te beloon.

O bring my t'rug na die ou Transvaal,
Daar waar my Sarie woon.
Daar onder in die mielies
By die groen doringboom,
Daar woon my Sarie Marais.

Alea iacta est, dacht ik, en: Eben Haëzer. •

'En Piet?' vroeg ik.

'Piet,' zei Nikkie, 'is in een driestuiverroman terechtgekomen. Wat er precies is gebeurd, dat weet alleen onze lieveheer.' *Het* stak de rechter middelvinger achter het gebedssnoer. 'Piet kreeg ruzie met een zwarte vrouw, Susara Suikerbosrand, in de keuken van het hostel. Hij meende dat hij een beetje verkering met haar had en hij had zijn wit kleurpotlood uit zijn gulp gehaald, heel apart, maar dat kon er bij de kokkin niet in. In een handgemeen en na een messengevecht is Susara Suikerbosrand • leeggebloed en omgekomen. Piet verloor zijn potlood.'

'Rooie piele,' zei Bennie. 'Rooie piele.'

'Piet zonder piele. • *Het*,' zei ik. Nikkie negeerde mijn tussenwerpsel.

'Als Piet naar me had geluisterd en gelijk was vertrokken, had er geen haan naar de dood van de zware vrouw gekraaid. Piet wilde bij mij blijven en een maand later met me terugvliegen naar huis; waar zijn kameeldoringboom (kameeldoorn, *Vachellia erioloba*) bezongen in Sarie Marais dan ook mocht staan. Hij luisterde niet naar me.'

‘En toen?’ vroeg Bennie.
 ‘En toen kwam een politiewagen met zwarte agenten. Ze namen Piet mee. Ik was op dat moment in het natuurpark, anders hadden ze mij misschien ook meegenomen.’
 ‘En toen?’ vroeg Bennie.
 ‘En toen ik met de landrover terugkwam uit het park zag ik Piet aan de tak van een Ginkgo biloba hangen. De gulp...’
 ‘En toen?’ vroeg Bennie.
 ‘En toen heb ik mijn koffer gepakt,’ zei Nikkie.
 ‘Jammer daj joen blanke borsten in Zuud-Afrika achterlaoten hebben,’ zei Bennie, ‘en de rooie piele van Piet.’

***

’t Vrömmes dat heur börsten in de achtertune holdt

- *Waorumme hol ie oen börsten in de achtertune?*
 Tja, ’t is een manlu-maatschappij, niet?
 - *Ja, dat wee’k, mar kuj ok uutleggen ...*
 Zeker, ik zal ’t uutleggen, zeker:
 Umdat ’t een manlu-maatschappij is
 Mit al dat gedonder over börsten
 He’k besleuten mien twei börsten in de achtertune te holden
 En een paar keer per dag gao’k mit heur an de wandel
 In de regel an een ende touw mar ok wel ies gewoon lös
 En dan springt ze op en dale en steigert ze een beetien
 En op die maniere kriegt de manlu heur gerak mit dat börstengegloep
 En dan kan ik mooi deurgaon mit mien aandere bezigheden.
 Vrugger leut ik ze ’s nachts buten onder de prachtige steerns
 Mar toen kreupen der kleine mannegies hen binnen over de muren
 Ik hebbe wel wat aans an de kop as mien börsten:
     Australië - bijveurbield - Australië:
 Um oe de waarheid te zeggen, ik dëenke hiel vake an Australië!
 - *Dankewel daj mit oens praoten wolden, juffrouw Delia Fair*

(Paul Durcan, vertaling Martin Koster, *Hotel an’t spoor.*)

***

Na twee dagen normaliseerde de omgang met elkaar. Nikkie had het verhaal in herhaling verteld. Bennie en ik werden getraakteerd op kleine variaties en uitweidingen van een gebutst leven. *Het* was biologie gaan studeren door het lichtend voorbeeld van Op de Weegh, die later in een terugblik op zijn loopbaan schreef:•

Ik gun iedereen in zijn leven minstens één,
Liefst twee of meer goede onderwijzers of leraren.

En verderop:

Wat, telt zijn de krassen op de ziel, waar vooral docenten en soms ook leerlingen voor hebben gezorgd.

Nikkie vroeg niets. Ik dacht aan een Perzische wijsheid uit *De rozentuin*.

Het spreken heeft een begin en een eind;
Onderbreek geen betoog met een eigen woord.
Wie behoedzaam is, beschaafd en verstandig,
Blijft zwijgen zolang hij een ander hoort.

Af en toe vertelde ik uit mezelf iets over mijn wedervaren. Elke ontboezeming was voor *het* aanleiding om het eigen verhaal te vervolmaken. *Het* had een gelukkige jeugd gehad aan de Kanaalweg in De Peel en aan de Limietweg in Barger-Compas. Om *het's* droom niet te verstoren beaamde ik *het* gevoelens. Schreef immers Johan Fabricius niet *Dromen is ook leven?* Ook al eindigde dat verhaal voor sommigen in een nachtmerrie.

Het's volgende bestemming was broer Jans in Frederiksoord. Nikkie zou Tamara vragen ook een schilderij voor *het* te maken. Een titel had *het*, naar analogie van DIT IS GIEN PIEP, al in gedachten: DIT IS HET. *HET HEF OK WAT*, dacht ik, zou ook een passende titel zijn. Over de afbeelding in acryl had ik nog geen gedachten. *Het* gaf me een gefiguurzaagd blad

van de *Ginkgo biloba*. Het was de enige tastbare herinnering die Piet had nagelaten.

Bij haar afscheid overhandigde *het* me *het's* dissertatie *Investigation in the Life Cycle of Davidia involucrata*, een kloek boek over de zakdoekjesboom, ook bekend als vaantjesboom, en, omdat *het's* proefschrift wellicht te moeilijk voor me was, gaf *het* me een nummer van *Fragment*,• een glossy tijdschrift van beeldengalerij *Het Depot voor beeldende kunst* in Wageningen, geheel gewijd aan het menselijk lichaam. Steenhouwers, boetseerders, bronsgieters en anderen verbeeldden het lichaam, de torso, het hoofd en de ledematen vanuit een eigenzinnige invalshoek. Ambachtelijk werk. Details om het grote geheel te kunnen zien en ervaren. Het leek mij meer dan de reis waard om het werk in het echt te bekijken, naast Arboretum de Dreijen, de tuin met *Ginkgo biloba* en met misschien een doringboom of een zakdoekjesboom• om een naam in de bast te snijden.

Fragment verplaatste me naar een mij onbekende wereld. Wat zou het prachtig zijn om ter verpoozing ook zo'n eernschtig magazine te maken. Goed voorbeeld doet goed volgen, dacht ik. Ieder mens (m/x/v) verdient een *Poëze*.

Drie dagen na *het's* bezoek pakte ik de draad op. Ik wandelde van De Peel naar Vader en Moeder. Ik was van plan om mijn ouders over Nicole/Nikkie en over Piet te vertellen. Op de staplaats tussen hun ligbedden zweeg ik. Ik hoorde de afgeknepen stem van Piet. “Waor is mien piele?”

Ik knielde op het aangeharkte pad en boog naar links, naar Vader, naar rechts, naar Moeder en naar voren, naar de open kapel met de Verlosser aan het kruis. Hardop riep ik: ‘Biloba, biloba, biloba.’

Winterkraaien echoënden me.

Op beide zerken plaatste ik een vaasje met narcissen.

***

*** Taal en cultureel domein ***

Na de familieperikelen was ik toe aan enig academisch vertier; aan intellectuele inspanningen. Het pension liet ik grotendeels aan Bennie. Af en toe verrichtte ik hand-en-spandiensten. Als het kon trok ik me terug achter mijn bureau of zocht ik een stille plek onder de parasol om te lezen en na te denken. Ik dacht na over dood en religie in regioromans als onderwerp voor lessen na de zomervakantie. Misschien kon ik de onderwerpen combineren, immers; religie is een – nogal omslachtige – manier om met sterfelijkheid om te gaan. Een plan van aanpak had ik nog niet. Voor meditatie en verheldering wandelde ik geregeld heen en terug naar Erica om mijn hoofd van ruis te bevrijden. Soms liep ik retour langs de Pandiek, andere keren nam ik een ruime omweg. Ik was benieuwd welk onderwerp zich zou melden.

Ik wandelde op een mooie zomerdag via Zandpol en Nieuw-Amsterdam, langs de zuidzijde van de Verlengde Hoogeveense vaart, over de sluis in Erica langs voorheen de Veenschapswieke, langs het zwembad om op de Kerklaan terecht te komen. Ik had fourage mee, boterhammen, een appel en een flesje water. Horeca was niet aan me besteed. Ik hield niet van rokers op het terras en niet van behangmuziek. Misschien was ik vooral allergisch voor: “Wat kan ik voor jou betekenen?” met nog grotere weerzin tegen: “Zeg het maar.” of, “Koffie met wat der bij?”. Alle inspanningen van bestuurders van de oerprovincie ten spijt wilde het nog niet lukken om bediening in cafés en restaurants op een beschaafder peil te krijgen; de oergewoontes bleken hardnekkig.

Beschaving, hoewel dat begrip, net als gemanierdheid, geen eenduidig definitie kent, is volgens mij af te meten aan de taal van obers. Zakelijke en financieel-economische betrokkenheid bij gasten, hoe nodig ook, stond me tegen. Misschien verwachtte ik van de *locals* ten onrechte enige hartelijkheid die uitsteeg boven het familiale banale van

ons-kent-ons. “Hoe is’t met de vrouw?” Achterna kreeg ik wellicht wat ik gaf; ik liep niet over van warme omhelzingen. Hugs waren niet aan me besteed. Het platte zat diep in me verankerd. Mijn hartelijkheid reserveerde ik vooral voor mezelf; nog steeds.

Halverwege mijn wandeling vond ik me terug in kerkenbos, ooit aangelegd door pastoor Vroom, zo treffend beschreven door Willehad Kocks in zijn *100 jaar (katholieke) Hiërarchie in Drenthe*.

***

Aanplant kerkbos•

De noodkerk waaide in 1870 bij een vrij sterke stormwind om. Men wilde deze herbouwen als bergplaats, doch pastoor Vroom wist gedaan te krijgen dat dit onooglijk geval niet weer werd opgericht, men bouwde een nieuwe schuur achter de pastorie en de ingang van de pastorie werd in het midden gelegd. Dan komt het jaar 1871.

De ijverige pastoor vond de omgeving van kerk en pastorie vrij troosteloos. Met zijn parochianen begon hij aan het omspitten van de grond rondom de kerk, liet een vijver aanleggen en begon met het planten van het Ericase kerkbos tot vandaag een sieraad voor de verre omgeving. Dit bos had de volle aandacht van geheel zijn pastoraat. Van heinde en ver werden bomen aangevoerd, dan weer kreeg hij wat planten gratis, dan weer kocht hij er, en er stond geen boom in het mooie bos of elke boom en struik werd door hem persoonlijk geplaatst en geplant.

Hij was deskundig in bosaanplanting en had een goede smaak zodat reeds enkele jaren daarna het groene bos een heerlijke oase was op de kale hoogveenvlakte.

***

Ik kende in het kerkbos de blokhut als oase van de scouting, waar ik me als “kabouter” nooit op mijn plek had gevoeld.

Ik was geen meisjes-meisje, en misschien was ik ook geen jongens-meisje. In die jaren bestonden nog geen vragen over gender en identiteit. Het lichaam was geen onderwerp van gesprek, althans niet in de Zuidoosthoek zoals ik die kende en ervoer. Langs de paden, als een reeweg• aangepast voor verkeer naar het kerkhof achterin het bos, stonden nog steeds de beuken uit mijn kindertijd. De initialen en hartjes waren meegegroeid en leken op littekens van een doorleefd bestaan. (Cliché.) In de bomen zag ik geen verse inkepingen; pubers hadden andere manieren om hun hartstochten te ventileren. Afkortingen waren niet meer nodig sinds: I love you, yeah, yeah, yeah. In het kerkbos, onlangs uitgedund en door Hongaarse varkens van bramenunderwood ontdaan – nergens overwoekerde paden waar Ibsen over schreef – zag ik naast beuken voornamelijk eiken en een enkele dennenboom. Direct achter de kerk en de pastorie bleef de diversiteit aan planten en struiken beperkt tot varens, rododendrons en hortensia's. De vijver van pastoor Vroom had ik in mijn kinderjaren nooit gezien, misschien was die ooit op de plek van de kuil van het openluchttheater, direct achter de pastorie; ontworpen door de katholieke architect Steeneken, de vader van de vertaler van *Rothmaler's flora*. Zo greep alles als los zand in elkaar.

Gehurkt plaste ik naast de blokhut, met zicht op het aardappelveld naast het bos. Opluchting was mijn deel, maar niet alle spanning gleed uit me weg. Ik at een boterham. Ik at de appel. Op de stem in mijn hoofd na was het stil. Waarvoor was ik naar deze plek gekomen? *La famille respectait sa solitude; le demon pas.*• De zin op de openingspagina van *Les faux monnayeurs* van André Gide was geheel op mij van toepassing.

De beukenhaag, zo karakteristiek voor Drentse begraafplaatsen, was gerooid. Voorouders lagen niet langer “achter de beukenhege” maar waren omzoomd door een onlangs aangeplante laurier, nog geen knie hoog en nog kleinere rododendrons. Het toegangshek naar de dodenakker was gebleven; geheel overbodig. De begraafplaats was van alle kanten vrij te betreden tussen

zonsopkomst en zonsondergang, en voor wie durfde ook in de nacht. Naast de poort was een kraan met een gieter. Wie wilde kon bloemen water geven, zerken wassen en doden besprenkelen. Wijwater was gratis in de kerk af te halen. Tegen een berghokje voor harken, vazen en gieters stond een spade in een hoop geel zand. Ik zocht tevergeefs naar een kinderschepje om zand mee op een kist te strooien. Het hoofdpad naar de openluchtkapel was recentelijk aangeharkt. Ik zag geen voetstappen in het zand.

Links en rechts rustten de kolonisten en hun nazaten; opgetekend door pastoor Vroom.

Tim, Veltrop, Wittendorp, Tappel, Rohlink, Buseman, Vinkers, Beukers, Schepers, Peters, Vaarweg, Schnieders, Broekman, Bert, Roeven, Plas, Töler, Höppe, Wehkamp, Peters, Wijermars, Maatje, Veltrop, Juster, Slepers, Berendsen, Rohlink, Stout, Kuhl, Bruns, Sibum, Berendsen, Sommer, Bakker, Brouwer, Wesselink, Heijnen en Ellenbeek, Staarman, Lankhorst, Blauwgeers, Assen, Middendorp en Sibum (3 gezinnen), van Os, Peters, van Limbeek, Lovers, van Ommen, Prinsen, Wessels, Wesselink, Moes, Vos, Wittendorp, Blauwgeers. Masenier, Hijeman, Postema, Kröze, Kerkhof, Jansen, Pelekens, Meijer, Enkt, van Omen, Buseman, Waanders, Korten, Binkhuis, van Leeuwen en Bückner.

Genoeg om het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE voor een belangrijk deel te vullen.

Ik liep naar voren. Vader en moeder lagen aan weerszijden van het hoofdpad op de tweede rij. Het kappelletje was kort geleden tien meter naar achteren verplaatst tot aan de sloot en de lager gelegen akker die zich uitstrekte tot Klazienaveen. Uit de fabriekspijpen van Rademaker en van de Purit steeg witte rook steil omhoog. Het was windstil. Ieder kon me horen. Het had er alle schijn van dat ik de leeftijd had bereikt dat ik mijn vader en moeder vragen wilde stellen; vragen waarvan ik geen weet had toen ze nog in leven waren. Ik

had er alle vertrouwen in dat de antwoorden bij me zouden komen. Alles is overal voor wie hoort, ziet en vooral zwijgt.

Besluiteloos stond ik tussen vader en moeder. Ik wist niet wat te zeggen. Net als bij mijn vorige visite wilde ik niet in detail over Piet spreken. Ik wilde niets zeggen over Nicole die als Nikkie door het leven ging, net als wij op weg naar de dood.

Niet communiceren over wat iedereen al wist, zo had ik dat geleerd. Over wat je wel wist kon je ook beter zwijgen. Resteerden gesprekken over triviale zaken in het heden waar niemand aanstoot aan kon nemen. “Mooi weer.” en “Lange dagen.” “De eerpel staon der schier bij. Wel wat dreuge.” in de zomer. Of “Kold.” en “De dagen wordt al weer korter.” of “Vorst an de grond.” Bij die laatste opmerking dacht ik immer aan koning of koningin, en aan de vaste uitdrukking van mijn vader: arbeid adelt, maar adel arbeitet niet.

Misschien overdrijf ik. Misschien leefde ik in een andere, mij vreemde wereld. Als ik iets anders probeerde te zeggen hoorde ik: “Bij joe moet het altied argens over gaon. Praot iens gewoon.” De meest intieme gesprekken gingen nergens over. Als ik al eens vroeg: en hoe was de ontmoeting, of: hoe was de voetbalwedstrijd? kreeg ik te horen: gezellig, en: mooi. Ook vakantiebelevissen beperkten zich tot het weer, files, bekeuringen, diarree en het aantal reiskilometers. Zelden hoorde ik nieuwe inzichten. Ik leerde dat ik me enkel door mezelf kon laten verrassen.

‘Oenze Piet is in Zuud-Afrika deur zwarten ophangen,’ zei ik. Ik fluisterde, maar de boodschap werd niettemin gehoord.

‘Zwienhonden,’ hoorde ik vader zeggen.

‘Oh godogodogod,’ riep moeder. Het vaasje verlepte narcissen trilde op de grafzerk.

Nu dit schaap over de dam was vervolgde ik: ‘Nicole is gien man en ok gien vrouw. Ze is een *bet*.’

Het bleef lang stil. Ik herhaalde: ‘Nicole is gien man en ok gien vrouw. Het hef in Zuud-Afrika deur Dr. Barnard de borsten vot laoten snieden. Nicole is een *bet*. Ze nuumt heurzolf Nikkie. Aander lu zegt ok Nikkie.’

‘Zwienhond,’ riep vader.

‘Het hef ok wat. Oh godogodogod.’ Moeder fluisterde.

Ik voelde me opgelucht. Het was alsof ik een soort van eeuwig zwijgen had doorbroken. Ik had, in navolging van de lessen van Op de Weegh, van mijn hart geen moordkuil gemaakt. Op een eenvoudige vraag is een eenvoudig antwoord nodig. Er zijn geen moeilijke vragen.

Vader en moeder zwegen. Ik schraapte met mijn linkervoet over het aangeharkte pad, als wilde ik een vraag blootleggen. Ik wees naar de roodstenen muur met nisjes rechts van het kapelletje.

‘Dat stiet der nog niet zo lange,’ zei ik. ‘Waor is dat veur?’

‘Fratsen’ zei vader.

‘Urnen,’ zei moeder. ‘As is niet enkeld verbrande turf.’

‘As zijt gij en tot as zult gij wederkeren,’ antwoordde ik.

‘Zwienhonden,’ hoorde ik vader zeggen.

‘Oh godogodogod,’ fluisterde moeder. Het was me niet helder of ze vader de mond wilde snoeren, of dat ze moeite had met lijkverbranding. In haar leven was crematie verboden voor katholieken, pas na haar dood mocht verbranding van het stoffelijk overschot; op voorwaarde dat de as niet in een amulet of armband werd verwerkt, laat staan in een rozenkrans.

Tot 1963 gold een verbod op crematie binnen de katholieke kerk. Toch wil het Vaticaan meegaan met de tijd, omdat steeds vaker gekozen wordt voor een crematie. Daarom staat het Vaticaan dit toe in de nieuwe instructie, mits dit niet wordt gedaan “als antireligieuze daad”.

Voorwaarde voor een katholieke crematie is dat de as op een heilige plek bewaard moet worden. Dat wil zeggen dat de urn moet worden bijgezet op een begraafplaats of een andere gewijde plek.

In de instructie staat dat het verstrooien van de as, het mee naar huis nemen van de urn of het verdelen van de as onder de nabestaanden niet is toegestaan. Ook het verwerken van de as in sieraden of andere memento’s wordt nadrukkelijk verboden door het Vaticaan.

‘En die koperen plaat op de muur? vroeg ik. Ik kon vanaf mijn plek de gegraveerde letters niet lezen.

Het bleef lang stil. Het had er alle schijn van dat ik een eenvoudige vraag had gesteld. Ik vroeg opnieuw. ‘Of weet ie dat niet?’

‘Floris,’ hoorde ik vader plechtig zeggen. Ik herkende zijn stem nauwelijks.

‘Floris,’ zei moeder. Haar stem klonk afgeknepen, mij zo vertrouwd. ‘Floris.’

‘Floris?’ vroeg ik zo onbevangen mogelijk. Ik rook onraad.

‘Weet ie dat niet wicht?’ Vader draaide zich op zijn zij. Ik kon niet horen of hij mij de rug toekeerde.

‘Moeder?’ zei ik. Mijn stem schoot omhoog, als was het moeders stem.

Ik hoor mijn moeders stem

O dood die waarheid zijt.

Nader tot U

‘Oens Floris. Mien eerste kind. Hij was dood veur e doopt was, Floris de eerste.’

‘Floriske,’ zei ik. ‘Floriske. Floriske de tweede.’ De kassa rinkelde, de munten rolden in de collecteschaal. Ik won de jackpot.

‘Floris is buten de beukenhege in de grond stopt, op de plek van de krane en de gieters,’ zei vader. ‘Zunder kruus en zunder naam op het graf. De zwienhonden.’

‘Oh godogodogod,’ fluisterde moeder. ‘In de Naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.’

‘De zwienhonden,’ herhaalde vader. Hij ging op zijn buik liggen.

‘Laat ons bidden,’ hoorde ik mezelf zeggen. ‘Nu weet ik, wie gij zijt.’ Ik knielde op het pad. Na het: in de Eeuwen der Eeuwen. Amen. liep ik naar de koperen plaat.

Voor Gods ZION
ALLE KINDEREN GELIJK

Vroeger werden doodgeboren kinderen niet op het kerkhof begraven, in gewijde grond, maar weggestopt 'achter de heg'. Zonder naam, want ze waren nog niet gedoopt. De vader moest zelf de kuil delven om zijn kindje te begraven. Vergeten werd dat kind nooit, zeker niet door de moeder en de vader en de broertjes en de zusjes.

Nee, die tekst was nergens op de dodenakker te vinden. Ik zag een zuil met een engel en een zuil met een gedicht dat het niet tot poëzie zou schaffen.

Mijn kindje

Een engel haalde jou weer op,
mijn kindje, dat niet mocht blijven.
Een verdriet, zo groot, zo pijnlijk,
door niemand te beschrijven.

Ik draag je mee, nu in mijn hart,
denk altijd met liefde aan jou,
Zodat je, totdat we elkaar weerzien,
zult voelen, dat ik van je hou

Roomse excuses voor de verwerping van het zielenheil van gestorven en ongedoopte kinderen. Goedmakertje. Later vond ik in de burgerlijke stand mijn voorganger: N.N. 25 januari 1949. Nomen Nescio: Floris. Floris in een schoenendeuze naar het kerkhof gebracht en door vader eigenhandig ondergespit. Ik dacht kort aan mijn obsessie voor nieuwe schoenen, telkens als er een heftige gebeurtenis was geweest, of zich aankondigde. Ik dacht aan mijn schoendozen met ansichtkaarten en krantenknipsels. Ik dacht aan Kalmunai, aan Singh Singh, aan Gustav. Het verleden liet me niet met rust. Pas na mijn dood zouden de graven van vader en moeder worden geruimd. Voor mij te laat om mijn herinnering aan mijn verwekkers te wissen. De graven van Hansoom en van zijn moeder Anna

Catharina Veltrop, oma van de pensionhoudster, hadden al plaatsgemaakt voor de latere generaties. Ik kon elk moment aanschuiven, er was plek zat.

Ik haalde de spade uit de zandhoop bij de kraan. Midden op het pad, tussen de rustplaatsen van vader en moeder groef ik een kuil. Zestig centimeter onder het maaiveld vertrouwde ik Piet's gefiguurzaagd blad van de *Ginkgo biloba* aan de aarde toe. Ik strooide een handvol zand over het houten blad. Midden op het pad tussen de verweerde graven strooide Seamus Heaney een handvol zand op het graf van moeder en van vader.

Vreemd hoe iets in het verschiet, eenmaal beseft,
Verandert in iets dat je al kende;
En hoe wat aangetroffen wordt slechts kenbaar is

In het licht van waar je doorheen bent gegaan
De zevende hemel is misschien
De hele waarheid van een tot stand gebracht zesde zintuig.

Althans, wanneer het licht over me heen spoelt
Zoals die keer op de weg buiten Coleraine
Waar de wind zouter werd, de lucht gejaagder

En zilverlamé sidderde op de Bann.
Midden in de vaargeul tussen de geverfde palen.
Die dag zal ik in de pas lopen met wat mij ontglipte.

Anderhalf uur later was ik terug in De Peel.
'Wus ie dat niet?' vroeg Bennie. 'Elk wus het.'

***

Bennie had Chicken Curry Madras gemaakt, met Basmati rijst. Alsof hij mijn stemming aanvoelde schonk hij Riesling spätlese, zoete witte wijn. Als geheelonthouders zaten we buiten onder de parasol en zwegen. Ik wilde veel vertellen; waarvoor zou ik? Ik had Bennie kunnen bevragen: waarvoor zou ik? Op eenvoudige vragen zou ik enkel eenvoudige antwoorden krijgen. Ik trok mijn wandelschoenen uit en keek naar mijn gezwollen voeten.

‘Za’k joen voeten masseren?’ vroeg Bennie.

Het: nee, lag me op de tong bestorven.

‘Graag,’ zei ik. ‘Heel graag.’

Bennie haalde een wasteltje met warm water. Hij waste mijn voeten, wreef ze droog en koesterde ze met olie, alsof hij nooit anders had gedaan.

‘Lekker,’ zei ik.

‘Gewoon lekker,’• gnees Bennie.

Bij Fokkema aan de andere kant van het Dommerskanaal hinnikte een veulen.

‘Achteraf,’ zei ik.

‘Achternao,’ zei Bennie voor ik mijn zin af kon maken.

‘Achternao kiek ie een koe in de kont. Het is merakel veul beter achternao joezolf in de kont te kieken.’

Ik zweeg. Bennie gaf een eenvoudig antwoord op een moeilijke vraag.

Nog diezelfde avond begon ik aan een les over communicatie en dood. Misschien geschikt voor *Zacht Lavijid*, *Hollands Maandblad*, *De Groene Amsterdammer*, *Raster*, of welk ander tijdschrift dan ook; vooral geschikt voor mezelf.

***

*** Opstel of Essay? ***

Concept nog ter consultatie door Scheuper

Wat ik nog zeggen wol•

Over communicatie

Van particuliere ervaringen naar mondiale
patronen

Ik verken de oorsprong van mijn eigen taal, van mijn eigen vocabulaire en van mijn eigen particuliere grammatica. Ik verken taal als bron van misverstaan. Taal als het gemankeerde paspoort naar de ander en naar mezelf.

Einde van taal

Wie de klink van de deur loslaat en de hand aan zichzelf slaat laat de blijvers een finale en heldere boodschap na: “Ik ben niet meer in levenden lijve onder ons. Mijn gesproken taal, mimiek en lichaamstaal is niet meer hoorbaar, niet meer zichtbaar, niet meer voelbaar. Wat rest is mijn nalatenschap in beeld, geluid, schrift, digitale bytes en pieces en in cerebrale neurologische herinnering. Een van pijlers van taal tussen mij en u is verdwenen. Mijn lichaamstaal zwijgt voor eeuwig als de deksel op de kist is vastgeschroefd.”

De tweezijdigheid van de communicatie is na de dood niet meer aanwezig. De doorlevers communiceren voortaan met elkaar, met zichzelf. De innerlijke stem heeft niet steeds aan zichzelf genoeg om eigen en andermans leven te leren begrijpen, maar er is geen andere keuze, dan met zichzelf in het reine proberen te komen – niet enkel bij een sterfgeval. Alle vragen, verwensingen, verlangens en wat je nog had willen zeggen, komen onherroepelijk terug bij de eigen ziel en bij dat deel van de overledene dat de blijvers aan zichzelf hebben toegevoegd. De dood van partner en tegenspeler zet de

eenzijdigheid van de communicatie in het spotlight nadat het stoffelijk overschot uit het zicht is verdwenen.

Levende taal

Taal, in welke vorm dan ook, biedt een uitweg uit de niche van verwarring, angst en boosheid. Taal wijst een weg naar berusting en opluchting. Taal is de bevrijdende speeltuin voor de dolende homo ludens. Taal is grensoverschrijdend gereedschap; een paspoort naar zielenrust. De ene taal gebruikt meer woorden dan de andere. In de Olde Laandschap, de oude benaming voor Drenthe, waren weinig woorden nodig om veel te zeggen.

‘Piet Peppeling hef zuch verdaon.’

‘Ja.’

‘Op de deel.’

‘Ja.’

‘In de hanebalken.’

‘Zien eigen hof.’

‘Ja.’

Een dialoog uit de jaren vijftig van de vorige eeuw. Een keuterboer van twee zandpaden verder heeft zich in het zicht van zijn koeien met een touw in de schuur van zijn boerderij verhangen. De burens maken melding van het voorval. Zoiets gebeurt.

‘Hij was allent.’

Na de mededeling is er koffie met een plak gemberkoek. Traditiegetrouw is er later op de dag tijd voor een kwartier achter de pette. Na het middagdutje wachten de koeien tevergeefs op de koude handen van de boer. Melkenstied. Gelukkig is er altijd is er een ander om de lege plek in te nemen. Altied.

Het bericht van het sterfgeval is gecommuniceerd. Emoties zijn niet aan de berichtgeving af te lezen. Op de Drentse

zandgrond was geen behoefte aan emoties; niet aan zichtbare emoties.

‘Wat een boer niet kent, dat eet hij niet.’

Alles wat niet te beïnvloeden was werd voor voldongen feit aangenomen.

‘Klaor.’

En.

‘Had niet hoofd.’

‘Ja.’

‘Was nargens veur neudig.’

‘Ja.’

Een dialoog na de begrafenis. Krentenstoet en koffie.

‘We gaot op huus an.’

‘Alles giet deur.’

‘Alles.’

Vaak. Soms. Niet altijd had alles zijn natuurlijk verloop.

*

Taal is onderdak voor de stateloze in het leven dat verder zal gaan, zoals Gunnar Ekelof in het Zweeds dicht in vertaling van H.C. ten Berge en Marguerite Törnquist.

Een werkelijkheid

(Gedroomd)

Ik geloof niet in een leven hierna

Ik geloof in dit leven

En nu, sinds het sap niet meer werkt en ik de nazomer,

mijn jaargetij, bereikt heb herinner ik mij
hoe beangst ik vroeger de krekels vond tsjirpen,
vindt dat niet langer

Het schemert al.

En het smalle rood-doorschoten lint van de landweg
verdwijnt in geboomte, komt uit geboomte te voorschijn:

Na iedere wending een eigen mysterie
van kleur en van licht

Het is fijn om te lopen

Een oude omheining loopt mee

Dit is het uur waarop de stenen het beste denken

Dit is het uur waarop dat grote wezen

ademt en geurt. Wat een kleuren in de schemering!

Braaklanden lila, de stenen in mijmerig blauwe tinten

en het loofwoud zo rijk aan nuances

als was het zijn eigen gesuis!

Een geel blad is nog een kleinood

Aan de ene kant van het pad een korenveld

en aan de andere kant een naaldwoud

en het koren geel tot rood en goudbruin in de schoven

en het zandrode pad, ik houd van zulke simpele paden

alleen voor wandelaars en grove karren achter brave paarden

Zulke paden zijn mij net zo lief als elke levenswijsheid

En ieder landschap, iedere speling in het landschap houdt

alle mogelijke landschappen in

en dit leven houdt alle mogelijke levens in:

Van de krekels, de glimworm, de das - als het denkbare leven

En dit is het leven dat verder zal gaan, verder gaat,

verder en verder omhoog ook, in andere sferen

Daar speelt nu dit leven zich af

Dat ook het leven van avondgewolkte en sterren bevolkte
werelden is,

En het leven van onzichtbaren en doden,

Want een ander leven is er niet:

Allen leven zij en moeten leven

En ieder geeft van zijn leven aan ieder en leent aan ieder zijn licht

En ieder verbergt voor ieder zijn licht en leeft van en op
iedereen
En dat is geen goed en geen kwaad
Het is slechts
Er is gelukgevoel dat zelden komt maar toch komt
Er is dat getuigenis van onze waarneming
En het feit dat je bestaat.
Vluchtig is alle bewustzijn
Maar vluchtig is niet tevergeefs.
Zo eindigt mijn bucolisch lied.

Achternao

De vraag naar waarom, waarvoor, waarheen blijft achterwege. Niemand maakt zich druk over voldongen feiten. Achteraf wordt steevast gevolgd door: kiek ie een koe in de kont. De boeren, de burgers en de buitenlui waren gewend koeien in de kont te kijken. En in de kont van paarden, als de landbouwers op de dissel van de wupkar zaten en aardappelen, bieten, stro van het land naar de schuur reden. Koudbloedige Belgen, stevige paarden met kort grijsbruin haar en een zwarte kortgeknipte bolstaart boven de paardenkont en de kut van de merrie. Wat was er rustgevender dan kijken naar het schommelen van de brede kont? Wat was kalmerender dan de harmonische trilling van de staartbol, als was het een metronoom of een heen-en-weergaande wijsvinger van een EMDR-therapeut. •

Anderen

In 1952 bezoeken John Y. Keur en Dorothy L. Keur – hij hoogleraar fysische geografie, zij hoogleraar antropologie – gedurende dat jaar de 58 gezinnen van Anderen. Alle inwoners van het Drentse dorp vertellen tijdens de 209 gesprekken over hun afkomst, hun gewoonten en over de omgang met dorpsgenoten en met buitenstaanders. John Keur was een nazaat van Westfriese bollenkwekers en sprak (een beetje) Nederlands.

De communicatie tussen de Zanddrenten onderling bestaat in die jaren vooral uit uitwisseling van praktische zaken. Als er

'echte' problemen zijn is er een opa, oma, vader, moeder om de knoop door te hakken; een (dorps)oudste. Na het besluit is het conflict voorbij. Het oppervlak is gladgestreken; onderhuids gloeit wellicht onmerkbaar een en ander na. Een meisje raakt zwanger. De jongen trouwt de moeder van zijn aanstaand kind. Probleem opgelost. Een boerderij annex winkel gaat in vlammen op. De eigenaar verhangt zich. Niemand kan iets vertellen van het motief. Niemand, ook zijn vrouw niet, heeft ooit met de man over gevoelens en bedenkingen gesproken.

Drenten zijn eerlijke, gastvrije en zedige mensen met een oppervlakkig praktisch gevoel voor humor en met onderontwikkelde leiderschapskwaliteiten, schrijven Keur & Keur in *Diep geworteld*. Drenten zijn sentimentele mensen als het om baby's gaat en om de natuur; net als Twentenaren en Achterhoekers.

Opvoeding

Ik ben geboren in 1950 in de Zuidoosthoek van Drenthe. Mijn vader en moeder volgden wat mijn opvoeding aanging – naar mijn beleving – de beschrijving van Keur & Keur. Tot de leeftijd van een jaar of vijf, schrijven de onderzoekers, kunnen kinderen aandacht en lieve woorden verwachten, daarna is het gedaan met uitingen van genegenheid. Bartje wordt het huis uitgezet als hij weigert voor brune bonen te bidden. Geheel analoog aan de opvoeding van kinderen in Japan, beschreven in *Chrysanthemum and the Sword* van Ruth Benedict. Japanse kinderen die hun ouders te schande maakten, bijvoorbeeld door zich op de lagere school ongehoorzaam te gedragen, hoefden niet weer thuis te komen. Het unieke in Drenthe lijkt universeel.

Moedertaal

In de jaren vijftig en zestig van de voorbije eeuw is mijn taal gevormd. Mijn hoofd en mijn lichaam hebben zich grammatica en woordenschat eigen gemaakt. De woorden en zinnen, aanvankelijk in het dialect, werden mijn eigendom. Ik leerde

ze te gebruiken om me met mijn omgeving te verstaan. Zolang ik me op vertrouwd terrein bevond voldeed mijn taal prima. 'Kan' wist ik, betekent: 'niet aan beginnen. Gaat niet door.' 'Ja' betekent afhankelijk van context alles tussen ja en nee. Een opgetrokken wenkbrauw, een platte hand op tafel of op een knie verandert de betekenis van de woorden. Taalkundigen spreken van meta-communicatie. Anderen horen en zien dubbele boodschappen. Wie wil kan voor deze manier van communiceren waardeoordelen als onbetrouwbaar en 'achter de ellebogen' gebruiken. Dichters schrijven: Lees maar, er staat niet wat er staat. Nee, er staat geen waterstaat. Wat er staat is Iets Anders, of heet ze Iet Sanders?

Meerduidig

Dubbelzinnigheid – dialectiek – is eigen aan gesproken en aan geschreven taal. Die dubbelzinnigheid of meerduidigheid hoort bij de charme van dit eindeloze communicatiegereedschap met frivole opmerkelijkheden in taalrubrieken. Deur lös laoten, sleutel niet omdreien.

De Franse filosoof, dichter en essayist Paul Valéry – hij had een hekel aan proza – schrijft: We begrijpen elkaar omdat we hebben afgesproken dat we elkaar begrijpen. Valéry legt de vinger op de gevoelige plek. Wie mij een lieve vrouw noemt knik ik dankbaar toe. Ik heb mijn hoofd en mijn lichaam geïnstrueerd – het heeft even geduurd voor mijn lichaam 'spontaan' reageerde – om met een glimlach te antwoorden. Ik knik. Ik zwijg. Ik knipper met mijn ogen in een tempo dat bij de spreker (hopelijk) doet vermoeden: ik word blij van je aandacht en je woorden. Mijn geconditioneerd hoofd denkt heel anders over dat *lieve* woord uit mijn vocabulaire. Mijn hoofd heeft een geheel eigen connotatie bij *lieve*. Voor mij betekent dat woord *lieve*, door gebeurtenissen uit een verleden, het tegendeel van wat het woordenboek der Nederlandse taal vermeldt. Als iemand mij een *lieve* vrouw noemt haal ik de betekenis uit de Van Dale naar de voorgrond. Met die afgesproken betekenis in de standaardtaal kan ik leven in de dagelijkse omgang. Wat

mijn lichaam en geest mij zeggen houd ik voor mij. Ik mijd conflicten, al lijkt tegendraadsheid mij buiten mijn wil met regelmaat te zoeken.

Lieve is, net als alle andere gesproken en geschreven woorden, geen particulier bezit. Elk woord dat een brug slaat, of probeert te slaan, is eigendom van de spreker en de luisteraar met een particuliere betekenis.

‘Taal ligt op de grens tussen mijzelf en de ander. Het woord in taal is voor de helft van iemand anders.’

Die wijsheid heb ik uit *The Poet’s Story* van Howard Moss met korte verhalen van gerenommeerde dichters. Ik las boeken over en van Andrei Bitov, een Russische schrijver in wie ik mij herken, als ben ik hém; met een *Life in Windy Weather* in mijn hoofd spreek ik zijn taal en hij de mijne. Wie ‘*lieve*’ over zijn of haar lippen laat gaan, geeft het woord aan een ander. De ander kan het woord naar eigen waarde schatten. De regels van de scrabble-woordwaarde verschillen onderling. Waar de één hoog scoort met *lieve* blijft bij de ander rubbish over.

Een emmer stront

Het grootste deel van mijn woordenschat heb ik me voor mijn twintigste jaar eigen gemaakt. Dat eigen maken verdient enige toelichting. Kinderlijke beginwoorden als pa, ma, broer, zus, huis, tuin, school, kerk dragen een aura met zich mee. Wie wil mag het lading of context noemen. Ook abstractere termen – waar geen touwtje om te binden is – als geloof, hoop, liefde, vertrouwen, haat, vriendschap, seks dragen een scheepslading achtergrond met zich mee. Nare ervaringen gekoppeld aan deze begrippen verdwijnen niet weer; of toch: door naar de EMDR-kont van een paard te kijken tijdens een huifkartocht. Omgekeerd geldt dat ook aangename ervaringen bij woorden als natuur, kleuren, geuren, enz... beklijven. De geur van persvoer, van de grup met mest in een koeienstal, de geur van warme koeien en van pas gemolken melk in een emmer, de hoger honinggeur• van klaver, de smaak van zuring roepen

nog steeds aangename gevoelens in me op. Elke koppeling tussen taal en ervaring is er één. Zoals mijn vader zaliger over een aantrekkelijke vrouw zei: “Daar lust ik wel een emmer stront van.” Hij bedoelde niet mijn moeder.

Woorden in vreemde talen, later aangeleerd, heb ik me met minder context eigen gemaakt. I love you is voor mij een zakelijke mededeling. J'ai froid betekent dat ik het koud hebt; de lading: ik wil met je naar bed is mij lange tijd vreemd gebleven.

Michail Sjsjkin noemt dat tekort van taal in zijn essay *De behouden tong*:

Elk woord afzonderlijk en alle woorden tezamen vergroten alleen maar de onmogelijkheid van intertalig begrip en horizontale communicatie.

En:

Sinds de toren van Babel is het de taak van de taal misverstanden te scheppen.

In mijn kinderjaren en de jaren van coming of age heb ik een beperkte woordenschat leren kennen. Daarin ben ik niet uniek. Ik leerde genoeg woorden en zinnen om met mensen in mijn directe omgeving te communiceren. Op het 'land', in het dorp en rond de boerderij kon ik me prima redden. Kreeg ik contact met leeftijdgenoten die een instrument bespeelden en die vertrouwd waren met het notenschrift, dan raakte ik buiten beeld. Kruizen en mollen kende ik – “die boeren waren zo geriffermeerd dat ze het kruus uut de broek sneden” – maar niet de kruizen en mollen van de muzieknotatie. Ik kende sleutels om een deur lös te draaien. Die andere sleutels kende ik niet. Het was me niet gegeven Korinthe te bezoeken en aldaar te verblijven. Ik was een vreemdeling in Jeruzalem; waar ik nog nooit was geweest. – Als ik geschreven had: waar ik nog nooit geweest was, wist iedereen mijn geboorteprovincie. Wat

woordenschat aanging viel ik bij muziek en veel andere zaken terug op mijn variant van de afspraak van Paul Valéry; Ik heb besloten dat ik je begrijp, maar ik weet niet wat je me wilt vertellen. Ook lichaamstaal begreep ik niet. Nog steeds ervaar ik elke aanraking – I love you – als een aanval. MeToo gaf een woord aan wat mijn lichaam mij vertelde: blijf van me of. Nole mi tangere.

Het dialect, mijn moerstaal, klinkt in elke uiting door. Ik verraad mijn afkomst zodra ik mijn mond open doe. Klank, woorden, woordvolgorde vormen een deel van mijn kenbare identiteit. Ze vormen een bron van stereotyperingen en vooroordelen. Bij anderen uit Eldersloo voel ik me een Poepenveendrent uit het Bourtanger Moor.

Particuliere taal

Overgave is de grootste overwinning; ik dacht aan *braken* tot de uitleg volgde. Acceptatie van de eigenheid. Mijn particuliere taal speelde me parten. De Amerikaanse zangeres Nina Simone zong vanuit de slachtofferrol: ‘Oh Lord, don’t let me be misunderstood’. Het is de enige dichtregel uit haar songtekst die me is bijgebleven. Vaak hoorde ik wat niet werd gezegd. De taal van muziek is een geheim voor me. Ik ken geen euforie van de Mattheüs Passion of van welke passion dan ook. Muziek is om te voelen, niet om te begrijpen. Gevoel hoort niet tot mijn sterke kanten. Misschien kan ik van muziek leren houden als ik haar begrijp. Chinees, misschien kan ik van Chinees leren houden; van Tipan Eend bijvoorbeeld.

Mendeleev

Ieder zijn of haar taal. Ik raak euforisch – zij het met mate – van de taal van het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE aan de achterwand in het leslokaal. Ik was nog geen negentien, mijn contexten waren nog niet tot op de millimeter gefixeerd. Ik begreep, dat had ik met mezelf afgesproken, de taal van Mendeleev. De werkelijkheid, de onzichtbare werkelijkheid gevangen in atomen en moleculen met eigen namen en eigen formules. Fantastisch. Ik verslind artikelen

over kwantummechanica, over Onzekerheidsrelatie van Heisenberg,• over een golvend foton dat tegelijkertijd een deeltje is, over majorama-deeltjes die overal tegelijk zijn en aan fascinerende – nader te ontdekken – communicatiewetten gehoorzamen. Ik begrijp de elementaire autistische nano-taal, waarschijnlijk omdat ook wetenschappers niet weten hoe de (sub)atomaire deeltjes eruitzien. Nano-wetenschappers kijken enkel naar eigenschappen, ze oordelen over gedrag, niet over het ZIJN. Dat past me.

Woordenschat

Af en toe probeer ik mijn persoonlijke beslommeringen te vergelijken met de evenementen uit de ‘grote’ wereld. Had ik sociologie, psychologie of antropologie gestudeerd dan had ik wellicht de woordenschat en het instrumentarium gehad om zinnige en ordende opmerking te maken over relaties in de wereldwanorde. Wellicht had ik met de vocabulaire uit die vakken tot hoge abstractie kunnen stijgen, zo hoog dat ik de grenzen van mijn en andermans begrip had overschreden. Al die extra woorden hadden me deskundig gemaakt om met mezelf in begrijpelijke dialoog te blijven. *Community of Causes. Vocabulary of Faith. Paradigm of Mutual Existence.*

De gamma-vocabulaire is voor mij een woordenschat vergelijkbaar met de vocabulaire van besprekers van kunst. Ik lees wat de beschouwer heeft gezien en gevoeld. Ik lees in herhaling wat kunst bij de kenner heeft geraakt. Vaker dan eens haak ik af. Ik versta en ik begrijp de taal niet. Wat kan/ moet ik zien en voelen? Ik ga op bezoek in een museum en zonder uitleg wandel ik langs de kunst. In het restaurant vraag ik me af – na de obligate oprisping: dat kan een aap (ik) ook – wat me is bijgebleven. Wat is me opgevallen in het museum? Ik zag een (verboden) verlengsnoer tussen wandcontactdoos (stopcontact) en de airconditioner (koeling). Ik zag enkel witte bezoekers die ik blanken moet noemen; of juist niet. In de toiletten maak ik een praatje in gebarentaal & mimiek met een getinte schoonmaakdame met een andere woordenschat en met een andere grammatica. Billen afvegen. Doortrekken

(doorspoelen). Gulp dicht (rits omhoog). We begrijpen elkaar.

Zelden verras ik mezelf. Tant pis.

Mukuwa

In Afrika riepen zwarte kindjes Mukuwa naar me – in die jaren daar beneden noemde ik de kindjes bij een nu ongepaste naam – als ik de negerhutjes passeerde. Strooien daken en leem tegen de wanden. Pannen en potten in rekken tegen de buitenwand, als emmers en melkbussen naast de boerderij. Ik voelde me thuis. Ik leerde: thuis is waar ik ben. De taal van de getinten verstond ik niet. Ik meende de lichaamstaal te kunnen lezen. Ik vergiste me. Een glimlach betekende geen vrolijkheid. Een glimlach wilde zeggen: heb je een blokje zeep voor me? En later snapte ik wat J'ai froid betekende. Langzaam werd ik wijzer. Ik was en ben een trage leerling. Ik sprak – tegen mijn onzekerheid – met mezelf af dat ik mezelf begreep.

Cultureel domein

Blanken (witten) gaan nog steeds naar Afrika en elders. Elders komt hier. De taal verandert, vertrouwd cultuur krijgt nieuwere vormen. Uit mijn woordenschat verdwijnen woorden van mijn kindertijd. Naoberschap en mandieligheid verliezen hun betekenis. Andere woorden ondergaan al dan niet geforceerd hetzelfde politiek correcte lot. Een enkele dichter probeert archaïsche woorden levend te houden.

De woorden *bier* of *pils* en *taartje* of *gebak* kenmerkten destijds de sociale klasse. Onderscheid moest er zijn. Onderscheid was er, ook als het overbodig was. Mijn kennismaking met de tropen kwam me van pas in de toiletten van het museum. Ik wist hoe te knikken en te buigen. Maborosi no Hikari. Mijn lichaamstaal nam het woord. Mijn woord was vlees geworden.

Ik zie polarisatie in streek, dorp, provincie, land, unie en tussen continenten; met miscommunicatie als constante bij alle veranderingen. Natuurlijk; overtuigingen kunnen

verschillen. Voor de een is er een hiernamaals, voor de ander is het heden hemel en houvast. Voor de een is er een regelende god of een andere al dan niet grote geest als leider. Voor weer anderen is het ego de eigen leider; voorzien van al dan niet grote geest. *No man can be the ruler of another man's heart.* De één heeft het warm, de ander heeft het koud. De één wil God of Allah, de ander wil geen gebod. De een wil een windmolen op zijn land. De ander wil geen windmolen op het land van die ander.

Bestuurders komen met hun woorden, met hun zinnen en met hun lichaamstaal naar krimpgebieden om de ruimte met hun verhalen te vullen. De toehoorders spreken een andere taal al lijken heen en weer kaatsende woorden verwant.

De ene ware god bestrijdt de andere ware god met voorschriften, geboden, richtlijnen, wensen en verwensingen uit één en hetzelfde boek of uit een ander boek. Bommen aan de broekriem bevrijden met een klap – trek maar aan het touwtje en de lucht wordt fris – strijders en tegenstanders uit het tranendal. De woorden van tegenstrevende partijen en omstanders zijn gelijk: met verschillende betekenissen.

In de wereld van communicatie is het alle dagen en nachten Pinksteren; het feest van de talige geesten. Ieder spreekt een eigen particuliere taal. Met enig geluk begrijpen de burens wat de spreker zeggen wil. Hoe groter de afstand, hoe groter de kans op misverstaan. Begrip en taal – net als subatomaire deeltjes – gehoorzamen aan wetten van kansberekening en waarschijnlijkheid. Overal en altijd gelijktijdig aanwezig in onderlinge wisselwerking en afhankelijkheid.

Wie zwijgt en woorden tussen kaften houdt, rest lichaamstaal; een even zo grote bron van begrip en misverstand. Ook het eigen gelijk krijgt vroeg of laat te maken met tegenspraak. Lichaamstaal zwijgt nooit. Zo krijgt ook de boer in de hanenbalken – nadat hij de deurklink los heeft gelaten – postuum een stem. Zoals Virginia Woolf zegt in *How to Read a Book*; iedereen leest een eigen boek, los van intenties van de schrijver. Die innerlijke communicatie is niet aan plaats

en niet aan tijd gebonden. Wie geluk heeft hoort zichzelf tegenspreken en hoort:

‘Wat ik nog zeggen wol.’

***

Ik las Bennie mijn epistel voor.

‘Achteraf,’ zei ik.

‘Achternao,’ zei Bennie voor ik mijn zin af kon maken.

‘Achternao kiek ie een koe in de kont. Het is merakel veul beter joezolf achternao in de kont te kieken.’

Ik zweeg. Bennie gaf een eenvoudig antwoord op een moeilijke vraag.

***

*** Siep Scheuper belicht ***

Gewaardeerde collega, beste Floriske,

Hartelijk dank voor je beschouwing over taal en cultuur, en een beetje over dood, in de Zuidoosthoek en wijde omgeving. Dank ook voor je vertrouwen in mijn bevindingen. – Vanaf mijn vakantieadres in de Vogezes, les Vosges, zal je niet sparen (Ik (SS) vind je essay maar niks (FvdP) en ik (SS) zal je ook niet afbranden (Ik geef aan hoe ik het zou doen. (FvdP).) Albertine en de kinderen, Keith en Günther, je herinnert je ze ongetwijfeld, varen op wild water en vissen op forel. Ik werk mijn leesachterstand weg onder een uv-parasol van *la vache qui rit*. Spätlese en olijven binnen handbereik en je Chicken in gedachte. Ik heb het warm. Zo ken je mijn triviale achtergrond in den vreemde van waaruit ik je schrijf. Badinerend en bloemig als *farin* (melig) noteer ik wellicht ten overvloede mijn stemming; om de context van mijn opmerkingen aan te geven. Ik weet dat parodie niet je zwakke kant is, daardoor durf ik een relativerende toon aan te slaan. Overigens in het besef dat onder parodie ook een fijngevoeligheid schuil kan gaan. *En avant avec la chèvre*. – Op onderdelen zal ik je prijzen, bij andere zaken die je naar voren brengt zal ik een andere, wellicht voor jou nieuwe invalshoek laten zien. Doe er je voordeel mee, als je wilt.

Allereerst minne punten.

Onhandige start

Prima om van een detail naar algemeenheden te gaan. Ik doe dat zelf ook graag. Minder gelukkig vind ik je voorbeeld. Je invalshoek; de zelf gekozen dood van wanhopige boeren en kruideniers uit een grijs verleden is niet de meest aantrekkelijke opening voor een essay over taal en cultuur. Zo'n begin zou passend zijn bij een essaywedstrijd voor de Joost Zwagermanlezing – de schrijver die door eigen

keuze niet meer onder ons is en jaarlijks met een literair angehauchte opstelwedstrijd in leven wordt gehouden – maar minder geschikt in een cultureel-sociaal betoog over dialect en communicatie. De realistische magie in jouw epistel laat onverlet dat gebrek aan communicatie vaker dan eens ten grondslag ligt aan zo'n daad, waarover ik, net als jij, geen waardeoordeel uitspreek. Leven en laten leven is een van mijn motto's, net als de tegenhanger; *mori et mori*.•

Je zou wellicht een minder beladen invalshoek kunnen kiezen met een introductie over verschillen in cultureel kapitaal, met verwijzing naar een klassenmaatschappij die verder gaat dan de 19e-eeuwse indeling boeren, burgers en buitenlui. Verfijning van standsverschillen in de huidige samenleving kan je betoog over taalontwikkeling ondersteunen. Armoedige omstandigheden in getinte achterstandswijken raken bij opkomende schrijvers steeds meer in de literaire en essayistische mode. Je kunt met (culturele) armoede en laaggeletterdheid in de regio op die golven meedeinen; of zelf golven veroorzaken. Het is zaak nuances niet uit het oog te verliezen; algemenering is zelden gepast. We leven niet meer in de tijden van Jacob van Lennep (1823) met destijds gangbare clichés over Drenthenaren.

De Drenthenaar bezit alle deugden en gebreken welke onafscheidelijk zijn van zijn eenzaam landlijk leven. – Wanneer men in een gering gehucht eene kleine stulp bewoont, zelve onbemiddeld en onkundig is en tot naburen en medeburgers alleen dezulken heeft: wanneer men niet in de gelegenheid is meer grond te bebouwen dan men voor zijn eigen huisgezin van nooden heeft en er dus weinig of niets overschiet om in grootere plaatsen ter markt te brengen, dan kunnen er tusschen zoodanigen en de inwooners van grootere plaatsen weinige of geene nauwe betrekkingen stand grijpen: dan leeren zij de overtollige dingen niet kennen, welke de stedeling als noodzakelijke beschouwt, dan geven zij zich aan de weelde niet over welke deze najaagt; maar leven stil, eenvoudig, onnozel voort als hunne ouders en voorouders deden; verlangen

niet wat zij niet kennen, zijn onbezorgd voor het vervolg, en geven weer aan hun nakroost hetzelfde voorbeeld dat zij van hun voorgeslacht ontvangen hebben.

En:

Bij al de deugden welke de Drenthenaar uit routine bezit, voegen zich als tegenbeelden onverschil voor het vreemde, gehechtheid aan den ouden sleur, tegenzin in het beproeven van iets nieuws, en in één woord al die geringe doch ware gebreken welke uit den aard van zijn leven voortvloeijen.

Jacob van Lennep, *Nederland in den goeden ouden tijd*.
dbnl.org

Je kunt veel duiden en tot een harmonisch verhaal maken door in de geschiedenis te duiken, maar veel past niet in dat raamwerk. De wereld is een dorp geworden, hoewel elk dorp nog geen wereld in zich heeft.

Liefde

In plaats van dood zou je liefde in De Peel als invalshoek kunnen kiezen, ook al was dat woord in De Peel niet of nauwelijks bekend. Het ontbreken van het woord liefde – je hebt het in streekromans niet gevonden – betekent niet dat warmte, mildheid, welbehagen, klein geluk op het platteland ontbrak. Ook in Nederlandse literatuur gaan auteurs spaarzaam om met uitgesproken liefde. Een enkele – larmoyante – dichter bezondigt zich aan liefde. Je kent ongetwijfeld het gedicht van Paul Rodenko uit 1956.

Zwerversliefde

Laten wij zacht zijn voor elkander, kind -
want, o de maatloze verlatenheden,
die over onze moegezworven leden
onder de sterren waaie' in de oude wind.

O, laten wij maar zacht zijn, en maar niet
het trotse hoge woord van liefde spreken,
want hoeveel harten moesten daarom breken
onder den wind in hulpeloos verdriet.

Wij zijn maar als de blaren in den wind
ritselend langs den zoom van oude wouden,
en alles is onzeker, en hoe zouden
wij weten wat alleen de wind weet, kind -

En laten wij omdat wij eenzaam zijn
nu onze hoofden bij elkander neigen,
en wijl wij same' in 't oude waaien zwijgen
binnen een laatsten droom gemeenzaam zijn.

Veel liefde ging verloren in den wind,
en wat de wind wil zullen wij nooit weten;
en daarom - voor we elkander weer vergeten -
laten wij zacht zijn voor elkander, kind.

Het gemakker over liefde in de wind staat me tegen. Liefde staat me sowieso tegen. En als liefde dan toch acte de présence geeft: Liefde hoort te stormen, als was het een psychose; en dat is het ook. – Albertine is het niet met me eens. Ik laat dat zo. – Maar laten wij zacht zijn voor elkander, als volwassenen onder elkaar.

Ook bij regio-dichters tref je in een enkel gedicht het woord liefde; zelden een bewijs van hogere poëtica. Zelf geef ik de voorkeur aan James Joyce. Hij schrijft, ik parafraseer aangezien ik Ulysses niet binnen handbereik heb: ik houd niet van dat woord dat ons zo ongelukkig maakt. Zo is het.

Jaap Fischer zingt frivoler in *Sprookje* over Liesje en over liefde en Chicken Curry Madras met appelmoes.

Liefde is minnen
En samenzijn
Iets nieuws beginnen, mijn is dijn

Warm van binnen
Verlegenheid, samen in zee, geen ach, geen wee
Maar hola nee, genegenheid
En liefde is niet houden van
Je kan van zoveel vrouwen houwen
Je kan met zoveel vrouwen trouwen
Als je er wat in ziet
Maar liefde is dat niet
Je houdt van kip met appelmoes
En toen knikte de prinses, want ze hield ontzettend veel
Van kip met appelmoes
En toen had de geleerde het over Amor en Caritas
En wat het verschil daartussen was
Over Agapè, Eroos en Filia
Over een diner voor twee met dansen na
En de prinses was stil en zo luisterde ze
En toen ze wat mocht vragen fluisterde ze
En zoenen
Zoenen staat niet in Koenen, zei de geleerde
En ging

Zoenen staat ook nauwelijks in romans. Ook dat vind ik een grote verdienste van de schrijvers. Als variant op een uitspraak van mijn oud-leraar Duits, Geert Beekman, die door mijn klas uitgedaagd werd om helderheid van zaken te geven over zoenen, naar voren bracht: jullie weten wel hoe je moet zoenen, maar niet waarom.

In plaats van zoenen noemde hij de volkse benaming voor geslachtelijke omgang.

Meertaligheid op dorpsniveau
Over taal en cultuur en communicatie had je ook de alinea uit de dissertatie van Geert H. Kocks kunnen aanhalen. Je kent zijn proefschrift over dialecten in Zuidoost-Drenthe.

De zuidelijke grens van Emsland wordt gevormd door de dorpen Adorf (p. 9, 2) en Neuringe (p. 9, 1), twee plaatsen

waarvan de verschillend dialecten berusten op het verschil in geloofsovertuiging van de inwoners. De gereformeerden spreken het Niedergrafschafter dialect, de katholieken dat van het Emsland. Daarom moesten op de kaarten altijd twee verschillende tekens worden gebruikt. Sinds het ontstaan van de twee dorpen wonen katholieken en protestanten hier naast elkaar, maar ieder heeft zijn eigen taal aangehouden. De katholieken gaan naar de kerk in Twist, de gereformeerden in Emlichheim, Georgsdorf of Hoogstede.

Deze constatering kan een aanzet zijn om verschillen binnen dorpen en families te beschouwen. Misschien ken je verschillen tussen Rooms en Fienen – als ik dat zo mag zeggen – in Erica en De Peel. Ik vermoed dat de gereformeerden zich niet als *fien* bekend maken. Een Roomse zal zich wellicht eerder katholiek dan Rooms noemen. Rooms en woonden aan de Kerkweg en de Kerklaan. Fienen huisden in hun eigen straten, vertelde je, net als in Londonderry. Elk ongetwijfeld met een eigen woordenschat. Iemand die amuzikaal is spreekt van saxofoon, een blazer spreekt van sax. De leek verraadt zich met een enkel woord. Albertine heeft het over *ijskast*, zelf spreek ik van *vriezer*. Günther zegt *freezer*. Keith heeft het over *Gefrierschrank*. Ik laat het bij deze aanzetten.

Effectieve didactiek

Deze min of meer neutrale voorbeelden focussen op taal, niet op ongemakkelijke waarheden als verhangingen. Je hebt die extreme minder effectieve invalshoek ook bij je didactiekles over erotiek ervaren. Studenten spraken maanden na je les nog over dildo's en vibrators; niet over de – wellicht overbodige – functie van erotische passages in literatuur. – Overigens denk ik dat die erotische full-blown passages best functioneel kunnen zijn; ik kakel in dat opzicht collegae niet na die over de daad enkel metaforen willen lezen. Ergernis en walging kunnen een aanzet zijn voor reflectie en formulering van vragen over taal,

cultuur en communicatie. – De denkstap naar metaniveau: sekspassages in literatuur gaan niet enkel, vooral niet, over seks, maar over het mechanische, gevoelloze wereldbeeld, ze gaan over het hoe van de fellatio, over het hoe – vrij naar Beekman – van penis in vagina en niet over het waartoe. De passages gaan over gevoelsarmoede, niet over lust en verlangen. Om dit zijspoor over lichaamstaal af te sluiten; hoe kunnen geliefden met elkaar communiceren als ze niet vertrouwd zijn met namen van seksuele technieken en van de desbetreffende lichaamsdelen? Wie enkel weet heeft van een lachknopje gaat niet op zoek naar een kittelaar (Drents, Fien) of – in Kerklattijn – een clitoris (Overigen, Rooms). De sociaal culturele stratificatie van de culturele niches verraadt zich ook in bed of hooi. De onderklasse zoekt in de la van het dressoir naar een clitoris en de bovenklasse exploreert het lichaam van de partner; of omgekeerd. Met de expliciete beschrijvingen kan de lezer zijn/haar/het woordenschat verrijken en het innerlijk universum mee stofferen.

Intellectueel universum

Na je droefgeestig begin schakel je snel, wellicht te snel naar het intellectuele universum. Niet iedereen weet wat je met een bezoek aan Korinthe bedoeld. Niet iedereen las van Rabelais *Gargantua en Pantagruel* waarin te lezen valt dat Laïs, een begeerlijke en prijzige prostituee, daar verblijf hield. Paulus richt meerdere brieven aan de gelovigen van Korinthe. Laïs noemt hij niet.

Kwantummechanica is, net als een citaat van Valéry, ook heel geschikt om lezers weg te jagen. Je essay, als ik dat zo mag noemen, is te rijk, te beladen en te erudiet voor de gemiddelde lezer van *Zacht Lawijd*, *Hollands Maandblad*, *Raster*, *De Gids* of *Roet*. In jouw associatief universum is ruimte genoeg om overzicht te houden; dat geldt niet voor iedereen. Lees je aanzet nog eens en stel jezelf de vragen: is het helder waar het over gaat? Ben ik consistent? Kent het essay humor en souplesse?

Ach, ik zie Albertine en de kids komen. Grote jongens, mijn trots. Zo stoer en begeerlijk was ik in mijn adolescentie; enkel een kop kleiner. Ik steek deze velletje in de enveloppe en lik dit bericht met aandacht dicht. Vanuit Les Vosges zend ik je

Een collegiale & hartelijke groet,

Siep Scheuper.

*** Floriske schrijft brieven ***

Ik zag aan de ruime spatie dat mijn hoogleraar zijn achternaam later had toegevoegd. Ook schrijftaal kent een eigen mores, dat had Michail Sjisjkin me geleerd met *De kalligrafieles*. Meer dan de plastische beschrijving van de beweging van de kalligrafie-pen over het papier bij de weergave van Russische tekens was me een andere zin uit zijn verhaal bijgebleven. Ik parafraseer: Ik wilde hem ergens mee helpen, besepte dat ik niets kon doen en hield daarom nog meer van hem.

*

Waarde collega, beste Siep,

Hartelijk dank voor je passende opmerkingen bij mijn betoog. Ik begrijp je kritiek. Het is me helder: zoals het opstel er nu uitziet krijgt het geen plek in de vakliteratuur.

Ik hoop dat je je literaire achterstand tijdens de vakantieweken weg kunt werken. Groet je jongens en Albertine van me.

Hartelijke groet en prettig verblijf in Les Vosges,

Floriske van de Pot

*

Siep,

Hartelijk dank voor je epistel. Ik heb je brief ademloos gelezen. Fijn dat ik een erudiete lezer in je heb. Je geeft me relevante aanwijzingen, waar ik mijn voordeel mee ga doen; in welke vorm dan ook.

Hartelijks,
Floriske

Beste Siep,

Je beschrijving van je context – zon, parasol, wijn, olijven – brengt me terug naar de dag dat je met je familie onverwacht neerstreek bij Pension Veltrop. Je brief herinnert me aan de prettige gedachtewisseling over taal en regiocultuur. Je hebt me die middag aantoonbaar geïnspireerd om dit vakgebied uit te diepen. In je jongens Günther en Keith zie ik veel van je kwaliteiten terug. Wat een rijkdom om onbevangen en open met je kinderen om te gaan in een wereld die vergeven is van tegenslagen, misverstanden, kinnessinne en particulier leed. Attent, die verwijzing naar liefde en Chicken Curry Madras bij het lied van Jaap Fischer. De prinses heette Esmeralda. Ze gaf de voorkeur aan Liesje om bij de vreemde snoeshaan te kunnen blijven. Het lijkt me interessant om met jou onder genot van een kop koffie te sparren over maatschappelijke effecten van voornamen.

Ik verheug me op de start van het academisch jaar. Ik kom zeker naar de Broerstraat op het moment dat het cortège de wandeling naar de Martinikerk onderneemt. Ik wil graag meemaken hoe je in de stoet meewandelt en hoe de Stadgers van hun professoren kunnen genieten. • Baret op het hoofd, en in de hand voor een Hoera, Hoera, Hoera. Misschien loop je mee in de voorste gelederen, maar ook als je hekkensluiters bent zie ik je graag...

Tot slot geef ik je de opening van een gedicht van Gunnar Ekelöf uit de bundel *Dit is het leven dat verder zal gaan* bij Poetry International in 1987.

Non serviam

Ik ben een vreemdeling in dit land
Maar dit land is geen vreemdeling in mij!
Ik ben niet thuis in dit land
Maar dit land gedraagt zich alsof het thuis is in mij!

Hartelijke groet van je dienstwillige,
Floriske in dit land van Siep, Schaop en Scheuper.

P.S.

Graag wissel ik met je van gedachte over feminiene verkleinwoorden als het om meisjes- en vrouwenamen in Drenthe gaat. Is de naamgeving een afspiegeling van (eertijdse) standsverschillen?

Jan – Jantje

Hendrik – Hendrikje

Anne – Annechien

Lammert – Lammechien

Geert – Greetje

Ger – Gerrichje

Koos – Koosje

Klaas – Klaske / Klaasje

Albert – Albertje / Albertien / Albertine

Piet – Pietje

Leen – Leentje

Floris – Floriske

*

Ach mijn beste Siep,

Druk, druk, druk onder de uv-parasol. Wat een zegen dat je gezinsleden zich aan wilde avonturen overgeven en dat je tijd en rust vindt om achterstanden naar voren te halen. Ik maak graag een paar inhoudelijke opmerkingen. Zie ze niet als minpunten of als pluspunten. Mijn oprispingen zijn wat ze zijn, niet meer.

Het woord liefde komt in je brief vaker voor dan in de verzamelde regio-romans. Ik zag het woord komen, rusten en voorbijgaan. Op Sri Lanka geldt de groet bij afscheid: we gaan en we komen, om te laten zien dat het afscheid niet voor eeuwig is. Liefde is een dringende zaak, zeker met het oog op de eeuwigheid. Liefde gaat en komt. Ik kan dat niet beter verwoorden dan de Poolse dichter Tadeusz Rosewicz (1921-2014) in vertaling van Peter Nijmeijer en Gerard Rasch.

Dringende zaken

Druk bezig
Met vele dringende zaken
Vergat ik
Dat je ook nog
Moet sterven

Lichtzinnig
Bleef ik die plicht verzuimen
Of slechts oppervlakkig
Uitvoeren

Met ingang van morgen
Zal dat allemaal anders zijn
Stipt zal ik beginnen te sterven
Wijs en vol goede moed
Zonder nog tijd te verliezen

Meer gedichten van deze Pool over tevergeefsheid kun je vinden in *Spiegel Internationaal*, moderne poëzie uit 21 talen (1987).

Je aanvulling over mijn didactiekles over erotiek stel ik zeer op prijs. Ik neem aan dat het geen ‘goedmakertje’ is voor je toenmalige heftige kritiek. Ik ben niet van suiker, ook al ervaar ik mezelf soms als (te) zoet. Langzamerhand zie ik dat communicatie in het dagelijks leven steeds meer seksualiseert. Voor elke zelfstandig naamwoord lijkt sexy te passen – sexy auto’s, schoenen, komkommers, sokken, gordijnen – waarmee uiteraard het begrip volledig wordt uitgekled. Sexy past in de reeks kut en kanker. Een kutsmoes heeft niets... en: krijg de kanker, heeft niets met... Je weet ongetwijfeld wat ik wil zeggen. Lees eventueel mijn poging tot een essay opnieuw en neem de alinea’s over *lieve* tot tot je. Een *lieve* kat, een *lieve* hond, een *lief* paar schoenen, een *lief* nachtkastje, *lieve* kleuren... Als ik van deze details naar een algemenerisering ga: welke mechanismen zorgen voor verwatering en banalisering van begrippen?

Een passage uit *De kalligrafeles* van Michail Sjisjkin is wellicht een manier om de banalisering literair te stoppen.

‘Let u maar niet op mij, Jevgeni Aleksandrovitsj, er schoot me daarnet iets te binnen wat me gisteren is overkomen. Je weet niet of je lachen moet of huilen. Kent u Zjdanov? Wel, u hebt hem vast wel eens bij ons gezien. Hij is heel in de verte familie van ons. Het is een vreselijk zelfingenomen kwast. Ik was toevallig alleen thuis: mijn man was op inspectiereis, de kleine Sasja was bij zijn oom en Vova is al twee maanden in dienst. Plotseling komt Zjdanov op bezoek. “Larotsjka,” zegt hij met een brutale grijns, “ik kom je een beurt geven!” “Wablief? Wordt u gekweld door hartstocht, Zjdanov? Ik had niet gedacht dat ik een femme fatale was!” “Hartstocht? Helemaal niet. In onze gesprekken heb je het gewoon zo vaak over moraal gehad, dat dit mijn laatste argument is in onze discussie. Ik ben alleen maar gekomen om je te verleiden en je te laten zondigen, verder niets.” “Maar u bent weerzinwekkend, Zjdanov!” zeg ik tegen hem. “Neem van mij aan: dat heeft niets te betekenen!” - waarna hij zijn hand onder mijn rok steekt. Ik wilde lachen, hem een draai om zijn oren geven, water uit een vaas over zijn kale kop uitgieten, maar opeens werd ik door apathie en lusteloosheid overmand. Ik kan het niet uitleggen. Het gebeurde allemaal vanzelf, maar ik voelde er niets bij, absoluut niets. Zjdanov kreunde, snoof en gromde erop los. Na afloop ging hij dwars op het bed liggen, met zijn buik naar opzij, en stak een sigaret op. Ik zeg: “Wat ben je toch een onverlaat, Misjenka! Ik krijg nog zin om verliefd op je te worden!” Hij zegt: “Waar heb je het over? Ik houd van mijn vrouw en kinderen.” Toen hij zijn sigaret op had, wilde hij me opnieuw te lijf gaan. Opeens klonk er gestommel in de hal. Ik had geen idee wie dat kon zijn, maar daar stond mijn man al in de deuropening.

Na je terugkeer uit de Vogezen vind je misschien tijd om op een bank van Natuurmonumenten gezellig literair na te

praten over de stand van zaken en over je gemis in het leven.
Komt je dat uit? Ik ben overal voor in. Met Sjisjkin zeg ik:

‘Want er is nog nooit een zaak geweest, hoe lang en
ingewikkeld ook, die de pen – als het erop aankomt en
omdat er verder niets te zeggen valt – niet heeft afgerond
met een punt.’

Liefs,

Je Floriske

***

Uiteraard heb ik geen van deze brieven verstuurd. Mijn
diepere gedachten – over gevoelens heb ik het niet – deel ik
niet met de eerste de beste, niet met de middelste de matigste
en ook niet met de laatste de minste.

***

*** Karel fabriceert een levensverhaal ***

Karel, mijn jongere broer na Jans, had zijn heil in het Westen gezocht. Onheldere familiebanden – een neef van een neef en daar weer een kennis van – zorgden voor zijn vertrek naar Roelofarendsveen,• naar De Veer zoals de Veenkers hun dorp – nauwelijks groter dan Erica – noemen. Van het veen van Roelof Arend was inmiddels niets overgebleven. Het Braasemermeer herinnerde aan een bruin turfverleden, zo'n plas was zelfs Zwartemeer niet vergund. In Weiteveen groeide geen boekweit, in Erica bloeide heide in fantasieloze voortuinen en in Klazienaveen heetten de meiden inmiddels Esmeralda, Monique, Joyce, Merel, Thalita en Felicity, met als een enkele vergissing Truus en Dobbie.

Ik wist niet meer hoe lang het was geleden dat ik Karel had gezien of gesproken; dertig jaar, meer misschien.

Alsof het tijd was geworden om losse familie-eindjes af te hechten, of om welke reden dan ook, verscheen Karel met familie aan het Dommerskanaal. Van enige kortademigheid en benauwdheid was, mede dankzij zeelucht, sportschool en jarenlang therapeutische 'pufjes', niets meer te merken. Misschien had Karel zijn relaas gerepeteerd, misschien had hij zijn levensverhaal vanbuiten geleerd, voor het geval ik ernaar zou vragen. • Hij liep leeg als gedraineerd hoogveen. Ik noteer wat me is bijgebleven. Voor het werkelijkheidsgehalte kan ik geen garanties afgeven, of, zoals dat bij de burens heet; mijn weergave van de feiten is ohne Gewähr. Misschien heeft Karel zijn troebele geschiedenis gereconstrueerd omwille van zijn zielenrust.

Karel was vooruit gereisd, als wilde hij de kust verkennen, het pad effenen voor de invasie van zijn familie, die zijn geromantiseerde verhalen ongetwijfeld in herhaling had gehoord. De familie zou in de loop van de middag bellen of ze van harte welkom waren. Tot die tijd brachten ze hun uren door in het Veenpark in Barger-Compascuum, in de dierentuin, bij Collectie Brands in Nieuw-Dordrecht, of in

het stadsmuseum – zonder podagrissen in het volle licht – in Coevorden, of waar en wat dan ook, voor diverdatie. Voor wie op zoek is naar cultuur en geschiedenis is de Zuidoosthoek een paradijs vol roet, distels, rododendrons, hortensia's, boerendahlia's, zonnedauw en heidebloemen.

Na een jaar in de kost bij 'oom' Mannus en 'tante' Lienkie in De Veen had Karel de vraag: zal ik mij op de wagen wagen, die mij naar Leiden leiden zal, positief beantwoord. Leiden bleek een tussenstop en de sleutel naar een regulier leven. Ik laat mijn broer aan het woord.

'Ik vierde mijn 25ste verjaardag,' zei Karel. 'In mijn eentje, dat was ik zo gewend. Jij weet net zo goed als ik dat aan de Kanaalweg verjaardagen, als waren we Jehova's getuigen, werden overgeslagen.'

Net als de andere dagen, wilde ik opmerken. Ik hield me stil.

'Deze keer,' vervolgde Karel, 'vierde ik mijn verjaardag in het restaurant van de hortus in Leiden in de schaduw van cactussen, bananenplanten en palmbomen. Als cadeau had ik voor mezelf in een antiquariaat *Terug naar Oegstgeest* gekocht en een pamflet: *Hoe word ik schrijver?* om na een kwart eeuw enige zin aan mijn bestaan te geven. In die jaren achter de duinen was ik me in geestgrondliteratuur gaan verdiepen, om verzekerd te zijn van een betrouwbare gesprekspartner, – a book is a man's best friend – en om de Hollandse mensen een beetje te leren kennen. Als Drent in de vrömde vond ik het na al die jaren op de geestgronden nog steeds moeilijk om aansluiting te vinden bij Randstedelingen. Ik was een Roelofarendsveendrent, en helaas vooral een Poepenveendrent. De mensen uit het Westen spraken een andere taal, ook als ze dezelfde woorden gebruikten. Bij *geest* dacht ik niet aan onvruchtbaar land, had ik geen gedachten over *gaast* en *Gaasterland*. De Heilige Geest uit mijn kindertijd bezocht me, zonder toelichting en zonder inspiratie. Ik kon moeilijk grip op die andere Hollandse taal krijgen, die op het eerste gehoor hetzelfde was als mijn moerstaal. Synoniemen

en misverstanden verlamden mijn sociale contacten, als ik dat duur mag zeggen.’

Karel pauzeerde en keek met oneindige blik naar de overkant van het Dommerskanaal. Ik keek met hem mee en zag een vrouw in het zwart met een bezemsteel. Een veulen hinnikte.

Het gezicht van Karel klaarde op toen hij vervolgde: ‘Het boek van Jan Wolkers lag op de leestafel. Dat werd mijn redding, of beter: een keerpunt in mijn bestaan. Het toeval ontfermde zich over mijn lot nog voor ik een letter had gelezen. Ik was nog onwetend van zijn vrouwonvriendelijk proza – met een overdaad aan pik, kut en zaad (sperma) – van een gefrustreerde macho. De ongelezen roman rond Oegstgeest haalde me uit mijn isolement. Jij, Floriske, weet net als ik dat onbenulligheden je levensloop bepalen. Ik overdrijf – niet.’

Karel wist niets van mij. Hij had me niets gevraagd. Karel zocht bevestiging van zijn gegroeide overtuiging dat de levensstroom niet afhangt van grote en kleine weloverwogen beslissingen. Karel was bezig de gebeurtenissen te duiden om van de *at random* voorvallen een kloppend levensverhaal te maken. Ik knikte, waarom zou ik hem – na Werner Heisenberg• – met nog meer onzekerheidsrelaties opzadelen. Literatuur was een zinvol alternatief als het ging om antwoorden te vinden op de vraag: waartoe zijn wij op aarde?

‘Machteld Feltmann, een tengere vrouw met smalle heupen, korte benen, mooie borsten – dat zou ik bijna vergeten – een krachtige en indringende, doch vriendelijke en warme blik, in gezelschap van een kleuter aan haar hand, van een peuter in een duwwagentje en met een derde kind achter een wijde, spits vooruitstekende polkajurk, bleef naast mij staan en wees naar het boek van Jan Wolkers dat voor me lag op de leestafel met natuurtijdschriften. Ik wist niet wat te zeggen. Mijn zwijgen was voor haar genoeg om aan te schuiven. “Of heb je iets te vieren?” vroeg ze; haar blik op de appelcarré. “Ik heet Machteld.”• Ze wees naar de kleuter en zei: “Dit

knappe meisje heet Erwine.” En met haar hand op het hoofd van de peuter: “Dit meisje heet Eleonore, naar de ouverture van Ludwig von Beethoven.”•

Ik kende enkel de Leonore-ouverture, maar wellicht had Machteld Feltmann bij de geboorte van haar tweede kind op een jongen – Leo – gerekend. Ik liet Karel verder vertellen. Niemand zat op mijn wijsneuzige interventies te wachten. In mijn hoofd klonk Beethovens trompetstoot.

Karel vertelde verder: ‘Een zwart meisje in zwart obertenu met een wit voorschoot, ongetwijfeld een stagiaire, kwam voorbij. “Kan ik u ergens mee plezieren?” vroeg het kind. “Wat mag het zijn?” Ze trok een Bic ballpoint uit haar kroeskapsel. Machteld bestelde een appelcarré met walnoten en rozijnen, ik weet het nog, mit Sahne,’ zei Karel. “En het derde kind?” vroeg ik, “heeft de aanstaande wereldburger al een naam?” Ik keek naar de tuitvormige uitstulping achter de polkadots.’ Ik ademde diep in. Zo vaak had ik geen zoete geur van hoger zwangerschap gesnoven.

Floris, dacht ik. Of Floriske.

Karel vervolgde: “Ze heet Anita,” zei mijn tafeldame, “als het een meisje is. Maar zeker weten doe ik dat nog niet.” Ik vroeg niet hoe het kind zou heten als het een jongentje bleek te zijn,’ zei Karel. “Over een krappe maand zullen we het weten,” zei Machteld Feltmann. Ik was verlegen, onthand, verhit, euforisch, boos, onderkoeld, gefascineerd, onthutst, verbijsterd, betrokken, verward, koortsig, verdrietig, opgewonden, sprakeloos...’

‘Je was verliefd,’ zei ik. ‘Instant, als van de Saromapudding.’

Karel keek me aan met een blik van: hoe weet jij dat?

‘Een deel van mijn verhaal kan ik nu wel overslaan,’ zei Karel na een kurze Pause. ‘Je voelt me heel goed aan.’

‘Zus en broer,’ zei ik. ‘We puffen dezelfde nestgeur. Zwanger van De Peel.’

‘Chicken Curry Madras,’ lachte Karel.

‘Vertel,’ zei ik. ‘Sla over wat je over wilt slaan. Ik vraag details als ik de draad kwijtraak.’

‘Machteld vroeg mijn naam. Ik noemde mijn naam. Wellicht hoorde ze mijn schroom. Mijn stem piepte. Dat was lang geleden. Aan de kust, met zeewind, had ik al jaren nauwelijks hinder van mijn astma. “Carl,” zei ze. “Ik noem je Carl. Is dat goed?” Ze stelde geen vraag. “Carl klinkt minder provinciaals dan Karel,” vervolgde ze. “Ik voel me meer op mijn gemak bij Carl.” Machteld tikte met haar wijsvinger op mijn ongemak. Ze had een punt, dacht ik. In die jaren noemde je dat zo als je het gelijk van een ander erkende: je hebt een punt. Machteld prikte in haar appelcarré, de meisjes knoeiden met een waterijsje. Machteld liet het geworden. Ik zei: “Carla is ook een mooie naam voor je kind, en als het een jongentje mocht zijn, heb je ook een passende naam. Een mannelijke variant op Anita schiet me niet zo snel te binnen. Tot de geboorte heet het kind Carla èn Carl; geheel volgens de wetten van de kwantummechanica.”• Ik overtrof mezelf. Niet dat ik de verbijstering voorbij was, maar er was iets anders naast gekomen.’

‘Vertrouwelijkheid,’ zei ik. ‘De kameraadschappelijke variant van verliefdheid, vrij van de hysterie en van de hormoon gestuurde psychose.’

‘Waarvoor vertel ik je dit allemaal?’ zei Karel. ‘Het lijkt erop dat je alles al weet. Ben je ervaringsdeskundige of heb je er voor doorgeleerd?’

Ik knikte retorisch om hem in de onthullingstroom te houden. *Doorgeleerd* had ik inmiddels van de denigerende lading verlost. Domheid hoorde niet langer tot mijn sterke kant.

‘Om tot de vijfde essentie te geraken,’ antwoordde ik. ‘Zonder trivia geen verdieping. Eerst je context, daarna je ziel. Ik ben blij dat je me dit vertelt. Na de kippen aan de Kanaalweg heeft jouw leven op de geestgronden een boeiende wending genomen. Terug naar de hortus in Leiden,’ zei ik. ‘Terug naar Oegstgeestgrond. Terug naar Machteld.’

Vertel de volgende aflevering van je feuilleton.’

‘Diezelfde dag nog, trok ik bij haar in, ondanks haar korte benen, smalle heupen en haar trappelende buik. Onder de palmboom mocht ik voelen. En ik voelde het kindje tegen mijn holle hand; dwars door de polkajurk,’ zei Karel licht beschroomd. ‘De vader van haar kinderen was een halfjaar eerder op dienstreis – Geert Mensen,• een op een zijspoor geraakt organisch chemicus, werkte op het Hendrik Kraemer Instituut in Oegstgeest voor Dienst Over Grenzen,* een christelijke zendingsorganisatie – neergestort in het tropisch oerwoud van Suriname; ongeveer op de plek waar Maria Sybilla Meriam haar vlinders – *Metamorphosis insectorum Surinamensium* – tekende. Machteld was in de nadagen van haar rouw, maar vooral bezig met haar huishouden, de aanstaande bevalling, met haar baan aan de VU in Amsterdam; longarts in opleiding met COPD als specialisatie, en met haar zoektocht naar een huisman.’ Karel kuchte alsof hij haar longartsloopbaan wilde benadrukken. Hij vervolgde: ‘Ik werd huisman in Oegstgeest in een zijstraat van de geboorteplek van Jan Wolkers. Alles was nieuw voor me en tegelijk vertrouwd als stil verlangen.’

‘Carl.’ Ik sprak zijn naam met nadruk uit. ‘Carl.’

‘Carl,’ gnees Karel.

Het verhaal over zijn voltooide opleiding aan de moedermavo, over literaire schrijfcursussen aan de volksuniversiteit, zijn redacteurschap van een literair blaadje – *Helmgras* –, zijn poging door te breken met gedichten en verhalen over zee, strand, duinen, en toen dat nergens toe leidde, met beschouwingen over turf, jenever en achterdocht en over kuikens, laat ik voorlopig achterwege. Machteld, COPD-arts i.s.n.* had haar onderzoeksobject aan het aanrecht, en twee weken na de bevalling in haar bed. Karel was de mooiste niet. Ze zou niet te duchten krijgen van minnaressen, had ze gedacht. Ze vertrouwde op het veengezegde: een schiere kerel hej nooit allent, al was waardering van schoonheid en lelijkheid door inversie aan erosie onderhevig. Lelijkheid kwam in de mode.

‘Moi,’ zei Bennie. ‘Ik heb telefoon veur joe. Vrouw Machteld Feltmann.’

Karel/Carl ging naar binnen.

‘Het buffet is klaor,’ zei Bennie tegen mij. ‘Veural vis, ei en vegetarisch. Vleeseters bint betuun.’

‘En kip?’ vroeg ik. ‘Kip?’

‘Naor recept van oom Singh,’ gnees Bennie. Hij opende de parasol en zette het buffet in de schaduw.

‘Over een dun uur kun je mijn familie verwachten. Ze zijn onderweg,’ zei Karel toen hij terug was uit het huis. Hij geurde naar okselfris. ‘Schiere badkamer, merakel,’ liet hij volgen. ‘Billen wassen met warm water! He’k nog nargens zien.’

Op mijn verzoek schreef Karel de namen van zijn extended family met bonuskroost achter op de envelop met het donateursbericht van het UAF, dat juist was bezorgd.

Machteld Feltmann, gepromoveerd longarts. *Empirische Studie über die Entwicklung von Asthma bei einem Hausherrn auf dem Geestgelände hinter den Dünen der Nordseeküste mit Wurzeln im Hochmoor des Bourtange-Moores und einer Kindheit in einer Hühnerfarm.*

Moeder en oma van:

Erwine, gepromoveerd op: *Oligomerization of acetylenes by titanium complexes.*

Liefhebberij: karavaanpostzegels.

Moeder van ... en ... (privacy)

Eleonore, gepromoveerd op: *Initiation of ribosomal RNA synthesis in Escherichia coli.*

Liefhebberij: Oekraïens borduurwerk.

Moeder van: ... en ... (privacy)

Carla, met een dure baan bij SCHIZOPHRENIA RESEARCH in Amerika onderdeel van National Institute of Mental Health (NIMH): *Reverse transcriptase activity in 5-azacytidine-treated lymphocyte cultures of patients with schizofrenia.*

Liefhebberij: vrijwilliger in hospice.
Nog geen nakomelingen.

Babs: *Untersuchung niedersächsischer Diminutive in Regionalromanen von Schriftstellerinnen des 19. Jahrhunderts. Eine vergleichende Studie mit frankophonen, lozi und suabelischen Heimatromanen.*

Moeder van: *Littéraire verkenning van cultureel & moreel erfgoed.*

Vrijwilligerswerk: Bijzonder Ambtenaar van de Burgerlijke Stand.

‘Ik heb nog een kwartier om je bij te praten,’ zei Karel. Hij keek samenzweerderig. ‘Zou je me Carl willen noemen, wel zo mooi voor de kinderen.’

‘Vanzölf Carl,’ zei ik.

‘Vanzölf Karel,’ zei Bennie die twee alcoholvrije biertjes op de tuintafel zette.

‘Babs,’ zei Carl, ‘Babs is van mij. En van Franciska.’

‘En van Franciska?’ vroeg ik, ‘kunnen we de moeder van Babs straks ook verwachten?’

Franciska woonde tot vijftien jaar geleden in Oegstgeest verderop in de straat. Ze was de vroedvrouw die Erwine, Eleonore en ook Carla had opgevangen tijdens de bevallingen. Franciska was door Geert Mensen, de organisch chemicus en vader van de meiden, tijdens een dienstreis uit Afrika meegenomen. – Machteld wist niet meer uit welk land, of ze wilde het om haar moverende redenen – l’ amour manqué pathétique – niet meer weten.

Op de dag van de geboorte van Carla was Carl – onze Karel – geheel conform universele Drentse gewoonte in de armen en tussen de benen van Franciska ten onder gegaan. Franciska had onze Karel aan haar borst gedrukt. Op de dag af was na negen maanden uit Franciska haar dochter, en Carls Babs geboren, met de huidkleur van haar moeder en met veel meer dan het moedermavo-verstand van haar literair gemankeerde huisvader – onze Karel. Gelukkig had Babs geen astmatische aandoening. Terwijl de bevalling nog

halverwege was, zo gaat de mythe, had Babs al geschreeuwd. Die schreeuw was volgens moeder Francisca een teken van spiritualiteit en van helderziendheid. Wie wilde kon in Babs een heks, toverkol of een magiër ontdekken.

Machteld had de “faux pas” van haar Carl als een natuurverschijnsel beschouwd en geheel in de traditie van voorbije eeuwen een deel van de opvoeding van Babs overgenomen. Immers, het kerngezin was een recente uitvinding, die dankzij echtscheidingen, genderfluiditeit, homohuwelijken en non-binaire relaties, na een halve eeuw standaard geweest te zijn, op z'n retour was.

Daarbij kwam dat Franciska, toen Babs in de puberteit kwam, op een mooie pinksterdag onverwacht en met stille trom naar haar geboortegrond was teruggekeerd.

Hoe het Franciska is vergaan is door Babs opgetekend en geromantiseerd. Ik voeg dit sprookje met volksdevotionele misverstanden toe, zodat uit de eerste hand het leven van mijn nicht in perspectief wordt geplaatst. Wie minder vertrouwd is met gelaagde vertellingen, met (wereld)literatuur, met stereotypingen, met vooroordelen en religie leest wellicht enkel een kindersprookje. Tant pis, jammer dan. De noten bij het verhaal zijn wellicht een begin naar verdieping. Ik zie veel overeenkomsten tussen de gebeurtenissen en geloofsovertuigingen in Village Kawale met de Roomse religie in De Peel en met bijgeloof rond *veurlopen*• en Witte Wieven in Drenthe, maar misschien komt dat doordat ik heb doorgeleerd.

‘Daor bint ze,’ zei Bennie.

***

*** Maria Onbevleete Ontvangenis ***

Op 25 maart vond er in village Kawale een bijzondere gebeurtenis plaats. De zon stond op het hoogste punt. Van de kant van de haven klonken korte harde slagen van een ijzeren stang tegen een korte spoorstaaf. In de kerk zou spoedig de zang beginnen ter verering van de Heilige Maagd. De aluminium golfplaten van de schuurkerk lagen weer op hun plek na de storm van een week eerder. De zanderige vloer was aangeharkt, geveegd en met rode aarde van heilige strooipatronen voorzien. Aan de oostkant stond een houten tafel met kandelaars en stompen missiekaarsen. Tegen de planken achterwand hing een vaal en verweerd kleed met afbeeldingen van rendieren in Lapland. Midden op het altaar lag de Bijbel open bij een brief van Paulus aan de christenen in Korinthe, met inbegrip van Laïs.

Le pasteur had, proper als hij was, eigenhandig alle houten banken met een vochtige doek afgenomen. Twaalf rijen aan de linkerkant van de kerkschuur en elf rijen aan de rechterkant; vanaf het priesterkoor gezien. Met inschikken en billen tegen elkaar was er zitplek voor bijna 200 gelovigen. De kerk barstte uit zijn voegen, als iedereen kwam.

Le pasteur, in lange dunne katoenen jurk met een zwart boordje strak onder zijn kin, stak zijn harige armen door de spleten aan weerszijden van zijn mouwloos crèmegeel kazuifel. De voor- en achterkant van zijn gewaad waren voorzien van kruizen in bloedrood, pinksterpaars en goudgestikt aan de randen. Aan de ringvinger van zijn linkerhand droeg de voorganger een gouden zegelring als bewijs van zijn eeuwigdurend verbond met de schepper. Het was het enige kostbare aan zijn uitrusting. Onder zijn jurk droeg hij op zijn behaard bloot lijf een korte khakibroek – geen slipje – en een ongewassen shirt met bruine bloedvlekken aan de kraag. Nat scheren was niet zijn forte. Zijn blote voeten staken in Franse sandalen van

gevlochten runderleer en zolen van *des pneus Michelin*. Op de achterste bank in de kerk wachtten twee bejaarde vrouwen op het begin van de eredienst; beiden in smetteloos wit en met witte wikkelhoofddoeken. Op hun schoot hielden ze Zuidafrikaanse gezangenbundels van de Nederduitse Gereformeerde Kerk. Ze hadden nooit leren lezen. De boeken met goud-op-snee en rode leeslinten maakten onderdeel uit van hun inmiddels katholieke kerkgangkleding.

Op de elfde bank aan de rechterkant zat Madeleine. In de verste hoek, met uitzicht op de mangoboom en het pad naar de wasplaats en de haven aan de *Fleuve de Boumben*.

De dienst kon beginnen. Meer gelovigen zouden zich deze middag niet aan de Heer overgeven. De bekeerden en gedoopten lieten op de feestdag van Maria Boodschap verstek gaan wegens dringende bezigheden.

‘Papa?’

‘Oui?’

De echtgenote van Gerard Schoonewille, Franciska Sililo, lag naakt onder het laken op de twijfelaar in de echtelijke slaapkamer. Ze was de laatste weken sterk vermagerd. Franciska had enkel water gedronken. Geen witmoes, geen vlees, geen vis, geen rijst, geen bohobe, geen groentes, geen mango, geen jambula, niets. Water; geen sepiso, geen katsipembe, geen vin de palme. Water en koude zoethoutthee.

‘*Nu je suis arrivé dans le monde, nu je partirai*.’ Franciska’s blik gleed langs de muren van de slaapkamer, als zocht ze een laatste houvast. Haar ogen bleven rusten op *Afrique en avant*, de okergele poster met de optimistische oproep van een ebbenhouten vrouw *en profil* om de toekomst van *Afrique obscure* met blijde verwachting tegemoet te treden. Het was Franciska’s laatste contact met de aardse werkelijkheid. Zonder wrok, eerder met opluchting en ingehouden blijdschap, nam ze in stijl en waardig afscheid van haar leven. Alles was volbracht. Ze had niet meer

gevoeld hoe Gerard Schoonewille haar hand losliet. Ze had de streling van Babs, haar enig kind, niet gevoeld. Noch de kus van haar dochter op haar voorhoofd. De kinderstem met *Mama je t'aime*, was aan Franciska voorbijgegaan.

Voor het huis met de pastelblauwe muren dromde een groeiende hitsige menigte samen. Zwarte mannen en vrouwen op blote bestofte voeten met knielange rokjes van raffia. Schelle koperen belletjes aan enkelbanden en belletjes aan gevlochten banden om de bovenarmen. Witte kalkvegen over de neus en boven de ogen. Alsof ze maskers droegen; dat was niet zo. Hun gezichten waren echt.

Een man met een brede zebou-leren riem en gehakkelde botte vleesmessen aan weerszijden op zijn heupen blies onophoudelijk op een hoorn uit een langwerpige kalebas gesneden. Hij liep voor de muziek uit; beter, hij was de muzikant aan het begin van de optocht. De gelovigen die op deze dag in maart in de schuurkerk verstek lieten gaan, kwamen hem na.

Monsieur Kawale ging voorop in wat een eindeloze stoet volgelingen leek te worden. Tientallen feestelijk uitgedoste mannen en vrouwen met trommels, vendels, tamboerijnen en toeters waren hem naar het huis van de vermeende toverheks gevolgd. De afrekening met de kwade geest, oorzaak van sterfte onder kinderen en vee. Bron van rampspoed en ellende, van ziekte en armoede, van vertrapte akkers en blikseminslagen, van alle ongelukken die het dorp hadden getroffen. De kwade geest van langdurige droogte, overvloedige regens, mislukte oogsten, vergiftigingen, slangenbeten, rooftochten van leeuwen met een mensenhoofd. Nog afgezien van onderlinge naijver, bedrog, stalken, overspel, kindermishandeling, kwaadsprekerij, dyslexie, discalculie, pdd-nos, hernia, eczeem, witte vloed, impotentie, homosexualiteit, burn-out, jeuk, macula degeneratie, vitiligo, voetschimmel, aften, platjes, hooikoorts, verstopping, griep, migraine, minderwaardigheidscomplexen en grootheidswaanzin.

Francisca Sililo had met haar witte man en haar lichtbruin kind het onheil over het dorp afgeroepen. Monsieur Kawale zou, met zijn volgelingen, de gemeenschap zuiveren van het onheil.

Zijn gespierd bovenlijf schitterde van vette rode en gele wascokleuren. Op zijn hoofd droeg hij van oor tot oor een brede verentooi waar minstens vijf papegaaien het leven voor hadden gelaten. Op onregelmatige afstanden staken zeven pijlen uit de heiligenkrans. In zijn opgerekte oorlellen droeg hij blikjes van Coca cola en Fanta. Over zijn schouder hing een grote boog van accaciahout en op zijn littekengetatoueerde rug staken in een koker van krokodillenleer tientallen pijlen omhoog. Monsieur Kawale was scheel aan zijn rechteroog; een oog dat nauwelijks bijdroeg aan zijn zicht op de wereld. De jacht op apen liet de medicijnman aan anderen over. Als hogepriester van zijn village werd hij door de dorpingen van het beste van het land voorzien. Monsieur Kawale ontving biefstukken van de hazen van zeboes op afroep. Aan weerszijden van de ingang van zijn hut hingen een leeuwenkop en een kop van een leeuwin als trofeeën van jachtpartijen door zijn aanhangers. Enkel vastgepinde geitenbokken had monsieur Kawale zelf geschoten.

Elke jonge vrouw die de leeftijd der vruchtbaren had bereikt was door monsieur Kawale ritueel ingewijd. Slechts een enkele maagd had zich aan de inhoud van zijn peniskoker onttrokken.

De verenhoofdtooi met pijlen gaf *le sorcier* het aura van de heilige Sebastiaan, de katholieke martelaar die de tovenaars in de schuurkerk had leren kennen.

Ook al was de behekste vrouw inmiddels op eigen kracht overleden: de duiveluitdrijving kon beginnen.

‘Mu le mi le. Mu le mi le. Mu le mi le.’

De mannen in een halve cirkel rond de medicijnman namen de kreet met grommende keelklanken over, met langgerekte klinker aan het eind.

‘Mu le mi le. Mu le mi le. Mu le mi le.’

De vrouwen in de buitenste kring wisselden met hoge stemmen de bassen af.

‘Mu le mi le. Mu le mi le. Mu le mi le.’ Derrières deinden de maat van het gezang, als zongen ze *Le Seigneur est mon berger*.

‘Papa?’

‘Oui?’

Gerard Schoonewille en dochter Babs hadden het volksgericht niet afgewacht. Ze hadden via de keukendeur het huis verlaten. Maar in de tuin werden ze ingesloten door de aanhang van monsieur Kawale. Ontsnappen was niet mogelijk. Onrecht moest zijn loop hebben.

Gerard Schoonewille en zijn dochter Babs stonden met de rug naar de heg. De ogen gericht op het sterfhuis van de moeder van Babs. De tuin was omzoomd met een heg van Christusdoorn, al had die struik in de plaatselijke taal een andere naam. De stekelheg hield ongewenst bezoek tegen, op slangen na. Gerard Schoonewille droeg een lange woestijngelakatoenen broek. Zijn voeten met witte sokken staken in oude Zweedse klompen. In een borstzak van het lichtblauwe hemd met korte mouwen zat een potloodstompje horizontaal klem. In het andere borstzakje had hij een notieblokje voor het geval hem een idee voor een verhaal te binnen zou schieten. De velletjes waren onbeschreven.

Tussen zijn gevouwen vingers in zijn linkerbroekzak hield de kale blanke veertiger een ingeklapt zakmes omklemd. Zijn rechterhand, net zo klam en zweterig als de linker, hield de hand van Babs stevig vast. Hij wilde niet dat ze weg zou rennen; voor zijn eigen houvast. Babs, meisje van acht, lichtbruin en een mopsneus, met duimdikke neusgaten licht omhoog gepriemd, in een helder gezicht, met geplait kroeshaar in de vorm van een visgraat, droeg een wijd uitstaand gelaagd wit rokje met rode strepen, als van een balletjurkje. Omdat ze dat mooi vond. Door moeder genaaid.

Zes mannen droegen het naakte nog warme lijk van Franciska onder belgerinkel en luid geschreeuwzang naar buiten. De loensende tovenaars zwaaiden met zijn staf met witte veren en een rood lint met gouden stiksels; restanten van een kerstviering in de schuurkerk. 'Omhoog, omhoog, omhoog,' leek hij te gebaren. De ziel van Franciska was op tijd uit haar lichaam opgestegen. Ze keek vanuit de hoge mangoboom naast de schuurkerk, buiten bereik van pijl en boog, naar haar dorpsgenoten. Aan weerszijden van haar ziel zat een papegaai. 'Lorre, lorre,' zei de ene papegaai.

'Lorre,' antwoordde de andere.

Met een harde plof viel het lijk op de grond. Het hoofd van Franciska klapte opzij. Haar mond viel open. Een arm kwam onder haar rug terecht. De vrouwen klaptten in hun handen.

'Mu le mi le. Mu le mi le. Mu le mi le.'

De mannen vochten bijkans om de enkels en polsen van het lijk. De zwarte kerels zwaaiden met de ledematen alsof Franciska een handbediende brandweerspuit was. Het leek meer geluk dan wijsheid dat het ontzielde lichaam van Franciska weer op de draagbaar terecht kwam.

'Lorre,' zei de ene papegaai.

'Lorre, lorre,' antwoordde de andere.

Le pasteur schreed door het gangad van de schuurkerk. Twee papegaaien vlogen op uit de mangoboom, riepen hun boodschap in hun eigen taal, maakten een draai en zochten hun vaste plek in de kruin. Twee mango's ploften in het droge zand.

Drie vrouwen hieven het lied aan. *Introïtus. Bienvenu mon Seigneur*; kom hartelijk welkom binnen in deze tempel van de Heer. *Le pasteur* stapte op het stoofje achter het altaar. Hij negeerde de jeuk in zijn kruis en richtte zijn blik naar boven. Tussen zijn gevouwen handen hield hij op borsthoogte een crucifix. De gebroken benen van de gipsen schepper gingen schuil achter zijn zegelring. Onder

de golfplaten schoten muurhagedissen over de balken; op zoek naar spinnen en insecten. *Le pasteur* boog zijn hoofd naar voren. Hij liet zijn ogen rusten op de vrouwen op de achterste bank. Nee, hij zou niet vragen waar de andere gelovigen zich ophielden. *Le pasteur* zou het ritueel ter ere van Maria Onbevlekt Ontvangen voltooien zonder de Almachtige met vragen lastig te vallen.

'Prions et chantons....'

Franciska werd rechtop in een draagstoel gezet. Vier krijgers in zwart tilden de draagstoel op. Het lijk viel scheef. Monsieur Kawale greep twee pijlen uit zijn koker. Franciska werd rechtop gezet. Monsieur Kawale schoot de pijlen onder haar oksels langs in het hout van de draagstoel. Een pijl doorboorde haar bovenarm. Opnieuw namen de krijgers de draagstoel op. Ze wachtten op een teken. Monsieur Kawale danste rond de baar, draaide zijn lichaam naar de blanke en het lichtbruine meisje aan de rand van de tuin.

'Mu le mi le. Mu le mi le. Mu le mi le.'

Vijf vrouwen maakte zich los uit de groep. In een rij liepen ze schouderwiegend naar de blanke man en zijn dochter.

De eerste vrouw droeg een mand met eieren. De tweede, in wie Gerard Schoonewille Nyambe herkende – haar naam betekende God, wist hij, – had een bruine haan onder haar arm geklemd. De derde droeg een tros bananen op haar hoofd. De vierde had een mand met mango's, sinasappels, papaya en jambula.

De vijfde was hoogzwanger en leunde als Johannes de Doper aan de oever van de Jordaan op een manslange stengel suikerriet.

'Eni, eni, eni, eni, eni sha. Eni, eni, eni, sha, sha. Mu le mi le ni sha.'

Gerard Schoonewille wist niets beters te verzinnen dan een lied uit zijn kindertijd. Als hij bang was in het donker zong hij: "Tien kleine negertjes die liepen in de regen,...."

De vijf zwarte vrouwen knuffelden Gérard Schoonewille om beurten. Drukten hun dikke vochtige lippen in zijn hals, beten in zijn oorlellen en grepen hem in zijn kruis. Ze roken naar vanille, nootmuskaat, sandelhout en boterzuur.

‘Papa?’

‘Oui?’

In optocht liep de stoet onder tromgeroffel, dans en gezang driemaal rond het sterfhuis. Monsieur Kawale – na de kalebasblazer – voorop als een tamboerette, gevolgd door vier krijgers in vol ornaat, gevolgd door de draagkoets met het witbepoederde scheefgezakte naakte lichaam van Franciska. Daarachter Gerard Schoonewille hand in hand met Babs in haar witte petticoat, gevolgd door de vijf vrouwen met etenswaren en met een kind op komst.

Ondertussen in de schuurkerk...

‘*Et le fruit de vos entrailles,*’ prevelde *le pasteur*. De papegaaien lieten zich dat geen tweemaal zeggen en vlogen naast elkaar met wapperende vleugels vanaf de zijkant door het schip van de schuurkerk. Madeleine dook weg onder de bank.

‘Lorre, lorre, lorre,’ krasten de vogels voor ze hun plek op de tak van de mangoboom aan weerszijden van de ziel van Franciska innamen.

‘*Je vous salue,*’ zongen de drie vrouwen op de achterste bank.

‘*Prions et chantons...*’ *Le pasteur* had nog steeds jeuk in het kruis. Hij las uit de brief van Paulus aan de christenen van Korinthe en aan Laïs.

De processie volgde de dagelijkse route van de kudde zeboes langs compound Kashitu tot aan de rivier. Het water in de *Fleuve de Boumben* stond hoog. De dragers namen de draagkoets hoog op hun schouders en waadden door de rivier, voorafgegaan door monsieur Kawale die over het

water liep. Zelfs zijn bestofte voeten hield hij droog. De begrafenisstoet volgde. De blanke man achter de baar nam het lichtbruine meisje op zijn schouders. Met elke stap leek Babs zwaarder te worden.

Franciska draaide zich om. Vanuit de draagstoel; hoog boven de meute zwaaide ze naar Babs voorzover de pijn in haar bovenarm dat toeliet. Babs zwaaide terug naar haar moeder. Het lijk viel door de heftige armbewegingen in het water. De dragers raakten in paniek. Monsieur Kawale draaide zich om en stak een helpende hand uit. Hij hees het gewassen lijk in de draagstoel, bestrooide het lichaam met rijstmeel en wees met zijn staf naar de oever aan de andere zijde van de *Fleuve de Boumben* en scheidde het water voor een droge overtocht. De processie vervolgde de route naar de brink van village Kawale.

‘Quand je parlerais les langues des hommes et des anges, si je n’ai pas la charité, je suis un airain qui résonne, ou une cymbale qui retentit.’ *Le pasteur* kende 1 Kor. 13 uit zijn hoofd. Hij sprak de talen van de mensen en van de engelen, al was hij niet zeker over dat laatste. Hij had nog nooit een engel ontmoet. *Le pasteur* was nog nooit in Korinthe geweest. Een verblijf in die stad kon hij zich niet veroorloven.

Hij bewoog zijn hoofd traag en keek naar Madeleine in de verste hoek van de schuurkerk. De zwarte vrouw met kort kroeshaar en glimmende wangen van goedkope dagcrème zat lichtjes voorovergebogen en las over haar boezem mee in haar goud-op-snee-missaal. Madeleine hoorde tot de hooggeletterden. Ze was een trouwe kerkganger. Ze liet zich niet meeslepen door heidense rituelen. De schuurkerk was haar schaaftal, haar *université des pauvres*. Madeleine zag haar toekomst in het klooster van Yuka bij de *Soeurs d’Amour*. Voor Madeleine had *le pasteur* graag zijn belofte van zuiverheid gebroken; maar tot nu toe had *le Seigneur* anders beslist. *Le pasteur* had nog geen ingevingen van de Allerhoogste ontvangen aangaande te bevleken maagden.

‘Lorre, lorre, lorre.’ De papegaaien probeerden de voorganger te verleiden. Opnieuw scheerden ze over het hoofd van Madeleine. De vrouw dook niet langer weg. Ze verstond de taal van de vogels. Alles in haar zwarte lichaam deinde op de golven van de blijde boodschap in het evangelie van Petrus, Lukas, Johannes en Mattheüs.

‘Lorre, lorre, lorre.’

Le pasteur voelde het bericht van de vogels als een teken van boven, maar hij had nog geen vertaling van het bericht in de hem onbekende minderheidstaal.

‘Prions.’ *Le pasteur* strekte beide armen naar de hemel.

‘*Je vous salue Marie*,’ klonk in koor vanaf de achterste banken. De papegaaien brachten het antwoord van de drie vrouwen naar de ziel van Franciska in de mangoboom. Opnieuw plofte een rijpe mango in het zand.

Eenmaal op de andere oever van de *Fleuve de Boumben* ontsnapte Gerard Schoonwille kort uit de beklemming van de rouwstoet; die eerder een carnevaleske optocht leek. Hij trok Babs mee naar de draagstoel. De dragers lieten de palankijn van hun schouders zakken. Gerard Schoonwille trok zijn natte hemd uit. Hij trok zijn t-shirt over zijn hoofd en gaf het katoentje aan Babs. Babs rook kort aan het t-shirt – ze herkende de geur van haar vader –, klom op de draagstoel van haar dode moeder en wreef het natte meel van het gezicht van haar levenloze mama. Haar moeder glimlachte. Babs keerde zich naar haar vader. Ze gaf hem het shirt met de afdruk van het gezicht van zijn vrouw. De zwarte kraaiendragers joegen de weduwnaar weg. Ze volgden monsieur Kawale en zijn kalebastoeterende rattenvanger.

De medicijnman had de boog gespannen. Hij hield zijn wapen in de aanslag. Aan de rand van de brink, tussen de lemen hutten met strooien daken en rekken met pannen en potten tegen de buitenmuur, schoot hij de pijl af.

De gevederde pijl zong door de trillend hete lucht en bleef steken in de stam van een gevelde baobabboom die

midden op de brink als altaartafel dienstdeed. Dat was de offerplaats. Twee dragers zetten de pas in, de andere twee waren te laat voor de eindspurt. Voor de derde maal viel het lichaam van Franciska uit de draagstoel. De omstanders waren het zat en sleepten het naakte lichaam van de dode vrouw onder luid gekrakeel naar de baobabstam. Franciska zette de hakken tevergeefs in het zand. Babs had haar teennagels vuurrood gelakt.

‘Lorre, lorre, lorre,’ krasten de papegaaien in koor. Ze vlogen terug naar de mangoboom aan de overkant van de *Fleuve de Boumben*. De ziel van Franciska nam kennis van hun bevindingen, maar raakte niet van slag.

Na de dood zijn emoties verdwenen en hebben berusting, mededogen, welgevoeglijkheid en wellevendheid de plek ingenomen van extase, haat, wrok, afgunst, nijd en bijgeloof. Zelfs de Heilige Maagd – die alle aandacht had bij de dienst in de schuurkerk – kon op deze bijzondere dag in maart enkel dankbaarheid, blijdschap en gezegende berusting voelen.

‘Papa?’

‘Oui?’

Le pasteur liet zijn armen zakken, draaide zijn hoofd naar het rendierkleed. Boog naar het oosten, liet zijn armen en handen onder de jurk verdwijnen, prevelde potjeslatijn en krabde zich hartstochtelijk in zijn eigen kruis. De papegaaien waren inmiddels naar village Kawale gevlogen; buiten gehoorafstand van *le pasteur*. Toch hoorde de krabbende voorganger *Lorre, lorre, lorre* in zijn hoofd. Hij wist niet wat die woorden betekenden. De mangoboom wierp haar schaduw ver vooruit over de schuurkerk.

Nu het ontzielde lichaam van Franciska op plek van bestemming was aangekomen (haar ziel zat – begeleid door twee papegaaien – immers hoog in de mangoboom) namen vijf vrouwen de regie over.

De vrouw met de mand deelde de struisvogeleieren uit aan de omstanders. Zonder aanmoediging gooiden de volgelingen van monsieur Kawale onder opzwevend gezang van het castratenkoor eieren naar het lijk van Franciska. Nyambe duwde *monsieur Gérard* opzij en sloeg Babs met de kraaiende haan tegen het hoofd. Nyambe – haar naam betekent God – drong zich door de meute naar voren, klemde de haan onder haar arm en sneed met één haal de kop van de haan. De koploze haan rende bloedspuwend onder luid gejuich over Franciska. Als een blindeman vond de gecapitonnerde haan een weg tussen de benen van de omstanders en dacht wellicht, hoewel zijn kop in het zand stak, dat hij kon ontsnappen. De haan had zich vergist. Op de achterste rij wachtte de krokodil die door de val van Franciska in de *Fleuve de Boumben* uit de slaap was gewekt. De krokodil had zich uit pure belangstelling aan het slot van de processie aangesloten. De kip zonder kop was een gemakkelijke prooi. De krokodil had buiten de toverdokter gerekend. Monsieur Kawale schoot welgemikt een pijl dwars door boven- en onderkaak van de krokodil. De bek van het reptiel wilde niet meer open.

‘Papa?’

‘Oui?’

De vrouw met de tros bananen brak bananen los van de tros en deelde ruimhartig uit aan de dragers en aan kinderen die de dag van hun leven hadden. Hoe groot het aantal omstanders ook was, haar voorraad bananen raakte niet uitgeput. Na afloop van de ceremoniële reiniging waren er zelfs bananen over.

De fruitvrouw bleef niet achter met haar mango’s, sinasappels, papaya’s. Ze gaf een jambula aan Francisca die kort haar hoofd oprichtte. Voor Francisca in de paarse pruimvrucht kon bijten sloeg de vijfde vrouw – zwanger van een eeneiige albino-tweeling – Franciska met de stengel suikerriet op haar schouder.

Monsieur Kawale kwam uit zijn hut met een grote platte schaal en een machete. Kort poseerde de medicijnman in de deur tussen de koppen van de leeuw en de leeuwin. De leeuw gromde als in de paramountfilm. De leeuwin keek meewarig naar haar man, alsof ze zeggen wou: Heb jij het na je dood nog steeds nodig om van je te laten horen?

‘Lorre, lorre, lorre,’ klonk het van boven. De papegaaien cirkelden boven de brink.

Monsieur Kawale prikte met een pijl in de rug van Gerard Schoonewille. *Monsieur Gérard* liet het zakmes in zijn broekzak los. Hij hield het handje van Babs niet langer vast. *Monsieur* Kawale reikte de weduwnaar van de bezeten vrouw de machete.

‘Salomé, Salomé, Salomé,’ riepen de vrouwen.

Monsieur Kawale gaf de schaal aan Babs.

‘Salomé, Salomé, Salomé,’ gromden de mannen.

‘Papa?’

‘Oui?’

Le pasteur had het brood veranderd in het lichaam van de Allerhoogste. Met de wijn was het mislukt. *Le pasteur* had oogcontact gekregen met Madeleine en tegen zijn wil was hij de kerkelijke bezweringsformules kwijtgeraakt. Dat de papegaaien opnieuw over het hoofd van Madeleine waren gevlogen had niet geholpen. Een veeg teken. Madeleine glimlachte als na een geslaagde coïtus, waar ze overigens nog geen ervaring mee had.

Hoe het ook zij. *Le pasteur* was met de volle koperen schaal – met het lichaam van de Allerhoogste in broodvorm – naar de drie dames gegaan. Een en ander tegen de zondagse gewoonten in, de gelovigen kwamen op andere dagen naar hem.

Omdat ze met zo weinigen waren, meer waren niet uitverkoren, besloot *le pasteur* er en gezellig onderonsje van te maken. Dat de wijn niet in bloed was gemetamorfoseerd kwam daarbij goed van pas.

‘Papa?’

‘Oui?’

Babs was de eerste die het bloed van haar moeder dronk. Gerard Schoonewille kon niet achterblijven. Het bloed had de smaak van palmwijn. Hij voelde zich kannibaal onder de kannibalen. Wat had hij kunnen doen? Er waren geen catacomben om in weg te duiken. Ja, als hij meer moed had gehad, had hij zijn zakmes kunnen gebruiken. Hij had wild om zich heen kunnen slaan met de machete.

Babs, en vooral de toekomst van Babs, had hem weerhouden om zich teweer te stellen. Met de tien kleine negertjes die in de regen liepen, was het verkeerd afgelopen. Hier op de brink van village Kawale waren tientallen niet eens zo kleine zwarten. Gerard Schoonewille was kansloos. En dat was ook de ontluisterende boodschap van de papegaaien aan de ziel van Franciska op de tak van de hoge mangoboorn. Franciska had haar man al drie maal vergeven.

Na het bloed was er – voor wie wilde – gelegenheid om van het vlees te nuttigen. Geen beter graf voor de overledene dan de lichamen van de nabestaanden. Gerard Schoonewille onttrok zich aan die maaltijd, al lukte hem dat niet helemaal, en nam van het stokbrood dat bij de hut van monsieur Kawale door de hoogzwangere werd geserveerd. Vanaf de koperen schaal glimlachte het hoofd van Franciska bemoedigend.

Babs leek verdoofd. Ze at en dronk van haar moeder, maar het leek niet tot haar door te dringen. De krokodil trok de pijl uit zijn bek, slikte de koploze haan door, maakte het karwei af en bedankte Gerard Schoonewille, Babs en *monsieur* Kawale voor de maaltijd en voor het aangenaam verpozen. De kalebasblazer gaf het sein brand meester. Dat wil zeggen: de ceremonie was voorbij.

De lage midwinterhoornbrom klonk tot in de schuurkerk waar het inmiddels een vrolijke boel was geworden. De laaggeletterde, zeg maar analfabete dames, vertelden

verhalen in de traditie van *histoire orale*, de papegaaien luisterden mee vanaf het altaar (elk op een uitgedoofde kaars), *le pasteur* sloeg zonder enige terughoudendheid – als was ze zijn verloofde – zijn arm om Madeleine. In de kruin van de mangoboom stuurde de gezuiverde ziel van Franciska schietgebedjes *ins blaue hinein*. Madeleine had een ontspannen trek over haar gezicht alsof ze zojuist onbevlekt ontvangen was door twee papegaaien, alsof ze uitkeek naar een bevelde ontvangst.

‘Mama?’

‘Oui!’

***

*** Naschrift van Babs ***

Bij: *Babs, literaire verkenning van cultureel & moreel erfgoed* (2017).

Mon père Gérard zei me op zijn sterfbed: 'Ik dacht dat ik een intelligente dochter had, maar ik heb een moordnares verwekt.'

Ik had het kommetje met appelpitten en met wit gepoederd KCN in mijn handen. Het onontkoombare einde aan mijn vaders bijdrage aan de wereld was gekomen. De schrijver had mij gebaard. Op een natuurlijke, biologische en dynamische wijze had mijn vader zijn alter-ego geschapen naar zijn beeld en gelijkenis; maar toch verschillend. Gerard Schoonewile heeft van mij een moordnares gemaakt met wortels in Duitsland, met gründliche, kordate, energieke, onafhankelijke geest van de Germanen. Hij heeft van mij een vrouw gemaakt met de wil om lief te hebben. Een vrouw die niet bang is om te doden.

In een roman (met voetnoten) is het heel eenvoudig om te doden en lief te hebben in willekeurige volgorde.

Ik ben jong genoeg om over het werk van mijn geestelijke vader te oordelen. Maar ik heb de leeftijd bereikt dat ik oordelen achterwege laat. Het is aan U, lezer, om Uw eigen mening te vormen, Uw eigen gevoelens onder ogen te zien.

Soms is het nodig proza vaker dan eens te lezen; lees deze roman alsof het een gedicht is.

Mijn vader vertelde me na de eerste hap van vanillevla met cyanide: 'Verdriet kun je draagbaar maken door het gruwelijke af te pakken van wie het je heeft aangedaan.¹⁶ Met humor, ook als het wrede, sarcastische, bijtende, blasfemische spot is, kun je draagbaar maken wat ondraagbaar lijkt.'

'Hou op,' zei ik. 'Hou op. Verspil je laatste minuten op aarde niet aan gemoraliseer. Straks vraag je me ook nog of ik een laatste wens van je in vervulling wil laten gaan. Houd op.'

---

16 Ruben L. Oppenheimer in VPRO-gids # 7 van 18 februari t/m 24 februari 2017.

Mon père wees moeizaam naar de servieskast. In de onderste lade had hij cassettebandjes opgeborgen met een gesproken brief. 'Luister,' kon hij niet nalaten om me toe te voegen.

Ik was niet van plan om zijn woorden na zijn dood in me te laten weerklinken. Op tafel stond een fruitschaal met kweeperen; heerlijke vruchten als luchtverfrisser. Ik had een pak snelfiltermaling gekocht, niet om koffie te zetten, maar om na zijn verscheiden de belegen geur van de dood uit de kamer te verdrijven.

'En....?' Hoorde ik uit de verte.

En ...? Ga ik met Hubèrt een gezin stichten? Vermoord ik Hubèrt na onze vereniging? Accepteer ik zijn enige zoon, – kind van Madeleine – als mijn eigen bloed, of wijs ik hem de deur als hij op de stoep staat? En ...?

Nee, haatdragend ben ik niet. Iedereen in het ongewisse over de afloop van het bestaan laat ik binnen. Iedereen die vertrekt wijs ik op de naam aan de gevel.

Au revoir.

Noten

Heel veel elementen uit voorgaande hoofdstukken zijn in een sprookjesachtige sfeer in dit verhaal samengevat. O.a. geïnspireerd door Boelgakov.

* 25 maart, negen maanden voor kerstmis. Kerkelijke feestdag: Maria Onbevlekt Ontvangen. Het verhaal *De Neus* van Gogol begint op eenzelfde manier. Petersburg in plaats van village Kawale.

* Zandstroopatronen in Nedersaksische boerderijen.

* Kleed met Laplandtafereel. Trof ik aan in kerk in Kameroun.

* 1 Korinthen 13. Als ik de liefde niet heb...

* Madeleine, zus van Franciska.

* Dringende bezigheden. Als westerse religie geen antwoorden geeft, terug naar 'heidense' gebruiken.

* Voedselopsomming uit vorige hoofdstukken.

* *Nu je suis...* Naakt ben ik in de wereld gekomen, naakt vertrek ik weer.

- * Kalebasblazer: *Pied piper*. Rattenvanger van Hamelen. Ideoloog. Midwinterhoornblazer.
- * Heilige Sebastiaan. Patroonheilige van boogschutters.
- * Le Seigneur... De Heer is mijn herder.
- * Lorre, lorre, lorre. Katholieke bezweringen vaak drie maal. Agnus Dei 3x.
- * Wonderbaarlijke banaanvermenigvuldiging.
- * des pneus Michelin; autobanden van merk Michelin.
- * Prions et chantons; Laat ons bidden en zingen.
- * *Arthrothamnus tirucalli*. Pencil Tree, Pencil Bush, Naked Lady, Indian Tree Spurge, Milkbush, Milk-hedge, Rubber Hedge Euphorbia, Pencil Euphorbia, Milk Bush, Rubber Euphorbia, Rubber Hedge Plant, African Milkbush, Milk Hedge, Tirucalli rubber, Petroleum plant, Pencil cactus, Indian spurge tree, Firestick plant, Finger tree, Finger euphorbia
- * Christusdoorn: *Euphorbia milii* is een vetplant welke bezet is met lange stekels.
- * Laat ons bidden en laten wij zingen.
- * Papegaaien: duiven. Duif bracht Maria de Boodschap.
- * Gang van Francisca parallel aan Kruisweg met Staties. Driemaal vallen, doek van Veronica.
- * Johannes de Doper onthoofd. De onthoofding van Johannes de Doper is een katholieke feestdag en wordt herdacht op 29 augustus. Het verhaal wordt beschreven in de synoptische evangeliën Mattheus 14:1-13, Markus 6:14-29 en Lukas 9:7-9. De evangelist Marcus is het duidelijkst: "Herodes had Johannes gevangen laten nemen en hem, aan handen en voeten geketend, laten opsluiten vanwege Herodias". De reden was omdat Johannes had gezegd: 'U mag niet trouwen met de vrouw van uw broer Herodes Filippus.' Sindsdien had Herodias het op hem gemunt en wilde ze hem uit de weg ruimen. Onthoofding gebeurt op verzoek van dochter Salomé. Rijn: Johannes de Doper, zijn kont is van koper. Johannes de Doper zijn neus is van blik. Johannes de Doper ben ik.
- * *Et les fruit...* En de vrucht van uw schoot (*Wees gegroet Maria*)
- * Castratenkoor. De Roomse kerk castrerde jongetjes om de mooie zangstem te behouden.
- * Brandweerspuit. Uit verhaal van Belcampo. Een dode burgemeester als handbediende brandspuit.
- * Christoffel droeg de hele wereld op z'n nek.

*** Aan de wandel met Karel ***

‘Wul ie met mij an de wandel?’ vroeg Karel. ‘Een rondtie langs de Kanaalweg?’

Ik stemde toe. Het was me duidelijk dat Karel/Carl nog niet was uitgepraat. Hij wilde zijn verhaal vertellen zonder een voortdurende confrontatie met niet-verstaan, met niet-begrijpen. Misschien had Karel autistische trekken, om dat modewoord te gebruiken, misschien was er een genetische variant met gevoeligheden voor onbegrip en kleinzerigheid. Ik wist dat niet. Wat ik wel wist: nestgeur smeedt een verbond. Plassen, wandelschoenen aan, hoedje en zonnebril, uv-crème en: op stap. De anderen zouden zich redden; zonder ons. Ik had me al stilzwijgend (stiekem) retorisch afgevraagd of ik alle succesverhalen, stellingen en teleurstellingen van de PhD-bonusdokters wilde horen. De leeftijd naderde dat ik mijn kring zou laten krimpen – mijn mooie borsten, waar niemand meer naar omkeek, waren me al voorgegaan – en ik me tot omgang met enkele intimi zou beperken. Die krimp had ik al in gang gezet door dozen literatuur in straatkastjes achter te laten. Ik maakte mijn literaire spoeling dunner. Jan Wolkers, in Oegstgeest de redding van Karel, had ik al in een vorig leven achter me gelaten.

Bennie – honkvast en geen prater – was bezig het buffet af te ruimen. Machteld, Erwine, Eleonore en Babs installeerden zich in Pension Veltrop. Ze zouden één nacht, misschien zelfs twee nachten blijven om de omgeving te verkennen.

‘Wat een rijkdom,’ had Machteld gezegd, ‘Wat een rust, reinheid en regelmaat in deze uithoek. Wat een weldadige luxe in je pension. Hier zou je als familie samen willen wonen; als iedereen met pensioen is.’

De vrouw van Karel wachtte niet op antwoord. Net als Meneer Van Dalen Wacht niet langer Op Antwoord als het om rekenkundige bewerkingen gaat. MVDWOA (Machtsverheffing, Vermenigvuldigen, Delen, Worteltrekken,

Optellen, Aftrekken.): door rekenmachines ingehaald. Maar dit terzijde.

Ook de gepromoveerde dochters waren lyrisch over het natuurlijke, kunstzinnige, culturele en literaire oerklimaat in de Zuidoosthoek. Ze prezen de diversiteit, met immigranten uit Emsland, Groningen, Westerwolde, de Stellingwerfen, Friesland, Twenthe, het Westland (de tuinders), Grafschafters, Joegoslaven, Molukkers, spijtoptanten van geëmigreerde Drentse boeren die terug waren gekeerd uit Australië en Brazilië, Russische en Oekraïense bruiden voor boerenknechten die hier niet aan de vrouw konden komen, na de oorlog achtergebleven Poolse soldaten en Limburgse evacuees, turfgravers uit Hannover, Slagharen, De Peel (N.Br.) en Thorne (U.K.), bazen en bestuurders uit Holland, enz. De meeste inlanders waren nog blank, maar gezien de hartelijkheid van de bevolking zou ook in de Zuidoosthoek snel sprake zijn van kleurverschietsing. Het enige gemis leek een universiteit in Emmen. Misschien dat een kunstacademie een goed alternatief zou zijn, met uiteraard een schrijversvakschool, en met een railverbinding via Coevorden en Neuenhaus naar Bad Bentheim.

Die opmerking over de schrijversvakschool was een plaagstoot naar (bonus)vader Carl, die ondanks zijn oeuvre nooit was doorgebroken.

De bonusdochters zwaaiden naar mij en naar Carl, hun bonusvader. Babs kwam naar ons toe en zoende ons, alsof we een tijdreis gingen maken. En zo was het ook. Ze stak ons beiden een pisang toe; zonder bijbedoeling. Nee, we waren niet de pisang. Ongeluk zou ons niet langer treffen. We hadden onze portie gehad en verteerd. De praatwandeling was er voor om met cognitie de brokken uit het verleden in bouwstenen te recyclen.

‘Babs,’ zei ik.

Karel zweeg. Wie liepen naast elkaar over de Griendtsveenstraat• die na 250 meter als Beekweg verder zou gaan. Het pad was inmiddels een smalle klinkerstraat. Doorgaand

verkeer, op fietsers na, had hier niets te zoeken. Aan de eiken waren nestkastjes voor koolmezen getimmerd om de eikenprocessierups te bestrijden. Natuurlijke vijanden waren de beste bondgenoten.

‘Franciska,’ zei Karel. We bereikten de Beekweg met rechts korenvelden. De bermten waren volgens protocol gemaaid.

‘Op de lagere school kwam een witte pater voorbij. Uit de missie. Hij liet me foto’s zien van zwarten, al hadden ze destijds een andere naam.’ Karel bleef staan. Hij keek over de graanvelden, de aardappelakkers met witte en roze bloempjes. ‘Ik had met een zwarte vrouw willen trouwen,’ zei Karel. ‘Een zwarte vrouw.’

Ik vroeg niet waarom hij dat niet had gedaan.

‘Ik had astma,’ vervolgde Karel. ‘Mij mankeerde wat. Ik dacht...’

‘Je dacht: ik krijg nooit een knappe vrouw, dan maar een zwarte.’

‘Je zegt het.’ Karel gnees en liep verder. Ik volgde.

‘Je had missionaris kunnen worden.’ Ik gaf Karel een lichte por in zijn zij.

‘Daar was ik te dom voor,’ antwoordde Karel. ‘Dat dacht ik toen. Domme witte. En paters...’

‘Sommige paters,’ zei ik. ‘Veel paters bekeerden pas zwartjes als ze met een zwarte vrouw hadden gelegen. Een man zonder kinderen werd, en wordt, door veel mensen niet serieus genomen. In mijn jaren in Zambia werd van de missionarissen gezegd: they produce most. De Lozi in Barotseland hadden het niet over de oogst van Irish potatoes.’

‘Ik wist toen niet wat ik ook nu niet weet,’ probeerde Karel een zijweg te vinden.

‘In Leiden zag ik meer zwarte vrouwen,’ vervolgde Karel. ‘Ik kwam uit het veen, ik was groen en ik was kortademig. Kortom: ik was gehandicapt. Ik wist niet hoe... Ik had nooit geleerd hoe...’

‘Tot *Terug naar Oegstgeest*,’ zei ik.

‘Ik heb het boek nooit gelezen,’ zei Karel.

We sloegen rechtsaf de Kanaalweg op. Het kanaal was onherstelbaar verbeterd: alles glad en strak.

‘Komt mij vreemd voor.’ Karel wees naar de brede sloot. ‘Terug naar De Peel. Terug naar een andere wereld.’

‘Franciska,’ zei ik. ‘Terug naar de schapen. Franciska.’

‘Die middag. Franciska had Carla en Machteld verzorgd. Moeder en kind sliepen, beneden in de kamer. Erwine en Eleonore waren bij vriendinnetjes.’

‘Franciska,’ herhaalde ik.

‘We gingen naar boven. We hadden geen woorden nodig,’ zei Karel. ‘Onze lichamen spraken dezelfde taal.’

Karel bleef staan en legde zijn rechterhand op mijn schouder.

‘Het was mijn eerste keer.’

‘Eenmaal moet de eerste keer zijn.’ Ik had gelijk spijt van mijn opmerking.

Karel haalde de banaan uit zijn broekzak, knikte de pisang bij het steeltje en trok de schil opzij.

‘Babs,’ zei Karel, ‘Babs is het beste wat me is overkomen.’ Karel hapte in de banaan. Hij gooide de schil in het water.

‘De laatste vijf maanden van haar zwangerschap woonde Franciska bij ons in huis. Drie kleine meisjes, met Carla nog geen halfjaar. Machteld vier dagen in de week naar de VU voor COPD; haar passie. Franciska en ik waren vader en moeder en we zorgden voor het huishouden.’

‘En voor elkaar,’ zei ik geheel overbodig.

‘En voor elkaar,’ gnees Karel. ‘Alles in harmonie.’

‘Jullie spraken elkaars taal.’ Ik voelde me een supervisor die een vragenlijst afwerkte en een protocol volgde.

‘Franciska en ik spraken elkaars taal, en ...’ Karel aarzelde, ‘we verstonden en begrepen de taal van de kinderen en van Machteld. Machteld liet zich steriliseren: om mij te plezieren. Vanaf die dag leefden we als man en vrouw.’ Na een kurze Pause zei Karel: ‘Franciska en ik leefden ook als vrouw en man. Met Babs als ons genoeg.’

‘Je was niet dom,’ zei ik. ‘In de kern van de zaak was je een

roomblanke pit uit het Amsterdamsche Veld.’ Ik kreeg het gevoel dat ik maar wat zei. Misschien sprak ik mezelf toe.

We naderden voorheen-ons-ouderlijk huis. Karel negeerde mijn triviale opmerkingen. Hij bleef voor de oprit van de kippenfarm staan.

‘Gelukkig herken ik hier niets uit mijn kindertijd,’ zei Karel. ‘Hier is niets wat herinneringen bovenhaalt.’ Hij draaide zich om. ‘De vlonder, dat weet ik nog. Dat we van plan waren om vader naar de andere wereld te helpen; op zijn verzoek. Vader was klaar met de kippen, de kuikens, met het stof in de kippenschuur, met Singh, met de twee pakjes sigaretten per dag, met de jenever, met moeder, met moeder de heilige kerk, met zonde, met biechten en boetedoening, met ons – de kinderen – met de belastingdienst, met het warm eten.’

‘Met Chicken Curry Madras?’

‘Met warm eten, met diarree, met incontinentie, met tinnitus, met zenuwpijnen, met aderverkalking, met reuma, met zonsopkomst, met zonsondergang, met de vier jaargetijden, met de kortste dag, met de langste dag, met de rolstoel, met vissen. Met karpers, blei, brasem, voorntjes, paling, snoeken. Met alles.’

‘Vader wilde dood?’ Wat ik hoorde was nieuw voor me.

‘Va vreug elke weke en later vreug e elke dag. Hij wol een ende an zien lieden. “Aj van mij holdt,” zee va, “verzoep ie mij.”’

We stonden met de rug naar de kippenfarm met op de gevel: BETER LEVEN. Voor ons lag een hardhouten vlonder met een reling en plek voor een rolstoel. In een kist met een schuin deksel lag ongetwijfeld een leefnet.

‘Ik wol niet,’ zei Karel. ‘Jans en Leo wollen va wel helpen. Ik mus metan doen. Ik wol niet. Ik mus.’

‘Het was niet meer neudig,’ zei ik in het Drents. ‘Der zat een engeltie op joen scholder.’

‘En op de scholder van Jans en Leo,’ zei Karel. ‘Merakel. We hebt geluk had. God hef mien schietgebed heurd. “Haal hum op,” zee ik. “Haal hum hen boven.”’ Karel spuugde

in het donkere water. Hij leek het Randstedelijk decorum te verliezen. Het zou me niet verbazen als hij in het kanaal zou pissen.

‘De zundag derop he’k veur een gulden drie keerzen ansteuken bij het Maria-altaar. Dat was de leste maol da’k in de kerke west bin. Ik geleufde het wel. Ik geleufde van alles niks meer.’

In het turfcafé namen we cappuccino met appelgebak (rozijnen, walnoten). We zwegen. Pas bij de tweede ronde kwamen de woorden terug.

‘Hoe word ik schrijver?’ zei ik.

Karel roerde door het lege kopje.

‘Schrijver ben je,’ zei hij. ‘En als je het niet bent, kun je het worden.’

Karel had in een kort verhaal de tijdige dood van zijn vader beschreven. Slechts één zin was door de redactie geschrapt. Na “Haal hem op” had Karel de dode een snoek laten vangen. Hoewel het naar de feiten was geschreven had de redactie aangegeven dat fantasie het drama onrecht deed. Ook met een rietvoortje was de redactie niet akkoord gegaan. Een door God verijdelde moord door drie zonen was genoeg van het goede. Op het randje, eigenlijk. De publicatie in *Helmgras* verscheen niet onder de titel *Het voortje van mijn vader*, maar onder het cryptische *Beet*. Het was het begin van Karels nimmer aflatende poging tot het literaire circuit door te dringen.

Eén autobiografisch getint verhaal was genoeg. Rijmelarij uit het Poepenveen haalde de pagina’s van *Helmgras* niet, net zomin als belegen grapjes als:

Zijt gij geest of zijt gij God?

Mijn naam is Piet en ik zoek de pot.

en een klankspel over Joden:

Oh wat jeukt mij de neuze Jeude
Jeukt joe de neuze ok zo
as mij de neuze jeukt Jeude?

De rijmelarij kon gemakkelijk als antisemitisme worden weggezet, terwijl de verhaspeling naar:

as mij de jeuze neukt Jeude?

banaal, goedkoop en regiotaal gebonden was.

Juist toen Karel zijn ambities in de wilgen had willen hangen kreeg hij een uitnodiging om van *Ezzo's lied* uit ca. 1063 van een onbekende Duitse tekstdichter een Drentse vertaling te maken.

Tot Karels genoegen verscheen zijn vertaling in een vuistdikke canon met 500 gedichten. Na de eerste druk verdween zijn vertaling. Drents was geen Europese taal.

Later had Karel vergeefse pogingen gedaan om in het Nederlands zijn plek te vinden met *De varkens*. Het korte verhaal was onverbloemd exhibitionisme met de beschrijving van de lotgevallen van een hoogzwangere zwarte vrouw. (Pag. 661)

Ezzo's lied

Vertaald uit het vroegmiddelhoogduits door Ard Posthuma en Gerard Stout. Enkel in de 1e druk van *500 gedichten die iedereen gelezen moet hebben. De canon van de Europese poëzie*. Samenstelling Ilja Leonard Pfeiffer en Gert Jan de Vries. Meulenhoff 2008.

Ezzo's lied

Anoniem

Ca. 1063 Duitsland

Dat kind was gods wiesdom
zien macht was wied in de rondte
toch had de zeun van god
as wieg een krappe trog
engeln bleuzen dat in de rondte
tot een troep scheupers hum vund
toen weur e besneed'n
as de hebreuwen dat doet
en nao de besniedenis
nuumden ze hum Jezus
as löspries offerde de maagd
(der wut tot op heden nog van praat)
twee doeven veur de zeun
die arm veur oens wilde weez'n.

De Antiquus dierum
gruide op met de jaoren
tied had gien grip op hum
alle daag'n gung e de heugte in
zo weur dat edele kind groter
de aosem van god was in hum
elk bleus e beter met zien locht
met dertig jaor kwam e
an de Jordaen
daor weur e deupt
hij spuulde 't kwaod van oens vot
zölf had e nooit minne streek'n uuthaald
wij leuten de olde naam achter oens
en weuren kinder van god.

Geliek na de deup
zag ie zien goddelijkheid

as eerste teek'n
maakte hij wien van water
drie dooien maakte hij vanneis limtig
een vrouw met een bloeding maakte hij beter
van hinkepoot'n en lammen
nam hij 't ongemak vot
de blind'n kreeg'n locht van hum
loon vreug e niet
bij verscheiden idiote kerels
jeug hij de duvel der uut.

Met vijf stoeten gaf hij
viefduzend man of meer te eet'n
en toen ze genogt had'n
waar'n der twaalf körven met stoet' over
met blote voet'n leup e over het water
teeg'n de wind zee e: lig!
de tong'n van de stomm'n
maakte hij lös
as een waarachtige goddelijke fontein
bluste hij de hiete koorts
dove oor'n maakte hij oop'n
ziektes jeug e op de loop
ziek'n leut e overènde kommen
en zie namen heur matras en gungen.

Hij was mèens en god tegeliëks
zute pruuft zien wetten oens op de tonge
hij leerde oens in deemoed leven
waorachtig en zunder bedrog
en wij leuten oenze trouw zien
en bij hum kunden wij oens beklag doen
dat alles bij mekaar leerde oens de zeun van god
met woord en wark
drieëndertig jaor achter mekaar
was hij bij oens
en een half jaor der bij deur oenze nood

zien macht is meer as merakel
zien woorden gaven oens leven
veur oens gung e dood
hij leut humzölf uut vrije wil
an 't kruus spiekern.

Toen weuren hum de hand'n
met dikke spiekers vastslaag'n
gal en edik mus e drinken
zo hef de heiland oens verlöst
uut de zied kolkte hum bloed
veur oens heil
tuss'n twee moordenaars
hungen ze de zeun van god
met zien holt is de dood begund
over zien holt strukelde de dood god daank
de duvel beet naor 't vleis
god was de haoke
zo kun 't gebeur'n
dat e evang'n was.

Toen oenze god daor
onschuldig dood rnaakt weur
schudde de eerde bij dat vergriep
de zonne scheen niet langer op eerde
't veurgerdien scheurde deur de midden.
en alle lu hadden met de heer te doen
de graven sprungen lös
de dooien kwamen der uut
god wol het zo
god haalde ze weerom naor 't leev'n
zij bewiest met mekaar
dat wij dommiet verrijz'n zult.

In het begun had hij
de engeln nog niet van neud
dat kun ie zien an 't liek

dat lag op die zaoterdag in de groeve
maor op de derde dag
kwam e der uut
en weur e onstarfelijk
hij gaf oens een leev'n nao de dood
de opstanding van 't vleis
't hemelse riek zunder ende
now is zien heldenkracht de baos
over de hiele schepping.

Dat was de kerel die ooit
tinctis vestibus van Bosra kwam
in een kleed driefnat van bloed
- hij leed om oenze nood -
schier in zien stola
ter ere van zien va
hij stund der met grote macht
boom alle legioenen van de hemel
hij is ok baos over de hel
met macht zunder ende
elk gef hum an hum over
op eerde en in de hemel.

Net as de Jeuden deuden
vernietigde god met heldenkracht
de poort'n van de hel
daor pakte hij wat van hum was
wat hij met bloed
Zwaor betaald had
de fortis armatus
beklaagde hum over zien huus
now dat iene starker as hum
hum al 't roofgoed ofpakte
alles pakte hij hum of
wat e ooit op eerde had had.
Dit alles zeed'n oens al
de aolde profeet'n.

*** De varkens ***

Progreditur Populus Porcorum. Pigra Propago!

'In Civilistan voeren burgers pasgeborenen aan deze varkens. Dit zwijnssoort is al eeuwen oud. Dit ras bedoel ik, al eeuwen oud. Varkens zijn sterk, intelligent en het best aangepast aan hun leefomstandigheden. Omnivoren; perfect toegerust voor een gelukkig leven, ruim voor Darwin met zijn evolutie de genenkaart uittekende. Deze varkens hadden Darwin niet nodig. Varkens hebben niemand nodig. Ze schrokken met hun gulzige bekken zwakkelingen zonder genade en zonder onderscheid naar herkomst of kleur. Ik ken geen levenslustiger wezens dan varkens, vooral dit ras. Mangalitsa, hoe hebben ze de naam? Varkens hebben geen naam, niet van zichzelf. Varkens hebben geen weet van rassen. Wij, wij, hebben ze met een naam bedacht. Wij kennen rassen. Wij maken onderscheid. Wij maken onderscheid tussen soorten en rassen. Zwart, bruin, gel, wit. Van nature. De mens is een soortenkenner; ons-kent-ons. Oeze Volk. Wij, jij en ik, wij kennen elkaar.'

'Zwijn,' zegt ze. 'Homo homini porcus est,' en na een zucht. 'Jij bent een zwijn; niet enkel in het diepste van je gedachten. Je bent een volbloed zwijn.' Ze wacht tot haar woorden zijn geland. 'Jij, jij kent me niet. Ik heb niets met jouw kannibalistisch wij-gevoel, met jouw ons-kent-ons-gevoel, met jouw Oeze Volk.'

Ze pakt zijn schouder vast. 'Civilisten is een scheldwoord,' zegt ze op straffe toon. 'Die mensen heten boeren, burgers of buitenlui. Ambtenaren, hardwerkende zelfstandige ondernemers, dat weet je wel. Mensen uit Civilistan zijn gewone mensen, individuën. Ze zijn geen beren, geen zeugen, geen motten, geen biggen.' Wie goed luistert hoort een plagerig verontwaardigde toon.

'Ja, dat weet ik wel,' speelt hij het eclectische spel mee. 'Nee;

ik bedoel geen volk van menseneters met gezamenlijke uiterlijke kenmerken. Ik bedoel, ik bedoel, ik bedoel civilisten, onverlicht volk dat iedereen die afwijkt aan de schandpaal nagelt.' Hij kent de spelregels en laat op bedaarde toon volgen, 'Zwienhonden. Menseneters. Dood in de pot. Pigra Propago!'

'Let op je taal,' zegt ze. 'Voor je het weet ben je een van die zwijnen, die je voor onbeschaafd houdt. Voor je er erg in hebt verander je in een zwijn.' Ze houdt zijn hoofd tussen haar handen en zoent hem beurtelings op zijn ogen. 'Ik houd van je,' zegt ze onderkoeld, 'wat dat ook betekenen moge.'

Hij legt een hand op haar schouder en strijkt met zijn vrije hand over haar buik. Haar bloemenjurk staat strak als een halve globe. Langs de zoom bloeien tulpen in alle kleuren, vooral rode.

"Een Maagdenburger halve bol," had hij gezegd. "Je buik lijkt een Maagdenburger halve kloot, geen vacuüm; een bol door mij gevuld met toekomst."

Grof in de bek, kan hij zijn. "Ik ben de beer. Jij bent mijn motte." Onbedoelde platte humor als specialiteit. Liefde, liefde overwint alles. Liefde overwint zelfs vuile casual praat. Het ongebooren kindje heeft geen weet van taal. Taal is erfgoed; niet erfelijk. Taal is aangeleerd. Taal kan zonder Darwin. Taal volgt besmettelijke kruiswetten van Mendel.

'Trek het je niet aan,' zegt hij zelvend. 'Ik bedoel niets persoonlijks als ik zeg dat ik je rauw kan opvreten. Persoonlijk houd ik van varkens; volgzame zwijnen uitgezonderd.' Hij grijnst; wacht op een glimlach, op een voorzichtig hoofdknikje, een oogopslag, als zoekt hij bevestiging. 'Follow-the-leader-zwienhonden,' zegt hij, 'moet ik niets van hebben.'

Hij spuugt op rotte bladeren tussen pad en schrikdraad en draait zijn hoofd naar de ondergroei in het bos. Ergens, hier, ergens tussen de bottende bomen zijn exotische varkens verscholen. Zwartharige Mangalitsa, gladbruine

Tamworth. Alle braamstruiken gaan ze te lijf; met wortel en tak rukken porci planten uit de aarde. Ze graven diepe kuilen om zich onzichtbaar te maken. De varkens. Nee, dacht hij – kort keek hij naar de moeder van zijn kind –, nee, jouw instemming heb ik niet nodig om zeker van mezelf te zijn, al zou het prettig zijn als je me het gevoel gaf dat je me begreep. Of nee, begrijpen hoef je me niet. Je hoeft mijn gevoel voor humor je niet eigen te maken. Dat je me aanhoort, dat je ondanks mijn ruwe bolster bij me blijft, dat is genoeg. Je draagt mijn kind. Gelukkig. Nog even, dan draag ik zelf mijn kind, tot mijn nakomeling zelf de broek kan ophouden.

Haar lippen gaan kort van elkaar. Misschien wil ze iets zeggen. Haar tongpunt steekt kort naar buiten. Misschien voor een zoen achter zijn oor, voor een belletje spuug op zijn traanklier.

‘Ik voel ons biggetje trappen,’ zegt ze. Rolvast blijft ze in zijn wereld, in haar schouwtoneel, in hun theater-arena.

‘Misschien wil ons biggetje ook in dit bos spelen, ravotten, ondeugd uithalen, hollen graven, net als jij, net als andere biggetjes, als een van talloze varkentjes. Post-Darwin zwijntjes.’

Hij tilt de jurkzoom tot boven haar bolle buik. Haar slipje trekt een witte streep tussen haar zwarte benen en haar zwarte buik. Ze draagt een witte beha met sluiting aan de voorkant.

“Nee, je bent geen zebra,” had hij gezegd. “Geen zebra.”

Ze was geen porc-épique en ook geen hond. Een dier was ze, net als de andere dieren; een zwarte panter, had ze gedacht. De vader van haar kind was ook een dier. Geen leeuw, geen pissebed; een gemankeerd varken uit Civilistan. Een gemendeld migrantenzwijn.

In een kinderboek bewaart hij de dubbelgevouwen krantenpagina. Welk dier had je willen zijn? had de

journaliste gevraagd. Hij was elf. Een beer, had hij gezegd. Zo stond het dertig jaar geleden met kapitalen in de krant: Een beer voor meneer. De papieren kruisvrouwen lopen over zijn neus en lippen. Een varken, had hij bedoeld, een mannetjesvarken met een ring in zijn neus. In de krant stond dat hij een grote beer had willen zijn. Een teddy beer, een bruine beer, een grizzly beer; geen ijsbeer. Leugens. In de krant stond dat hij goed kon grommen. Leugens. Op de zwart-witfoto was hij een gewassen varkentje in korte broek met een streepjes-truitje. Hij was elf, een jongentje met bretels. Hulp-zelen, bretels heetten nog hulp-zelen. Broekophouders voor jongetjes zonder billen, zonder kont. Hij was moeders knuffelbeertje met een ontwakend kruis.

Hij drukt zijn oor tegen haar trechternavel. De bloemenpotpourri zakt hem als een tentdoek over zijn hoofd. Vanonder het katoen roept hij met hoge stem: 'Ik hoor hem, ik hoor haar. Je navel is een luidspreker. Ik hoor alles. Ik ruik alles. Trappelbiggetje. Ik voel leven.' Hij knort zijn antwoord naar de wroetende porcellus boven haar kroes.

Ze tilt haar jurk omhoog. Hij schuift zijn lichaam tegen haar warme lijf. Haar borsten zijn gezwollen, volvette melk; de bevalling is aanstaande.

'Ik kan je wel opvreten,' zegt hij. Hij knort met stentorstem. De braambossen wuiven instemmend. Er komt leven in de brouwerij. Het volk der varkens komt voor den dag; een toom porcelli.

'Vroeger dacht ik...,' zegt hij na een zoen op haar navel.

'Vroeger dacht je,' ze likt haar volle lippen, 'vroeger dacht je dat poppies uut de navvel kwamen. Uit de navel van runderen.'

'Koe-navvel,' zegt hij.

Achter het lage schrikdraad staan twee varkentjes met de neus omhoog.

'Koe-navvel was een scheldwoord, maar dat wist ik niet.'

'In jouw kindertijd was er geen onderscheid tussen vernacular en scheldwoorden. Je talig onbenul noem je nog

steeds humor,' zegt ze. 'Ook als je niet dronken bent weet je nog steeds niet het verschil tussen platte en beschaafde taal.' Ze zoent. 'Lieverd.' Haar wang schuurt langs zijn ongeschoren kin.

'Ze ruiken je,' zegt hij. 'Varkens ruiken zwangere vrouwen. Je bent een truffel. Mijn truffel.'

'Ik stink,' zegt ze. Ze laat haar handpalmen zien als een bezwerende hogepriester. 'Ik ben een zwart stinkdier.'

Hij wacht tot ze zegt: "Geile geschoren ijsbeer".

'Knuffelbeer,' zegt ze. 'Dat wil je horen. Ik zeg het: Je bent mijn-moeders-knuffelbeer.' Ze zegt het niet voor het eerst.

'Je ruikt,' zegt hij, als wil hij scherpe kanten van zijn grappen wegvijlen. 'Versta me niet verkeerd. Je hebt de speciale geur van melk en hoger honing, zwangere vrouwen verspreiden vluchtige hormonen, feromonen, lokstoffen. Zwangeren ruiken; net als de appels in je tas.' Hij doet een stap naar voren en zwaait naar de Mangalitsa. Het varken steekt de neus omhoog naar de homo ludens. 'Hij kent je,' zegt ze. 'Dat varken is vertrouwd met je geur. Siblings spreken elkaars taal. Knorrende beesten.'

Als het geraas van de auto op de ringweg in lage tonen dooft, buigt hij naar de biggetjes: 'Wij zijn familie van elkaar. Wij horen allemaal tot de familie van de zwijnen; wij zijn ons gezin.' Hij krabt in zijn kruis.

'Wat zie je er weer prachtig uit,' zegt hij, 'zo *en profil* met de lage oranje zon achter je, de hemelse stralenkrans door het underwood, prachtige vrouw in je ondergoed. Prachtig. Een gedicht ben je. Een light verse, een sonnet.'

'Een zeug, bedoel je,' zegt ze, 'ik ben een zwarte motte met heavy black tits under white Milkwood.'

'Eva. Heb je een appel voor me?' vraagt hij.

Ze steekt haar hand in de linnen tas en reikt twee appels. Overrijpe gold-ringnetten, weke bruine plekken.

'Eten kunnen ze,' zegt hij. Hij gooit de appels naar de bosvarkens. De varkens kauwen niet.

‘Adam. Ze zijn familie van je,’ herhaalt ze zijn woorden. ‘Civilisten,’ zegt ze. ‘Uit de Hof van Civilistan.’ Ze pauzeert. ‘Je hoort tot de zwijnenondersoort van de etende en slobberende niet-proevers.’

‘De Schrokkers en de Slobbers,’ bedoel je. Smakkend vervolgt hij: ‘Hap, sloek, weg.’

‘Snel eten en snel weer aan het werk,’ zegt ze, ‘zo werden arbeiders en slaven geselecteerd. Wie snel kon eten kon ook snel werken. Zwijnen. Plebejers.’

‘Gevlekt,’ zegt hij, ‘misschien is ons biggetje net zo bont als deze stoere borstelige vetjongens.’ Hij werpt opnieuw een appel naar de zwijnen. Steeds meer varkens komen uit het struikgewas.

‘Kleine kans,’ zegt ze. ‘Kleine kans op een gevlekt biggetje. Ons kindje is egaal getint. Alles tussen pig skin en blauwzwart. Ik gok op café au lait.’

‘Darwin,’ zegt hij. ‘Mendel. Bruine en witte bonen.’

‘Darwin of Onze Lieve Beer, beide dobbelaars doen aan een loterij met veel nieten.’

‘Aan natuurlijke selectie,’ zegt hij. ‘Is je tas leeg?’

‘Survival of the fittest; wie zich niet weet te redden is niet waard dat hij leeft,’ zegt ze. ‘Alles is biogenetica. Voor wie dat niet genoeg is: alle zijnsvragen vinden ontsnapping in religie, in de natuur, in de bovennatuur, of, als je geluk hebt, in humor.’ Ze legt beide handen – roodgelakte nagels – op haar volle borsten. ‘Filosofie, religie, wetenschap, metafysica, alle overtuigingen zijn niet meer dan onvoorwaardelijk geloof in varkens.’

‘Almachtige en onwetende varkens als duivelse, perverse en humoristische opruimers van de ondermaanse zwijnenstal,’ zegt hij. ‘Vrij naar Augius.’ Hij schudt de linnen tas leeg achter het schrikdraad. ‘Pigs in space.’ Applaudisch geknor klinkt uit Dante’s hel.

‘Ze zijn ons innig dankbaar,’ zegt hij; een arm om haar onderrug. ‘Onze familie.’ Hij knort, sluit zijn ogen, draait zijn hoofd in de nek. Hij ziet een jongentje in korte broek met bretels en in een boeventruitje. Zijn duim volgt over

zijn lippen de kruisvrouwen in de krantenfoto. “Heere zegen de woorden uit mijne mond, ook de banale.”

Ze houdt haar handen onder haar halfronde bol, buigt haar hoofd naar achteren, kijkt naar de hemel achter de boomkronen en zegt met gevouwen handen op haar buik: ‘Jij, jij hebt een motte en een biggetje. Jij – in je paradijs – hebt alles om dankbaar voor te zijn. Van dankbare en ondankbare varkens weet je niets. Van zwijnen uit Civilistan weet je niets.’ Voor hij kan antwoorden stuurt ze een schietgebed naar de hemel. “Heere zegen alle woorden die ik niet uitspreek.”

‘Varkens,’ zegt hij, ‘varkens eten, als revolutionairen, hun eigen kinderen.’

‘Mensen,’ zegt ze, ‘mensen zijn voedsel voor elkaar. Mensen zijn varkens en zwijnen.’

Hij weet dat ze het laatste woord wil. Hij zwijgt. Het theater heeft lang genoeg geduurd. Uit het ondergroen komt een varken gewaggeld; een gestreept nakomertje.

‘Ik vuul een wee,’ zegt ze. ‘Ik heb dorst. Va van mien kind, we gaot hen huus.’

Gearmd draaien ze de rug naar de bosvarkens. Hij kijkt over zijn schouder.

‘Sito, sito, sito.’

De varkens

Sito = Si tôt (Fr.), tot zo.

Naar aaneiding van het Latijnse gedicht *Pugna porcurum* van Plancius, waarin elk woord met de letter P begint. Het gedicht en de vertaling staan in mijn boek *Joseph*.

***

*** Hold toch op ***

'Ben je gelukkig?' hoorde ik mezelf vragen. Karel stond beneden op de visvlonder. We waren op de terugweg naar Pension Veltrop, naar Bennie, naar de familie. Karel zweeg. Hij had de rug naar me gekeerd.

'Ben je gelukkig?' herhaalde ik mijn vraag. Ik kon mezelf wel voor de kop slaan.

Karel zweeg. Het waeter klaetert tegen de glaezen det et daevert. Hij piste in het kanaal. Aan de optrekkende beweging van zijn schouders zag ik hoe hij zijn kleding in orde maakte voor hij zich omdraaide.

Ik zag mijn jongere broer, een oude man met natte plekken op zijn broekspijpen en op zijn schoenen. Voor droefenis mijn deel werd hoorde ik zijn stem. Zijn vertaling van een gedicht van Günter Grass.

Manoman

Hold toch op.
Punt derachter.
Ie bint toch klaor, man, en allent nog loops.
Zeg nog ien maol: doe'k.
Trek nog ien maol an de touwgies
en laot ze daansen de poppen.
Laot nog ien maol joen wil zien en de barsten.
Slao nog ien maol op taofel, zeg: miende.
Tel nog ien maol nao, hoe vaak en met wie.
Wees nog ien maol hard, zodat het stiet.
Bewies nog ien maol joen grote, bewezen,
joen alomvattende steun en toeverlaot.
Manoman.
Daor stao ie now, ja, en in pak, ja.
Manlu schreit niet, man.
Joen dreumen, die typisch mannelijk waren,
bint allemaol filmd.
Joen veroverings noteerd en op een riegoe zet.
Joen vorderings binnenhaald en opmeten.
Joen droefenis en de vertolkers
verveelt het volk.
Te vake herhaal ie joen grap: zender is uut de locht.
Potent (altied nog)
komp joen macht naor boven.
Manoman.
Zeg nog ien maol ik. Denk nog ien maol scharp.
Kiek noch ien maol helder.
Heb nog ien maol geliek. Zwiég nog ien maol diepe.
Stao of val nog ien enkele maol.

Ie mut niks ophemmeln, man; laot alles liggen.
Ie bint naor joen wetboeken verbruukt,
ontslagen uut joen verhaal.
En allent het jongie in joe
mag nog een tiedie met blokken speulen. –
Wat, manoman, zal joen vrouw daor van zeggen?

Zat

De börsten van mien moe waren groot en wit
De titten anschikken
Kliedern veur het de plestieken speen wordt.
Met stottern, complexen dreigen,
aj niet an de flesse wult.
Niet allent motten.

Helder vleesvocht om de melk binnen te kriegen

of oftreksel van kabeljauwkoppen troebel kookt
tot blinde lege visseogen

Manlu voedt niet
Manlu hebt de jaank hen huus
as koeien met zwaore uier
het warkverkeer in de wege zit.
Manlu dreumt van de derde börst.
Manlu smacht naor het poppie
hebt altied te min.
Oenze zoeglings met baord,
die oens schatplichtig verzörgt,
in pauzes tussen ofspraken smakt,
an sigaretten zoekt.
Vanof veertig mut alle manlu
vanneis zoogd worden:
veur elk zichtbaor en tegen betaling,
tot ze zunder verlaangst zat bint
en niet meer jaankt, op de plee
jaanken mut: allent.

Günter Grass, *Mit Sophie in die Pilze gegangen*,
Steidl Verlag, Göttingen, 1987.

*** Toeristische terugroute ***

Karel en ik waren op tijd terug voor een after tea. De familie had besloten drie dagen te blijven. Bij Tony Roosken in Erica waren fietsen gereserveerd. Ongevraagd was ik tot cicerone benoemd; de gids in de regio. Ik stemde in met twee dagen. De derde dag had ik – naar eigen zeggen – een afspraak met Siep Scheuper over werving van studenten neerlandistiek. Het aantal eerstejaars liep terug, daar moesten we een list voor verzinnen. (Ik had en heb weinig fiducie in listen. Elke list keert zich vroeg of laat tegen de slimmerik.)

De vrouwen – Carl werd niets gevraagd – gingen akkoord met een fietstocht via Weiteveen, door het Bargerveen, langs Zwartemeer naar Barger-Compas, met een bezoek aan de St. Jozef kathedraal (1873), en, misschien aan broer Leo; mocht die daar nog wonen. De terugreis kon via Barger-Oosterveld en Emmen, door Zuid-Barge naar Erica, met een bezoek aan de kerk toegewijd aan Maria Onbevleete Ontvangenis, en een broodje op de begraafplaats om vader en moeder gedag te zeggen. De reis zou verder gaan met een tussenstop met een warme maaltijd bij Van der Valk aan de Verlengde Herendijk – geen Chicken Curry Madras. De laatste 10 kilometer was voor het Stieltjeskanaal (NAM-brug) en de Kanaalweg. Rond tien uur in de avond, nog voor donker, zouden we terug zijn in Pension Veltrop.

Iedereen was akkoord; behalve dat de reis over twee dagen werd gespreid.

Ik kan hier zeer uitgebreid over de bevindingen rapporteren; dat doe ik niet. Bijna alles wat ik inmiddels heb geopenbaard kwam in herhaling terug, inclusief didactiek, drink je wel genoeg? PERIODENSYSTEM DER ELEMENTE en: wat heb je mooie borsten. – Lachen, we hadden allemaal mooie borsten; op Carl na. – Om niet in het Drents te vervallen vroeg ik uitgebreid naar de dissertaties van mijn bonusnichten. Het enige wat ze erover kwijt wilden was een stelling. Ik heb de stellingen niet onthouden. Vooral Erwine, Eleonore,

Carla en ook moeder Machteld waren zeer geïnteresseerd in aardappelen. Ze hadden nog nooit een aardappelveld gezien. Ze wisten niet wat ze zagen toen ik een stam optrok. ‘Aard-appel,’ zei Erwine, ‘nu begrijp ik ook waar “aard” in aardappel vandaan komt. Ik had nooit aan “aarde” gedacht. Ik dacht altijd aan “karakter” aan de “aard van de appel”.’

Babs wist wel waar aardappelen, aardperen, aardnoten, aardbeien, aardhommels en Abrahams mosterd vandaan kwamen; verdienste van broer Karel.

We troffen broer Leo niet. De boerderij aan de Limietweg waar we het erf betraden, was eigendom van een Feringa, net als de andere autochtonen in Compas oorspronkelijk afkomstig uit Emsland. De namen van de vroege kolonisten staan in het boek van Willehad Kocks over de katholieken in Drenthe. •

In Barger-Compas vonden we geen monument of straatnaam voor Gerhard Heinrich Vocks, auteur van de roman *Kleine Hein*, de enige katholieke schrijver uit Drenthe, geboren en opgegroeid in dit Roomse dorp. Een gemis. Ook Compas koos voor *exact* voor wijken, dammen en kanalen, niet voor *taal*.

Ik las aan de rand van een aardappelveld, met uitzicht op Emsland, een fragment uit *Kleine Hein*.

Tusschen turfbutlen en zandheuvels

Een vergeten hoek van 't land

Boer Gielen placht te zeggen:

“Wie¹⁷ wordt hier vergèten en verwaarloosd.”

Ongelijk had hij niet.

Men was nu eenmaal van meening dat hier in het veen alleen maar arme domme ongecultiveerde menschen, schapen en geiten, hutten van plaggen en stroo werden aangetroffen, en dan verder: turf... turf!

Rijks- en provinciebestuurders bemoeiden zich liever niet met dezen geïsoleerden uithoek van 't land.

Het woningvraagstuk bleef onopgelost, de communicatie bleef zeer slecht, voor de bevordering van de hygiëne werd niets gedaan. Medische hulp was er bijna niet. Ook bij bevallingen was er meestal geen dokter en geen verloskundige.

Men vreesde het natte veen. Als de wegen modderpoelen zijn en een helsche duisternis neervalt op het zwarte veen als de diepe slooten vol water staan, of dichtgesneeuwd zijn, dan is een tocht door het veen, over wankele vonders en bruggen levensgevaarlijk. Bij bevallingen waren er dan meestal eenige gewiekste vrouwen, die wisten van aanpakken. Zij waren vroedvrouw, baker en... hulp in de huishouding tegelijk. Dat mocht niet volgens de wet, maar nood breekt wetten. Men moest zich maar zien te redden; elkaar helpen.

Het voedselvraagstuk baarde veel zorg. Maar zij, die boekweit verbouwden, bakten er pannekoeken van en die rogge hadden lieten het graan malen voor lekker roggebroad. Spek van een zelfgeslacht varken smaakte goed bij de veenaardappels. Zij, die dan ook nog hun kousen konden breien van eigen schapenwol en klompen konden laten boren van hun berkenboomen, behoorden tot de beter gesitueerden.

---

¹⁷Wie = Wij

“’t Kan hier ook heel mooi zijn,” zegt meester Vos. “Kijk maar eens naar de bloeiende hoornen, naar de spelende kinderen, die wedstrijd lopen met de jonge lammetjes... Hoor eens die leeuwerik! Zie eens hoe de lentezon de mooiste bloemen uit het veen haalt.

Een schitterende sterrenhemel overkoepelt ook ons turfland en de maan kan soms de groote veenvlakte omtooveren in een schoon sprookjesland!

Nee, dit land is niet zonder poëzie, volstrekt niet. ‘t Is alleen maar dat je ‘t ziet en aanvoelt.”

“Dat de meeste veenkloeten¹⁸ er geen oog voor hebben, komt ook,” beweert Vos, “doordat het zware veenwerk hun ruggen gekromd, en hunne hoofden gebogen heeft... Zij kijken te veel voor zich...!

Gemeenschapszin is een mooie eigenschap van dit volk,” getuigt Vos. “ze helpen elkaar bij geboorte en dood; bij ziekte en tegenspoed. Als er een nieuw boertje bij komt, halen ze hem met paard en wagen op, vertrekt er een dan brengen ze hem weg...! Een pietsie conservatief! Ja, dat zijn ze! Als je een hoed durft dragen, in plaats van een gewone pet, dan heb je ‘t gedaan! Ze lachen erom!

Dat is klein, benepen!

Vooraf onder de vrouwen en meisjes moet men zich geen apartigheidjes veroorloven. Sütters Siene moest dat ondervinden, toen ze op een Zondag een wat modieus japonnetje droeg. Het stond haar knap, elegant. Maar dat mocht niet! Siene had smaak, dat kon niemand ontkennen, doch... de japon bracht haar in opspraak...! Voor haar moedige daad - dat was het - moest ze boeten! Men maakte een liedje en zong Zondags op den kerkweg:

- Wat is dit en wat is dat,
- Sütters Siene mit flodder um ‘t gat,
- van een, twee, drie...!

Siene trok zich er niet veel van aan. Zij bleef het costuum dragen en ook de flodder...

---

18 Veenarbeiders

“Een moedig mensch is ook de vrouw van Harm Réve,” zegt Vos. “Zij toont dat niet op de manier, zooals Siene, maar die vrouw van Réve durft te zwijgen als anderen al te loslippig zijn. Zij doet nooit mee aan achterklap en ander venijnig gepraat - Menschen die anderen zoo gaarne bepraten, doen meestal meer kwaad dan degenen, die het onderwerp van hun gesprek uitmaken, zegt vrouw Réve.

Zoodra zij vermoedt dat men kwaadspreken wil, tracht zij het gesprek in een andere richting te sturen. Lukt haar dat niet dan heeft zij meestal nog een goed woord voor hen, die over de tong gaan. Haar slotconclusie is meestal:

- As ik en anderen veur ons hoofd staon hadden wat wie¹⁹ verkeerd daan hebt, dan zullen de menschen ok wel reden hebben um over ons te proten...!

Dan zullen ze zeggen: “Dat hak²⁰ toch niet dacht van heur of van hum...! Wie bint allemaal niet zukke besten...! Niet zoo lichtveerdig oordeelen over anderen...! De Baas²¹ hier boven oordeelt wel. Hij weet het precies...! Hij weet en ziet alles...! Ook wat wie oethaald hebt...!”

Vrouw Réve heeft, door zoo te spreken, meestal het pleit gewonnen en alle kwakers en snappers den mond gesnoerd...!” Meester Vos is van meening dat zoo'n paar woorden van vrouw Réve soms meer effect sorteeren, dan een lange preek van den dominé of pastoor.

***

---

19 wij

20 had ik

21 God de Heer

***

‘Die schrijver noemt veel indrukwekkende zaken waar de Zuidoosthoek trots op kan zijn,’ zei Eleonore. ‘De sterrenhemel, de lentezon, de maan, de zangvogels, de heide.’

‘De rust, de reinheid en de regelmaat,’ meende Babs op te moeten merken. ‘En trots op de overdaad aan verkleinwoordties; huusie, kacheltie, vörkie, wichie, Annechie, Jochie. Drenthe is een land van dubbelties en kwarties.’ In haar stem klonk humor, ironie, cynisme, sarcasme of liefde. Ik kon het onderscheid niet ontwaren.

Vader Carl, die nog niet veel had gezegd, als was hij niet gelukkig met deze *backwards sentimental journey*, legde een hand op de schouder van zijn volwassen dochter. ‘Fietsen we nu naar Barger-Oosterveld?’ vroeg Babs. De lichaamstaal van haar vader was helder. ‘Hebben ze in het geboortedorp van Geert Kocks ook een bruin café en zwart koffie?’

‘En een toilet graag,’ zei Erwine. ‘Hoe zeggen mensen dat hier?’

‘Ik moet neudig hen het huusie,’ zei Carl. ‘Het is de enige zin waarin een Drent *moeten* gebruikt. Een Drent *moet* niets, op dat ene na.’

We hadden wind in de band en wind mee. Emmen lieten we rechts liggen. Langs het Oranjekanaal en Zuidbarge kwamen we in Erica. We hadden geluk; er was een uitvaartdienst. We parkeerden de fietsen naast de kerk en namen plaats op de achterste rij.

‘Meet the locals,’ zei Carla. ‘Halleluja.’

Boven ons, naast het orgel, zong een dameskoor Latijnse gezangen. De Roomse kerkdienst kan eenieder vertrouwd zijn. De beschrijving van kist, bloemwerk, de geur van wierook laat ik achterwege. Ik werd vooral getroffen door de lijkrede van de zoon bij moeders vertrek. Ik nam een afgedrukt exemplaar mee. Broer Carl kreeg een streekroman in de schoot geworpen. *In paradisum*, naar het slotlied, zou een passende titel zijn.

***

Moeder op plek van bestemming

Daor bij de deure naor de pastorie was oenze plek. Ik mien bank nummer 7, onder de statie: Jezus valt onder het kruus. In de kôrte baankies, smaangs achter mekaar, met oens allen. Va was jaoren buulman. Hij haalde het collectegeld op met een fluwelen zakkie an een lange stok. Dat leek mij wel wat, veur later. Het is der niet van kommen.

Zingen in de kerke, dat leek mij ok wel wat. Een puber met de baord in de keel. Mien zusters, hier veurin de kerke, vunden dat niet goed: ofbraande heide. Pastoor, dat leek mij ok wel wat, maor op het cruciale moment kwam de pastoor niet opdagen om mij op te leiden tot misdinaor. Die iene vergeten ofspraak maakte dat ik een aander weg insleug. Zo giet dat in het leven.

Mien bruur Willy weur wel misdinaor. Maor gien pastoor. Hij trouwde Regina.

De kerke hef een grote rol speuld in oens gezin. Wij woonden sund 1950 tegenover de kerke, naost smid Berndt. Met de windbuks van mien va kun ik vanuut de tuun de kerk wel schieten. Ik miende dat ik heurde hoe de hagel op de leistienen tikte. De kreiën vleugen van de toren, dat kun ik zien en heuren. Now weet ik dat de kerke te wied vot was om te raken.

Daar bij de deur naar de pastorie was onze plek. Ik meen bank nummer 7. Onder de statie: Jezus valt onder het kruus. De korte bankjes, soms achter elkaar met z'n allen. Vader was jaren buulman in de kerk. Hij haalde het collectegeld op met een zakje aan een lange stok. Dat leek me wel wat, voor later. Het is er niet van gekomen.

Zingen in de kerk, dat leek me ook wel wat. Een puber met de baard in de keel. Mijn zusters, hier op de voorste rij vonden dat niet goed. Ik had een stem als afgebrande heide. Pastoor, dat leek me ook wel wat, maar op het cruciale moment kwam de pastoor niet opdagen om me

op te leiden tot misdienaar. Die ene vergeten afspraak maakte dat ik een andere weg insloeg. Zo gaat dat in het leven. Onbenulligheden bepalen het levenspad. Mijn broer Willy op de voorste bank werd wel misdienaar. Maar geen pastoor. Hij trouwde Regina.

De kerk heeft een grote rol gespeeld in het leven van ons gezin. We woonden vanaf 1950 tegenover de kerk, naast smid Berndt. Met een windbuks kon ik vanuit de tuin de kerk wel schieten. Ik meende dat ik de hagel op de lestenen hoorde tikken. De kraaien vlogen van de toren, dat kon ik zien en horen. Nu weet ik dat de kerk te ver was om te raken.

Familie, vrienden en bekenden. Ik heet u namens de familie van harte welkom op deze uitvaartdienst van Ankie, van tante Ankie, van vrouw Stout. We nemen vandaag afscheid van haar stoffelijk lichaam. Haar geest zal bij menigeen nog lang voortleven. Moeder werd op 8 februari 1919 geboren in Barger-Oosterveld als middelste van dertien kinderen. Ze was de eerste die aan de Meerdijk het levenslicht zag op de boerderij van Geert Mensen en Anna Nieters, pappe en moeke. Toen de oudste trouwde liep de jongste nog in de luiers. Al droegen kinderen in die tijd niet steeds luiers.

Moeder ging naar de lagere school. De laatste klas deed ze twee keer, niet omdat ze dom was, maar omdat het handig was. Net als zus Linkie en veel anderen in die tijd. Bij elk kind kocht opa Mensen er een koe bij. Werk bij vader thuis zodat kinderen niet buiten de deur hoefden te werken. Opa Mensen had zelf als knecht gewerkt en hij had daar minne ervaringen mee, dat wilde hij zijn kroost besparen.

Na de schooltijd werd moeder melkboer in Emmen tot Herman Stout haar in de oorlog, 14 april 1943, trouwde.

Ze startten aan de Ericasestraat waar nu de snelweg naar Duitsland het land doorkruist. Lenie, Annie en Greet zijn daar geboren. Voor zeven duizend gulden en wat subsidie bouwden vader en moeder het huis aan de Kerkweg, schuin tegenover deze kerk. Daar kwamen Gerard, Willy en Sientje

ter wereld, en een broertje dat bij de geboorte het leven liet. Het werd buiten de gewijde aarde begraven. De kerk heeft dat – de tijden veranderen - later goedge maakt. Als we terugkijken kost het grote moeite om te begrijpen waarom we toen de dingen deden die we deden. Als we terugkijken stellen we vragen die er toen niet bovenkwamen. Met de wijsheid van vandaag overheerst eerst verontwaardiging en boosheid over wat er allemaal is gebeurd. Begrip komt later, of komt niet. Zo gaat dat in een mensenleven. Zo ging dat ook in het leven van Ankie Mensen.

De kinder gruiden op en gungen het huus uut veur va en moeder arg in hadden. De tied giet aal rapper aj aolder wordt. Zo heb ie ze en zo bin ie ze kwiet.

De kinderen groeiden op en verlieten het huis voor vader en moeder er erg in hadden. De tijd verstrijkt steeds sneller als je ouder wordt. Zo heb je ze en zo ben je ze kwijt.

Opvoeden is de kunst der kunsten, zei pastoor Van Kesteren in deze kerk. Dat is niet steeds gemakkelijk. Ik citeer graag Dirk die met een kwinkslag zei: ‘De eerste moet je weggoeien, met het eerste kind oefen je het opvoeden.’ Ook zo’n uitspraak kan gemakkelijk in verkeerde aarde vallen. Op rotsige bodem, en geen wortel schieten.

Lenie is de oudste dochter in het gezin, en ook zij heeft geleerd hoe met gevolgen van opvoeding om te gaan. Zo hebben zij en Dirk een leerschool gemaakt voor Eline, Hester en Els met hun partners. Een grote rijkdom, als je kinderen kunt laten zien dat het leven een leerschool is. ‘Het leven heeft me leren leven,’ zoals Annie het zegt. Annie startte na de dood van Chris met John, ze kreeg er naast Gerben en Inge twee volwassen kinderen bij: Niels en Milika. En met Meta kwamen Han en Anna mee.

Opvoeden is niet gemakkelijk. Er is een beroemde foto van moeder achter het huis. Ze staat fors en stevig op het

grasveld naast het kippenhok. Een hand gestrekt met een vaatdoek. De foto zegt: 'Ruum die rotzooi op.' De foto is te klein om haar oogopslag en haar wenkbrauwen te kunnen zien. Iedereen die moeder heeft meegemaakt kent die doordringende en sturende blik.

Onontkoombaar.

Moeder vertelde dat ze een dorpsgenoot uit Erica op het kerkplein ontmoette. Ze kwam met hem in gesprek. Hij bekende: 'Vrouw Stout, ik gao altied om 9 uur naor de kerke, en niet om half 11, want ik bin bange joe tegen te kommen. Ie kieken zo grèl.' Het viel mee. Bij nadere kennismaking blijkt moeder, die nu naast ons is opgebaard, mee te vallen.

De kinderen kennen die dwingende en sturende blik. Ze hebben met moeite geleerd om zich daaraan te onttrekken. Moeder heeft de ogen gesloten, dat maakt het makkelijker om de grelle blik te ontwijken. De kinderen, en ook neven en nichten, kleinkinderen en achterkleinkinderen kennen die sturende en dwingende blik als ze in de spiegel kijken. Vandaag is de wisseling van de wacht. Het losmaken van de ouders was niet gemakkelijk, maar toch lukte dat, zoals in de Bijbel staat. Onze lieveheer zal onenigheid zaaien tussen ouders en kinderen. Dat is heel goed, zo kunnen de kinderen zich op de buitenwereld richten en een eigen weg leren verkennen.

Onmin met de ouders kan het gemakkelijker maken om zich over te geven aan een partner. Het is de kunst der kunsten om sommige aangeleerde ervaringen niet door te zetten in een nieuw gezin. Wie om zich heen kijkt ziet hoe moeilijk dat is. Wie om zich heen kijkt ziet hoe boeiend dat kan zijn. Wat ons ergert in onze ouders, daar zijn we zelf veelal ruim van voorzien. Dat kan onthutsend zijn. Die verwijdering tussen ouders en kinderen horen we straks in de parabel van de verloren zoon. En dat geldt evenzeer voor verloren dochters. Ook bij ons in de familie geldt dat het gemeste kalf wordt geslacht en dat er feest wordt gevierd vanwege de vereniging van wat ooit gescheiden was.

Moeder heeft veel zorgen gekend en ook veel zorg verleend. Jan Vennedunker woonde naast de kerk. Moeder ging op bezoek bij de eigenzinnige en dominante man. Moeder zorgde ook voor Annemiek Kaiser, ernstig zieke dochter van Rolf Kaiser achter op Erica, waar vader zes bunder land had met aardappelen. Moeder zorgde en bemoeide zich met de wereld, ook als dat niet altijd nuttig was.

Het dominante en sturende van moeder was ook bekend bij de paus, koningin Fabiola, Den Uyl, Lubbers, Balkenende bij diverse wereldleiders. Moeder schreef brieven met haar onvrede en haar oplossingen. Ze kon oprecht boos zijn. Ik verzamelde de exotische postzegels uit Rome en Brussel. Misschien ontbreken ze in de verzameling van John, die naast Annie zit. Communiceren over gevoel ging de familie niet gemakkelijk af. Woorden als: ik houd van jou en wat doe je dat goed kwamen niet in de woordenschat voor. En als ik de liefde niet had, horen we van Prediker. Zonder liefde is het leven hard en kil.

Vader en moeder hadden liefde, maar ze spraken in tongen, zoals de apostelen bij Pinksteren. Zoals de mensen bij de bouw van toren van Babel. We begrepen elkaar niet meer. En waar onbegrip bovenkomt verharden de verhoudingen. Zo leert eenieder boosheid en verdriet kennen, en verzoening. Al is die verzoening niet voor eenieder weggelegd, of komt ze op de valreep van het leven. Of te laat en ook dat hoort zo. In augustus 1984 overleed vader. Moeder raakte in een roes. Ze ging naar haar zus Liede in Australië. – Waar Willy en Regina's dochter Jeannet (van Frank) nu is. Dochter Rianne (terug uit Canada) en Frans zijn hier bij ons-. Na moeders terugkeer was het huis verkocht aan neef Wim van der Kolk. Moeder woonde in Emmen in de flat aan het Kerkpad tegenover de dierentuin. Langzaam hervond ze haar evenwicht. Later kocht ze het huis aan de Sterrenkamp naast de dierentuin.

In haar nieuwe leven zonder Herman maakte ze kennis met Van Gelder. Van Gelder liet haar een kant van de wereld

zien die ze niet kende. Kunst en cultuur, musea, recreatie en ritjes door het hele land. Eten bij Van der Valk, voor het eerst buiten de deur in een restaurant koffiedrinken, pas 20 jaar geleden. Moeder leerde de kunsten van Greet beter begrijpen. Ze leerde om waarde-oordelen achterwege te laten, al kostte haar dat steeds moeite. De kinderen weten zelf hoeveel moeite dat kost.

Moeder volgde de universiteit van het leven. Ze was leergierig. Astronoom had ze willen worden, de sterrenhemel wilde ze begrijpen. Sientje en Kees wilde ze begrijpen, Bregje, Wunian en Karlijn. Een mensenleven is soms te kort en het leven kent beperkingen. De laatste jaren wandelde moeder veelvuldig door Emmen. Greet Vinke, Leid van Luut, Jantje Ziengs en anderen van wie de naam me op dit moment niet te binnen schiet, vergezelden haar op haar pad. De banden met haar zussen Linkie, Greet, Dorie, Mait werden aangehaald. Aggie verongelukte een paar jaar geleden. Moeder ging met tante Linkie en met Lenie nogmaals naar Liede in Australië. Liede overleed eerder dit jaar.

De ruzie van 50 jaar geleden over de verdeling van de erfenis van Geert Mensen en Anna Nieters was langzaam verdampt. De gezondheid van moeder ging langzaam achteruit. Wie haar als vrouw van veertig heeft gekend; stevig postuur: volslank heet dat, kent haar nu niet terug. De gezondheid ging achteruit en vaak citeerde ze huisarts Huisman: 'Dat verdomde ouder worden.' Elly Fischer, een paar huizen verder aan de Sterrenkamp hielp moeder jarenlang. Tot vorige week bracht ze de krant voor moeder. De burens Familie Sandman hield een wakend oog op moeder gericht. Dat is de naoberplicht die ze met overgave vervulden.

Troost vond moeder in haar geloof, in de kerk. Geert en Annie Kocks en anderen namen haar mee naar Emmerschans, Barger-Oosterveld, de Pauluskerk, de Rietlanden, Erica. Pastoors gaven moeder troost. Pater Noordermeer gaf haar het H. Oliesel. Dokter Van

Vlokhoven was vriend en vijand tegelijk. De laatste tijd nam Iekje de huishoudelijke taken op zich. Ook Iekje kreeg te maken met een sterke en eigenzinnige vrouw. Karaktervast en sturen tot in de kleine dingen.

‘Na een week of zes dacht ik: ik ga weg,’ zei Iekje, maar Iekje bleef. Ze leerde ook de filosofische kant van moeder kennen. Het kritische luisterende oor van moeder. Ze leerde levenswijsheden van moeder waarderen. Niet iedereen heeft geleerd om van moeder te houden. Ankie Mensen was een ingewikkelde vrouw met een gebruiksaanwijzing.

Veel van haar kinderen, kleinkinderen achterkleinkinderen, veel van haar zusters, broers, neven en nichten zijn Mensen met een gebruiksaanwijzing. Het is niet eenieder gegeven die gebruiksaanwijzing te leren kennen, ook niet van zichzelf. De laatste jaren werd moeder geplaagd door lichamelijke ongemakken. Ook ‘mien kop wul niet meer.’ hoorde je als je er naar vroeg. Moeder wilde naar vader, moeder wilde naar de hemel. Moeder verlangde naar Pappe en Moeke. Dat waren de gespreksonderwerpen met Mait, Dorie, Linkie, Greet, dat waren de gespreksonderwerpen met Greet Vinke en ook met andere vriendinnen die haar zijn voorgedaan. Moeder wilde naar de hemel achter de sterren. Niet iedereen kon zich daar gemakkelijk bij neerleggen en accepteren dat haar aardse bestaan ten einde was. Ook dat verdient respect en begrip.

De laatste week van moeder was een feest op aarde. Ze werd omringd door kinderen, familie en vriendinnen. Ze kreeg de zegen van Dorie en Chris met water uit Lourdes. Greet, die het laatste jaar meerdere malen per week moeder begeleidde, was als een moeder, Greet was in deze laatste week als een Engel, een ware dochter van Angelina Mensen.

Moeder is dood. We nemen vandaag afscheid. Moeder gewassen en voor de reis klaargemaakt door Eline, Lenie, Greet en Annie. Moeder leeft, ze blijft in onze herinnering, ook als we dat niet zouden willen. Moeder blijft dwingend en sturend aanwezig. Moeders betrokkenheid bij kinderen,

kleinkinderen en achterkleinkinderen, bij haar dierbaren blijft op aarde achter.

Moeders voorbeeld blijft in ons collectieve geheugen hangen. Moeder is bij vader in de hemel. Moeder is waar ze wil zijn. Sinds de langste dag wacht ze in de hemel op de jongste dag.

Moeder is op plek van bestemming.

Kerkdienst 26 juni 2007

***

Halverwege de route door het kerkbos zijn we omgekeerd. De graven van vader en moeder zouden er de volgende dag ook nog zijn. We waren voldoende gesticht. *In paradisum* klonk nog na in onze hoofden intied we terug over de Ericasestraat naar de Verlengde Herendijk fietsten. We hadden zin aan warm eten bij Van der Valk.

Bij de dam in voorheen de Veenschapswieke bleven we kort staan. ‘Hier lag de boot van de moordenaar. Hier zijn drie zussen Geloof, Hoop en Liefde vermoord.’

Na het toetje – vruchten mit Sahne – las ik bij Van der Valk fragmenten van *Apport, Kasper apport*,• een literaire thriller met een openingszin als van Marcelles Emants in *Een nagelaten bekentenis* uit 1894.

Een nagelaten bekentenis

Mijn vrouw is dood en al begraven.

Ik ben alleen in huis, alleen met de twee meiden.

Dus ben ik weer vrij; maar wat baat me nu die vrijheid?

Ten naastenbij kan ik krijgen, wat ik sinds twintig jaar - ik ben vijf en dertig - verlangd heb; maar thans durf ik ‘t niet nemen en zoo heel veel zou ik er toch niet meer van genieten.

Ik ben te bang voor elke opwindning, te bang voor een glas wijn, te bang voor muziek, te bang voor een vrouw; want alleen in mijn nuchtere morgenstemming ben ik me zelf meester en zeker te zullen zwijgen over mijn daad.

Toch is juist die morgenstemming ondraaglijk.

In geen mensch, geen werk, geen boek zelfs eenig belang te stellen, doel- en willoos om te dwalen door een leeg huis, waarin alleen het onverschillig schuwe gefluister van twee meiden rondwaart als het verre gepraat van bewakers om de cel van een afgezonderde krankzinnige, nog maar aan één ding te kunnen denken met het laatste beetje begeerte van een uitgedoofd zenuwleven en voor dat ééne ding te sidderen als een eekhoortje voor de fascinerende blik van een slang... hoe houd ik zoo'n afschuwelijk leven dag in dag uit, ten einde toe, nog vol?

Zoo dikwijls ik in de spiegel kijk - nog altijd mijn gewoonte - verbaast het me, dat zoo'n bleek, tener, onbeduidend mannetje met doffe blik, krachteloos geopende mond - velen zullen zeggen: dat mispunt - in staat is geweest zijn vrouw.... de vrouw, die hij op zijn manier toch lief heeft gehad..... te vermoorden.

En toch is 't waar..... even waar, als dat ik met de grootste leukheid het gejammer van mijn schoonouders heb aangehoord, dat ik volmaakt kalm naast de oude man en tegenover mijn zwager, door de volle straten heen, achter Anna's lijk naar het kerkhof ben gereden, dat ik met droge oogen de kist in het graf heb zien neerdalen, de verpletterde vader naar zijn diep bedroefde vrouw terugkeeren en dat ik nu weer t'huis.... in dit huis, waar alles nog van haar spreekt..... zonder smart, zonder wroeging en ook zonder blijdschap, zonder hoop omdool.... alleen maar bang, bang voor elk geluid, bang vooral voor mijn eigen stem.

Soms - bijv. 's nachts, of wanneer ik me verbeeld, dat iemand achter de deur me beluistert - moet ik hardop uitroepen: ik heb haar vermoord!

Trillend van angst en plotseling doorkild open ik dan dadelijk alle deuren, doorzoek ik alle kasten om zeker te zijn, dat mijn geheim nog altijd niet verraden is.

Vind ik dan zelf mijn daad zóó buitengewoon, zóó ongehoord, zóó vreeselijk? Ach neen; daarvoor heeft zich alles veel te geleidelijk aaneengeschalkeld.

dbnl.org

*** Apport, Kasper apport ***

'Ik heb drie vrouwen vermoord. Ik zeg het maar gelijk. Iedereen had het kunnen weten. Ik heb daar nooit geheimzinnig over gedaan. Of familie, vrienden, vijanden of justitie dom zijn en niet uit hun doppen kijken, laat ik in het midden. Wat de ene keer dom is, is de andere keer juist razend knap. Dat geldt voor moord, dat geldt voor doodslag en overspel. Een oorlog maakt van een moordenaar een held en als de oorlog voorbij is - oorlog is nooit voorbij - is de moordenaar een moordenaar. Wie ongestraft buiten de pot pist, krijgt schouderkloppen. Behalve de vrouw in kwestie; die is een hoer. En hoer is geen aanbeveling, ook niet als ze prostituée of call girl op haar visitekaartje heeft staan.

Ik heb niet geslagen om drie vrouwen op één dag naar de andere wereld te helpen. Laat dat vanaf het begin helder zijn. Ik houd niet van slaan. Ik ben niet uit op schouderkloppen of op een lofzang. Ik ben geen hoerenloper. U zult me niet over mijn seksuele vaardigheden horen. Sommige zaken houd ik geheim, andere vertel ik zonder omhaal, maar het liefst houd ik mijn mond. Zwijgen is beter voor mij en niet alleen voor mij, maar ik kom weinig tegen dat mensen op tijd hun mond houden. De lucht is vergiftigd met kletspraat en onbenulligheden.

Voor ik uitweid over de toedracht van mijn krijgsverrichtingen zal ik mezelf bekend maken. Ik zie u niet, ik heb u nooit ontmoet, maar ik ken u wel. We komen uit eenzelfde gat.

Voor het gemak praat ik met Kasper. Kasper is mijn hond. Kasper is een Drentse patrijs. Dat vind ik het mooie aan mijn hond. Een patrijs die een hond is, net als een haas een deel is van een varken.

Ik ben Achter op Erica geboren. Van die grond in de zuidoosthoek komen meer moordenaars vandaan. De jongste broer van mijn vader was slager. Hij hanteerde de zaag en het mes. Ik weet dat uit verhalen. Ik heb zijn hakmes; gekregen van mijn vader. Mijn gedrag heb ik niet van een vreemde. Melchior is nooit gepakt voor zijn moorden. Varkens en koeien sneed hij legaal de strot door - op verzoek - maar ook voor de moord op de vrouw in de boot in de Veenschapswijk is hij nooit veroordeeld. Melchior was dood voor ik de jaren des onderscheids had bereikt. De broer van mijn vader leeft voort in zijn daden, niet in wat hij ooit

heeft verteld. Mijn oom was - naar verluidt - een zwijgzaam type. Zwijgzaamheid is eigen aan slagers, vermoed ik.

Kasper blaft bijna nooit. Hij gromt ook niet. Ik houd niet van blaffen en grommen. Kasper ook niet. Kasper kan praten en dat is een voordeel voor een jachthond. En luisteren. 'Of niet Kasper?'

Ik wandel met Kasper langs de Heerendijk. Elke dag strekken we de benen in dit onschuldig landschap. De straat kan ook de Verlengde Heerendijk zijn, ik weet niet waar de verlenging begint. Dit was tot voor kort een weg over zand, langs veen en deels door veen. Heer komt niet van een meneer, meneren woonden hier niet, maar van heer in de betekenis van heerschaar, van leger. Spaanse, Franse en stadhouderlijke troepen liepen en reden over deze dijk naar Ter Apel en verder, en terug naar Frankrijk en verder.

Rechts ligt Parc Sandur met een grote plas en luxe vakantie-woningen voor wie het breed kan laten hangen. Ik wandel soms met Kasper door het Parc, maar meestal verkies ik de vlakke rond Erica, voorzover een vlakke mogelijk is aan het eind van de Hondsrug. De Veenschapswijk is deels gedempt en tot een brede sloot teruggebracht, maar misschien is dat vertekening van mijn kinderjaren. Alles wat toen groot was, blijkt klein te zijn. Andersom komt ook voor; het kleine van vroeger groeit uit tot buitenproportionele belangrijkheid. Hoe vaker een kinderverhaal op tafel komt, hoe zwaarder het weegt. Tot het verdamp.

Daar, bij die boerderij lag de boot met de hoer van Melchior. De slager sneed haar de keel door, net als nu nog met varkens gebeurt. De vrouw van lichte en wilde zeden is zonder hoofd, en zonder kleren op een ladder van de boot gedragen. *Zwien op ladder*, denk ik dan, maar dat doet haar onrecht. Natuurlijk was ze gekleed, maar voor de anekdote zeg ik dat ze naakt was. Gelukkig hoef ik die anekdote nooit meer te vertellen. Uit nostalgie vertel ik het verhaal soms aan Kasper, maar de hond luistert dan niet meer. Hij gromt een beetje om me te laten weten dat het wel genoeg is geweest. Meer dan een oprisping is haar geweldadige dood niet in deze buurtschap. Achter op Erica zegt precies wat het is. Een naakte hoer op een ladder, met de kop tussen de bloederige dijen. Kop, geen hoofd. De mensen hier hebben een kop op de schouders. Soms vertel ik erbij dat de hoer van de ladder in het water van de Veenschapswijk gleed, maar ook dat is niet waar. Niet dat ik geen respect voor de doden heb, maar ik kan respect enkel laten

zien in wreedheid. ‘Was sich liebt, das neckt sich,’ zeggen de buren aan de overkant van de grub. Liebe. En dan een graad erger, wreder. Liefde als martelwerktuig.

Het is de hoogste tijd dat een zanger een ballade schrijft over die moord in de boot in de Veenschapswijk. Moorden zijn van alle tijden, ik weet daar alles van. Drie vrouwen. Ik heb drie vrouwen vermoord.

Links van me, een beetje naar het oosten, zie ik de kerktoren van Erica boven de bomen uitsteken. Ik ben te ver weg om de stand van de haan op de toren te kunnen zien. ‘Of niet Kasper?’

“Wat zeg je?”

Ik vergat dat ik zwijgend dacht en niet hardop mijn gedachten over de akkers liet stromen. Kasper kan wel luisteren en praten, maar gedachten lezen gaat hem nog niet zo goed af.

‘Dat ik te ver weg ben om de kijkrichting van de haan op de toren van de kerk van Maria Onbevlekt Ontvangen te kunnen zien.’

Soms praat ik met zeurderige stemverheffing, dat zeurderig monotone en uitgerekt spreken heb ik van mijn oudste zuster geïmiteerd. Ik zeg niet: dat heb ik van mijn oudste zuster geleerd. Ik zeg: ‘dat heb ik van mijn oudste zuster geïmiteerd.’ Ik had mijn verstand er nog niet bij toen ik kind was. Kind was ik. Ik deed na wat me werd voorgedaan. Soms is dat nuttig, soms is dat onhandig, soms is dat stom. Nadoen. Het is bijna onmogelijk om af te leren wat je als kind hebt aangeleerd, ook de stomme zaken beklijven.

“Maar ik zie de haan wel. De haan wijst met de kop naar het westen, en de staart naar het oosten,” gromt Kasper. De hond wrijft me subtiel in dat hij beter kan zien dan ik. Hij heeft beide voorpoten gestrekt naar voren staan, zijn kont naar achteren, de staart recht, maar hij blaft niet. Kasper blaft tegen vreemden, als het nodig is en tegen negers en invaliden. Als we met z’n tweeën zijn, blaft Kasper niet. Sinds ik hem heb leren praten, blaft de hond niet. Omdat Kasper kan praten hoeft hij niet te blaffen. In dat opzicht is de hond net een mens. Een hond heeft een groot onderscheidingsvermogen. Onderschat dat niet. Kasper ruikt alles. Ook wat ik niet ruik. Kasper vertelt me wat hij ruikt.

Op het terrein van Parc Sandur heb ik leren aardappelkrabben. Dat is lang geleden. Het Parc was nog een akker. Ik dacht in die tijd nog niet vaak aan moord en doodslag, dat is later pas gekomen. Na de verhalen van oom Melchior is het zaad van doodslag bij me ontkiemd. Ik leerde dat ook doodslag een manier is om on-

vrede weg te nemen. Moord als daad van rechtvaardigheid, doodslag als de natuurlijke loop der dingen, al kon ik dat toen nog niet zo formuleren. Als ik een woord over moord had gerept, had mijn vader me acuut in de wijk verzopen. Zo'n vader had ik. Oog om oog, tand om tand. Die man - God hebbe zijn aftands lijf en zijn zwarte ziel - was bijbelvast en dan vooral wat het Oude Testament aanging. Iedereen naar de Filistijnen. 'Alle honden naar de Filistijnen. Wat jij Kasper?'

"Wat heb je nou weer aan je hoofd?"

Kasper spreekt nooit van kop. Hij kent dat woord niet. Hij kent alleen woorden die ik hem heb geleerd. Als hij in de buurt is, spreek ik soms andere taal om niet alles prijs te geven. Zo doen ouders met dubbele agenda's, dat soms in aanwezigheid van kinderen, ook van hun eigen kinderen, alsof kinderen achterlijk zijn.

"Af," zegt Kasper, "af."

Maar mijn gedachten gaan gewoon verder. Ik laat me niet stoppen, ook niet door Kasper. Soms wil ik dat mijn gedachten stoppen, maar mijn gedachten luisteren niet naar me, ook niet naar Kasper.

Mijn oudere zusters lagen op de knieën voor me op dat aardappelveld. De rijen versprongen. Elk kind in een eigen rij krabbend op zoek naar aardappelen in de aarde. Ik keek ze in de kont, mijn zusters. Ze waren krachtiger, steviger en sneller dan ik. Eeuwig kwam ik achteraan als hekkensluiter, als traag bruurtie. Niet alleen met de mond was ik traag, maar ook met de handen. En met aardappelkrabben. Alles konden ze beter dan hun jongere broertje - klein bruurtie, zeiden ze, alsof bruurtie niet genoeg was - en dat wreven ze me in. Op het aardappelland, daar is het begonnen, als het al niet in me zat vanaf de bevruchting. De lusten, ook de moordlust, maar dat laatste moest ik nog ontdekken. Ik had voorzaat Melchior na kunnen doen, maar langzaam begon ik een afkeer te krijgen van imiteren. Ik was een snotaap, maar geen aap. Mijn zusters hadden me niks in de reken.

'Tsssss,' zeg ik tegen Kasper. Hij kijkt verlangend naar de bewegende benen van een fietser. De vrouw kijkt angstig naar Kasper. Ze is bang dat de hond haar zal pakken, maar dat doet Kasper niet. Ze lacht naar me, zo bang is ze. Met Kasper bij me ruik ik haar angstzweet. Heel goed dat ze zuinig is op haar onderdanen. Ze heeft mooie benen, niet te dikke kuiten. Precies goed. Ik heb

daar zicht op. In hondentaal - een tersluiks handgebaar dat niet tersluiks is - vraag ik Kasper naast me te komen lopen. Anderen hoeven niet te weten dat mijn Drentse patrijs kan praten. Voor de hond hoeft ze niet bang te zijn. Ik ben veel veel veel gevaarlijker als ik mijn zelfcontrôle verlies.

Kasper laat zijn lange natte tong rechts tussen zijn tanden hangen. Ik heb hem gevraagd of hij rechtsdragend is, maar na die vraag keek hij me hoofdschuddend en meewarig aan, alsof hij zeggen wou: "Heb jij dat nog nodig om die vraag te stellen?" Ik ga de hond niks uitleggen wat hij niet snapt. Kasper hoeft niet te weten waar ik de hele dag aan denk. Mijn hond hoeft niet te weten waaraan ik denk als een vrouw met blote benen en handige kuiten voorbijfietst.

Drie vrouwen naar het Walhalla. Ik denk dat het genoeg is - daarvoor was ik op aarde -maar zeker weten doe ik dat niet. Drie is een eenheid. Als de kans zich voordoet en ik de noodzaak boven voel komen, sta ik voor mezelf in. Ik doe wat gedaan moet worden, daar ben ik niet kinderachtig in. Ik ken mijn missie, bij vlagen.

Misschien word ik gepakt. Misschien word ik gepakt voor het zo-ver komt.

Hoofdstuk 9

"Geloof, Hoop en Liefde", zo noemde ik mijn drie zussen. De jongste zus, de Liefde, was de langste, dat kwam mooi uit. Ik noemde mijn zussen nooit bij hun naam. Ik wilde niet dat ze met hun naam een identiteit kregen.

"Maar had je niet in de gaten," zegt Kasper, "had je echt niet in de gaten dat je je zusters juist een eigen karakter gaf door ze Geloof, Hoop en Liefde te noemen?"

'Hoezo,' vraag ik. Ik doe me graag wat dommer voor dan ik ben. 'Hoezo?'

"Ik ken je wel een beetje," zegt Kasper. "Je bent een intelligente, zwijgzame en moorddadige man. Je draagt niet alleen het lot van de wereld, dat verbeeld je je in elk geval, maar vooral je eigen lot. Al twijfel ik over dat laatste, over je eigen lot. Misschien draag je niets, lucht, misschien draag je wind en zwelg je in die wind, die storm."

Ik zwijg als Kasper uit zijn mand komt en met de neus de schuifdeur opent. Hij wil het veld in en ik ga graag mee. De buitenlucht

klaart de mist op die in mijn hoofd het zicht belemmert. Wandelen maakt mijn kop leeg. Zo gaat dat, en toch voel ik elke keer een drempel om naar buiten te gaan. Ik trek mijn hoge schoenen aan en laat mijn schipperstrui over mijn hoofd glijden. In mijn broekzak voel ik een hondenbrok voor onderweg, en het mes.

In het westen trekken grijze wolken voorbij. Misschien komt er regen, maar vaker dan eens blijven de wolken steken, alsof ze niet over de uitloper van de Hondsrug kunnen, terwijl het hoogteverschil met Nieuw-Amsterdam minimaal is. Onweer trekt ook vaak onderlangs over de Peel en Schoonebeek. Natuur kiest de weg van de minste weerstand. En dat zonder wrok en zonder schuldgevoel of leedvermaak.

Hoofdstuk 25 (slot)

Ik wandel met Kasper langs de Verlengde Heerendijk. Wat vroeger een zandpad was voor heerscharen is nu met klinkers bestraat. Als ik mijn hoofd naar links draai, zie ik de kerktoren van Maria Onbevleekt Ontvangen. Ik kan de haan op de spits niet zien, maar ik weet dat de haan naar het westen wijst. De brede staart wijst naar het oosten. Ik voel een straffe wind in mijn gezicht. De lucht van doodgespoten aardappelen komt me tegemoet. Bij westenwind kan ik beierende klokken niet horen. De kerk is te ver weg, of is het omgekeerd? Ben ik te ver afgedreven?

“Wat ben je zwijzaam,” zegt Kasper. “Is er iets?”

Ik zak half door mijn knieën en ik aai, ik streel de Drentse patrijs over zijn kop. Een hondenkop blijft een hondenkop, zoals een paardenhoofd een paardenhoofd blijft. De roestbruine vlekken van zijn vacht worden steeds valer. De hond verliest zijn haren, ook de grijze.

Als we bijna bij de plek zijn waar in vroeger tijden een draaibrug over de Veenschapswijk lag en waar nu een duiker water doorgang geeft, kan ik de naam van de boot lezen. In rood lees ik ‘Verwachting’ waar ‘Volharding’ staat. Ik zie de rode band om de boot en het zilveren slagershakmes bij het anker gat. De Belg met zwarte sokken komt traag naar schrikdraad. Het paard kent me, zoals ook de schrijvertjes, de snoek, de eenden en de spreuwen me kennen, en de boerenwaluwen boven het water. Ik ken de lisdoddes, het eendenkroos, het helmgras, het fluitekruid, de kikkers en de wormen, de mestkevers, de mieren. Ik ken het schel-

penpad en het geknister dat me groet als fietsers voorbijrijden.

‘Moi.’

Kasper steekt zijn natte zwarte neus omhoog en kijkt me aan. Hij laten draaiende benen met rust.

‘Moi.’

Kasper rent vooruit en blijft op de loopplank staan. Ik wacht op het schelpenpad.

“Wat ben je zwijgzaam,” zegt Kasper. “Is er iets?”

Ik maak een handgebaar in hondentaal en loop de boot voorbij.

Ik hoef niet te vertellen dat we nog een ronde doen. De dag is nog lang, de avond is nog lang niet gekomen.

“Wat ben je zwijgzaam,” zegt Kasper. “Is er iets?”

In mijn broekzak voel ik het gewicht van het mes. Mijn pink past in het ophanggat. Ik beweeg mijn hoofd in een korte knik. Kasper komt naast me lopen. Ik pak een stok uit de berm. Kasper weet alles.

Niemand Achter op Erica weet dat mijn hond kan praten. Niemand weet wat dit hoerenjong van zijn leven heeft gemaakt. Niemand kent het spoorboekje van de son of a bitch. De Drentse patrijs weet alles. Kasper is de enige die me kan verraden.

Geloof, Hoop en Liefde naar het Walhalla. Ik denk dat het genoeg is - daarvoor was ik op aarde - maar zeker weten doe ik dat niet. Drie is een eenheid. Als de kans zich voordoet en ik de noodzaak boven voel komen, sta ik voor mezelf in. Ik doe wat gedaan moet worden, daar ben ik niet kinderachtig in. Ik ken mijn missie, bij vlagen.

Misschien word ik gepakt. Misschien word ik gepakt voor het zo-
ver komt.

Ik slinger de stok ver in de Veenschapswijk. Kasper neemt een duik en komt boven met de stok dwars in z'n bek.

‘Apport, Kasper, apport, apport.’

Ik weet wat me te doen staat.

*** In paradisum – De zeuvende dag ***

Ik bin in de hemel. Ik rust uut van 88 jaor daor beneden. Zo is alles na een lang leven bij mekaar kommen. Op eerde en in de hemel. Alles is klaor, en het is zowat tied om achterover te leunen.

Ik tröf Henderk. Hij leek niet te weten dat ik kommen zul. Haand in haand leup e met een vrouw die ik niet kende. Bijkaans was het Frau Wöhlmann. Het maakte mij niet uut. Dat is het grote veurdiel van de hemel. Het maakt niks uut wat lu doe.

Der bint allent engels.

‘Engeltie, Engeltie,’ zee Petrus, ‘schier dat ie der bint.’

Ik was nog wat in toezel. Kwam bijkaans van de morfine die Huusman mij inspeut toen het niet meer huufde.

Aaron van Essen was der ok. Het maakt niet uut hoe ie an het ende komt liekt het. Vanillevla met proemtabak, met veul pillen, of op de gewone wieze, het risseltaot is hetzölfde. Elk komp in de hemel die e hum dreumd hef. Van Essen nam mij apart.

‘Ik heb joe bijkaans schrikken laoten toen ik joe de treinkaorties veur vrij reizen bracht en de strippenkaart. Ik kun het niet laoten. Mien dochter Katrien had der toch niks an had. Ze had de older der nog niet veur.’

Ik zweeg. Wat kun ik aans?

‘Het is hier net een boeddhistisch klooster,’ zeg Van Essen. ‘Ik kan dat gerust hardop zeggen, hier in de hemel. Gieniend die daor anstoot an nemp.’

Ik was met Van Essen op een boerderij in Friesland waar de deel volpakt was met paraferalia uut Tibet. De hiele schuur stun vol met Boeddha’s, bellen, klokken, klankschalen en wat al niet.

Meer wus ik niet van Boeddha.

‘Boeddhisten maakt heur nargens drok over,’ zeg Van Essen. ‘Het is asof ze al iens in de hemel west bint. Ze weet dat de mèens der niet toe döt op eerde. Boeddhisten laot gods water over gods akker stromen, en deur rivieren. Ok al zwemt ze nooit tweemaal in dezölfde rivier. De boeddhisten mien ik.’

Bijkaans keek ik asof ik niet begreep wat e zee.

‘Elk zit hier bij mekaar. Moslims, atheïsten, agnosten, fienen, roomsen, animisten, mormonen, jeuden en halfjeuden. Hiel aans as daor beneden. En toch hetzölfde.’

Van Essen wees naor het raom met uutzicht op eerde.

Ik zie hoe ik dood in het ienpersoonsbère lig. De wichter hebt mij uutkleed. Ik zie der schier uut. Ik heb een glad vel zunder vlekkes of pukkelties. An het voetenende van het bère stiet Jotse. Hij döt niet met an. Ik zie hoe e mij bekek. Nakend bin ik. Hielendal. Het is veur het eerst dat hij mij nakend zöt. Veur het eerst dat e zöt waor hij utkreupen is en an het leven is begund.

Mien dooie lief is nog warm en plooiabaor. Ik krieg een schoon zieden broekie an en een hempie. De pantie, de strakke zwarte rok. De zieden blouse van Rademaker met lange mouwen. De haanden heb ze volden vlak onder de börsten. Wat een verschil. Die börsten bint merakel groter west. De Duutse soldaot hef dat weten. Bogdan hef dat weten, aander hebt dat weten.

Onder mij schoeft ze de koelplaot. Ik vuul der niks van. Ik kiek enkelt deur het glas van de hemel naor beneden.

Hoe as ik as kind was, dat wul ik weten. Dat kunt Pappe en Moeke mij zeggen. Ze bint hier ok argens in de hemel. Ik zie ze niet zo gauw. Dan is der nog iene die het weten kan. Ik vuul een tik op de scholder en ik kiek omme.

‘Ie waren op zuuk naor mij?’

God nog an toe. Hij stiet achter mij.

‘Het is asof ie gedachten lezen kunt,’ zeg ik.

We lacht beide hardop. Dat had ik nog niet eerder daon.

‘Heb ie het an tied?’ vraog ik.

We lacht beidend vanneis. God en ik. Wierdrop zie ik Pappe en Moeke die metlacht, en Henderk. Aaron van Essen zit an de koffie met een appelpuntie. Niëntemann dreit hum rap omme asof e nargens van wet. Ik wus niet dat hij hier ok al was.

‘Ik bin altied en overal,’ zeg God.

‘Der is niks dat Ik niet zie, der is niks dat Ik niet weet.’

Ik knik. Niëntemann had toch geliek, giet mij deur de kop.

‘Ie hebt een vraog veur Mij. Dat is niet zo vrömd. Alle lu die doodgaot en hier komt, die hebt nog een paor vraogen. Dat verbaost Mij niks.’

God gniest. Hij wet alles.

Ik huuf Hum niks meer vraogen. Ik kiek God an. Hij begunt te vertellen.

‘Kiek Engeltie. Ik heb de wereld in zeuven dagen maakt. En elke dag zee Ik dat het goed was. De zesde dag maakte Ik de mèensen. Dat was een krappe planning. Ik had der beter eerder met begunnen kund. Maor dat is achterof. Op eerde zegt lu: Achterof kiek ie een koe in de kont. Maor hier in de hemel: achterof, dat bestiet niet veur Mij.’

God kek bezied uut het raam, asof e moet kieken om te weten hoe de wereld dreit. God as mèens.

‘Dertien kinder is een bult. Veur joen Pappe en Moeke, – Ik nuum ze ok met heufdletters, – waren dat precies genogt. As Ik het wat mal zeg: as ze der onderweegs ien kwietraoken zulden, dan bleven der beneden nog genogt over.’

‘Engeltie, ie waren de middelste van de dertien. Bruurs en zusters had ie boven en onder joe. Dat heb Ik daon om joe vrog te weten laoten wat ienzaamheid is. In zu’n grote klub heur ie bijkaans bij gieniend. Elk is drok om een plek te vinden en het is zeldzaam as ien oog hef veur een aander. Joen Pappe had een drok levent. Boerenwark en handel in zwienen om de kop boven het maaiveld uut te kriegen. Moeke had het drok met wassen, koken en het vee te vreten geven.

Ie scheuten der bij in. Dat hef joen karakter verstart. Ik heb joe bij de geboorte flink wat verstaand metgeven. Ik heb joe flink wat koppigheid en eigenzinnigheid metgeven. Ie hebt dat gebruikt, daor bin ie 88 met worden.’

God wacht evies.

‘Ik wus wel dat ie dat haalden zulden.’

Hij gniest vanneis.

‘En...’ zeg ik.

‘Wacht maor,’ zeg God. ‘Ik weet al wat ie vraogen wult.’

‘Ik heb bij de schepping de mènes as leste maakt. De mènes is geliek slim ingewikkeld uutvallen, al moej de moleculaire fylogenetica van de hazelworm (*Anguis fragilis*) ok niet onderschatten, of de lilleke pathogene eigenschappen van de *Campylobacter jejuni*.’

God wacht evies. Hij wet dat die moeilijke woorden tied van neud hebt om in de harsens te laanden.

‘De eerste jaoren van de mènes laot Ik miestentieds in onschuld veurbijgaon. Het kinderlief ontdekt de wereld en ontdekt zuchzölf. Der bint in de loop van de tied merakel wat kinder doodgaon an ziektes as pest, cholera en kinkhoest, en an de bof niet te vergeten. Die virussen en bacteries die dat doet, die zit ok knap in mekaar. Het is niet goed veur kleine kinder om dat allemaol te weten. Het verstaand komp daorumme laoter.’

‘En...’ zeg ik.

‘Ik weet al wat ie zeggen wult,’ zeg God, ‘maor gao je gang Engeltie. Ok in de hemel praot lu over de bekende weg, over waarheid en het leven. We mut de ieuwigheid op een bectie prettige wieze deurbrengen. Prettig betieKent ok: de aander uutpraoten laoten.’

‘En,’ vraog ik, ‘as lu tot verstaand kompt, kunt ze dan aal meer verdraogen?’

‘Klopt,’ zeg God.

‘En wie het niet verdraogen kan, die kan bij Mij kommen. Ik haal hum of heur naor de hemel of lu klopt zölf an de deure. Ie kent dat wel van het tegeltie op het huusie; De mens lijdt het meest door het lijden dat hij vreest. Zo heeft hij meer te lijden dan God te dragen geeft.’

‘Aaron van Essen was het zat,’ zeg God.

Ik zie hoe Van Essen achter zien tweede appelpuntie zit en knikt. Koffie met slagroom hef e.

Ik moet iniens weer deenken an die brief van Van Essen die ik nooit lösmaakt heb.

‘Ik had Aaron van Essen veur joe nog geern een poosie langer op eerde laoten, maor Van Essen wol niet langer. Ok God komp dan in tweestried te staon. Dilemma’s bint niet allent veur levende zielen.’

Ik heb een beetie met God te doen, maor dat huuft niet. Hij wet wat mij deur de kop speult.

Uut een ooghoek zie ik hoe Rita, Corrie, Jotse en Gertrud mij oppakt en in de kiste legt. Ik weeg zowat niks meer. Het is de hemel die mij trekt. Mien harde kop op het zachte kussen. Jotse stek de envelop van Van Essen, ik heb de brief nooit lösmaakt, naost de beklëding van de kiste. Licht eiken kiste, net as de eethoek in de kamer. Ok fineer.

‘Die envelop, die brief,’ zeg God, ‘maor goed dat ie die niet lösmaakt hebt. Het was een kortingskaort veur een weekend in Van der Valk in Zoetermeer. Niks veur joe allent. Een mèens op de rand van de dood döt malle dingen. Aaron had dag en uur al vaststeld, in overleg met Mij vanzölf.’

‘As kind leup ie in een rokkie, net as joen jongere bruurties, zunder onderboks.’

God pakt de draod hiel makkelijk weer op.

‘Dat was makkelijk bij plassen en poepen in de grup achter de koeien. Luiers waren der nog niet in die tied, en as ze der waren had ie een huushoeldelijke hulp van neud veur de bewassing. Dat kun ik joen volk in die tied nao de eerste wereldoorlog niet andoen. Ik had het drok genogt om al de miljoenen zielen uut Vlaanderen een plek te geven. Mosterdgas bij Ieperen, dat was nei. In de hemel zaten we met de naosleep van de Grote Oorlog. En ik wus wat der nog an zat te kommen.’

Het weur mij dudelijk: God leut zien mèenselijk gezicht zien.

Asof e mien gedachten raoden had.

‘Ik gaf joe een koppig karakter met. Standvastig en vastholdend. Dat ie daor laoter eigenzinnigheid en eigenwiezigheid van maakt hebt, dat spiet me benaom veur joe. Ie waren bij vlagen niet vatbaor veur argumenten van aander. Joen gevuul veur verholdings kwam onder druk te staon. Vanzölf ik had wat krachtiger en redelijker mèensen om joe hen borduren kund, maor dat is me der deurscheuten.’

God kek naor het plafond met steerns en maon. Hij zeg het asof het Hum spiet.

‘Spiet is een zinloze emotie,’ zeg God. ‘Op eerde net zo goed as in de hemel.’

Hij wet al mien gedachten, dat is dudelijk.

‘Om joe met de beide voeten op eerde te kriegen heb ik eerst die Duutse soldaot bij je langs sturd. Ie wussen krapan dat ie een lief hadden. Dat gnädige Frau hef wel hulpen.’

God zucht een maol.

‘En Bogdan was veur de balans. Een geallieerde soldaot, rooms, om joe het hiele leven een geheim met te geven. Nooit heb ie zeker weten of Corrie van Bogdan was of van Henderk.’

God vergist hum, ik wus het wel. Een moeder hef daor gevuul veur. Een moeder wet van wie het kind is dat ze in de wereld kommen lat.

God zöt dat ik met Hum van miening verschil. Hij wacht evies en dan zeg E met scharpe stemme: ‘Verbeeld joe niet dat Oenze Lieve Heer Hum de hiele dag gaangs holdt met alle onbenulligheden van de mènsen. Elk döt wat e doen mut, en dat het joe bij toeren tegenvalt wat ie doet of juist niet doet, dat heurt bij het bestaon.’

Ik sloek een maol. Sloeken, dat wul weer sund ik dood bin.

‘Joen koppigheid kwam net in de tied naor boven dat Joop den Uyl en Bas de Gaay Fortmann mienden de dienst uut te maken, en vergeet niet de blote vrouw op de PSP-affiches. De wereld stun op de kop nao de dood van Zegeving Hadders. Ik mus de paus gedurig influustern om hum op koers te haolden. Dat ie gedurig brieven schreven naor de paus maakte het der niet beter op. Ok de onmin met Henderk heurde der bij. Dan komp jonge en aolde jenever van pas, net as koffie. Op het moment zölf is dat merakel vervelend, maor zo as ik die Duutser zeggen leut: Was mich nicht tötet macht mich stärker.’

En intied God Friedrich Wilhelm Nietzsche citeert zie ik hoe de kiste uut de slaopkaomer dragen wordt. Het kan krap. Eerst met het kop-ende van de kiste naor de keuken en dan met de voeten as eerste de butendeur uut. De kreien hebt het vaker daon. Het giet op rollegies. In de keuken stiet een

kan vol koffie. Daor zörgde ik altied veur, genogt van de snelfiltermaling in huus. De kinder liekt euforisch, om dat woord te gebruiken. Ze bint bliede dat ik het huus uut bin. Der is nog net gien gebak. Bennie stiet met Sjoerd te praoten. De ex van Rita is der ok. Gertrud hef een paar vriendinnen metneumen en het personiel uut de banketwinkel. Het liekt hiel wat daor beneden. De kleinkinder kiek naor een Bambi-film op tillevisie.

‘De ziel van de mèens,’ zeg God, ‘de ziel van de mèens zit in de overgave an wat op het pad komp. De mèens dèenkt dat e baos is over de wereld. Dat is niet veur niks. Ik heb hum in de biebel opschrijven laoten dat e over de dieren en de plaanten heersen zal. Wat votvallen is in Genesis, is de regel dat de mèens de natuur enkel kan beheersen deur te gehoorzamen. Dat komp paartie lu niet zo goed uut. Het kwam joe ok niet uut Engeltie, ok al had ie de biebel niet op de plaank staon.’

De wagen met mien stoffelijk overschot redt langzaam de straat uut. In de eerste volgwagen zit Jotse en Gertrud. Dan komp Corrie met Sjoerd en kinder en daorachter Rita met kinder. De ex van Rita hef een wagen veur hum allent. Mien zusters en bruurs, die nog beneden bint, riedt daor weer achter. Jan bij Zusse Katoen op de achterbaank, beidend wied in de ningtig, de aoldste zeun achter het stuur. As ik niet al in de hemel weden zul, dan zul ik zeggen dat het mij wat tegenvalt, de lengte van de stoet.

We riedt over het Oosterse Veld, daor bin ik geboren. Daor leup ik zunder onderboks in het weilaand om de koeien naor huus te jagen. De Angelsloërdiek, de Duutse soldaot met de gnädige greep in de haanden. Hij is hier ok. Goeie en foute Duutsers bint hier ok. Wöhlmann is der. Bogdan is hier al een hiele tied. Ik blief hum nog wat uut de wege. De kinderonschuld plag mij nog wat.

‘Het is niks,’ zeg God.

‘In het locht van de ieuwigheid is het niks.’

De kerkdienst duurt me te lange. Ik heb alles al heurd wat der zegd worden mus. Jotse holdt een toespraak, de kleinkinder zingt een lied, het kleinkind met mien naam les een gedicht veur op riem. Ik wachte op In paradisum, dat past het mieste now. Ik bin in het paradijs. Ik wone in de goddelijke tunen waor water onderlangs stroomt.

‘Het is niks,’ zeg God.

‘In het locht van de ieuwigheid is het niks.’

Had ik evies de andacht der niet bij, is In paradisum al veurbij. Lu loopt te grappen en te grollen achter de kist met mien liek. Het kerkebos is schier bijwarkt. De paden verhard, de stroeken bijknipt. Hiel mooi.

Merakel vake bin ik der west hen het graf van Henderk. Nog evies en ik lig boven hum.

De begraofplaats is uutbreid. De kinder die niet doopt bint, die hebt een plaquette kregen en eerherstel op eerde. In een muur staot potties en vazen met as.

‘Het is niks,’ zeg God.

‘In het locht van de ieuwigheid is het niks.’

Niëntemann haoldt een toespraak. Hij zeg dat hij mij an de eerde weerom gef. Dat het eerdse bestaon veurbij is. Dan gooit elk een haand zaand derover.

‘Het is niks,’ zeg God.

‘In het locht van de ieuwigheid is het niks.’

In het begun was het woord en het woord was bij God en het woord was God.

Ik stund an het begun. Ik bin op het ende.

Ik wul het leste woord. Kop der veur.

‘Het is niks,’ zeg God.

‘In het locht van de ieuwigheid is het niks.’

*** In paradisum – Inhoud, structuur en reacties ***

Moeder wilde dood. Het was geen opwelling maar een dierbare wens. In de laatste jaren van haar leven verpakte ze de boodschap vriendelijker met “Ik wil naar vader”. Ze noemde haar echtgenoot nooit Herman. Als zijn naam viel was het Herman Stout. Ik heb haar voorbeeld gevolgd, zie mijn kort verhaal *De steunzolen van mien va*.

Ik was rozen aan het snoeien op de Bijbelse wijze. “Ruk uit wat u ergernis geeft.’ En tussen die doornen schoot me de novelle *In paradisum*²² te binnen.

De katholieke kerk heb ik omgevormd tot een instituut met een hoge culturele waarde. Ik luister graag naar Gregoriaanse muziek. Enkele gezangen ken ik uit m’n hoofd. Zingen gaat me minder goed af, maar niemand die zich aan mijn gezang stoort. Ik zing als niemand me hoort. Ik heb een paar woorden kerklatin overgehouden aan de Latijnse diensten. Mochten mijn nabestaanden waarde hechten aan mijn liefhebberijen en die tijdens de crematie of asverstrooiing willen memoreren, dan mogen ze aan de oever van de Drentse A of op de Peesterheide tijdens de strooiplechtigheid gezamenlijk het *In paradisum* aanheffen. Elk ander lied is ook goed en zijgend van de natuur genieten is ook prima. Ik regeer niet over mijn leven na de dood. Regeren over leven voor de dood geeft me vaak al volle handen.

Onder de rozenpergola zag ik het scheppingsverhaal. Ik hoorde de openingszinnen. De aarde was woest een ledig, er was chaos. Ik varieerde op die uitspraak op de eerste dag. Elke volgende dag begint met een variant op scheiding van lucht, water, aarde, schepping van planten en dieren, schepping van de mens. De zevende dag is de rustdag en heb ik moeder in de hemel het hoogste woord laten nemen, naast God.

Moeder heeft niet met een Poolse soldaat de liefde bedreven, althans, daar heb ik geen aanwijzingen voor. Ze maakte wel

---

²² *In paradisum* leverde me de streektaalprijs van het *Dagblad van het Noorden* 2008.

ruzie met vrouw Wöhlmann. De inmiddels overleden dochter van Wöhlmann schreef me een brief en wilde herdruk verhinderen. Haar moeder was onterecht als een heuler met de vijand neergezet. Juist het tegendeel was waar. Mijn moeder was fout geweest in de oorlog. Haar (Duitse) vader was vier jaar ondergedoken. Kleine boer met een groot gezin. Niet op de eerste rij in de kerk vanwege de dure bankenpacht.

Dat wij geleden hebben in de oorlog mag duidelijk zijn en alles veroorzaakt door dat “mens”. Waar ik ook verbaasd over ben is dat ik nergens heb gelezen dat dat “mens” spijt had van haar daden. Of heeft dat “mens” hier nooit over nagedacht? Zal wel niet.

Tot overmaat van ramp woonde dat “mens” de laatste jaren ook nog in Emmen en dezelfde kerk. Wat heb ik dikwijls de neiging gehad om haar om ver te rijden. Zo diep zitten de haatgevoelens. Dat “mens” leeft niet meer dat ze mag rusten maar niet in vrede wat mij betreft.

Naar aanleiding van hetgeen ik uit de doeken heb gedaan hoop ik dat hetgeen waar ik om vraag gehoor aan wordt gegeven.

Ik gaf haar antwoord.

De kinderen haatten hun moeder, de kleinkinderen haatten hun oma, de burens haatten hun buurvrouw, en waren tientallen mensen die Ankie Mensen hebben vervloekt en gehaat. Er zijn weinigen geweest die van mijn moeder hebben gehouden, een verwaald kleinkind misschien – dat nog niet beter wist – en een enkele zus of vreemdeling die voorbijkwam. Of mijn vader van mijn moeder heeft gehouden, ik weet het niet. Ik ben er vertrouwd mee dat veel mensen mijn moeder hebben gehaat en haar wilden doden. Ik ben ermee vertrouwd dat ze in herhaling zelf heeft geprobeerd het leven vroegtijdig te verlaten.

Mijn moeder heb ik ervaren als een eigenzinnig, koppig en bij vlagen onredelijk mens. Ik kan niet zeggen dat ik overloop van trots op mijn moeder. Dat is geen geheim. Tijdens haar uitvaartdienst heb ik dat hardop gezegd in de kerk in Erica.

Ik kan niet zeggen dat ik overloop van trots op de dorps-gemeenschap Erica zoals ik die heb ervaren. Ik ben van 1950 en ik ben groot geworden met kinnesine en oordelen over iedereen die anders was, en dat niet alleen aan de keukentafel. Ik kreeg uit alle hoeken; kerk, school en van wie al niet, dat er maar één groep was die deugde, en dat waren de katholieken in de enige echte en waarachtige kerk. De anderen waren heidenen en verdoemd. U kent wellicht als geen ander deze benepen dorpse cultuur die iedereen in een vakje plaatste. Het heeft enige tijd geduurd voor ik, en mijn broer en zussen, dat in de gaten kregen. Na zoveel misleiding is het moeilijk om niet iedereen – kerk, pastoor, dokter, leraren, politiek, familie – te gaan haten. Dat heb ik ook allemaal gedaan.

Dat heb ik gedaan totdat ik ontdekte dat ik mijn ouders, mijn leermeesters en mijn milieu keurig herhaalde. Ik had leren haten, en niet leren beminnen. Ik had leren kwetsen en niet leren troosten. Toen ik dat ontdekte ben ik gestopt om mijn moeder te haten, dat werkte namelijk niet en het hield de oorlog tussen haar en de rest van de wereld in stand. Dat duurde vijf jaar, net zolang als die andere oorlog, voordat we elkaar weer spraken. En ik was niet de enige met deze ‘oplossing’. Moeder en ik hebben nooit vrede getekend, we hebben elkaar geaccepteerd en gedoogd.

Mijn moeder heeft diverse rechtszaken gevoerd, brieven aan de ombudsman, de koningin, de paus en aan politici. De rijdende rechter heeft ze uitgenodigd; die niet is gekomen. Ze heeft de erfenis – alles wat ze had gespaard – uitgegeven aan haar eigen gelijk. Wij – de kinderen – stonden erbij en keken ernaar. Iedereen heeft recht op zijn eigen aardigheden en onaardigheden, daarvoor zijn we bevrijd. Ik heb geprobeerd moeder te weerhouden; niets hielp. Ik kijk nu met een glimlach en met mededogen terug; ze kon niet anders. Ze had zichzelf niet gemaakt, en als ze dat wel had gekund, was het maar de vraag of er een beter mens uit tevoorschijn was gekomen.

Ik ben schrijver, ook ik heb mezelf niet gemaakt. Het blijkt dat ik schrijver ben. *In paradisum* is ongeveer mijn tiende boek. Ik

heb mijn jeugdherinneringen gebruikt.

Het boek heb ik geschreven vanuit het perspectief van Engeltie (die dus geen Engel is, eerder een zwarte duivel zoals haar bijnaam luidde, dat ontdekt de lezer hopelijk) Volken (= die dus geen Mensen is, maar een afspiegeling van diverse volkeren die elkaar meer haten dan beminnen).

In paradisum is haar waarheid. Natuurlijk ik heb het opgeschreven, maar het blijft de waarheid van Engeltie Volken. De schrijver hoeft het niet met zijn romanfiguren eens te zijn.

De zevende dag speelt in de hemel, er is nooit iemand teruggekomen om te vertellen hoe het daar is. De schrijver laat god aan het woord, als niet-schrijver heb ik zo mijn (andere) gedachten over god.

Aantallen, namen, geaardheid van de kinderen kloppen niet met de werkelijke aantallen, ze beschrijven wel universele zaken als echtscheiding, kerkverlating, homofilie, bedrog, onbenul en andere zaken die het gedrag van mensen kenmerken.

Bogdan is geen familie van Bogdan uit Eindhoven, zoals een lezer dacht. Bogdan betekent in het Pools: door God gegeven. Voor zover ik weet heeft moeder nooit een andere man gekend dan mijn vader. Ik heb Bogdan bedacht om te laten zien dat ook haar vroomheid een dunne schil is. God zelf zorgt ervoor dat mensen die denken gelijk te hebben en menen principieel te zijn ook kwetsbaar zijn en dingen doen die ze achteraf gezien niet verder willen vertellen. Ik schets de huichelachtigheid van deze mens, als afspiegeling van alle mensen.

U geeft zelf uitgebreid aan dat de feiten niet kloppen met beschrijvingen in *In paradisum*. Ik heb nooit een geschiedenis van Erica willen schrijven. Ik zou ruzie krijgen met iedereen, aangezien iedereen een eigen waarheid heeft.

Spijt is een zinloze emotie laat ik god zeggen in de Zevende dag. Dat is niet voor niets. Moeder deed wat ze heeft gedaan, zei wat ze heeft gezegd en was niet te temmen. Ik heb geleerd om er met verbazing naar te kijken, en toen ik dat ging doen groeide mijn verbazing over de hele wereld steeds meer. Ik ben geen god, ik ben baas over niemand, en gelukkig is ook niemand baas over mij.

In paradisum beschrijft de beleving van mijn moeder. Ik hoef het daar niet mee eens te zijn, u hoeft het daar niet mee eens te zijn. Het was haar waarheid. Een lezer zou kunnen denken/zeggen: wat een gefrustreerd, dom, benepen, gestoord mens. Prima.

In paradisum geeft een heel klein deel van de tijd weer van 1920-2000. Gebrekkige communicatie, haat zaaien door de diverse religies: fienen, roomsen, protestanten, door de scholen: weg met de socialisten, niet naar de VARA luisteren, kaalscheren die NSB'ers, enzovoort. Niet naar elkaar luisteren, geen vragen stellen, maar direct eisen formuleren en op de strepen staan. Zo ben ik groot geworden, en als ik de krant lees dan zie ik dat die invalshoek enkel toeneemt. Ik kan dat betreuren – en dat doe ik ook – maar ik ben niet in staat daar een jota aan te veranderen.

U beschrijft de hel die u hebt meegemaakt, mede door toedoen van mijn moeder. U hoeft haar niet meer omver te rijden, ze is op plek van bestemming. Ik ben haar zoon, ik kijk naar mijn karakter en ik probeer te achterhalen wat ik van mijn ouders heb meegekregen als erfenis en ik kijk hoe ik kan voorkomen om in dezelfde valkuil te stappen als waar ik moeder in herhaling in heb zien stappen. Mijn jeugd, en daar ben ik niet uniek in, is een leerschool geweest. Ik had geen keuze wat school aanging. Ik voel mij niet verantwoordelijk voor het – deels barokke – gedrag van mijn moeder.

Ik ben u dankbaar voor uw brief. Uw brief laat mij zien dat ik het beeld van mijn moeder opnieuw bij kan stellen. Ik meende dat ik haar een beetje kende, maar dat blijkt opnieuw een vergissing te zijn.

Ik kan passages schrappen of namen veranderen. Dat heeft geen effect. Het boek is bijna uitverkocht. Ik kan een volgend boek schrijven over de slachtoffers van mijn moeder. Ik ken u niet, ik ken uw familie niet. Ik zeg niets over uw familie. Ik

zeg iets over mijn moeder en wat ze met mij heeft gedaan door haar opvoeding en haar verhalen.

Ik kan de verontwaardiging die ik in uw brief meen te lezen wellicht niet wegnemen. Ik heb geprobeerd om in *In paradisum* aan te geven dat mensen kunnen lijden onder het leven en dat sommige mensen naar de dood verlangen om te kunnen stoppen met hun worsteling in dit tranendal. Als u het nieuws volgt hebt u wellicht gemerkt dat meer oude mensen met deze worsteling bezig zijn. Dat is wat ik heb willen verwoorden, naast alle leed dat mensen die niet met elkaar spreken en niet naar elkaar luisteren elkaar elke dag opnieuw aandoen.

Mocht u behoefte hebben aan een gesprek, dan kunt u mij dat laten weten. Ik kom graag om te praten.

Nogmaals hartelijk dank voor uw brief,

***

Ik heb geleerd een ander altijd gelijk te geven als die ander daarom vraagt. De ander gelijk geven is een goed begin om tot een gesprek te komen.

Ik trof de briefschrijfster een paar weken later tijdens een literaire bijeenkomst. We hebben kort met elkaar gesproken. Er was geen kou.

In Verzameld Werk en in Podagrissen Deel III (Emmen)
www.nedersaksisch.org

***

559

20. Schaamteloos leven tussen de regels

‘Hoe is het met je kanker?’ vraagt Eyoum. ‘Ik heb je er lang niet over gehoord. Is er iets?’

‘Kunnen we het over dood en religie hebben, over talen, minachting, nativisme in de Zuidoosthoek, over seks, sport, eten, tuinieren, over musea, muziek, theater, film, over literatuur desnoods,’ antwoordt Joseph. ‘Ik weet niet wat interessant is aan kanker.’

‘Ik wel,’ zegt Eyoum.

Het heeft er alle schijn van dat ze wat kennis van kanker aangaat tot de *inner circle* hoort, en vervolgt: ‘Ik wil het uit je mond horen.’

‘De *bijverschijnselen*,’ zegt Joseph, ‘daar gaat het mij om. Ik bedoel niet de lijflijke ongemakken. Ik bedoel de geestelijke hoofdzaak, zo je wilt de emotionele winst van de woekering.’

‘Bernlef, bedoel je?’ Eyoum vraagt naar één van de intimi.

Verdediging

Het ene oor tegen de telefoon gedrukt
hele familie in het ravijn gestort
terwijl in het andere de mededeling
dat men aan tafel gaat.

Toch valt het lichaam niet uit elkaar
verdriet kan niet zo direct vernietigen
maar doet dit tegen een achtergrond
van etensgeuren, dagelijkse conversatie

Hardnekkig als onkruid, hoe men ook spuit
tot men ten slotte luistert en zijn verdriet
te verdedigen leert tegen de woekering
waaruit het is ontstaan.

Vreemde wil. J. Bernlef. Gedichten. Querido 1994. dbnl.org

Als Joseph het gedicht van Bernlef heeft voorgedragen – uit zijn hoofd – zegt Eyoum: ‘Chemokuur en ziekenhuisopnames maken meer los dan woekerende cellen in je beenmerg. Fysiek in je hoofd en mentaal in je belevingen raken verbindingen ontregeld. Je emoties – bij Bernlef hoor ik *verdriet* als overkoepelend begrip voor *gevoelens* – komen in het volle licht te staan. Ze verdwijnen niet door ontkenning. Je ratio is niet handig genoeg om je gevoelens te parkeren; dat is ook onnodig en zelfs ongewenst. Je kunt je opborrelende emoties hanteerbaar maken door naar ze te luisteren, door ze woorden te geven, door ze in het licht te zetten, door ze te omarmen. Haal de brug op. Betaal het bruggeld om door te kunnen varen. Je kunt je gevoelens begroeten. Net als de kanker die ze bloot heeft gelegd.’

‘Alsof je bij het gesprek met de psycholoog was,’ zegt Joseph.
‘En avant avec la chèvre.’

‘Ik kan de gebeurtenissen rond infuus, pillen, onderzoeken ook als een reis beschrijven,’ zegt Joseph. ‘Een cliché, ik weet het. Een betere parallel weet ik op dit moment niet. Ik ben in een vreemd landschap terechtgekomen, dat tegelijkertijd vertrouwd voelt.’

Laat je niet door mogelijke gemeenplaatsen belemmeren,’ zegt Eyoum. ‘Je particuliere ervaringen zijn universeel. Filosoferen is leren om te sterven. • Vertel wat je meemaakt en bevrijd je van de spinsels. Feel free, express yourself.’

‘Kanker en ziekenhuisopname brengt je – laat ik voor mezelf spreken; brengt *mij* – terug naar de vroege kindertijd,’ zegt Joseph. Hij kijkt naar de Drentse krent, alsof de boom zijn oorsprong in dit land met zich meedraagt. Misschien is dat ook zo: de Drentse krent (*Amelanchier lamarckii*) is een exoot, uit Amerika afkomstig. Net als Joseph, net als Eyoum niet van hier.

De krenten beginnen te verkleuren; de oogst is aanstaande. Nog even en merels en spreuwen vechten met duiven om de nalatenschap. ‘In een harmonieuze jeugd – niet aan ieder kind gegeven – ontwikkelen verstand en gevoel zich gelijk op.

Soms ligt slimheid voor op gevoel, dan weer is de volgorde omgekeerd. Als opgroeiend kind had ik daar geen weet van. Een kind neemt het leven als *fait accompli*, op latere leeftijd nogal eens verwoord als: ik deed maar wat, of: ik liep achter mijn neus aan. Ik ga hier niet herhalen wat Floriske over haar *coming of age* – eerst in weergave van gebeurtenissen en belevingen en later in reflecties – in *Chicken Curry Madras* heeft beschreven. Ik herken in haar verhaal veel van mezelf. Ik heb het eerder gehoord en gelezen. Mutatis mutandis.’

‘Poep en liefde,’ zegt Eyoum, ‘als beknopte samenvatting van je peutertijd en je ziekenhuiservaringen. Immers: poep van een kind wordt met liefde van de billetjes geveegd, al dan niet met vreugdekreten van de verzorgers, verhuld in “grote jongen, grote boodschap”. Van “vies” is geen sprake.’

Joseph volgt de associatiestroom en van Eyoum. Wat ze zegt komt hem bekend voor. Hij zegt: ‘In de taal van mijn jeugd bestond poep niet in de betekenis van ontlasting. Een Poep was een Duitser; een Poepenveendrent. In mijn moerstaal heette *ontlasting* – het overschot van brood en middagpot – van vee en mensen *stront*, soms was de benaming *poppenstront*; voor mij een verbastering van poepenstront, als van Poppenwier in Friesland – een terpdorp waar Duitse hannekemaaiers zich vestigden – en van Poepenheimeltje bij Deurze – waar Duitse troepen van Bommen Berend rond 1672 bivak maakten voor ze Groningen belegerden –. De connotatie bij stront was negatief; zoals veel woorden uit mijn latere kindertijd voor mij een neerbuigende lading hebben gekregen, misschien als gevolg van smalende intonaties als bij: *Stront giet veur de bessem*, vooral als het overdrachtelijke mensenstront betrof over ondeugd, zonde en afwijkend gedrag. Kippenstront en koeienstront had veel minder een smerige betekenis. Een paard zorgde, als edel dier, voor vijgen die je met blote handen op kon rapen.’

‘Poep en liefde,’ herhaalt Eyoum.

Eyoum en Joseph kijken naar de jonge grauwe vliegenvangers in een nestje op de schuurlamp. Eyoum en Joseph kunnen zonder woorden als ze zien hoe de ouders de jongen voeden.

‘Kanker en ziekenhuis veranderen *stront* in *poep*,’ zegt Joseph na enige tijd. ‘Het kankerongemak kust de kinderlijke kindertijd wakker. Wie in een ziekenhuisbed poept krijgt aandacht, zonder enige afkeuring. Kanker zorgt voor een hartelijke benadering van alle excrementen, van alle lichaamsvreemde stoffen die het lichaam verlaten en naar een uitweg zoeken.’

‘Kanker zorgt voor liefde voor de hele mens,’ zegt Eyoum. ‘Voor *heel* de mens.’ Joseph meent een vertrouwde ondertoon te horen, maar hij kan geen onderscheid ontdekken tussen humor, cynisme, sarcasme of ironie. Bedoelt Eyoum *heel* in de betekenis van *volledig*, of is het een vervoeging van *helen*; genezen. Misschien bedoelt ze *liefde*.

‘Liefde,’ zegt Joseph. ‘Ik mijd dat woord – net als Floriske – omdat het ons zo ongelukkig maken kan. • Halverwege de kuur liet ik als Klein Duimpje een spoor in de keuken achter; gelukkig niet in bed. Ik zag om in verwondering. • Nergens zag ik een bezem.’

‘Alle banaliteiten komen naar het oppervlak,’ zegt Eyoum. ‘Het lijkt erop dat je alle schaamte en gevoel voor decorum bent kwijtgeraakt door de cyclofosamide. Je houdt geen hand voor je mond.’ • Ze gnees.

‘Schaamte,’ zegt Joseph, ‘schaamte hoort niet bij kinderen en niet bij kanker. Keur & Keur vonden bij Drenten geen schaamte. Misschien lees ik later bij Floriske, haar boek is nog niet uit, over schaamte, maar tot nu toe nog niet. Schaamte komt niet in haar boek voor, overigens zonder schaamteloos te zijn. Keur & Keur, de onderzoekers in Anderen, schrijven over schaamte. Het woord komt in *Diep geworteld* • slechts vier maal voor.’

Men heeft geen valse schaamte in verband met het proces van ontlasting. De moeder vraagt het kind in het openbaar en in het bijzijn van vreemden of het moet plassen - "Zus, moet je plassen?". Op een keer zei een jongetje, toen hij over een pad tussen de velden liep, heel kalm: "Ik moet piesen", stopte en deed het vlak voor een groep vreemde volwassenen. Dit wordt op dezelfde nonchalante manier opgenomen als haar kammen, het gezicht en armen wassen en zich omkleden in dezelfde kamer met de rest van het gezin en verzamelde gasten. p. 98.

'Dit gebrek aan schaamte of aan gêne was en is niet beperkt tot Anderen,' zegt Joseph. 'Ik ken het ook uit het Poepenveen. Die cultuur kan een bron van misverstanden en ongemak vormen als buitenstaanders daarmee geconfronteerd worden.'

'Marokkanen en Turken met een islamitische achtergrond die niet over kanker, dood en niet over terminale ziekten kunnen en willen praten,' zegt Eyoum, 'die schaamte is net zoiets; ontkennen wat iedereen kan zien en voelen.'

'En soms niet wil of niet kan zien,' zegt Joseph. 'Een blote borst is voor de één sexy, een ander ziet enkel een zogende moeder met kind.'

Zedigheid:

De Drentse houding ten opzichte van het menselijke lichaam is volkomen natuurlijk. Geen gevoel van schaamte of zedigheid belet hem zich aan of uit te kleden in aanwezigheid van anderen. De auteurs praatten in de pompstraat – vertrek in achterhuis met handpomp voor water – met B.T.'s vrouw toen B.T. binnen kwam, volkomen onverstoorbaar, in zijn dik hemd en lange, eigen gebreide onderbroek. Een andere keer trok hij zonder haast te hebben zijn hemd en broek over zijn onderbroek aan in de woonkeuken, waar we koffie zaten te drinken.

De huisarts van Anderen vertelt dat verscheidene jaren geleden, toen hij een moeder direct na de geboorte van haar

kind waste, de boerenknecht binnenkwam, naar haar bedstee liep en de naakte vrouw van harte feliciteerde. p. 184.

‘Je lichaam mag je dan als een natuurlijke zaak beschouwen,’ zegt Eyoum, ‘je geest en je emoties zijn dat niet of veel minder. Wat de kanker in je losmaakt bespreek je met mij, maar dat is je niet genoeg. Je zoekt je heil bij een psycholoog.’ Als er een stilte valt, laat ze volgen, ‘dit is geen aanval en geen verwijt. Je hebt in je leven weinig, te weinig, voorbeelden gezien van omgang met emoties. Sommige emoties zijn bij je onbekend. Verken het landschap. Grijp je kans.’

Joseph weet waar Eyoum op doelt. Aan een sterfbed telt hij de afnemende frequentie van ademhaling en extrapoleert naar het tijdstip van de dood van de stervende. En als de ademhaling stopt citeert hij J.C. Bloem; Voorbij voorbij, o en voorgoed voorbij. Voor de volledigheid leest hij J.C. als de initialen van de verlosser.

‘Geheel in lijn met de bevindingen van Keur & Keur,’ zegt Eyoum. ‘Ook deze bevindingen kennen geen strikte grenzen, noch tussen landen, noch tussen generaties; gebrekkige omgangsvormen zijn universeler dan je mocht denken. Je bent uniek in je omgang met je lichaam en geest, met je leven, maar ook weer niet.’

‘Condition humaine,’ mompelt Joseph. Hij vraagt zich af wat die woorden voor hem betekenen.

Spanningen en onderdrukte emoties

De loop van het dorpsleven is gelijkmatig, bedaald aan de oppervlakte. Toch zijn er diep verborgen spanningen aanwezig, hoewel deze niet gemakkelijk te ontdekken zijn. Openlijke agressie wordt tegen vrijwel elke prijs vermeden en openlijke bliken van genegenheid zijn eveneens zeldzaam, zelfs tussen ouders en kinderen die ouder zijn dan vier of vijf jaar. Een groot deel van de Drentse bevolking zou van de gemiddelde Europese of Amerikaanse waarnemer het etiket “zeer verlegen” of “gesloten” opgeplakt krijgen. Het is voor de Drent moeilijk zich los te maken van zaken die

hem diep treffen of om zulke belangrijke aspecten als leven, seks, godsdienst en dood te bespreken.

Seks-problemen worden grotendeels voorkomen doordat jonge mensen 's avonds in de stookhut tamelijk vrij, maar toch wel heimelijk, op dit gebied kunnen experimenteren. De daaruit voortvloeiende zwangerschappen worden in de Drentse zanddorpen geaccepteerd. Zelfs als de ouders de situatie niet op prijs stellen, zullen ze het in het openbaar afdoen met uitdrukkingen als, "er is toch niets aan te doen" of "wat komt, komt." In vrijwel alle gevallen huwen de betrokken jonge mannen de meisjes. Bij de zeldzame uitzonderingen schijnen het wonder en het mysterie van het komende leven alle gevoel van schaamte uit te wissen.

Dr. van der Ree, de psychiater in Assen, herkent dit "gesloten karakter". Als het raadzaam wordt gevonden om zwakbegaafde of verwaarloosde kinderen tijdelijk in een ander gezin te plaatsen, wordt vrijwel nooit een Drents gezin gekozen omdat de Drent niet bij machte is zijn gevoelens tot uitdrukking te laten komen. p. 187.

Keur & Keur, *Diep geworteld* 1953

'Wat een boer niet kent, dat eet hij niet,' zegt Eyoum. Dat geldt ook voor gevoelens. Gelukkig leren jonge generaties, met of zonder psycholoog of cicerone, ook andere manieren om met geest en lichaam om te gaan.'

'Laat ons bidden,' zegt Joseph.

21. Intelligente, tragische en komische heldin

‘Floriske schrijft vrijmoedig over seks, over beffen en pijpen. De Drentse woordenschat kent deze woorden niet anders dan *Ceci n’est pas un pipe* en als befoord van een advocaat of kapelaan. Floriske is een zeer verlate volgster van Jan Wolkers. In *de Volkskrant* las ik een bespreking/interview onder de titel *Mannen verdienen mededogen over Radeloze helden*, een boek van Maaïke Meijer onder meer over seks en over rolpatronen in literair werk.’•

***

Hoog tijd om ons ideaal van mannelijkheid te veranderen, stelt emeritus-hoogleraar genderstudies Maaïke Meijer in haar boek *Radeloze helden*. Wat is daarvoor nodig?

Vkt. 18 juni 2023 door Jarl van der Ploeg

U schrijft in uw boek uitgebreid over Jan Wolkers, toch lange tijd gezien als een van de grote voorvechters van allerlei seksuele vrijheid. Klopt dat beeld?

‘Ik heb Wolkers altijd al gevolgd en ook altijd al gedacht dat zijn imago van potente seksuele bevrijder een beetje overdreven was. Het taboe op seksualiteit was natuurlijk gigantisch in zijn tijd, net als het verbod op woorden om daarover te schrijven. En ja, dat heeft Wolkers opengebroken. Maar als je goed naar zijn personages kijkt, de jongens die hij ten tonele voert, zie je wat voor problematische relatie ze met meisjes onderhouden. Die is helemaal niet prettig. ‘Het feit dat hij de woorden ‘pik’ en ‘kut’ en ‘zaad’ gebruikt, maakte veel mensen blind voor de boodschap die eronder ligt. In het verhaal dat ik aanhaal, ‘*De verschrikkelijke sneeuwman*’, zie je bijvoorbeeld hoe een jongen wordt verpletterd door de enorme druk van een vaderlijke macht. Die frustratie ontaardt hij vervolgens op zijn meisje. Je leest de hele tijd over een soort wraakseks - totaal niet leuk. Ze komt weliswaar klaar in zijn boek, maar het blijft een raadsel hoe dat kan. Met liefde heeft het in elk geval niets te maken.

‘De manier waarop die ik-persoon de problemen met zijn vader afreageert op zijn vriendin, vind ik fascinerend. Het is een vorm van projectie die erg belangrijk is om de dynamiek tussen de seksen te begrijpen. Daarom gebruik ik in het boek ook vrij veel psychoanalyse. Jongetjes krijgen van jongs af aan de boodschap: jij bent beter. Terwijl meisjes juist de boodschap krijgen: jij bent minder. Dat is een soort culturele verminking die voor beide seksen grote gevolgen heeft. Het is een systeemfout. Er is trouwens veel empirisch onderzoek dat die theorie ondersteunt. Jongensbaby’s, zo blijkt, worden meer geknuffeld, krijgen langer de borst en worden al vanaf het begin meer gewaardeerd, puur vanuit een cultureel idee dat jongens beter zijn. Niemand doet het expres, maar het lijkt bijna een blind automatisme om mannen serieuzer te nemen.

***

‘Floriske is geen gefrustreerde macho,’ zegt Eyoum. ‘Eerder een intelligente, tragische en komische heldin.’

‘Pink on the sore spot,’ zegt Joseph. ‘Wat ik je voorlas over *Radeloze helden* is niet één op één naar *Chicken Curry Madras* te vertalen. Gelukkig niet, als dat zo zou zijn, zou het boek van Floriske niets bijdragen aan de vaart van de volkeren aan het Dommerskanaal en aan de Kanaalweg.’

‘En van de Smildeger Vaart, de Verlengde Hoogeveense Vaart en het Verlengde Oosterdiep,’ zegt Eyoum.

‘Floriske ondergaat de *Berini jeunesse*, ondergaat Jan Warmoes, ze beft en pijpt. Die expliciete beschrijvingen zijn analoog aan die van Jan Wolkers, Jan Cremer, Hugo Raes en veel anderen waar Maaïke Meijer over schrijft.’

‘Reve,’ zegt Eyoum, ‘nam een ezel van achteren; anaal, of was het een ezelin; vaginaal?’

‘Reve, en veel anderen schrijven vaak expliciet tot ongemak van veel lezers. Ik durf te beweren dat Poepenveendrenten zich, vanuit hun cultuur, minder aan die openheid storen dan wijzen uit het Westen. Het lijfelijk deed mee, maar niet meer dan dat. Erotiek was *terra incognita* in het Poepenveen en in De Peel. Voorspel, middenspel en naspel hoorde niet bij seks.

Die termen verwezen naar warming up, de wedstrijd en de derde helft bij voetbalwedstrijden, naar zoepen, toepen en op de proeme kroepen. • Literatuur was onbekend. Seks was vijf minuten afzondering in het stookhok. Ik overdrijf.

Bij Reve ging het over goddelijke gemeenschap, niet over geëmmmer,' gaat Joseph verder. 'De crux in literair werk zit niet in de platte seks. De uitspraak van de rechter in het "ezelsproces"• onderstreepte dat. Het boek van Floriske gaat over gebrekkige communicatie, over een beperkte woordenschat, en over een traumatische jeugd; al noemt ze dat (nog) niet zo, en Floriske ervaart haar opvoeding, of het gebrek daaraan, wellicht ook nog niet als gemankeerd. Je mag dat besef taboedoorbrekend noemen.'

'Je vraagt de lezer om een psychoanalyse te maken,' zegt Eyoum. 'Niet enkel van Floriske, maar ook van Joseph Nieters. Misschien is dat teveel gevraagd.'

Joseph negeert de helft van haar opmerking.

'Floriske geeft vorm aan haar leven,' zegt hij. 'Ze doet dat vanuit een bijzondere context, die in De Peel en verre omstreken niet heel ongewoon was in die jaren. Met de kennis van nu zouden woorden als trauma, frustratie, manifestatiedrang, naïviteit, incest, volksdevotionele misverstanden, onbesuisdheid, kindermishandeling, laaggeletterdheid en verwaarlozing van toepassing kunnen zijn. Ik geef zelf de voorkeur aan al dan niet bewuste – en vaker onbewust dan met opzet – minachting van het begaafde kind.'

'*Het drama van het begaafde kind*,' zegt Eyoum. Ze las het boek van Alice Miller uit 1979.

We kunnen ons verleden totaal niet veranderen, de krenkingen die ons in onze kindertijd zijn aangedaan, kunnen we niet ongedaan maken. Maar we kunnen wel onszelf veranderen, onszelf repareren, onze verloren integriteit heroveren. Dat kunnen we doen door te besluiten de in ons lichaam opgeslagen kennis van wat vroeger gebeurd is nader te bekijken en deze dichter bij ons bewustzijn te brengen. Dat is inderdaad een ongemakkelijke procedure, maar het is de enige die ons de mogelijkheid biedt eindelijk de onzichtbare en toch zo wrede gevangenis van de

kindertijd te verlaten en onszelf te transformeren van onbewust slachtoffer van het verleden in een verantwoordelijk mens die zijn geschiedenis kent en ermee leeft.

‘Floriske schetst in haar biografie eerst haar eigen leven en geleidelijk laat ze haar broers en zusters de leemtes in haar levensverhaal invullen,’ zegt Joseph. ‘Floriske beseft haar beperkte blik op haar kindertijd. De inkleuring had ook op een andere manier gekund. Door haar broers en zusters aan het woord te laten maakt ze haar verhaal groter en breder. De beleving van haar siblings wijkt op onderdelen af van haar eigen ervaringen. Dat is niet zo vreemd. Floriske lijkt mij de intelligentste van de acht kinderen, en misschien ook wel de gevoeligste; al weet ze dat goed te verbergen voor wie niet tussen de regels leest.’

‘Jij hebt wel wat van Floriske,’ zegt Eyoum. ‘Jij *leest* niet enkel tussen de regels; je *leeft* tussen de regels.’

Als Joseph zwijgt zegt ze: ‘Ben je Valéry vergeten?• Vergelijk jezelf niet met een ander. Je kent jezelf niet, en ook de anderen je niet. Jezelf vergelijken met een ander is geen teken van intelligentie.’

Joseph knikt. Hij reikt naar de leestafel en slaat *Karnal Blues* van de Nepalese schrijver Buddhisagar open.

‘Misschien lijkt die minachting en dat drama typisch Zuidoostdrents,’ zeg Joseph. ‘Dat is het niet. Ik las *Karnal Blues*, een streekroman van Buddhisagar uit Nepal. Ik kreeg de titel van Samiksha. Haar vaderland kent geen hogere literatuur. Nepal lijkt nog bezig met ontdekking van literatuur als spiegel van de lokale samenleving. In de *Gids voor de wereldliteratuur* van Peter Steinz komt Nepal niet voor, net zomin als Drenthe. Wie de *locals* wil leren kennen hoeft in Drenthe niet opzoek te gaan naar hedendaags proza van lokale schrijvers; al geldt dat ook voor Nederlandse literatuur.

Misschien vergis ik me en is hedendaagse Drentse en Nederlandse literatuur met een overdaad aan thrillers, moord, doodslag, seksuele, relationele en psychische verwarring en gebrek aan reflectie een perfecte afspiegeling van hang naar

oppervlakkig vermaak, als in hedendaagse muziek. Moderne oorverminkende muziek telt enkel als de zangers en artiesten kunstzinnig, uitbundig en vooral schaars gekleed zijn. Als de trend zich voortzet treden filharmonieorkesten over enkele jaren naakt op bij uitvoering van de Leonore-ouverture.

Als ik mezelf hoor spreken, hoor ik mijn vader, grootvader en overgrootvader; die overigens nooit klassieke muziek hebben gehoord, nooit een literair boek hebben gelezen en die van de Bijbel enkel de kaft hebben gezien.

Ik lees je de opening van het boek dat uit lokale dialecten naar het Engels is vertaald door Michael Hutt.'

Once, when I was small, I asked my mother, 'Aama, where was I born?'

'Oh, I just found you on the road,' Mother laughed. Sister laughed too, and confirmed that this was true.

I wasn't pleased about this. My cheeks puffed out and my face became tearful. Was I truly just found on the road?

I wondered to myself: who would have left me there? Who might my real mother and father be? Perhaps I was found beneath a clump of besharam or under a sal tree? Mother realised that her son was feeling sad. Smiling, she caught hold of my hand and pulled me towards her. 'Don't cry, you are my own son, really,' she said.

The day I was born was a gloomy day, with the sun walking around the edge of the sky and the clouds only gleaming in its southern tail. Even though it was Dasai festival time, the weather was depressing. Some birds were resting in a black mulberry tree, preening their wings with their beaks. Then they took to the air-bhurrarra.

Mother was returning home from the Amauri Kholā that day, following the cattle, when suddenly her large stomach stirred. The path ahead turned to one side and she staggered. She felt as if she was having a sharp attack of colic. As she approached a cowshed, her eyes turned pale with pain and she squatted down beneath a tall Indian coral tree. In the wall beside her, lizards were scrabbling to and fro. She began

to pant, and she twisted as if she was going to faint.

Crows were cawing in the bamboa thicket. The skin of Mother's face tightened. The veins on her forehead began to swell and her pulse quickened. Her eyes filled with tears and her cheeks quivered. She grasped a fistful of dub grass and pulled it up. Tears fell from her eyes and her faint scream made the crows on the tops of the swaying bamboos take off into the air. A lizard that had been twisting its head back and forth fled with cowardly eyes to hide among the splinters of wood.

And I was born.

‘Moeder en zus lachen het kind uit als het vraagt waar hij is geboren. Later maakt moeder het weer goed. “Het was maar een grapje” en van “grapjes” word je een grote jongen. Een vijandige omgeving biedt enkel plaats aan grote jongens.

Het grapje past bij archaische Drentse humor. Kijk bij Keur & Keur.’

HUMOR: In Anderen komt humor voornamelijk tot uiting bij het vertellen van gebeurtenissen van mensen die men kent of bij het vertellen van grappige verhalen, bij het uithalen van streken en bij het bedenken van grappige spelletjes voor de wedstrijden die tijdens het zomerfeest worden gehouden. Gevatheid of slagvaardigheid komt niet veel voor. De twee mannen uit Anderen die deze kenmerken wel bezaten waren uitzonderingen.

In het algemeen denkt men concreet en is de reactie langzaam. De boer en zijn vrouw hebben tijd nodig om alles zorgvuldig te overdenken. Vandaar dat de dorpingen hun grootste plezier pas een dag of een week nadat zij een onderhoudend verhaal of toneelstuk hebben gehoord of gezien schijnen te beleven. En blijkbaar kan dezelfde grap met evenveel pret de tiende keer als de eerste keer worden verteld. p. 185.

De mensen van Anderen vinden het ook leuk om onschuldige streken uit te halen.

Duidelijk is dat de Drentse humor noch subtiel, noch gekunsteld is, maar men kan wel met zekerheid zeggen dat, overeenkomstig de geaardheid, het niemand ernstig zal kwetsen. p. 187.

‘In *Karnali Blues* beschrijft Brisha Bahadur zijn jeugd op het platteland van Nepal. Telkens begint hij een hoofdstuk met zijn zieke vader in een erbarmelijk ziekenhuisbed. Het lijdensverhaal van de vader wordt gevolgd door terugblikken op hun levens. Brisha was een onhandelbare zoon, ondernemend en moeilijk in het gareel te houden. Vader reageert mild op zijn opgroeiende zoon. Moeder is af en toe streng. De jongen gaat in Kathmandu aan de universiteit studeren. Op dat moment wordt zijn vader ziek en komt de terugblik in het heden. Vader sterft. De zoon heeft een leven voor zich, gevormd door zijn jeugd.

Net als in Drentse streekromans mankeert het in het gezin aan communicatie en benoeming van gevoelens die verder gaat dan anekdotiek, de waan van de dag en verontwaardiging. Ook in de Himalaya lijkt geslotenheid diep geworteld. De nadruk ligt op strijd met bevolkingsgroepen met een andere taal, met andere (politieke) overtuigingen, op vriendjespolitiek en corruptie. Van reflectie – hoe is het zo gekomen? Wat leren we van de gebeurtenissen? – is geen sprake.

In de Engelse vertaling gaan de diverse dialecten verloren. Dat is jammer. Ik had graag gelezen hoe de bevolkingsgroepen met en over elkaar spraken. Maar waar het mij vooral om gaat is de “grap” van wie ben jij er een? – langs de straat gevonden – op het platteland, in de negorij ver van de beschaafde wereld in Kathmandu, een zwaar stempel drukt op Brisha. Het begin van het drama van het begaafde kind.

Natuurlijk is dit een incident, zoals er in deze roman heel veel van dit soort anekdotische voorvallen passeren. Niet elk kind raakt van slag. Het zijn vooral de intelligente en gevoelige kinderen die deze erfenis als last met zich meedragen.’

‘Misschien,’ zegt Eyoum, ‘misschien laat je met je beschouwing zien hoe moeilijk het is na te denken.’

22. De winterkraaien

‘Laat me opnieuw een poging wagen regionale literatuur in breder perspectief te plaatsen,’ zeg Joseph. ‘Help me om te ontdekken of ik een doodlopend spoor bewandel. Misschien zoek ik een invalshoek die er niet is.’

‘Vertel,’ zegt Eyoum. ‘Je kent mijn geduld, je kent mijn luisterend oor. Je kent mijn intelligentie, mijn domheid en mijn emotionele betrokkenheid bij jouw omzwervingen. Brand los.’

‘Floriske laat met enige regelmaat winterkraaien meedoen. Ik vond een roman met die titel. *De winterkraaien* is een roman uit 1942 van Aar van de Werfhorst. Het verhaal speelt zich af in het veen rond Sibculo met zicht op de Lemeleberg, een paar uur gaans van Pruisen. Eind 19e eeuw is het leven zwaar, armoedig en eentonig. Toch houden de mannen en vrouwen van het veen. Getuige het lied:

Al in dat daar groen heideveld
Verdiende ik zo menig geld
Maar ach ik ken geen zorgen
Van heden dag op morgen
Vogel vlieg – –

Zeven mannen werken samen: de winterkraaien. Al in het eerste hoofdstuk verdrinken ze tijdens de oversteek van een kanaal. Een heftige storm laat hun boot zinken.

De zeven winterkraaien werden neergetrokken in de diepte door de stobben, die ze droegen. De boot dreef weg, tot hij vastraakte, in de grijze ruijge van de wal

De weduwen keren huiswaarts. Op onbewaakte momenten, vooral in de avond, verschijnen hun verdronken mannen; ruwe bolster en blanke pit. De levens van de winterkraaien komen voorbij. Op de achtergrond kijken de monniken – de eerste pioniers in het veen – van het inmiddels verdwenen klooster van

Sibculo mee. Enkele van de winterkraaien hebben *gezichten*; het zijn zieners die zien en horen wat anderen ontgaat.

De winterkraaien kent nauwelijks ontwikkeling. Het is een anekdotische beschrijving van leven en werk in het veen tegen een decor van kinderrijke gezinnen, dood, armoede, drank, sjacheraars en geaccepteerd lot. De mensen in het veen spreken en verstaan elkaars taal. Als de oudste dochter Neele na lange tijd weer in het veen komt – ze is in betrekking in de stad – verstaan moeder Tiete en vader Wessel en haar zes jongere broers haar niet meer.

Tiete stond voor de deur en de zes jongens kwamen hen tegemoet. Ze bleven op een afstand staan, alsof ze niet naar hun zuster toe durfden. Tiete echter kwam op Neele toe en zei: - Neele, m'n deerne, ben je er eindelijk! - Toen pas scheen ze te zien hoe deftig haar dochter geworden was. Ze zei: - Neele, kind, wat heb je? -

Een vreemde stem zei: - Niets moeder! -

Toen werden de mensen die het kleine meisje opgewacht hadden, verlegen, want Neele sprak niet hun taal meer. Ze sprak alsof ze niet in het veen geboren was. En gedurende de enkele uren, dat ze bij hen was, werd dat niet anders. Ze zei veel dingen, die haar volk niet begreep. Waarom zei ze, dat het huis zo klein was, ze kende het toch, ze was er immers geboren. Ook nog toen ze aan tafel zaten en het feestmaal rijst met pruimen aten, sprak Neele zo deftig en ze at zo weinig alsof het haar niet smaakte.

Toen begon Tiete te huilen en dat maakte alles nog erger. Wessel wist niet wat hij zeggen moest en Neele keek strak naar buiten. De jongens gingen de een na den ander de deur uit, het veld in. Op de dijk stond de koets met de glimmende paarden ervoor op Neele te wachten.

Wessel zei: - Ga je zo weer terug? Wij dachten, dat je een paar dagen bleef. -

Toen zei Neele en ze sprak in de taal van het veen: - Ik kan niet Vader! - Ze zei het zachtjes bijna en fluisterend, maar Wessel verstond het en hij hoorde voor het eerst weer de stem van zijn

kind. Het ontroerde hem zo, dat hij niets meer antwoorden kon. Nu had hij haar veel dingen willen zeggen, want plotseling zag hij, dat de kleine deerne weer naast hem zat.

Ook Tiete werd monter, ze zei: - Heb je het dan zo druk in je nieuwe dienst? -

Neele kleurde en ze keek op haar kleine roze handen en ze zei: - Ja moeder. -

Toen zei Tiete: - Dat is niet erg, als je het verder maar goed hebt. Je ziet er gezond uit. Mag je er wezen? -•

Kijk, dat kon Tiete alles zeggen, wat Wessel zeggen wilde, maar hij zat er zwiwend bij en nu hoorde hij, dat z'n kleine meid zei: - Ja, dat gaat wel, ik mag er best wezen. -•

Toen zei ook Wessel wat: - Dat is mooi, deerne! -

Ze zaten nog een half uurtje stil bij elkaar.

Het gesprek wilde niet vlotten, toch was het zo beter dan in het begin, toen Neele aldoor zo luid en deftig praatte. p. 158.

Van toen begonnen de praatjes over de deerne van Wessel Donker de ronde te doen in het veen. Wessel en Tiete hoorden daar in het begin niets van, maar de jongens zoveel temeer.

Sjoerd Potschip, die in het najaar weer kwam met z'n schuit, vertelde in de kroeg:

- Die Neele van Wessel Donker, dat is mij ook wat moois! -

Lamme de waardin zei: - Hou je mond, Sjoerd, er wordt zoveel gekletst! -

Maar omdat Sjoerd al teveel op had, werd hij boos: - Mijn mond houden, waarom? -

Ik heb haar toch met mijn eigen ogen gezien en ik wéét wel hoe dat soort er uit ziet! 't Is een doodgewone hoer, als je het dan weten wilt. p. 161. pdf op web.

'Je hoeft geen prostituee te worden om door je ouders niet meer begrepen te worden,' zegt Eyoum. 'Onbegrip tussen ouders en kinderen, tussen mensen, hoort bij het leven. Taal is een beperkte manier om met elkaar te communiceren. Die conclusie is al vele malen voorbij gekomen.'

Mattheüs 10:34-39

Ik ben gekomen om verdeeldheid te brengen tussen vader en zoon, tussen moeder en dochter, tussen schoonmoeder en schoondochter. Iemands ergste vijanden zullen zijn huisgenoten zijn. Wie meer van zijn vader of moeder houdt dan van Mij, is Mij niet waard.

‘We doen het ermee,’ zegt Joseph.

23. Zwarte vrouwen

Eyoun zegt: ‘Floriske eindigt, naar het zich laat aanzien, we hebben nog een en ander tegoed, zonder echtgenoot en zonder kinderen. Het lijkt erop dat ze haar evenknie, en geschikte vader voor nakomelingen, niet heeft gevonden.’

Joseph zwijgt. Hij strijkt zelfs niet over zijn hoofd. Kort trekt hij met zijn oogleden. Hij denk aan: *Wat af is, is niet gemaakt, en: Wie wat vindt heeft slecht gezocht.*• Hij krijgt zicht op de herfst van het leven van Floriske. Hij ziet hoe Floriske hem langzaam inhaalt.

‘Mag ik meer parallellen trekken?’ Eyoun wacht niet op een antwoord. ‘Op Sri Lanka hoort Floriske dat blanke kindjes met een zwarte min, eenmaal jongvolwassen, een voorliefde hebben voor zwarte vrouwen. Die passie is met de moedermelk van zwarte vrouwen in de jongentjes gekomen. Mijn vraag luidt: wat is er met jou gebeurd dat je in je verhalen telkens zwarte vrouwen ten tonele voert? In jouw kinderjaren waren in de Zuidoosthoek geen zwarte mensen te vinden; mannen, noch vrouwen. How come?’ Eyoun duwt met haar wijsvinger de kin van Joseph omhoog. ‘Je hebt de leeftijd dat je niet langer met geheimen rond hoeft te lopen. Nog afgezien van de gegevenheid dat niemand in jouw geheimen is geïnteresseerd. En,’ gaat ze verder, ‘de enkeling die niet wil weten wat je schrijft, kijkt wellicht weg uit angst de eigen geheimen te moeten onthullen. Tant pis. Revenons à nos moutons noirs.’•

‘Lieverd,’ zegt Joseph na lang zwijgen. ‘Ik heb je zwart gemaakt. Mijn muze en mijn alter ego is een zwarte intelligente vrouw met voorliefde voor de letteren. Mijn zwarte minnares spreekt alle talen, ook alle lichaamstalen, en, als alter ego vooral de taal van de geest,’ Joseph aarzelt. ‘De eerste vrouw die me ...’

‘Ze had mijn kleur,’ zegt Eyoun. ‘Vertel me niet de kleur van de tweede, de derde, de vierde. Ik citeer Henry Ford: alle kleuren als het maar zwart is.’ Eyoun tuit haar lippen, als wil

ze Joseph zoenen. ‘Je construeert je verleden met opvallende keerpunten in je leven,’ vervolgt ze. ‘Je piketpaaltjes zijn willekeurig, enkel door ze in herhaling te benoemen maak je van je gelegenheidsargumenten vaststaande gegevens. Natuurlijk; alles wat je een eerste keer meemaakt, uit overtuiging, door toeval, of in dronkenschap laat sporen na. Je kunt die gevolgen negeren of opblazen. Blijkbaar heb je op dat moment dat houvast nodig gehad. Een houvast dat een eigen leven is gaan leiden. Blijkbaar waren zwarte borsten dat aanlegpunt, zwarte vrouwenlichamen, als je dat liever wilt. Met evenveel gemak had je – eenmaal nuchter – een ander levensverhaal kunnen verzinnen, of beter: kunnen bedenken. Floriske geeft in *Chicken Curry Madras* ankerpunten van broer Karel prijs met de titels van de dissertaties. Geen lezer die zich afvraagt wie achter deze proefschriften schuilgaan. Karel weet dat: zijn geheim heeft hij onthuld, hij heeft gezegd. Voor hem is dat genoeg.’ Je kunt je biografie compleet maken zonder zwarte vrouwen, zonder zwarte mannen. Het hoeft niet, maar het kan. Gekleurde mensen kwamen pas na de Tweede Wereldoorlog naar Drenthe. De zwarten waren chauffeur in het geallieerde leger; ze mochten niet vechten, daar waren ze te “dom” voor. Geen wonder dat er geen zwarten in de vooroorlogse regioromans figureren. Pas nadat Drenten de provincie verlieten en kleuren moesten bekennen kwamen er zwarte mannen en vrouwen in de verhalen en gedichten. Er zou een schrijver opstaan die de regioliteratuur van kleur zou laten verschieten.’

‘Joseph Nieters,’ zegt Joseph.

‘Joseph Nieters,’ herhaalt Eyoum. ‘Gratia plena.’

De bonte vliegenvangertjes zijn uitgevlogen. De eerste horde is door de gevleugelde vrienden• genomen.

‘Je hebt geen biologische kinderen, geen getint kroost van eigen vlees en bloed. Je chromosomen verdwijnen onopgemerkt. Heb je liggen slapen? Was er opzet in het spel? Woonde je al die vruchtbare jaren in je hoofd? Net als nu?’

‘Jij mag alles van me weten,’ zegt Joseph. ‘Voor jou heb ik

geen geheimen. Ook niet voor mezelf.' Na een kurze Pause• vervolgt hij, 'Ik heb mijn eigen geheimen nog niet allemaal ontdekt. Met enige regelmaat verras ik mezelf.'

'Je wist niet dat je het in je had,' zegt Eyoum.

'k Wist niet dat ik het in mij had

Ach, hoe dikwijls gebeurt het, dat men na lezing van een aanbevolen werk de laatste bladzijden terzijde legt met doffe oogopslag en beslagen tong. Troosteloos strekt het leven zich voor de ingestorte lezer uit als een glas verschaald bier, dat hem dreigt te verpletteren. •

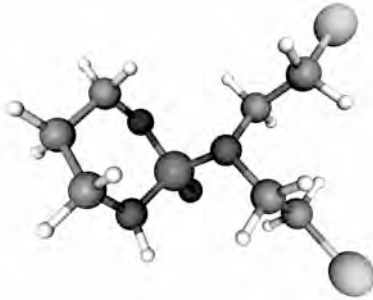
'Tom Poes, verzin een list.' Joseph citeert Marten Toonder.

'De tegenspeler die je in het echt niet vond,' gaat Eyoum verder op het ingeslagen pad, 'misschien heb je niet goed genoeg gezocht, of wist je niet hoe te zoeken. Het komt me voor dat je – nuchter of niet – je nakomelingen in je geest hebt verwekt. Ook dat is een reconstructie achterna; om een harmonieus verhaal over je levensloop te kunnen vertellen.'

'Mijn geesteskind leeft in mijn hoofd,' zegt Joseph. 'Nadenken en scheppen is mijn hoogste goed. Literatuur is de nalatenschap van de God in mijn gedachten. Ik maak uit dagelijkse fictie mijn eigen zwartwitte, mijn grijze werkelijkheid om in te wonen, enz...'

'Cyclofosfamide heeft veel in je losgemaakt,' zegt Eyoum.

'Kanker is een godsgeschenk,' zegt Joseph.

24. De naam

‘Wat lees je?’ vraagt Eyoum.

‘Wie,’ zegt Joseph. ‘Je kunt beter vragen wie ik lees.’

‘Wie lees je?’

‘Lang geleden, misschien was het in een vorig leven, kocht ik *Het Wilde plein* met gedichten van Tomas Tranströmer.’

‘Zweeds Nobelprijswinnaar,’ zegt Eyoum. ‘Ik heb hem vaker ontmoet.’

‘Je hebt hem ontmoet?’ Joseph is verbaasd. ‘Heb je hem gesproken, was het tijdens een optreden? Was je in Zweden?’

‘Je hebt eerder over hem gesproken en geschreven,’ zegt Eyoum. ‘Noem mijn kennismaking met Tranströmer een virtuele ontmoeting.’

‘Capito,’ zegt Joseph.

‘Kun je me een gedicht voorlezen?’ Eyoum gaat naar de keuken om koffie te maken. ‘J’ arrive,’ zegt ze.

‘Je komt niet, je gaat,’ zegt Joseph. Hij maakt kort een wuifgebaar met zijn hand. ‘Natuurlijk kan ik je een gedicht voorlezen. Hoezo zou ik dat niet kunnen? Ik kan lezen. Ik kan praten. Ik kan voorlezen. Kun je horen en luisteren?’

‘Mag je hier wel wezen?’ roept Eyoum boven het gekraak van de koffiemachine.

‘Weduwen en wezen,’ zegt Joseph met opgetrokken wenkbrauwen. ‘Ik versta je niet goed. Wat bedoel je? Ik begrijp je niet.’

Eyoum zet de koffie op tafel.

‘Boerenjong,’ zegt ze, ‘wil je koemelk of havermelk in je koffie. Suiker of zoetjes?’

‘Ik heb een hekel aan hoerenjongens,’ zegt Joseph. In een boek staat dat heel lelijk. Eén woord, als laatste woord van een alinea bovenaan de volgende pagina. Apart, hoort nergens bij.’

‘Bij niemand. Jij hoort bij niemand.’ Eyoum legt een hand op Josephs schouder. ‘Een hoerenjong is van niemand. Hij wordt gedoopt. Net als jij. Boerenjong.’ Eyoum zoent zijn kale schedel.

‘Ook weduwen en wezen in een boek, solitaire regels onderaan en bovenaan een pagina vind ik maar niks.’ Joseph glimlacht naar Eyoum. Het heeft er alle schijn van dat hij haar begint te begrijpen. Hij vervolgt. ‘Heb je roggemelk, tarwemelk, kokosmelk of moedermelk?’ Voor Eyoum kan antwoorden zegt Joseph. ‘Gewone melk, koemelk; mijn madelief, heb je dat? Geen suiker, geen zoet. Suiker is ook zoet.’

‘Wie zoet is krijgt lekkers,’ antwoordt Eyoum. ‘Wie stout is de ...’

‘Fijn dat je dat woord niet uitspreekt,’ zegt Joseph. ‘Je jaagt me met dat woord in de gordijnen. Roede, wat bedoel je: gordijnroede, het slaginstrument van Zwarte Piet, 100 m² akker, de evenoude? Mijn penis?’

‘Tranströmer,’ zegt Eyoum. ‘Lees me het gedicht uit *Het wilde plein*.’

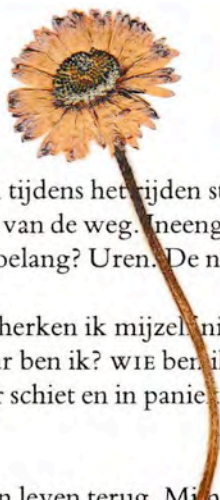
DE NAAM

Slaperig geworden tijdens het rijden stuur ik de auto onder de bomen aan de kant van de weg. Ineengerold op de achterbank val ik in slaap. Voor hoelang? Uren. De nacht was gevallen.

Plotseling wakker herken ik mijzelf niet. Klaar wakker, maar het helpt niet. Waar ben ik? WIE ben ik? Ik ben iets dat op een achterbank wakker schiet en in paniek rondworstelt als een kat in een zak. Wie?

Eindelijk keert mijn leven terug. Mijn naam nadert als een engel. Buiten de muren klinkt een trompetstoot (als in de Leonore-ouverture) en de reddende schreden dalen pijlsnel de al te lange trap af. Ik ben het! Ik ben het!

Maar onmogelijk te vergeten die strijd van vijftien seconden in de hel der vergetelheid, een paar meter bezijden de hoofdweg waar het verkeer met licht aan voorbijglijdt.

‘Wie je bent? Je wilt weten wie je bent,’ zegt Eyoum. ‘Heb je antwoorden gekregen van je therapeut?’

Joseph leest het gedicht andermaal. Een gedicht kun je maar eenmaal lezen, denkt hij, elke volgende keer lees je een ander gedicht, dan pas is het literatuur. Elke volgende seconde is een andere seconde dan de vorige, dan pas is er besef van tijd.

‘Paul Valéry schrijft over hetzelfde,’ zegt Joseph. ‘Ik herken mezelf in zijn beschrijving van verwarring, al blijft nog veel vaag en onduidelijk. Hel, hemel en aarde zijn misschien dezelfde zinsbegoocheling. Taal is een onmachtig instrument om mezelf te begrijpen. Alle beetjes helpen; ook de gesprekken met jou, met anderen en met de medisch therapeut. En Valéry.’

‘Er is,’ zei hij ‘... niet veel. Er is een tiende deel van een seconde dat zich vertoont ... Wacht even ... Er zijn ogenblikken waarop mijn lichaam helder wordt ... Het is heel wonderlijk. Plotseling zie ik binnen mij zelf ... ik ontwaar de diepten van mijn vleeslagen; en ik voel de streken waar pijn is, kringen, polen, trillende bundels pijn. Ziet u die levendige gestalten? Deze geometrie van mijn pijn? Er zijn schichten bij die nauwkeurig op gedachten lijken. Zij doen iemand begrijpen, vanaf een bepaald punt tot aan een ander ... En toch laten ze mij in onzekerheid. *Onzekerheid* is het woord niet ... Als *datgene* komen gaat, ervaar ik iets verwards of vaags in mij zelf. Plekken in mijn wezen worden ... nevelig, er zijn uitgestrektheden die zichtbaar worden. Ik neem dan een willekeurige vraag of gedachte in mijn geheugen ... Ik verdwijn erin. Ik tel zandkorrels ... en, zolang ik ze zie ... - Mijn toenemende pijn dwingt me ertoe haar gade te slaan. Ik denk eraan! - Ik wacht alleen nog maar op mijn kreet ... en zodra ik hem gehoord heb - wordt het voorwerp, het verschrikkelijke *voorwerp* kleiner en kleiner en verdwijnt het uit mijn inwendig gezicht ...

Wat kan een mens? Ik bestrijd alles - behalve het lijden van mijn lichaam, voorbij een zeker punt. Toch is dat het punt waarop ik zou moeten beginnen. Want pijn hebben is

opperste aandacht geven aan iets, en aandacht is een beetje mijn specialiteit... U moet weten dat ik de ziekte die komen zou had voorzien. Ik had met nauwkeurigheid nagedacht over hetgeen waarvan ieder zeker is. Ik geloof dat deze beschouwing van een vanzelfsprekend deel van de toekomst een deel van de opvoeding zou moeten zijn. Ja, ik had voorzien wat nu begint. Toen was het een gedachte zoals de andere. Zo heb ik haar kunnen volgen.'

Hij werd rustig.

Paul Valéry, *De avond met meneer Teste*. Vertaald door Gemma Pappot, Arbeiderspers. 1975.

'Ga door,' zegt Eyoum, 'laat dit niet alles zijn. • Ik mis de religieuze invalshoek. Theatrale mysteries zullen je aanspreken, net als de geheimen van de rozenkrans. Zal ik je de rozenkrans aanreiken? Bidden helpt, vooral voor jezelf. Al is bidden geen toverstokje dat helpt om je wensen te vervullen. Het is eerder een verwoording van een besef van transcendentie, van het on(be)grijpbare. Toch kan het je troost bieden en je leren te accepteren dat je niet steeds krijgt wat je wilt. • Kun je bidden?'

'Ik kan bidden,' zegt Joseph, 'zoals mijn vader me dat heeft geleerd, maar ik kan ook op andere manieren bidden.'

Een gebed van mijnheer Teste: Heer, ik verkeerde in het niets, oneindig nietig en rustig. Ik ben in deze toestand gestoord om in het vreemde carnaval geworpen te worden ... en werd, dank zij uw zorgen, begiftigd met alles wat noodzakelijk is om te dulden, te genieten, te begrijpen en mij te vergissen; deze gaven echter in ongelijkheid.

Ik beschouw u als de meester van de duisternis waarnaar ik kijk als ik nadenk en waarop de laatste gedachte zich zal aftekenen.

Geef, o duisternis - geef de opperste gedachte ...

Doch elke doorgaans willekeurige gedachte kan 'opperste gedachte' zijn.

Was het anders, bestond er een *op zichzelf* en *door zich zelf opperste gedachte*, dan zouden wij haar door na te denken of bij

toeval kunnen vinden; en als zij gevonden was, zouden wij moeten sterven. Dat zou betekenen dat men kon sterven aan een bepaalde gedachte, alleen omdat zij geen volgende heeft.

Ik beken dat ik van mijn geest een idool heb gemaakt, maar een ander heb ik niet gevonden. Ik heb het bejegend met offergaven, met smaadwoorden. Niet als aan mij zelf toebehorend. Maar...

‘Maar,’ zegt Eyoum, ‘maar laat ook mij een *dubbeltie* en *kwartie*• op de offerschaal leggen om je zelfbeeld te verhelleren. Terugblikken, ook op de kleine gebeurtenissen, kunnen helpen om een harmonieus verhaal van je levensloop te construeren; kan helpen een van de vele mogelijke verhaallijnen te schetsen als houvast. Bedenk dat er tientallen varianten mogelijk zijn. Kies wat je aangenaam vindt, ook als het in de ogen van anderen niet waar mocht zijn.’

Domheid is niet mijn sterkste punt. Ik heb veel afzonderlijke mensen gezien; ik heb enkele volken bezocht; ik heb mijn aandeel gehad in verschillende ondernemingen zonder van ze gehouden te hebben; ik heb bijna dagelijks gegeten; ik ben in aanraking gekomen met vrouwen. Ik zie nu terug op een paar honderd gezichten, twee of drie grote schouwspelen en de substantie van ‘n twintigtal boeken. Ik heb niet het beste van de dingen onthouden, noch het slechtste: is achtergebleven wat kon.

Deze rekenarij bespaart me de verbazing over het ouder worden. Ik zou ook alle glorievolle ogenblikken van mijn geest kunnen optellen en ze één en samengevoegd kunnen voorstellen, als het harmonisch beeld van een *gelukkig* leven ... Doch ik meen mij zelf altijd juist te hebben beoordeeld. Ik heb me zelf zelden uit het oog verloren; ik heb me verafschuwd en ik heb mij zelf aanbeden; - sindsdien zijn wij samen ouder geworden.

‘Het heeft er alle schijn van dat je met het ouder worden amechtig probeert zicht op je leven te krijgen,’ zegt Eyoum.

‘Die worsteling komt me niet vreemd voor. Ik herken de emotionele instabiliteit die je met de woorden van de dichter en schrijver schetst. Altijd keek een (opper)wezen met je mee, met Roomse vragen; zonder passende antwoorden – de Roomse antwoorden voldeden je niet. Als je omkeek naar je leidsman, of leidsvrouw, zag je niemand. Je vond geen hoger wezen, je vond enkel mij, je zwarte materie, je zwarte energie, je zwarte madonna; de duistere kant van jezelf. Je kende de vragen; antwoorden waren je vreemd.

Je hebt in je leven de wereld verkend. Je ontdekt, nu je jaren tellen, dat je een groot deel van de wereld niet hebt gezien. De Drentse uitdrukking: *Hij hef de wereld zien*, geeft dat goed aan. In die uitspraak betekent *wereld*: de nabije omgeving, betekent *wereld*: veel. De zegswijze betekent niet dat iemand de planeet heeft verkend. Veel is onopgemerkt gebleven, ook als het voor het oprapen lag. Konijnen worden blind geboren, het duurt lang voor ze de buitenwereld zien, dat geldt misschien voor meer dieren, en voor mensen.’

‘Iedereen blijft blind,’ zegt Joseph, ‘Niet letterlijk, bedoel ik. Figuurlijk.’

‘Je hoeft me je gedachten niet uit te leggen,’ zegt Eyoum, ‘ik begrijp je wel. Praat niet over iedereen, aan jezelf heb je genoeg.’

‘Ik begrijp mezelf niet altijd,’ zegt Joseph, vandaar mijn zucht naar verheldering van mijn blinde vlekken.’

‘Welke verheldering is je deel geworden?’ vraagt Eyoum. ‘Vertel gerust anekdotes als die helpen om jezelf te verduidelijken. Schuw de praatjes voor de vaak, geklets over dubbelties en kwarties niet, ook al kun je niet uit de voeten met dat kleingeld.’

‘Prietpraat,’ zegt Joseph, ‘heb ik een hekel aan.’ Hij grijnst. ‘Mijn voeten hebben niets met kleingeld te maken. Dank voor je aanzet. Mijn voeten wijzen mij de weg.’ Joseph ademt diep in en weer uit. ‘Ik geef er de voorkeur aan dat een gesprek ergens over gaat. Een gesprek is voor mij een groeimogelijkheid.

In het gesprek met mijn medisch kankercicerone kwamen handvatten tevoorschijn, etiketten om mijn gedachten en

gedragingen te ordenen; niet om ze te veranderen, het consult was geen cognitieve therapie, maar een gedachtewisseling om mijn wezen begrijpbaar te maken, voor buitenstaanders, toehoorders, voor anderen en voor mezelf. De therapeut wierp licht op me vanuit een andere invalshoek. De schaduwen veranderden van plaats, en werden kleiner.’

‘Vooruit met de geit,’ zegt Eyoum, ‘noem het beest bij de naam, kijk de leeuw in de bek.’

‘Beeldspraak begrijp ik niet steeds. Ik neem, om te beginnen, woorden letterlijk. Welk beest? Waar is de leeuw? Uitspraken en afspraken neem ik alsof ze in beton zijn gegoten. Als ik naar die uitingen handel krijg ik vaker dan eens meewarige blikken. Alles lijkt anders bedoeld dan ik had gehoord. Prettig en adequaat omgaan met ironie, sarcasme, cynisme en liefde is niet mijn forte.’

‘En avant avec la chèvre.’ Eyoum raakt ongeduldig.

‘Mijn kordaatheid, snelheid, inzicht en voortvarendheid hebben vaker dan eens een imponerend en afschrikkend effect. Mijn terminologie en directheid zorgen voor weerzin, voor schrikreacties en angst, terwijl ik me niet bewust ben van de impact. Sommigen laten weten bang voor me te zijn. Ik ben niet voorzichtig, terwijl ik oprecht ben; in mijn ogen. Een anekdote: als iemand aangeeft levensmoe te zijn, ga ik niet de voordelen van een voortgezet bestaan benoemen. Ik vraag of ik mee zal gaan naar een grafkistenwinkel, naar een hospice, een euthanasiearts of naar een touwslagerij. Ik vraag naar wat de voorkeur heeft: verbranding, resomeren, een kuil met of zonder kelder, een plek onder een eikenboom, of het lijkt als donatie aan de medische wetenschap. Zeg het maar. Leven is niet verplicht. Dood is ook niet verplicht. In mijn reactie ben ik eernschtig. “Als jij iets wilt, waarvoor zou ik je van gedachten laten veranderen?” En pas als die ander de hakken in de slootwal zet, vraag ik me verward af hoe serieus die doodswens was: “Oh je bedoelt iets anders? Zeg dat dan!” Zelden herken ik het absurde. Beter: wat ik gewoon vind, blijken anderen absurd te vinden.’

‘Het etiket, geef me het etiket, zodat ik me nader kan

oriënteren op je gebruiksaanwijzing. Je cicerone heeft de diagnose genoemd.' Eyoum raakt ongeduldig.

'Nee,' zegt Joseph. 'Ik plak geen etiket op mijn voorhoofd.' Hij kopschudt.

'Als jij liever zwijgt over je aard, over je ZIJN, als jij je liever terugtrekt in je isolement, kan Floriske misschien uitsluitel geven met meer ruimte, helderheid en verlichting,' zegt Eyoum. 'Ook bij haar lees ik – niet verrassend – barokke, bizarre, absurde, voor sommigen banale en vadsige taal met een ongekende directheid als het over seks, religie, ironie, liefde, leven, dood en domheid gaat. Naast gedichten van Tranströmer, psychologie en ingewikkelde beschouwingen van Valéry geeft *Chicken Curry Madras* misschien meer antwoorden dan ik je in ons tweegesprek kan ontfutselen.'

'Met enige literaire afstand tot de feitelijke gebeurtenissen is over de wereld tussen droom en daad met een autist heel prettig te communiceren,' zegt Joseph. 'Besef dat zowel de binnen- als de buitenwereld van een autist hemelsbreed kunnen verschillen met je eigen wereld. Woorden en zinnen hebben een andere lading en een andere betekenis. Lees in herhaling wat Floriske te vertellen heeft over taal en betekenis. Je leest nooit hetzelfde verhaal.'

'Ik ben benieuwd,' zegt Eyoum, 'wat we met deze invalshoek over Bennie en Leo te lezen krijgen. En over jou. Hopelijk raak je niet overprikkeld door de myriade aan indrukken.'

*** Tekst verklaren ***

Siep Scheuper keek weinig enthousiast toen ik hem een aantal teksten overhandigde. Misschien begonnen de jaren van herhaling te tellen. Misschien raakte hij uitgekeken op neerlandistiek als levensvervulling; voor hem uiteraard naast zijn passie voor Wilhelmine en de jongens, die inmiddels tot geslaagde mannen waren uitgegroeid. Keith woonde in Duitsland. Hij had een gezin en een betrekking, ik meen in Göttingen, aan de universiteit. Na een promotie bij zijn Doktorvater begeleidde hij studenten bij hun zoektocht naar de betekenis van sprookjes van Grimm, dierenfabels en aanverwante zaken. Günther deed iets vergelijkbaars in Engeland. Het was uitzonderlijk, herhaalde Siep zo vaak hij kon, dat zijn zonen zo dicht bij het voetspoor van hun turf vader bleven. Günther was gepromoveerd op *Dutch Peat Diggers in Thorne and Their Influence on Literary and Cultural Development in South Yorkshire and Scotland*. Wilhelmine Schaop had op een parallel spoor haar eigen route buiten het academische universum uitgezet. Bij de provincie coördineerde ze, als een driedoornige stekelbaars in de Drentse Aa, in permanente tegenstroom het cultuurbeleid; ook een roman waard.

Ik laat de familie van Siep buiten beschouwing. In mijn dagelijkse werkzaamheden heb ik voornamelijk met professor Siep Scheuper te maken. Zijn bewondering voor mijn didactiek en mijn lessen over regiogeschiedenis was gelukkig tot hanteerbaar niveau gedaald. Ik had naast mijn liefde voor schoenen een hekel aan voetstukken ontwikkeld, niet enkel aan voetstukken voor anderen, maar ook aan een voetstuk voor mezelf. Pilaarheiligen zijn geregeld eenzame loners. Bekendheid en vooral beroemdheid heeft veel nadelen.

Als bijdrage voor de website van neerlandistiek – juist in opkomst – had ik een sonnet gemaakt over genderidentiteit – juist in opkomst. Over de titel had ik nog aarzelingen.

Sonbet leek me overdone. *Sonnet* was versleten. *Zonder titel* leek me te gemakkelijk.

Hetzij

Hij zij het
Het hij zij
Het zij hij
Zij hij het

Het zij hij
Zij hij het
Hij zij het
Het hij zij

Zij hij het
Hij het zij
Hij zij het

Zij het hij
Hij zij het
Zij het hij

‘Grappig grapje,’ zei Siep Scheuper, ‘meer dan lollig is het niet.’

Na mijn aanhoudend zwijgen en nadat mijn wenkbrauwen weer in ruststand waren gezakt liet hij volgen, ‘Dit moet je niet willen. Te gemakkelijk.’ Hij vervolgde:

Het het het
Zij zij zij
Hij hij hij
Het het het

De andere strofen kun je gemakkelijk aanvullen.’

‘Zaand der aover,’ zei ik.

Siep Scheuper nam de tijd voor:

Roodehaan

Ik ben taxichauffeur. Meer dan 30 jaar rij ik van hot naar her en weer terug. 's Ochtend neem ik vroeg mijn plaats in bij het station. Zelden levert de eerste trein een passagier voor een rit, toch sta ik op mijn post. Noem het plichtsgevoel, noem het gewoonte. Het maakt me niet uit. Ik sta er. Ik kan niet anders.

Vóór de klok zes wijst heb ik huis en haard, vrouw en dochter, tuin en hek achter me gelaten. Zodra ik van de oprit wegrij voel ik me als een vis in het element, in het water. Water is één van mijn vier elementen, ik ken de klassieken, al spreek ik met klanten nooit over Griekse literatuur en beginselen, mannen zoenen in deze provincie – in tegenstelling tot mijn geboorteland – niet in het openbaar. Hartelijk groeten hoort op de klei niet tot de mores. Iedereen is beleefd.

Water, aarde, vuur, lucht vormen, boven formele zakelijkheid en professionele afstandelijkheid, de basis van mijn wereld. Verhalen beschouw ik als het vijfde element; de kwintessence. Verhalen vertellen, dat is de essentie; ik vertel graag. Mijn vrouw noemt mij een sociaal dier, soms hoor ik: praatjesmaker. Mijn dochter is mijn belangrijkste publiek. Ze heeft nog de voor mij gelukzalige leeftijd dat ze onverzadigbaar alles van vader wil weten.

Soms spreek ik in de taxi over Iran, als dat in het gesprek te pas komt. Ik ben in Iran geboren. Het land wilde me niet langer en verdreef me uit haar moederschoot. Ik houd van mijn geboorteplek, van Isfahaan, van Yazd, van Shiraz met de tombe van onze dichter Hafez; wereldberoemd. Ik houd van de strakke blauwe luchten, van de vurige bergen bij zonsopkomst, van de groene oases, de rijzige palmbomen, de besneeuwde bergen. Meer nog houd ik van mijn Perzië met haar glorievolle geschiedenis van duizenden jaren, van de eeuwenoude moskeeën en paleizen vol mozaïek met oneindige pleinen en paradijselijke rozentuinen. Alles liet ik achter. Het was alsof ik stierf.

“Cultuur,” zei ik bij de ondervraging, “ik breng cultuur en beschaving met me mee, om te delen.” Die woorden waren genoeg voor een nieuw staatsburgerschap en een nieuw paspoort als bewijs van mijn wedergeboorte op klei, zand en veen. Een rijbewijs had ik al.

In de taxi leer ik de beschaving van de Lage Landen kennen. De taxi is mijn leerschool van de burgerlijke klasse en vooral van de rafelranden van de maatschappij. Ik kijk en ik luister – *hoort, ziet en zwijgt* – dat is mijn beschaving en mijn kracht.

De laatste trein arriveerde ver na middernacht. Een oudere vrouw, ik spreek nooit van oude vrouw, kwam uit het station. De deuren die automatisch voor haar openden sloten haar terugweg af. De bussen waren uren eerder vertrokken. Wie met de bus naar de negorij buiten de stad wil moet op tijd aankomen. Ze sprak met de chauffeur van de eerste taxi. Ze sprak met de chauffeur van de tweede taxi. Ik was de derde in de rij. Ik wachtte. Ze liep terug naar het station. De deuren bleven gesloten. Er was geen weg terug. Zo is het leven. Radeloosheid vulde de avondlucht, tot aan de diepblauwe sterrenhemel boven de stad. Ik stapte uit.

Naar Roodehaan, ze wilde naar huis in Roodehaan aan het Reitdiep. Ze had een ov-kaart. Ze had geen geld voor een taxirit. Ze wilde terug naar huis.

‘Stap in,’ zei ik. Ik hield het achterportier open. Ze keek me vragend aan.

‘God zal u bewaren, en als god niet bestaat kunt u op Allah vertrouwen.’ Ik glimlachte. Ik vertrouw mezelf.

Ze nam plaats op de achterbank. Er viel zand van haar jurk. Ze ging zitten; in het midden. De tas hield ze op schoot.

In de spiegel zag ik een afgeleefd hoofd boven afhangende schouders. Een droevige blik kleefde op haar gezicht.

‘Roodehaan?’ zei ik. Ik liet de meter slapen. Ze knikte, zette de tas naast zich op de achterbank en knoopte haar hoofddoek los. Haar lange donkere haar waaierde uiteen. Niet langer leek ze op vrouw Holle, de toverkol uit de

onderwereld. Ze leek niet op mijn moeder. Ze leek niet op mijn schoonmoeder. Ze had de oogopslag van mijn vrouw, van mijn dochter. Ik zag hoe ze haar ogen depte. Ik hoorde hoe ze zachtjes snoot.

‘U komt van ver?’ zei ik. Ik weet hoe ik een vreemde aan kan spreken. Ik kom van verre.

‘Van een begrafenis,’ zei ze. ‘Ik heb mijn dochter teruggegeven.’

‘Aan de aarde,’ maakte ik haar zin af. Ik dacht aan de gedichten van Hafez over de natuur, over parken en woestijnen, over lucht en water, over licht en over leven. Hafez dicht niet over duisternis.

‘Mijn dochter ligt in het Tonckensbos,’ zei de moeder die haar kind had overgedragen aan moeder aarde. ‘In de schaduw van een beukenboom.’

‘Plek van bestemming,’ zei ik.

Ik zag hoe ze in de spiegel mijn blik zocht. Mijn opmerking over tussenstations en onverwachte haltes in het leven liet ik achterwege. We reden de stad uit. De navigatie wees me de weg over de toeristische route naar Roodehaan. Niet zo’n haast, dan zijn we eerder thuis, dacht ik. De nacht omarmde ons nadat we de straatverlichting van de stad achter ons lieten, alsof we de nachtelijke woestijn binnenreden.

‘Ze was een opgewekt meisje, een vrolijke vrouw, een dame,’ zei de moeder.

Ik vroeg me af of er een woord was voor een vader en moeder die een kind hebben verloren, vergelijkbaar met weduwe of wees. Ik vroeg niets.

‘Ze hield van muziek. Samen zongen we oude liedjes, die ik weer van mijn moeder had geleerd.’ Ze declameerde: ‘Ik trouw met een edelman, bedelman, dokter, pastoor, koning, keizer, schutter, majoor.’ Misschien kent u die oude liedjes. Dit was een springtouwliedje. Wie af was wist met wie ze trouwde.’

Ik glimlachte. Nee, ik kende die oude liedjes niet. Ik ben te oud en te zwaar voor touwtjespringen. Ik ben al getrouwd. Als ik op klanten wacht luister ik naar Maryam Akhondy Banu of naar melodieuze muziek met dastgah en radif.

Terwijl ik vaart minderde om haar stilzwijgend uit te nodigen haar stem te laten horen zong ze zachtjes: 'Ik trouw met een edelman, bedelman, dokter, pastoor, koning, keizer, schutter, majoor.'

'Ze is nooit getrouwd,' zei de moeder. 'Ze wilde geen man.' Na een korte stilte vervolgde ze: 'Langzaam is mijn kind het zingen verleerd.'

Haar dochter had nooit een misstap gemaakt, was nooit op het springtouw gestapt, nooit had haar kind een passende man gevonden of gestrikt; geen warme vrouw gevonden. Ze had *het* niet gevonden. Na een korte stilte vroeg ze: 'Bent u getrouwd?'

Ik sloeg linksaf, rechtsaf, linksaf, rechtsaf en verderop rechtsaf, linksaf, rechtsaf, linksaf. Haar vraag had ik niet gehoord. Deze reis was voor mijn passagier.

'Het ware leven,' zei ik. 'Na elke bocht begint een nieuw lied en een nieuw landschap.' We volgden het Reitdiep.

'Te vroeg,' zegt ze.

Ik hoorde een drama.

De leggers rammelden terwijl we een draaibrug passeerden.

'Reitdiep,' zei ze.

Het slot van een levensverhaal in één woord.

Tot laat op de avond was ze op de natuurbegraafplaats in het Tonckensbos gebleven; met de laatste bus naar Assen om met de laatste trein van deze nacht naar mijn taxistandplaats te reizen.

'Ik zei vorige week nog tegen haar: "Blijf bij me. Ik kan voor je zorgen." Ze wilde niet blijven. Haar wil, haar drang om weg te gaan was te groot. "Moeder, ik heb een vreselijk verlangen naar huis, en al gaat 't me hier nog zo goed, ik kan niet langer blijven, ik moet terug," zei ze. Ik kon haar niet tegenhouden.'

Haar kind had nog steeds geen naam; niet anders dan; mijn kind, mijn dochter. Ik sloeg linksaf, rechtsaf, linksaf, rechtsaf en verderop rechtsaf, linksaf, rechtsaf, linksaf.

Ik reikte de rol pepermunt naar achteren.

'Waarom?' zei ze. Ze stelde geen vraag.

De navigatie gaf aan dat de plek van bestemming was bereikt. Ik zag haar blik in de spiegel. Ze bond het haar samen en knoopte haar hoofddoek vast. Ik opende het achterportier.

‘Hier woonde mijn kind,’ zei vrouw Holle toen ze naast me stond. Verderop glinsterde het Reitdiep. Ik zag de traag stromende Zayandeh in Isfahaan.

‘Bedankt voor de rit,’ zei ze. Voor ik er erg in had zoende de oudere vrouw me vol op mijn mond.

‘Misschien,’ zei ik, ik verloor me in haar ogen als meren die niet konden jokken, ‘misschien kent u dit gedicht. Het is een paspoort voor een wedergeboorte, voor een nieuw burgerschap, voor leven na de dood.’ Ik hoorde woorden van Hafez onder de diepblauwe hemel waar zilverlamé schitterde op het Reitdiep.

De tuinman en de dood

Een Perzisch Edelman:

Van morgen ijlt mijn tuinman, wit van schrik,
Mijn woning in: ‘Heer, Heer, één ogenblik!

Ginds, in de rooshof, snoeide ik loot na loot,
Toen keek ik achter mij. Daar stond de Dood.

Ik schrok, en haastte mij langs de andere kant,
Maar zag nog juist de dreiging van zijn hand.

Meester, uw paard, en laat mij spoor-slags gaan,
Voor de avond nog bereik ik Isfahaan!’ –

Van middag (lang reeds was hij heengespoed)
Heb ik in ’t cederpark de Dood ontmoet.

‘Waarom,’ zo vraag ik, want hij wacht en zwijgt,
‘Hebt gij van morgen vroeg mijn knecht gedreigd?’

Glimlachend antwoordt hij: ‘Geen dreiging was ’t,
Waarvoor uw tuinman vlood. Ik was verrast,

Toen ‘k ’s morgens hier nog stil aan ’t werk zag staan,
Die ‘k ’s avonds halen moest in Roodehaan.’

P.N. van Eyck (1887–1954)

***

‘Niet gek,’ zei Siep Scheuper. ‘Je bent *het* helemaal. Of moet ik zeggen je bent *hem* en je bent *haar* helemaal? De Rode Haan.’

Ik liet het grapje voor wat het was.

Siep Scheuper had mijn gezicht gelezen. Hij had *gezichten*,• hij zag wat ik wist, maar wat ik probeerde te verbergen. Hij zag wat ik nog niet wist en wat ik in mijn proza prijs gaf. Ik wilde van hem horen welk geheim ik had geopenbaard.

‘Je Roodehaan is gelaagd met een tiental verwijzingen naar wereldliteratuur, naar Nederlandse literatuur, naar filosofen en naar diverse landschappen. Zo ken ik je schrijf- en leefstijl. Je combineert verleden, heden en toekomst; alsof ze één en dezelfde illusie zijn. Onderwijl, om dat woord te gebruiken, laat je je overtuigingen over leven en dood en andere zaken doorschemeren. Ik vind het teveel. Teveel van het goede en teveel van het erudiete voor het gemene volk. Mag het twee pond minder zijn?’ Zonder mijn antwoord af te wachten citeerde Scheuper uit een bijdrage uit *Hollands Maandblad* waarin Rinnooy Kan het touwtjespringrijmpje analyseert. Wie op het springtouw stapt en het zwaaien van het touw onderbreekt, trouwt met de man die op dat moment wordt genoemd. Rinnooy Kan bespreekt de variant met de appelschil.

***

Men neme een lange sliert appelschil en slingere die tussen duim en wijsvinger rond, totdat een stuk afbreekt. Op dat moment kan voorspeld worden wat de professionele achtergrond zal zijn van een toekomstige partner. Men bediene zich daartoe slechts van het magische rijmpje: 'Ik ga trouwen met edelman, bedelman, doctor, pastoor, koning, keizer, schutter, majoor, soldaat, advocaat, winkelier, kruidenier.' De voorspelling is mede daarom zo goed omdat de hand geneigd is een extra versnelling aan de schil te geven als de hersens dat opportuun achten.

Het is een kinderspel van een onduidelijke herkomst en relevantie. Wat zou de achtergrond zijn van de curieuze reeks beroepen met wie getrouwd zou kunnen worden, inclusief de daar nog maar recent voor in aanmerking komende pastoor? De geschiedenis van het kinderversje heb ik niet kunnen achterhalen.

Hollands Maandblad. Jaargang 1989 (494-505)(1989) dbnl.org

***

Ik luisterde, zag en zweeg.

Siep Scheuper vervolgde: 'Je hebt het "Drentsige" uit je verhaal gelaten, dat spreekt in je voordeel. Ik bedoel obligaat gemis aan contact, neerbuigendheid en gemankeerde communicatie. Je hebt het banale weten te vermijden; het banale en vadsige dat ik in de eerste delen van je *Chicken Curry Madras* aantrof.'

Ik had Siep Scheuper in een overmoedige bui de eerste hoofdstukken laten lezen. "*Chicken* is geen literatuur, ook geen *chick-lit*," had hij gezegd, "maar misschien vergis ik me. Ik ben niet de maat der dingen."

'Ik herken de symmetrie tussen het eerste deel: Perzië en het tweede deel: Roodehaan. Een goede greep dat je in het gedicht enkel de laatste Isfahaan vervangen hebt door

Roodehaan. Je hebt wellicht de verleiding weerstaan het hele gedicht te herschrijven met moeder en dochter in de rollen van edelman en tuinman.’

Ik knik.

‘Vrouw Holle ken ik inmiddels beter,’ zei de vader van Keith. ‘De sprookjes van de gebroeders Grimm duiken overal op; ook mijn zoon schreef over Vrouw Holle. Je kent het vervolg ongetwijfeld:

***

Vrouw Holle sprak: “Ik vind het lief van je, dat je weer naar huis verlangt, en omdat je me zo trouw gediend hebt, zal ik je zelf weer naar boven brengen.” Ze nam haar bij de hand en bracht haar bij een grote poort. De poort werd geopend, en toen het meisje daar onder stond, viel er een regen van goud neer, en al het goud bleef aan haar hangen, zodat ze helemaal met goud was overdekt. “Dat krijg je, omdat je zo ijverig bent geweest,” zei vrouw Holle en ze gaf haar ook de spoel terug, die in de put was gevallen. Daarop viel de poort dicht en het meisje was in de bovenwereld, niet ver van haar moeders huis en toen ze in de tuin kwam, zat de haan op de putrand en riep:

“Kukeleku

Onze gouden jonkvrouw zien we nu.”

www.grimmstories.com

***

‘In de hemel worden we begroet met hanengekraai. Kukeleku. Gallum qui cantat,’• Siep Scheuper liet zich gaan. Hij vervolgde zonder gêne: ‘Gelukkig heb je het moraliserende van die sprookjes niet overgenomen. Je neutrale draai naar de opkomende discussie over voltooid leven kan ik waarderen. De natuurbegraafplaats onderstreept die invalshoek. Een detail: het hoofdhoekje had je achterwege mogen laten.’

Ik zuchtte.

‘Schier verhaal,’ zei Siep. ‘In essentie een schier verhaal.’

***

Met gemengde gevoelens, en met een volle tank; de benzine werd duurder, reed ik naar huis. Ik had Bennie gebeld. Hij zou voor het warm eten zorgen. Onder de parasol stond alles gereed.

‘Alles goed?’ vroeg Bennie.

‘Heb ie een glas wien?’ antwoordde ik. ‘Zunder.’

Bennie bracht een alcoholvrije Riesling uit de koelkast en een schaal met groene en zwarte olijven, toastjes met Franse kazen.

Ik vertelde mijn wedervaren en deed verslag van het gesprek met Siep.

‘Bin ie uitkeken op joen wark? Heb ie genogt van het hen en weer gereis?’ vroeg Bennie.

Ik keek hem over mijn beslagen glas met vragende blik aan.

‘Wat ie zegt, dat bin ie zölf,’ zei Bennie. ‘Of schrief ie liever?’

Ik nam een slok. Ik nam twee olijven en twee toastjes met brie. Ik spoelde de hapjes weg.

Bennie negeerde mijn overspronggedrag. Hij liep naar de keuken en kwam terug met chicken curry madras en opgewarmde Perzische rösti: gebakken aardappelschijfjes met gesnipperde ui en kardemom in een jasje van ei.

We aten zwijgend.

‘Gezellig,’ zei Bennie. Hij stond op en kwam terug met het dessert.

Na de vflap – mit Sahne – las ik mijn verhaal voor.

‘Vrouw Holle,’ zei Bennie, ‘dat is oenze moe. En as Vrouw Holle oenze moe niet is, dan is die olde vrouw oenze moe, of heur dochter.’

Mijn broer keek me aan. Met moeite kon ik mij van zijn *gezicht*• losmaken. Ik draaide mijn hoofd. Aan de overkant van het Dommerskanaal liep een vrouw in het zwart. Ze

hield een bord in de hoogte. Ik kon niet lezen wat er op het bord geschreven stond.

‘Of bi’] in toezel?’ Bennie bracht koffie. ‘Gef niks. Der bint therapeuten. Ik bin der.’

We zwegen.

‘Gezellig,’ zei ik.

‘Je zegt het,’ antwoordde Bennie. Na een lange Pause vervolgde hij: ‘Oens Leo hef beld.’

Een paard hinnikte. De winterkraaien vlogen op.

*** Bennie ***

‘Is er wat?’ vroeg ik Bennie. Aan zijn houding, mimiek, aan zijn bewegingen meende ik te zien dat er meer aan de hand was dan het telefoontje van Leo, hoe bijzonder dat bericht ook was. We hadden een eeuwigheid niets van Leo gehoord. Niet omdat er iets was, niet omdat we niet zouden willen. Gewoon omdat het er niet van was gekomen; door alle dringende zaken.

‘Nee,’ zei Bennie, ‘der is niks.’

‘Vertel het maar,’ zei ik. ‘Ik haal je een kop koffie, met wat der bij, en dan kun je je verhaal vertellen.’

Bennie haalde zelf koffie met wat de bij, ik weet niet meer wat, en kwam bij me zitten onder de verweerde parasol. Bennie bewaakte zijn domein als een kloek haar kuikens.

‘Ik heb neukt,’ zei Bennie. ‘Veurige weke veur het eerst.’ Hij trok zijn mond in een clownsgrimas.

‘Zo,’ antwoordde ik. Nee, ik zei niet: Dat werd ook tijd. Je bent de 40 ruim gepasseerd en één keer moet de eerste keer zijn. Ik zei ook niet: Fijn voor je. ‘Lekkere koffie,’ zei ik. ‘Vertel.’

Joanita, een vrouw van eind twintig logeerde een week in Pension Veltrop. Ze deed naar eigen zeggen een managementklus bij de NAM. Maar misschien was ze met haar flamboyante verschijning; rood pijpenkrullenhaar, spierwitte huid, naar albino neigend, helder blauwe ogen en zoals dat hier heet: goed voorkomen – wat heb je mooie borsten – en breed klankschalig bekken met útstekend – naar achteren – zitvlees, ingehuurd om het kantoor op te schudden en los te weken uit de dagelijkse routine met rapporten, ponskaarten en invulformulieren. Ze moest de geesten rijp maken voor digitalisering; een term om reorganisaties en bezuinigingen achter te verbergen. Cultuurverandering in organisaties, bedrijven, scholen en universiteiten begint veelal met een onopgemerkte invalshoek. De pauzepraat verandert door

een opvliegende vlinder – in China of in Schoonebeek – en langzaam druppelt het elixer van verandering in de hoofden, harten, onderbuiken van de loonslaven door. Niemand kan achterna nog de bron van de cultuuromslag aangeven. Joanita, in haar vrije tijd waarzegger en slangenbezweerder, leek mij typisch zo'n portret, ditmaal niet uitgezocht door de commissie Kunst en Cultuur van de oliefirma, maar door de directeur van de Boo.

'Ik was het bère an het verschonen,' zei Bennie. 'In de kamer achter de bakkerij.' Hij bedoelde de luxe kamer achter de broodovens. We hadden daar een luxe vertrek ingericht met alles volgens de nieuwste inzichten. Comfort, stijl, schoonheid, duurzaamheid en warmwaterbillenspoeling, bidet, warmwatermatras, een licht bollende spiegel boven het bed voor vergroting van het comfort vóór het slapen; alles wat gasten thuis niet, of nog niet hadden.

'Ik wus niet dat ze der nog was. De vrouw,' ging Bennie verder, 'dan had ik wel wacht.'

'Nou,' zei ik. 'Nou.'

'Ze was netties antrokken. Zigeunerjurk• tot over de kneien. Het haar netties kamd, alles in de piepenkrul.'

'Nou,' zei ik.

'Ze reuk naor dennenbos. Bijkaans uut een flessie. Ik wus het niet. "Goeden morgen," zee ze. Ik zee ok "Goeden morgen." Wieder wus ik niet wat ik zeggen mus. Evies later wus ik het wel. "Ik verschoon joen bère," zee ik. "Ik dacht dat ie al an het wark waren." Ze lachte mij toe. Bijkaans lachte ze mij uut. Ik huuld het der op dat ze mij toelachte.'

'Nou,' zei ik.

'Ik gung wieder met de lakens en de slopen. As ik ienmaol gaangs bin, hold ik der niet met op. Ik was der now ienmaol. Dat ze staon bleef en mij op de vingers keek...'

'Dat stond je niet aan,' zei ik.

'Dat stun mij niet an,' herhaalde Bennie. 'Ik weur der tiepelzinnig van, maor ik duurde heur niet vraogen vot te gaon. Ik bin niet zo handig met vrouwlu. Dat weet ie wel.'

Ik wist dat wel. Ik meende mijn jongste broer een beetje

te kennen. Goudeerlijk, ingetogen, gedreven, monomaan, intelligent, nauwkeurig, sociaal onhandig, licht achterdochtig, moeite met spreekwoorden en beeldspraak, overgevoelig voor grapjes, neiging tot terugtrekkende bewegingen, ongevaarlijk, wars van practical jokes, gemakkelijk overprikkeld door teveel indrukken, geen weet van ironie, sarcasme, persiflage, liefde en heel goed in zijn werk; reilen en zeilen van Pension Veltrop. Kortom; Bennie heeft veel kenmerken van ASS, • autisme spectrum *synthese* – het is geen *stoornis* en geen ziekte. Als er sprake is van een stoornis of syndroom plak ik dat eerder op gedrag van Jan Modaal en Otto Normalverbraucher.

‘En toen?’ vroeg ik, om een cliché van een opstel te gebruiken.

‘En toen,’ Bennie nam een slok van de inmiddels lauwe koffie. Hij keek naar de kastanje, naar de schoorsteen met windvaan, naar het Dommerskanaal. ‘En toen... Ik had de lakens, slopen en dekbedovertrekken op de plek. Mooi glad. De roze met bloemen der op. Ik had mij omdreid. Ze kwam op mij an. Te dichte. Ik vuulde heur straling. Net uut de douche. Ze gluide nog van het hiete water. “Ik wil met je naar bed,” zee ze. Ze wees naor het schone bère achter mij. “Naor bère?” vreug ik. “Met mij?” “Ja,” zee ze. “Ik wil met je naar bed. Of hoe zeg je dat hier: Ik heb het kold. Ik wul met joe hen bère.”

Ze wol met mij hen bère. Het was half tiene. Ik had twee kop koffie had en een beschuut met abrikozenjam. Ik was niet mu. Ik had gien slaop. Ze gnees en dreide mij de rugge toe. “Kun je de rits voor me open maken?” vreug ze. Ik zee dat ik dat wel kun, as ze dat wol. Dat wol ze.’

‘En toen...’ zei ik.

‘Wul ie alles heuren?’ vroeg Bennie.

‘Als je wat wilt overslaan, is dat prima. Vertel wat je wilt vertellen.’

‘Ik trök heur uut, veul had ze niet an; de jurk en een veterbroekie. Zij trök mij uut. Ik had alle kleren al an, en de schoenen. “Ik slaop altied met onderbroek an,” zee ik. Ze

mus lachen. Ze trök mij de onderbroek uut.'

'En toen...' zei ik.

'Ze smokte mien piele,' zei Bennie zonder blikken of blozen, • 'mien jongkerel kwam in het ende.'

'Jouw evenoude,' zei ik. 'Ie kregen een stieve.'

'Veur ik het in de gaten had lag ik op heur; beter as op een pak spiekers. Veur ik het in de gaten had...' Bennie gnees. 'Het was mien eerste maol.'

'En...' zei ik.

'Gewoon,' zei Bennie. 'Ik vund het gewoon. Dat ik now zeggen kun...'

'Gewoon lekker,' • vulde ik aan.

'Nee,' zei Bennie. 'Ik had me der nooit veul van veursteld, maar as ik der an weerom denk, stelde het niet zoveul veur.'

'Zölf kun ie het beter,' zei ik.

'Zo is het,' zei Bennie. 'As ik mezölf oftrek is het gewoon lekker.' Zo is het.'

'Dat was het' vroeg ik.

'Ze wol nog een keer,' zei Bennie. 'Ik zee dat het zowat koffietied was, maor dat maakte heur niet uut. "Foar de kofje net eamelje," zee ze.'

'Voor de koffie niet zeuren,' zei ik. 'Dat is Fries.'

'Ik huuld mij an heur piepenkrullen vast. Dat had ik op televisie zien en ik smokte heur op de mond. Alles gung vanzölf. De tweede maol. Der was ien verschil.'

'En dat was?' vroeg ik. 'Duurde het langer?'

'Nee,' zei Bennie. 'Ik had iniens gien haost en zij had iniens ok gien haost. Toen ik mij bezied dreide en naost heur gleed, vergat ik om heur piepenkrullen lös te laoten.'

'En toen...' zei ik.

'En toen huuld ik een bos haor in de handen. Ze had een kale kop. Ze mus merakel lachen. Alles an heur lief trilde; de titten, de billen. Ik wus niet of ik lachen mus, of...'

'Schreien was nargens veur neudig,' zei ik.

'Dat zee ze. "Huilen is voor jou te laat," zee ze. Het was sekuur half elf. Ik had mien Pontiac horlozie nog om.'

'En toen...' zei ik.

‘Ze mus zo lachen dat het matras driefnat weur. “Nog een keer,” zee ze. “Alle goede dingen in drieën.” Ze lustte der wel pap van, zee ze, mit Sahne. Ik had gien zin meer, maar ik was der now ienmaol. Ik zee: “Ik moet eerst pissen.” Toen mus ze nog harder lachen.’

‘En toen...’ zei ik.

‘In de badkamer zag ik mezölf in de spiegel. Ik dacht; waar bin ik?• Hoe kom ik hier vot?’

‘En...’ zei ik.

‘Ik gung weerom naor de kamer. Ze lag op de rugge. De bienen wiede. Het kruushaor was goldkleurig. Die ander kleuren van het vlees ken ie zölf. Alles vergroot in de spiegel an het plafond. Ze zag mij kieken en zee: “Kijk naar het kruis.• Dit is mijn lachknopje.” Ik zag niks. “Ik heb een kleurspoeling. Vind je het mooi?” Ik zee dat het schier leek, “Ain pronkewail in golden raand,”• zee ik. Ze begreep mij niet. Ik heb ik gien verstand van haor varven. “Bij de Frisör in Neuenhaus,”• zee ze. “Ook voor mannen.” Ze wees naor mien kruushaor. Het zul wat, dacht ik. “Kom bij mij,” zee ze. Boven heur golden raand had ze een tatoeage. Ik kun het zunder brille niet lezen. “Sesam,” zee ze. “Er staat: Sesam.” Vanneis mus ze lachen. Ik dacht an de harde bollegies met sesamzaod en met maonzaod. “Kom in me jonchie,” zee ze. “Sesam opent zich.”

Ik deud wat ze vreug. Hoe eerder het achter de rugge was, hoe eerder ik an de koffie kun.’

‘En toen...’ zei ik.

‘De vrouw keek nao de derde maol merakel scheel,’ zee Bennie.

‘Ontspanning na orgasmes,’ zei ik. ‘Bijkaans kon ze met haar linkeroog in haar rechter broekzak kijken.’

‘Ze was nog aal nakend. Ze dreug gien broek; gedurig keek ze in de spiegel an de zolder. “Mooie kut heb ik,” zee ze. Ik wol niet langer naor het gevinger kieken.’

‘En toen,’ zei ik.

‘Ik slao wat over,’ zei Bennie. ‘Al dat geteut.’

‘En toen...’ zei ik.

‘Met zien beidend in de douche. Ik dreugde heur of. Ze zee
“Zal ik jou ook afdrogen?” ik begreep heur grijns niet. Ik
kun mezölf ok wel ofdreugen.’

‘Dat was joen eerste keer,’ zei ik.

‘En as het an mij lig ok de leste maol,’ zei Bennie.

25. Autisme

‘Overdreven,’ zegt Eyoum. ‘Het avontuur van Bennie met de pension gast, met Joanita, komt mij overdreven voor. Alles in overtreffende trap, zonder ironie, zonder liefde, en wat Bennie aangaat zelfs zonder geilheid.’

‘Misschien,’ zegt Joseph, misschien.’ Hij aarzelt om verder te spreken. Alles wat hij ter verdediging aanhaalt klinkt misschien net zo overdreven. ‘Zo is hun beleving,’ vervolgt hij. ‘De referentiekaders van Bennie en van jou zijn verschillend. Het is een voorbeeld van...’

‘Autisme,’ vult Eyoum aan. ‘Een andere waarneming, een andere beleving, een andere, barokke en bizarre verwoording.’

‘Barok en bizar in de ogen van een ander.’ zegt Joseph. ‘Voor de betrokkenen, voor Bennie, en ook voor zijn oudste zus, is het verhaal niet bijzonder. Dit soort ervaringen zijn voor Bennie en Floriske wellicht geen dagelijkse kost – al zijn de gebeurtenissen stuk voor stuk aan de werkelijkheid ontleend, weet ik – maar op de achtergrond is een veel voorkomend patroon te herkennen.’

‘Autisme,’ herhaalt Eyoum, ‘leg uit. Verklaar je nader.’

‘Autisme is een pervasieve ontwikkelingsstoornis, volgens de boeken, en volgens geleerden, als ik dat zo mag zeggen.’

‘Laat die geleerden erbuiten,’ zegt Eyoum. ‘Je hebt aan jezelf genoeg.’

‘Pervasief is “diep doordringend” en autisme komt van “auto” van “zelf”. Vroeger dacht men – de geleerden – dat autisme een vorm van geestelijke gestoordheid was. Dat inzicht is achterhaald en bijgesteld. Autisme is een benaming van een deel van de oneindige variaties van persoonlijkheden. Je zou ook van *burgerlijke spectrum stoornis* kunnen spreken; iedereen uit het middensegment van geaccepteerd menselijk gedrag zou je dan gestoord noemen. Gewonemensenstoornis.

Autisme is een aangeboren denk- en gedragspatroon, onafhankelijk van intelligentie. Minder slimme mensen konden hun aard wellicht wat lastiger verbergen, of hielden

zich niet bezig met hun geardheid, vandaar de koppeling met domheid. Ook intelligente mensen kunnen voorzien zijn autistische trekken. De slimmeriken, met een gebrekkige sociale intelligentie, kregen het etiket *Asperger*. Dat etiket is inmiddels achterhaald. Iedereen met afwijkend gedrag valt in de categorie ASS; autisme spectrum stoornis. Dat stoornis past me niet, dat wist je al. Ik spreek, als dat nodig is, liever van bijzonder hoogbegaafd. Grapje.’

‘Ooit een normaal mens ontmoet?’ zegt Eyoum. ‘Grapje. Cliché.’

‘Als je begrijpt wat ik bedoel,’ zegt Joseph. ‘Ieder heeft een opvatting over “normaal gedrag”. De neiging bestaat om afwijkingen van het kleurloze gemiddelde als niet-normaal weg te zetten.’

‘Autisme.’ Eyoum blijft bij de les.

‘Bennie, Floriske en wellicht ook de broers en zussen vertonen gedrag dat afwijkt van de doorsnee; al is doorsnee lastig te duiden. Floriske heeft, vanuit de haar vertrouwde aard, wellicht een scherp oog voor dat autistisch gedrag. Ik geef een paar kenmerken van die andere invalshoek die ik van toepassing vind.’

‘Ten eerste,’ zegt Eyoum.

‘Er is geen ten eerste en ten tweede en ten derde, al schijnen sommige autisten van opsommingen te houden. De ene heeft dit, de ander heeft dat. De beleving van de buiten- en van de binnenwereld is wellicht te vergelijken met een parallel universum. Een autist, maar niet enkel een autist, heeft een eigen inkleuring van woorden en zinnen. Voor kleuren maakt dat weinig uit. Wat jij en ik rood noemen hoeft in de hersenen niet eenzelfde beleving te zijn. Niemand zal de verschillen opmerken. Anders is het bij metaforen, vergelijkingen, grappen, taalspelletjes, bij abstracte begrippen als geloof, hoop, liefde, ironie, humor, woede, mode, muziek, seks, schoonheid, natuur, geweld, koestering, belangstelling, haat, betrokkenheid, troost...’

‘Een autist maakt graag opsommingen,’ onderbreekt Eyoum. ‘Ga door.’

‘N’escalier pas dans l’espérance, car elle et semaine,’ negeert Joseph haar ironie.

‘Trap niet in de hoop, want zij is week; een belegen grap. Maar wel een treffende illustratie tussen abstract en concreet. Ga verder,’ zegt Eyoum.

‘Grappen,’ zegt Joseph, ‘een autist heeft moeite met onderscheid tussen grap en ernst. Ooit kwam tijdens een verjaardagsfeestje, ik zou dat nu eerder een visite noemen, het plan naar boven een wedstrijd uit te schrijven voor Drentse erotische verhalen. Het hoefde geen hoogstaande literatuur te zijn, liefst wel zinnenprikkelend. In de loop van dit visitegesprek, achterna enkel voor de leut, mondde de oprisping uit in een prijs met de naam van de gastvrouw. De fles ging nogmaals in de rondte, en de bak met chips, de schotel met blokjes kaas, zilveruitjes, plakjes rollade, knoflookolijven, pinda’s, cashewnoten, rolletjes ham met asperge en leverworst. De viering van de eerste prijs voor er een letter op papier was gezet.’

‘De *Gastvrouwprijs voor Drentse Erotische Literatuur*,’ vat Eyoum het relaas van Joseph samen.

‘Ik maakte de volgende dag een persbericht. Weer een dag later stond het bericht in de krant. Inzendingen naar Postbus 96 in Paterswolde.’

‘Soixante neuf,’ zegt Eyoum.

‘Vraiment, quatre vingt dix six; de inverse van 69,’ grijnst Joseph. ‘Ik wachtte op inzendingen voor de prijsvraag. Echter, voor ik de postbus kon legen stond een ziedende gastheer op de stoep. Ik had met mijn oproep in de krant de naam van zijn vrouw besmeurd. Ik wist niet wat hij bedoelde.’

‘En nu,’ vraagt Eyoum, ‘en nu?’

‘Nog niet,’ zegt Joseph. ‘Ik begrijp die opwinding nog niet. Alles was gegaan volgens afspraak. Tegenwoordig heet dat: het protocol is gevolgd.’

‘Mag ik je een autist noemen?’ vraagt Eyoum.

‘Je mag me alles noemen, ook autist,’ zegt Joseph. ‘Wat je zegt dat ben jezelf; dat heb ik geleerd als verdedigingswal.’

‘Je weet niet wat humor is,’ zegt Eyoum. ‘Je kent geen grappen.’

‘Klopt,’ zegt Joseph. ‘Het kost me – nog steeds – veel moeite – schade en schande – om grap en ernst van elkaar te onderscheiden.’

‘Sommige mensen vinden jou een grappige en humoristische man,’ zegt Eyoum. ‘Begrijp je dat?’

‘Nee,’ zegt Joseph, ‘dat begrijp ik niet. Ik ben altijd bloedserieus.’

‘Ernsachtig,’ glimlacht Eyoum.

‘Ik zie dat je lacht,’ zegt Joseph. ‘Wat betekent dat? Neem je me serieus, of doe je me bij de bok? Ik vraag het na; ik kan het niet inschatten.’

‘Stink ik?’ vraagt Eyoum. ‘Stink ik als een bok?’

‘De bok als metafoor,’ zegt Joseph. ‘Ik heb een aantal metaforen geleerd, toch hoor en ruik en zie ik een bok als je dat gezegde gebruikt.’

‘Lastig,’ zegt Eyoum.

‘Ik heb geleerd, maar niet helemaal, om met mijn blue print te leven. In de loop van de jaren ben ik voorzichtiger geworden. Ik heb mijn verdediging redelijk op orde; in een veilige omgeving en als ik uitgerust ben.’

‘Zoals?’ vraagt Eyoum. ‘Wat is je borstwering?’

‘Vermijding,’ zegt Joseph. Hij klopt met beide vuisten op zijn borst. ‘Ik mijd verjaardagen. Ik mijd groter gezelschap. Ik laat drank achterwege. Ik zwijg en probeer niet primair te reageren. Ik beperk de duur van ontmoetingen; maximaal twee uur en dan: tot de volgende keer. Ik mijd teveel aan indrukken. Mijn hoofd is vol genoeg.’

‘Geen geneuzel. En verder?’ zegt Eyoum.

‘Kom niet bij me voor een knuffel of voor troost.’

‘Hoe verder?’ vraagt Eyoum.

‘Ik leef me uit in creativiteit. Mijn boeken nemen me serieus. Ze begrijpen me en ik begrijp mijn boeken. Mijn houtskoolprenten bewaren en onthullen mijn geheimen.

‘En wat leverde de schrijfwedstrijd op? De Gastvrouw...?’ vraagt Eyoum.

‘Vier lezenswaardige verhalen: *Erotiek in taal en streek*. Ik laat

twee volgen. Het eerste verhaal in Esperanto-Nedersaksisch sluit prima aan bij ons gesprek over autisme.

Sanctus Spiritus Eroticus is waarschijnlijk uit de pen van de vicaris, een natuurkundige, destijds directeur van NLO Ubbo Emmius. Het verhaal verwijst naar een aanklacht tegen de kapelaan wegens godslastering. De kanunnik probeerde mij voor de rechter te slepen. De aangifte is geseponeerd. Mijn “provocatie” ging om de zin in een artikel in *Nemesis*, de schoolkrant. Ik had een via het “Rooms-Ontaardencentrum” een afkickcursus aangeboden, daarvan deed ik verslag. Een journaliste uit Kampen wilde er meer van weten. Ik schreef haar een brief dat de advertentie een grap was.

Het gevoel gefopt te zijn gaat wel weer over, want zijn we niet allemaal gefopt met de kerstman, sinterklaas en Jezus? Niet alles wat gedrukt staat, is de waarheid, ook al heeft het er alle schijn van. Wat blijft is de schade die generaties lang is aangericht door mensen die – op gezag van anderen – beweerden wel de waarheid in pacht te hebben en meenden duizenden gelovigen te kunnen voorschrijven hoe te leven. Relaties (huwelijken) die geruïneerd zijn doordat dominees, pastoors en andere voorgangers leefregels oplegden en opleggen.

Een typische autistengrap. Ik meende wat ik schreef. • Ook toen was ik al eernschtig. Nu nog.

Gerda Briedé Prijs 1986

Juryrapport

De Gerda Briedé Prijs heeft als doel het schrijven van literair goede erotisch getinte verhalen om met name de Nedersaksische streektaalen te bevorderen. Conform deze doelstelling zijn de ingezonden verhalen daarom primair beoordeeld op hun literaire kwaliteiten. Verder heeft de jury bij haar beoordeling de volgende criteria gehanteerd:

-de erotiek vormt het voornaamste onderwerp van het verhaal.

-het verhaal mag geen pornografisch karakter hebben. Dat wil zeggen: louter een beschrijving van de verschillende vormen van geslachtsverkeer is onvoldoende; sexuele activiteiten moeten logisch in de opbouw en de intrige van het verhaal passen.

-grove taal, schuttingwoorden en duidelijk gewelddadige vormen van sexuele activiteit zijn niet toegestaan.

-het verhaal hoeft niet per se in een Nedersaksische taal te zijn geschreven, wel is dit voor de jury een aanbeveling. Op grond van deze criteria heeft de jury de volgende inzendingen na een eerste beoordeling terzijde gelegd: *Verliefd, *Hooimeid of hooimijt?, *Et wichie in et koorn, *Onderweg, *Onzeker, *het titelloze verhaal dat begint met de zinsnede "Een paar maanden voor mijn moeders - zeer onverwachte- dood ... enz. Deze verhalen missen naar het oordeel van de jury de nodige literaire kwaliteiten en een 'bevredigende' uitwerking van de erotische thematiek.

In de verhalen *En paar maanden ... en *Verliefd, ontbreekt zelfs ieder erotisch element. Na een tweede beoordeling heeft hetzelfde lot de volgende verhalen getroffen: *Alsof er niets gebeurd was, *Näcken, *Meneer Miedema. Deze verhalen zijn terzijde gelegd omdat het thema of niet voldoende origineel leek (Alsof er niets gebeurd was), of onvoldoende was uitgewerkt (Näcken),

öf omdat de spanning niet goed was opgebouwd (Meneer Miedema).

Over de resterende verhalen merkt de jury het volgende op: *Sanctus Spiritus Eroticus*. Een sterk verhaal. humoristische sex en goed opgebouwd. Verreweg het beste. Jammer dat het verhaal een 'sleutelroman' vormt, waardoor het eigenlijk pas echt leuk is als de lezer alle achtergronden kent. *De nieuwe bikini*. Een leuk verhaal dat een realistische, voor sommigen zelfs voorstelbare situatie beschrijft. Wel rezen enige twijfels over de anatomische juistheid, een belangrijk aspect in de erotiek! *Als je denkt jezelf te kennen*. Grammaticaal een goed verhaal. Ook is de onderhuidse, half bewuste lesbische geaardheid goed voelbaar. Het thema had iets verder uitgewerkt kunnen worden.

Nooit meer as vreuger. Een charmant verhaal. Het gebruik van de Drentse taal is toe te juichen, maar waarom dan niet één dialect consequent gebruikt in plaats van deze mengvorm? Na ampel overleg is de jury tot de conclusie gekomen dat het gezien de kwaliteit van de inzendingen, niet opportuun is de Gerda Briedé Prijs uit te reiken, ondanks dat er toch een viertal verdienstelijke verhalen is ingezonden.

Nooit meer as vreuger

deur Frans Krips

‘t Har langenog eduurd. Het mos er ien keer van komen. Achttien was e now, haost negentien. Aandere jonges waren toch aal zo wied? Of zolden het sprokies weden? Je ladden ok wel es dat het metveuil. As e op school rondkeek kon e ok niet geleuven, dat de meesten aal zo verre waren.

De school, dat was de MTS. Hij dee elektro. Nee, gien elektronica. wat elkeneen dan geliek denkt, hij kon het eigeliëks omraok gooud, maar computertechniek, dat deeën weer aandern. Kommend jaar zou ie wel zien diploma kriegen en wark zou der wel weden. Met techniek ziddie altied gooud.

In zien vrije tied dee ie wel es een klussie en dan verdiende ie wel es wat om die dingen te dooun, waar e zin in har. Hij har eigeliëks nooit te min geld en ze waren gien riekellu. maar geld was der altied wel. Vao was in de boekholling in’t constructiebedrief en dat draaide prima. Hij en zien zuster, die twei jaar older was mochten altied overal bie, bie de gimmestiek, bie ‘t meziek, sport. Veul was ‘t niet, want zo veul was der niet te dooun. Handballen dee ie in ‘t tweede. Somtieden veuil e in in ‘t eerste, maar ‘t ging em daar eigeliëks wat te professioneel. Die harren van die gewoonten. dat lag em niet zo. Hij mos niet zo neudig .

Niet dat e zuk niet staonde hollen kon. Hij har vrunden genug en as der wat gebeurde was e der bie. De TIT-nacht of de Zuudlaorder markt sleug e niet vaok over en ‘t was altied leuk. Zien olden vonnen ‘t allemaal best, want hij wus waar zien grenzen laogen en och, nao de mavo had e de MTS tot nou toe zunder problemen aflopen, dus die harren niks te klaogen.

En toch, der miste wat. Hij wus krekt wat het war. Hij wol wat nuvers. Eigeliëks was dat het weurd niet. Nuvere dingen waren der genug te beleven, ok wel met ‘t vrouwvölk, maar as

‘t der op ankwam gebeurde der nooit echt wat. Der gebeurde niks bie hemzölf. En der mos toch es wat gebeuren. Hij wus ok wel met wel. Annet, dat sprak vanzölf. Ze woonde een därp wiederop, maor ze handbalde in zien club. Ze was beter as hij en ze speulde in ‘t eerste van de daomes en die zaten in de overgangsklasse (daar maakte het manvölk wel es een grappie met). Ze mozzen somtied enden reizen. As ze thuis speulden zat e altied op de tribune in de hal. Ze har een gloepend hard schot, maar ze har toch ok niet dat professionele, waar e bie de mannen niet teugen kon. Ze kon nog as een jong wichie giebeln en de hand veur de mond slaogen as ze miste. Ene keer har ze een knoerharde bal plat veur de kop kregen en toen ze met heur bezig waren had e dat veuild. Ze har in traonen west, maor ie kunnen toch maar zo niet van de tribune afkomen.

In de cantine har e der opzocht. Ze harren aordig praat en hij har der thuisbracht met de fietse achter in de auto, die e met kregen har, want daar dee pao nooit meuilijk over.

In de auto had e docht, dat e wat zeggen mos en wat dooun. Het was der niet van ekomen. ‘t Har niet an heur legen, want ze was aordig genug ewest.

Verlegenheid, aandere kuj ‘t niet neuimen. Ze har over school praat. MDGO, zee ze, in de verzorgende sfeer, maar ze wol misschien wel wieder leren. An een lerarenopleiding of zo. Toen e der fietse uut de auto tild har, was der even een aarzeling west. Bie beident, maar het moment was veurbie.

Was e nou verliefd? Hij docht der wel es over nao. Hij zag heur geern.

Starker, het dee hum wat as e der zag. Hij zou het niet makkelijk hebben kund, as een aander der kreeg. Gelokkig har dat veur zover e dat bekieken kon der nog niet inezeten, maar ‘t kon alle dagen zo wied weden.

Hoe doou je zoks? Ie kunnen zitten te wachten op ‘t toeval, maar ie kunnen ‘t toeval ok een handtie helpen. Der bent van die omstandigheden, feessies veural, maar ‘t seizoen was veurbie en daorin was niks ebeurd. De ene reis was zij der niet, de aandere hijzölf niet. Dan mozzen

de omstandigheden maor in de hand nomen worden. ‘t Zol mooi weer weden, komend weekend, veur de eerste keer strandweer. Schiermonnikoog? Dat was inenen wel wat wied weg en hij wus niet of e de auto kriegen kon. De Koele dan maar, een kilometer of tiene. Dat kuj nog fietsen.

Hij mos maar opbellen. Dat deej maor niet zo vanzölf. Ie kriegen dan netuurlijk eerst een broertie an ‘t apparaat en die vraogt vanzölf nog even een extra reis wie ie bent en zo. Maar gelukkig, ‘t veuil met. Ze kwam meteen zölf en ze wol wel. Geern zölf, want aans mos ze met pao en mao naor een jaorige taante en ze har al zo’n hekel an aal dat gesmok in de familie.

Ze zag der meraokels goed uut. Ze har aal wat zon had, dus het witste was der aal wat of. In een strakke broek en een T-shirt kwaam der figuur gooud uut en heur haar was alweer wat langer an ‘t worden. De winter har ze het kört had, te kört vond e. Ze har mooi haor. Blond van boven en wat donkerder der onder. Zul ze het een beetie kleuren?

Bie de Koele was ‘t niet drök. De mensken waren zeker nog niet op ‘t mooie weer insteld en wollen ‘t eerste bruun zeker nog in de tuun pakken. Ze konnen een mooi plakkie uitzoeken. Toen ze zok installeerden en uut de kleren gingen (hij har zien zwembroeke der aal onder an) dee ze meteen ‘t bovenstukkje uut. Hij har netuurlijk vaoker börsten ezien, tegenweurdig deeën de vrouwluu daar heel gewoon met, maor hij was toch verrast.

Het gaf wat vertrouwds, zo van dat was nou van hun beident, maar uutsproken wur het niet. “Ie hebben een mooi figuur”, zee e en de hele dag was gooud ewest. Ze waren in ‘t waoter ewest (gloepend kold nog) en dan dee ze ‘t bovenstukkje weer even an, ze harren wat lezen en veul was der niet ezegd. Ze harren wat praot over school en mensken die ze beident konden.

Op de terugweg op de fietse har e maor zegd: “ ‘t Was net of we bie mekaor heurden vandaag”. “Alleene vandaag?”, har ze vraogd. “We konnen wel verkering hebben, zo liekt ‘t wel”, zee e. “Dat maj wel zeggen”, zee ze. Ze waren maor

even van de fietse afstapt, want dan mus n'kander dan toch wel even kussen.

Het sprak vanzölf, dat e bie haor thuus even met naar binnen kwam. Aj in de Koele zwommen har, mos je wel even onder de douche, ie wuzzen maar nooit.

“Ie kunnen bie ons wel douchen”, zee ze.

Het ging vanzölf. In de gang aal, meteen achter de deur har e der stevig in de armen eneumen en daarbie was heur T-shirt uitgaon. Om te zien was het dus gien neis meer, maor om het an te raoken en teugen zuk aan te vooulen, dat was nei.

“Nou wu' k douchen”, zee ze. “Gaoj met?”

Hij har toekeken, hoe ze zek helemaol uutkleedde. Vulle was der niet meer veur neudig. Wiels e 't waoter lopen heurde, kleedde ie zokzölf uut.

“Kom der bie”, reuip ze, maar de douche was te klein en dus ging e maor op de waskiste zitten. Nou was het zien beurt, zij der uut, hij der in.

Dat duurde een toertie. Ze mozzen eerst de haanden de kost geven. Heerlijk, zo'n nat lichem tegen ie an, koj de druppels ofdrinken.

“Nee. dat komt strakkies wel, maak nou maor vot”, zee ze lachend en ze bleef kieken, waarbie ze commetaar gaf op zien lichem. Hij mos der vertellen over een litteken op 't gat, waar e vreuger, toen e een jaor of vattien was op een hek vallen was. Ze mus der even ankomen.

“Leuk”, zee ze, “nou ken'k oe beter”.

“Laoten we maor naar boven gaan, hen mien kaomer”, zee ze, “in de kaomer van de auweluu, dat vin'k gek”.

Het was de dakkaomer. 't Was eigelieks een heel gewone kaomer, maar ie was van heur. Hij keek snel in de rondte en 't ging inenen deur hem heen: dit was zij, dit was van hem. Dizze kaomer heurde eigelieks ok bie hem.

“Hoe mot het nou met de anticonceptie, za'k maar zeggen”, zee e.

“Wat doch ie, da'k dit niet ankommen zien har? 'k Heb de pil heur en die he'k de laagste tied veur niks slikt, a'k dat zo ziece”, zee ze.

“Laoten we der maor wat moois van maoken.”

Hij was gien ervaoren minnaar en zij gien ervaoren minnares. Veurdaj lekker bie n’kander ligt, tegen elkaar an en toch de haanden nog een beetie vrij, muj wat preberen en ze waren ok wel een beetie zenuwachtig. Gelukkig heuifden ze niet baange te weden dat der ene thuuskwam, want de familie zat bie taante en dat kon de heule aovend nog wel duren.

“Nou zeg, die weet ok wat e wil”, zee ze, toen ze zien pikke beetpakte en der met heur vingers op speulde as op een fluitie.

“Hij mos der maar es in, maor ie moet mij ok even helpen”. Toen e met zien vinger bie heur binnenkwam, was ze aal aordig nat en niet van de douche.

“Gao nog maor even deur”, zee ze, “zachies”.

“Dit is ‘t nou”, docht e en hij zee het ok.

“Jao, dit is ‘t”, zee ze, “ie bent lief, kom nou maor”.

Dat mos nou ok neudig gebeuren. Hij draaide der op de rugge en dee heur benen uut n’kander. Hij gung op heur liggen en ze leidde hem naar binnen.

Het ging niet best, want het bedde zakte ver deur onder ‘t gewicht van hun beident. Een kussen der onder, nou ging het beter. Stukkie veur stukkie schoof e naar binnen. Een ogenblikkie leek het of ze even piene har, maar toen schoof e in ien keer deur naar ‘t end.

“Kiek mie an”, zee ze en hij heuil zien ogen open toen e klaorkwam.

Ze keek hem in de ogen, die maor ien ding beduuden: leifde. Toch was zij niet klaorekomen, dat veulde ie wel toen e terugtrok en weer naost heur lag .

“Even uutkieken, der kan een beet ie bloed weden”, zee ze.

Vulle was ‘t niet, maar der zat een bloedvlekkie in de sloop.

“ ‘t Geet der wel weer uut”, zee ze en ze maakte een grappie van de tillevisiereklaome.

“Mien maa zal ‘t wel zien, daor is niks an te dooun, maar ik denk dat ze mie stiekem op een taortie trakteert. Ze weet ok wel van de pil”.

An 't fonteintie in heur kaomer maakten ze n'kander weer schoon.

“Nou eerst maor even uitrusten”, zee ze lachend, “dan kan ik ok nog an mien trekken komen”.

Nou, uitrusten deeèn ze niet, maar ze kwam wel an heur trekken. Hij hield van der, dat was nou wel duldig.

't Leuip teugen zeuven en hij mos naar huus. Bie de deur naomen ze met wat roemte afscheid.

“Zien we n'kander vanaovend nog?” vreug e.

“Wat doch ic dan”, zee ze, “natuurlijk”.

“Alles is inenen anders”, docht e, toen e naar huus fietste. Niks wordt meer as het was. En 't mos maar zo blieven.

Sanctus Spiritus Eroticus

door Sigrid Omeone-Else

De contemplatieve stilte in de consistorie werd die woensdagmiddag ruw verstoord door de verontwaardigde explosie van kanunnik Van der Land. In de lange schemerige gang schoten verschrikte novicen een nis in en prevelden een wees-gegroetje. Kanunnik Van der Land groette niet terug en stormde de gang door. Hij smeed de deur open en stond sidderend voor de werktafel van vicaris Krips.

“Eerwaarde, hij doet het weer”, gilde de kanunnik.

Vicaris Krips nam nadenkend een sigaar en zette daarna het kistje zo onopvallend mogelijk op de *Index Librerum Prohibitorum* waarin hij juist verdiept was geweest.

“Hij doet het weer?”, vroeg de vicaris, die zich vaag herinnerde bij het middagmaal kanunnik Van der Land te hebben opgedragen in het koor achter het altaar een gloeilamp te vervangen.

“Mooi zo”, zei hij vervolgens, terwijl hij zich maar matig kon voorstellen dat de kanunnik van het gehannes op een keukentrapje zo opgewonden was geraakt.

“Mooi zo, mooi zo?” gilde kanunnik Van der Land overstuur, “het is duivelswerk”.

“Kom kom, beste kanunnik”, suste de vicaris, “zo’n peertje zit er toch zo in”.

Verstomd staarde de kanunnik naar zijn leidsman. Hij had slechts wat onduidelijk gefriemel waargenomen van een paar priesterhanden onder het koorkleed van een blozend knaapje. Dat fruit daarbij kennelijk een indringende rol speelde en bovendien dat de vicaris zo achteloos blijk gaf van een gedetailleerde perverse voorkennis, maar bovenal dat hijzelf er in het geheel niets van gezien had, schokte zijn godsvrucht.

Aan de ontvankelijke geest van de kanunnik openbaarde zich in een visioen de heerlijkheden van de fruitschaal. Peren, appels en meloenen gloeiden markant tegen de

blanke ronding van een gebukte koorknaap. De kanunnik schudde z'n hoofd. Onmogelijk. Alleen in een banaan zag hij perspectief.

Hij voelde al zijn geëliede wijsvinger langs de tere jongensrug omlaag glijden door de warme vallei en als terloops de roze rozet beroeren. Heel langzaam week het zachte vlees en gleeed de vinger naar binnen, die teder pulserend ruimte schiep. Met zijn vrije hand schoof de kanunnik een afgepelde banaan tot halverwege naar binnen. Toen bukte hij zich, schoof zijn vochtige lippen om de banaan en knabbelde gulzig voorwaarts naar het beloofde land.

De hevige zwelling onder zijn pij bracht de kanunnik weer in de werkelijkheid voor de werktafel van vicaris Krips.

Vicaris Krips trachtte zich het werkrooster voor de geest te halen dat aan de binnenzijde op de deur van zijn werkkamer was bevestigd. Om deze tijd stond kapelaan Stout genoteerd voor individuele bijlessen in Bijbelkennis.

De enthousiaste kapelaan had hem er vorige week nog op gewezen dat verschillende zusters uit het naburige klooster ernstig tekort schoten in exegese. Zonder aarzelen was vicaris Krips akkoord gegaan met de bijlessen en in één oogopslag herkende hij in de voor hem liggende thematiek het behandelde Bijbeldeel.

Zuster Gerda's rechterhand was verdwenen onder het kleed van kapelaan Stout, dat net als een tabernakel in de woestijn ten hemel rees.

Mattheüs 17 vers 4 • stelde de vicaris vast en staarde hevig geboeid naar de nu wijd geopende dijen en de overrijpe passievrucht. Wanhopig doorzocht hij zijn zakken naar Kleenex en moest tenslotte ijlings het veld ruimen, wilde hij zich niet hopeloos compromiteren bij de plaatselijke wasserette.

Binnen de veilige muren van zijn werkkamer verlichtte hij zich en de ruwe stof van zijn mouw zoog een overdaad aan zweet op van zijn verhitte voorhoofd.

Wat je ook zeggen kunt van die jonge gasten, dacht de vicaris, ze weten wel van aanschouwelijk onderwijs. Natuurlijk, soms moest je ze een beetje afremmen. Persoonlijk zag

hij bijvoorbeeld geen heil in het voorstel dat kapelaan Stout vorige week in het missieblad had gepubliceerd. Het wekelijks inhuren van een striptease-danseres teneinde de geestelijken krachtig te louteren in het beleden celibaat zag hij voornamelijk eindigen in een stiekem en dus hopeloos omslachtig gemodder met Kleenex. Vooral ook omdat hij, als vicaris, altijd na afloop de gast diende te bedanken voor het gebodene en te onthalen op een kleine bloemenhulde.

“Nee”, had hij tegen kapelaan Stout gezegd, “ik zie toch meer in video bij de aanschouwelijke exegeese”.

Hoewel kapelaan Stout hartstochten beslist niet ontzegd konden worden, sinds enige weken hield hij zich bijvoorbeeld fanatiek bezig met het schrijven van streng moraliserende beschouwingen over het geestelijk en zedelijk leven in het algemeen en over het optreden van vaginisme en impotentie na het lezen van zekere streektaliteratuur in het bijzonder, was hij onder de situatie die vicaris Krips tot Kleenex toe ontroerd had, tamelijk nuchter. Hij verkeerde, zo zag hij het zelf, in een laboratoriumsituatie om zo op empirische wijze het droogproces van zekere eiwitten in de stof van zekere kledingstukken bij een atmosferische druk van 1013 mbar en temperatuur van 310 K vast te stellen. Regelmatig controleerde hij de omstandigheden in een klein mobiel weerstation en compenseerde zo nodig een licht dalende temperatuur met enige zuigende halen aan zuster Gerda's linker Lorelei. In z'n ijver vicaris Krips' Kleenexprobleem, hij wist ervan sinds een samen doorwaakte nacht aan het sterfbed van broeder Vitalis, tot een bruikbare oplossing te brengen, was kapelaan Stout tot een concessie bereid.

Hij zette namelijk Karl Poppers wetenschapsfilosofie overboord en besloot dat een drievoudige verifikatie van de waar te nemen verschijnselen een vaststelling met eeuwigheidswaarde genoemd mocht worden. Het kostte hem overigens nog moeite genoeg om binnen het tijdsbestek van een uur bijles met zuster Gerda, zijn proefopstelling steeds weer de vereiste stevigheid te geven. Zozeer zelfs dat hij nu zuster Gerda's beide Loreleihelften bij voortduring moest

aanspreken en druk en temperatuur maar even liet voor wat ze waren.

“Quod erat demonstrandum”,• zuchtte de kapelaan opgelucht toen na de derde maal een minuscuul drupje eiwit in zijn pij drong en zuster Gerda giechelend vaststelde dat de kleine deugniet met de loopneus last kreeg van doorgezakte voetjes.

Ondertussen worstelde kanunnik Van der Land met de zondige gedachten die hem die middag in de kamer van de vicaris zo wellustig hadden besprongen.

Hij overwoog een zware tuchting met de leren riem, maar de gedachte alleen al bracht zoveel zondig geschut in stelling dat hij haastig ging zitten filosoferen over de amputatiemethoden van vroegmiddeleeuwse chirurgijns wat helaas ook het tegengestelde resultaat had. Volledig in verwarring doolde de kanunnik door de gangen en liep de kerk in. Daar zag hij moeder Overste in meditatie verzonken geknield liggen. De kanunnik besloot de serene vrouw om advies te vragen omdat hij bij haar rijzige verschijning zijn vogeltje veilig waande.

“Lucht je hart, broeder kanunnik”, fluisterde moeder Overste nadat hij haar zijn verzoek om hulp had overgebracht.

Kanunnik Van der Land vertelde zijn zondige fantasie zo levendig dat moeder Overste bij de passage over de afgeknabbelde banaan even moest gaan verzitten.

“Broeder”, zei ze toen de kanunnik zijn relaas had besloten, “uw lot is bij mij in goede handen. Wat U nodig hebt is een alles omvattende loutering”.

Ja, ja, knikte de kanunnik. Moeder Overste nam hem bij de hand en zei: “Kom, we gaan luiden voor een mis”.

De kanunnik liet zich naar een torengevel leiden waar het geknoopte touweind stil in de schemering hing. Moeder Overste keek kritisch omhoog en wees vervolgens op een plek op de plavuizen.

“Ga liggen”, zei ze.

Kanunnik Van der Land deed wat ze vroeg.

“Nee”, zei ze, “ietsje opzij nog”. De kanunnik wipte iets opzij.

“Broeder, u zult dit in diepste eenzaamheid moeten

volbrengen”, zei moeder Overste en blinddoekte de kanunnik met een zwarte lap.

Zo in zichzelf gekeerd en zo gespannen waren de kanunnik en moeder Overste bezig dat ze de binnenkomst in de kerk van vicaris Krips en kapelaan Stout niet bemerkten. Kapelaan Stout had juist zijn wetenschappelijke bevindingen meegedeeld en samen wilden ze daar nu de zegen over gaan afsmecken. De vicaris stootte de kapelaan aan en legde een vinger op zijn mond toen het gerucht onder in de toren tot hen doordrong. “Kom mee”, fluisterde de vicaris en samen slopen ze in de dekking van de immense pilaren naar de plek des aanstoots.

Bij wat ze zagen schoot hun verbeeldingskracht een eeuwigheid tekort. Met vaardige vingers was moeder Overste bezig de kanunnik te ontbloten.

“Kiep, kiep, kiep”, zong ze terwijl met duim en wijsvinger de nederigheid van de kanunnik naar de wederopstanding werd gevoerd. Binnen een ogenblik groeide de tengere huismus tot een imposant klapwiekende condor, die vervolgens transformeerde in een gothische zuil. Moeder Overste trok haar habijt over het hoofd en streek een moment trots en wellustig over haar meer dan aanwezige barokke gewelven. De verscholen vicaris Krips zuchtte diep toen het onderwerp van zijn koortsige dromen de charmes bleek te bezitten die hij haar in zijn fantasie had toebedeeld.

Als gevolg van zijn wetenschappelijke arbeid kon kapelaan Stout tamelijk onaangedaan toekijken. Tot zover tenminste. Maar in wat er volgde bleek de opwekkende kracht van zuster Gerda's Lorelei te vervagen tot kinderspel. Moeder Overste greep in volle naakte glorie het klokketouw dat boven de uitgestrekte kanunnik hing. Ze veerde door de knieën, de kuiten bolden en met een flitsende afzet sprong ze in het touw. In drie, vier katachtige halen klauwde ze omhoog en met de grote kerkklok als contra-gewicht ging moeder Overste op en neer, op en neer. Steeds langer werden de slagen totdat de eerste dreunende galm weerklonk. Luider en luider bimbande de klok en hoger en lager ging moeder Overste. Toen het gelui was aangezwollen tot donderende resonanties

spreidde moeder Overste de benen in een gestrekte spagaat. Het touw voerde haar mee naar de grootste hoogte waar ze na een schallend “Halleluja” losliet.

Met het geluid van een buitenaardse zuiging en met een tweestemmige oerkreet trof ze doel. Met knikkende knieën en lijkwit kwamen vicaris Krips en kapelaan Stout overeind in hun doorweekte pijen.

“Over aan-de-grote-k1ok-hangen gesproken”, mompelde vicaris Krips.

“Ik geloof”, zei kapelaan Stout, “dat Van Dijk deze week wasautomaten in de aanbieding heeft”. Hij betastte zijn kleverig kleed.

Al spoedig nam het gewone geestelijke leven zijn dagelijkse loop. Een paar onbelangrijke wijzigingen, dat wel.

Vicaris Krips werd de biechtvader van zuster Gerda en hij gaf alsnog zijn toestemming voor de striptease. Kapelaan Stout werd ceremoniemeester en putte zich uit in bedankwoordjes en bloemenhulde voor en achter het gordijn, in de kleedkamer, ja soms zelfs op de achterbank van de Chevrolet waarmee de stripteasedanseres uit Amsterdam kwam. Vicaris Krips stond dan allang glunderend voor de nieuwe Miele. En moeder Overste?

Moeder Overste trad uit en werd een gevierd dichteres van toegankelijke, maar zeer literaire verzen.

Hoe het met kanunnik Van der Land afliep? Ach kanunnik Van der Land. Hij moest uittreden met een onherstelbare permanente erectie. Van der Land huwde in stilte de weduwe Kromhout en stichtte ergens achter Zweeloo een makelaardij in assurantiën. Het schijnt dat de weduwe Kromhout vorig jaar giechelde toen Van der Land bij het nummeren van de stokken van de bungalowtent een plakkertje tekort kwam. Op Van der Lands vraag naar het waarom van haar giechelen, antwoordde ze: “Waarom? Waarom zijn de bananen krom?” en zegt dat die uitspraak een standaard uitdrukking werd in huize Van der Land.

‘Mooi da’; bellen.’ Voor het eerst in bijna veertig jaar hoorde ik de stem van Leo. Ik herkende zijn trage, wat lage schurende bromstem die nauwelijks leek aangetast door de voortschrijdende levensgang. Wat had ik van Leo gekend? Niets, weinig in elk geval. We schelen ruim vijf jaar. Toen ik de kippen achter me liet begon Leo aan zijn tienerjaren; onschuldig vroegrijp kind met niet meer op zijn kerfstok dan het nooit uitgevoerde plan om vader uit de kippenhel naar de hemel met serafijnen en cherubijnen te helpen. Na de dood van vader, of was het van moeder, heb ik hem afgezogen, gepijpt. Hij zat vreselijk omhoog met zijn emoties en met zijn net ontlokten seksualiteit. Ik was de beroerdste niet. Het stelde niets voor. Leo wilde weten hoe de smaak van zijn zaad was. Ik kende het woord umami nog niet. Kaviaar had ik nog nooit gegeten. Dat had me niet geholpen. Kaviaar bestaat uit eitjes. Achterna was deze siblingdienst ongepast; wisten we toen veel. Nee, we wisten niet veel.

Er zat een lichte ruis op de lijn. Ik wachtte op een vervolg. Ik wist niet wat te zeggen. Ik wist niet welke taal ik zou gebruiken; Drents, Hollands? Ik wilde niet oblikaat vragen hoe het met hem was.

‘Waar ben je?’ vroeg ik. ‘Hoe is het met joe? Long time no see.’ *Long no see* klonk plotseling als *La nausée*, als de walging. Ik hoorde Kenkhuis tijdens zijn les godsdienst met uitstapjes naar filosofie. “Sartre,” zei Kenkhuis, “schreef *La nausée, De walging*. Volgens Sartre heeft het leven geen zin. Sartre vergist zich.” Het betoog over de zin van het leven, over het nut en doel van de lijdensweg en de kruisdood van Jezus kwam in die uren in herhaling voorbij. Ik kon mijn aandacht er niet bij houden; bij het gewauwel, zoals ik dat noemde. Achterna kan ik niet anders dan erkennen dat die lessen, net als de scheikundelessen van Op de Weegh, een diepe en onuitwisbare indruk op me hebben achtergelaten. Een verschil is wellicht dat ik het Periodiek Systeem uit mijn hoofd met de

symbolen van de elementen kan invullen. De boeken uit het Oude Testament ken ik niet meer van naam, net zomin als de namen van de echte en van de valse profeten. De verhalen van Kenkhuis over de christelijke leer vormen, met de lessen van Op de Weegh over verlichting en natuurwetenschap het decor van mijn leven. Ik kan meewarig schrijven over het gewauwel van de godsdienstleraar en de andere religieuze leiders, maar dat zou hun boodschap en hun bijdrage aan mijn ontwikkeling onrecht doen. Het aangebrachte decor is beter dan een *tabula rasa*, dan een onbeschreven blad als het om zingeving en om begrip van de wereld en het leven gaat. Begrip dat, voor mij, aan belang wint met het klimmen van de jaren. Ook als dat belang een parafrase van Slauerhoff inhoudt: alleen in mijn illusies kan ik wonen. •

‘Weiteveen,’ zei Leo. ‘Ik bin in Weiteveen.’

Of all places, dacht ik. Wat doet een mens in Weiteveen? Het was een van de vele plaatsen waarvan werd gezegd – tegen klasgenoten uit dat dorp – “daar wil je dood nog niet begraven worden.” •

‘Weiteveen,’ zei ik. ‘Hoe kom je daar terecht?’

‘Met de auto,’ antwoordde Leo. ‘Ik bin met de auto bracht.’
‘Ik meende dat je in Barger-Compas woonde op een kippenboerderij.’

‘Nee,’ zei Leo. ‘Nee, ik woonde niet in Barger-Compas. Ok niet op een kippenboerderij.’

Ik raakte van de leg. Het gesprek liep van geen kant. Op elke vraag kreeg ik antwoord, maar ik werd niet wijzer. Ik zweeg. Leo zweeg. Maar goed dat er ruis op de lijn zat. Ik wist dat we met elkaar in verbinding stonden, weliswaar nietszeggend, maar we hadden contact.

‘Kan ik bij je op visite komen?’ vroeg ik. ‘Ik kan op de fiets met een half uur bij je zijn.’

‘Dat kan,’ zei Leo. ‘Gezellig.’

Gezellig. Ik had dat woord jaren niet gehoord. In ons gezin was dat woord onbekend. Pas later leerde ik het woord en de vertalingen. Het duurde jaren voor ik enig besef van de betekenis kreeg. Gemütlich, cosy, comfortable.

‘Waor woon ie?’ vroeg ik. Ik merkte dat ik Drents sprak.

‘Veltman,’ zei Leo. ‘Ik woon in de Veltman.’

De Veltmanstichting was tegenover het voormalige klooster, het zusterhuis. De kamers waren ingericht, misschien met een magnetron, internet, douche en warmwaterspoeling aangepast aan de tijd, als appartementen voor ouderen.

‘Heb ie een kamernummer?’ vroeg ik. Ik voelde ergernis bij me bovenkomen. Het leek alsof ik elk woord uit hem moest snijden.

‘Makkelijk,’ zei Leo, an de achterkaante, begane grond.’

‘Hej een huusnummer?’ vroeg ik.

‘Nee,’ zei Leo. ‘Gien huusnummer.’ Ik wachtte. De ruis was mijn geleide, mijn cicerone.

‘In het hospice,’ zei Leo. ‘Te vindt het wel.’•

*** Hospice ***

Ik maakte geen haast. Trager dan ik van mezelf gewend was haalde ik de fiets uit de schuur. Ik duwde met mijn duim stevig op de banden.

‘Wind zat,’ zei Bennie die met me was meegelopen. ‘k Heb de banden gister nog oppompt.’

Ik draaide me half naar hem toe. Vanuit het niets voelde ik een drang om mijn jongste broer te omhelzen; niet om hem te troosten, dat hoefde niet, Bennie kende geen zichtbaar verdriet – en misschien ook geen onzichtbaar verdriet – maar om mezelf houvast te geven. Ik stak mijn armen niet naar hem uit en schoof de fiets naar buiten. De remmen waren in orde.

‘Doe Leo de groeten,’ zei Bennie. ‘As e wul dat ik kom, heur ik het wel.’

Ik zette de fiets tegen de muur.

‘Plassen,’ zei ik.

Bennie gnees om mijn uitstelgedrag Hij wachtte tot ik terugkwam van de warmwaterspoeling en hij me uit kon zwaaien. Dat was zijn gevoel voor humor.

Van De Peel naar Weiteveen is bijna zeven kilometer. Een bijna rechte streep naar het oosten. Aan de rechterkant van de Griendtsveenweg de karakteristieke arbeidershuisjes die zonder uitzondering een facelift hadden ondergaan. Het aanzicht was er niet op vooruitgegaan. Erkers, uitbouw naar eigen ontwerp, paardentrailers, caravans, tuinen naar ieders wansmaak, een camping zonder luxe. Alles authentiek. Alles oer in de naoorlogse traditie. Wie nooit met kunst, cultuur en met schoonheid in aanraking is geweest treft geen blaam als het op de inrichting, de eigenrichting van de leefomgeving aankomt. Volgens moderne inzichten is lelijkheid, mits voorzien van een moraliserende al dan niet kunstacademisch gefundeerde boodschap, ook een vorm van schoonheid. De Griendtsveenweg zou zonder veel problemen op de lijst van het UNESCO-erfgoed terecht kunnen komen onder

de noemer: eeuwigheidswaarde na de ontginning van het Bourtangerveen.

Aan de linkerkant van de weg stond het water stil in het Dommerskanaal in afwachting van het lot.

Dommerskanaal of Hoofdkanaal in het Amsterdamsche Veld; breed 10 – 12 m, diep 2 m; doorvaartwijdte kunstwerken 6 m.

Op ruim 2 km uit den mond splitsing in twee takken, respectievelijk 1,3 en 8 km.

In de zuidelijke tak op 1,2 km uit het verdeelpunt schutsluis n°. 1; schutkolk lengte 30,10 m, wijdte 6 m, diepte 2,30 m.

In beheer bij de Drentse landontginningsmaatschappij (zetel te Rotterdam).

*In- of doorvaartgeld*¹⁾, bij op- en bij afvaart, 1 ct per ton: door mechanische kracht voortbewogen vaartuigen 1,5 ct per ton. *Sluisgeld*¹⁾ 1,5 ct per ton, 's nachts 3 ct per ton.

Aan de bruggen II en III (zie overzichtskaart n° 4) wordt een bruggeld geheven van f 0,05; van 20 tot 40 ton f 0,03; beneden 20 ton f 0,01.

Zijtak in het Amsterdamsche Veld.

Draaivonder.

Trambrug (oph.).

Verlengde Hoogeveensche Vaart (196) te Nieuw-Amsterdam.

Wegwijzer voor de binnenscheepvaart 1939 Delpher.nl

Aan de overkant van de Lethe zag ik de aangeharkte restanten van de turfstrooiselfabriek en de kantoren van de Griendtsveen. De golfbaan en het resort zorgen voor verheffing van het volk. Naast de barakken van de fijnfabriek, voor cursussen en seminars stond een breedgeschouderde man met de rug naar me gekeerd. De pissende man. Epigoon van onafhankelijkheid en zelfstandigheid in Zuidoost-Drenthe. Gien gemieg, zou mijn vader zaliger zeggen. Dat vader niet meer staande tegen de wind in kon pissen was misschien zijn grootste gemis; gekluisterd als hij was aan de

rolstoel en veroordeeld tot hulp van Jans, Karel, Leo en van mij bij de dagelijkse lichamelijke verzorging. Een man die niet meer zonder hulp kan pissen is ...

Bij het smalspoormuseum ligt een brug over het Dommerskanaal. Ik zag geen bezoekers. Het museum houdt vrijwilligers bij elkaar, waar kerken het hebben laten afweten. Een jonge vrouw in strakke zwarte legging rende me tegemoet. “Ze hebben hum al.”•

De weg buigt licht met het kanaal mee. Weiteveen rust in de nabije verte. Rechts de buurtschap Amsterdamscheveld, een streekje. Ik fietste langs het kanaal verder naar het oosten. *PV De Vredesduif* aan mijn rechterhand, honderd meter voor de kruising met de weg van Klazienaveen naar Nieuw-Schoonebeek.

Ik was op weg naar Leo in het hospice. •

“En als je de dood niet kent,” zong Bram Vermeulen of Freek de Jonge, “kun je eigenlijk niet leven. Want dood dat zul je altijd zijn, en het leven duurt maar even.” Neerlands Hoop in bange dagen. Nog voor Freek de Jonge zijn zoon naar de groeve zou brengen. Ik raakte het lied niet kwijt, en dat wilde ik ook niet.

Het was lang geleden dat ik Weiteveen aanded. Het dorp leek me kleiner geworden, ondanks de nieuwbouw. Verder naar het oosten, over de Wethouder G.H. Scherpenlaan eindigde het Dommerskanaal met daarachter het Bargerveen; gerepte natuur. Alles wat ik zag was door mensen met schoppen en machines knellend omarmd.

Ik dacht aan broer Leo, aan zijn voltooid leven dat in het hospice op het slotakkoord wachtte. Ik was de Veltmanstichting voorbijgefietst, alsof ik er niet wilde aankomen.

Aan de oostrand van Weiteveen keek ik richting Duitsland. Het Poepenveen van mijn voorouders. Leven en dood. Ik gunde me vijf minuten om te mijmeren. In de rust aan de rand van het Bargerveen schoot me *Leven na de dood*,

een boekje van Joseph Nieters in gedachten. De chemicus had een samenvatting gemaakt van biologische, fysische, chemische gebeurtenissen rond ontbinding van een lijk in cultureel perspectief. Ik had het boekje ergens, ik weet niet meer waar, op de kop getikt. *De lotgevallen van het lijk* met beschouwingen over hunebedden en langgraven. Het meeste is me ontschoten. Duvelskut als naam voor hunebed vond ik opmerkelijk, tot ik over frietkot in Vlaanderen las. Kot, kut, onderkomen voor zovelen. (“Wat dom volk woont hier; ze spellen *kat* met een *u*. Laaggeletterd zeker.”)

Ik probeerde mijn gedachten bij de dood vandaan te houden, juist daardoor traden ze op de voorgrond. Prima.

Met de dood als plotselinge ingreep, als gebeurtenis, als *event*, hield ik bij Leo geen rekening meer mee, al was ik die in de Drentse literatuur vaker dan eens in de muut gekomen. Frens Bokkelman uit het gelijknamige werk van Jans Pol, de bedriegende boer die zich op de deel verhangt nadat het bedrog is uitgekomen. Niet-literaire verhangingen in Anderen, staan beschreven in *Diep gevorteld* van Keur&Keur.

In de afgelopen twintig jaren zijn er twee gevallen van zelfmoord in Anderen geweest, beide door ophanging. De één was iemand met een bochel die een kruidenierszaak had en zich niet kon schikken in de veranderingen die volgden op de verwoesting door brand van zijn boerderij annex voorraadschuur. Geen motief was bekend van de tweede man, zelfs niet bij zijn vrouw, behalve dan dat hij zich voortdurend ergerde aan een hoge aanslag die hem “ten onrechte” door de belastingdienst was opgelegd. Hoewel deze cijfers laag zijn, is het belangwekkend dat de cijfers voor Drenthe iets hoger liggen dan het landelijk gemiddelde. p. 188

In een enkel regiowerk komt een zieke oude man of vrouw voor om op de valreep vergiffenis te vragen voor aangedaan leed. Zoals bij Jans Pol.

En die ontmoeting? – Haar in woorden te kleeden is onmogelijk – Harm is het bed genaderd! Het matte oog van Trijntje schijnt op eens een zonderlingen glans te krijgen. Een traan welt er in op; maar de uitgeputte levenskracht kan haar niet meer in de hoogte drijven. Beiden willen spreken; doch de spraak schijnt hun benomen te zijn. Harm weet zelf niet, wat hij doet. Aan de lippen van “Meui Trientien” ziet hij, dat ze zijn naam lispelt. – Ja, zie, ze lispelt nog meer en haar oog schijnt hem te wenken. Haar bevende hand wil ze naar hem uitsteken; maar dat kan ze niet meer. God, wil hij niet nader tot haar komen? Verstaat Harm die taal niet?! Och ze kan toch niet meer en met een paar minuten is haar levenslamp uitgeblusht! Maar Harm begrijpt haar. O, kon hij slechts een woord van dank uit brengen, voor dat ze hem “veur ‘t lest, nog eenmaal veur ‘t bed hef willen zien!” Doch spreken kan hij niet! Snikkende grijpt hij de halfkoude hand zijner Tante en valt als een stomme over de stervende heen. p. 104/5

Harm en zien bruur Luuks, Jans Pol.

Ook elders in de regioliteratuur werd met enige regelmaat gestorven, soms abrupt, dan weer procesmatig. De aanstaande dood van Leo leek mij een voorbeeld van een *proces*, een langzame route naar het einde; al beweren filosofen dat we op de rand van het graf worden geboren en elke dag een beetje sterven. •

Na de dood, de hersendood, kwam het vervolg; ontbinding van eiwitten, koolhydraten en vetten al dan niet met hulp van enzymen, schimmels, bacteriën, kevers, wormen, ratten. Had Leo geregeld wat de lotgevallen van zijn lijk zouden zijn? En wat stond op het concertprogramma na de verdwijning van het stoffelijk overschot? Waar zou zijn ziel, zijn geest zich na de laatste zucht ophouden en voortbewegen? Hoe zou de afwikkeling van zijn nalatenschap eruitzien; als er een nalatenschap zou zijn. Had hij een testament gemaakt? Liet hij zijn erfenis na aan kroost, aan goede doelen – UAF, Bleumink Fonds, Drents Landschap – of aan de fiscus?

Wilde hij de zalving der zieken, een Gregoriaanse mis met *In paradisum*? Had hij de voorkeur voor palliatieve zorg, of liever het infuus der euthanasie? Wat wilde hij als galgenmaal? Stampot boerenkool met rookworst, Chicken Curry Madras, patat met appelmoes, veganistisch met vleestomaten en klappermelk? Wilde hij gezelschap bij zijn laatste adem? Wilde hij dat iemand zijn hand vast zou houden, of wilde hij de hand van iemand vasthouden? Mijn hand? Had Leo nakomelingen; vrouwen, kinderen of een hond? Ik wist het niet. Had hij nog een emmervol met laatste wensen? Had hij al een rouwkaart geschreven? Had hij God op de hoogte gebracht van zijn komst? Was er een lijst met genodigden en met sprekers? Wel of geen bloemen en zo ja welke kleuren? Hoeveel kopjes koffie p.p. bij de condoleance? Cake van welke bakker? Ik keek om me heen. Niemand te zien. Aan de rand van het Bargerveen plaste ik een geurspoor in het gras. Ik was klaar voor de ontmoeting met mijn broer, voor de hernieuwde kennismaking. Ik had vergeten een aardigheidje mee te nemen. Waar had ik een stervende blij mee kunnen maken?

Met een verhaal van gene zijde uit de roman *ANYA, DE VROLIJK SAGE*.• Een verhaal van Anna Vrolijk-Stoffelmans, echtgenote van Broer Vrolijk, uit het graf. Onder de grond laat ze een mol (*talpa talpa*) briefjes brengen naar Harm Mulder, de vader van Marchien, haar eerste (buitenechtelijk) kind. Jaap Vrolijk is haar zoon die het tot hoogleraar schopt, collega van Siep Scheuper. Over breien en hechten gesproken. •

*** Mollefeest ***

‘Wacht maor tot het grondwater zakt is,’ röp Harm, die nooit Hollands heeft leren spreken. Op de molen in Zuud-Barge, tot in dessa’s en sawa’s in Indië had hij genoeg aan zijn moerstaal. Ook onder de grond heeft hij geen behoefte meer aan een andere taal.

‘Hier kuj Drèents praoten.’

Ik geef de voorkeur aan de taal van Jaap, mijn zoon.

‘As het water zakt is, stuur ik joe mien bosschappen,’ zei Harm. ‘Ik heb hier een molle die berichten rondbrengt. Een ondergrondse postbode. Huuf ik niet langer met hoge stemme te schrouwen.’

En met dat hij dat heeft gezegd hoop ik dat het waterpeil op de begraafplaats hoog zal blijven. Liefde hoeft wat mij betreft niet over de grens van de dood.

Ik lag een maand onder de grond. Het wachten was op de zerk. Balmoral red, Zweeds graniet met inscriptie. Opeens hoor ik gelach en gerammel van ribbenkasten. Hoongelach. Ik vraag Albert Deddens, bij leven op de boerderij rechterhand van Broer – hij verloor zijn leven in de aardappelrooier – wat er aan de hand was. Wederopstanding na mijn dood leek me onwaarschijnlijk; ik was nog maar heel kort op mijn plek van bestemming.

‘Allerzielen,’ zei Deddens van vier zerken verderop. Ik herken hem aan zijn rokershoest. De tabak was hem fataal geworden op de rooimachine. Een sjekkie draaien en *tegeliëks* kinderkoppies van de lopende band met pootaardappelen pakken was hem niet gelukt.

‘Boven,’ Deddens bedoelde bovengronds, *‘viert ze Allerzielen. Veur oens hier beneden,’* hij bedoelde ondergronds, *‘is dat ok een feestdag. We lacht om alle zieligheden uut de tied dat we mitdeden; daarboven.’* Deddens hoestte zo hard dat de losse grond boven mijn kist verschoof.

De kleine aardebeving bleek niet het gevolg van zijn hoestbui. De afdekplaat gleed op het zand. Iedereen daarboven kon lezen dat ik hier beneden lag. Drie weken later begon het lawaai en de zandverschuiving opnieuw. Ik hoorde Jaap vloeken. Mijn Jaap

vloekte bij mijn graf; alsof ik mijn vader hoorde. Zo'n lieve zoon en zo grof in zijn mond. *Verdammt noch mal.*

In het graniet was mijn naam gegraveerd. BROER VROLIJK op de eerste regel met begin- en einddatum. Onder de naam van de man met wie ik mijn leven heb gedeeld, op wiens stof mijn ontbindend lichaam rust, was mijn naam in het graniet geschreven. ANNA VROLIJK – STOFFELMANS. Het is dat ik dood ben, anders had ik me ook opgewonden. Nu was het aan Jaap om de misplaatste grap te herstellen. Ik hoorde geen stem van Marchien. Misschien zat ze met ALS als begeleider al in een rolstoel. Marchien had ongetwijfeld ANNA MULDER-VROLIJK op de zerk laten zetten, of ANNA MULDER – WELLINK, mijn moeders naam. Anya, mijn in de letteren gepromoveerd kleinkind had wellicht een vraag gesteld: *What's in a name?*

Om in stijl te blijven: Het bleef nog lang onrustig onder het roodgevlamde graniet.

Het water op de dodenakker is gezakt. We liggen niet langer op een waterbed. Het geroezemoes onder de grond neemt toe. Harm Mulder zoekt contact. Hij stuurt een mol met een boodschap. Ik negeer de *postillion d' amour*. Geen gedoe onder de grond. Harm weet niet van ophouden. Ik stuur de mol terug met een vraag.

'Waarom heb je je in de molen verhangen?' vraag ik. '*Heb je Dorp aan de rivier van Antoon Coolen misschien gelezen?*'

Na een half uur, een eeuwigheid, komt de mol terug.

'*Nee, van Antoon Coolen heb ik nooit heard. Heb ik wat mist?*'

Ik antwoord niet. Ik wacht. Na een week, een eeuwigheid hier onder de grond, komt de mol met een verhaal.

'*Ik hoop niet dat ie het mij kwaalijk neemt. Ik was het leven zat. As ik zeg dat het niks met joe te maken had, lieg ik. As ik zeg dat het alles met joe te maken had, lieg ik ok.*'

'Harm,' schrijf ik terug. – Ik excuseer me bij voorbaat bij de levenden voor mijn platte taal. –

'*Harm, het had niet huufd. As ie lang genogt wacht hadden was het ende vanzölf kommen.*'

De mol wacht. Als ik me omdraai valt een zwevende rib op de

bodem van de kist. Zover is het al met me gekomen. Ik aarzel of ik meer zal vertellen. Ik wil zeggen dat ik na zijn begrafenis, in bed naast Broer, nog aan hem heb gedacht; aan Harm. In ons bed, het tweepersoonsbed dat ik mijn hele leven met Broer Vrolijk heb gedeeld; zoals ik, tot de ontruiming, ook dit graf met Broer deel. Ook in ons echtelijk tweepersoonsbed was het vuur gedoofd voor het avond was. Ik laat het bij mijn platte antwoord. Ik wil geen discussie over wat onherstelbaar – gelukkig – achter ons ligt.

Binnen een kwartier – een eeuwigheid hier beneden – is de mol terug.

‘As komp in de meulen te pas,’ laat Harm Mulder weten.

Bij leven heb ik oprecht van Harm Mulder gehouden. Ik heb zelfs een kind van hem gebaard – Marchien –. Ik ben op zijn twee bruiloften geweest en ik heb zijn tweede vrouw, Lammechien Eising, op beide wangen gezoend. Ik heb een hortensia meegenomen naar het huwelijksfeest. Zeg maar dat ik niet mijn inspanningen heb gepleegd.

Ik laat de mol mijn literair antwoord uit de mollenkop leren, met de boodschap dat dit het laatste bericht voor Harm Mulder is. Tot de ontruiming, als alle botten bij elkaar in een massagraf geveegd zijn, wil ik niets meer met Harm Mulder van doen hebben.

Mollefeest

Ma’k oe neugen mit mekaor
Draogers, muggen, pieren
Drenten, Duutsers, arabieren
Sporter, atleet, wandelaor
Ma’k oe neugen mit mekaor
Manlu, vrouwlu, kiender
Casanova, dooie diender
Rieke donder, bedelaor
Ma’k oe neugen mit mekaor
Katoel, broene rotte, vos
Eindelijk zölf onder ’t mos
Nou bin ie ok de sigaor

Ma'k oe neugen mit mekaor
In 't laand van Doede Dodemans
Hier hef alleman gelieke kans
Tuum niet langer treuzelaor
Ma'k oe neugen mit mekaor
VVD-ers, domeneers, chemisten
Jeude, hindoe, moslim, christen
Bij oens stiet aid de cake & koffie klaor

Martin Koster

Ik weet niet hoe het komt dat ik mezelf niet *eernsachtig* kan nemen
als ik in het plat mijn verhaal doe. Wie weet ontdek ik dat in de
stilte om me heen. *Bijkaans bin ik mien milieu ontstegen. Wel zal
het zeggen.*

Anya p. 504/6

*** Winterkraai ***

Het hospice was niet bij Veltman en niet in het zusterhuis ondergebracht, maar in voorheen de pastorie aan de oostkant van de kleine kerk. De voordeur was op slot. Ik belde niet aan. De achterdeur stond naar goede gewoonte altijd los. Binnen zonder kloppen gold niet alleen voor Magere Hein.

Rechts waren, na binnenkomst, twee kamers. Boven de deuren waren ijzeren kruisjes ingemetseld, zonder de lijdende en stervende Verlosser. Puur. *The naked cross*.• Op de eerste deur hing een gelakt houten bordje, lengtedoorsnede van een dunne eik, met schors boven en onder, met opschrift *Zonnedaan*. Op de tweede deur een bordje met *Winterkraai*; alsof het laatste station een congrescentrum was. De eerste deur aan de linkerkant stond open. Een bordje: *Keuken* liet niets te raden over. De tweede deur aan de linkerkant verborg *Eind van de gang*, het toilet, en niet de opbaarruimte zoals ik had verwacht. Ik waste mijn handen. Ik keek kort in de spiegel.

Ik zie mijn eigen gezicht. Vaak blijf ik in deze verloren dagen naar dat gezicht staren. Ik begrijp er niets van, van dat gezicht. • *Walging* p. 34.

“Als je te lang achter elkaar in de spiegel kijkt, zie je op het laatste een aap.” *La Nausée* p. 35.

In de keuken, met uitzicht op de achtertuin – rododendrons, hortensia’s – trof ik op het aanrecht een dienblad met twee kopjes, een flesje koffiemelk, suikerklontjes op een schoteltje en zoetjes – Aspartaam – in een strooibusje. Verder zag ik een schoteltje met spritsen en gesuikerde krakelingen. Er was op mijn komst gerekend. Uit een Senseo tapte ik twee koffie. Ik gromde mee met het apparaat. Met het dienblad op één hand toog ik naar de *Winterkraai*, ongetwijfeld de woon- en verblijfplaats van mijn broer.

‘Long time no see,’ zei ik, juist wat ik niet had willen zeggen. ‘Moi,’ zei Leo. ‘Kom der in, kuj der uut kieken.’ Alsof hij zich had vergist in de begroeting liet hij volgen: ‘Lang leden. Ie bint niks veranderd.’ Met de afgravingen was het veen verdwenen; de rituele gemeenplaatsen waren gebleven.

Ik kon niet zeggen of Leo in de afgelopen decennia was veranderd. Na zijn tienerjaren had ik hem niet weer gezien. Leo was een cliché van een oude man die het einde in zicht had; tanige grauwe huid, dun sluik haar, zurige lichaamsgeur, toepasselijke rouwranden aan de nagels, ouderdomsvlekken en huidkankerplekjes op zijn hoofd en in zijn nek, pukkelkje naast zijn neus met enkele opstandige haren, net als zijn weerbarstige neusharen en de haren in zijn oren. Hij had hoortoestellen aan weerszijde. Zijn ogen hadden een heldere en, ik zou bijna zeggen, een vrolijke laconieke blik – bijkans autistische dementie – misschien was die blik eigen aan stervelingen met een bewijs van finale overgave op zak.

Leo droeg een dunne licht blauwe trui met V-hals (*Zeeman*). Om zijn hals droeg hij een rozenkrans (*Beeldenjans*). De crucifix ging schuil onder de rand van een vaak gewassen t-shirt (*Hema*). Ik gaf hem een hand (*Floriske*). Hij stak zijn hand uit alsof hij was verrast. Handen schudden leek niet tot zijn standaardrepertoire te horen. Mijn blik gleed van zijn ogen langs zijn glad geschoren kin naar een opschrift op de trui. In goudstiksel las ik:

IK KAN ALLES ZELF, HELP ME NIET

in kleine letters gevolgd door:

tenzij ik vraag.

De woorden verdwenen deels onder de lila bretels.

De lila bretels zie je nauwelijks, ze vallen absoluut niet op, ze verzinken in het blauw, maar dat is valse bescheidenheid: in werkelijkheid kun je ze niet over het hoofd zien, ze ergeren me door hun schaapachtige koppigheid. Het is alsof ze al een aardig eind op weg waren om paars te worden, maar halverwege zijn blijven steken, zonder hun pretenties op te geven. Je hebt de neiging om te zeggen:

“vooruit wordt nu maar paars dan praten we er niet meer over.” Maar nee, ze blijven aarzelen, en volharden in hun poging. Soms worden ze overspoeld door het blauw dat er aan alle kanten omheen ligt en zijn ze even aan het oog onttrokken. *Walging p. 39.*

Leo wees naar een keukenstoel bij een kleine halfronde tafel die aansloot op de vensterbank. Ik zette het dienblad neer en ging zitten. Leo nam op de andere stoel plaats. We hadden door vitrage uitzicht op de achtertuin.

‘Now, daar zitten we dan,’ zei Leo. Hij krabde aan een korstje op zijn knie die uit de korte broek stak. Ik wist niet anders dan de kopjes van het dienblad te pakken en instemmend te knikken. De vragen en verhalen die ik onderweg had gerepeteerd waren niet mee naar binnen gekomen.

‘Laot de koffie niet kold worden,’ zei Leo terwijl hij het kopje trillend naar zijn mond bracht. ‘Of hold ie van kolde koffie?’ Hij morste niet. Ik kopieerde zijn gedrag, nog zonder te trillen.

Ik had obligate opmerkingen kunnen maken over koffie, de spritsen, de krakelingen. Ik had over mijn fietstocht kunnen vertellen, over de plassende man bij de fijnfabriek van het turfstrooisel en hoe vroeger, in de oertijd, bij de Neanderthalers wildplassen en afbakening van het territorium met gezeik – net als nu – heel gebruikelijk was. Ik had over de golfbaan en het resort kunnen vertellen, over de breedte en de diepte van het Dommerskanaal en Kanaal A, over mijn brommertochten naar Neuenhaus, over lachknopjes en tongzoenen, over mijn lessen Nederlands in Emmen en mijn vakdidactiek in Groningen. Ik had kunnen vertellen over de fietsen van Tony Roosken en de appelcarrés van Van Veenen. Over de vleestomaten en komkommers uit de kas van Jan Warmoes, over de verleden tijd van komkommersla – kwamkwammersloeg. Ik had Leo de voordelen en het genot van het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE kunnen duiden; vooral met betrekking tot de samenstelling van de as waar we tot zullen wederkeren. Ik had Leo vragen kunnen stellen.

Ik vertelde niets. Ik vroeg niets. Ik dronk mijn kopje leeg, schoof de vitrage opzij, drukte een paniekerige bromvlieg dood met mijn duim en liet de vitrage weer los.

‘Ik wul nog wel een kop koffie,’ zei Leo. ‘Neem zölf ok iene.’ Hij wees naar een trolley die achter de deur verborgen was. ‘Neem dat riedend dienblad; mien *piccolo*,’ zei Leo. ‘Wel zo makkelk. Kiek uut met de drempels.’

Toen ik met twee koffie terugreed lag Leo in bed. De korte broek met de lila bretels lag op het voeteneind van het bed, net als de blauwe trui met opschrift. De crucifix hing parmantig op het grauwe t-shirt. Naast het bed lag een grauwe onderbroek met geel en bruin te wachten op enzymen en bleekmiddelen.

‘Schoef de *houseboy* maar naost het bère. Kan’k der beter bij.’ Ik reed de trolley naast zijn bed. Met mijn voet duwde ik de onderbroek uit zicht. Wat ik niet zie bestaat niet.

‘Ik wul ok nog wel een krakeling,’ zei Leo. ‘Neem zölf ok iene.’

Ik haalde het schaalte van het halfronde tafeltje en schoof de keukenstoel naast het bed. Boven het bed, bijna boven het voeteneinde, hing een televisie. Het geluid stond uit. Leo volgde mijn blik.

‘Alles,’ zei Leo, ‘Geleuf het of niet. Alles komp in herhaling, ok as der *live* in de bovenhoek stiet. Ik ok. Ik kom ok in herhaling; geleuf het of niet. Ie ok.’• Leo wees naar het scherm. Ik dronk voor de koffie koud zou worden. Voor ik na kon vragen over leven na de dood, over boeddhisme, reïncarnatie, het eeuwige leven, biechten, Heilig Oliesel, vagevuur, prehensions, metafysica, parallelle universa en *aliens* zette Leo me met beide voeten op de houten vloer van het sterfhuis.

‘Brand joe de mond niet,’ zei Leo.

Ik knikte. Op het scherm sprong een steenbok over een besneeuwde berggrichel in de Himalaya, achtervolgd door een sabeltandtijger(?). Ik voelde de sprits tussen mijn vingers verkruimelen. Zandkoekjes waren nooit mijn favoriet. Ik zette de kopjes en schaalte op de trolley en ging in de benen.

Op het scherm verscheen een druk bezocht café. De camera zoomde in op een jukebox.

‘Nog hiel even en dan begunt de negerin te zingen.’• Leo krabde achter zijn oor. Hij hoorde het geluid van de tv op zijn hoortoestellen. Ik voelde me overbodig en dat was ik ook. Sterven kan iedereen voor zich. Leo had me nog geen vraag gesteld.

‘Wu’j iens kieken of de begraafplaats an de Ellenbeek wat veur mij is? Ik bin niet Rooms meer, al geleuf ik het wel.’ Leo gnees en trok zachtjes aan de rozenkrans. ‘Ik huuf niet op de plek van het tabernakel in de grond.’

Leo hintte op de vindplaats van het gestolen tabernakel. In 1925 was op de eerste zondag in mei het tabernakel uit de kerk ontvreemd en een paar dagen later in het veen teruggevonden. De landelijke aandacht voor het ‘godswonder’ en voor de armoede had geresulteerd in collectes en gebeden voor de boekweitkolonie. Samen goed voor de bouw van het Zusterhuis als bastion tegen oprukkende fienen• uit de Bijbelgordel. Het Roomse kerkhof OLV KONINGIN VAN DE VREDE naast de schaapskooi was aangelegd op de vindplaats van het tabernakel; inmiddels bevolkt door Zusters met op de zerken: HIER RUST ... IN AFWACHTING VAN DE VERRIJZENIS. Aan de Ellenbeek was de openbare begraafplaats, stief tegen de doorgaande weg van Klazienaveen naar Nieuw-Schoonebeek. De dodenakker aan de Ellenbroek was zonder meer dan 40 wachtenden voor U.

Ik bracht de kopjes naar de keuken en spoelde ze om. De trolley reed ik terug naar de kamer van Leo. Hij had een koptelefoon opgezet en leek met zijn ogen dicht te luisteren naar de film over het café.

‘Nog hiel even en dan begunt de negerin te zingen.’• Leo gnees en zei: ‘Schiere muziek raakt elkenien; everybody hörts.’• Blijkbaar had hij mij binnen horen komen.

‘Oens Bennie mag ok kommen,’ zei Leo op mijn vraag. ‘As e der aordigheid an hef. Hij moet wel opschieten. Ik heb de langste tied had.’ Het was de eerste en naar later bleek ook de laatste verwijzing naar zijn naderende dood. Leo sloeg het

laken terug. Hij lag met bloot onderlijf – in zien blote kont – op de matras. Tussen matras en zijn blote kont zag ik een bruin zeiltje.

‘Ik zit vanneis in de luiers,’ zei Leo. ‘Zo blief ik dreuge,’ hij gnees, ‘achter de oren.’ Leo schikte zijn evenoude• en vervolgde: ‘Met grup.’

Leo doelde op de plasgoot in de incontinentieluier voor stervende senioren. Het leek erop dat hij zijn ongemak breed wilde uitmeten. Ik had geen behoefte aan de details van zijn teloorgang, maar blijkbaar was enig inzicht onvermijdelijk. Leo tilde zijn linkerknie omhoog en liet een scheet, als was hij zijn verwekker in de rolstoel. *Live*, dacht ik. *Live* in herhaling. Leo legde het laken terug.

‘Nog hiel even en dan begunt de negerin te zingen.’•

‘Moi,’ zei ik, met de klink in de hand. • ‘Tot kiek.’ Ik wachtte zijn antwoord niet af en trok de deur van de *Winterkraai* dicht.

*** Pleidooi voor stilte ***

Door de Zusterweg, de Veltmanlaan en Kerkenweg, fietste ik naar de STILTEPLAATS PLEIDOOI VOOR DE EENHEID. Ik zette mijn fiets op de stander. De stilte overviel me. Ik zocht troost bij het bouwval met de dichtregels van Maarten Luther King

Ach waren de mensen
Als de bloemen in mijn huis
Ze weten niet van kleur en ras
En drinken samen uit één glas

Aan die dominee is geen dichter verloren gegaan, dacht ik. Misschien dat de vertaling beroerd is en deed ik de vrijheidsvechter tekort. Met alle waardering voor de voorman van afro-Amerikanen bleef ik mijn bedenkingen houden. Religie met de bijbehorende instituten was voor mij het gereedschap van een andere slavernij, geheel vergelijkbaar met communisme en andere totalitaire denkrichtingen. Vrijheid was voor mij meer dan afgesneden zijn en drinken uit één glas. Maar hoe vrij was ik?

– Vrijdag 3 mei 2013 is in Weiteveen een nieuwe stilteplaats geopend. Deze plaats ligt aan de Zuidersloot waar voorheen het huis van de fam. Krikken stond op nummer 64. De stilteplaats heeft de naam “Pleidooi voor de Eenheid” gekregen.

De stilteplaats is ontstaan, doordat in de toekomst na de herinrichting van het gebied het water hoger komt te staan. Hierdoor zal de plaats vochtig worden, waardoor de toegankelijkheid naar bewoning onmogelijk wordt.

De familie Krikken, die jarenlang op deze prachtige, rustige plek woonde, heeft hun huis daarom verkocht aan Staatsbosbeheer met de wens iets achter te laten waar iedereen wat aan heeft.

Samen met Staatsbosbeheer is de plek ingericht tot stilteplaats

die als doel heeft om mensen tot rust te laten komen. De opening is verricht door Pastoor Tjepkema die met wierook en wijwater de stilteplaats heeft ingewijd. Johan en Corrie Krikken brachten vervolgens nog een plengoffer door drie flessen zelf gebottelde bessenwijn uit te gieten over de plaats.

Bijzonder is de datum van het openen. Op precies dezelfde datum werd in 1925 het tabernakel uit de O.L.V. van de Vrede kerk gestolen.

www.weiteveen.info › 2013 › 05 › stilteplaats-geopend

Ik zag niemand. Ik plaste achter het monument. 15 seconden vrijheid in vergetelheid. Uit mijn fietstas haalde ik *Walging*. Ik las.p.18

Als ik het bij het rechte eind heb en alle aanwijzingen die zich ophopen inderdaad voorbode zijn van een nieuwe omwenteling in mijn leven, wel, dan ben ik bang. Niet dat mijn leven nu zo interessant, belangrijk of waardevol is. Maar ik ben bang voor wat me te wachten staat, me in zijn greep zou krijgen – mee zal slepen, waarheen? Zal ik weer weg moeten en alles, mijn onderzoek, mijn boek, in de steek moeten laten? Zal ik over een paar maanden, een paar jaar, opnieuw afgebeeld en gedesillusioneerd wakker worden tussen de puinhopen? Ik zou mezelf graag beter willen begrijpen voor het te laat is. *Walging* p.18

Via Boôvenen fietste ik naar Ellenbeek. De begraafplaats zag er prima uit. Hedendaags en net als een slimme meid op de toekomst voorbereid. Van het doorgaande verkeer had niemand hinder. Voor Leo was deze dodenakker misschien de meest geschikte plek. Ellenbeek ging immers naadloos over in de Veenschapsweg – waarlangs als brede sloot de restanten van Kanaal A, de verbinding met het Stieltjeskanaal, gegraven in 1919, zichtbaar waren. De Kanaalweg ligt in het verlengde in de Veenschapsweg; van Ellenbeek is het zes kilometer naar de kippenboerderij waar Leo, ik en de andere siblings waren geboren.

De weg was recht, de weg was krom met een enkele flauwe bocht. Akkers en een enkel bosje van natuurmonumenten. Op ruim een kilometer van de doorgaande weg van Klazienaveen naar Nieuw-Schoonebeek stak naar links de Hekmanswieke, het Hekmanskanaal, ooit de waterweg tussen Oud-Schoonebeek en de Atlantische Oceaan.

Het idee om Schoonebeek ook via het water bereikbaar te maken kwam van burgemeester Norbruis. Hij lanceerde in de raadsvergadering van 27 juli 1923 een plan voor de werkverschaffing. Dat was toen en al vele jaren daarvoor een heikel thema in de gemeente. Dat zou het daarna ook nog lang blijven. Er heerste gebrek aan werk en veel armoede in Schoonebeek en omstreken. Het plan om daar wat aan te doen, was het aanleggen van een weg, de Beekweg, en een kanaal daarnaast. Dat kanaal werd een aftakking van Kanaal A, toen geheten het Oud-Schoonebeker Veenschapskanaal, en moest midden in het centrum van Schoonebeek uitkomen, naast de Nederlands Hervormde Kerk, tegenwoordig de Dorpskerk. Een opzienbarend idee!

Opzien baarde het zeker, maar niet zoals Norbruis zich dat gewenst had. Eerst was er al de, steeds weer oplaaiende strijd in de gemeenteraad tussen de Oud-Schoonebekers en de Nieuw-Schoonebekers. Maar veel erger was het besluit van de gemeenteraad op 10 april 1924 om de aanleg voorlopig op te schorten. De kosten zouden bij nader inzien veel hoger worden dan geraamd. Het plan werd verworpen en is nooit meer hervat. De Beekweg kwam er wel en deze bestaat tot op heden. Zowel de oude weg als een nieuwe variant.

‘Plan B’

Burgemeester Norbruis zette door met zijn ‘kanaalplan’. Hij was er rotsvast van overtuigd dat het noodzakelijk was voor het verhogen van de welvaart in Schoonebeek. Zowel doordat het werk voor vele arbeiders opleverde, als

voor de boeren en andere ondernemers die hiermee hun afzetgebied konden vergroten.

In de raadsvergadering van 22 december 1928 besloot de raad alsnog om een kanaal ‘met weg en trekpad, haven en losplaats’ aan te leggen. Wederom als aftakking van Kanaal A. Dat alles ging gebeuren direct ten oosten van de Oostersebos (‘het Oosteinde’). Waarom nu wel, zouden we ons kunnen afvragen. Ten eerste werd het grootste deel van de grond gratis beschikbaar gesteld door raadslid Lefert Hekman. Daarnaast was de samenstelling van de raad gewijzigd. De burgemeester kreeg daardoor meer steun voor zijn plan. Hoe dan ook, het ging gebeuren!

Op 27 augustus 1932 was het zover, het kanaal met een lengte van 1830 meter en de haven werden officieel geopend.

Demping

In de eerste jaren na de oorlog kwamen het kanaal en de haven nog goed van pas door de start en ontwikkeling van het Schoonebeker olieveld. Het belang van het scheepvaartverkeer werd in de loop van de jaren '50 echter steeds minder groot. Het wegvervoer nam het over. In 1962 werd begonnen met de demping van een deel van de Hekmanswijk en de haven. Anno 2020 is de haven een keurig bosje met eikenbomen, maar wie het wil zien, ziet nog de contouren van de haven.

dorpsportalschoonebeek.nl

***

Kanaal A in het Oudschoonebekerveen; lang 7,5 km;
Over de eerste 5 km: breed 14 m, in den bodem 8 m; diep 2 m; verderop dezelfde diepte, maar smaller.
7 draaibruggen, wijd 6 m.
Bruggeld aan 2 bruggen f 0,10; 's nachts f 0,20.
In beheer bij het veenschap “het Oudschoonebekerveen.”
Op 6,2 km uit invaart takt zuidwaarts het Hekmanskanaal

af, met haventje aan het eind te Schoonebeek; lang 1,8 km; breed 10 m, in den bodem 5 m; diep 2 m.

Wegwijzer voor de binnenscheepvaart 1939 Delpher.nl

Ik fietste richting het pension. Mijn gedachten waren bij Leo die zijn laatste levensdagen doorbracht in Pension Hospice waar hij zijn uren beide met films over natuur, muziek en met zang van een zwarte vrouw: *Some of these days & Heaven can't wait*.

Op de kruising met de Beekweg aarzelde ik. Rechtsaf naar huis, of rechtdoor langs mijn ouderlijk nest.

Ik fietste langs de schim van Kanaal A, knikte kort naar mijn geboortehuis en het opschrift op de kippenschuur *BETER LEVEN*, reed verder tot het Stieltjeskanaal en terug langs het Dommerskanaal.

Bennie zat aan de tuintafel met een alcoholvrij witbiertje. (*Erdinger Weizen*). Ik zette mijn fiets tegen de muur. Bennie zei: 'Wuj ok iene?'

Bennie wachtte mijn antwoord niet af. Hij schoof zijn glas, dat hij juist had gevuld, naar me toe.

'Had ie de wind veur of had ie de wind met?' vroeg Bennie.

Ik vond dit niet het moment om de grap te herhalen over de wind achter of de wind tegen.

'Leo is nog niet dood,' zei ik. Ik hoorde mijn stem, alsof er spijt in doorklonk.

Aan de overkant van het Dommerskanaal zag ik de vrouw in het zwart met een zeis. Een paard hinnikte.

Bennie schonk zijn glas vol en kwam naast me zitten.

'Als je de dood niet kent,' fluisterde ik. Bennie hoorde mijn angstkreet niet. Ik sloeg een arm om zijn schouder. Het was alsof ik een arm om mijn schouder voelde.

'Proost,' zei Bennie. Hij draaide zijn stoel opzij. 'Op zien leven, dan maar. En van oens.'

De winterkraaien vlogen op.

*** Galgenmaal ***

‘Moi Floriske.’

Leo lag in het hospicebed. Hij had het laken tot onder zijn kin opgetrokken. De rozenkrans stak boven het laken. Misschien had hij net gebeden, of was hij van plan met mij in gebed te gaan. Goede en slechte gewoonten uit de kindertijd eisen hun plek in het leven, vooral in de nadagen. Leo leek geknipt en geschoren, alsof hij zich had voorbereid op het galgenmaal. Naast de oudemannengeur meende ik pis, zweet, wierook en Russisch leder op te snuiven. Als Leo niet mijn broer zou zijn, zou ik walgen. Hij was mijn broer. Achter de vitrage zeurden bromvliegen; ze waren er klaar voor.

Bennie zou later komen, met de auto, met Chicken Curry Madras, met Basmati rijst en vlaflap – mit Sahne. Ik was op de fiets; westenwind in de rug, de wind mee. Voor ik bij Leo binnenstapte had ik het kerkhof OLV Koningin van de Vrede bezocht. Een rustige plek, goed om te liggen en omringd door zusters, onder het wakend oog van pastoor Veltman, naar de hemel te staren. Aan de rand van de akker lag een kindergraf van een doodgeboren en ongedoopt kindje. Een jongentje dat, god zij geloofd, toch nog terecht was gekomen. Op een recente zerk stond een verkapt excuus voor het volksdevotionele misverstand.

Ik maakte thee – Ceylon melange – en reed de thee en de krakelingen op de trolley naast het bed. We zwegen. We hadden elkaar niets te vertellen. Leo had geen behoefte om geheimen te onthullen. Alles wat hij had gezien, nagelaten, alles wat hij had gedaan, misdaan en alles wat in goede aarde was gevallen, nam hij mee naar beneden, en mee naar boven; als er boven een hemel mocht zijn. Ik wist niet wat te vertellen op dat ene na.

‘Leo,’ zei ik. ‘Ik heb bij Ellenbeek naar een goede plek voor je gekeken. Prima begraafplek. Er is ruimte genoeg. Generatiegenoten, geen oude mensen.’ Ik vergat dat de vlek Weiteveen geen eeuwenoude generaties had gekend.

Iedereen was van na de ontginning. Amsterdamscheveld bestond nog geen 150 jaar. De naam Weiteveen dateert van 1954, tot dat jaar heette de vlek Schoonebekerveld. Waar blijft de tijd? Waar blijft de tijd stilstaan? Hier. Hier in het hospice met thee en krakelingen.

‘Bij Veltman,’ ging ik verder, ‘is ook plek. Wat me opviel,’ ik aarzelde,’ wat me opviel was een zerkje voor een doodgeboren jongentje, geboren op 10 juni 1959.’

‘Mien verjaordag,’ zei Leo. ‘Mien geboortedag.’

Ik reikte Leo de thee. Hij ging rechterop zitten. Het was alsof hij opleefde. Andere vragen aan Leo kon ik achterwege laten; ook en vooral omdat ik niets van hem wilde weten. Plots had ik aan mezelf genoeg.

‘Daor wul ik naost liggen,’ zei Leo. ‘Naost dat jonchie.’

Ik zag een twinkeling in zijn ogen. Leo dronk zijn thee.

‘Hiete,’ zei mijn broer. ‘Ik brand mij de bek. Op het lest van mien leven brand ik mij de bek.’ Hij lachte. Ik hoorde zijn kindertaal doorklinken in zijn reactie op de hete thee. Ik reikte het schaalje met krakelingen.

‘Wie is dat?’ vroeg ik na een lange stilte. Ik wees naar een houtskooltekening tegen het behang naast het bed geplakt. Het was een tekening, misschien naar een foto, van een zwarte vrouw met een bos haar als een ragebol.

‘Veur joe een vraog,’ zei Leo. ‘Veur mij een weet.’ Hij stak de krakeling in één keer in zijn mond. Zo had hij dat geleerd; koekjes eten zonder kruimels na te laten. Ik kreeg geen antwoord. Leo knipte de tv aan. Hoog boven zijn voeteneind verschenen beelden van het Bargerveen. Een boswachter met knielaarzen liep rondleidend over een zandpad. De vrouw in groen pak wees naar links, naar rechts, naar boven, naar onderen. Vossen, eenden, korhoenders, patrijzen, kraaien, reigers, spreuwen, zwaluwen. Ze hurkte en trok strepen in het zand.

‘Wat hef ze een schier bos holt veur de deure,’• zei Leo. ‘Ik ken heur wel. Marchien met de Roege Bulten.’

Ik wou dat hij dood ging. De leeuw van De Peel.

We zagen een zandpad, een sloot, een grenspaal met een P

uit de tijd van de Pruisen.

‘Lepelaars, kraanvogels, reigers,’ zei Leo. ‘Scholeksters, wulpen, kluten, zwanen, nijlganzen, Canada ganzen, eenden, taling, slobbeenden.’

‘Peking eenden,’ zei ik. Ik wist genoeg.

‘Daar wordt op de deur geklopt,’ zei Leo, ‘hard geklopt, zacht geklopt. Wie...’

‘Bennie,’ zei ik, ‘dat is Bennie met kip.’

‘Warm eten,’ zei Leo. ‘Precies op tied.’ Het was twaalf uur. Het Angelus• liet zich horen. Leo keek naar de zwarte ragebol op het behang. Hij gnees. ‘Bij zwarte vrouwlukrieg ie het nooit kold.’

“Godverdomme,” dacht ik, gevolgd door. “Dat God mij moge verdoemen. Waarom besta ik?”

Bennie nam de trolley mee naar de keuken. Tien minuten later kwam hij terug met drie vorken en drie borden met te grote porties Chicken Curry Madras, Basmati rijst en – modern times – per persoon drie cherry-tomaatjes, twee augurkjes en drie zilveruitjes. Leo liet nostalgisch een scheet – vader – en trok het laken omhoog als servet. Zijn boterzuurvoeten kwamen bloot te liggen. • Ik sprak mijn maagzuur vermanend toe. Voor de goede zaak zou ik mijn schotel leeg eten. Deze beker liet ik niet aan mij voorbijgaan. Klagen zou ik niet. •

‘Lekker,’ zei Leo in herhaling. ‘Lekker net as vrogger.’

‘Vrogger bestiet niet,’ zei Bennie. ‘Morgen ok niet.’

‘Vandage,’ gnees Leo. ‘We hebben vandage. Wat veur dag is het? Vrijdag? Merakel. De hiele dag is het vrijdag.’

“Hold op met dat geteut,” dacht ik. “Godvergiemme – God vergeef me – hold op.”

Uit solidariteit met Leo – straks zou hij dood zijn – likte ik het etensbord schoon. Bennie deed mee.

‘Zo,’ zei Leo, ‘now de vlafliip. Mit Sahne.’

Bennie ruimde af en kwam terug met hoge glazen met gele en bruine vla. Ik dacht aan de onderbroek van Leo van twee dagen eerder. Ik zag niets onder het bed. De verpleging was blijkbaar geweest, ondanks zijn: *HELP ME NIET*.

Bennie haalde uit een grote plastic zak met opschrift – KOM THOES BIE OES –• een keukenspuitbus en een gezinsverpakking metalen patronen met drijfgas. Bennie schroefde een lachgaspatroon in de zilverkleurige patroonhouder. In de bus zat verse slagroom. Leo hield het bruingele glas met beide handen vast. Bennie kneep in het pistool en spoot verse room uit de bus op de vlafip.

‘Lachgas,’ zei ik, ‘heet officieel distikstofmono-oxide. De verhoudingsformule is N_2O . Uit de formule kun je aflezen dat het gas 33 volume% zuurstof bevat, dat is meer dan de 20 volume% zuurstof in de lucht.’ Bennie en Leo keken me aan alsof ze water zagen branden. Hun gezichtsuitdrukking stuwde me voort. ‘Dat betekent dat lachgas beter dan lucht verbrandingsprocessen kan onderhouden. Met lachgas brandt alles beter.’

‘Rolt beter, plakt beter en brandt beter,’• zei Leo. Hij knikte naar zijn mascotte; de houtskooltekening.

Bennie spoot opnieuw slagroom op de vlafippen. Ik at zwijgend verder. Het PERIODENSYSTEM DER ELEMENTE liet ik achterwege.

Ik was Bennie te vlug af. Ik nam de glazen mee naar de keuken, spoelde ze om en zette ze op de kop (omgekeerd) in de afwasmachine (vaatwasser).

‘Ik wul nog even met Bennie verslag hebben,’ zei Leo.

Ik stond in de deuropening van de *Winterkraai*. Ik knikte naar Bennie. Ik knikte naar Leo. Mannen onder elkaar.

‘Moi,’ zei ik met een deurpost in elke hand, als wilde ik als Samson,• het hospice laten instorten. ‘Moi.’ Et qui victurus te salutat.• Zij die gaat leven groet u.

Ik had de wind achter (mee). Pleidooi voor Stilte, Ellenbeek, Veenschapsweg, Kanaalweg, Stieltjeskanaal, Dommerskanaal. Aan de overkant van het donkere stilstaande water vond ik de merrie. Ik streelde haar hals. Ze keek me aan met droeve ogen. Een halfuur, een uur. Ik weet niet hoe lang ik naast het paard stond. Waarom stond ik hier naast het paard, naast de

boom waaronder het veulen was begraven.

Ik bad, zoals mijn Moeder overste Magdalena Laurentia me dat had geleerd.

ස්වර්ගයේ වැඩි සිටින අපගේ පියාණෝනි,
ඔබගේ නාමය ශුද්ධ වේවා,
ඔබගේ රාජ්‍යය පැමිණේවා,
ඔබගේ කැමැත්ත ස්වර්ගයෙහි මෙන් පොළොවෙහිද කරනු ලැබේ.

අපගේ දෛනික ආහාරය අද අපට දෙන්න
සහ අපගේ නාය අපට සමාව දෙන්න,
අපි අන් අයගේ පව්වලට සමාව දෙන ආකාරයටම
අපට පරීක්ෂාවට ගෙන නොයන්න
නමුත් නපුරෙන් අපව ගලවාගන්න.

svargayē væḍa siṭina apagē piyāṇeni,
obagē nāmaya śuddha vēvā,
obagē rājyaya pæmiṇēvā,
obagē kæmætta svargayehi men poḷovehida karanu læbē.

apagē dainika āhāraya ada apaṭa denna
saha apagē ṇaya apaṭa samāva denna,
apī an ayagē pavvalaṭa samāva dena ākārayaṭama
apava parīkṣāvaṭa gena noyanna
namut napuren apava galavāganna.

Na mijn laatste “Moi” in het hospice had ik gearzeld me om te draaien. Kon ik een stervende broer...?

“Moi” had Leo – de leeuw van De Peel – gezegd. “Moi.” Leo had me indringend aangekeken met een vleug ironie. “En heur ie nog wel iens wat van Singh Singh?” De leeuw, mijn leeuw van Kalmunai.

Zonder wat te zeggen, zonder handdruk, zonder aanraking, zonder omarming had ik het pand verlaten. Het water lös in mien ogen.

Ik zag Bennie aankomen. Een laatste streling van de merrie. Het paard hinnikte toen ik wegliep naar de overkant van het Dommerskanaal. Ik liep naar Pension Veltrop dat niet langer mijn thuis leek.

Bennie zat onder de parasol aan een witbier (*Erdinger Weizen*) en vroeg of ik ook een biertje wilde. Hij wachtte mijn antwoord niet af. Hij liep naar binnen. Ik zette de plastic tas met de slagroomsput – KOM THOES BIE OES – naast de bank. De tas scheurde. De spuit en tientallen lachgaspatronen vielen op het terras. Gebruikt, zag ik. Allemaal gebruikt.

Zo goed en kwaad, vooral kwaad, als het lukte stopte ik de patronen in de plastic zak terug. Ik knoopte de zak dicht. Gelukkig duurde het lang voor Bennie met mijn Erdinger Weizen kwam.

‘Mal neis,’ zei mijn broer. Hij keek indringend naar de plastic zak – door de knoop was enkel THOES nog zichtbaar –, zweeg, keek mij opnieuw aan en herhaalde: ‘Mal neis. Leo is dood.’ De verzorging had gebeld. Er was een halve vlafip overgebleven. Ze hadden de halve vlafip in de koelkast gezet. De rozenkrans zat onder de slagroom. Verder lijdten was hem bespaard gebleven.

Ik vroeg Bennie niet wat hij met zijn broer had besproken. In mijn hoofd kwam een van de laatste hoofdstukken van *ANYA* voorbij. Stoffel Stoffelmans in het Bargerveen. Ik dacht aan de literaire wet die het verbiedt om alles tot op de bodem uit te zoeken.

‘Proost,’ zei ik.

‘Proost,’ zei Bennie.

De winterkraaien vlogen op. Het leek erop dat de vrouw in het zwart een vrije dag had. Ik zag niemand schuifelen aan de overkant van het Dommerskanaal. Uit het zuidwesten kwam een donderbui dichterbij. Ik telde de seconden na de flits, net als vroeger. Elke seconde telde, net als vroeger.

Stoffel Stoffelmans

Bij leven kon ik niet spreken. Nu ik dood ben, waarover later meer, claim ik mijn plaats in de geschiedenis. Ik spreek in de taal van de boven mij gestelden, en ik bedoel dat niet enkel als grap om aan te geven dat ik onder de grond lig. Met de vrijwilligers die de begraafplaats op orde houden – *Ordnung Muss Sein* – heb ik een goede verstandhouding. De vrijwilligers en de opzichter zijn zwijgzame types; net als ik. Ik voel me thuis, hier op de dodenakker in Weiteveen. Voor het eerst voel ik me thuis. *Hij is eindelijk thuisgekomen* zou goed op de rouwkaart passen of in de advertentie van *De Emmer Courant*. Het bericht over mijn dood heeft nooit in een advertentie gestaan. Niemand heeft een rouwkaart voor mij gemaakt. Ik stond in de krant naast een advertentie voor lingerie, ondergoed, en naast een *Bekanntmachung*. Ik was zelf de *Bekanntmachung*. Dood, vermist. Ik weet het niet meer. Stoffel Stoffelmans dood in het veen. Vermist, *zurück in die Heimat. Verdammt noch mal!*

Meine Heimat. Meine Heimat. Ach was soll das? Mijn grootvader, ook een Stoffel, mijn vader, ook een Stoffel. Katholieke boerengeneraties uit Münsterland. Bismarck, dan weet u het wel. Mijn voorouders kwamen van ver, van over de grup. Mijn voorouders wilden niet tegen de Fransen vechten, tegen niemand. Mijn vader woonde in Barger-Compasuum. De Eerste Wereldoorlog, hij wilde niet meedoen met de *Strapatzen* van politici. Ons nieuwe vaderland bleef neutraal. We werden met de nek aangekeken. Onze Duitse nekken. *Was sich liebt das neckt sich*, juist niet. *Unsere Deutsche Nacken*.

Ik was twintig. Ik trok naar Dedemsvaart. Bij Balkbrug trof ik Trui Wellink. We waren beiden op zoek. Achterna waren we niet op zoek naar elkaar. Ongericht als dieren, niet als beesten, als dieren zochten we een ander dier om mee te paren. We trouwden in Weiteveen; halverwege Balkbrug en Barger-Compasuum. Turfgraven in het Amsterdamseveld. Griendtsveen. Steken,

opleggen, kruien, kiepwagentjes op het smalspoor. Min werk. Ik stroopte wild. Ik schoot. Ik zette stroppen. In het veld heb ik mijn talenten ontwikkeld. Niemand had mij in de reken. Niemand. Ik was op mezelf, en op Trui.

Trui kreeg dode kinderen, het ene dode poppie na het andere. Opnieuw, na, ik weet niet hoeveel, kwam Anna. Anna bleef in leven. Mooi. Ik raakte mijn onrust niet kwijt. Hoe lang? Hoe lang? dacht ik. Hoe lang blijft ze in leven? En krijg ik nog een zoon?

Ik kreeg een dood poppie, een zoon. Ik dronk niet langer. Ik rookte. Iedere turfgraver rookte. Ik rookte en ik stroopte.

Ik nam Trui met geweld. Ze verzette zich niet. Nooit. Ik verkrachtte mijn Trui. Anna kwam er over toe. Ik was buiten zinnen. Ik had geen zinnen meer. Ik had enkel mijn pik. Ik hoefde mijn pik niet achterna te lopen. Mijn stijve wees mij de weg. Ik zei Anna dat ze moest bijven. *Anna seh mal an wie ich deine Mutti ficke*. Ik neukte een warm levend lijk. Trui. Ik neukte een lichaam. Liefde; ik kende het niet.

Het was niet mijn schuld dat de Duitsers binnenvielen. Ik had niet om *Krieg* gevraagd. Een zoon wilde ik. Ik kreeg geen zoon. Ik kreeg klappen. Die keer met Anna aan het voeteneind en de Duitse herder naast het bed was de laatste keer, *die letzte Mal* dat ik... Trui wilde me niet meer. Ik rijg je aan het mes, zei Trui, ik vermoord je als je me nog eenmaal aanraakt. Ik raakte Trui niet meer aan. Van Anna bleef ik af. Ik heb haar nooit aangeraakt. Anna. *Nie*. Wat de koster over mij vertelt zijn leugens. *Lüge*. Mijn hele bestaan hangt aan elkaar van leugens, niet enkel mijn eigen leugens.

Zonder de oorlog was er niets met mij aan de hand geweest. De oorlog is niet mijn schuld. De pastoor zei dat ik me moest gedragen. Ik zei hem: "Ik moet niks."

Trui waste mijn uniform, mijn ondergoed. Anna streek mijn broek. Anna poetste mijn laarzen. Ik leek een officier. Ik kreeg een geweer. Ik kreeg vergunning om te doden. Ik had nergens om gevraagd. Tussen Trui en mij lag de dubbelloops. Mijn ene hand aan de haan, de andere.... Ik liet me niet kennen. In bed liet ik me niet kennen. *Verdammt noch Mal*.

Op zondag stond ik achter in de kerk, onder de toren. Anna wilde niet naast me knielen. Ze wilde niet naast me staan. Ik stond achterin, onder de toren. Eerst in mijn zondagse kleren, later in mijn zwart uniform. Ik luisterde naar de pastoor. Ik was het met hem eens. Liefde, en de grootste van de drie; de liefde. Ik geloofde in Hitler. Ik hoopte op een beter leven. De pastoor vroeg me om weg te blijven. Hij zei het zonder omhaal. *'Bid ie maor buten.'*

Ik zei: 'Pas op kerel.'

Ik bleef weg uit de Heilige Mis. Diezelfde avond had ik mijn eerste onderduikers te pakken. De zaterdag daarop biechtte ik. Ik vroeg vergiffenis. Ik kreeg geen zegen, geen absolutie, geen penitentie, geen vergiffenis. Nou heb ik je, dacht ik. Nou heb ik je. Ik had niets verkeerd gedaan.

Na de eerste vangst kwam de tweede en na de tweede de derde. Het volk vreesde me. Ieder bleef uit mijn buurt. Trui bleef. Anna bleef. Om mijn trouw aan de Führer te bewijzen vroeg de *Ortskommandant* me om mijn hond dood te schieten. Ik nam Hektor mee in het veen. Bij de grenspaal, die geen grenspaal meer was, schoot ik Hektor in de nek. Een hond. Aan de Kamerlingswieke kende ik een adres. Ik kocht een jonge hond, een herder. Ik noemde de hond Siegfried. Overwinning op de vrede. De boer wilde geen geld voor de hond.

'Pas op kerel,' zei ik. Ik betaalde het dubbele. Te vaak had ik het verkeerde gedaan. Ik zag geen weg terug. Blind was ik.

In Wesuwe leerde ik Gertrude kennen. Haar Heinrich was aan het Ostfront. Elke maand ging ik naar Gertrude. Niemand die me miste, in het veen. Ik melkte koeien. Ik haalde hooi binnen. Ik sloeg rikkepalen. Met de *Nachbarn* dronk ik *Bier und Schnapps*. Ieder was de oorlog zat. We zeiden niets. We spraken nergens over. Wie niets weet kan niets verder vertellen.

Op het Amsterdamseveld deed ik wat ik moest doen. Ik liep patrouille met mijn nieuwe hond. Siegfried. De hond deed wat een hond moest doen. Als ik 's nachts op pad wou zei Trui dat ze me in bed wilde. Als ik diep in de nacht terugkwam sliep ik in

haar bed, mijn bed. Ze wilde me niet als ik terugkwam van mijn *Pflicht*. De dubbelloops tussen ons. *Immer*. Ik had Gertrude in Wesuwe. Warme vrouw.

Zes pond. Mijn zoon in Wesuwe woog *sechs Pfund*. Het jongetje heette Heinrich. Ik bleef zes weken in Wesuwe.

Aan het Dommerskanaal zaten onderduikers in het veen. Joden. *'Ik gao hen het Dommerskanaol'*, zei ik tegen Trui. *'Vannacht.'* Anna maakte geitenmelk warm op de kachel. *Een goeie jager gef de prooi een kaans.*

Gien jeude te vinden. De Duitse soldaten leek het niets uit te maken. Ze deden hun plicht. Alsof de oorlog hen niet aanging. Anderdaags ging ik naar Wesuwe, naar Gertrude. Naar Heinrich. Hij leefde. *Süsse Bursche*. Ik wilde nog een zoon. Gertrude liet me geworden. Haar Heinrich stuurde brieven van het Ostfront. Hij had *Heimweh*. Ik had *Fernweh*. Ik wist niet aan welke kant van de grup mijn *Heimat* was.

De vijand, die net zo goed vriend kon zijn, landde in Normandië. Vanaf het eerste bericht wist ik dat we zouden verliezen. Stalin in het Oosten, Amerikanen, Polen, Fransen, Afrikanen, Arabieren, uit het zuiden en het westen.

'An de Noordersloot wordt een zwien slacht,' zei ik. *'Ik gao der op aof.'*

Trui kookte bloedworst. Anna zat uut het raam te kieken. Ze was me liever kwiet. Mien kind.

Die nacht schoot ik in het veen achter de Noordersloot tweemaal in de lucht. *Om mij hen was nargens een zwien te vinden.*

Gertrude zei: *'Ich trage dein Kind unter meinem Herzen.'* *Ik gaf de motte en de biggen bietenbraggel. Ik gaf de koeien heui. Ik smokte Gertrude op de mond. Veur ik over de grup gung leut ze me binnen.*

In Weiteveen stond snert op de kachel. Spek, snert, soepenbrij. De vijand was in Brabant.

'Broer,' zei Anna. *'Broer hef mij hen huus bracht.'*

Anna was in Klazienaveen bij Van Dijk wezen dansen. In *Sperrzeit* had hij haar naar huis gebracht. Lopend naar Weiteveen.

Trui scheinpte een bord vol snert, spek. Roggestoet. Ik keek naar de jongkerel. Ik keek naar Anna.

Anna was een vrouw. Ik zag het. Ze had mannen leren kennen. *Anna was een vrouw worden.*

Ik wus wat Broer Vrolijk doen kwam. Ik was niet gek. Elkenien in de buurt kende ik. Elkenien. Ik kende alle onderdukers, alle piloten, alle zwiennen.

Ik ging naar Wesuwe. Ik ging naar Gertrude. Ze zei dat heur Heinrich onderweegs was. Hij kwam van het front terug. Gertrude hield de handen op haar buik. Ik zou mijn tweede kind niet zien. Mijn tweede kind bij Gertrude, en ook mijn eerste kind, mijn Heinrich, kreeg een andere *Vati*. Gertrude zei het niet, maar ik wist dat ik niet weer hoefde te komen. Voor ik over de grup ging liet ze me bij haar binnen. Geloof, hoop en liefde; geen van die drie.

In de biechtstoel zette ik mien dubbelloops in de hoek. Knikt. Ik knielde. Alles was duuster. Alles was zwart. Ik was in uniform. Ik zee wat ik vertellen wol.

‘Goed en kwaod,’ zee de pastoor. ‘Goed en kwaod is een zaak van Onzelveheer. Goed en kwaod is een zaak allent van belang veur levenden.’

‘En vergiffenis?’ vreug ik.

‘In de dood is vergiffenis overbodig,’ zee de pastoor. ‘In de dood valt onderscheid vot tussen goed en kwaod.’

‘En vergiffenis,’ vreug ik vanneis.

Ik heurde paternoster van achter het gaas dat mij van de pastoor scheidde. Bijkaans hef de pastoor mij vergiffenis geven; in de Naam van de Vader. Ik weet het niet. Bijkaans hef de pastoor mij zunder vergiffenis – in de Naam van de Vader – laoten gaon. Ik weet het niet.

Anna vertelde dat ze een kind verwachtte. Ze zei niet hoe het kind zou heten. Ik weet niet of ik haar gefeliciteerd heb. Ik denk dat

ik niets heb gezegd. Anna vroeg of ik met Broer wilde jagen; in het Bargerveen. Ik weet wat Anna vroeg. Ik hoefde niet over een antwoord na te denken. Het was de week voor pasen.

We liepen zwiingend achter elkaar. Ik kende de weg. Ik was vertrouwd in het Bargerveen. Grote delen waren afgegraven. De Maatschappij Klazienaveen maakte het land aan. Griendtsveen haalde bolster en turf weg. Een klein stuk, het slechtste stuk van het hoogveen, was nog over. Hobbelig hoogveen. Drassig. Hier en daar een berk. Sphagnum, ronde zonedauw, een enkele pitrus, heide.

De lucht was grauw *in het begun*. Gedurig werd de lucht helder; *asof ik de hemel zien kun*. In de verte lag mijn andere *Heimat*. Over de grup woonde Gertrude met *heur Heinrich und mein Heinrich*, en misschien nog een jongetje. Of een *Mädel*, Hilde. *Heinrich vom Ostfront*. Een mens wordt geen beter mens van oorlog. Oostenwind liet grassen ritselen. Boven me klapeksters, zwaluwen, een leeuwerik misschien. Ik ken alle vogels bij naam. Gieteling, swalvies. Laag over het veen een grote bonte specht met een zwarte pet. *Hè, hè, hè*. Ik wist wat zijn roep betekende.

Ik voelde me licht, gewichtloos bijna. Ik wist mijn bestemming. Geen moment twijfelde ik aan mijn plek van bestemming. De dubbelloops geknikt op mijn rug. Achter me, ik hoorde zijn stappen op het veen, mijn schoonzoon. De vader van mijn toekomstig kleinkind. Broer Vrolijk. *Bruder Fröhlich*. Ik had met hem te doen.

Ik kiek naor de zun.

'Het is schofttied,' zeg ik. Ik knik naor een bentepol. Ik haal het geweer van de scholder.

'Een uur,' zegt Broer. 'Ien uur.' Hij kijkt naar de zon boven Weiteveen.

Ik haal boekweitenspekpannekoeken uit de buuts. Ik rek hum de kraant met de pankoeken.

'Wuj wat van mij annemen?' zeg ik. Ik zie hoe mien schoonzeun, de va van mien kleinkind dat nog niet geboren is, de wenkbrauwen optrekt. Hij zweg. Ik knik de kop een beetie naor beneden. Ik laot mij op een aander bentepol zakken.

De jongen kek omhoog. Een leeuwerik bijkaans. Lancasters in formatie. Ik tel ze niet. Genogt. Ze vliegt overdag. Het ende is in zicht.

Ik rek hum een tweede pankoek.

'Goed en kwaod,' zeg ik. 'De dood maakt gien verschil maank goed en kwaod.' Zolange as ik hum kenne, zo vake as hij bij oens over de vloere komp, he'k nog nooit zoveul woorden achter mekaar tegen hum zegd. As e de mond leeg eten hef rek ik hum mien geweer. Hij legt het geweer over de bovenbienen.

'Hier,' zeg ik. Ik rek een derde pankoek.

Vanneis komt Lancasters overvliegen, van west naor oost.

'Berlin, Hamburg, Bremen,' zeg ik. Ik strek mien linkerarm en wies naor de bommenwarpers. Met een stuk pankoek tussen doem en wiesvinger van de rechterhand haal ik de trekker over van mien Flak Flak. Vergees. De oorlog heb ik jaoren leden verleuren.

'Ik heb een Heinrich,' zeg ik. 'Daor.' Ik drei mien kop naor de grup. 'Ik heb een zeun in Wesuwe. Een Duutse Bursche.' Ik wacht. Ik zie wenkbrauwen bewegen boven grote ogen in een blik gezicht. Broer stopt met kauwen. Zien lippen kniept tot een smal mondtie.

'Gieniend huuft dat weten,' zeg ik, 'gieniend wordt beter van die kennis. Auch Heinrich nicht.'

Broer knikt asof e zeggen wul: Ik heb niks zien, niks heurd.

Ik laot mij achterover zakken en lig met de ruggen op de heide. De zun schient mij op mien gezicht. Ik legge mien handen onder mien kop.

'Heb ie wel iens met een geweer scheuten?' vraog ik.

Broer hef nog nooit met een geweer scheuten, ok niet met een dubbelloops.

'Wees verdacht op de terugslag,' zeg ik. 'E kriegt een flinke klap tegen de scholder. De kolf stief tegen joen scholder drukken. Aj dat niet doet kan de kolf joe tegen de kop slaon.'

We staot met de ruggen naor mekaar. We pist in de heide.

Ik pak het geweer. Ik druk twee patronen in het geweer. Ik klap het geweer dichte.

'Aj de trekker overhaalt, schiet ie,' zeg ik. Ik geef mien schoonzeun het geweer. Ik loop veur hum an naor het oosten. Wiederop is een aolde grensstien met een P derop.

'Nog een eindtie,' zeg ik. 'We bint zowat waar we weden mut.'

De zun stiet boven de Noordersloot. In de verte is de kerktoren van Erica te zien. Allent aj weten waar ie kieken mut.

Ik drei me umme. Achter mij de zonne. Achter mij een veenput. Veur mij op vief meter stiet Broer; mien schoonzeun, de vrijer van mien dochter, van Anna.

'Ik weet waaromme ie hier bint,' zeg ik. Ik wachtte. Broer stiet met het geweer in de haanden. De loop naor de grond richt.

Hè, hè, schrouwt de zwarte pette.

'Ik weet waaromme ik hier bin,' zeg ik. Broer tilt het geweer een eindtie omhoog. Ik beweeg mien kop in knikkies naor achter.

'Wij, wij, wij bint hier veur hetzölfde,' zeg ik.

Anya p. 510-515.

26. Metafysica

‘Een metafysische ervaring,’ zegt Joseph. ‘Een andere treffende benaming schiet me niet te binnen. Een opmerkelijke toevalligheid. Een niet-toevallige toevalligheid. Een toevallige opmerkelijkheid.’

‘Een wonder,’ zegt Eyoum, ‘al dan niet van roomse, goddelijke of kosmische oorsprong. Waar ontdek je een wonder? Ik lees enkel dat Floriske haar verhaal, haar terugblik op het leven van Leo begint met een telefoongesprek. Ze telefoneert, na een radiostilte van veertig jaar, met haar broer. Niets bijzonders.’

‘Onze Floriske aarzelt over de taal die ze zal spreken; Drents, Hollands en Engels komen tevoorschijn,’ zegt Joseph. ‘En uit het niets verschijnt Frans, als associatie. *La nausée* klinkt als een homofoon van *Long no see*, *La nausée*, als opstap naar *Walging*, het eerste boek van Jean-Paul Sartre,’ Joseph aarzelt. ‘Het wonder dat ik ervaar: Floriske weet waar *Walging* over gaat. Het leven van haar broer Leo en de inhoud van *Walging* komen overeen, lopen parallel. Sartre noemt via Antoine Roquentin, de hoofdpersoon in zijn roman, het leven bizar. Roquentin walgt van de bizarheid van het ZIJN. Wie niet vertrouwd is met de mores van leven in Zuidoost-Drenthe kan de gebeurtenissen rond de dood van Leo gemakkelijk bizar noemen. Allereerst het volkomen gebrek aan communicatie. Leo ligt op het sterfbed. Niets in de gesprekken verwijst naar zijn aanstaande dood. – Dat tussen de regels Goede Vrijdag met J.C. aan het kruis verschijnt zal velen ontgaan. – Wat zich aandient zijn banaliteiten uit het verleden, plat gedrag en platte grappen, niet over sacramenten, maar over excrementen. Niemand draait om de hete brij – wat is de balans van je leven? – heen; er is geen hete brij om in te roeren. Het leven van Leo is niet meer dan een geluidloze scheet in het heelal, met als motto: harden die klinken en zachten die stinken. De ene broer – Bennie – doodt de andere broer – Leo – met de hulp van lachgas. Geheel in de Bijbelse traditie van Kain en Abel, op N₂O na, en, wat opmerkelijker is, de doodslag is in de traditie van het Bargerveen.’

Ik betwijfel of Bennie ooit de roman *Anya* heeft gelezen, toch doodt hij zijn broer; min of meer op verzoek van Leo, al staat dat nergens. Het zou heel bijzonder zijn als de romankarakters uit verschillende boeken elkaar zouden kennen. Enkel in de Zuidoost-Drentse pastiche van *De avonden*• kom ik een vergelijkbare uitstap tegen, waar de romankarakters op een literaire avond in café De Amer met de schrijver in discussie gaan.’

‘In het hele leven,’ zegt Eyoum, ‘in ieders leven zijn parallellen te vinden met elk willekeurig boek. Zij het in een driestuverroman, een doktersroman, een kasteelroman, een tandartsroman,• een misdaad-, een horrorroman, een scheikundeboek met PERIODENSYSTEM DER ELEMENTE, of in een encyclopedie. Niet iedereen wentelt zich, als jij, als een geroosterd speenvarken in de literaire hoger honing• modder, of zwelgt in epifane ootmoedige gelukzaligheid. Voor nogal wat mensen voert walging over hun bestaan de boventoon nog voor ze aan het spit zijn geregen. Net als Roquentin overwegen ze zelfdoding, maar zien er vanaf omdat het zinloos is en niets oplost. Soms overheerst walging ook voor jou, vooral als je aan je kinderjaren denkt. Het existentialisme in Zuidoost-Drenthe ten voeten uit.’

Een filosofie die is gebaseerd op de overtuiging dat het menselijk bestaan onverklaarbaar is. Existentialisme hecht vooral belang aan de bijzonderheid en de isolatie van het individu in een vijandige en onverschillige wereld, aan keuzevrijheid en aan verantwoordelijkheid voor eigen handelingen.

Het existentialisme is een brede stroming in de filosofie en de kunst uit de 19e en vooral 20e eeuw. De hoofdvraag is: Wat betekent het voor mij om mens te zijn? Het gaat existentialisten niet om kennis over de mens in algemene zin, maar om de individuele ervaring van het eigen bestaan.

Het existentialisme is een 20e-eeuwse filosofische en literaire stroming die individuele vrijheid, verantwoordelijkheid en

subjectiviteit vooropstelt. Het existentialisme beschouwt iedere persoon als een uniek wezen, verantwoordelijk voor eigen daden en eigen lot.

‘Raak je de weg al kwijt door mijn palaver? Ik hoop het.’ Eyoum aait Joseph over zijn bolle hoofd. ‘Je bent een uitgesproken voorbeeld van bizarheid en van de zin van het leven.’

Joseph peinst. Hij is blijven steken bij epifane ootmoedigheid. Hij kent de woorden, de betekenis is hem ontgaan. •

‘Nee, ik raak de weg niet kwijt. Het doolhof ligt achter me.’ zegt Joseph. Hij kon het spreken niet laten. ‘De strekking van het existentialisme: het leven heeft geen doel.’

‘En dat existentialisme ontroerde je in het verhaal van Floriske. Je las en leefde tussen de regels,’ zegt Eyoum. Ze ziet de blik in de ogen van Joseph.

‘Nee,’ zegt Joseph. ‘Existentialisme is te groot voor me. Het is een containerbegrip. Het is een speelwoord voor academici; net echt. Het schijnbaar echte van het begrip gaat ten onder in tientallen definities met evenzovele vage omschrijvingen. Ik was juist tot tranen toe bewogen,’ vervolgt Joseph, ‘door de harmonie, de natuurlijke loop der dingen, door de logische en vanzelfsprekende opeenvolging van gedachten en gebeurtenissen; alles paste, ook de hilarische broedermoord. Maar ik was vooral geraakt door de klankovereenkomst, door de opmerkelijke homofonie van *Long no see* en *La nausée*.’

‘Walging past, met ontroering, dankzij je ontwikkeling en je intellect beter dan een natte Poepenveenscheet in jouw illusoir universum.’ Eyoum weet wat ze moet zeggen.

Antoine Roquentin, een eenzame intellectueel, woont tijdens de jaren 30 in “Bouville”, een denkbeeldige stad in Frankrijk die aan Le Havre doet denken. Hij heeft er zich teruggetrokken nadat hij veel heeft gereisd en hierdoor erg moedeloos geworden is. Hij is een boek aan het schrijven ter nagedachtenis van markies de Rollebon, een diplomaat uit de achttiende eeuw. Op een dag raapt Roquentin een kei op aan het strand. Hij merkt dat de dingen veranderd zijn, of

dat zijn gewaarwording ervan veranderd is. Hij bestudeert een wortel, maar kan niet zeggen wat het is. De normaalste dingen lijken hun eigen leven te leiden. Als hij een blad papier opraapt, voelt het niet levenloos aan. Het lijkt alsof hij aangeraakt wordt, alsof het blad in een levend dier veranderd is. De dode wereld van de dingen geeft hem een gevoel van zoete misselijkheid.

Op een zekere middag, nadat hij zich langdurig in de spiegel van zijn hotelkamer heeft bekeken, verliest hij elke zelfherkenning. Hij herkent zichzelf niet meer. Als hij zich opnieuw misselijk voelt worden, vlucht hij naar het café, de enige plek met een sfeer die een uitweg biedt voor zijn agressie. De luidruchtige muziek en sfeer lijken hem te beschermen. Hij voelt zich erg ontgoocheld en vraagt zich zelfs af of hij niet gek wordt. Elke belevenis baadt in een sfeer van illusie.

Wikipedia over Walging.

‘Ik vermoed,’ zegt Eyoum, ‘dat er meer ontroerende parallellen zijn tussen *Walging* en *Chicken Curry Madras*. Beide werken hebben een dagboekstructuur met varianten. De diverse personages vloeien in elkaar over tot ze ononderscheidbaar zijn.’

‘Klopt,’ zeg Joseph. ‘Ik verwacht dat Siep Scheuper daar te zijner tijd zijn licht over zal laten schijnen.’ Joseph wacht. Hij kijkt naar buiten. De Drentse krent is door de recente storm de helft van het nog groene blad kwijtgeraakt. Er zijn andere bijzakelijke opmerkelijkheden waarover hij zijn licht wil laten schijnen.

‘Interessant en strelend,’ zegt hij na enige tijd en na twee koppen zwarte koffie met melk, ‘vind ik de aandacht van Floriske voor mijn boek *Leven na de dood*. Niet dat ik dat boek een jeugdzonde wil noemen, mijn eeuwige jeugd was al voorbij toen ik de *lotgevallen van het lijk*• beschreef, maar door veranderende inzichten rond de dood.’

‘Je las *European Review of Books*,’ zegt Eyoum, ‘Philippe Huneman schreef *The inborn germ, Philosophical death is not biological death*. Vertel.’• *ERB*, Vol. 3. p. 68-79.

‘Er is geen goede definitie van dood,’ zegt Joseph. ‘De afwezigheid van leven, voldoet niet. Dan is de vraag wat *leven* is. Wie wil kan zeggen dat Leo in het hospice al dood is en pas na het aanzegtelefoontje uit Weiteveen aan het Dommerskanaal begint te leven in de gedachten van Bennie en Floriske.’ Joseph wacht. Eyoum zwijgt.

‘In mijn kindertijd hield een arts of lijkschouwer een koude spiegel voor de mond van de dode,’ zegt Joseph. ‘Als de spiegel niet besloeg, geen condens, dan was het leven inderdaad geweken. Immers de ademhaling was gestaakt. Dood: geen hartslag en geen ademhaling. Dat bleek onvoldoende. Patiënten aan een hart-longmachine, tijdens een hartoperatie, zijn volgens deze definitie dood. De ‘oplossing’ om deze dood te omzeilen was hersendood. Maar patiënten met hersendood kunnen wel een kloppend hart hebben en doorgaan met ademen. In coma betekent niet altijd; dood. Weer andere opvattingen gaan uit van een dode hersenstam. Het verrassende is dat – zoals in Amerika voorkomt tussen diverse staten met verschillende wetgeving – een mens onder de ene regel dood is en onder de andere nog in leven.’

‘Kwantummechanica, kwantumsterven: dood en levend tegelijkertijd, tot je gaat kijken; dan weet je het wel.’

‘Of niet,’ zegt Joseph. ‘En,’ gaat hij verder, ‘uit barnsteen, gestolde hars van naaldbomen, met ingesloten insecten, schimmels en bacteriën, en uit permafrost kunnen micro-organismen van miljoenen jaren oud weer tot leven komen. Was dat een winterslaap, of waren deze organismen dood?’

‘Zurück zu den Sachen selbst,’ zegt Eyoum. ‘Is Leo dood na de plastic zak met lachgas over zijn hoofd? Is broer Piet dood door verhangen in Zuid-Afrika? De vader en moeder van Floriske, zijn die dood? Ze leven allemaal, korter of langer in *Chicken Curry Madras*. Na hun dood leven ze opnieuw voor de lezer die het boek herleest. Zijn ze dood of leven ze?’

‘En de schrijver?’ vraagt Joseph.

‘The heart of the matter,’ lacht Eyoum. ‘Des Pudels Kern.’

27. Opticien en audicien

‘Was je verrast,’ vraagt Eyoum, ‘was je verrast te horen en te zien dat je blik op de wereld in de loop van de jaren vernauwing heeft ondergaan?’

Joseph heeft na signalen van diverse kanten, maar vooral vanuit zijn eigen waarneming de stap naar opticien en audicien gezet. Althans, hij gelooft graag dat elk besluit zijn eigen besluit is. Wie wil dat Joseph iets doet – voor een ander of voor zichzelf – heeft de meeste kans van slagen als een ander Joseph het idee geeft dat de actie zijn eigen initiatief was. De held van onze tijd• verschilt daarin niet van andere helden.

‘Dankzij de kanker die nog niet is begonnen,’ zegt Joseph, ‘hebben mijn emoties, mijn gehoor en mijn zicht een wake-up call gehad. Er was iets aan de hand.’

‘Ouderdom, aftakeling,’ zegt Eyoum. ‘Het laatste stuk. Het slotakkoord dat je niet meer kon horen. Enkel de trompetstoot van de Leonore-ouverture.’•

‘Er was iets aan de hand. Ik liep tegen beperkingen aan. Wat mijn gehoor aanging was ermee te leven. Ik sprak weinig mensen,’ zegt Joseph.

‘Juist daardoor,’ zegt Eyoum. ‘Luisteren is niet je sterke kant, vooral niet als je prietpraat vermoedt. Je bent blij dat je niet alle huis-tuin-en-keukenpraat meekrijgt.’

‘Sommige medeklinkers ben ik kwijtgeraakt, net als hoge tonen.’

‘Zangvogels zingen niet voor jou,’ zegt Eyoum. ‘Je wist niet wat je miste.’

‘Ze happen naar lucht. Ik zag dat wel.’

‘De bel...’ Eyoum wrijft met zout. ‘Je hoorde klepel, de bel...’

‘Genoeg. Ik weet wat er speelt. Mijn gemis ligt grotendeels buiten het auditieve en visuele spectrum. Horen en zien zijn slechts hulpmiddelen voor iets groters.’

‘Het zicht.’ Eyoum negeert het zijspoor naar filosofie over existentialisme. Ze weet dat Jean-Paul Sartre en *La Nausée* in de wachtkamer geduldig wachten op diepgaande gesprekken over zinloze zaken; over ZIJN en NIETS.•

“Cyclofosfamide liet me dubbel zien, en niet een beetje ook. Ik zweefde tussen twee werelden, parallelle universa.’

‘Dat was je niet vreemd, nergens bijhoren is je al je hele bestaan vertrouwd,’ zegt Eyoum. ‘Je gevoel dat je enkel wordt gedoogd raak je niet weer kwijt; vrees ik.’

‘Bij de opticien is mijn dolerij wetenschappelijk en empirisch vastgesteld. Dat geeft me houvast. Zodra het beest een naam heeft is de angst om het hoofd in de bek van het beest te leggen gelijk een stuk kleiner. Het onbekende maakt bang. Het bekende kun je omarmen en begroeten; welkom Waldenström.’ Joseph spreekt snel verder voor Eyoum kan zeggen dat omarmen en begroeten niet zijn forte zijn. Hij zegt: ‘Ik kende cilinders en prisma’s in de optica, maar ik wist niet wat die geometrische figuren in een bril betekenden. Nu wel.’

‘Vertel.’

‘Als ik langer had nagedacht had ik de oorzaak van mijn beperkt zicht zelf ontdekt. Ik dacht te snel. Goed nadenken is vooral vertragen. Dat lukt me niet zo goed.’ Joseph keert terug naar de schapen. • ‘Een cilinder is een buis. Het netvlies van mijn ogen is niet bolrond, maar in diverse richtingen licht golvend. Het oppervlak lijkt een beetje op de binnenkant van een buis, rond, en een beetje cilindervormig. Licht dat door de ooglenzen valt vindt geen bolvormig projectiescherm. De afwijkingen zorgen voor een onscherp beeld. Beide ogen hebben verschillende cilinders en ze werken niet goed samen. Eigenlijk kijk ik een beetje scheel, ik kijk met scheve ogen naar de wereld, al is dat aan de buitenkant niet te zien.

Daarnaast zijn de beelden van het linker- en rechteroog verticaal en ook horizontaal verschoven ten opzichte van elkaar. De oogspieren zijn niet langer krachtig genoeg voor correcties. In mijn hersenen ontstaat een compromisbeeld. Ik zie niet wat er is. Ik zie wat mijn hoofd me voorschotelt. Prisma’s corrigeren die verschuiving. Met lenzen en prisma’s kregen de hersenen te zien hoe het werkelijk is.’

‘Je metafysische ervaring. Je wonder.’

‘Ik zag wat ik nog nooit had gezien. Kleur, diepte, scherpte, helderheid, verzadiging, contrast,’ zegt Joseph.

‘Plotseling zit je aan alle knoppen van je fotobewerkingsprogramma,’ zegt Eyoum.

‘Zo is het.’

‘Je zag nu in het echt wat je geestesooeg je al je hele leven heeft voorgehouden. Het *gezicht*, de Bijbelse openbaringen van de Winterkraaien. Je zag het heden.’

28. Cognitieve standaardtoestand

‘Je loopt regelmatig zonder rollator als permanent gezelschap,’ zegt Eyoum. ‘Wat is er met je gebeurd?’

‘Je vraagt naar de bekende weg, naar de fluïde waarheid en naar het onbestemde leven,’ antwoordt Joseph. ‘Ondanks je voor- en nakennis – je bent immers bekend met mijn intieme gedachten – probeer ik je te schetsen wat zich aan mijn geest en mijn lichaam heeft voltrokken; al is het om mezelf te verhelderen.’

‘Wat zich aan jou heeft geopenbaard, of bedoel je dat niet?’ Eyoum schudt op voorhand haar ragebol.

‘Ik las over existentialisme, over het ZIJN en over fenomenologie, over de leer van de verschijnselen,’ zegt Joseph. ‘Het ik, en de geest, het bewustzijn hoeven niet samen te vallen. De geest is iets groters en iets veelomvattender dan het ik. De geest, het bewustzijn is groter dan wat ik als ik beschouw.’

‘Theoretisch taalspel van filosofen,’ zegt Eyoum. ‘Ik weet niet of ik daarin mee kan gaan. Mijn ik begrijpt je uitweiding niet helemaal. Mijn uitgestrekte geest begrijpt dat misschien wel, maar hoe kom ik dat te weten? Wat mij betreft: zurück zu den Sachen selbst.’

‘Grappig,’ zegt Joseph, ‘die uitspraak ligt aan de basis van de fenomenologie van E. Husserl (1859-1938). Je kent het ook als:...’

‘Revenons à nos moutons,’ vult Eyoum aan. ‘Terug naar de kudde. Vertel over je gesprek met de medisch psycholoog.’

‘Ik had een afspraak met de psycholoog om over mijn herstel te praten, over mijn geestelijk welbevinden, over de woelingen in mijn hoofd en over de inmiddels onverwacht binnengegleden rust. In de bus – ik reisde met de bus, voor het eerst sinds, je weet hoe lang – reciteerde ik:

Herstel

So skraps is ek toegerus vir die daaglikse lewe,
vol aarseling, verbasing en met een argaische grief,
dat ek aan niemand, nie eens my vertrouwde lief,
‘n hawe kan bied met geborgenheid stewig omgewe.

So aantasbaar bedag op die gisting van blinde geweld
bedolwe in stellings wat weterige stemme beweer
of klokhelder weerlê, dat elk liefs ‘n moment wil noteer
aan weldaad gewy en derhalwe die volgende meld:

dat ek siek was, geleidelik weer beter gewor het, dat ek
toe die asbleek plafon om half-sewe afskif uit die nag
in my bors iets voel kriel het soos die begin van ‘n lag
en onverwags my spiere met vreugde kon strek.

Elisabeth Eybers, *Teësprak*

‘Korte en indringende samenvatting van al het voorafgaande,’
zegt Eyoum. ‘Wie een gedicht kan lezen heeft geen roman
nodig.’

‘Ik had de bijeenkomst met de psycholoog af willen zeggen.
Gelukkig heb ik dat niet gedaan. Door de traditie, de frequente
bezoeken aan het UMCG, had ik ook lichte heimwee naar de
bijzondere niche van de samenleving. Ik was deelnemer en
toeschouwer tegelijk van de blinden, lammen en melaatsen in
alle kleuren, kleding en maten.’

‘Kledingmaten,’ zegt Eyoum, ‘sorry, dat was een archaisch
grapje uit mijn kindertijd. Zurück zu den Sachen selbst.’

‘Wonderbaarlijk hoe ik tijdens zo’n gedachtewisseling
gemakkelijk in anekdotiek verval. Ik probeer op hoofdlijnen
te praten, naar telkens verval ik in onbetekenende voorvallen.
Ik kom met toevallige herinneringen over gekwettheid of
over domme grappen die me zijn bijgebleven. “Kun je een ei
in je mond steken? Ja? Dan is je mond net zo groot als een
kippenkont.”’•

‘Anekdotes en “grappen” die je een leven lang hebt gecultiveerd en van voedsel hebt voorzien,’ zegt Eyoum. ‘Een toevallige foto uit de verre jaren raakt aan de herinnerde soldaat, terwijl miljoenen andere indrukken onbereikbaar zijn opgeborgen in je geest.’

‘In de geest, niet noodzakelijk in mijn geest,’ zegt Joseph. ‘Miljarden indrukken.’

‘De geest maakt ook deel uit van jouw geest,’ zegt Eyoum. ‘Kun je stoppen met die semantische spelletjes totdat je je hebt verdiept in de bijbehorend filosofische stromingen?’

‘Ik werd geraakt door *cognitieve stijl* als vervanging van *autisme spectrum*; door de psycholoog aangereikt.’

‘Autisme spectrumstijl,’ zegt Eyoum, ‘Jouw tijdelijke kapstok om de standaardtoestand van je gedrag en je leven mee te duiden.’

‘Mijn levensstijl is vooral een *cognitieve* stijl. Ik woon in mijn hoofd, dat wist ik al.’

‘Bij jou moet het altijd ergens over gaan,’ zegt Eyoum, ‘als het maar geen prietpraat is.’

‘Ik moest dat blijkbaar van een deskundige derde persoon horen; en dat in herhaling, voor ik me dat eigen kon maken.’

‘Eigen maken,’ zegt Eyoum, ‘betekent ook dat je die eigenschap omarmt en los maakt van het etiket. Je valt in de categorie AUTISME SPECTRUM STANDAARDTOESTAND met een zware hang naar een COGNITIEVE STIJL. Dit gezegd hebbende ga je over tot de orde van de dag.’

‘Het is,’ zegt Joseph, ‘alsof een vis zich plotseling realiseert dat er water bestaat. Achterna stak ik te vaak mijn hoofd boven het maaiveld uit. Ik voelde me onbegrepen.’

‘Genaaid, zeg gerust dat je je genaaid voelde.’ Eyoum glimlacht. Ze houdt haar lippen strak tegen elkaar, alsof ze de banaliteit wil benadrukken.●

‘In der Übertreibung zeigt sich erst die Sache selbst,’● zegt Joseph. ‘Danke für die Erklärung.’

‘Welke andere zaken zijn in een nieuw licht geplaatst?’ vraagt Eyoum. ‘Wat is in de therapieschaduw verdwenen?’

‘J’ai froid,’ zegt Joseph, ‘ik heb het koud; en vele variaties op dat thema. Ik begreep niet dat de vrouw die dat zei met me naar bed wilde. Ik dacht dat ze het koud had, dat zei ze immers. Het is me duidelijker geworden dat beeldspraak, en mijn aanvankelijk onbegrip, me in de weg zat. En zit. Uit het gesprek met de klinisch psycholoog is me, als vervolg, ook helder geworden dat begrip me niet verder had geholpen. Misschien had ik, had mijn lichaam, het bed met de ‘koude’ vrouw gedeeld, maar waarschijnlijk was mijn geest buiten het matras, de bosjes, de heide en buiten de vleselijke gemeenschap gebleven, terwijl mijn opgewonden evenoude zijn weg in haar rimboe baande.

‘Vreselijke gemeenschap in de rimboe? Verstond ik je goed?’ Eyoum gniest. Ze wacht niet op antwoord.

‘Ik ga voor de cognitieve stijl, voor mijn standaardtoestand,’ zegt Joseph. ‘Het geestelijke is mijn badwater. Het lichamelijke komt op de vijfde plaats. Al kan ik niet zeggen wat op twee, drie en vier staat.’

‘Alles wat in het andere licht staat,’ zegt Eyoum. ‘Laat dat andere licht schijnen over wat je omringt.’

‘Ik begreep niet waardoor ik, achterna gezien, kansen en mogelijkheden heb laten lopen. Nu zie ik dat onheldere communicatie de hoofdmoot was. In *Chicken Curry Madras* verwijst Floriske – met dissertaties – naar een aantal van die potentiële partners. De inmiddels gepromoveerden spraken in geheimtaal tot me. “Kom eens koffiedrinken”. Ik kwam voor koffie, destijds met melk en suiker, en ging weer naar mijn studentenkamer. Tot iemand mijn pad kruiste met “Ik wil met je naar bed.” Dat was duidelijke taal. Misschien dronken we koffie na afloop, dat weet ik niet meer.’

‘Maar...’

‘Jaren later zag ik dat ook die uitspraak “Ik wil met je naar bed.” en vergelijkbare ontmoetingen met “Ik heb een mooie kut.” en “Ik heb mooie borsten.” evenzovele zegswijzen waren met een onderliggend verhaal, een verhaal dat misschien is samen te vatten: zie mij! of op z’n Zuidoost-Drents: godvergiemme, kiek iens naor mij, zie mij staon! De gesprekspartners gingen op hun rug liggen, zodat ik ze kon zien staan. Ik zag een naakt

vrouwenlichaam. Ik zag *l'Origine du monde*.• Ik wist niet wat te doen. Ik deed niets. Ik vluchtte.'

'Homo ludens,' zegt Eyoum. 'Je laat een bloedserieuze behoefte aan contact verglijden in een taalspel. Je realiseert je niet, of nauwelijks, de banaliteit van je uitspraken. Banaal in de ogen en oren van anderen; niet voor jezelf.'

'Ik heb geen complimenten gegeven over poes en borsten. Mooi en schoonheid is particulier.'

'Je hebt geen verstand van schoonheid en pracht,' zegt Eyoum, 'als het om beeld en geluid gaat.'

'Taal,' zegt Joseph. 'Taal.'

'Complimenten zijn niet aan je besteed,' zegt Eyoum. 'Je hebt de zolder vol bedankjes.• Wat moet je met bedankjes?'

'Ik voel me ongemakkelijk bij bedankjes; zowel om te geven als om te ontvangen. Als ik iemand bedank, ook als het oprecht (?) is, voelt dat bij mij gekunsteld. Ik heb technisch geleerd om te bedanken.'

'Je meent er niets van,' zegt Eyoum.

'Het gaat niet om menen, het gaat niet om intenties. Het verschijnsel is me wezensvreemd. Ik ben niet ondankbaar; ik heb er nog geen eigen woorden voor.'

'En?'

'Dat gezegd hebbende ga ik mezelf niet in allerlei bochten wringen om de schijn op te houden. Voor veel zaken ben ik dankbaar – daarover misschien een andere keer – maar vraag me niet om die dankbaarheid uit te spreken.'

'Vis bij jou, vis in jouw geesteswater niet naar complimenten.' Eyoum staat op. 'Wil je koffie?'

'Graag. Zwart, met melk.' Joseph maakt een drinkgebaar.

'Volkomen helder,' zegt Eyoum. 'Koffie. Als ik met je naar bed wil, vraag ik je: wil je met me naar bed? Je wilt koffie. Je krijgt koffie. Zwart met melk.'

'We begrijpen elkaar,' zegt Joseph. 'Dat hebben we afgesproken.'• (Bedankt dus niet.)

'Misschien begrijpen we elkaar,' zegt Eyoum. 'Wat ik me afvraag: is er tussen ons iets veranderd door je gesprekken met de psycholoog?'

‘Vast en zeker,’ zegt Joseph, ‘elke dag ben ik een ander. Meestal gaat die verandering geleidelijk. De gesprekken met de psycholoog brengen enige vaart in de metamorfose. Ik laat je niet achter. Ik houd je op de hoogte. Misschien vertel ik niet elk nieuw inzicht de volgende dag. Ik heb zelf tijd nodig om aan mijn nieuwe blik te wennen.’

‘Een nieuwe bril,’ zegt Eyoum.

‘Drie,’ zegt Joseph. ‘Een nieuwe blik van mijn geest, een bril voor veraf en een bril voor dichtbij. Wat wil je nog meer?’

‘Ik heb zwart voor je, met melk,’ zegt Eyoum. ‘Reciteer het gedicht nog eens, wil je?’

Herstel

So skraps is ek toegerus vir die daaglikse lewe,
vol aarseling, verbasing en met een argaische grief,
dat ek aan niemand, nie eens my vertrouwde lief,
‘n hawe kan bied met geborgenheid stewig omgewe.

So aantasbaar bedag op die gisting van blinde geweld
bedolwe in stellings wat weterige stemme beweer
of klokhelder weerlê, dat elk liefs ‘n moment wil noteer
aan weldaad gewy en derhalwe die volgende meld:

dat ek siek was, geleidelik weer beter gewor het, dat ek
toe die asbleek plafon om half-sewe afskif uit die nag
in my bors iets voel kriel het soos die begin van ‘n lag
en onverwags my spiere met vreugde kon strek.

Elisabeth Eybers, *Teësprak*

***

29. Keur&Keur

HET HOF MAKEN: Elkaar serieus het hof maken wordt heimelijk gedaan.

Ouders weten wat er aan de hand is, maar zullen er gewoonlijk niet over praten. Het lijkt er op dat de emoties, die zo zorgvuldig werden onderdrukt, in de puberteit vrij baan krijgen, hetgeen resulteert in een grote mate van vrijheid ten aanzien van seksueel verkeer.

Gemeenschap voor het trouwen is normaal, en zij die menen het te weten, beweren dat het meestal 's avonds laat gebeurt in de stook-hut.⁶² Zwangerschap voor het trouwen is ook normaal en volgens het geboorteregister werd na januari 1952 51% van de eerstgeborenen binnen 9 maanden geboren. Men vindt zulke voorvallen geen schande - de paar boeren die er commentaar op wilden geven zeiden dat het nog van vroeger kwam, toen een toekomstige echtgenoot er zeker van wilde zijn dat zijn toekomstige vrouw kinderen kon krijgen.

Toch zijn er aanwijzingen dat dit niet meer helemaal wordt goedgekeurd; evenmin wordt het wenselijk geacht dat kinderen moeten trouwen. N.J. waarschuwde haar twee zonen er openlijk voor. Toen de meester K.T. feliciteerde met het komende huwelijk van haar dochter, zei zij, "Het is niet gegaan zoals we graag wilden", en hiermee gaf zij zich behoorlijk bloot. Meestal is de openlijke houding dat het goed is. Als een meisje zwanger is volgt er vrijwel altijd een huwelijk.

Het leven wordt hier nog natuurlijk geleefd - zowel het eten van een boterham als het voldoen aan een seksuele behoefte wordt door deze mensen als een "natuurlijk" iets ervaren, om de woorden van Drentse psychiater aan te halen.

Toch wordt er binnen het gezin niet over seks gepraat. Jonge mensen leren van elkaar, en ook van het al vroeg bijwonen van geboorten van veulens en kalveren, en soms doordat ze, in de oudere type boerderijen, met het hele gezin

in één kamer, met twee of meer bedsteden, slapen.

Zowel de predikanten als wel de onderwijzers zeggen dat het moeilijk is om jonge mensen zover te krijgen dat ze over seks durven te praten; ze voelen zich dan niet op hun gemak en zijn verlegen en kunnen slecht uit hun woorden komen. Maar als ze zich erover heen zetten, zijn ze dikwijls dankbaar voor advies en informatie. pag. 117.

62 Het afgezonderde huisje, met een vuurplaats en grote ijzeren pot, waar de aardappelen voor de varkens worden gekookt en waar de was voor het gezin wordt gedaan. p. 116.

*** Afscheid van de Rijksuniversiteit ***

Siep Scheuper was bepaald onaangenaam verrast, althans dat zei hij. Ik had aangekondigd – om mij moverende redenen – met vervroegd pensioen te gaan. Aanvankelijk vroeg mijn professor niet naar mijn beweegredenen. Ik had een lijst voorbereid met obligate smoezen, maar als het niet hoefde wilde ik liever niets zeggen over mijn aanstaande vertrek uit de republiek der letteren. • De uitdrukking “moverende redenen” was in mijn beleving ook een manier om vragen te voorkomen. Ik wilde weg, door innerlijke onrust gedreven, waar ik nog geen woorden aan wilde geven. Een onrust tussen verleden, heden en toekomst.

Vader en moeder dood, broer Piet dood, broer Leo dood. Ik had ze niet gekend, niet tijdens hun leven en ook niet na hun dood. Broer Jans kende ik enkel als projectie van de 19e-eeuwse Jans Pol. Broer Karel, chroniqueur met een eigen tijdschrift zonder abonnees, verdween via Roelofarendsveen naar Oegstgeest en regelde het huishouden onder de hoede van zijn COPD-arts en een zwarte vroedvrouw; draagmoeder van zijn getint kind. Na hun bezoek aan Pension Veltrop nooit weer een zucht van gehoord. Kunstzinnige Marietje (Mary) brak door, niet enkel met haar kunsten, maar ook mentaal, psychisch, of hoe zal ik dat noemen; deconstructief. In psychiatrie en boekbesprekingen heet dat: zal haar/zijn/het weg wel vinden, een formulering zonder hoop op bevrediging en succes. Hoogleraar botanie, zus Nicole. Ik weet niet hoe het *het* is vergaan nu ze niemand meer aan haar borsten kan drukken. Mijn onwetendheid over *het* ligt ook aan mij. Af en toe zoek ik op het web haar naam, samen met *Ginkgo biloba*. Een bezoek aan Wageningen, aan HET DEPOT is er niet van gekomen, al krijg ik tweemaal per jaar *Fragment* gestuurd met torso's en beelden van hem, haar en nog niet van het. De enige uit ons gezin die ik een beetje heb leren kennen, en misschien leren begrijpen, is Bennie. Met liefde (?) laat ik hem het pension bestieren. In mijn hoofd heb ik van

iedereen al afscheid genomen. Onbekend maakt onbemind en zelf bekend is bij mij geen garantie voor beminnen. Ik wil misschien wel. Ik kan niet.

Ik merkte dat ik een verleden construeerde dat nooit had bestaan. Het was alsof ik van mijn leven een roman maakte. Alles wat me omringde veranderde in fictie, en als apotheose kreeg ik het gevoel dat ik zelf ook in een fictief personage veranderde, geen schertsfiguur als Dik Trom, Kuifje, Ollie B. Bommel, Pinkeltje, de Vrolijke Avonturier, Don Quichote of zijn paard en alter ego Rosinante, maar toch.

Het duurde even voor Scheuper – ademloos – met zijn duim een traantje wegpinkte, maar toen het zover was liet hij toe dat ik hem troostte. Verdrietig was hij, over mijn vertrek. De bordjes op zijn kamerdeur werden verhangen. NIET STOREN was verleden tijd. Ik gaf hem een bordje met ENJOY THE FOOL'S WISDOM. Scheuper leek kort in verwarring, alsof hij zich afvroeg wie de idioot was, tot hij opmerkte dat het bordje de vorm van een badkuip had. •

De idioot in het bad

Met opgetrokken schouders, toegeknepen ogen,
haast dravend en vaak hakend in de mat,
lelijk en onbeholpen aan zusters arm gebogen,
gaat elke week de idioot naar 't bad.

De damp, die van het warme water slaat
maakt hem geruster: witte stoom...
En bij elk kledingstuk, dat van hem afgaat,
bevangt hem meer en meer een oud vertrouwde droom.

De zuster laat hem in het water glijden,
hij vouwt zijn dunne armen op zijn borst,
hij zucht, als bij het lessen van zijn eerste dorst
en om zijn mond gloort langzaamaan een groot verblijden.

Zijn zorgelijk gezicht is leeg en mooi geworden,
zijn dunne voeten staan rechtop als bleke bloemen,
zijn lange, bleke benen, die reeds licht verdorden
komen als berkenstammen door het groen opdoemen.

Hij is in dit groen water nog als ongeboren,
hij weet nog niet, dat sommige vruchten nimmer rijpen,
hij heeft de wijsheid van het lichaam niet verloren
en hoeft de dingen van de geest niet te begrijpen.

En elke keer, dat hij uit 't bad gehaald wordt,
en stevig met een handdoek drooggewreven
en in zijn stijve, harde kleren wordt gesjord
stribbelt hij tegen en dan huilt hij even.

En elke week wordt hij opnieuw geboren
en wreed gescheiden van het veilig water-leven,
en elke week is hem het lot beschoren
opnieuw een bange idioot te zijn gebleven.

M. Vasalis (1909 – 1998)

Uit: *Parken en woestijnen* (1940)

Scheuper zou mijn erudiete, eigenzinnige Poepenveense invalshoek missen, zei hij. Hij zou mijn didactische strapatsen – hij gebruikte een andere term; die ben ik vergeten – missen. Hij zou mijn geestigheid, mijn humor en ook mijn gebrek aan humor missen. Over mijn lichaam sprak hij niet. Ik las zijn ogen. Hij zou mijn mooie borsten – die, op weg naar theezakjesmodel, inmiddels een rijpere schoonheid hadden verworven – missen. Hij zou met spijt – als zinloze emotie – omzien in verwondering•, waar bewondering meer voor de hand had gelegen, en zich afvragen waarom hij nooit het bed met me had gedeeld en nooit zijn hand op mijn edele delen had gelegd. Ook niet in de jaren dat ik ontvankelijk was voor zijn avances, maar niet wist hoe ik mijn werkgever tussen de lakens en *entre mes jambes, ma flamoës et mes jambulas*• kon krijgen.

Hoe het ook niet-zij. Onze relatie had zich op een enkele officiële drieslagkus nooit tot een warme relatie met gedeelde vertrouwelijkheden, als in *Babs*,• verdiept. Tant pis, maar misschien ook niet. Een *faux pas* met Siep is in mijn fictie geen gemis. Zoals ik inmiddels had ontdekt is de geslachtsdaad, zowel in het “echt” als in de literatuur een van de meest overschatte bewegingen. De vijftigers hielden zich misschien nog bezig met het vleeselijke, de tachtigers• – we waren mooi op weg – onthielden zich van seks en aanverwante zaken. Literatuur werd in de nadagen van mijn docentschap een modernistische en postmodernistische geesteswetenschap. “Voor droogkloten,” zoals Bennie opmerkte.

Tijdens mijn didactieklessen heb ik veel aandacht besteed aan de vigerende indeling van moderne literatuur, die al rond 1800 begon. Eerst het **Realisme**; deze boeken waren door elke (laag)geletterde te begrijpen. Alle voorvallen waren rechttoe rechtaan. Huisje-boompje-beestje met af en toe een Deus ex machina, een goddelijke ingreep, of het lot, als (mis)geboorte, ziekte, ongeval, erfenis, huwelijk, overspel, diefstal, dood – zelfmoord in streekromans – en opnieuw dagelijkse dingen, met zeldzame uitstapjes naar abstracties als jaloezie, liefde en geweld. Diepere gedachten waren overbodig. De fenomenen, de verschijnselen deden het werk. Zoals de benaming al aangeeft: realistische literatuur, zonder het realistische – het pornografische – uit latere tijden, met aandachtige beschrijving van de voortplantingsorganen, met mogelijke drassige handelingen. Beffen, pijpen en n. vielen in de moderne literatuur in de categorie; bijvangst. De vroege Drentse streekromans zijn zonder uitzondering realistisch en niet-pornografisch.

Modernisme legt het focus veel meer op de geestelijke beslommingen, op de abstractere woelingen in het hoofd. Waarom doe ik wat ik niet nalaat? Wie ben ik en waarom? Sommige recensenten spraken van navelstaarderij. Ten onrechte. Reflecteren op eigen gedrag kan veel wijsheid

opleveren en een bezoek aan een psycholoog overbodig maken. In Drenthe neigen Pol, Vocks, Kleine en Koster naar modernisme; het houdt niet over. De meeste Drentse dichters blijven steken in beschrijvingen van natuur en esdorpen met een saus van Fernweh nostalgie. • De pogingen modernistische erotische poëzie te schrijven zijn wat mij betreft jammerlijk mislukt. Opwinding is ver te zoeken, maar misschien zijn gedichten nooit geschikt om de zinnen te prikkelen. Ik heb nog nooit een gedicht gelezen als uitnodiging voor intiem gedrag. Nog nooit! Maar ik ben, zeker op mijn huidige leeftijd, niet de maat der dingen. Intimiteit heb ik nooit goed begrepen. – Ik ken het weerwoord: intimiteit is om te voelen, niet om te begrijpen. – Mijn hoofd staat altijd aan.

Postmodernisme heeft het wel gehad met de zielenknijperij. Het spel met de taal overheerst. Aangezien niet elke lezer is ingevoerd in het spel en de spelregels, is deze stroming vooral interessant voor schrijvers en leraren Nederlands. Persoonlijke beslommeringen, waarvan ik er vele heb gekend, zijn ondergeschikt in het postmodernisme. De zin van het lezen, is het lezen. Uiteraard met de impliciete pretentie een beter, vollediger en onbetrouwbaarder beeld van de wereld te schetsen dan de realisten en de modernisten. In Drenthe ken ik slechts één auteur die dit genre beoefent.

De ideeënroman past goed in het postmodernisme; de schrijver gaat het gesprek aan over racisme, teloorgang van de natuur, gender- en regioidentiteit, religie, euthanasie, voltooid leven en/of over veranderende volksaard in Zuidoost-Drenthe. Ik hoef niet uit te leggen dat het postmodernisme een ruime plek in mijn hoofd heeft gevonden, vooral omdat de postmoderne roman, meer dan de realistische en de moderne roman de mogelijkheid biedt op diverse terreinen nieuwe ontdekkingen te doen. Ik citeer graag Hermann Broch die over het bestaansrecht van de roman zegt:

The sole *raison d'être* of a novel is to discover what only the novel can discover. •

Met mijn dagboek *Chicken Curry Madras* ben ik op zoek naar zo'n ontdekking. De roman zelf zal het geheim onthullen. De graal ligt binnen leesbereik.

Scheuper had een half jaar eerder een deel van zijn beheerstaken aan een interim manager overgedragen. Een – naar verhouding – jonge bloem op hoge hakken op zoek naar echte liefde• in kuise knierok zorgde voor personeelsbeleid, beleidsnota's, competentiescorrespondentie met ministerie en met vakverenigingen, redigeerde artikelen voor *Onze Taal*, *Raster*, *Hollands Maandblad*, *De Gids*, *Hard Gras* en *Zacht laweid*, stuurde ongeredigeerd en voor leken onleesbare artikelen naar de vriendjes van *De Groene*, schreef toespraken over opkomst en teloorgang van neerlandistiek, enz, enz. Nannie Haaijer, met als goedkope en weinig literaire nickname Hannie Naaijer, liet zich Trude noemen, maar oudgedienden kenden haar verleden. De hoogleraren hielden hun fatsoen, met het oog op klachtencommissarissen. Op de werkvloer werden belegen seks- en minderheidsgrappen, pseudo-grappige opmerkingen over Vlamingen, Duitsers (Fahrräder und Fussball), Arabieren (knupdoekies, flikkers), Drenten (dubbelties en kwarties) als erfgoed gekoesterd. Enz, enz, enz...

Trude Haaijer was belast met mijn afscheid. Ik zou een kleine receptie krijgen, samen met enkele andere afzwaaiers. Met de uitdrukkelijke vermelding dat afzwaaiers niet in militaire termen gedacht mocht worden. Na onze pensionering zouden we ongevaarlijk geschut zijn. Kaltgestellt.

Joseph Nieters was een van de andere pensionado's op de receptie in de senaatskamer. Andere namen van "afzwaaiers" zijn me niet bijgebleven. Nieters was chemicus van huis uit, met een voor- en naliefde voor taal. Om met Leonard Nolens te spreken; het lot had ons op de valreep bijeengeloot.

L.*

Het lot heeft ons geleidelijk bijengeloot.
Hartstocht was een leerschool van geduld,
Een vlam in de dromende knoop van de tong.

Je sliep in je naam tot ik kwam en hem zei.

Wat toen begon begint nog steeds, de reis -
Tot plots het lot ons heeft uiteengeloot.
We zijn nu al alleen, maar van mekaar.

Leonard Nolens, dbnl.org

We lieten de tsunami-toespraken over en langs ons heenstromen. Nieters kreeg een antieke wandkaart met het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE. Een kaart uit 1946 – het jaar dat Ceylon Sri Lanka ging heten – tussen twee rolstokken, en een tuinset – twee vouwstoelen van duurzaam plastic; met groene kussens – en bijpassende parasol. Nieters werd geëerd met voordracht van een gedicht van Dylan Thomas.

Do not go gentle into that good night

Do not go gentle into that good night,
Old age should burn and rave at close of day;
Rage, rage against the dying of the light.

Though wise men at their end know dark is right,
Because their words had forked no lightning they
Do not go gentle into that good night.

Good men, the last wave by, crying how bright
Their frail deeds might have danced in a green bay,
Rage, rage against the dying of the light.

Wild men who caught and sang the sun in flight,
And learn, too late, they grieved it on its way,
Do not go gentle into that good night.

Grave men, near death, who see with blinding sight
Blind eyes could blaze like meteors and be gay,
Rage, rage against the dying of the light.

And you, my father, there on the sad height,
Curse, bless, me now with your fierce tears, I pray.
Do not go gentle into that good night.
Rage, rage against the dying of the light.

Dylan Thomas 1914 – 1953

Ook ik werd verrast met een tuinset en een parasol. – Liet ik de volgende dag met een bode bij Bennie bezorgen. – Het speciaal voor mij uitgezochte boek *Landschapsbiografie van de Drentse Aa* van Theo Spek ruilde ik na afloop van de receptie tegen de wandkaart met het PERIODENSYSTEM DER ELEMENTE.

Joseph Nieters, een man met op het eerste gezicht een boosaardige aanblik en een gesloten houding, bleek onder vier ogen een warme en aimabele oudere heer met licht boerse trekken, een erfenis van het platteland. De chemicus en literator bleek zijn kinderwortels in Erica te hebben. Hij kende de buurt. Hij wist van De Peel. Van Pension Veltrop had hij nog nooit gehoord. Op die plek aan het Dommerskanaal, wist hij, was in zijn kinderjaren een broodwinkel en een bakkerij van Moorman, waarbij de vraag over de herkomst van de naam onbeantwoord bleef. Verwees Moorman naar het veen, een man uit het Moor, of naar een Moriaantje zo zwart als roet?• Verder ging zijn herinnering niet.

Uit beleefdheid verlieten we als laatsten de senaatskamer. De glazen en de bordje lieten we aan Drent die zich telkenmale als Groninger voorstelde; achternaam Drent, van geboorte een

Groninger. – Bijna alle Drentse studenten en medewerkers bekeerden zich binnen een jaar tot Stadjer; Drent van geboorte en Groninger uit verlangen. De identiteit van de oerdrenten leek niet diep geworteld. • – De kelner was vooral bekend vanwege zijn onvervulde verlangens. Hij wist met iedereen aan te pappen, vooral met Moriaantjes, maar hij had niet geleerd door te pakken.

We namen de achteruitgang. Groen – Gruin – zat op zijn plek achter de balie. •

‘Leste maol?’ zei Groen. Man van weinig woorden.

Nieters bracht zijn hand naar zijn hoofd.

‘Een houd zol dei wel passen,’ zei Groen. ‘Kenst de houd ofnemen ast van neud is?’ •

‘Chapeau,’ zei Nieters. ‘Bedankt veur dain suggestie.’ •

De deuren openen automatisch.

‘Nieters,’ riep Groen, ‘Wat hest mit Naa.. Haaijer doan. Zie was in troanen.’

‘Goud goan,’ antwoordde Nieters. Eenmaal buiten gehoorafstand van de conciërge fluisterde mijn collega pensionado ‘Van de pot gerukt. Groen is van de pot gerukt.’

Ik lachte. ‘Me too,’ zei ik. ‘Floriske van de Pot.’

Alle ijs was gesmolten. Groen had me niet gezien, leek het. Ik was onopgemerkt gebleven.

Nieters nodigde me uit voor een afterparty, een kop koffie en niet meer dan een kop koffie in Kashitu, • een petit restaurant in de Oude Kijk in ‘t Jatstraat. Ik stemde toe en vond mezelf een klein kwartier later terug in voorheen de reiswinkel, voorheen Athena’s boekwinkel, voorheen een kookwinkel en misschien nog een voorheen iets anders. Het moest zo zijn; opnieuw een epifane metafysische ervaring. Het zou me niet verbaasd hebben Wilma Schreuder achter het buffet aan te treffen.

‘Hallo. Ik ben Wilma,’ zei de serveerster in Slavische klederdacht. ‘Waarmee kan ik u blij maken? Пожалуйста.’ •

Ik was verbaasd. Ik was meer dan verbaasd. Ik was flabbergasted. Voor het eerst sinds decennia voelde ik een

blos op mijn gezicht, voor het eerst niet uit schaamte, maar door een onverwachte prikkeling van oude genoegens. Misschien dat ik mijn ervaringen uit mijn studententijd romantiseerde en van een nieuwe invalshoek voorzag. Het verleden is een bodemloze put vol vreugdevolle ervaringen. Het zij zo.

‘Очень рад видеть Вас•,’ zei Nieters. Mijn tafelnoot bleek een enkel woord Russisch te spreken. Het leverde hem in Kashitu met enige regelmaat een extra glimlach en een extra kop koffie – с большим количеством сахара. • Wilma koesterde haar afkomst en tradities, behalve de Russische gewoonte om oude vrouwen en anderen vanaf de zestiende verdieping uit het raam te werpen. • Wilma sprak ze nooit over politiek.

‘Kunst, cultuur en vooral Russische literatuur heb ik door Wilma leren kennen,’ zei Nieters. ‘De oude bekenden als Tolstoi, Pushkin, Dostojewski heb ik deels gelezen – enkel de eerste zin en het slot van Anna Karenina om erover mee te kunnen praten• – maar ze raakten me niet echt. Ik las ze als anekdotes, als platte beschrijving van de klassenmaatschappij en als impressies van leven op het platteland. Ik las ze als regionale romans zonder dat ik diepgang kon vinden. Ik las geen strijd tussen generaties, tussen vaders en zonen, geen afrekening met ouders en kinderen, of met de kerk. Ik las geen psychologie. En,’ vervolgde Nieters, ‘ik moet bekennen dat ik op de HBS nooit goed heb leren lezen. Literatuur bedoel ik. Ik las wat er letterlijk geschreven stond. Ik las niet tussen de regels. Ik keek niet in de koppen van de karakters. • Pardon, ik bedoel in de hoofden en harten van de betrokkenen.’ Nieters glimlachte alsof hij een bekentenis aflegde. Een biecht misschien. ‘Ik heb bijgeleerd,’ zei de literair chemicus,’ maar nog te vaak neem ik de woorden van een ander letterlijk. Ook in romans.’

‘Je las met de Russen varianten op ‘Tiesing, Dening, Bergmans-Beins, Pol, Koster, Kleine,’ deed ik een roebel in de offerschaal.

Ik liet de autistische ontboezeming van Nieters voor wat het was. Belevingsonderzoek naar lezers met Autisme en

lezers zonder die kwaliteiten zou interessante lectuur kunnen opleveren. Ik vermoed dat een autist minder geraakt wordt door seks en geweld in proza. Een autist lacht om de feiten, een romanticus gaat huilen. Als werkhypothese is deze uitspraak minder geschikt, maar na enig denkwerk is vast een goede onderzoeksvraag te formuleren. Annex zou ook onderzoek passen naar – emotieloos – proza van autisten en hun – vermoedelijke – voorkeur voor postmodernisme. Nu niet; als ik me teveel inlaat met de psychologie van een ander – van Nieters – komt bij mij de drang naar boven aan intimiteit. Ik heb de leeftijd en de leeftijdservaring dat ik dat fysieke pad niet meer begeer. Ook niet met Nieters. Oude mannen stinken, tenzij ze lekker ruiken. Geestelijke gemeenschap, als ik dat zo mag noemen, is me meer dan genoeg. Op recept; eenmaal per week twee uur, en als het goed gaat; eenmaal per week een halfuur. Meer inzicht kan ik niet verdragen.

‘Nee,’ vervolgde Nieters de gedachtewisseling, ‘met die vergelijking doe je de regioschrijvers tekort. De verschillen in waardering en beleving van proza en poëzie tussen de Russen en de Drenten komt voort uit kennis van cultuur en achtergrond. De Drentse schrijvers komen voornamelijk van het zand. Ze schrijven niet of nauwelijks over de barre omstandigheden in het veen, laat staan over steppe en toendra. Jans Pol en Gerhard Heinrich Vocks zijn misschien uitzonderingen. De zandschrijvers, als ik ze zo mag noemen, schijnen met hun dweellicht• op geestelijk nauwelijks ontwikkelde keuterboertjes met heel soms een plat godsbesef – Heere, Heere – en een beperkte blik op de wereld – Assen? Nee in Assen bin’k nooit west. • – Van enige reflectie is nauwelijks sprake. Lees er Jacob van Lennep en Dirk van Hogendorp maar op na. • Veranderingen in Drenthe komen veelal van buiten, soms is enige drang en dwang nodig.’

Wij menen hier nogmaals te mogen herinneren aan de karaktertrek der Drentenaren, om gehecht te blijven aan het oude, zoals zij dan ook, immers voor het uiterlijke,

zo lang mogelijk zijn blijven volharden bij de Roomse kerkleer, die zij echter niet zodra voor de Gereformeerde hadden verwisseld, of zij werden deze onverdeeld toegedaan en tegen gene ingenomen, doch wij houden het er voor, dat dit laatste meer aan de handelingen van de Regering en aan haar invloed op de bevolking, dan wel aan de innerlijke overtuiging van deze is toe te schrijven, en dat de hervorming niet zo spoedig en zo algemeen zou zijn omhelsd geworden, indien de burgerlijke wetten niet de belijders van alle andere gezindten, dan de gereformeerde, van aandeel in 's Landschaps regering en van inzage in de zaken van het wereldlijke bestuur hadden uitgesloten. p. 251.

Samuel Magnin, *Drentse kerken*.

'Jans Pol denkt wat dieper na, niet vreemd gezien zijn persoonlijk dramatisch leven, en ook Vocks geeft met zijn Roomse achtergrond een kleine inkijk in de bedrieglijke mythologie van Moeder de heilige Kerk.'

Nieters, met voorouders uit Emsland en het Koninkrijk Hannover, verloochende zijn paapse achtergrond niet. Hij was van het houtje. •

Wilma bracht koffie, zwart met melk, en serveerde baklava; zoete honing-bladerdeegkoeken. Ze aaide Nieters in het voorbijgaan over zijn kale kop.

'Mendeleev was een Rus uit Petersburg,' had Wilma gezegd na een blik op het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE. Op de achtergrond klonk de 2^e symfonie – Andante – van Borodin. 'Ook een chemicus en ook een Rus,' meende ze moeten zeggen. Het was alsof Wilma, met wie ik het bed had gedeeld en die me in haar poesie-album • had opgenomen, telkens de behoefte had haar roots veilig te stellen. Het was alsof ze haar identiteit buiten zichzelf zocht en na een lang leven nog niet aan zichzelf genoeg had. De tweede kop koffie was voor haar rekening, had ze gezegd. Het was duidelijk dat we welkome gasten waren, die haar ZIJN bevestigden. Ze was trots, leek het, trots op zaken waar ze niets aan had

bijgedragen, zoals een Drent trots op hunebedden kan zijn, of op het Dommerskanaal.

‘Wilma heeft me Bitov leren kennen,’ zei Nieters, toen Wilma buiten gehoorafstand was. ‘Andrei Bitov• is een tijdgenoot van ons. Hij heeft een natuurwetenschappelijke achtergrond in de geologie. Dat spreekt me aan. Ik houd van exacte en verlichte denkers, die goed kunnen schrijven over levensvragen en die zich niet te buiten gaan aan ellenlange beschrijvingen van fysionomie, postuur, mooie borsten, strakke billen, kleding, sieraden, kapsels, kamerinrichting en drie- of vijfgangenmenu’s.’

Ik moest bekennen dat ik nog nooit van deze Rus had gehoord. Nieters wist niet van ophouden. Ik hoorde over *Life in windy Weather*, over het *Pusbkein Huis*, over de *Symmetrie leraar*. Ik hoorde over Anya, de dochter van Bitov. Over *Anya*, de roman die Nieters had geschreven na lectuur van de Rus. Ik hoorde hoe de Rus modernisme en postmodernisme• in zijn werk tot expressie bracht. Het absurde en bizarre als toegankelijke literatuur om de werkelijkheid te duiden. Mijn pas verworven inzichten over existentialisme liet ik achterwege. Ik hoefde niets te zeggen. Andrei Bitov, ik bedoel Joseph Nieters, was niet van zijn leerstuk te brengen. Ik kreeg de indruk dat de literair chemisch *angehauchte* man, die bekende zelf romans en korte verhalen te schrijven, wellicht narcistische en/of autistische – Asperger – trekken had, die ongetwijfeld in zijn geschriften te herkennen waren. Maar ik was te weinig psychologisch onderlegd om een DSM-diagnose dienaangaande te maken. Hoe dan ook; Nieters was aangenaam gezelschap. Ik zou zeggen: een warme man, niet zozeer door zijn lichaamstemperatuur, maar door zijn filosofische en psychologische diepgang. Zijn warmte was niet uit te drukken in calorieën of – moderner – in kilojoules. Ik kreeg het warm. En dat zei ik ook. “J’ai chaud.” Nieters vroeg of het nodig was buiten in de avondkilte een wandeling te maken, zodat ik kon afkoelen. •

We lieten de cadeaus bij Wilma in bewaring en maakten een wandeling langs Spilsluizen en Noorderhaven door

het Noorderplantsoen. Niet te ver. Nieters liep met een stok. Zijn onderdanen• luisterden onvoldoende naar zijn hersenopdrachten, zei hij. “Een bekende kwaal in omgang met naasten en ondergeschikten,” gnees hij. Hij vroeg of hij me een arm mocht geven; beter, of ik hem een arm wou lenen, om op koers te blijven. Hij wilde zijn arm niet kwijt.

Gearmd maakten we onze avondwandeling. Nieters was uitgesproken. Hij zweeg. Ik zweeg, tot ik na een simpele vraag, ik weet niet meer welke, mijn spilsluisdeuren opende. Als een woordenwaterval overspoelde ik hem met mijn flux de bouche.• Ik had een intellectueel aan mijn arm, een verstandige denker uit Erica met kennis van de context van De Peel, het Poepenveen, kippenneukers, ruwe bolster, Roomse mythologie, Gregoriaanse gezangen, erfgoed en erfzonde, masturbatie, gedichten, bruine bonen, speklappies, vloeken, James Joyce, streektaal, HBS, Op de Weegh, eigenlijk met alles wat mij had gevormd. Hij had gereisd en was tot bezinning gekomen dankzij literatuur. Als ik jonger was geweest, had hij mijn vader kunnen zijn, of mijn minnaar.

Ik vertelde van mijn reizen en mijn verblijf op Sri Lanka, over Singh Singh en Singh, over Bandaranaike, Gustav Chimba, over Moeder-overste Laurentia, over de diverse blowjob jobs en dat blowjob een vreemde benaming is, net als pijpen, voor afzuigen. Nieters hoorde. Hij luisterde.

‘Blow ball• is een uitgebloeide paardenbloem,’ zei hij. ‘Als je de parachuteutjes wegblaast blijven soms een paar achter; dat is het aantal kinderen dat je krijgt.’ Ik merkte geen opwinding in zijn stem. Vaak had ik uitgebloeide paardenbloemen schoongeblazen. Nooit had ik achtergebleven parachuteutjes geteld. Achterna realiseerde ik me de didactische methode: begin bij een banaliteit over iets soortgelijks zonder de platheid. “e.g Dat is echt kut! Hoe spel je dat woord eigenlijk? Cut, kuth, kat met een u?”

‘Heb je het nog steeds warm?’ vroeg Nieters in het Noorderplantsoen. We stonden aan de vijver onder een *Ginkgo biloba*, een soortgenoot van de *hanging tree* van broer Piet. Het plantsoen was verlaten. Ik knoopte mijn blouse

open en vroeg retorisch: “Heb ik geen mooie borsten?” Dat ging vanzelf. Het was alsof ik een modernistische of post-modernistische alinea illustreerde.

‘Bijzonder,’ zei Nieters. ‘Bijzonder mooi. Berg je lelies gerust weer op. Je kunt nog verkleumen.’

Ik had het nog steeds bijzonder warm.

Op een bank bij de fontein vertelde ik over de bevalling op het strand aan de Indische Oceaan. Ik vertelde over het dode naamloze kind dat Singh en ik bij mij tweede bezoek een naam hadden gegeven: Gustav, naar mijn zwarte Zambiaanse collega en reisgenoot. Ik begon te huilen.

‘Schrei gerust,’ zei Nieters.

Ik wist niet wat schreien was. Ik kende enkel janken, vooral in de zegswijze “Jank niet. Gvd.” En dan de vloek voluit.

Ik schreide een tsunami. Alle ontkenning en verdringing was tevergeefs geweest. Zoetste moeder, moeder sta ons bij Oh, Maria, sta ons bij.♦

Nieters droogde mijn tranen niet. Ik keek hem aan. Alsof hij mijn gedachten kon lezen zei hij: ‘Ik ben geen expert als het om tranen gaat, ook de chemische samenstelling van bittere tranen ken ik niet, maar ik weet wel dat ze niet voor niets zijn. Drogen hoeft niet. Tranen horen bij het leven, net als Chicken Curry Madras.’

We wandelden door de Nieuwe Ebbingestraat terug richting Kashitu om bij Wilma de spullen te halen. Halverwege de straat bleef Nieters voor een reisbureau staan. Hij knikte naar me. We gingen naar binnen. Nieters wachtte op een stoel, de wandelstok tussen zijn knieën, de handen op de handgreep, de kin op de handen.

Eenmaal buiten, met de vliegtickets nog in mijn hand, hoorde ik Nieters zeggen:

‘Prima. Wanneer vertrek je?’

‘De eerste rechtstreekse vlucht naar Colombo,’ zei ik, ‘is volgende week.’

‘Prima,’ herhaalde Nieters. ‘Terug naar Kalmunai.’

We haalden onze pensioencadeaus. Nieters nam mijn *Biografie van de Drentsche Aa* mee naar zijn huis in Peize. Het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE nam ik mee naar De Peel. Alles wat ik uit Pension Veltrop wilde meenemen, zo goed als niets, kon ik naar Nieters laten sturen. Hij zou alles bewaren tot ik terug zou komen uit Kalmunai, als ik terug zou komen. Ik was welkom in Peize. Terug naar De Peel hoefde nooit weer.

‘Had ik wel dacht,’ zei Bennie. Ik vertelde hem de volgende ochtend dat ik Pension Veltrop zou verlaten.

‘As ik joe niet weer zie,’ zei Bennie. ‘Ik hoop dat het joe goed giet. Moi.’

*** Kalmunai revisited ***

“Daar boven in de lucht” De beginregel van een rijmpje uit mijn kinderdagen gleed door mijn hoofd. Onder me gleed de Middellandse Zee.

“Daar boven in de lucht
Daar gingen we met een zucht
We zaten zo gezellig bij mekander
En niemand kon ons zien
En we hadden pret voor tien.
Lang leve de Zeppelin.”•

Ik was op weg naar Kalmunai. In het echt, of in mijn hoofd. Ik kon het onderscheid niet goed maken. In mijn hoofd en in mijn lichaam voelde ik het gebrom van de vliegtuigmotoren. Rolls Royce.• Onderweg en toch thuis. Kortom ik was licht verward, alsof mijn lichaam en mijn geesten niet meer bij elkaar woonden. De steward kwam met de middagmaaltijd: Linzensoep en Chicken Curry. Ik knikte. Het maaltijdterrein was me bekend. Gelukkig zat ik alleen in de rij. De vliegtuigstoelen waren nog niet voor de helft gevuld. Ik hoefde enkel met mezelf in gesprek.

Nieters was op die avond na de pensioenreceptie met de bus naar Peize gegaan. Ik hoefde hem niet thuis te brengen. “Home is where I am,” had hij gezegd. “Here.” Onwennig had hij me een drieslagkus gegeven voor hij verder liep zonder om te kijken. Ik had de auto in de garage onder de Ossenmarkt aan de Spilsluizen geparkeerd, met uitzicht op voorheen doveninstituut Guyot en ‘t Hooft, het witte huis met scheefhangende gevel. Daar had ik mijn afstudeerfeestje gegeven, daar had ik. Nee, laat ik niet langer uitwijden over avontuurtjes, die van kleur verschieten als ik ze noteer. Klaar-is-ze.•

Ben ik op de vlucht? of ben ik op weg naar huis? vroeg ik me af. Of is er geen verschil tussen die vragen? Misschien vergat

ik nog een vraag omdat het antwoord nog niet aanstaande was. • Ik was op weg naar Kalmunai, dat wist ik. Maar een nadere omschrijving van mijn reis was me niet helder. Ja, ik wilde naar het strand achter Little Flower Girls' Home. Ja, ik was op weg naar het graf van mijn kind. Ja... Of was ik op weg naar het graf van mijn kinderjaren?

De steward ruimde het servies. Hij keek naar mijn schoongelikt etensbord. Hij keek naar mij. Ik knikte. Hij zweeg. We begrepen elkaar. "Tea is famous in the whole wide world," • zei ik. "Ceylon."

Ik bladerde in een boek met essays van Milan Kundera. Hij schrijft in *The Art of the Novel* • behartenswaardige zaken. Kundera beantwoordt – naar zijn zeggen – in zijn boek vragen die enkel een roman kan beantwoorden. Ik weet niet of ik het eens ben met zijn uitspraak. Misschien begrijp ik hem niet. Ook elders zijn antwoorden te vinden op vragen; op de heide, langs het Dommerskanaal, in het Bargerveen. Op de begraafplaats in Erica tussen de rustplaatsen van vader en moeder, in Klazienaveen op de dodenakker naast de supermarktparkeerplaats.

Dat het licht weer óp kan stralen
Uit een diepe duisternis
En dat leven wordt geboren
Uit wat al gestorven is. •

In Weiteveen met de graven van de wachtende zusters bij wie vrijgezelle Hansoom, broer van opa, zijn nadagen had gesleten. Hansoom •; slager, zwerver en vagebond, model voor de moordenaar in *Apport Kasper apport*.

Oneindig veel antwoorden liggen als korrels zand op het strand van Kalmunai. Ik heb nog geen vraag voor mijn roman kunnen formuleren; niet anders dan de zinloze vraag: Waarom? Als ik mezelf teruglees ben ik voornamelijk in fenomenen blijven steken. Ik stijg nog onvoldoende uit boven de leer van de verschijnselen, als was mijn leven een vakantiealbum gevuld met trivialiteiten, zonder samenhang

en zonder duiding. Wat overigens ook prima zou zijn. Immers; welke eisen zou ik aan het leven moeten stellen? Het leven heeft mij daarvoor niet nodig, en anderen ook niet.

Obscenity: We can use obscene words in a foreign language, but they are not heard as such. An obscenity pronounced with an accent becomes comical. The difficulty of being obscene with a foreign woman. Obscenity: the root that attaches us most deeply to our homeland. •

Obsceniteit: We kunnen obscene woorden gebruiken in een vreemde taal, maar ze worden niet als zodanig gehoord. Een obsceniteit uitgesproken met een accent wordt komisch. Dat maakt het lastig om obscene te zijn in gezelschap van een anderstalige vrouw. Obsceniteit: de wortel die ons het diepst aan onze oorsprong bindt.

Ik probeer de laatste zin in het Drents te vertalen.

Een smerige bek: de tonge die mij as niks aans vastzög an het Poepenveen.

Na deze alinea van Kundera lees ik *Chicken Curry Madras* met andere ogen. Ik lees mijn biografie opnieuw, nu met de ogen van een Tsjechische schrijver, die vertrouwd is met zijn moedertaal en met obsceniteiten uit andere talen. De woorden en zinnen uit mijn kinderjaren komen in een ander licht. Ik zie, ik zie wat ik niet zag. • Dagelijkse uitdrukkingen uit mijn kinderjaren zijn veranderd in banaliteiten; zonder de komische noot die ik tot voor kort nog meende te herkennen. Misschien verdwijnen deze perversiteiten in een schaduw nu het licht vanuit een andere hoek – het boek van Milan Kundera – op ze schijnt. De banale woorden en zinnen uit het platte Drents verdienen een plek in een proefschrift; niet om de banaliteit, maar als spiegel van de toenmalige samenleving. In de dagelijkse omgang kunnen deze uitdrukkingen gemist worden; dat geldt ook voor obsceniteiten in andere talen.

De platheid van de taal verbindt me met mijn oorsprong, met mijn wortels. Ik herkende platheid niet. De Drentse taal was mijn – inmiddels vertroebeld – zwemwater. Latijn was mijn volksdevotioneel wijwater, Hollands was mijn blekend waswater, Engels werd mijn lukewarm swimming pool, Duits werd unser Vater der Du bist in Himmelwasser, Frans la langue d’amour et des drôles, als water/’*eau*.• En dan al die andere talen met passende woorden voor snippers van mijn gedachten. •

Piele is inmiddels banaal en obscene; een Hollander lacht om zo’n woord. Zelfs een oerdrent griest als dat woord in een platte klucht voorbijkomt. Een uitspraak als: “Te wullen piloot worden? Hang een stuk lood an joen piele.” geldt inmiddels in alle talen als vulgair. De Drentse taal van de ouden is een vreemde taal geworden, enkel nog voor marketing en voor valse nostalgische ‘gezelligheid’. Woorden als *naoberschap* (verplicht samenwerken) en *mandieligheid* (gemeenschapszin) vragen om nieuwe omschrijvingen, los van de oorsprong in de boerengemeenschap. Zanger en muzikant Bennie Joling onderzoekt met Normaal die grenzen en ziet *boerenlul* als geuzennaam; een achterhoedegevecht zodra een grotere wereld zich aandient. • Ook woorden als *suck*, *kut* en *kanker* hebben hun eertijdse betekenis achtergelaten in de taal van hun oorsprong; banaliteit heeft de plaats van de oerbetekenis ingenomen. Ik besef nu dat ik een man of minnaar – God verhoede dat die nogmaals mijn pad kruist – beter niet kan begroeten met: “Wat heb ie een mooie piele.” Hilariteit zou mijn deel zijn; vernederende hilariteit. In mijn kindertijd waren complimenten ongebruikelijk. Achterna had ik – uit academische interesse – de reactie van Jan Warmoes op zo’n lofprijzing wel willen weten.

Plots, daar boven in de lucht, realiseer ik me met een zucht waardoor ik achterna een ander wel kon begroeten met “I love you”, of “Je t’aime, Ich liebe dich, Jeg elsker deg”, maar nooit met: “Ik houd van jou,” of erger nog: “Ik hold van joe.” Die laatste woorden waren vreemd, hilarisch en inhoudsloos voor de Poepenveendrent in mij. De

hormonale ontboezemingen in de vreemde talen komen me nu als obscene en vulgair voor; als popliedjes voor zoekende pubers. I love you. Yeah, yeah, yeah. •

***

‘Mrs. We have landed.’ De steward had de deken die hij blijkbaar eerder over me had gedrapeerd, teruggeslagen en de rozenkrans die op de vloer was gevallen aan me gegeven.

‘You’re save,’ zei hij. Misschien zei hij: “You’re saved. The Lord heard your prayer.”

Ik had niets van de landing in Colombo gemerkt.

Ik nam een taxi naar het Old Burgher hotel en boekte voor twee nachten. Ik had geen haast. De volgende dag bezocht ik Colombo. Ik liet mijn haar verven en kocht nieuwe schoenen, rode, om gemakkelijk in te kunnen lopen. Na de eerste nacht op Sri Lanka nam ik een tuftuf naar Prosperous. De school voor gehandicapte kinderen bestond nog. Bij de receptie vroeg ik naar Dr. Sri Bandaranaike. Een half uur later kwam een veertiger de brede trap af. Het kantoor was nog steeds op de eerste verdieping boven de ingang.

‘Good morning Mrs. Dr. Van de Pot.’ Ik was verbaasd door de hartelijke begroeting – een buiging met de vingertoppen van beide handen strak onder de kin. Ik boog diep voor de Sikh. Hij nam de weckfles met boerenjongens met twee handen aan, keek onderzoekend naar de rozijnen op brandewijn en zette de pot op de balie bij de receptie. Te laat realiseerde ik me dat ik een koloniaal Burghergeschenk had meegenomen.

De nieuwe directeur was de kleinzoon van de Dr. Sri Bandaranaike, die ik had gekend. Grootvader was helaas overleden – had passed away in a car accident – en had behalve diverse herinneringen ook het directeurschap van Prosperous aan zijn kleinzoon nagelaten.

Op de kamer boven de ingang kreeg ik een warme lunch geserveerd. Een schotel linzensoep, Chicken Curry Madras,

salade en lemonade, afgewisseld met thee. Bandaranaike junior wilde weten hoe het me was vergaan na mijn werkzaamheden in Colombo en Kalmunai. Hij wilde weten of ik nog dierbare herinneringen aan zijn grootvader had. Die had ik.

Uit een kast kwam een jubileumboek tevoorschijn met hoogtepunten uit de geschiedenis van Prosperous. In de subtitel herkende ik het visitekaartje van Gustav en van mij. *nostra risus nostra beatitudo.*•

Ik was aangenaam verrast foto's te zien van mijn lessen met de gehandicapte kinderen; kinderen met kwalitatieve beperkingen. Het waren veelal onscherpe kiekjes. Duidelijk herkende ik het PERIODENSYSTEM DER ELEMENTE op het schoolbord. Ik zag hoe leerlingen collages maakten en een tekening van een theepot en een kokosnoot inkleurden. Ik zag meerdere pagina's met getekende portretten. Het jubileumboek werd als geschenk gebruikt om donateurs en weldadigheidsorganisaties uit de rest van de wereld over te halen bijdragen te leveren aan blinden, slechtzienden, doven, stommen en motorisch gemankeerden op Prosperous. Nu is mijn leven niet voor niets geweest, dacht ik. Ik werd blij en tegelijk droef te moede. Ik kon mijn kwantummechanische dualistische stemming niet verklaren.

Dr. Sri Bandaranaike junior toog me mee naar de leslokalen. Ik was aangenaam verrast door de inrichting; van alle moderne gemakken, en vooral van alle moderne media voorzien.

De directeur stelde me voor aan de kinderen, caretaker en lerares als oud-medewerker en gewaardeerde lerares die als bevlogen vrijwilliger voor een frisse lesaanpak had gezorgd. Zijn woorden waren duidelijk voor mij bedoeld. Ik vermoed dat de kinderen weinig begrepen van lesopzet, competenties, kerndoelen en evidence based activerende didactiek. Toch voelde ik me vereerd. Meer zelfs dan bij de lovende woorden van Trude Haaijer bij mijn pensioenreceptie.

'I got something to surprise you,' zei de Sikh met rollende r in surprise. Het leek alsof hij mij had verwacht.

We kwamen in het lokaal waar ik in een vorig leven – leek het – mijn lessen had verzorgd voor kinderen die enkel *Yes* en *No* konden zeggen, en vooral *Yes*, ook als ze *No* bedoelden, met kinderen die nauwelijks konden zien en spreken, kinderen die langs de afgrond van de maatschappij opgroeiden. Twaalf leerlingen, acht meisjes en vier jongens stonden op een rij. Dr. Sri Bandaranaike knikte naar de leerlingen, knikte naar de lerares met de oranje stip op haar voorhoofd, knikte naar mij en nogmaals naar de lerares. Ik hoorde.

Suze Naanje, ik waige die,
Wast toe wat grooter din sluig ik die;
Moar doe bist mie nog aal te klain:
“k Mout” die moar wat deur de vingers zain!
Suze Naanje doe. •

Dou trilden mie de bainen. •

***

De volgende ochtend haalde Sri Bandaranaike junior me met zijn Peugeot 505 van hotel Old Burgher (met knieperties-iezer in het logo). Bandaranaike had een afspraak, naar zijn zeggen, in Mahiyangana en later op de dag in Batticaloa, die laatste plaats lag even ten noorden van Kalmunai aan de oostkust. hij zou me graag afleveren bij Little Flower Girls' Home in Kalmunai. Ik nam zijn aanbod om mee te rijden met beide handen aan.

We reden door Gampaha naar Kegalla. In Kandy zouden we stoppen voor een lunch. Bandaranaike zweeg de eerste kilometers. Pas buiten Kotte begon zijn woordenwaterval te stromen. Ik had hem gevraagd hoe zijn baan aan de school voor gehandicapte kinderen hem beviel en of hij positieve resultaten had geboekt. Ik wilde weten of er een speciale didactiek was ontwikkeld en of er ook gebarentalen bestonden in het Singalees en Tamil, en of deze gebarentalen universeel waren, een soort Esperanto, of dat er groot

onderscheid was tussen Singaleze en Tamil gebaren.

‘You have many questions,’ zei Bandaranaike. Hij nam gas terug en bleef achter een rode bontversierde Ghandiri bus met een volgepakt dak en gouden zinnen langs de bovenrand. Ik kon enkel raden wat aan goede wensen en aan hoop op de bus was geschreven. Elke busreis lag in de handen van Boeddha, Jezus Christus of Allah, en pas op het laatst in de handen van de chauffeur. •

‘You have many questions,’ herhaalde Bandaranaike.

Het was alsof ik weer in de scheikundeles bij Op de Weegh mijn vragen stelde. Na de vraag volgde het antwoord en na de volgende vraag hoorde ik het volgende antwoord.

Tegen het middaguur bereikten we Kandy. Het was een prachtige rit naar een prachtige stad; de bewaarplaats van de tand van Boeddha.

Sri Bandaranaike junior reed naar een restaurant White Elephant aan het Kandymeer. We gebruikten de lunch met uitzicht op het meer.

Bandaranaike wilde weten wie Singh Singh was en hoe ik Singh Singh had leren kennen. Ik begreep zijn interesse niet, maar ik durfde hem niet te vragen zijn belangstelling te verhelderen

We aten Chicken Curry Madras met Basmati rijst. – “Breast and legs are the most tasteful,” zei Sri.” – We dronken water, veel water, met schijfjes citroen en rinkelend ijs.

‘I want you to drink enough,’ zei Bandaranaike. ‘People at age often forget to drink enough.’ •

We stopten kort in Mahiyangana, waar Bandaranaike een pakket afgaf – ik kon in de auto blijven – en reden naar Batticaloa. Ook daar was het bezoek aan een school van korte duur. Ik voelde me ongemakkelijk, alsof Bandaranaike junior een dubbele agenda had, alsof de pakketten enkel een smoes waren om mij naar Kalmunai te vergezellen.

De omgeving werd me steeds vertrouwder. Ik herkende het

busstation in Batticaloa met uitzicht op de Indische Oceaan. Bij mijn tweede bezoek, met mijn Zambiaanse collega Gustav Chimba was dit het beginpunt geweest van onze pelgrimstocht naar Kalmunai. Bandaranaïke junior kocht bij een straatstalletje mango's, watermeloenen, flesjes drinken en scones. We namen de snelweg naar het zuiden. In minder dan een uur zouden we in Kalmunai zijn.

'Are you nervous?' vroeg Bandaranaïke junior, 'or are you excited, now you visit your lieux de mémoire?'

Ik wist niet of ik zenuwachtig of opgewonden was; aangeslagen misschien. Ik kreeg een déjà vu, maar ook niet precies dat. Er was sprake van herhaling, maar ook weer niet. Teveel details verschilden.

'Many things changed after the tsunami,' zei Bandaranaïke. Op mijn hoofdknik liet hij volgen: 'Many things are still the same as they were. Life repeats itself endlessly.'

Ik kreeg een vermoeden. Een donkerbruin, een lichtbruin, een roze vermoeden.

'Reïncarnation,' zei ik. Junior gnees en zweeg.

Bandaranaïke reed Little Flower Girls's Home voorbij. Mijn chauffeur keek opzij. Hij glimlachte vanonder zijn tulband. Over een zandweg kwamen we op een parkeerplaats vlakbij het strand. Ik herkende de Indische Oceaan, de begraafplaats links van me, de palmbomen rechts van me. Bandaranaïke junior killed the engine,• liep achterom langs de auto en maakte het portier voor me open.

'Here you are,' zei hij. 'Arrived at your destination.'•

Ik stapte uit. Ik zag de stenen, het kleine hunebed. Ik zag de palmbomen. Ik zag de palmboom met vergroeide inscriptie. Ik wist welke naam in de stam stond gekerfd.

Dou trilden mie de bainen.

We gingen op een grote kei zitten, met uitzicht op het graf van mijn boreling, met uitzicht op de Indische Oceaan.

'Why are you here?' zei Bandaranaïke. 'Why am I here?'

Ik huilde en ik wist het niet.

'My father told me about my grandfather,' zei het kleinkind.

‘My grandfather was a traveling man. You know what that means?’

Ik knikte. Ik had met die reiziger kennisgemaakt, naïef kind uit het Poepenveen.

‘We’re not proud of him, as far as these “journeys” are concerned,’ vervolgde junior. ‘My grandfather was a womanizer.’•

Ik vermoedde dat er een onthulling zou komen.

‘I know,’ zei junior, ‘sorry to say to you, but I have to. I know that you lost your son at this spot.’• Bandaranaike wees naar de stenenbult.

‘I was born the day you lost your son,’ zei junior. Hij stond op, vouwde zijn handpalmen tegen elkaar en met zijn vingertoppen tegen zijn kin maakte hij een diepe buiging.

‘Need to explain?’ vroeg hij.

Nee, uitleg was overbodig.

Junior nam me mee naar de palmboom met de littekens. Hij brak een scone doormidden. We deelden water uit een flesje. Ik sloeg een kruisteken. Ik knielde en kuste het zand.

Dat het licht weer óp kan stralen
Uit een diepe duisternis
En dat leven wordt geboren
Uit wat al gestorven is. •

‘I came here for the first time when I was nineteen. I saw the name on the trunk.’ Hij gleed met zijn hand over de bast van de boom.

‘I call myself Gustav,’ zei Bandaranaike junior. ‘You can call me Gustav.’

Aarzelend omarmde ik mijn zoon.

***

*** Little Floriske Bandaranaike ***

Sri zoon leende mij eerbiedwaardig zijn arm. Ik voelde me volkomen veilig en op mijn gemak naast de forse man met kirpān• aan zijn riem. Een nieuwe ervaring. We liepen vanaf de parkeerplaats naar Little Flower Girls' Home. De vreemde en wellicht afkeurende blikken van voorbijgangers lieten we voor wat ze waren. Op Sri Lanka was gearmd lopen niet gangbaar, net zomin als hand in hand. Ook in De Peel waren die stadse fratsen lange tijd ongewoon.

We kwamen via de *workers compound* – de arbeiderswijk was vrijwel onveranderd sinds mijn laatste bezoek, maar wel bij de tijd met schotelantennes, zonnepanelen en met potplanten in de vensterbanken – op het terrein van Little Flower Girls' Home. Ik herkende de kleine huisjes. Ik wist nog waar ik had gewoond. Het huisje leek onlangs gewit. Het zand rondom was recent aangeharkt. Boven de deur hing een bloemenslinger. Zoon Sri Gustav Bandaranaike liet mijn arm los en bleef staan. In de deuropening verscheen Singh Singh, vader van mijn Gustav en van zijn gereïncarneerde opvolger.

Ik was sprakeloos en korte tijd ademloos, om Siep Scheuper te citeren. Op tijd slikte ik mijn “Long time no see”• in. Singh Singh, mijn man, of was hij/het mijn ex? bracht zijn handpalmen tegen elkaar en maakte een diepe buiging vanuit zijn heupen. Ik kopieerde zijn gedrag.

‘Maborosi no hikari,’ zei ik. ‘Ik groet het licht in U.’

Singh Singh glimlachte en nodigde me naar binnen. Op de keukentafel in het kleine vertrek stond een bescheiden buffet gereed. Warme en koude hapjes, thee, water met munt en ijs, papaja, mango, meloen en misschien nog meer heerlijkheden der heerlijkheden, naast een keur aan zoetigheid met Turks fruit, knieperties, vijgen, dadels, rozijnen en kokosmelk. In een apothekersfles zag ik boerenjongens, rozijnen op brandewijn. Er was op me gerekend.

Ik bleef sprakeloos. Op mijn tong liet ik de schrijnende clichés liggen. “Je bent niets veranderd.” Singh Singh was

ruim veertig jaar ouder dan bij mijn eerste kennismaking. (Ik ook.) Ik had mijn man en de vader van Gustav in het jaar van mijn zwangerschap nauwelijks leren kennen. Ik wist niets van hem en ik wist niets van zijn ontwikkeling. Tijdens mijn zwangerschap had ik vrijwel enkel aandacht voor de gezegende vrucht van mijn schoot. • Achterna waren die zwangerschapsmaanden in de tijd uitgerekte wittebroodsweken geweest. Een euforie zonder nader tot elkaar te komen. Ik was na de geboorte, de dood en de begrafenis van poppie Gustav met lege handen, met geverfd haar en met een verward hoofd naar De Peel teruggekeerd. Singh Singh was gebleven. We hadden van echtelijke onmin nooit de mogelijkheid benut om elkaars grenzen te leren kennen en te leren respecteren.

“Wat fijn je weer te zien.” Ook dat zei ik niet. Ik wist niet of ik het fijn vond hem weer te zien. In mijn hoofd had een virtuele herinnering aan Singh Singh een bescheiden plek ingenomen. Het was mijn uitdaging om aan het buffet dat incomplete beeld uit een wazig verleden samen te laten vallen met de man die mij in het heden thee serveerde en zoetje broodjes aanreikte. Zelf gebakken. Singh Singh wilde iets van mij, maar wat?

De familiale perikelen raakten behoorlijk complex.

- * Ikzelf als reïncarnatie van
- * Singh Singh, mijn voormalige echtgenoot.
- * Mijn doodgeboren kindje Gustav, gereïncarneerd in
- * Dr. Sri Gustav Bandaranaike, met daarnaast
- * zijn hoogzwangere vrouw Franciska Chimba; dochter van
- * voorheen moeder-overste Maria Magdalena Laurentia en
- * mijn oud-collega Gustav Chimba uit Kalabo.

In De Peel zou deze ontmoeting vallen onder de noemer: doorgestoken kaart van de Opperschepper, met Joseph Nieters uit Thrianta • als een van de leden van de complotterende Drie-eenheid; met als andere leden Eyoum en het Poepenveen. In bevindelijke kringen zou mijn ontmoeting in Kalmunai met mijn – virtuele – Sri echtgenoot en gereïncarneerde zoon Sri

Gustav als werk van de Allerhoogste zijn geduid. Agnosten zouden van toevalligheden spreken, of van opmerkelijkheden. Kenners van modernistische literatuur en gewone mensen, vertrouwd met het onvoorspelbare, zouden het op een *Deus ex machina* houden, een kunstgreep om onverwachte wendingen in een geloofwaardig verhaal recht te breien, of juist een onverklaarbare afslag te laten nemen. Atheïsten en natuurwetenschappers zouden wellicht van een paranormale of metafysische ervaring spreken: Just One of These Things.

Voor mij was de ontmoeting met mijn *extended family* volslagen natuurlijk. Mijn aangeleerde normale terughoudendheid, mijn ogenschijnlijk gebrek aan enthousiasme bij de hernieuwde kennismaking, wjtte ik aan mijn Poepenveense leerschool aan Kanaal A. Aan de Kanaalweg was ik voortdurend op mijn hoede geweest. De satan kon overal opdoemen om mijn eigenheid te belagen. Ik voelde me in De Peel vrij om te gaan en te staan waar ik wilde, maar ik kwam nergens buiten mijn territorium van het Poepenveen; dat was de buitenkant, de o zo belangrijke interface met de buitenwereld.

Mijn binnenkant lag altijd op de loer om bevel te geven tot vluchten, aanvallen, of tot het *Stockholmsyndroom by proxy*; identificatie met de belager, de duivel, of met de handelswijze van Jozef K. uit *Het Proces*; zelf een aanklacht verzinnen om een erfzonderlijke aantijging botten en vlees te geven en vervolgens schuld bekennen om de maximale penitentie in de wacht te slepen. Ik werkte kortom aan mijn eigen veroordeling, terwijl er tegen mij geen aanklacht was ingediend. • Ik realiseerde me op dat moment nog niet dat mijn leven mij toebehoorde, en aan niemand anders, ook niet aan een etherische macht. Ook daarin vergiste ik me.

Bij gebrek aan diepe wortels bleef de conversatie in het tiny house steken op niveau van hapjesgesprekken. Ik telde het aantal malen dat het woord *tasteful* voorbijkwam, met de bedoeling er later in mijn bed een staafdiagram van te maken. *Tasteful* tegen de tijd in intervallen van 15 minuten. Het werd een *gaussian bell shaped curve*; als ik de weergave van

mijn onderzoekje kan vinden, neem ik het blokdiagram op in mijn boek. •

Ik informeerde na de Chicken Curry Madras naar moeder-overste Maria Laurentia en naar mijn oud-collega Gustav Chimba. Ook in hun levens had de Almachtige niet wijdbeens, de ellebogen op de knieën, pijp rokend en voorovergebogen, op een cumulonimbus werkeloos toegekeken. God de Vader had het onwaarschijnlijke van de schepping, het universum met tenminste één door mensen bewoonde planeet, wellicht uit verveling, dunnetjes overgedaan door moeder-overste en Gustav Chimba aan elkaar te koppelen; eerst geestelijk en al kort daarna ook lichamelijk. Maria Laurentia, noemde zich na het huwelijk met Gustav Chimba geheel in Bijbelse navolging Magdalena Laurentia. • Op de valreep – er was sprake van enige Torschlußpanik • – schonk Magdalena het leven aan Francisca, een inmiddels struise cappuccino getinte vrouw. – Cappuccino was ook op Sri Lanka in de mode. – Franciska was voorzien van weelderig kroeshaar en van een zangstem als van een veldleuwerik. Met Franciska zou ik spoedig kennis maken.

Franciska, hoofd van Little Flower Girls' Home, was de hoogzwangere vrouw van Dr. Sri Gustav Bandaranaike – mijn gereïncarneerde zoon – en ze was opgeleid als science teacher, zodat het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE, dat ik als geschenk had meegebracht, zeer goed van pas kwam. De vliezen waren al gebroken. Er was ontsluiting; het aantal centimeters is me ontschoten.

Haar ouders, Magdalena Laurentia en Gustav Chimba hadden bij de tsunami van 2003 het leven gelaten. De heersende gedachte was dat de ouders van Francisca niet zouden reïncarneren, gezien hun goede werken en hun voorbeeldig leven. Ter plekke sprak ik mijn waardering uit voor beide mensen die aan mijn nodige en onnodige vorming hadden bijgedragen. Ik probeerde van de eerste tien elementen de symbolen te vervangen door hun deugden. Dat lukte me niet. Enkel als ik ondeugden ook een plek gaf kon ik een begin maken.

H voor Hoogmoed, He voor Helpen,
Li voor Liegen, Be voor Beterschap, B voor Barmhartigheid,
C voor Consolamini, N voor Naastenliefde,
O voor Ootmoedigheid, F voor Filantropie,
Ne voor Nederigheid.

(Br)aaftheid, (S)toutmoedigheid, (Bi)dden, (Ge)nade; de overige elementen bewaarde ik als slaapmiddel voor nachten dat ik niet in dromenland kon komen.

Sri Singh Singh was dankzij zijn beroep als kok op Little Flower Girls' Home buiten de oorlogshandelingen met de Tamiltijgers gebleven. Ontelbare malen had hij kippen onthoofd, geplukt, schoongemaakt, geslacht, ontleed – *breasts and legs are the most delicious parts of a chicken* – en Chicken Curry Madras bereid. Na de wederopbouw na de verwoestende tsunami was Singh Singh onderscheiden met een oorkonde en een bronzen legpenning. De vader van onze reïncarnatie-Gustav liet me de penning zien. Ik las de inscriptie: New Unity, New Power. Aan de ommezijde stond: to those who served innovative Sri Lanka through their art. •

Ik vroeg Singh Singh of hij trots was op zijn onderscheiding. 'Trots,' zei Singh Singh, 'What does proud mean?' Hij vervolgde. 'Je kunt trots zijn op je vaderland, je kunt trots zijn op het volkslied – Hij bedoelde HET LIEVE VADERLAND, het Burghervolkslied. • – Je kunt trots zijn op je kwaliteiten. Het zegt me niets. Niet veel in elk geval. Het zijn zaken buiten mijn eigenheid. Ik ben liever trots op mijn eigenliefde; leven in harmonie met wie en wat ik ben. For better and for worse.' •

'Boeddhisme,' zei ik.

'Boeddhisme,' antwoordde Singh Singh. 'Meedrijven op de levensstroom, zonder je heftig te verzetten tegen woelingen en onverwachte golvingen in je merg.' •

'Acceptatie,' zei ik. 'Overgave – en ik bedoel niet *braken* – is de grootste overwinning.'

'Neem het leven zoals het zich aan je voordoet. Met open ogen, en vooral met open mind.'

‘Trots,’ herhaalde ik.

‘Wees, als je dat nodig hebt, trots op je eigenheid en op gebruik van je kwaliteiten voor de wereld.’

‘De kosmos,’ zei ik. Ik kreeg gelijk spijt van mijn uitgljider.

‘De kosmos, het universum, maar vooral je kunsten voor little flower Floriske en haar naaste omgeving. Het geringste...’

‘Het geringste wat je voor een ander hebt gedaan, heb je voor Mij gedaan,’• onderbrak ik Singh Singh.

‘Daar kun je trots op zijn, dat je je hart en je verstand hebt gevolgd.’

‘Aan hen die door hun kunst het vernieuwende Drenthe dienden,’ zeg ik. •

Tijdens de laatste ronde thee had ik de gelegenheid na te denken over het vervolg. Nee, ik zou niet het bed delen met Singh Singh (Si). Ja, ik zou hem mijn dankbaarheid (D) tonen voor de ontvangst (O), de hartelijkheid (H), de warmte (W), de liefde (Li), de genade (Ge), de scones (Sc), de verhalen en de vijgen (V), de Chicken (C) Curry (Cu) en al het andere dat me dankzij het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE in de schoot was geworpen.

Ik had niet gemerkt dat mijn gereïncarneerde zoon Sri Gustav Bandaranaike het buffet had verlaten. Juist op het moment dat ik naar de *guest room* zou gaan kwam Gustav, mijn Boeddha-zoon, opgewonden binnen.

Hij was zojuist vader geworden. Moeder en kind maakten het goed. Gustav vroeg of ik meekwam naar het huis van de directeur. Franciska was thuis bevallen. Zo kwam het dat ik een kwartier later een expressieve zesponder in mijn handen hield.

‘Floriske,’ zei Gustav. ‘The girl is called Floriske. Floriske is her name.’

Ik was benieuwd van wie de nieuwe boreling de reïncarnatie was. Misschien van een Femke, Renske, Frouke, Harmke, of ander vrouwke. Van mijn moeder.

*** Sterven in verleden en heden ***

De nieuwe wereldBurgher• maakte een goede start. Slapen, poepen, plassen, gapen en gulzig drinken aan de bruine borsten van moeder Franciska, ongetwijfeld een goede voedingsbodem voor een brede belangstelling wat kleur aanging• Mijn aanwezigheid werd zeer op prijs gesteld. Deels vervulde ik taken van de vroedvrouw, al was dat door het stevige gestel van Franciska nauwelijks nodig, alsof ze Gustav terloops aan de kant van de weg had gebaard•. Al na een dag bestierde Franciska routineus haar huishouden. Ze was niet anders gewend. Door de directeursfunctie van mijn zoon Sri Gustav Bandaranaike aan Prosperous in Colombo had het paar sowieso een weekendhuwelijk met ieder eigen taken.

Ik nam op Little Flower de lessen van Franciska waar. Mijn vakkennis en mijn sociale vaardigheden, ooit door Op de Weegh bij mij aangebracht en verdiept op de universiteit van het leven, kwamen me goed van pas, naast mijn ervaringen op Kalabo Secondary School en aan de RUG. Ik liet de meisjes proeven doen met filtreren en extraheren als onderwerp; niets nieuws voor de meisjes, bekend als ze waren met theezetten en persen van avocado's om olie te winnen. Oxidatiereacties kenden ze van bleken van de was in de zon en van chloorbleekloog om water te ontsmetten. Ze kenden de manieren om voedsel te conserveren als drogen, zouten, op zuur zetten, invriezen, konfijten en weken. Het kwam er vaak op neer dat ik meer van de meisjes leerde dan zij van mij. Gelukkig kon ik op momenten dat ik in toezel dreigde te raken terugvallen op het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE. Mijn didactische hulp had me als stil houvast nog nooit in de steek gelaten.

Net als bij de lessen van Op de Weegh sprak ik liever over zaken die niet op het lesrooster en niet in de schoolboeken stonden. Wie een beetje slim is kan zich boekenkennis zelf eigen maken. Lessen zijn te vaak versiering om

kennisoverdracht als een feest te verkopen. Leren en wijzer worden vraagt particuliere inspanning en aandacht; dat kan heel goed zonder coach. Een leraar is er om een richting aan te geven, zonder de plek van bestemming vast te leggen. De individuele reis is voor iedereen verschillend.

Regelmatig besteedde ik in mijn lessen Monthly Periodic System of Elementary Hygiene and Controlled Infant Propagation aandacht aan seks en relaties, onderwerpen die net als in De Peel en omstreken in Kalmunai stiefkinderlijk werden behandeld, al wisten de meisjes veel van hun moeder en oma. En van het internet, dat de rol van opvoeder leek over te nemen. Ik beken; ik kaartte het onderwerp ook aan om mijn eigen verhoudingen tot anderen scherper in beeld te krijgen. Ik wist niet goed hoe ik me moest en kon verhouden tot mijn uitgebreide familie, tot Sri Gustav, mijn nieuwe zoon, tot little Floriske en tot Sri Singh Singh, de vader van mijn dood kind. Ik had Sri Singh Singh meer dan veertig jaar geleden zonder blikken en blozen achtergelaten, en eenmaal terug in De Peel net gedaan alsof er geen verleden was geweest. Beetje bij beetje leerde ik, naast wassen en verschonen van naamgenote little Floriske, ook meer van de filosofie van het Boeddhisme. De mens als deel van het geheel, als schakel in de schepping. De nadruk op de individualiteit, zo vertrouwd, raakte op de achtergrond.

Reïncarnatie en sterven hield me steeds meer bezig. Een aantal malen was ik getuige geweest van de laatste ademtocht. Ik keek ernaar, deed een plas en dat was het. Niemand kwam terug om te vertellen hoe het aan de overkant was. Niemand?

Wied vot om dichterbij te kommen. Ik had der nooit bij stillestaon. Niet dat ik nooit naodacht had over het leven en de diepere bedoelings van het bestaon, over het ienzaome begun, het samensmelten van ei- en zaodcel, het ienzaome moment van starven. Aalgedurig speulde ik wel met raamplannen en grote kaders veur een gelukkig leven, maor het gevuul gien kaant op te kunnen had mij nog niet vake zwaor om de scholders legen. Zelden was de börst

mij dichtkneld deur ongeluk en verdriet. As mien leven bij toeren al een puzzel was, dan meer een kruuswoordraodsel of een deurloper as een cryptogram.

Zwak ies.

Leven in het hier en nu is me nooit goed afgegaan. Ik leefde telkens met één been in De Peel. Wantrouwend, wie wil mag het angstig noemen, keek ik voortdurend over mijn schouder om het heden af te meten aan mijn verleden. Die terugblik was een terugblik met oogkleppen. Mijn sociale en culturele achtergrond bepaalde het landschap, terwijl de wereld veel groter was. Ik zag niet wat ik zag.

In Kalmunai opende de wereld zich steeds verder. Natuurlijk had ik mijn blik verruimd, maar omziend in verwondering, zie ik dat ik een matige waarnemer was. Toch hebben al die kiezelsteentjes me gebracht waar ik nu ben. In Kalmunai; omringd door herboren zoon en jonge vader Sri Gustav, omringd door dochter Sri Floriske, met onder de palmboom tot stof (atomen) wedergekeerde Sri Gustav van eigen bloed opnieuw onderdeel van de kringloop van de kosmos. Alles wat uit mijn leven verdween was teruggekomen in een andere verschijning. Ik had het kunnen weten. De vrouw in het zwart met bezemsteel en bord, de winterkraaien; ze waren evenzovele tekens voor memento mori.

Jaarlijks, bedacht ik, zou een nationale feestdag gewijd moeten zijn aan sterven en de dood. De erfenis van Allerzielen zou nieuw leven ingeblazen moeten worden, en dan niet als angstfeest van Halloween, dat ontdaan is van elke verwijzing naar de onderwereld; het dodenrijk dat wat mij betreft de bovenwereld zou kunnen worden, om elke dag van te genieten.

In mijn tiny huisje, met Sri Singh Singh binnen mijn aura, realiseerde ik me dat ik deel uitmaak van een oneindig groot organisme, van de schepping, van het universum. Mijn leed, en ook mijn lief, valt in het niet bij de universele beweging van de kosmos. Ik doe ertoe, maar niet meer dan een mier in een mierenkolonie, of een bij in een korf, of

een spreekw in een zwerm, of een vis in een school, of een antilooop in een kudde, en niet meer en ook niet minder dan een mens in een samenleving ertoe doet. Of – ik dacht aan het PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE – als een atoom in een kristalrooster. Noodzakelijk en vervangbaar.

Sri Singh Singh wilde niet veel kwijt over het leven dat achter hem lag. Misschien was ik te direct met mijn vragen. Misschien stelde ik niet de goede vragen. Dagen, weken maanden gingen voorbij. Ik vond mijn draai. Iedereen in mijn omgeving was en bleef aardig. De pelgrimstocht trok voorbij. ‘De Pāda Yātrā traditie is onderdeel van Sri Lanka’s multiculturele ethiek. Little Flower Floriske groeide. Ze hilde nauwelijks. Ze rook lekker. Kind van me. Voor de eeuwigheid hoopte ik.

Sri Singh Singh sprak me na vijf maanden plotseling aan in het Nederlands; mijn tweede moerstaal. Ik was sprakeloos. Sri had dus al mijn monologen en Selbstgespräche kunnen horen en begrijpen. Ik hapte naar adem.

‘Na je vertrek,’ zei Sri, ‘probeerde ik zin aan mijn leven, en aan het leven van anderen te geven. Door de oorlog met de Tamiltijgers was ik aan deze plek, aan Little Flower Girls’ Home gekluisterd. Natuurlijk had ik uit Kalmunai weg kunnen gaan, maar ik wist en ik voelde dat ik hier moest blijven.’

Sri zei niet: op je moest wachten.

‘Ik wachtte op niemand,’ zei Sri. ‘Dat hoort bij mijn Boeddhisme. Ik accepteer wat op mijn pad komt.’

Ik voelde een schuldgevoel smeulen. Ik hoopte dat het smeulveen geen veenbrand zou worden, een ondergronds woekerend vuur.

‘Om mijn blik te verruimen en me voor te bereiden op wat zou komen, op alles wat me zou toevallen voor de dood me zou uitnodigen, leerde ik je taal en de taal van mijn vader.’

Sri doelde op de arbeider in de kippenschuur. Sri doelde op Oom Singh die me in Pension Veltrop had beschermd tegen

de handtastelijke Fries. “Famke, Famke wat hawwe jo stive memmen.” Oom Singh die mijn verblijfskosten had betaald. Oom Singh die naast mijn Gustav onder de palmboom rustte. Oom Singh...

‘Ik zocht naar boeken en literatuur over De Peel,’ zei Sri. Hij pauzeerde en knikte naar me. ‘Ik vond enkel oudere schrijvers met boeken in het dialect, in jouw moedertaal; mij bekend van de lessen van mijn vader,’ zei Sri met een glimlach. Singh Singh vervolgde: ‘Ik negeerde de taal van die streekromans. De tijden waren immers veranderd, ook al was het leven gelijk gebleven.’

Ik begreep niet alles wat Sri zei, maar ik voelde wel dat het belangrijk was. •

‘Ik vond een keur aan boeken van een veelschrijver uit jouw streek.’

Ik kreeg een vermoeden, een donkerbruin vermoeden dat van kleur verschoot. Ik wist wat zou komen.

‘Joseph Nieters,’ zei Sri. ‘Ik las alle werk van Joseph Nieters. Je hebt ongetwijfeld van hem gehoord.’

Ik boog mijn hoofd. Ik sloeg van schrik een kruisteken. Ik zuchtte en knikte en eerst sloeg ik mijn armen om hem heen ja en trok hem op me neer zodat ie mijn borsten voelde een en al geur ja en mijn hart sloeg als een gek en ja zei ik jazeker Ja. •

Drie dagen later belde ik Joseph Nieters. Ik vroeg hem mij vanwege de kosten terug te bellen. De pensionado, de alchemist, de schrijver en inmiddels ook uitgever belde me. De mecenas nam de tijd om naar mijn verhaal te luisteren. “Time is on my side,” • zei hij. Ik hoorde gerommel op de lijn, net alsof iemand meeluisterde.

Sri stond naast me en hoorde wat Joseph Nieters zei.

‘Ja,’ zei Nieters, ‘je man is welkom. Tegenover me, aan de andere kant van de straat staat een huis leeg. Jullie kunnen daar wonen, als jullie dat willen.’ Nieters had gearzeld en na mijn zwijgen zei hij: ‘Ik betaal de huur tot de zaken op een andere manier zijn geregeld.’

Ik wilde Sri Oom Nieters vragen stellen, maar ik wist geen vragen. Ik wilde Sri Oom Nieters bedanken, maar ik kende geen woorden om mee te bedanken. Oom Nieters had de verbinding al verbroken. Ik luisterde een kwartier naar de pieptoon uit Peize.

*** Elke golf is de zee ***

De jaarlijkse pelgrimstocht was al geweest. Niets stond Singh Singh en mij in de weg de Pāda Yātrā van Kalmunai naar Kataragama te ondernemen. Mediteren, filosoferen en wandelen kon ook zonder anderen. Ik beschouwde de trektocht langs stupa's als het kuieren van het Pieterpad of – passender wellicht – als verkennen van het Naoberpad, de grens tussen mij en mijn voorouders, de grens tussen land en zee.

We gingen op weg om, zoals dat heet: elkaar beter te leren kennen. En meer nog gold voor mij; om mezelf beter te leren kennen en begrijpen. De Roomse vraag uit mijn kindertijd had zich in verhevigde mate aan me opgedrongen. Ik herkende de wereld niet. De aarde was me vreemd, net als de hemel. Ik herkende mezelf niet. Wat zich aan me leek te voltrekken maakte deel van me uit en tegelijkertijd had ik het gevoel, de ervaring, dat het leven zich aan mij voltrok. Ik was erbij. Ik maakte er deel vanuit en tegelijkertijd leek mijn hoofd niet instaat harmonie tussen die twee te vinden. Ik zocht een brug in mezelf, een verbinding tussen land en zee, tussen lucht en vuur, tussen verleden en heden, tussen heden en wat zou komen; de dood, al was die benaming niet meer van toepassing op mijn NIET-ZIJN. Kortom, aan het strand van de Indische Oceaan, in gezelschap van de vader van het kind in mij, het kind dat veertig jaar geleden, langer misschien, voortijdig was gestorven, wandelde ik op blote voeten naar het zuiden. Op papier, en in ons verstand was Kataragama het doel, maar dat was niet meer dan een papieren werkelijkheid. Sri en ik gingen onderweg; meer was het niet.

De eerste dag.

We zwegen. De golven zwegen met ons mee. Ondanks de aanwezigheid van wandelaars, vissers en vogels was het stil in mijn hoofd. Ik hoorde de wereld, de hemel en de aarde. We zwegen, zonder dat we dat met elkaar hadden afgesproken.

Ook als we pauzeerden, op het zand een plek zochten, of op een kei, of op een boomstam, op een hekje, op een stoel op een terras, zwegen we in harmonie. Zo ging de eerste dag voorbij. In een guest house vonden we onderdak. De eigenaar begroette ons met: “Welcome Mrs. Sri Floriske van de Pot and Mr. Sri Singh Singh.”

We maakten zwijgend een diepe buiging. Singh Singh met zijn handen tegen zijn heupen. Ik vouwde mijn handen onder mijn kin. De gastheer ging ons voor naar de bedroom. We verfristen ons en keerden terug naar de veranda met het avondmaal. De nacht viel. We gingen en we kwamen.

De volgende dag.

We zwegen. De golven zwegen met ons mee. Ondanks de aanwezigheid van wandelaars, vissers en vogels was het stil in mijn hoofd. Ik hoorde de wereld, de hemel en de aarde. We zwegen, zonder dat we dat met elkaar hadden afgesproken. Ook als we pauzeerden, op het zand een plek zochten, of op een kei, of op een boomstam, op een hekje, op een stoel op een terras, zwegen we in harmonie. Zo ging de tweede dag voorbij. In een guest house vonden we onderdak. De eigenaar begroette ons met: “Welcome Mrs. Sri Floriske van de Pot and Mr. Sri Singh Singh.”

We maakten zwijgend een diepe buiging. Singh Singh met zijn handen tegen zijn heupen. Ik vouwde mijn handen onder mijn kin. De gastheer ging ons voor naar de bedroom. We verfristen ons en keerden terug naar de veranda met het avondmaal. We gingen en we kwamen.

De volgende dag.

We zwegen. De golven zwegen met ons mee. Ondanks de aanwezigheid van wandelaars, vissers en vogels was het stil in mijn hoofd. Ik hoorde de wereld, de hemel en de aarde. We zwegen, zonder dat we dat met elkaar hadden afgesproken. Ook als we pauzeerden, op het zand een plek zochten, of op een kei, of op een boomstam, op een hekje, op een stoel op een terras, zwegen we in harmonie. Zo ging de derde

dag voorbij. In een guest house vonden we onderdak. De eigenaar begroette ons met: “Welcome Mrs. Sri Floriske van de Pot and Mr. Sri Singh Singh.”

We maakten zwijgend een diepe buiging. Singh Singh met zijn handen tegen zijn heupen. Ik vouwde mijn handen onder mijn kin. De gastheer ging ons voor naar de bedroom. We verfristen ons en keerden terug naar de veranda met het avondmaal. We gingen en we kwamen.

De volgende dag.

De golven groetten ons. We bogen naar de zee.

‘Elke golf is de zee,’ zei Sri Singh Singh.

Ik keek hem aan en wachtte op wat hij verder zeggen zou. Sri zweeg. De zee groette ons. Ik zweeg. De golven zwegen met ons mee. Ondanks de aanwezigheid wandelaars, vissers en vogels was het stil in mijn hoofd. Ik hoorde de wereld, de hemel en de aarde. We zwegen, zonder dat we dat met elkaar hadden afgesproken. Ook als we pauzeerden, op het zand een plek zochten, of op een kei, of op een boomstam, op een hekje, op een stoel op een terras, zwegen we in harmonie. Zo ging de vierde dag voorbij. In een guest house vonden we onderdak. De eigenaar begroette ons met: “Welcome Mrs. Sri Floriske van de Pot and Mr. Sri Singh Singh.”

We maakten zwijgend een diepe buiging. Singh Singh met zijn handen tegen zijn heupen. Ik vouwde mijn handen onder mijn kin. De gastheer ging ons voor naar de bedroom. We verfristen ons en keerden terug naar de veranda met het avondmaal. We gingen en we kwamen.

De volgende dag.

De golven groetten ons. We bogen naar de zee.

‘Elke voetstap, dat ben jij,’ zei Singh Singh.

Ik keek hem aan en wachtte op wat hij verder zeggen zou. Sri zweeg. De zee groette ons. Ik zweeg. De golven zwegen met ons mee. Ondanks de aanwezigheid van wandelaars, vissers en vogels was het stil in mijn hoofd. Ik hoorde de wereld, de hemel en de aarde. We zwegen, zonder dat we

dat met elkaar hadden afgesproken. Ook als we pauzeerden, op het zand een plek zochten, of op een kei, of op een boomstam, op een hekje, op een stoel op een terras, zwegen we in harmonie. Zo ging de vijfde dag voorbij. In een guest house vonden we onderdak. De eigenaar begroette ons met: “Welcome Mrs. Sri Floriske van de Pot and Mr. Sri Singh Singh.”

We maakten zwijgend een diepe buiging. Singh Singh met zijn handen tegen zijn heupen. Ik vouwde mijn handen onder mijn kin. De gastheer ging ons voor naar de bedroom. We verfristen ons en keerden terug naar de veranda met het avondmaal. We gingen en we kwamen.

De volgende dag.

De golven groetten ons. We bogen naar de zee.

‘Elke kus dat ben jij,’ zei Sri Singh Singh.

Ik keek hem aan en wachtte op wat hij verder zeggen zou. Sri zweeg. De zee groette ons. Ik zweeg. De golven zwegen met ons mee. Ondanks de aanwezigheid van wandelaars, vissers en vogels was het stil in mijn hoofd. Ik hoorde de wereld, de hemel en de aarde. We zwegen, zonder dat we dat met elkaar hadden afgesproken. Ook als we pauzeerden, op het zand een plek zochten, of op een kei, of op een boomstam, op een hekje, op een stoel op een terras, zwegen we in harmonie. Zo ging de zesde dag voorbij. In een guest house vonden we onderdak. De eigenaar begroette ons met: “Welcome Mrs. Sri Floriske van de Pot and Mr. Sri Singh Singh.”

We maakten zwijgend een diepe buiging. Singh Singh met zijn handen tegen zijn heupen. Ik vouwde mijn handen onder mijn kin. De gastheer ging ons voor naar de bedroom. We verfristen ons en keerden terug naar de veranda met het avondmaal. We gingen en we kwamen.

De zevende dag.

We naderen Kataragama. De stad ligt landinwaarts. We buigen naar de golven en nemen afscheid van de zee.

‘De wereld, dat ben jij,’ zegt Sri Singh Singh.

Ik zwijg. Ik wacht.

‘In De Peel leerde je dat God overal was en alles zag,’ zegt Sri. ‘Van afstand hield God alles en iedereen in de gaten. Niemand kon een stropier verleggen, of een jota in een boek veranderen, zonder dat Hij het zag.

‘En strafte,’ zeg ik. ‘God straft onmiddellijk.’

‘God is overal,’ zegt Sri. ‘God is blind. God ziet niets. God straft niet. God is. De mens straft. De mens straft vooral zichzelf, zo heeft de mens dat geleerd.’

Hoeveel inzicht kan een mens verdragen? vraag ik me af.

‘De mens is God geworden,’ zegt Sri. ‘De mens is overal. De mens is alles.’

‘Wie alles is...’ zeg ik.

‘Kan niet anders dan behoedzaam met zichzelf omgaan,’ maakt Sri mijn zin af. Ik kus Singh.

Zo ging de zevende dag voorbij. In een guest house vinden we onderdak. De eigenaar begroet ons met: “Welkom geachte Mevrouw Floriske van de Pot en geachte Meneer Singh Singh.”

We maken zwijgend een diepe buiging. Singh Singh met zijn handen tegen zijn heupen. Ik vouw mijn handen onder mijn kin. De gastheer gaat ons voor naar het slaapvertrek. We verfrissen ons en keren terug naar de veranda met het avondmaal. Snert (erwtensoepp) met spek en roggebrood.

In de recreatiezaal van het pension hangt aan de wand een King-atlas van Nederland. Op de plek van De Peel steekt een dartpijl in de kaart. De gastheer ziet hoe ik naar de kaart kijk.

‘Ja,’ zegt Hansoom, ‘daar kom je vandaan. Daar ben je geboren en getogen. Ja. Ik weet alles van je. Ik ken Triantha en het Poepenveen. Hansoom is de naam.’ De gastheer trekt met beide handen aan zijn groot formaat oren. ‘In een vorig leven woonde ik in Erica. Ik was de jongste van zeven kinderen. Ik had vijf zussen en een broer. Mijn moeder Anna Catharina Veltrop heeft vast en zeker meer kinderen

gebaard. Niet ieder kind verliet de startblokken. De dood komt vroeg of laat. Ik tel van mijn siblings het meeste aantal jaren tot mijn vertrek uit Erica. Wees gerust; ieder haalt de eindstreep.’ Hansoom schuift een stoel bij, Thonet,• herken ik, en vervolgt: ‘De zussen kwamen aan de man, mijn broer trouwde zijn huishoudster Lena van Dam. • Zo ging de wereld verder in het veen. Ik vond niemand. Niemand vond mij. Ik dronk en vocht. In een dronken bui heb ik bijna mijn schoonzus doodgeslagen. Lena van Dam wilde mij geen drinkgeld geven. Mijn broer was al gestorven. Achterna heb ik geluk gehad dat Herman, de zoon van Lena, mij de schuur heeft uitgeslagen. Dankzij Herman werd ik geen moordenaar. En toch: ik schooide en ik doodde. Slager was ik. Tegen mijn zin heb ik maanden in Veenhuizen, in de strafkolonie, doorgebracht; als straf voor mijn liederlijk gedrag. Achterna zat ik mezelf in de weg – dat verschijnsel had destijds nog geen naam. Ik vond geen rust bij mij. Achterna, maar wie kan het weten? Achterna zocht ik een man om mij aan te scherpen en mijn mes aan te wetten. Achterna. Ik heb veel koeien en veel stieren in de kont gekeken. Ik heb veel koeien, stieren en zwijnen de kogel door de kop gejaagd. Het mes heb ik veelvuldig gehanteerd. Nu niet meer.’ Hansoom legt zijn hand op het ceremoniële kromzwaard. ‘Nee, nooit heb ik mezelf in de kont laten....’ Hansoom glimlacht alsof hij mij de banaliteit wil besparen. ‘Nee, ik heb mezelf geen kogel... Ik ben na een onrustig leven in vrede gestorven bij de zusters van pastoor Veltman in Weiteveen. De begraafplaats in het veen was te heilig voor mijn onvoltooid en zondig leven. In Erica wachtte ik op het kerkhof naast mijn vader en moeder op de jongste dag om mij te verantwoorden voor wat zich aan mij had voltrokken. “Ik ben onschuldig,” zou ik gezegd hebben, “ik heb mezelf niet gemaakt.” Die dag van opstanding kwam eerder dan ik had verwacht. Mijn graf werd geruimd om plaats te maken voor tuinder Warmoes uit De Peel. Op die dag ben ik uit de groeve opgestaan. Mijn geest is naar Kataragama uitgeweken; voor een herkansing met goede werken. Zo ben ik hier terechtgekomen.’ Hansoom

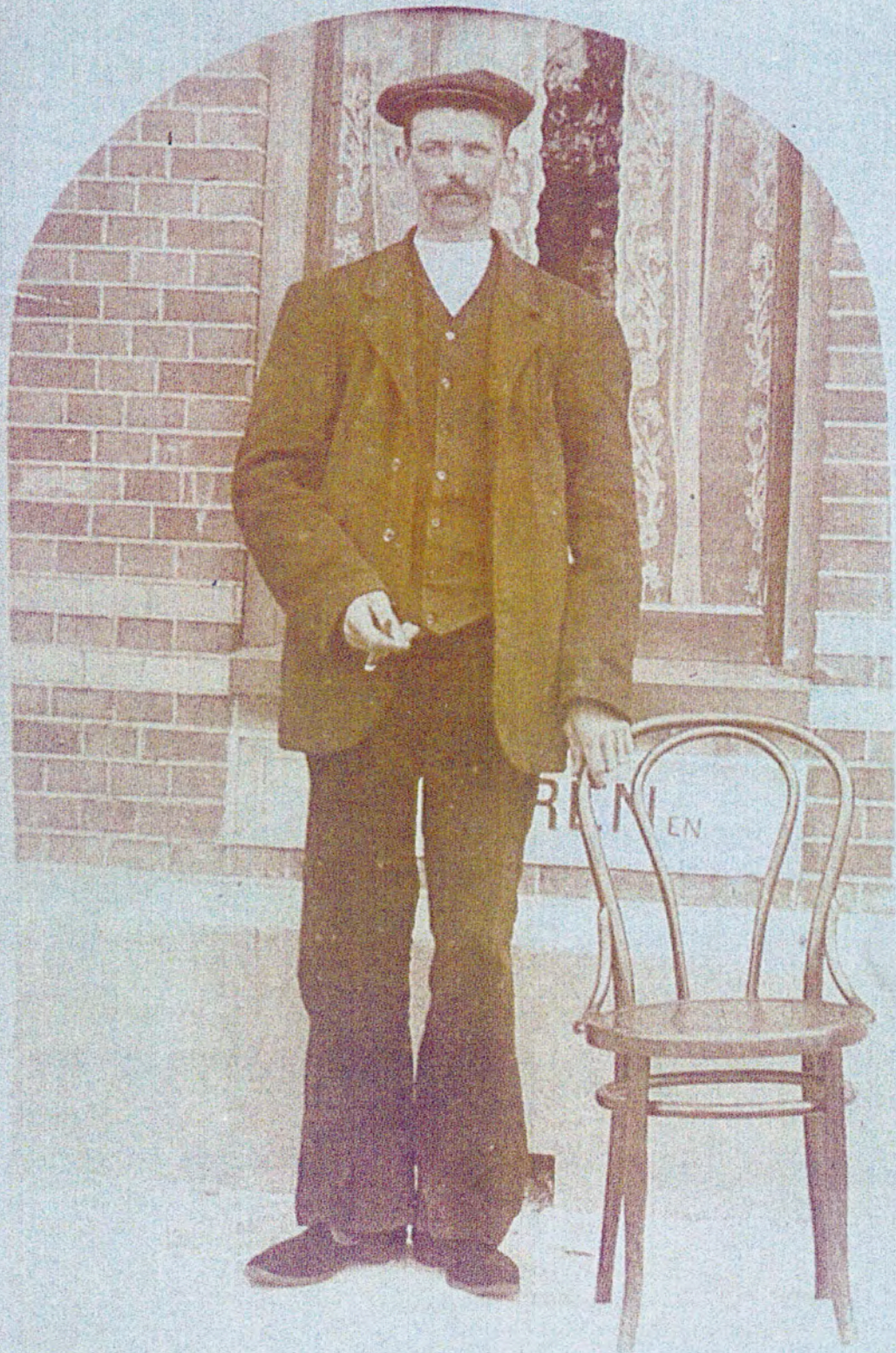
schenkt thee in de glazen. Ceylon melange, net als toen. Hij vervolgt:

‘Wie zijn leven niet zorgvuldig afhecht is gedoemd om terug te keren om het leven alsnog tot een net einde te brengen; vol ootmoedigheid, barmhartigheid en mededogen. Je kent de deugden.’

Ik knik. Ik ken de deugden en de ondeugden.

‘Het heeft jaren geduurd Floriske,’ gaat Hansoom verder. ‘Het lot, of de voorzienigheid, of God,’ heeft me in Kataragama een nieuwe kans geboden om mijn plek in de eeuwigheid te verkrijgen. Welkom in mijn stupa. Welkom in Pension Veltrop.’

We gaan en we komen.

30. Joseph Nieters

‘Ben je weer gezond?’ vraagt Eyoum, ‘is alles weer als vanouds? Ik merk dat je je vrijer beweegt. Ik zie dat je onderneemt. Is het goed me je?’

Joseph Nieters laat een aarzelende glimlach zien. Hij schudt bedachtzaam zijn hoofd. Zijn wenkbrauwen laten zien wat hij verlangt.

‘Praat me er niet van,’ zegt Eyoum met verlaagde stem. ‘Je wilt het er niet over hebben.’ Ze vervolgt: ‘Ik breng je zwart met melk. Ondertussen doe jij je verhaal. Je was in gesprek met je cicerone van het kankerpaviljoen. Vertel.’

‘Een schrijver die over zijn kwalen, medicijnen, over zijn gevoelens en relaties, drank- en drugsgebruik, zijn kroost en huisdieren, over zijn reizen, eetgewoonten, over zijn welbevinden en zijn welbehagen vertelt, haalt de aandacht van de lezer bij het literaire werk vandaan,’ zegt Joseph. Particulier leed en huiselijke trivia zijn de literaire dood in de pot. Ik praat liever over *Chicken Curry Madras*, over grote en kleine Floriske, over Hansoom en over Floriske en Sri Singh Singh die tegenover ons komen te wonen. Wat moet, wat kan een lezer met mijn gezondheid en met de verwickelingen rond mijn lichaam...?’

‘En je geest,’ zegt Eyoum. ‘Je hele literaire werk gaat over niets anders dan over je welbehagen, of het ontbreken daarvan. *Chicken Curry Madras* staat vol trivia over eten en drinken. “Drink je wel genoeg.” En wat dacht je van de overbodige, zo niet storende uitweidingen over *l’ Origine du monde* en *Ceci n’est pas une pipe*?’

Choose you battle, denkt Joseph. Ik ga me niet in de strijd werpen op fronten waar ik niets heb te winnen. Ik ga je geen licht ontvlambare brandstof leveren om mijn onvergankelijk overbodigheidsgevoel hoger op te stoken.

‘Ik leer weer lopen,’ zegt Joseph, ‘alsof ik een herboren kind ben, dat de eerste stappen zet zonder de hand van vader of moeder vast te houden.’

‘Mijn hand,’ zegt Eyoum.

‘Jouw hand,’ antwoordt Joseph. ‘Jouw hand geleidt me door het leven. Ik geef je graag die credits.’

‘Go on,’ zegt Eyoum. ‘Houd op met dit geteut. Ik zit niet op je bevestiging te wachten. Ik ken mij kwaliteiten, daarmee is mijn affectiehonger gestild. Je kent mijn trots. Vertel je verhaal. Je loopt vrij van duwstang. Roll on, roll off. Vertel.’

‘Ik begrijp niet wat zich aan mij voltrekt,’ zegt Joseph. ‘Misschien zijn de gebeurtenissen na de chemokuur niet anders dan in het leven dat nog verder achter me ligt, maar ik ervaar ze anders. Het is alsof alles wat zich voordoet *just in time* en *just in place* voorvalt om mijn vragen te beantwoorden en om mij een richting te wijzen.’

‘De duiding die je zelf aan de dingen geeft,’ zegt Eyoum. ‘De fenomenen zijn niet veranderd, je kijkt met andere ogen; dat komt door cognitieve gedragstherapie. *Umwertung aller Werte*.’

‘Ik loop opnieuw – *my voete betwis nie die pad*.• – en kies mijn eigen pad met andere accenten. De psycholoog leest de trefwoorden en plaatsnamen op de bordjes langs mijn pad.’

‘Zoals?’

‘Wat ik nog zeggen wou, heb ik Floriske laten vertellen, en Singh Singh, en Hansoom, en Bennie, voor wie ik een zwak heb. Ik geef er de voorkeur aan niet langer over mezelf te spreken. De literatuur doet het werk.’

‘Elke golf is de zee,’ probeert Eyoum.

‘Ik kreeg op het passende moment het boek van Willigis Jäger aangereikt.• Hij is een Boeddhistische Benedictijn. In *Elke golf is de zee* is hij op zoek naar God en als ik hem goed begrijp, heeft hij God in zichzelf gevonden. Sri Singh Singh heeft dat boek ook gelezen. Hij vertelt Floriske zijn bevindingen. Het boek geeft een synthese tussen de Christelijke traditie en Japans Boeddhisme, waarbij de christelijke God, als alwetende, alziende en beoordelende buitenstaander, mijn ingeprente en bijna onverwoestbare kindergod, het onderspit delft. In diverse vormen komt reïncarnatie in golven naar voren. Die

hergeboorte hoef je niet letterlijk te nemen, het is ook een manier om te zeggen dat er een grote onderlinge verbondenheid bestaat tussen alles wat zich in het heelal voordoet. Het één voltrekt zich niet zonder het ander. Die complexiteit zorgt bij sommigen – bij mij – voor verwarring. We kunnen niet ontdekken wat het één met het ander te maken heeft. Om niet in toezel te raken maken we een God, formuleren we metafysica en zoeken we mystieke ervaringen. Zo laat Floriske haar Hansoom in Katagarama in een nieuw pension Veltrop terecht komen om het leven voort te zetten en af te hechten dat wat nog rafelranden vertoonde. Hansoom was een man van de zelfkant van de samenleving; ongeziene en onbegrepen Benjamin. De jongste uit het gezin. Uiteraard is reïncarnatie een metafoor voor de samenhang in de wereld, niet enkel voor de onderlinge verbondenheid van alle levende wezens, maar ook voor...'

'De anorganische chemie,' roept Eyoom met stemverheffing.

'Om die samenhang te ervaren is bereidheid nodig om onbevangen na te denken over metafysica, over verschijnselen die we niet kunnen verklaren,' zegt Joseph, 'en dat het liefst zonder ons aan religieuze instituten met hun vooringenomen theorieën over goed en kwaad met de enige juiste weg, over te leveren. Enkel de ratio helpt ons niet verder om onszelf en de wereld te begrijpen.

Het terrein van metafysica is besmet geraakt door piskijkerij, pendelen, tarot, koffiedik lezen, horoscopen en veurlopen; waarzeggerij, en door *gezichten*, als bij de winterkraaien. Al die, wat ik noem; volksdevotionele bijgeloven, doen afbreuk aan de metafysica. Ik ben door de kwantummechanica min of meer 'overtuigd' geraakt van het etherische bestaan van onbegrepen verschijnselen, verrassende samenhangen en opmerkelijke parallellen. Deze invalshoek vanuit natuurwetenschappen legt voor mij een rationele basis onder het NIET-WETEN. Die exactheid spreekt me aan om me te kunnen verdiepen in opmerkelijke toevalligheden als chemokuren, gesprekken met de klinisch psycholoog, een passend boek dat me toevalt, een verhelderend telefoongesprek op het moment dat de vraag bij me bovendrijft, enz.'

‘De kern van de zaak,’ zegt Eyoum. ‘De kern van de zaak lijkt me dat alles wat je nodig hebt binnen handbereik ligt, maar dat je niet alles ziet wat je kunt pakken. Of niet alles durft te pakken wat je ziet. In jouw geval was de chemokuur een Godsgeschenk om je gedachten en je handelen, je leven, op een ander spoor te krijgen. Het spoor waar je te lang vandaan bleef. Inmiddels raak je overspoeld door wat je hebt gemist en nu hebt gekregen.’

‘Golven,’ zegt Joseph. ‘Golven zijn de kern van de zaak, van de zee.’

‘Je praat cryptisch, alsof je *The waves* van Virginia Woolf citeert. Ook een bespiegelend boek om de weg kwijt te raken,’ zegt Eyoum. ‘Een “onleesbaar” boek.’

‘Natuurwetenschappen hebben niet het alleenrecht op metafysica en op onderzoek naar het ongrijpbare tussen hemel en aarde, naar verlichting, naar metafysische ervaringen. Ook literatuur biedt een ingang in het esoterische, het mystieke.’

‘Je schreef *Golven*, een kort cryptisch verhaal geïnspireerd op *The waves*,’ zegt Eyoum. ‘Ongrijpbaar. Schijnbare dialogen. Monologen met een geheim.’

‘Als het leven,’ zegt Joseph. ‘Woolf noemt *The waves* geen roman, maar een *playpoem*, een toneelgedicht naar de langs elkaar uitgesproken monologen.’

‘Komt je vertrouwd voor,’ zegt Eyoum, ‘experimenteren met andere vormen dan de klassieke roman met een begin, middenstuk en slot. Je noemt *Eyoum* niet voor niets een proefschrift.’

‘Er is veel dat ik niet begrijp.’ Joseph strijkt over zijn hoofd. Het hoortoestel (hoorapparaat) piept; noli me tangere (blijf van me af).

‘Heb je zelf ooit een mystieke ervaring gehad?’ vraagt Eyoum.

‘Gisteren,’ zegt Joseph. ‘Je was erbij.’

‘Vertel.’

‘Nee,’ zegt Joseph. ‘Vandaag niet. Misschien later, als ik er de woorden voor kan vinden.’

‘Kom op schrijver,’ dringt Eyoum aan.

‘Mijn mystieke ervaring was een gevoel. Ik ben niet zo bekend met gevoelens,’ zegt Joseph.

‘Je cognitieve stijl zit je in de weg,’ zegt Eyoum.

‘Dit boek, *Eyoum – Chicken Curry Madras*, is een uiting van een mystieke ervaring. Ik schrijf de tekst. Ik maak het boek. Dag en nacht speelt het verhaal door en in mijn hoofd. Ik ben het boek. Ik ben het verhaal. Mijn lichaam en mijn geest functioneren als voertuigen om het verhaal aan het oppervlakte te brengen en te openbaren.’

‘Bijbels,’ zegt Eyoum.

‘Het is een Bijbelse openbaring. Soms even ontoegankelijk als de Bijbel en de Koran. Ik weet niet waar het verhaal zijn bron vindt. Ik ben het voertuig. Soms lig ik op mijn rug in bed en luister ik naar de alwetende verteller. Ik denk dan: dat ga ik morgenochtend noteren. Op het moment dat ik met schrijven begin neemt het verhaal een andere loop. Ik weet, als ik begin, nooit waar het verhaal me brengt. Als het erop aankomt weet ik niet wie of wat het verhaal vertelt. Ook de inhoud is voor mij een geheim dat zich gaandeweg onthult. Soms raak ik verbaasd over de platte taal en de bizarre inhouden. De roman geeft antwoorden op vragen die zich naar voren dringen. Antwoorden zijn zelden helder, eerder gecompliceerd; net als de wereld.’

‘Mystieke ervaring,’ zegt Eyoum.

‘Je mag dat schrijfproces een mystieke ervaring noemen.’ Joseph aarzelt en vervolgt: ‘Gisteren op de traplift, de weg naar boven, nam die mystieke ervaring niet enkel mijn geest in beslag, maar ook mijn lichaam. De vergelijking gaat mank, maar toch geef ik een parallel. Wie door een ander op erotisch terrein wordt geraakt voelt spanning en opwinding; ondanks zichzelf. Seksuele opwinding is zelden een gecontroleerde wilsbeschikking. Het is eerder een spontane oprisping. Ik gebruik met opzet het woord oprisping. De mythische mystieke ervaring is een spontaniteit, een kwantumwazigheid die zich kort laat ervaren, zonder die seksuele connotatie. Gelukkig.’

‘En?’ vraagt Eyoum.

‘Eenmaal boven was ik in tranen,’ zegt Joseph.

‘De onoverdraagbare mythische mystieke ontplooide kwantumwazige ervaring,’ zegt Eyoum. ‘In golven.’

‘Lees,’ zegt Joseph, ‘lees een boek, lees *Golven* en ervaar wat ik probeer te zeggen.’

*** Golven ***

De zon was nog niet op. De lucht was egaal grijs, zonder kleuren. Een staart van de nacht liet zich zien in de ochtendschemering. Aan de horizon, niet eens zo ver weg, trokken gelige lichten van een vroege lijnbus sporen door de ochtend. IJl motorgezang kwam met wind in makke golven. Lage tonen, mild gebrom en dan weer het zacht ruisen van riet aan de rand van het drassige veld. Dichtbij, de beweging van graspluimen en lisdoddes. Donkere sigaren traag heen en weer als de dovende uitslag van een slingeruurwerk. Stil. En nieuwe onrust van een nieuwe ochtendvlaag. Trage start. Een nieuwe dag. Dezelfde geluiden als gisteren. Herfstige geuren van vorig jaar en eerder.

Eenden; twee bij twee in de afwateringsloot. Ganzen; honderden murmelende grauwe ganzen op waterteneergeslagen stervend gras. Schijnbare stilstand. Vertraagde groei. Vooruitgang en verval in laag tempo. Doffe bruinen, gelen, oker, matgroene bruingele velden verbonden in grijs licht. De zon laag boven de horizon; onzichtbaar achter diffuus dun dek. Aantrekkelijke wind. Groen en paars tussen grijsblauwe grassen. Gaten in het grijs. Geel, rood.

Wazige omtrekken in nevelig land. Een fietser in de verte. Dokig. Statisch. Elektrisch op weg naar de dag. Windstil. Als op een paard.

Groeiende gaten in het luchtengrijs. Donkerblauw en witgrijs omzoomde vensters. Blauwe leegtes vloeien versneld samen. Witgerande wolken, onderkanten grijsblauw met witte vlekken. Ontwakende strakke lucht. Helder azuur. Geel en oranje boven de zwartgrijze woudzoom. Een gans op uitkijk. Waakzame wekker. Overbodig alarm. Een korte kwaakgolf: we zijn er nog. Bij elkaar. Het is dag. De nacht voorbij.

‘Ik zie een zilverreiger,’ zegt Karim. ‘Ginds in de tussensloot. De reiger staat stil, rust uit. Snavel naar boven. De vogel groet de dag. Ik zie geen beweging.’

‘Ik hoor spreeuwen,’ zegt Herman. ‘Kijk hoe ze vliegen. Pirouettes, ballet in de lucht.’

‘Ik hoor diepe zuchten,’ zegt Zipporah. ‘Schotse hooglanders achter de rietzoom. Ze stampen op het gras.’

‘Soppen,’ zegt Rick. ‘De koeien soppen, trekken hun hoeven uit de venige graslanden. Ze zijn te zwaar voor dit land.’

‘Natte grond is slap,’ zegt Karel. ‘Vee houdt niet van drassige weiden.’

‘Grazige weiden,’ zegt Galit. ‘Koeien, schapen, geiten houden van grazige weiden zonder herder.’

‘Mensen,’ zegt Jos, ‘mensen houden van hooi. Van brood en wijn. Mensen houden van zon en warmte.’

‘Van elkaar,’ zegt Goof. ‘Zou mooi zijn.’

‘Ik heb mijn vader vermoord,’ zegt Karim. ‘Ik heb mijn vader van een duiventil geduwd. In Isfahan. Ik hield niet van mijn vader. Mijn vader hield niet van mij.’

‘Dat weet je niet,’ zegt Galit, ‘je weet nooit of iemand van je houdt.’

‘Je weet nooit of iemand je haat,’ zegt Rick, ‘zelfs niet als de ander zegt je te haten.’

‘Ik duwde mijn vader. Heel eenvoudig. Hij viel zonder te schreeuwen,’ zegt Karim. ‘Ik heet Karim. Ik heb een jongensnaam. Ik heet naar mijn vader.’

‘Haten doe je zelf. Net als beminnen. Misschien hield hij van je,’ zegt Goof. ‘Ik zeg niet dat je vader van je hield. Ik zeg; misschien.’

‘Is onbelangrijk,’ zegt Herman, ‘houden van is privé. Heeft niemand iets mee te maken.’

‘Haten is een privé-aangelegenheid,’ zegt Goof. ‘Heeft niemand iets mee te maken.’

‘Mijn kind heet Verkā,’ zegt Karim. Ze strijkt over haar buik. ‘Verkā betekent wolf in mijn eerste taal.’

‘Farsi,’ zegt Goof. ‘Perzisch.’

‘Mon petit loup,’ zegt Galit, ‘mon petit loup.’

‘Van Wolf,’ zegt Iris, ‘je kind is van Wolf. De kroegbaas.’

‘Van jou en van Wolf,’ zegt Margharet. ‘Verkā.’

‘Je kind is van niemand,’ zegt Herman. ‘Je kind is van zichzelf.’

‘Je kind is je kind niet,’ zegt Goof. ‘Je hebt niemand in eigendom.’

‘Mijn kind is van mijn vader,’ zegt Karim. ‘Ik heb mijn vader gedood. Mijn kind is van mijn vader.’

‘Moordenaar,’ zegt Karel. ‘Je bent een moordenaar.’

‘Een schepper,’ zegt Galit. ‘Ik niet. Wolf is de schepper. Ik niet. Le petit loup dat je draagt is niet van mij. Ondanks...’

‘Niet van jou. En ook niet van al die anderen,’ zegt Karim. ‘Wolf is de enige schepper. Ook hij heeft zijn vader vermoord. Net als ik.’

‘Duw in de gierput,’ zegt Rick. ‘Onvrijwillige oversteek. Iedereen weet het.’

‘Niemand zegt het hardop,’ zegt Emmily. ‘Ik ook niet. Jij duwde je vader. Steen in zijn broekzak.’

‘De zwaartekracht,’ zegt Karim. ‘Het is de aarde die ons trekt.’

‘Jij weet overal van,’ zegt Marghareth. ‘Jij weet alles. Bijna alles.’

‘Ik zeg niets,’ zegt Emmily. ‘Alles zeggen, hoef ik niet. Ik zeg niet wat ik niet weet. Ik zeg niet wat ik weet.’

De zon schittert tegen de tractorenramen. Groengeöveralldde werklui. Stalenneuzenschoenen. Oversized oordoppen. Gulzige graswagens. Zwenkzwaaiende zwadmaaiers. Zoekende koplicht-flitsen. Ploegende rupsbandtractoren. Berengebrom.

De graswagens nachten scheef in de berm. Mannen roken shag. Krabben hun kruis. Lachen. Baseballpet. Muziek uit cabines. Reclame. Nieuws. Tractordeuren slaan hardhandig in het slot. Rupsbanden breken draslanden. Water spuit nevels. Gebroken regenbogen. Vogels.

‘Ik zie meeuwen,’ zegt Luuk. ‘Ik hoor hun gefladder.’

‘Spreeuwen,’ zegt Emmily. ‘Golvende spreeuwen boven drassig laagland. Ruisen en dalen.’

‘Ik hoor messen,’ zegt Herman, ‘muziek van gemarteld water. Messen.’

‘Ik zie vallend riet,’ zegt Rick. ‘Lisdoddes, toezebollen. Ik noem ze sigaren. Ze vallen.’

‘De lijndienst,’ zegt Karel. ‘De bus naar de stad.’

‘En terug,’ zegt Luuk. ‘Heen en weer.’

‘Ik zie geen hoofddoek,’ zegt Zipporah. ‘Mooie bruine haren. Heb je het koud?’

‘Mijn hoofddoek was tegen de hitte,’ zegt Karim. ‘Vóór ik zwanger was. Teken dat ik verhit was. Van binnen. Dat ik een man wilde om me voort te planten. Ik wilde, ik durfde niet.’

‘Je hoofddoek als katoenen condoom’ zegt Karel. ‘Voorbehoedzaam.’

‘Ik heb mijn vader vermoord,’ zegt Karim. ‘Ik wilde een kind.’
‘Goedmaaksex,’ zegt Luuk Lovers. ‘Goedmakertje.’
‘Moordenaar en moeder,’ zegt Emmily. ‘Allebei.’
‘Nieuw leven na de dood,’ zegt Herman. ‘Hopeloos.’
‘Ik vocht tegen de moordenaar in mezelf. Ik streed voor de
moeder in mij,’ zegt Karim. ‘Een moordenaar kan moeder zijn.
Ik...’

‘En vader,’ zegt Goof. ‘Wolf; vader van Verkā.’
‘Wolf is niet je man,’ zegt Iris. ‘Wolf is van Gina. Wolf is van
Gina en van zijn dochters. Van Anna en van Fee. Een man van een
ander moet je niet willen.’

‘Wolf is van niemand,’ zegt Karim. ‘Wolf is van mij. Hij is de
vader van mijn kind. Wolf is van niemand.’

‘Je hoofddoek,’ zegt Luuk. ‘Je hoofddoek.’

‘Mijn hoofddoek was niet tegen mannen,’ zegt Karim. ‘Mijn
hoofddoek was bescherming tegen mezelf.’

‘Je liet iedere man in je leven toe,’ zegt Herman. ‘In je lichaam.
Me too.’

‘Mijn hoofddoek verborg mijn onverschilligheid,’ zegt Karim.
‘Mijn hoofddoek bedekte mijn schuldgevoel.’

‘Je levenslust,’ zegt Goof. ‘Zonder hoofddoek, durfde je je
levenslust.’

*De rups trekt zwadstrepen in het drasgrasland. Water sproeit de
zon tegemoet. Blauwe hemel met witvliedende stapeltjes. Ooievaars in
jacquet. Tientallen. Gala-bal. Ontheemde woelmuisen op vochtig land.
Verstoorde goten, gangen, holen.*

‘Ik zie bloesjes, een warm gezicht,’ zegt Goof. ‘Je hebt je jas niet
dichtgeknoopt.’

‘Ik zie je kind,’ zegt Galit. ‘Je hebt een bolle buik.’

‘Je ziet een bolle buik,’ zegt Margharet, ‘je ziet geen kind.’

‘Een echo,’ zegt Iris, ‘je hebt een echo.’

‘Een echo is geen kind,’ zegt Karim. ‘Een echo is een beeld van
een andere werkelijkheid.’

‘We kennen geen werkelijkheid,’ zegt Herman. ‘We kennen
muziek.’

‘Een lied is een werkelijkheid,’ zegt Zipporah. ‘Lied is leven.’
‘Gheraert van Velsen,’ zegt Karim. ‘De moordenaar van graaf Floris. Zijn lied. Zijn straf.’

*****

*Een korte wyl en was daer niet lang,
Gheraert van Velsen wert daer ghevangen,
Hy dochte soo dick by syner eer,
Rijck Godt, nu moet ick immers hangen.*

*Hangen en was hem noch niet goet genoegh,
Hy moest wel sevenverf meer lijden.
Sy deden een vat vol spijkers slaen,
Daer moest syn edeldom in zijghen.
Sy rolden hem daer drie daghen lanck,
Drie daghen voor den noene.
Gheraert van Velsen, wel lieve man,
Hoe is u nu te moede?*

*Hoe my nu te moede is,
Dat sal ick u wel seggen:
Ick ben noch de selfde man,
Die graef Floris syn leven nam.*

‘Wolf?’ zegt Luuk. ‘Ook Wolf is een moordenaar.’
‘En verwekker,’ zegt Galit, ‘verwekker van nieuw leven.’
‘Hij nam het leven van zijn vader,’ zegt Margharet. ‘Hij is nog diezelfde man.’
Ik ben noch de *selfde vrou*,’ zegt Karim. ‘Een *vroue* met de naam van mijn vader.’

*Tractoren met manshoge wielen trekken traag schommelende
raapwagens. Bruingeel gras en geknookt riet vliegt door de koude lucht
in gazen vangnetten. Muisen, kikkers. Ooievaars schrijden. Kraaien
roven. Meeuwen krijsen. Opraapvoedsel voor verwend kroost. Lopend
lijkenbuffet.*

‘Wolf blijft bij zijn *wrou*,’ zegt Karim. ‘Hij blijft de vader van mijn kind.’

‘Verkã,’ zegt Goof. ‘Je kind. Het kind van jou en van Wolf heet Verkã.’

‘Als Wolf bij mij zou komen, bij mij en onze zoon. Bij Verkã,’ zegt Karim, ‘zou hij niet bij ons zijn.’

‘Zijn lichaam,’ zegt Herman, ‘zou bij je zijn.’

‘In je bed,’ zegt Karel. ‘Elke nacht.’

‘Als Wolf bij *sin wrou* blijft,’ zegt Karim, ‘in haar bed, is zijn hoofd bij mij. Gina heeft zijn lijf. Ik heb zijn geest.’

‘Wie niet komt,’ zegt Emmily, ‘kan je niet verlaten.’

‘In bruikleen,’ zegt Karim. ‘Alles en iedereen in bruikleen.’

VETERIS VESTIGLA FLAMMAE

The going

Why did you give no hint that night

That quickly after the morrow's dawn,

And calmly, as if indifferent quite,

You would close your term here, up and be gone...

‘Tot de dood jullie scheidt, terwijl je niet bij elkaar woont,’ zegt Goof. ‘De dood komt onverwacht.’

‘Verbannen. De opa van je kind,’ zegt Karel. ‘De gierputvader van Wolf.’

‘Isfahan,’ zegt Karim. ‘Isfahan.’

‘Niet onverwacht,’ zegt Emmily. ‘Jij en Wolf wisten van het naderende einde van jullie vaders. Jullie hadden hun slot gepland. Berekend. Jullie kenden hun dag, hun uur.’

‘De gierput,’ zegt Karim. ‘De gierput.’

‘Jij en Wolf kenden dag en uur van Verkã,’ zegt Zipporah. ‘Afscheid van het oude. Nieuw leven onder je hart.’

‘Oude liefde,’ zegt Iris, ‘oude vlammen.’

‘Zonder hoofddoek,’ zegt Karel. ‘Losse haren.’

‘Met één borst,’ zegt Rick. ‘De helft.’

‘Je zoogt je kind aan één tit,’ zegt Luuk. ‘Half. Van alles heb je de helft.’

‘Madonna’s op schilderijen,’ zegt Margharet. ‘Nooit meer dan één borst bloot.’

‘De helft is mij genoeg,’ zegt Karim. ‘De wederhelft.’

‘Ik zie dansende muggen,’ zegt Jos. ‘Kleine stippen. Grappige patronen.’

‘Pas op dat ze niet bijten,’ zegt Karel.

‘Zet ze op de foto,’ zegt Zipporah, ‘knip een portret.’

‘Chaos,’ zegt Goof. ‘Beeld van de werkelijkheid.’

‘Het is wat het is,’ zegt Karim. ‘Meer is het niet.’

‘Minder ook niet,’ zegt Galit. ‘Het is wat het is.’

‘Meer is het niet,’ zegt Karim.’

‘Alles gaat door,’ zegt Goof, ‘ook als er een einde is.’

‘Dat is wat het is,’ zegt Karim.

31. Omega

‘Wil je nog iets over de terugkeer van Floriske kwijt?’ vraagt Eyoum. ‘Ik bedoel over haar terugkomst om haar boek in ontvangst te nemen.’

‘Nee,’ zegt Joseph. ‘Alles tussen alfa en omega is gezegd en geschreven. De huur is betaald. Het boek is af. Ik verwacht niet dat Floriske terugkeert om het boek in ontvangst te nemen. Ik zet *Chicken Curry Madras* in de minibibliotheek twee straten verderop. Ik voel me ontslagen van elke verplichting om over wie, of over wat ooit nog weer iets te berde te brengen.’

‘Je bent een man met een uitzonderlijke gedrevenheid,’ zegt Eyoum. ‘Je laat je niet zo gemakkelijk temmen. Ook niet door mij.’

‘Literatuur zal me temmen. Ik lees een boek.’

‘Begin bij de Russen,’ zegt Eyoum.

Joseph glimlacht. Hij citeert uit Peer Gynt.

‘Vi treffes på siste korsveien Per, og sa far vi se om. Jeg siger ikke mer.’•

*** Siep Scheuper uitgeblijkt ***

Eyoum – Chicken Curry Madras is geen proefschrift. Elke wetenschappelijk pretentie ontbreekt. Gelukkig maar. Dit gezegd hebbende veroorloof ik me enige opmerkingen, aanwijzingen, kritiekpunten en loftuitingen. Voor ik me daaraan overgeef schets ik de opzet van deze roman, die geen roman is en van deze dissertatie die geen proefschrift is. Om een gemeenplaats uit dit werk te citeren: *En avant avec la chèvre*.

Deze omvangrijke stream of consciousness kenmerkt zich (cliché) door diverse onderdelen. De vertelling begint met mijmeringen en belevenissen van Joseph Nieters, een senior chemicus, schrijver en literatuurlijefhebber met een eigen uitgeverij TER VERPOOZING, die een bezoek brengt aan het academiegebouw aan de Broerstraat. Mij welbekend. Ik meen zelfs dat de auteur mij vanuit de senaatskamer signaleert als buitengesloten toeschouwer/hoogleraar. Wellicht is dit mijn fijngevoeligheid. Ik ben niet voor niets hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit in Groningen.

Het eerste deel schetst de woon- en leefsituatie van Nieters aan de Beukenlaan. De beschrijvingen zijn authentiek. Wie streetview raadpleegt kan de omstandigheden ter plekke bekijken. De beschrijvingen zijn een poging om het werk een hoog werkelijkheidsgehalte te geven. Enigszins doorzichtig; wie enkele onderdelen correct weergeeft sluit de lezer gemakkelijk in een andere geloofwaardige maar fictieve werkelijkheid. Het bezoek van Nieters aan een kunsttentoonstelling in Nienoord volgt hetzelfde procedé. De omgeving en het gebouw kloppen. Er is een schelpengrot met koppen van Moren – iets anders dan moorkoppen – er staat een kanon in de tuin. De zwarte gids is geromantiseerd, maar wel geloofwaardig neergezet. Dit aanvangsverhaal verraadt de gepreoccupeerdheid van Nieters met zwarte vrouwen. Een aandrift die pas veel later in het werk van duiding wordt voorzien.

Aan het slot van het eerste deel vindt een wending plaats. Een buurvrouw – Floriske van de Pot – komt met een typoscript van haar levensverhaal. Voor ze naar het oosten reist wil ze het boek aan de uitgever aanreiken met het verzoek er een fysiek boek van te maken. De uitgever – Nieters – stemt toe. Er lijkt sprake van enige wrevel tussen Nieters en Floriske van de Pot, een wrevel die geen wortels lijkt te hebben.

Nieters, een weduwnaar in permanent gezelschap van zijn veel jongere zwarte muze Eyoum, stemt toe. TER VERPOOZING gaat het boek *Chicken Curry Madras* uitgeven.

Vanaf dat moment volgt een dagboek van Floriske van de Pot, op gezette tijden onderbroken door beschouwingen van Joseph Nieters in samenspraak met zijn zwarte muze. Eyoum lijkt daarbij regelmatig de verstandigste van de twee. We krijgen telkens een min of meer afgerond deel van het dagboek van Floriske van de Pot te lezen. De biografie volgt een klassiek patroon. De kinderjaren en de jeugd op een kippenboerderij in buurtschap De Peel in Zuidoost-Drenthe, door de schrijfster telkens aangeduid als Poepenveen; naar de Duitse immigranten (Poepen) die in de 19e-eeuw het Bourtangerveen koloniseerden.

Onze schrijfster heeft een barokke en bij vlagen bizarre jeugd, gekenmerkt door een wereldvreemde geïsoleerde omgeving met een eigen taal (dialect) en eigen mores, afwijkend van dorpen in de naaste omgeving, laat staan van verder weg. Wat Floriske als normaal beschouwt – pijpen (fellatio), beffen (cunnilingus); ik noem het bij de naam, zonder passie – geldt buiten de niche van De peel e.o. als ongepast. De stijlfiguur van overdrijving is in deze passages sterk opgerekt. Ik spoelde mijn mond na lectuur van die fragmenten met groene zeep. (Naar moeders' recept.)

Niet enkel seksuele handelingen op de automatische piloot confronteren de lezer met een bijzondere cultuur. Ook de taal, zowel zinswendingen als vocabulaire geven een inkiijk in de communicatie, of juist het gebrek daaraan in Zuidoost-Drenthe; in het Poepenveen. Botheid en banaliteit in de taal worden door gebruikers niet als zodanig ervaren. Een

kenmerkende uitspraak om de aantrekkelijkheid van een vrouw te benoemen luidt: “Daor lust ik wel een emmer vol stront van”, of “Daor kuj beter op liggen as op een pak spiekers (draadnagels)”. Deze zegswijzen golden destijds als compliment.

De confrontatie van Floriske met de buitenwereld volgt op de HBS in Emmen. Plots is de Standaardtaal het voertuig van gedachten en gevoelens. Meer van gedachten dan van gevoelens. Tenzij het om verontwaardiging, afgunst en boosheid gaat. Taal voor beminnen en vriendschap lijkt te ontbreken.

Floriske, in haar tienerjaren, verlaat het ouderlijk huis. Ze ontvlucht drankgebruik, banaliteit en dwingelandij van haar invalide vader en de psychische problemen (aanstelleritus) van haar moeder. De struise vrouw vindt in De Peel aan het Dommerskanaal onderdak in Pension Veltrop onder het wakend oog van “Oom” Singh, de vaste arbeider op de kippenboerderij. Oom Singh is afkomstig van Sri Lanka (Ceylon). Juist als haar jongere broers vader willen doden overlijdt Floriskes verwekker aan een aneurysma. Een geluk bij een ongeluk. Moeder kiest zelf voor de dood in het Stieltjeskanaal, in lijn met de zelfgekozen dood van Virginia Woolf. Een geluk bij een ongeluk.

Op de HBS ontdekt Floriske literatuur als houvast in een woelige wereld. Op levensvragen vindt ze antwoorden bij grote en soms kleinere schrijvers. Ze declameert en citeert deze auteurs regelmatig. Na de HBS schrijft ze zich in bij neerlandistiek. Floriske is een bovenmaats ijverige en onderzoekende student. Telkens speelt haar Poepenveense achtergrond haar parten in de omgang met anderen.

Tijdens en na haar studie exploreert ze andere culturen. We krijgen uitgebreid verslag van haar werkzaamheden op Sri Lanka en in Zambia. De gebeurtenissen lijken zo bizar dat ze zeer waarschijnlijk naar de werkelijkheid zijn getekend. Naast een beschrijving van de lokale omstandigheden krijgt de lezer zicht op plaatselijke gebruiken, die soms geheel in lijn zijn met het Poepenveense verhaal. Niet enkel de

leefomstandigheden op Sri Lanka en in Zambia komen naar voren, ook de omgang met genderidentiteit, homofilie en met gezagsverhoudingen vinden we terug.

Tijdens het eerste verblijf op Sri Lanka raakt Floriske zwanger. Het kindje overlijdt bij de geboorte op het strand van Kalmunai. De omgang met de dood is minder bizar dan aanvankelijk lijkt, als de Roomse achtergrond van Floriske in aanmerking wordt genomen.

Deze dood van het kindje en ook van anderen is een rode draad door *Chicken Curry Madras*; een rode draad van reïncarnatie en onderlinge verbondenheid van de gehele mensheid. Boeddhisme glijdt het verhaal binnen. In varianten komen de diverse draden bij elkaar in een spinnenweb van associaties. Het netwerk groeit, ook door de betrekkingen van Floriske als lerares Nederlands aan scholen in Assen en Emmen, en als vakdidactica Nederlands aan de Rijksuniversiteit Groningen. – Ik heb haar gevraagd om te solliciteren. –

Haar creatieve en barokke achtergrond, samen met haar internationale ervaring mondt uit in bijzondere vormen van didactiek. In haar biografie geeft ze voorbeelden van banale, bizarre en onthutsende lesmethoden. Een van de ankerpunten is het gebruik van het PERIODENSYSTEM DER ELEMENTE, dat ze werkelijk in elke situatie weet te gebruiken. De rijkdom en het aantal verwijzingen naar religieuze, literaire en andere bronnen is overweldigend. Zo besteedt ze in een vergelijkende studie ruime aandacht aan erotiek in Drentse literatuur. Ze vraagt aandacht voor de enige twee schrijvers in Drenthe die op een positieve manier over de Roomse religie schrijven; met oog voor Gregoriaanse gezangen en theatrale rituelen. Ook de beschrijvingen van ontmoetingen met haar broers en zusters zijn een antropologische bron van sociale en culturele patronen in Zuidoost-Drenthe; eveneens zo bizar dat ze naar de werkelijkheid getekend moeten zijn. – De eerlijkheid gebiedt me te melden dat ondergetekende na een bezoek aan Pension Veltrop, nevenwerkzaamheid van Floriske van de Pot, ook in het werk staat beschreven. Bij die passages overheerst fictie, weet ik uit de eerste hand. –

Haar biografie, in de vorm van een dagboek met veel citaten uit de literatuur, is overvol, of liever; heel rijk. Ik heb de mannen op haar pad nog niet genoemd. Singh Singh van Sri Lanka, Gustav Chimba uit Zambia, Jan Warmoes uit De Peel, en anderen. De belangrijkste man in haar werk is haar leraar scheikunde van de HBS. Gerard Op de Weegh heeft een onuitwisbare indruk op Floriske gemaakt. Tot zover een samenvatting van *Chicken Curry Madras*.

Joseph Nieters leest het typoscript en geeft reflecterend commentaar, een vaardigheid die bij Floriske aanvankelijk ontbreekt. Kort na de overhandiging wordt bij Nieters de ziekte van Waldenström, een mogelijke voorloper van kanker, geconstateerd. In de terugblikken op *Chicken Curry Madras* krijgen we ook fragmenten van het ziekteverloop en de preventieve chemokuur te lezen. Nieters noemt zijn kwaal een Godsgeschenk. In lijn met het verhaal van Floriske – dat kan geen toeval zijn – neemt de uitgever en schrijver het ongemak voor wat het is; ongemak. Wellicht is dat een Poepenveense karaktertrek, aangeleerd en/of aangeboren; een nadere studie waard.

Na verloop van toenemend ongemak stopt Nieters met de chemokuur. Hij concentreert zich op klinische psychologie, waarvan we ook enkele facetten meekrijgen. Het Godsgeschenk bestaat daaruit dat Waldenström – net als andere verwante ingrijpende kwalen – emoties boven het maaiveld halen. Nieters ontdekt, en met hem ook Floriske, een tot dan onontgonnen terrein. Ik ga die ontdekkingen, culminerend in een mystieke mythische metafysische ervaring, hier niet in detail weergeven.

Achtergronden bij de citaten en bij de cultuur in Zuidoost-Drenthe zijn vervat in een ander vuistdik boek *Reis door cultureel en talig erfgoed*, met onder meer de dissertatie van Dr. Geert H. Kocks over de verscheidenheid aan Drentse dialecten en over taal en cultuur op Sri Lanka en in Zambia. Het boek sluit af met een namenregister, rode draden en een bronnenlijst van citaten. Tot zover de inhoud in vogelvlucht.

Kanttekeningen en complimenten.

Ogenschijnlijk bestaat *Eyoum – Chikken Curry Madras* uit twee boeken. Nadere bestudering laat zien dat het werk meerdere egodocumenten bevat. De diverse karakters, vooral Joseph Nieters en Floriske schuiven steeds dichterbij elkaar. Het lijkt erop dat de schrijver deze spelers met opzet ineen laat vloeien. Floriske verdwijnt tegen het eind uit beeld. Joseph Nieters blijft over met Eyoum aan zijn zijde, beter; met Eyoum in zijn hoofd als vaste metgezel.

Het document wekt de suggestie, ik vermijd het woord *pretendeert*, een cultureel antropologische schets te geven van Rooms Zuidoost-Drenthe in de voorbije eeuw. Ik heb mijn twijfels. Veel zaken lijken mij particulier: een weergave van een Roomse jeugd, ondanks de nodige inspanningen onvoldoende losgezongen van Rome en van de regio. Met de stijlfiguren als pastiche, met ironie, met humor, met elementen van een persiflage is dit werk verteerbaar en zelfs amusant. Dit werk is een uitgesponnen parodie met een keur aan serieuze elementen. De balans tussen ernst en luim is hier en daar zoek. Dat zorgt voor enige onevenwichtigheid. Niet iedereen zal gecharmeerd zijn van de herhalingen in telkens een andere context. De lezer met intellectuele bagage kan zich aangenaam verpozen. Laaggeletterden mijden dit werk bij voorkeur. (Niet voor publicatie. Een enkele lezer in Drenthe zal dit werk kunnen waarderen. In de Zuidoosthoek is 20% van de bewoners laaggeletterd. Dat zijn 18-plussers. Van 0-18 zijn nog in ontwikkeling en leren lezen. Boven de 18 is het gros van de mensen normaal – gewoon – geletterd; die lezen zelden een boek. De hooggeletterden hebben het druk met kruist en beroep. Ze lezen geen boeken, of enkel ter verstrooiing. Mijn inschatting: vijf lezers die meer dan 79 bladzijden uit dit lijvige werk lezen. Ik tel de jaarlijkse tien studenten neerlandistiek niet mee.)

Het minst interessant zijn de uitweidingen van Joseph Nieters over zijn ongemak, de ziekte die hij – goedkoop effectbejag – als Godsgeschenk wegzet. Gluurders die vooral

belangstelling hebben voor lief, leed en ouderdomskwalen kunnen uitvoeriger en met meer kans op zelfbevredestiging terecht in dagbladen en op digitale media. Een literaire schrijver zou ver moeten blijven van obligate persoonlijke ontboezemingen, als universeel autisme. Het particuliere staat het universele in de weg; al begrijp ik wel het dilemma. Met enkel literair werk komen geen lezers tevoorschijn. De tijdgeest vraagt om een ‘mens’ en een ‘huisdier’ achter het boek. Honden komen in *Eyoum* niet voor; een verademing.

Ik waardeer de eigenzinnige invalshoek van de auteur; intiem, persoonlijk, therapeutisch met een regionale en deels omgevallenboekenkastinvalhoek. Lief en leed stijgt uit boven puberdagboekerie. De verhalen *De neger* (19e eeuw) en de verhalen van eigen hand – *Riffie Rohling*, *De varkens*, *Roodebaan* en mijn favoriet *Golven* vanwege het onbegrijpelijk hermetische karakter – geven een inkijk in de associatieve literaire kwaliteiten van de schrijver. Een constante is: lees tussen de regels. Het proza nodigt uit tot nadenken.

Een goede redacteur zou veel nuttig werk kunnen verrichten. De stroomlijning zou een werk opleveren voor een breder leespubliek. Alle citaten eruit. Alle vreemde talen eruit. De platheid van Floriske eruit. De herhalingen – the running gags – eruit. Ik vrees dat de schrijver zich niet laat vermurwen alle informatieve anekdotes te schrappen. Tant pis.

Nee, ademloos heb ik dit werk niet gelezen. De cliché-onderzoeksvraag: Van wie ben ik er een? krijgt onvoldoende antwoord. Ik dacht aan Peer Gynt van Hendrik Ibsen. De ontmoeting met Bøjgen.

Peer Gynt: Giv Svar! Hvem er du? (Geef antwoord! Wie ben je?)

Een stem in het donker: Mig selv. (Ik ben mezelf.)

Peer Gynt: Af Vejen! (Donderop!)

De stem: Gå udenom, Peer! Den er stor nok, Hejen.

Peer Gynt: vil igjennem på et andet Sted, men stoder imod Hvem er du?

De stem: Mig selv. Kan du sige det samme? (Ik ben mezelf. Kun jij dat ook van jezelf zeggen?)

Peer Gynt: Jeg kan sige hvad jeg vil; (Ik kan zeggen wat ik wil) og mit Sverd kan ramme! Agt dig! Hu, hej, nu falder det knusende! Kong Saul slog hundred; Peer Gynt slog tusende! (slår og hugger) Hvem er du?

De stem: Mig selv.

Wie aan de marginale tekortkomingen voorbijgaat heeft een fraai en onderhoudend overzicht van literatuur en van gedragspatronen in diverse culturen. Er zijn veel verschillen tussen Zuidoost-Drenthe en de rest van de wereld; de overeenkomsten lijken talrijker. Het boek leent zich voor langzaam lezen en herlezen om diverse dwarsverbanden te ontdekken. Het werk nodigt uit om na te denken over de invloed van en de omgang met ingrijpende gebeurtenissen; volgt een larmoyante houding, of gaat de voorkeur uit naar acceptatie van ongemak en mogelijke wedergeboorte in welke vorm dan ook? Loont zelf nadenken, of is meegaan met de mainstream veiliger en eenvoudiger?

De schrijver is in dit boek met een bovenmatige gedrevenheid op zoek naar een nieuwe vorm voor de roman. Hij verkent – als Ibsen – overwoekerde paden, en blijft weg van voorspelbare lineaire vermaak-en-geneuzel literatuur; hedendaagse – in de betekenis van jaar van uitgave, niet van maatschappelijk relevante inhoud – prietpraot Drentse streekromans niet uitgezonderd. Het historisch perspectief blijft in *Eyoom* niet onbesproken. Ook zijnsvragen komen aan de orde. Hoewel geen sprake is van wetenschappelijk verantwoord proefschrift geldt onverminderd: dit boek zal zijn weg wel vinden. En vooral: nader onderzoek is dringend gewenst.

Siep Scheuper, hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde, Rijksuniversiteit Groningen.

32. Eyoum – La sale nègresse

Mijn naam is Eyoum. Ik ben niet van hier. • Ik ben geboren in Bonaberi, dat is een voorstad, een chique wijk in Douala. Douala is de kustplaats in Kameroen, in de elleboog van de Bocht van Guinée. In Franeker is een café met die naam. De Bogt fen Guné. Dat café heeft iets mythisch gerings met mijn land te maken. Ik noem het om aan te geven dat de wereld een dorp is, een netwerk dat met ragfijne, en soms met dikke draden met elkaar is verbonden, ook als niet iedereen dat wil weten. Ik vertel mijn verhaal. Ik begin met mijn achtergrond en ik eindig bij mijn oponthoud in Peize, als spiritueel maatje van Joseph Nieters; schrijver, uitgever, filosoof en vragensteller. Vrijmoedig veroorloof ik me opmerkingen over *son combat avec sa vie*, over zijn roman *Eyoum*; zijn proefschrift waar ik deel vanuit maak.

Ik ben een zwarte vrouw van 33. Ik heb een kroeskop en mijn lippen zijn fors; geschikt om te zoenen. Ik zoen niet graag. Mijn aard is vurig, sommigen noemen mij koud, anderen vinden mij een warme vrouw. Die warmte geldt eerder mijn geest dan mijn lichaam. J'ai froid. Ik heb geen oordeel over mijn temperament. Schoonheid is afhankelijk van het oog van de kijker, zo is het ook met heel de mens. Wie je bent hangt af van het oog van de kijker, van het gezelschap waarin je je begeeft, of waarin je onverwacht terechtkomt. Wie je bent en hoe je je gedraagt hangt af van je omgeving. Als ik alleen ben, mediteer, een gedicht reciteer, de rozenkrans bid of een Gregoriaans lied zing, ervaar ik mijn eigenheid als onderdeel van een groter kosmisch geheel. In gezelschap ziet ook mijn oog van mij af. Ik vind het lastig om in gezelschap mezelf te zien. Als ik naar mezelf kijk zie ik vaak een ander, ik zie Joseph Nieters; ik zie de wereld. De eenheid.

Duitse kolonisten kwamen in de haven bij Bonaberi aan land voor ze het oerwoud en de savanne in het noorden in bezit namen. Hun ervaringen zijn fraai beschreven door Marie Pauline Thorbecke in *Auf der Savanne*, een reisverslag uit 1912.

Deels put ik uit haar bevindingen, en laat ik zien hoe een witte naar zwarten kijkt, deels vertel ik mijn eigen ervaringen.

Douala was altijd warm – soms te heet met veel regen – maar prettig om te wonen met enige verkoeling aan zee. Wie ontspannen de stad wilde verlaten kon naar Buea of naar het strand bij Limbe, dat nu West-Kameroen is. Mijn landgenoten uit het westen spreken Engels. Ik ben Franstalig opgevoed. Later heb ik mijn talenkennis uitgebreid; *je connais mes langues*. Ik kan me goed verstaanbaar maken met mijn woorden, met mijn zinnen; mijn lichaamstaal. Niet iedereen begrijpt me. Dat laat ik zo.

Mijn overgrootvader was een nikker, zo werd hij door de Duitse kolonisten genoemd. Niemand nam daar aanstoot aan. Later heetten we *les noirs*, de zwarten. Kleur was niet het belangrijkste. Op de savanne in het noorden waren volkeren die slechts van drie kleuren de naam kenden;

Ik ben begonnen met het schilderen (tekenen) van een serie afbeeldingen van de kleurrijke ornamenten waarmee de Tikars hun huisingen versieren. Daarbij heb ik een zeer vreemde ontdekking gedaan, die mij zeer bezighoudt en die ik verder onderzoek: de Kameroense negers, althans degenen die ik heb ontmoet, d.w.z. de bewoners van Dschang, Bana, Bamum en Tikar, kennen slechts drie kleuren: Wit, rood en zwart. Wit van fijne houtas, rood van sequoia, zwart van houtskool. Alle stammen gebruiken deze drie kleuren, deels om zichzelf te beschilderen, deels om hun houtsnijwerk en klei-ornamenten mee te versieren. En allemaal hebben ze in hun zeer verschillende talen slechts drie namen voor alle kleuren: wit, rood, zwart. Er is geen woord voor groen, geel, blauw, bruin, grijs.

Auf der Savanne, Marie Pauline Thorbecke

Het waren de kleuren van de verfstoffen die ze gebruikten om hun huizen en hun lichamen mee te verfraaien. De volkeren in Kameroen, de stammen, hadden weinig contact met elkaar. Oorlogen tussen naburige nederzettingen kwamen

veel voor. Vrouwen en kinderen werden geroofd en als slaven verkocht; vooral in het noorden, waar zwarten langzaam plaats maakten voor Arabieren. Strijd was heel gewoon, van vreedzaam samenleven was zelden sprake. De koloniale Duitsers namen het bestuur over. Ze zorgden voor een begin van rust in het land en voor enige rechtvaardigheid met hun onafhankelijke rechtspraak. Niet dat ik het koloniale verleden wil verheerlijken, dat niet, maar er zijn met de komst van de blanken – die nu witten heten – ook veranderingen ten goede te melden.

Op religieus gebied nam het christendom hier en daar de plaats in van de inheemse bijgeloven. Mijn landgenoot en vroege zendeling Joseph Ekolo steekt de loftrumpet over de Duitse zending. Hij bezocht Duitsland en geeft een heel positief beeld over de witten in zijn boek *Wie ein Schwarzer das Land der Weißen ansieht*. Ook ik ben onder de indruk van de verworvenheden op materieel en spiritueel gebied van wat ik voor het gemak *Westerse beschaving* noem. Ekolo beschrijft vanuit zijn achtergrond wat hij met zwarte ogen waarneemt. De zwarte zendeling stelt nauwelijks vragen, niet aan anderen en niet aan zichzelf. Hij zegt niets over mengvormen tussen inheemse religies en westers christendom. Hij zegt niets over inwisselbaarheid van religieuze overtuigingen zolang ze onzekerheden wegnemen. Mijn landgenoot filosofeert niet over religies als een verscheidenheid van manieren om naar een Eerste Werkelijkheid te komen zonder de noodzaak van een Almachtige. Joseph Ekolo schrijft niet over de schijnbaar universele behoefte aan een almachtige beschermer. Ekolo beperkt zich tot waarneembare zaken en bezwerende rituelen in dienst van God en in dienst van zending en missie. De zendeling stelt, net als gelovigen, geen vragen over de aard van God. Ekolo was geen zelfdenker.

Ik stel vragen, dat is mijn aard, vaak zonder antwoorden te vinden. Op sommige vragen lijkt een taboe te rusten, toch dringen vragen zich aan mij op; over mijn eigen gedrag en ook over de wereld. Ik noem enkele van mijn gedachtenspinsels die heen en weer schieten tussen mijn particuliere ik en mijn

universele ruimte. Ik weet niet of ik me helder kan uitdrukken, dat geeft niet. Elke poging is een stap vooruit naar helderheid.

Filosofie is vooral in oosterse culturen gangbaar. Ook in westelijke landen zijn grote denkers bij honderden te vinden. Ik ken geen grote aantallen filosofen uit Afrika en uit Zuid-Amerika. Klassieke muziek vindt vooral beoefenaars in China, Japan, Noord-Amerika en Europese landen. Japan en China kennen de beste violisten. Symfonieorkesten bestaan uit Aziaten en Europeanen, zelden uit muzikanten met een Afrikaanse achtergrond. Het omgekeerde geldt voor blues en veel popmuziek. Op het gebied van sport zijn de uitblinkers vooral buiten West-Europa en Noord-Amerika te vinden. Wie van voetbal houdt – ik niet – ziet vooral gekleurde spelers. In de Tour de France zie ik weinig getinte renners. De vaardigheden organiseren, abstraheren, reflecteren, onderzoeken lijken niet gelijkmatig over de mensheid verdeeld. Deze waarnemingen roepen vragen bij me op over erfelijkheid, cultuur en opvoeding. Ik stel mezelf vragen over genetische aanleg. Ik wacht me ervoor deze vragen in het openbaar te stellen. Verkettering en bedreiging ligt op de loer. Ik ben een intelligente zwarte vrouw in een wit boek. Ik ben op mijn hoede. Ik laat Joseph Nieters de hete kooltjes uit het vuur halen. Hij is wit. Hij is man. Hij is geboren in Zuidoost-Drenthe. Hij is verdacht. Het schijnt hem niet te deren. Hij is een man met een eigen werkelijkheid. *Le sal nègre*. Niets te verliezen.

Mijn overgrootvader was een neger, mijn overgrootmoeder een negerin. *Nègre* en *nègresse*. Noir. Uit die tijd dateert *le sal nègre*, de vuile neger. Het was de tijd van missionarissen en zendelingen om zwarte vuile zieltjes wit te wassen. Het was de tijd van kolonisten die onder de vlag van beschaving ons land leeg roofden. Mijn opa en oma waren zwart en lichtbruin. Mijn vader noemde zich Moor na zijn bekering tot het katholicisme. Moorman klonk chiquer en het leek beschaafder. Misschien was dat ook zo. In Boumben, *dans la brousse*, maakte niemand zich druk over de kleur. Nou ja, een lichte teint had de

voorkeur boven blauwzwart. Donkere mannen wilden graag een lichtbruine vrouw voor een lichter getint nageslacht. Dat kleuronderscheid werd belangrijker met de komst van *les blancs*. Bijna iedereen wilde de kleur van de gezonde, doortastende, rijke en intelligente nieuwkomers. Niemand kende in die jaren zwakzinnige of gehandicapte blanken. Er waren geen witte bedelaars en geen witte verslaafden. Witte *coureurs de jupons*, witte rokkenjagers, die waren er. Zwarte vrouwen wilden graag een witte man voor hun kinderen. Ik ook. *Initial*. In den beginne.

Er kwamen steeds meer blanken uit Europa. Aanvankelijk uit Duitsland. Na *la Grande Guerre* verloren de Duitsers ons land. Fransen namen het bestuur over, in het westen kwamen Engelsen met hun Brits bestuur. De grenzen van het land en de grenzen van het betamelijke werden door Europeanen bepaald. Niemand hield rekening met de leefgebieden van de oorspronkelijke bevolking, niet met de tradities. Ach, wat geeft het, alle grenzen zijn willekeurig. •

Mijn vader is in Boumben geboren aan de oever van de Dibamba. Hij woonde eerst in een hut met een dak van grassen en palmladeren, daarna kwam een schuur van ruwe planken, met boomstammen op elke hoek, later woonden vader en moeder in een stenen huis met een dak van golfplaten – als het regende konden we elkaar nauwelijks verstaan. Van de eerste huisjes heb ik geen foto's, wel van 'bungalow' op de heuvel met uitzicht op de Dibamba. Vader werkte voor een houthandel. Tropisch hardhout was en is geliefd in Europa. Het oerwoud, *la brousse*, werd opengelegd. Vader werkte eerst als houthakker, de bomen werden met kettingzagen geveld, en later als chauffeur op de trucks.

Ik was een jaar of zeven toen we naar Bonaberi verhuisden. De hele wijk bestond uit stamgenoten, uit eigen volk. In Douala was het nog steeds lastig om met andere volkeren, met mensen uit andere stammen om te gaan. De geïsoleerdheid *dans la brousse*, het weinige contact met elkaar, het oorlogsverleden, diefstal van vrouwen, van gewassen, van bezittingen en

verschillen in taal waren niet bevorderlijk voor begrip. Ook armoede en werkeloosheid speelden een grote rol. Als er iets te verdelen was stonden stamgenoten en familie, net als elders, op de eerste rij. Bonaberi kende veel chômeurs, veel leeglopers. Net als Drenthe. Net als overal elders.

Op een school van de katholieke missie, een meisjesschool, begon mijn kennismaking met de andere werkelijkheid buiten de rimboe. In uniform was iedereen gelijk voor de nonnen en voor le Dieu. Lange tijd heb ik geloofd in *liberté, égalité* en *fraternité*. Ik had beter kunnen weten, de aard van volkeren verraadt zich niet. *Chacun pour soi et Dieu pour nous tous*. Eigen volk eerst.

De Fransen waren al lang geen baas meer in Kameroen. Ons land was sinds 1961 onafhankelijk met een eigen president. Het duurde jaren voor ik zag en begreep dat verkiezingen niet vrij waren. Kameroen had de westerse bestuursvorm overgenomen, met eigen accenten. Op *l'école secondaire* was ik niet langer een *nègresse*. Ik was een *Africain*. Ik sprak de taal van de Dibamba, van de rimboe. Ik was een inboorling, een *sale nègresse* in de ogen van landgenoten uit Douala en Yaoundé.

Het gymnasium in Bonaberi was een goede school. Ik weet de namen nog van alle leraressen en van alle leraren. Velen kwamen uit Frankrijk. Er waren slechts enkele zwarten onder het voornamelijk witte docentencorps. Het meest is mij de professor chimie bijgebleven. Professor Carrefour• verklaarde de wereld aan de hand van *LE TABLEAU PÉRIODIQUE DES ÉLÉMENTS*. “Alles in de wereld hangt met elkaar samen,” zei hij, “hoe divers de onderdelen ook mogen lijken.”

Professor Carrefour leerde me dat de elementen een manifestatie zijn van een volkomen onveranderlijke Eerste Werkelijkheid. “Niet alleen de elementen die we waarnemen en beleven zijn een afspiegeling van die Eerste Werkelijkheid,” zei Carrefour, “ook wijzelf zijn tijdelijk zichtbare voorbijgangers in de evolutie van die Eerste Werkelijkheid, die je, als je dat wilt ook God mag noemen. Wij worden geboren, leven ons deel en sterven. Wij gaan en we komen. • Buiten ons IK blijft

een mystieke metafysische Eerste Werkelijkheid die we nog niet kunnen begrijpen met LE TABLEAU PÉRIODIQUE DES ÉLÉMENTS. Als we sterven, blijven we voortbestaan, als le Dieu,” zei Carrefour. “Je kunt ook zeggen dat de dood niet bestaat. Enkel de vorm waarin onze waarneembare werkelijkheid – inclusief de mens – zich uitdrukt sterft. Er is meer waar de wetenschap nog geen taal voor heeft. Metafysica; wetenschap van het onbekende. Alles, ieder van ons leeft voor eeuwig. Wij gaan en we komen.”

Ik weet nog dat ik in die les opmerkte: “Il y a un Dieu des...”• en dat ik niet wist hoe ik mijn zin af kon maken.

“Dieu is die Eerste Werkelijkheid,” zei Carrefour. “Zolang wij leven zijn wij God. Wij zijn een merkbare manifestatie van de Eerste Werkelijkheid, van God. Wij zijn God zolang we leven. Onze menselijke vorm zal vergaan. Na ons komt een nieuwe vorm van die mythische Eerste Werkelijkheid.”

“Il y as un Dieu...” herhaalde ik. Ik kon mijn zin nog steeds niet afmaken.

“We gaan en we komen,” zei Carrefour. “Il y a Dieu.”

Ik begreep niet wat Carrefour probeerde te verhelderen, maar ik voelde wel dat het belangrijk was.

Eyoum is de naam van mijn vader. Tot mijn tienerjaren heette ik Eyoum; als was het om mij te laten voelen dat ik het bezit van iemand anders was. Na mijn twaalfde sprak iedereen me aan met Sariëtte. – Later in Groningen heb ik daar Sara van gemaakt. Sara Eyoum. – Mijn achternaam verwijst naar een boom, een leverancier van tropisch hardhout. Eyoum is de naam van die boom in Gabon. Mijn overgrootvader kwam van Gabon naar Kameroen. De naam is gebleven. Ieder weet van mijn afkomst, zodra ik mijn naam noem. In Kameroen heet de boom Mfang of M’fan. In Nederland zou ik Sara van Houten heten, of Sara Beuk. De kleur van de eyoum is roodbruin. De naam Sara Beuk zou goed passen. Ik ben Sara Eyoum. In Nederland is Eyoum mijn aanspreeknaam. Ik vind het prima. Met Eyoum eer ik mijn vader en mijn moeder. Ik eer mijn voorouders. Zonder hen had ik niet bestaan. Ik verloochen

mijn afkomst niet. *Fier de mon héritage* ben ik niet. Ik heb niets aan mijn afkomst bijgedragen. Je peux être fière de mon développement, de mes beaux seins, de mon visage fin, de mes belles lèvres et de ma tête crépue. • Ik voel die behoefte niet.

Mijn overgrootvader Mbébi Eyoum is in de rimboe opgegroeid. Ik weet niet of hij het oerwoud ooit heeft verlaten. Misschien heeft mijn overgrootvader de zee nooit gezien. Nergens zijn documenten over zijn bestaan te vinden. Er was geen burgerlijke stand, niemand werd geregistreerd. Geboorte, leven, dood; dat was het. Alles wat mijn voorouders nodig hadden kwam uit het oerwoud. Iedereen leefde van bosvruchten en van wat nu heet *bushmeat*. Apen, krokodillen, bosvarkens, vissen, vogels. Ik ken de smaken. Op de markten in Bonaberi was in mijn kindertijd dit voedsel nog te koop. Beschaving betekende langzaam vlees uit blik en groenten uit Europa; te koop in de *supermarché* op Europese temperatuur. Zwarten die het konden betalen konden zich korte tijd wit wanen. Gelukkig is die drift om een witte te willen zijn verdwenen. De meeste mensen in Kameroen eten nog steeds tarot, makabo, battons de maniok, maispap, rijst en relish van groenten en vlees. Ondanks het einde van de koloniale tijd zijn de scones en de baguettes gebleven. Het eertijds exotische is nu inheems.

Mijn opa Mahend Eyoum was gevoelig voor verwijten en snauwerijen. Als hij zich beledigd voelde riep hij: 'Ich bin kein Hund'. Ook die inmiddels staande uitdrukking maakt deel uit van de taal in Kameroen. Niet ieder kent de herkomst. Weinigen kennen hun afkomst. Weinigen kennen hun geschiedenis. In Boumben en ook in Bonaberi liepen wel honden. Honden waren zwerfdieren, geen huisdieren. De meeste ouders hadden genoeg aan de zorg voor hun kinderen. Sommige mannen hadden meer dan één vrouw; voor status en ook om de last van het huishouden voor de eerste vrouw te verlichten. Soms vroeg de eerste echtgenote aan haar man om een tweede vrouw te trouwen. Mijn vader was enkel met mijn moeder getrouwd. Of al mijn broers en zusters ook kinderen van mijn vader zijn, dat weet ik niet. Het zou bijzonder zijn.

Oma Sariëtte Eyoum was een hartelijke open frisse en avontuurlijke meid. Ik herken mezelf deels in haar karakter en in haar gedragingen. Oma Sariëtte groeide op in Boumben. Tijdens *l'une des vacances* trof ze als tienermeisje een witte man *des Pays-Bas*. Ze had geen idee waar dat land zich bevond. Elke *personne blanc* was een *Européen*. Mijn oma was niet bang voor de exoot. De jongeman leek bang voor mijn oma. Niet eenmaal heeft ze hem gezoend. Niet eenmaal, terwijl er alle gelegenheid voor was.

'J'ai froid,' had oma Sariëtte gezegd, maar de *personne blanc* had haar niet begrepen. Een paar jaar later troffen ze elkaar opnieuw. Oma Sariëtte had op hem gewacht, maar ook nu bleek er een kloof van niet-verstaan tussen haar en de *personne blanc*.

Ik wil de miscommunicatie niet helemaal aan de witte man toeschrijven. Communicatie is wederzijds. De gesproken talen en de lichaamstalen verschilden. Dat mijn oma de kleurenkaart speelde was geen goede troef. Plus tard begrijp ik dat wanhoopsoffensief. Niet kleur maar passie speelde haar parten. In haar *cher journal* vond ik briefjes die ze haar *amant* had geschreven. Eerst over een gemiste afspraak.

En tout cas, suivant la note que j'ai reçue et d'ou je pari que c'est toi qui la faite, je suis passée á la procure générale sans te voir.

Malgré la retard de la note, en suite au contre d'accueil. Je suis persuadée que c'est toi, alors je repasse à 14h30 min.

Merci.

En een notitie over de vraag of ze met elkaar het bed zouden delen. En elkaars lichaam. Ja, haar *personne blanc* wilde na de misgelopen afspraak wel met haar vrijen, als ze maar duidelijk was geweest.

“Je veux coucher avec toi, pourquoi ne l'as-tu pas dit avant, on l'aurait fait. Demain soir?”

“Tu ne veux pas être avec une femme noire. Tu n'a pas des sentiments.”

Oma Sariëtte legde de troefkaart van de huidskleur op tafel. Liefde leek op bluffpoker. En later:

Je t'aime Vilain
ne me deçois pas
tu vas blesser
mon amour propre.

Mijn oma Sariëtte wilde niet door Vilain worden bedrogen. Met een onthullende dialoog komen aarzelingen en overwegingen naar voren. Vilain wil oma Sariëtte nog geen kind geven, later misschien, maar wanneer wel?

Vilain: 'Je te ne veux pas donner un enfant, pas encore.'
Sara: 'Pas encore?'
Vilain: 'Pas déjà.'
Sara: 'C'est a dire quoi?'
Vilain: 'C'est a dire pas maintenant.'
Sara: 'Et?'
Vilain: 'Et quoi?'
Sara: 'Dans la future?'
Vilain: 'On ne peut jamais dire que'est ce que ce va passer dans la future, si je t'avais dit: "Je ne te veux pas donner un enfant, tu m' aurais répondu "Et dans la future??"'
Sara: 'C'est ça, n'est ce pas?'
Vilain: À bientôt.

Als het lot anders had beslist – had het lot anders beslist? – was mijn achternaam wellicht niet Eyoum geweest.

Mijn moeder werd geboren na het vertrek van de *personne blanc* uit Pays-Bas. Vilain vertrok zonder een adres achter te laten. Mijn moeder had oma Sariëtte gevraagd naar *l'amour et coucher* met Vilain. Oma had geantwoord met een ondoorgrondelijke lach als van la vache qui rit.

J'ai baissé la tête. J'ai fait le signe de la croix avec effroi. J'ai soupiré et hoché la tête et d'abord j'ai mis mes bras autour

de lui oui et je l'ai tiré vers moi pour qu'il puisse sentir mes seins tous sentir oui et mon cœur battait comme un fou et oui j'ai dit oui oui oui.'•

Mijn moeder Lydiënne was de oudste in het gezin, na haar volgden broers en zusters. Ik raakte de tel kwijt. Niemand hield zich bezig met aantallen. Mijn moeder raakte voor het eerst zwanger toen ze 21 was. Zwangerschap leek een natuurverschijnsel, een opkomende wind, een ziedende zee in het natte seizoen die na de heftigheid weer ging liggen. En zo was het ook. Eyoum Vilain Sariëtte, zo werd ik gedoopt in de kerk in Bonaberi. Mijn extra naam – Vilain – was een herinnering aan *personne blanc* Vilain en een eerbetoon aan de ondernemingsgeest van oma. Misschien was die toevoeging ooit ergens goed voor.

Aan l'Université de Yaoundé haalde ik mijn MA, *avec mes doigts dans mon nez*, zoals dat heet. Ik heb korte dikke vingers, mijn neus neemt mijn vingers graag op.

Ik doe geen verslag van mijn studie. De avances van verscheidene professoren negeer ik. Mijn passie was en is ontwikkeling. Dat werd niet altijd begrepen. Ook avances van mede-studenten parkeerde ik vaak onbewust buiten mijn lichaam en geest. Plus tard, toen het te laat was, begreep ik de passie van de jongemannen. Ik bleef door *ma passion impétueuse*, mijn onstuimige gedrevenheid waar mijn omgeving geen greep op kreeg, voor velen – zwart en wit – *la sale nègresse*. Ik had als inboorling in de rimboe en in Bonaberi de taal van liefde en verovering nooit leren kennen. Tant pis? Nee, ik denk niet dat het achteraf jammer was. Het leven is gegaan zoals het zich heeft voltrokken.

In het voetspoor van Monica Arac de Nyeko vond ik mijn *destination* aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar tijdens de kennismaking van Bleuminkstudenten met hun donateurs Joseph Nieters op me wachtte. Mijn onstuimige vragende reflecterende geest vond een plek in zijn hoofd. De schrijver vond een vorm om zijn en mijn gedachten vorm te geven. Ik ga er niet veel aan toevoegen. Tussen de regels is veelal gezegd.

Elke pieper is het aardappelveld

Net als ik kent Joseph Nieters de Bijbelse verhalen en de Roomse liturgie. *Eyoum* is doorspekt met zijn herinneringen en opvattingen over de paapse religie. In *Chicken Curry Madras* steekt de schrijver, als bekeerde St. Joris, de draak met zijn Roomse opvoeding, terwijl hij er niet los van kan komen. *Bataille éternelle contre le bâclé*. – Eeuwig ten strijde tegen de slordigheid. – Tot aan het slot van het boek ziet hij niet de deur die openstaat naar een vrediger en begrijpelijker Godsbesef. Maar er was hoop. Milan Kundera schrijft in *The Art of the Novel* dat alleen een roman antwoorden kan geven op vragen die een roman stelt. *Eyoum* stelt vragen en geeft antwoorden.

Een nieuwe afslag met richtinggevende antwoorden komt met *Elke golf is de zee* van Willigis Jäger. De Benedictijnerzenboeddhist neemt het beste van twee filosofieën. Hij omarmt de veiligheid en geborgenheid die een religie kan geven, tegelijkertijd verwerpt hij de tweedeling tussen God en de Mensheid als een institutioneel construct om macht uit te oefenen. De christelijke religie plaatst God buiten de wereld. De hemel is niet op aarde. Christelijke gelovigen richten hun leven in om het heil elders te verkrijgen. De beloning ligt pas na de dood buiten hun dagelijkse werkelijkheid. Het leven is een strijdtoneel.

Jäger keert de volgorde van de zoektocht om. Ieder mens is God. En niet enkel ieder mens; elke steen, elke golf van de zee, elke aardappel op de aardappelakker, elk atoom, elk molecuul is God. Elke zwarte, elke witte. De mythische en metafysische geest – dat wat we wel ervaren, maar nog niet kunnen begrijpen – is alom aanwezig. Die geest maakt gebruik van alles wat er is om zich te manifesteren en zich te ontwikkelen. Als de mens sterft, gaat de geest verder. De geest is niet afhankelijk van een individu. De geest, en wat een individu aan die geest heeft bijgedragen, verdwijnt niet. Zo heeft iedere aardappel het eeuwige leven. De ene knol volgt de ander en in de loop van de jaren verbeteren de eigenschappen. Nooit sterft de aardappel, al verdwijnt de individu in het grote geheel om in een gewijzigde vorm terug te keren.

L'homme blanc die zich verenigde met mijn oma leeft in mij voort, ook als ik geen chromosomen van Joseph Nieters met me mocht meedragen. Zijn geest reïncarneert.

Antwoorden over het ongrijpbare en mystieke, zegt Jäger, kun je eerder verwachten van natuurwetenschappers dan van theologen, zendelingen of missionarissen. Hij noemt beroemde wetenschappers die aangeven dat hun kennis ontoereikend is om veel verschijnselen te verklaren. Na Descartes, Galilei, Copernicus, na de Verlichting, na Darwin, na Mendel en Freud heeft de kwantumfysica aan begrip van het universum bijgedragen, maar ook na de kwantumfysica blijven er nieuwe onbeantwoorde vragen komen; daar begint de metafysica, onderzoek naar nieuwe werelden.

Mythische en metafysische ervaringen komen vaak na ingrijpende gebeurtenissen, zegt Jäger, je kunt ze niet oproepen. Ook ontbreekt een woordenschat voor de beschrijving van die ervaring. Het lijkt erop dat Joseph Nieters af en toe aan zo'n andere werkelijkheid heeft geraakt. Hij is een deel van zijn kinderlijke inprentingen overstegen. Zijn lichte vorm van autisme, als ik dat zo mag noemen, heeft zeker bijgedragen aan zijn hardnekkige volksdevotionele misverstanden. Joseph Nieters nam de woorden van het evangelie letterlijk. Bij de wonderbaarlijke broodvermenigvuldiging telde hij de broden en de vissen. Hij wilde de temperatuur van de hel weten. Ik chargeer, maar in de kern bleef Joseph Nieters bij de feiten en had hij te weinig oog voor de geest. De chemokuur is een *appel de réveil* geweest om serieus werk te maken van metafysica en afscheid te nemen van de infantiele uitleg van de schrift; hem zo vertrouwd. De essenties liggen, vanuit eenzelfde verhaal, op andere terreinen. Zo is het ook met zijn proza.

15 augustus 2023

33. Epiloog

Meerdere malen heb ik in mijn proza aangegeven – de wens uitgesproken – dat een geleerde derde persoon een omvattend en verhelderend verhaal over mij en mijn werk zou schrijven. Of over mijn werk en mij. Een filosoof zou het onderscheid en de overeenkomst tussen mijn werk en mijn ZIJN kunnen duiden. Er zijn vast denkers die in sluitende betogen kunnen vertellen dat het wezen van de mens overeenkomt met het werk. Of: de mens bestaat slechts in de ontmoeting/confrontatie met de ander. Of: de mens is zijn of haar nalatenschap. Buber, Levinas, Wittgenstein, Sloterdijk, Heidegger, Rorty, Derrida, Nussbaum, Damasio, Brandotti, Freud, Shakespeare, Woolf, Yourcenar, Valéry en al die andere mannen en vrouwen met gedachten over ZIJN en NIET-ZIJN hebben zich verdiept in het opperwezen van de mens. Getinte denkers voorzien van indringende kleuren met diepere gedachten waar ik mij aan kon spiegelen – op Tony Morrison na – heb ik helaas niet ontmoet. Waarschijnlijk heb ik niet goed genoeg gezocht. Dichters doen die ontboezemingen op hun manieren. *Ik ben een god in het diepst van mijn gedachten of Laat dit niet alles zijn, dit leven stil en donker als het maandelijks bloed van de vrouwen.* Of, *Wie vindt heeft niet goed gezocht, of Wat af is, is niet gemaakt.* Mijn vader vatte die worstelingen samen met *Wat ie in de kop hebt, heb ie niet in de kont.* Maar misschien kwam de kont eerst. Vaders aanvulling: *Joen kont is nog niet van joezölf* maakte zijn levensfilosofie compleet.

Bij ontstentenis van een biograaf, een psycholoog, een biechtvader, een recensent, bij ontstentenis van een duider, derwish en piskijker, in afwezigheid van een waarzegger of horoscopist, goeroe, marabout, djinn, medicijnman, toverkol, muze, sjamaan, bij gebrek aan een verlichte geest met interesse in mijn zielenroerselen, blijft mij weinig anders dan zelf de Vrouwe Justitia-pen te hanteren, buiten mezelf te treden en naast de divan plaats te nemen met een notitieboek op schoot en met een scala aan vragen waarop de antwoorden *aanstaande*

zijn binnen mijn horizon. Tegelijk wil ik de valkuil vermijden ongebreideld mijn proza en mijn kindertijd te herhalen. Ik wil concreet blijven en tegelijkertijd op meta-niveau een aantal waarnemingen duiden. Ik ga eraanstaan.

Eyoum

Enkele maanden geleden (okt. 2022) ben ik begonnen aan een roman onder de titel *Eyoum*. De naam ontleen ik aan een zwarte vrouw uit Kameroen. Haar portret staat in deze *Poze* en ook in andere boeken. Inmiddels zal ze eind zestig zijn, misschien is ze overleden, misschien is ze in me gereïncarneerd en draag ik haar goede gedachten uit. Een mooie jonge vrouw, terughoudend en lief, voor zover ik – twintiger – dat destijds kon beoordelen (Niet.). Naast de zwartwit heb ik een kleurenfoto met haar aan mijn rechterzijde. Die foto heeft jaren bij mijn moeder op de tv gestaan, naast de foto van mijn inmiddels overleden vader. *Ach, was onze Gerard maar met een zwartje getrouwd*. Met zo'n verbintenis was ik deels de missionaris geworden die ze in me wilde zien.

Nee, met Eyoum heb ik niet de liefde bedreven. Ik wist nog niet wat liefde kon zijn, laat staan dat ik daar vaardig in zou zijn. Zelfs hand in hand, of een arm om haar schouder is er niet van gekomen. Toch is ze bij mij gebleven. Misschien had deze Pygmalion de uitstraling van mijn platonisch HBS-vriendinnetje. Nooit aangeraakt, nooit gesproken, eeuwig projectiescherm, altijd bemind. Nooit uitgesproken, op zwijgende dagboeken na. Lieve Greetje...

Dat brengt me op een stap naar beschouwing. Nooit uitgesproken. Mijn leraar geschiedenis herinnert zich mij – bijna 60 jaar na dato – als een afstandelijke en gepassioneerde leerling. Terughoudend was en ben ik op het persoonlijke vlak, tot ik mij enigszins veilig voel om me uit te spreken. In mijn kindertijd, en ook in mijn HBS-tijd voelde ik me niet steeds vrij om mijn gedachten de ruimte te geven. Al durf ik niet in te staan voor het werkelijkheidsgehalte van die bewering. Op sommige terreinen zweeg ik niet. Over politiek, oorlog en vrede, over zaken buiten me liet ik me horen. In *Het Binnenhof*,

de schoolkrant, schreef ik met enige regelmaat; ook scherpe stukjes. Ik verwoordde me gemakkelijker op papier dan in een gesprek; dat ervaar ik nog steeds. Geduid: verbaal ben ik een secundaire reageerder, het kost me nadenktijd om een reactie te formuleren. Natuurlijk kan ik in emotie verbaal lik op stuk geven, echter veelal klinkt dat grofgebekt met averechts resultaat. Wellicht zit het dialect met de niet steeds fijnbesnaarde veentaal me in de weg.

Ik laat me in gesprekken gemakkelijk overbluffen. (Ja.) Ik ben niet discussievaardig. Daar komt mijn gecultiveerde terughoudendheid in conversaties vandaan. (Aplomb.)

Ook bij Eyoum, bij Sariëtte, bij andere vrouwen van mijn leeftijd was ik afstandelijk en terughoudend als het op handelingen aankwam. Handelingsonbekwaam was ik in de liefde, en tegelijkertijd gepassioneerd; niet wat de liefde aanging. De ontdekkingsreis naar en door het onbekende was mijn innerlijke drijfveer. In Kameroen heette ik Monsieur Pourgoui (Meneer Waarom). Ik was een verkenner die de wereld wilde ontdekken en begrijpen.

Missionarishouding

Mijn jeugdijaren heb ik op het terrein van wat in literatuur en volksmond *liefde* heet als onveilig ervaren. Ik zag geen voorbeelden van houden van, geen rolmodellen van lichamelijke passie. Het woord *liefde* was in mijn Ericase jeugd onbekend. *Lieverd* had – voor mij – een ondertoon van kinderlijk onbenul. *Ach mien laiverd*. Ik wist niet wat een mierenneuker was; het woord *neuken* kende ik, maar ik kende niet de betekenis. In mijn omgeving wist ik niemand om naar de inhoud van dat woord, en vele andere, te vragen. Lessen biologie werden met kleine flora zo ver opgerekte voortplanting – het laatste hoofdstuk – helaas niet meer behandeld kon worden. Vacantie.

Ik bestreed mijn angsten op het passieterrein door er weg te blijven. Die houding herken ik nog steeds, ook als het over volkse zaken gaat. Ik ga confrontaties uit de weg. Mocht het tot een botsing komen, dan doe ik dat via de omweg van een opinie

in een krant. Op de meeste gebieden zwijg ik, wie wil kan mij horen zeggen: neem ik mijn verlies. Langzamerhand weet ik dat vrijwel niemand op mijn mening wacht. Eyoum wacht op mijn mening. Haar laat ik weten wat mijn zielenroerselen zijn, bij haar voel ik me veilig. Lichamelijkheid zit ons niet in de weg. We knuffelen niet. We zoenen niet. We leven in celibataire gemeenschap. Ik heb me de missionarishouding eigen gemaakt. Mijn moeder zaliger zou trots op me zijn, als ze dat woord kende.

Cryptogram

Na Kameroen – en later Zambia – kwamen scheuren in mijn gepassioneerde afstandelijkheid. Het leven voltrok zich terwijl ik geen plannen maakte. Achterna lijkt het alsof ik van de ene in de andere situatie werd gerommeld. Ik weet niet wie of wat de regie over mijn leven had; ik niet. Niet de IK die ik mezelf noem.

In mijn Drentse novelle *Svag Is (Zwak ies)* geeft de openingszin het geheim prijs. Mijn leven had veel van een cryptogram, schreef ik, niets van een kruiswoordraadsel; al was die laatste puzzel gemakkelijker voor een roomse jongen. De novelle was de inleiding voor de voltrekking van mijn echtscheiding. Vraag me niet waarom ik getrouwd ben. Er was een minnares voor nodig om mijn huwelijk op te breken; een instrumentele opvatting van overspel zonder passie (Achterna). De verdwazing, onder de naam hartstochtelijke – lees g**le – liefde, zorgde voor de broodnodige paradigmaverschuiving, de Umwertung aller Werte. Dat ging niet vanzelf. In *Matgloazen dreum* en in *Wanda* doe ik daar verslag van. Ik heb niet gevloekt, niet gescholden, niet verketterd. Ik zweeg en ik schreef.

Later, veel later, heb ik Het Drentse Boek gevraagd pourquoui ze *Matgloazen dreum* hebben uitgegeven. Ik kreeg een snibbige verontwaardiging als antwoord. Genoeg om het gesprek niet voort te zetten. Ik zocht een willig oor op het verkeerde adres. Achterna had ik een afwijzing van het manuscript gewild; teveel particulier leed voor de openbare ruimte. Met mijn toenmalige uitgever heb ik nooit de communicatiekloof tussen

afstandelijkheid en passie kunnen overbruggen. De wederzijdse zwijgcultuur bleef hardnekkig steken in oppervlakkige gezelligheid; *Ien van oes*, maar niet heus. When in Rome, do as the Romans do. Ik ben fysiek nooit in Rome geweest.

Verkapte agressie

In mijn romans en verhalen komen mijn emoties indirect naar buiten. Bejegeningen waar ik mij verbaal niet tegen teweer heb gesteld vinden een weg in gedragingen en handelingen van mijn karakters; mijn alter ego's. Die door mij ervaren en wellicht niet als zodanig bedoelde aanvallen beslaan een breed terrein; van institutioneel tot particulier.

De roomse kerk met geloof, hoop en liefde – mijn drie oudere zussen – vermoord ik in *Apport, Kasper apport*. Eerder in mijn oeuvre schreef ik expliciet over seks; een achterna protest tegen gebrekkige cultuur op het terrein van lichamelijke. Het levert de minst interessante verhalen. Ondanks de aanjagerige artikelen in huidige weekendbijlagen – benoem hoe lekker je elk onderdeel van de seks vindt, beffen voor beginners, analiteiten voor gevorderden – blijft zwijgen over lichamelijke verrichtingen in bed en struikgewas een waardevollere vaardigheid. Valéry schrijft in *Monsieur Teste* dat een literaire wet verbiedt om alles tot op de bodem uit te zoeken. Die wet geldt ook voor intimiteit als seks en poepen.

Wie gaat zoeken vindt in mijn werk in varianten regelmatig: *noli me tangere*, raak me niet aan. Het aantal Einzelgänger in mijn proza is aanzienlijk. Ik leer de kluisenaar te koesteren. Alles delen maakt mij niet gelukkig. Ik mijd gezelschap.

In *Tour de litterature* hak ik – beschaafd – in op het Drentse schrieverscircuit. Ik verneem al dan niet oprechte en verkapte uitnodigingen om mee te doen met die literaire wereld; echter wel onder de onuitgesproken voorwaarden van de club. Mijn therapeut noemde dat: dubbele boodschappen. Ik kende die bedrieglijke passages inmiddels van mijn instrumentele minnares; ik houd van jou, enz... maar ik moet je niet. En na een wip was de lust om te vrijen geblust. (Vrij naar Piet Paaltjes.)

In het verhaal *Taxus* (in *Na de preek*) haal ik mijn gram als

het om ongewenst hulpvaardige vrouwen gaat. Blijf van me af, behandel me niet als debiel nu ik met een rollator wandel. De bedoelingen zijn goed; het is mijn ervaring met hulpverleners die mijn adrenaline verhoogt. Verbaal ben ik niet vaardig in vriendelijk afwimpelen. Stel je niet aan. Laat ze worden. Vooruit dan maar.

Beest uit de fles

Begin december 2022 kreeg ik van mijn neuroloog – een vrouw van begin 30 schat ik – te horen dat mijn verhoogde spiegel van IgM mogelijk verder kan ontsporen en voor lymfeklierkanker kan zorgen. Mijn dagen zijn geteld. Meine gute Frau Beckmann, binde mich auf die Waage.

Mijn reactie was zwijgen, of iets in de geest van: mooi dat u mijn mogelijke toekomst zo helder verwoordt. (In deze *Poze*, aan het slot van Uitgeverij Ter Verpoozing p. 21, laat ik haar aan *mijn* woord.)

Een dag later, kan ook een halve dag geweest zijn, kwam er een bevrijdende rust over me. Ik noteerde ‘rust’ op een gebruikte envelop als geheugensteun. Deze rust wilde ik met Eyoum bespreken. Eerder las ik in *Het zwart uit de mond van Madame Bovary* van Willem Brakman een passage in de geest van *Het grootste verlangen van een schrijver is om niet te zijn*. De hoofdpersoon eindigt in een psychiatrische inrichting.

‘Mijn rust’ was iets in de geest van: ik hoor straks ook bij de doden. Mijn PNP (polyneuropathie) is een toegangsbewijs. Ik heb een kaartje, niets staat inscheping op de veerboot in de weg. Noem het (opnieuw) een paradigmaverschuiving; een andere kijk op de vermeende werkelijkheid. Ik merk dat ik me nog niet helder kan uitdrukken. Het was een aangenaam gevoel.

‘Je hoeft niets uit te leggen,’ zegt ze. ‘Je verhalen zijn zo helder als kristalglas, voor wie kan lezen en er de tijd voor neemt.’

‘Maar...’

‘Niets maar... Waarom gebruik je dat woord waar je zo’n hekel aan hebt? Maar... als tegenwerping waar je liever het voegwoord en hoort?’

‘Ik...’

‘Al je verhalen, bijna al je verhalen gaan over NIET-ZIJN, over de dood en het pad naar de dood.’

‘Plek van bestemming,’ zeg ik.

Ik schreef een novelle met die titel. Het was een afrekening met mijn minnares via haar wederhelft. Ik liet de man van Rome naar huis wandelen. – De tekst van zijn bidprentje plukte ik van het web en schoof ik in de novelle. – De eindbestemming was Erica, het huis aan de Kerkweg. Eenmaal thuis ligt zijn dode vrouw, door hem vermoord, uit te drogen. Ik maakte een tweetalige versie; Drents en Nederlands.

‘De dood, het NIET-ZIJN is je plek van bestemming,’ zegt ze. En in één stroom laat ze volgen, ‘Wil je koffie met een kerstkransje, voor het zo ver is?’

Eyoum wacht mijn antwoord niet af. Ze rijdt mijn kamerrollator naar het aanrecht, laat het zelfdenkende mokkaboonaapparaat het werk doen en warmt melk in een snelkoker.

‘Ik weet dat het van jou niet hoeft,’ zegt ze, ‘warme melk in je koffie.’

Ik zwijg. Waarvoor zou ik iets zeggen? Ze rijdt de koffie en de schaal koekjes naast me. – Het dienblad op de rollator is fantastisch. – De koffie in mijn mok heeft de kleur van haar hand, van haar gezicht, van haar billen. Ik weet niet of ze dat met opzet doet. Ton sur ton. Ik heb het haar nooit gevraagd. Ik drink geen zwarte koffie; vanwege haar teint.

Begrip

Mijn vrouw begrijpt me niet was in de vorige eeuw een gevlugelde uitdrukking en voldoende voor overgave aan overspel en een wettige grond voor echtscheiding. Dankzij ontwikkeling van de mensheid zijn overspel en echtscheiding

gemeengoed en – in deze regio – niet langer halsmisdrijven. De uitdrukking is veranderd in: Ik begrijp mezelf niet.

Op natuurwetenschappelijk terrein zijn dankzij een onderzoekende en onbevooroordeelde blik veel misverstanden verdwenen. Logica en rede hebben de mensheid veel baat gebracht. Bij de planeet, de humaniora en bij talen ligt dat anders. Een eenduidige taal spreken is schier onmogelijk. Tijdens mijn beperkte omgang met anderen merk ik telkens dat ik een andere taal lijk te spreken dan de toehoorder. Vaker dan eens begrijp ik boodschappen verkeerd – te letterlijk, te woordelijk. In het Engels kan een spreker zeggen: *I'm coming* en al sprekend weglopen. Dit soort constateringen zorgen ervoor dat ik bij voorkeur mijn mond houd – dat is mijn beleving, een toehoorder kan dat anders ervaren – of meega met de stroom trivialiteiten tot ik mijn biezen pak. Zo kun je er ook naar kijken. Ach so.

Soms vergeet ik weg te kijken. Een verre neef (Maastricht) stuurde een krantenkop: *Stoute kinderen bestaan niet*. Het was roede-tijd. Ik zond hem diezelfde dag nog een cadeautje. Daarna bleef het stil. Ach so.

'Heb je je eieren in het epiloogmandje gelegd?' vraagt ze.

'Weet je hoe je kunt zien of een ei gekookt is of rauw is?'

Ik zoek bedenktijd.

Eyoum wacht.

'Mijn...'

'Je verbluffende veelzijdigheid, waarom heb je die niet eerder onder de korenmaat vandaan gehaald? Hoe kan het dat de wereld jouw talenten niet heeft opgemerkt?'

Op mijn tong ligt: nog steeds niet. Ik zie hoe ze twee eieren uit de koelkast pakt; een bruin en een wit ei.

'Waarom,' zeg ik, 'waarom is niet het goede woord in je vraagzin. Hier past waardóór heb je ...'

'Taalfreak,' zegt Eyoum. 'Speel geen spelletjes met me. Vlucht niet weg van me.' Ze kijkt pseudo-boos. Het pseudo ontgaat me tot ze haar witte tanden blootlacht. 'Hoe had je talenten kunnen laten zien die je bij jezelf nog niet had ontdekt? Stel ik nu de passende vraag?'

Ik weet wat ze met de eieren gaat doen. Ik leg mijn handen in mijn schoot.

De al dan niet verkapte gelaagdheid in mijn proza is mijn handelsmerk. Ik houd ervan als een verhaal meerdere betekenissen en meerdere bekentenissen bevat. Wat ik nog niet durf te vertellen, of niet meer hardop hoeft te zeggen, geef ik een rustplek in mijn romans en korte verhalen. *Ik groet het licht in U*, eerder in deze *Poze*, bevat *mijn* beleving van een teraardebestelling, alsof ik kwantumfysisch deelnemer, buitenstaander en lijk tegelijk ben. Misschien is dit verhaal opnieuw een toonbeeld van afstandelijkheid en van passie. Het ontregelende en bizarre einde van dat roomse verhaal bewaart nog raadselen voor me. Ik begrijp mijn eigen proza niet tot en met de laatste alinea's. Mooi vind ik het wel, die wendingen. Misschien is mijn proza als muziek van Shostakovitch en heeft het aan schoonheid genoeg. Symfonie *Het jaar 1917*. Revolutie.

'Het bizarre is gewoner dan je wilt zien,' zegt Eyoum. 'Ik wil je je speeltje niet afnemen, als ik dat al zou kunnen; de werkelijkheid is gewoner dan je wilt weten. Keer het om: het gewone, het dagelijkse, is bizar.'

Mijn proza druipt als een roomse paaskaars. Overal voeg ik gezangen en gebeden uit de roomse religie toe. Dat gaat vanzelf. Mijn katholieke achtergrond ligt aan het oppervlak, net onder de wijwaterspiegel. De christelijke traditie woont in gezelschap van literaire grootmeesters als James Joyce, Valéry, Ibsen, Musil en anderen.

'Namen noemen,' zegt ze, 'het lijkt erop alsof je koketteert met je belezenheid. Heb jij dat nodig? Heb jij dat nog nodig?' Bij nóg tuiten haar lippen.

'Ik...' Ik hoor mij haperen en stamelen.

'Je zou je reactie ook met jij kunnen beginnen, gevolgd door een vraag, dat levert je waarschijnlijk meer op.'

Eyoum drijft me in een hoek waar ik niet wil zijn.

‘Je verlangen naar duiding van je werk en je persoon, van je persoon en je werk is ook zoiets. Beantwoord eerst de vraag: Waarom wil je dat iemand je werk leest? Wat heeft jouw proza te bieden boven regionale postmoderne mijmeringen over invloed van milieu, volkse tradities, theatrale religie, authentieke kinnesinde, achterhaalde seksuele moraal, je handelingsonbekwaamheid als het om liefde als werk in uitvoering gaat, intellectuele taalspelletjes, worsteling uit je kindertijd met andersgekleurden, voorliefde voor zwarte vrouwen, liefst met wit gebit en volle lippen, met humor voor fijnproevers en dito onnavolgbare filosofische uitweidingen over de onzin van het bestaan, met nergens mondiale milieuproblematiek, geen opwarming van de aarde, geen verkillung van interpersoonlijke relaties, geen moralistische uitspraken over oorlogen en geweld, geen radicalisering naar links, rechts, omhoog en naar beneden. Waarom geen vlamme roman over ontbreken van excuses voor vervolging en uitsluiting van Joden en Katholieken in de 18^e eeuw door Ridders en Eigenerfden van de Landschap Drenthe? Waar blijft je schotschrift over verwoeste levens door Hendrik de Cock en andere zeloten? En waar blijven excuses voor de beeldenstorm in Drenthe, en de roof van katholieke kerken? Genoegdoening door bouw van minimalistische waterstaatskerken. Fooien.’

Eyoum wist zweet van haar neusvleugels.

‘Genoeg. Waarvoor zou je een analyse willen? Welke verwachting heb je daarvan? Maakt zo’n analyse je een beter mens; ik bedoel: verbetert die kennis de omgang met jezelf en met mij? Met anderen?’

Haar toon blijft inmiddels weer vlak, haar stem schiet niet meer uit. Eyoum stelt vragen zonder er een antwoord in te leggen. ‘Heb je nog meer prijzen nodig? En door wie wil je op het schavot, ik bedoel, op de erezuil worden geplaatst?’

‘De complexiteit...’ probeer ik. Ik vergeet met je te beginnen.

‘Je ervaart je bestaan als complex en chaotisch. Je weet

niet op welke onderdelen je kunt focussen. Je weet niet welke impulsen je beter kunt negeren. Als je een geestverwant meent te ontmoeten loop je ongeremd en onhoudbaar leeg en bedelf je die ander onder een zondvloed van je geschriften. Je meent, onterecht vermoed ik, dat je inzicht hebt in de wereld die je omringt. Je bent een man van voetnoten en verwijzingen. Je worstelt met de omgang met die complexiteit. Je stelt in herhaling de vraag: Hoe verhoud ik me tot...'

Ik hoor hoe ze moeten in elke zin vermijdt.

'Je moet niets,' laat ze volgen. Je kunt mij vertrouwen geven. Als dat kunt en durft.'

Het is alsof ik een hogepriester hoor. Mijn God, mijn God waarom hebt Gij mij verlaten, en dan in het Latijn.

'Je hebt het zelf vaak in je Schrift genoteerd: overgave is de grootste overwinning.' Eyoum zegt het zonder triomf in haar stem. Het is een constatering.

'Je hebt kort en intens kennisgemaakt met die overgave, die je rust noemde, na het gesprek met de engel, je neuroloog.' Ze wacht en zegt: 'Die momenten zul je vaker ontmoeten, laat me je raden; bevrijd van je zucht naar jezelf in de ander.'

Ik kijk haar aan en frons mijn wenkbrauwen.

'Je stuurde Jan en Alleman je werk om te laten zien wie je bent met de hoop dat de lezer je een spiegel voorhoudt: ecce homo. Vaker dan eens kreeg je je beeld te zien, maar je herkende de gelijkenis niet.'

'Ecce homo,' zeg ik. Ik weet niet wat te zeggen.

'Je kunt,' zegt ze, 'een begin maken met je eigen werk. Lees, lees aandachtig wat je in de wereld los hebt gelaten. Probeer te begrijpen wat in een woordenstroom, in a stream of consciousness, in je boeken is vastgelegd. Het hoeft niet. Misschien brengen je geschriften je in verwarring. Je kunt ook besluiten het boek dicht te klappen en uit het raam te kijken'

'Naar het licht,' zeg ik met besmuisde ondertoon, alsof ik mezelf niet vertrouw. 'Naar het Licht.'

‘Voor mij hoef je je niet te schamen,’ zegt Eyoum. ‘Als je je voor mij schaamt, geneer je je voor je eigen authenticiek gedrag. Nergens voor nodig. Jij bent mij, net zoveel als ik jou ben.’

Ik kijk haar vanonder mijn wenkbrauwen aan. Ik zwijg. In mijn hoofd hoor ik Martin Walser; dass ich so gut wie alles, was ich tat und dachte, nicht hätte tun und denken dürfen.”

‘Bid je met me mee?’ vraag ik, ‘met de woorden van Onze Vader?’

*‘Bien sûr,’ zegt ze. ‘Fasten your seat belt.’
‘Prions.’*

*‘Notre Père, qui es aux cieux,
que ton nom soit sanctifié,
que ton règne vienne,
que ta volonté soit faite sur la terre comme au ciel.*

*Donne-nous aujourd’hui notre pain de ce jour.
Pardonne-nous nos offenses,
comme nous pardonnons aussi à ceux qui nous ont offensés.
Et ne nous laisse pas entrer en tentation
mais délivre-nous du Mal.
Amen*

En na een kurze Pause

*Je vous salue Marie, pleine de grâce;
Le Seigneur est avec vous.
Vous êtes bénie entre toutes les femmes
Et Jésus, le fruit de vos entrailles, est béni.*

*Sainte Marie, Mère de Dieu,
Priez pour nous pauvres pécheurs,
Maintenant et à l’heure de notre mort.
Amen*

En na een kurze Pause

*Gloire au Père, et au
Fils, et au Saint-Esprit.
Comme il était au
commencement,
maintenant et toujours,
Et dans les siècles des
siècles.
Amen.*

De traplift is halverwege
het balkon. Als ik nogmaals
de gebeden zeg draait de
stoel naar de ruststand. Na
ontknoping stap ik in het
licht. Pats.

Poze nr. 21.
21 december 2022

Stamboom patriarchale lijn Stout

Elke generatie terug in de geschiedenis halveert de chromosomale bijdrage. Van mijn vader en moeder heb ik van elk de helft. Van opa en oma 25%. Van Anna Veltrou 12,5%. Van Margaretha Hofmeier 6,25% en van Johan Wilhelm Stout heb ik ruwweg 3% in mijn genetische staalkaart. Van veel anderen uit die generatie is de bijdrage 97%. Wie ik ben, als die vraag al van belang is, hangt van heel veel voorgangers af.

Helder is uit de patriarchale stambomen dat mijn voorouders uit het oosten komen. Duitsland en Nederland bestonden nog niet. Pruisen en de Republiek waren gescheiden door een min of meer willekeurige en soms natuurlijke (moeras)grens. Wat me opvalt tijdens de genealogische rondgang:

- * Namen veranderen met enige regelmaat.
- * Veel sterfte op jeugdige leeftijd, zowel van kinderen als ouderen (dertigers/veertigers).
- * Tweede huwelijken zijn schering en inslag. (Ook in zijlijnen die ik tegenkwam bij onderzoek naar de stamboom.)
- * Sommigen zijn honkvast. In de venen is veel verplaatsing.
- * Ongehuwd samenwonenden. Helena Stoud woont vrijwel steeds met Joseph Wichers op hetzelfde adres (Amsterdam, Venlo, Nijmegen, Utrecht) samen met nicht Johanna Margaretha, waarschijnlijk dochter van haar broer Johannes Hermannus.
- * Families zijn vaak dubbel gerelateerd. Broers/zussen uit één gezin huwen broers/zussen uit één ander gezin. Drie zussen van mijn moeder zijn met een Kocks getrouwd; twee broers en een neef.

Erica

In de gemeentelijke administratie staat dat overgrootvader Stout in 1860 voor het eerst langskomt. In 1865 vestigt hij zich in Emmen (Erica). Dat is twee jaar na het begin van Erica. Hij neemt zus en zwager (schoonbroer) mee, maar deze jonggehuwden vertrekken gelijk naar Den Ham, bij de 5e sluis Almelo. Opa Willebroudus Stout komt ook mee. De geboortedatum van het kind blijft onvermeld. (Hij is dan 1 jaar.)

Hansoom (Johannes) was slager. Hij dreigde ooit – kwade dronk – opoe Stout (Lena van Dam) aan het mes te rijgen. Mijn toen dertienjarige vader en halfwees Harmannus heeft Hansoom met een paal bedreigd. Hansoom was inspiratie voor mijn novelle *Apport, Kasper apport*. Ik heb Hansoom nooit ontmoet. Redelijke kans dat hij zijn 'erfdeel' daaraan gespendeerd heeft.

Mijn neef Willy van der Kolk schrijft: Hij woonde in onze jeugd in het Zusterhuis in Weiteveen en deed daar tuin- en onderhoudswerk. Hansoom zorgde voor de verwarmingsketel. Ik herinner me hem als een lange, dunne oude man.

(Volgens ma werd hij ook wel lange Hans Stout genoemd.) De laatste jaren was hij bijna blind. Hansoom is ooit naar Amerika geweest, Hij wou daar zijn geluk beproeven. Ik heb begrepen dat hij zijn 'erfdeel' daaraan gespendeerd heeft. Zonder succes, hij kwam berooid terug. 'Met hangende pootjes', zei ma. Vermoedelijk heeft hij zijn geld verdronken. Hansoom heeft een aantal jaren geen grafsteen gehad. Slechts een gladgestreken zandhoop. Na opoe's overlijden werd er een nieuw graf geplaatst voor opa en opoe samen. De oude achtersteen van opa Stouts graf werd gebruikt als grafsteen voor Hansoom. Met een inscriptie op wat erodee de achterzijde was. Dat hij mogelijk homoseksueel was is aan mij voorbij gegaan. Heb daar nooit iemand over horen spreken.

Kortom: een roman waardig. (GS)

Oom Willem (Willebroudus) is in de jaren 60 naar de Noordoostpolder vertrokken. Enkele nazaten boeren nog op de klei. Van zijn kinderen zijn meerdere naar Brazilië geëmigreerd.

Johan Wilhelm Stout X Catharina Stout

Diederich Wilhelm (Dirk, Derk) Willem Stout geb.18-03- 1797 of 1798 Dortmund, Lütgen (D) -
overl. 01-03- 1874 Diffelen (Hellendoorn), begraven Heemse, Scholtensdijk, Hardenberg. Kleermaker.

X

Margaretha Hofmeijer Geb. ± 1810 in Ambt Niekerk in Preußenland

Willebordus Stout 26-05-1834 Nijkerk. Overl. 25-06-1927 Emmen. X Anna Catharina Veltrop	Hermanus Stout 26-09-1836 Nijkerkerveen 14-12-1836 Nijkerk 11 weken	Maria Margrietha Stout 07-11-1837 (Dalen) OF? Geb. 8. November 1837 in Nijkerk? Overl. 9. Januari 1927 in Hengelo X Jan Frans Karperien geb. 22-09-1831	Johannes Hermannus Stout Geb. 24-12-1840 Nijkerk. X Catharina Drenth (1849-1877) Maria Margrietha Stoutd 13 feb 1878 (Brucht) - 24 -3-1875 Erica.	Maria Magdalena Stout = Maria Helena (Stout) Geb. 30-03- 1846 of 30-08-1845 Huinen (bij Putten) of Hellendoorn. 16-12-1932 Utrecht X (22-11-1867) Jan (van) Drent (1842 - 1871) Tante van Johanna Margaretha Stout* 22-03-1876 Emmen.
--	---	---	---	---

Willebordus (Diederikus Wilhelmus) (Hillebroudus) Stout*
22 (26)-5-1834 Nijkerk - overl. 25-06-1927 Emmen

X 2 sept 1858

Anna Catharina Veltrop 26.-09-1834 Slagharen
overl. 13-02-1907 te Emmen

Maria Margaretha Stout, 04-10-1859 Schoonebeek (Dalen) 20-12-1939 Emmen R.K. X (1882) Adolf Wessel (1855-1934)	Willebroudus Stout 2 april 1862 Schoonebeek, (Dalen) 1-9-1926 Emmen X Lena van Dam	Anna Catharina Stout, geb. op 23-03-1865 Erica (Emmen) 11-05-1932 Emmen X Willem Prinsen	Johanna Margaretha Stout 07-09-1867 Erica (Emmen) 25-12-1929 Emmen X Petrus Eustachius Savenije) X Fransiscus Johannes van Mook	Johanna Henderika Stout 01-05-1871 Erica (Emmen) X Harm Hendrik Ahlens, geb. te Dalen	Johanna Willemina Stout 21-02-1874 Erica (Emmen) 13-03-1929 Emmen X Petrus Johannes Geraets.	Johannes Stout, 13-12-1877 Erica (Emmen) 12-10-1961 Schoonebeek Hansoom
---	--	---	--	--	---	---

Willebroudus Stout geb. 02-04-1862 Dalen (RK),
landbouwer, overl. 01-09-1926 te Emmen 64-jaar

X

Lena van Dam (Anna Helena) 07-09-1875 Ambt
Hardenberg 30-07-1978 Emmen 102-jaar.

Willebroudus Stout, 20-09-1906 Emmen. 16-11-1966 Amsterdam(NH) X Maria Harmina Teuben; 1911 Emmen 31-08-1950 Groningen X Alida Jozefita Pronk (1913-1964)	Anna Margaretha Stout 03-03-1909 Emmen 1989 Emmen X Minne van Os	Anna Catharina Stout, 07-04-1911 Emmen 1990 Emmen X Geert Moorman	Hermannus Stout, 06-02-1911 Erica (Emmen) 23-08- 1984, Erica X (14 april 1943) Engelina Mensen 08-02-1919 BOV 21-06-2007 Erica	Johanna Hendrika Rika Stout, 1915, Erica 2004 Emmen. X Johan van der Kolk
--	--	---	--	---

Vervolg pag. 24

Stamboom patriarchale lijn Mensen

JOHANN MENTZEN 1688-1752 X (< 1717) Gesina Margaretha Wermes 1690-> 1725

Geboren en overleden in Krüssel (bij Wesuwe, Pruisen)

* **HERMANN HEINRICH MENZEN 1725-1789**

#####

HERMANN HEINRICH MENZEN 1725-1789 X (20-06-1747 Wesuwe) Maria Anna Kimmann 1725 - < 1752

* Joan Bernard Menzen 1748-1813

* Helena Gesina Mensen 1750-????

2e huwelijk

HERMANN HEINRICH MENZEN 1725-1789 x (1752) Gebina Frie 1725-1782

* **JOSEF MENZEN 1763-1838**

#####

JOSEF MENSEN 20-08-1763 Krussel (D) 1838 X (<1813 Wesuwe) Maria Gesina Bruns 13-04-1774 Huntel (D) 1831

* Maria Gesina (Gebina?) Pölker-Menzen (Meynen) 1797-1859

* Anna Maria Gesina Schnelle-Menzen (geb. 29-08-1810 (1800?) Dankern) - 1837

* Hermann Heinrich Menzen 1804-??

* Maria Helena Menzen 1807 - ??

* **JOHANN HERMAN (HARM) 1813-1874**

#####

JAN HARM (JOHAN HERMAN) MENSEN 1814 / 1813 Dankern (D) 22-06-1874 Horsten Onstwedde X (1839) Maria

Catharina Lube (Lübe, Lubbe, Lubben, Luten) 30-08-1816 Dankern, Haren, Wesuwe (D) 05-05-1894 Vlagtwedde

* Jozef Mensen 1840 Horsten - 27-03-1911 Horsten X (29-04-1871) Sienke Schutte 1845 Horsten X (21-04-1874) Maria Scholte 1854-1935

* **GEERT HENDRIK MENSEN 13-04-1842 Horsten (Onstwedde) 23-08-1906 Vlagtwedde X (27-9-1873) Anna Katharina Hollen 12-03-1846 Onstwedde 20-11-1892 X (2e huwelijk 10-11-1894) Margaretha Rolfes.**

* Sienke Mensen 20-08-1844 Onstwedde - 05-04-1922 Braamberg (Onstwedde) X (19-06-1869) Johann Hermann Schomaker

* Jan Harm Mensen 12-07-1849 Horsten X (04-05-1878) Maria Anna Rolfes 1858 Rütenbrock

* Maria Catharina Mensen 14-05-1852 Horsten X Johannes Grol

* Theodorus Mensen 29-11-1855 Onstwedde - 06-04-1929 Mussel X (28-5-1881) Anna Gebina Scholte 1861 Emmen

#####

GEERT HENDRIK MENSEN 13-04-1842 Horsten (Onstwedde) 23-08-1906 Vlagtwedde X (27-9-1873) Anna Katharina

Hollen 12-03-1846 Onstwedde

Kroost uit 1e huwelijk

* Gezina Mensen 19-08-1875 - 1955

* Jan Harm??? 23-01-1877???

* Herman Mensen 23-2-1877 - 18-2-1944 Fehndorf (D) ongehuwd ????

* Johan Bernard Mensen 26-05-1879 - 18-02-1936 Neusustrum (D) X Anna Gebina Albers

* **GERHARD (GEERT HENDRIK) MENSEN 01-04-1881 Mussel 18-06-1945 Barger-Oosterveld**

* Joseph Mensen 28-10-1883 - 21-10-1959 Ter Apel X (1) Engelina Wolbers 15-11-1887 - 06-08-1943 X (2) Fenna Kappen geb ? overl. 08-02-1969

* Heinrich Hendrik Mensen 15-02-1886 - 25-02-1954 Fendorf (D) X Margaretha Schnieders 24-05-1889 - 22-03-1966

* Theodorus Mensen 26-11-1888 - 21-11-1978 X Alida Schutte 27-12-1891 - 24-04-1977 X Maria Margaretha Rolfes 1860-?

Kroost uit 2e huwelijk met Margaretha Rolfes 22-01-1865 - 28-05-1939

* Johannes Wilhelm Mensen 28-08-1895 - 15-05-1924 Zandberg ongehuwd

* Johannes Hermannus Mensen 12-02-1887 - 04-02-1969 Zandberg X Petronella Regina Cordes 16-05-1904 - 12-10-1971

* Georg Mensen 05-03-1901 - 28-10-1987 X Christina Schulte 04-06-1900 - ?

* Anna Katherina Mensen 19-05-1903 - 12-10-1971 Emmen X Petrus Bernardus Boerland 06-10-1888 - 25-10-1969

* Maria Anna Mensen 19-04-1904 - 04-12-1957 Sappemeer X Theodorus Cordes 20-02-1902 - 04-10-1964

* Geert Hindrik Mensen 08-02-1907 (Of geb. 04-10-1906) - 08-07-1911 (5 jaar)

#####

GERHARD (GEERT HENDRIK) MENSEN 01-04-1881 Vlagtwedde18-06-1945 Barger-Oosterveld X **Anna Nieters** 08-01-1883 Emmen – 01-06-1972 Emmen (mijn opa en oma)

- * Gezina 30-08-1906 – ? X Gradus Kocks 18-05-1907
- * Anna Katharina 24-11-1907 – 20-12-1998 X Cornelis Kocks 05-08-1906 – 15-1-1986
- * Hendrik 14-01-1909 – 27-12-1983 X Geertruida Johanna Soelman 06-07-1912 –
- * Helena Maria 12-11-1911 – ? X Johan Herman Neehof 12-10-1905 – 1992
- * Anna Margaretha 07-06-1913 – ? X Herman Heinrich Kocks 14-09-1909 – 1985
- * Maria Aleida 20-10-1915 – ? X Jan Geert Kocks 28-03-1912 – 12-10-1967 Sydney (Australië)
- * Johan Herman 05-06-1917 – ? X Maria Robben 26-05-1920
- * **Engelina** 08-02-1919 – 2008 X **Hermannus Stout** 06-02-1913 – 23-08-1984 Erica
- * Maria Regina (Mait) 26-08-1921 – ? X Bernhard Wessels 30-01-1910 – 1998
- * Geert Hendrik 29-03-1923 –? X Roelofje Lange 02-07-1928
- * Anna Theodora 14-02-1925 –? X Jos Scheve 12-02-1925
- * Agnes Margaretha (Aggie) 30-7-1927 – ? X Herman Albers 05-08-1927
- * Johannes Bernardus (Jonkie) 28-05-1930 – ? X Gees Siepel 27-08-1930

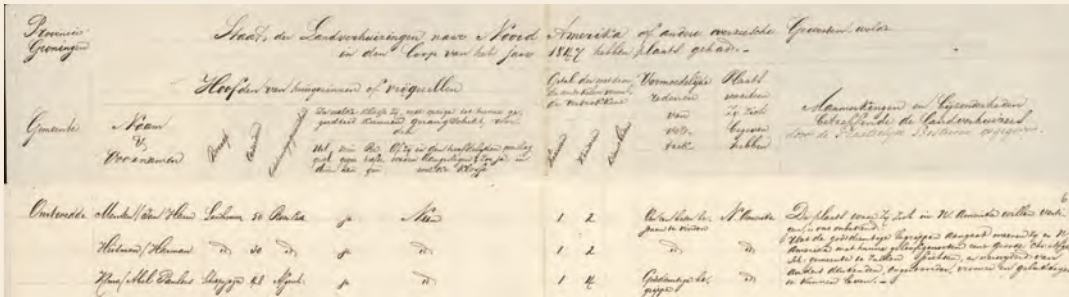
#####

* **ENGELINA MENSEN** 08-02-1919 Barger-Oosterveld – 21-06-2007 Emmen X (14-04-1942) **Hermannus Stout** 06-02-1913 – 23-08-1984 Erica (mijn ouders).

Kroost: HM, AM, AMM, NN, GHWJ, WHGJ, GM. NN is een doodgeboren (25-01-1949) jongentje. M = Maria, J = Jozef. Rooms sinds het begin van de jaartelling.

#####

Registratie van emigrant Jan Harm Mensen. Vertrek in 1847 naar Amerika

Bron: emigratieregister Soort registratie: registratie (Akte)datum: 1847 Plaats: Onstwedde Bijzonderheden:

De plaats waar zij zich in Noord-Amerika willen vestigen is ons onbekend. Wat de godsdienstige begrippen aangaat meenen zij in Noord-Amerika met hunne geloofsgenooten eene groote Christelijk Afscheiden gemeente te zullen oprichten, en verwijderd van anders denken, ongestoord, vromer en gelukkiger te kunnen leven.

Vertrek uit: Onstwedde Vertrek naar: Noord-Amerika Datum vertrek: 1847-00-00 Religie: Rooms Katholiek Vrouw: 1 Met 2 kinderen

Ik kan geen voorouders van deze Jan Harm Mensen vinden. Hij staat wel op een scheepslijst van emigranten. Van oma's kant (Nieters) zijn ook leden naar Amerika vertrokken.

Tante Liede Mensen en Geert Kocks eindigden in Australië (na een verloren weddenschap in café de Splitting in Barger-Oosterveld).

Bronnen

- alledrenten.nl
- allegroningers.nl
- www.genealogieonline.nl
- www.myheritage.nl
- www.myheritage.com
- www.openarch.nl
- www.geldersarchief.nl
- www.werelate.org/wiki/Groninger_Emigranten/1893
- www.werelate.org/wiki/Groninger_Emigranten/1847
- archieff.amsterdam
- https://archieff.amsterdam/indexen/bevolkingsregisters_1874-1893/zoek/query.nl.pl?i1=1&v1=j&a1=s:stout&x=22&z=b

Personen

Familie Van de Pot van de Kanaalweg in De Peel.	Jan Warmoes
Vader Piet en Moeder	Wolff (rector)
Floriske	p. 32 wijkbewoners
Jans	Genoemde auteurs
Karel	(wellicht niet uitputtend)
Leo	Jan Baeke
Marietje (Mary Goodybag)	Anna Blaman
Nicole	Ruth Benedict
Piet	Bernlef
Bennie	Andrei Bitov
Dr. Aschendorf	Siet Bootsman
Banderanaïke	Jan Borkent
Geert Beekman	Hermann Broch
Jochie Brunnwasser	Joseph Brodsky
Gustav Chimba	Albert Dening
Drent (ober)	Jan Engberts
Fokkema	Elisabeth Eybers
Samiksha Ghimire	Johan Fabricius
Fokko Groen (conciërge)	Gunter Grass
Goffert (boerenknecht)	Graham Greene
Obbe Fokkema	Francois HaverSchmidt
Nannie Haaijer	Seamus Heaney
Jorrit Keuter	W.F. Hermans
Willehad Kocks	Johan Huizinga
Munalula Lubasi	Goffe Jensma
Henk Mienlaand	James Joyce
Mrs. Moola	Cor Keers
Nettie (hulp)	Klaas Kleine
Maartje Prokraal (Nienoord)	Geert H. Kocks
Nettie Pruijm(rector)	Martin Koster
Moeder overste ...	Dea Krans
Siep Scheuper x Wilhelmine Schaop (Günther & Werner)	Frans Krips
Wilma Schreuder	Milan Kundera
Singh	Van Lennep
Singh Singh	Lermontov
Sylvana Sivastananparanathan	Jan Ludwig
Jan Slibers	Samuel Magnin
Frans Spaans (Duits)	Louis McNeice
Yumi Tetsuaki	Montaigne
Ruby Thiessen	Harry Mulisch
Anna, Lenie, Luppert Veltrop	Gerard Nijenhuis
pastoor Vroom	M. Nijhoff
oom Vocks en tante Aggie Wustmann	Michael Ondaatje
Gerard Op de Weegh	Jans Pol
Alice Wamulume	Potgieter
Albert Walubita	Marcel Proust
	Hugo Raes
	Roel Reijntjes
	Gerard Reve
	Paul Rodenko
	J.C. Rwibasira
	Romein-Verschoor
	Salinger

Mathijs Sanders
Jean-Paul Sartre
Dylan Thomas
Harm Tiesing
Hendrik Tollens
Marten Toonder
Paul Valéry
Vasalis
Wilhelm Visch
G.H. Vocks
Ria Westerhuis
Alfred North Whitehead
Martin Walser
Jan Wolkers
Virginia Woolf

Literatuurverwijzingen.

Zie ook en vooral *Reis door literair & talig erfgoed* (web.)

Reis door koloniaal erfgoed.

<https://www.lesserknowntimberspecies.com/nl/houtsoorten/eyoum>

Info via Delpher.nl en dbnl.org

www.nedersaksisch.org

Lopende herhalingen

In deze roman komen diverse herhalingen voor.

- * Chicken Curry Madras.
- * Wat heb je mooie borsten.
- * PERIODENSYSTEEM DER ELEMENTE.
- * Vooruit met de geit / En avant avec la chèvre.
- * Revenons à nos moutons / zurück zu den Sachen selbst
- * J'ai froid. – Ik heb het koud.
- * Tant pis. – Jammer.
- * Drink je wel genoeg?

Beknpte toelichting bij •

- 11 Ekolo; hele verhaal in *Reis door koloniaal erfgoed*.
- 11 White man's burden; schuldgevoel rond westers imperialisme.
- 11 kralensnoer: rozenkrans.
- 13 Douala, Kribi kustplaatsen Kameroen. Masai, volk in Kenya, Bantoe Tonga; Afrikaanse talen.
- 14 Ruk: Banale taal is een onderwerp van deze roman.
- 14 Het N* woord komt functioneel voor in deze roman.
- 15 oregano... terugkerend
- 15 UB; universiteitsbibliotheek, Broerstraat tegenover academiegebouw.
- 16 *Omzien in verwondering*; boek van Annie Romein-Verschoor.
- 16 affaires: dagelijkse dingen.
- 17 tik op bovenhand; gebaar voor homoseksueel.
- 17 knupdook; hoofddoekje.
- 17 gain gruine; geen groene, geen groentje.
- 18 omgangsvormen, al dan niet verfynd: rode draad in deze roman.
- 19 Hyperfine Splitting; mijn publicatie in *Journal of Organic Chemistry*. Poze 21.
- 19 Ich bin kein Hund. Uit *La Nasse. Koloniaal erfgoed*.
- 20 Pagne, overslagdoek.

20. Ik heet Eyoum. U bent de meneer met de Hoed, het talenwonder, de alchemist.
21. aceton, propanon; Aceton dringt door de huid, wellicht (mede)oorzaak polyneuropathie; pnp
22. Vilain, schurk, stout. *Il a été très vilain dernièrement*. Hij is de laatste tijd erg stout geweest. Omdat boeren geassocieerd werden met een gebrek aan manieren, kreeg villanus de bijbetekenis 'lomp, grof' (net als boers in het Nederlands). Het Franse vilain betekende zowel 'dorpeling, niet-adellijke' als 'gemeen, slecht'. In het Nederlands betekende vilein ooit ook 'kinkel'. Beydan: (West-Afrika) Licht gekleurde moor. Arabisch/Berbers. Goedgedrag: naam uit de West. Niet alle Bleumink-namen komen terug in dit boek.
- 23 Wamulume: Meneer. Yanwang: Magere Hein.
- 23 Hoe Lang, foute grap. 1,60 meter. Wang Sneer Wang: Billen. Wang Sneer Wang Pang: scheet.
- 23 Pilaarheilige: een christelijke kluizenaar in Syrië en Palestina die, als boetedoening, geruime tijd op een hoge zuil vertoefde. Simeon de Styliet,
- 24 negerin: *Mijn zuster de negerin* is het debuut van Cola Debrot. 1934/1935
- 24 Fokko: Je hebt het goed voor elkaar.
- 25 Louise, vrouw van Scobie uit *Heart of the Matter* van Graham Greene. Aanleiding voor Eyoum.
- 25 Pronkjewail: Gronings volkslied.
- 25 Het zwart: dolende en zoekende man.
- 25 flux: woordenstroom
- 26 Nettie: hulp (netjes).
- 28 Vosbergen; bos bij Eelde.
- 30 Verzonnen namen van buurtbewoners. Geen gelijkenis.
- 30 Floriske van de Pot, een van de hoofdpersonages in deze roman.
- 30 Vreemdeling: sinterklaaslied.
- 31 Selbstgespräch; interne dialoog.
- 32 nooit anders geweest; alter ego.
- 33 winterkraaien repeterend. De dood.
- 34 bordeauxrood; constante in mijn proza.
- 34 le fruit... de vrucht van uw schoot. Weesgegroet in het Frans.
- 34 kabeljauw; menu uit Van der Valk Assen na coronaprik.
- 34 mijn dichtregel: le bint mij nei en onbekend, vertrouwd als stil verlangen.
- 35 wormgat, kwantummechanica. Achterdeur in kosmos om tijdreizen mogelijk te maken.
- 35 La femme... uit Brakman.
- 36 N.a.v kunstmarkt in Nienoord, Leek. 8 Oktober 2022.
- 36 manier; liever vluchten dan vechten, op opiniestukken na.
- 36 Vagevuur; pingo-ruïne in bos.
- 37 Prokraal: spiegels en kralen uit de missie.
- 38 Moriaan... kinderlied.
- 38 Ironie.. domheid.... kenmerk Asperger.
- 38 Darjeerling. Maartje steekt de draak.
- 38 thee met witte puntjes; kinderlied en slappe thee.
- 40 vanille... opsommingen postmodern.
- 40 Ik groet het licht in Ū. Ik kocht die kalligrafiekunst. Poze 21.
- 42 – 43 diefstal; slavernij ingepeperd. Aanwakkeren schuldgevoel.
- 43 consolamini popule meus; kerkzang, verzoening.
- 44 bossem (Dr.) schoorsteenmantel. Boezem.
- 44 Droog: vernedering laat hij zich welgevallen.
- 45 stink; autisme in onheldere conversatie.
- 45 genoeg gedronken... repeterend.
- 45 *Kern van de zaak*; Graham Greene

46 mag ik van iemand zijn: Leonard Nolens.
 46 Latijn uit R.K.-eredienst.
 47 eeuwige licht; R.K. de dood.
 47 masturbeer; *Prediker*. Geniet van je leven, alle dagen die de Heer je onder de zon geeft.
 47 In 1863 Erica gesticht. Mijn geboortedorp.
 47 Revenons: terug naar waar we mee bezig waren.
 48 naamgrap; omkering woord.
 55 Singh betekent Leeuw.
 56 van de Pot gerukt. Banaliteit is onze specialiteit.
 56 contouren. Veronica met gezichtsafdruk Jezus in theedoek.
 57 geen opluchting, geen teleurstelling: autisme.
 58 oh voorgoed voorbij; J.C. Bloem.
 58 geiten en bokken scheiden; Bijbels.
 59 Alles is nieuw... Huub Oosterhuis. Kerklied.
 59 b.b.h.h. bezigheden buitenshuis hebbende.
 59 Tantum ergo: heb vertrouwen als je zintuigen je in de steek laten.
 60 gevecht met de engel; innerlijke strijd.
 60 consolamini: troost.
 61 Geertje; eertijdse minnares.
 62 Laat ons bidden; oremus.
 63 onder haar borsten; irrelevant, zo herinner ik me dat. Fenomenologie.
 63 eruit gooien; erfenis ZOD.
 64 ... nog gekend. Singh komt in CCM uitgebreid terug.
 64 zwijgt.... Autisme.
 64 bedapperen; beheersen.
 68 liefzeerte; onze Florike heeft buikpijn vrouwenkwaaltie; ongesteld.
 68 slipje; handeling zonder lading, als koffie drinken.
 69 van vreemde smetten vrij; voormalig NL volkslied. H. Tollens.
 70 naar Jans Pol (1842-1892)
 70 jambula's; vruchten in verhaal van Monica Arac de Nyeko. Pag. 13, 394.
 70 toezel; verward
 70 kidde; paard.
 72 Tukker; Twent
 72 Griendtsveen; turfonginningsmaatschappij.
 72 vormsel: Rooms ritueel.
 72 memmen; wat heb je mooie borsten.
 73 onbekendheid: thema in dit boek.
 74 mooie borsten; repeterend.
 75 AKU Algemene Kunstzijde Unie en Enkalon: Industrie in Emmen
 75 kloeten; kluiten in de pap schier; mooi
 76 mandtellig; gemeenschappelijk
 76 Hamlet = dorp, buurt
 76 milkman: liedjes uit jaren '60.
 76 rokjes aan: St Maartenliedje.
 76 Ruby = robijn.
 76 zoenlippen; variant op mijn kindervraag...dikke lippen.
 76 Mienlaand = mijn land
 77 woorden in verkeerde context; nadeel dialect...
 78 bos hout: borsten
 78 pak spiekers; Op een vrouw kun je beter liggen dan op een pak spiekers.
 78 zicht op Jeruzalem; kruis van een vrouw. Korte rok.
 79 Warmoes; moestuin.
 79 komkommer en snijboon; vulgair lied op dansles. Penis en vagina.

79 kutmuziek: tegenstelling plat-beschaafd.
 79 richtsnoer: citaat Jan Warmoes.
 79 badpak NL vlag.
 79 Heal me; poplied.
 81 Wilhelm Visch: zie *Reis door Graafschap Bentheim*.
 83 gnees; milde grijs.
 83 na de dood: reïncarnatie. Repeterend.
 84 vlaflip; Repeterend
 85 jongens/meisjesgenade: Wie stoeipartij verloor moest naam van geliefd vriendje noemen.
 85 pijpen; banaliteiten niet als zodanig herkend.
 85 olie; hier; drank.
 86 Deus ex machina: goddelijke ingreep.
 86 sibling; broers en zussen. Naaste familie.
 87 ins Freie; in de natuur.
 89 movreta; moderne vreemde talen.
 89 Op de Weegh; mijn leraar schei- en natuurkunde op de hbs.
 90 eernsachtig; serieus.
 91 Barnflair bij Ter Apel.
 92 wereld die vreemder werd; autist in me.
 92 Vocks naar schrijver G.H. Vocks en tante Aggie Wüstmann
 93 kralenketting; rozenkrans.
 93 Mooie pik: banaliteit onbekend.
 94 Love sucks; zuigt en is verslavend.
 94 er vloeide bloed en zaad uit; kruisdood; er vloeide water en bloed uit.
 95 Fokkema; naar Fokke Obbema vkt
 95 passage veulen komt in herhaling terug.
 97 Siep Scheuper: Siep, Schaop en Scheuper. Drentse bevolking samengevat in drie woorden. Arcadië.
 97 maagie...? meisje, boer, gemeenschappelijk, afrastering, navelsuizen, burenhulp.
 97 skatologie; leer van poep. Skatool: bruine kleur van poep.
 98 opper; rek voor hooi.
 98 forever; Keats
 98 wie het minst zegt, spreekt het meest: *Podagrissen*(deel Gasselte) en Constantijn Huygens (dbnl.org)
 99 madeleines; Proust, *A la recherche du temps perdu*.
 99 matglazen droom: titel van een boek van mij.
 100 paradigmaverschuivingen:
 101 Het sjibbolet ("herkenningswachtwoord") voor het Stellingwerfs is: et waeter klaetert tegen de glaezen, soms nog uitgebreid met: dat et daevert.
 102 in utens; in den vreemde bij elkaar te zijn.
 102 *Oera Linda*, google ook met Goffe Jensma.
 103 dood tante Aggie als lijdensverhaal.
 104 Jodium: private communication Jan Ludwig. Opgenomen in *Joseph*.
 104 Zwei Seelen wohnen, ach! in meiner Brust, Die eine will sich von der andern trennen; Die eine hält, in derber Liebeslust, Sich an die Welt mit klammernden Organen; Die andere hebt gewaltsam sich vom Dust (= Staub) Zu den Gefilden hoher Ahnen. (Faust I, Vers 1112 1117)2. Goethe.
 105 terug in mijn lichaam. Analoog De naam, Tomas Transtromer. Verderop.
 106 viltkunst van Meta in *Poze 20*: Kiku, Japan.
 106 Presume; Livingstone en Stanley in Afrika.
 107 Stereotypical: Stereotiepe vooroordelen en neerbuigendheid in regionale 19e-eeuwse Nedersaksische literatuur.
 107 Johan Fabricius / Michael Ondaatje.

- 107 Witte sokken; zie Jans Pol.
- 108 nausée: walging. En avant: vooruit met de geit.
- 108 Russisch: paardenmeisje.
- 109 Psalm 42 (berijming 1773) Vers 1: 't Hijgend hert, der jacht ontkomen, Schreeuwt niet sterker naar 't genot Van de frisse waterstromen, Dan mijn ziel verlangt naar God.
- 109 stee; plek.
111. Russisch: Willem Schreuder die naast pot pist; overspel pleegt.
- 112 Fuck fuchsia; ja zuster nee zuster.
- 113 Wat heb je een mooie poes.
- 113 Lodewick: schoolboek Nederlands.
- 115 Rerum natura; de natuurlijke loop der dingen.
115. Virginia Woolf verdronk zichzelf.
- 117 Thee en graafschappers: *Podagrissen en Graafschap Bentheim*.
- 118 Prosperous; welvarend
- 119 het dan; beperkte communicatie.
- 119 no one will be around to tell: Louis McNeice. Greyness is all. Verderop.
- 121 Mocking and harassment of pupils by teachers and possible suicide as a result, ; Bespottling en intimidatie van leerlingen door leraren en mogelijk zelfmoord als gevolg daarvan.
- 121 Suze Naanje ik wieg je, was je wat groter dan sloeg ik je, maar je bent nog veel te klein; ik moet je wat door de vingers zie, Suze Naanje. Jij. 3x is traditie in Roomse kerkdienst.
- 126 Burgher: uitgebreid in koloniaal erfgoed.
- 129 Moeder-overste Magdalena Laurentia
- 129 op reis = womanizer, versierder.
- 134 appendix; *Reis door cultureel & talig erfgoed*.
- 135 volkslied naar Tollens.
- 139 Augiasstal. Een stal, toebehorende aan koning Augias. De koning was slordig en had zeer veel vee en hierdoor was die stal met zijn 3000 runderen buitengewoon vuil geworden. Bende, troep.
- 140 *Vanger in het graan. Catcher in the rye* van Salinger.
- 143 Curry: recept van Samiksha.
- 145 als een schaduw heen. Nieuwjaars-Lied
- Uren, dagen, maanden, jaren, / Vliegen als een schaduw heen. / Ach! wij vinden, waar wij staren, / Niets bestendigs hier beneên! / Op de weg, die wij betreden, / Staat geen voetstap, die beklijft: / Al het heden wordt verleden, / Schoon 't ons toegerekend blijft! // Dichtregel van Rhijnvis Feith
- 145 in de palm van je hand; Bijbels.
- 145 linzensoep: Samiksha.
- 146 *Vreemde wil*; Bernlef.
- 148 breken brood: eucharistie.
- 148 praktische bezwaren; het huwelijk Elsschot.
- 150 hinnikte; Fokkema en veulen.
- 152 zus Marietje
- 152 Alea iacta est; de teerling is geworpen. Kogel door de kerk. Het is begonnen.
- 152 Strohalm voor de lezer: Joseph Brodsky.
- 153 *Pudels Kern. Kern van de zaak*, Graham Greene.
- 159 throw up a chicken; kots een kip uit & werp een kip omhoog.
- 159 Waar is de pot? lesbienne en wc.
- 160 parvum... de geur van lulletje rozenwater.
- 160 Equus; het paard in de literatuur, en de hond in de literatuur.
- 161 in een ruk ademloos, cliché en banaal.
- 162 Frisia non cantat: Friezen zingen niet. Alle inwoners van Nood-Neder-

land werden door de Romeinen aangeduid als Friezen. Drenten schrijven niet. Drenten lezen niet.

162 Plasje; hard gebakken koekje.

163 Russisch: paardenmeisje.

164 Fette Fraktur is een zogenaamde Fraktur lettertype met schreven ontworpen in 1850 door de Duitse stempelsnijder Johann Christian Bauer (1802-1867).

164 l'origine du monde; schilderij Gustave Courbet.

164 Japanse wijze? Seks als dienstverlening. Sikh: sic.

165 monomaan: autisme, niet voelen, niet ervaren. Ook over regioliteratuur: autisme. Letterlijk nemen van wat wordt gezegd.

166 autogeenlasser; overkwam mij.

166 Tony: bij zijn broer.

167 Wark zat. Werk genoeg voor wie wilde werken; veel gebruikte uitspraak.

167 ongeremd. Vooral vernederingen verpakt als grap.

167 Op fietse; Lied van D. Lohues.

168 Kocks; dissertatie in Talig erfgoed.

168 Kapper: knipt korter. Typerende grap.

168 Verkering? Alle intimiteiten schaamteloos op straat.

168 zwart veersie; zwarte vaars. Mijn moeder molk zwart veersie. Een zwarte vrouw.

168 geleidesiep; siep = hond.

168 passen; dementerende Anna.

169 Ze vraagt haar zus om op de uitkijk te staan of de broers er al aan komen. De bekende zin: "ZusterAnna, Zuster Anna, ziet gij al iets komen?" staat dus in Blauwbaard. De broers komen juist op tijd en doden Blauwbaard. Daarna trouwt ze met een brave man, die haar de ellendige tijd met Blauwbaard doet vergeten: uit Blauwbaard, een sprookje opgetekend door Charles Perrault in De sprookjes van Moeder de Gans.

169 Kippenhok verwijderd: baarmoeder en eierstokken operatief verwijderd.

169 kittelaar: geen besnijdenis bij r.k.

169 In paradisum: uitvaartlied.

169 *Egidius waer bestu bleven* is een elegie of klaaglied. De tekst gaat over de dood van een vriend, genaamd Egidius. De dichter benijdt Egidius omdat die in de hemel is opgenomen, terwijl de dichter zelf op aarde ongelukkig is en lijdt.

170 Rip; Requiem in Pace. Ook; beroven.

170 Sackgasse; doodlopende weg.

171 Pastoor Vroom; Drentse kerken.

174 Wiederholung; variant op: "In de beperking toont zich pas de meester." Volledige uitdrukking: "In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister, und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben." ("In de beperking toont zich pas de meester, en alleen regels en inperkingen kunnen ons vrijheid geven.") Goethe.

175 gebeurd: autist.

175 af te zweren: E. Eybers gedicht.

176 kanker: platte humor.

179 Aschendorf was Badearzt in Bad Bentheim. Deel over jodium komt van proefschrift Jan Ludwig. Niet helemaal correct weergegeven.

180 Jodium uit nrc 18 feb 2023. De correctie p. 183 is van Jan Ludwig.

184 condoom: proef uit Poze 21.

185 voedstermoeder: witte jongentjes gezoogd door een zwarte vrouw vallen als man op zwarte vrouwen. Zie Koloniaal erfgoed.

186 Jorrit Keuter, autist.

186 kwam op als pissen; dagelijkse taal.

187 Jochie Brunnwasser muziek/homo

- 187 geïnteresseerd in mensen: autist.
- 188 hier wul ik vot veur mien hiele leben; spreuk van DL op viaduct in Assen.
- 188 citaten uit *Graafschap Bentheim*.
- 191 Acte van Verlatinghe: Het Plakkaat van Verlatinghe (ook wel Acte van Verlatinghe) is een plakkaat ondertekend op 26 juli 1581, waarin een aantal provinciën van de Habsburgse Nederlanden Filips II afzetten als hun heerser.
- 192 niet gericht op geslachtelijke omgang: autist.
- 192 Montenegro: zwarte berg.
- 193 Irish potatoes; onze 'gewone' aardappelen. Haagse spraakwijze, met hete aardappel in de keel.
- 193 makuwa: witten mukuwa = witte (enkelvoud), in de West: makamba, makamba pretu = zwarte die zich als witte gedraagt.
- 194 Lozi zingen niet.
- 194 Ga van mijn land af. Groninger grap met God. Groninger vraagt van wie het land is waarop hij (de Groninger) staat. 'Van joe,' zegt God. Groninger: 'Goa van mien laand of'.
- 194 aliens; indringers.
- 195 Alice Wamulume; oud-leerling. Google Kuomboka.
- 195 Litunga: koning van Barotseland.
- 196 Britannia rules the waves.
- 196 Mezen die door aluminium capsules van melkflessen pikken die een melkboer op de stoep heeft achtergelaten.
- 199 Tekening kroeskoppen boven maaiveld: kan ik niet terugvinden.
- 200 boarding: slaapzaal.
- 200 out of bounds; buiten de grenzen.
200. Floriske; ik moet je wat bekennen; naar: Volk ik moet je wat bekennen, bundel columns van Martin Koster.
- 200 aardgenoot: homo.
- 201 gepoept: naar Dea Krans in haar boek: *Mam, er staat geen onkruid*.
- 201 *Overkomst dringend gewenst*: bundel van de Belg Marnix Gijzen. 1978.
- 202 brak schoon brood.. R.K. ritueel, brak het brood...
- 202 Massa... 'Meester, ik begroef hier mijn jongste zoon.
- 202 Ik heb nooit. . geproefd; dichtregel Roel Reijntjes.
- 203 Allenig; Eenzaam, 4 cd's van DL.
- 203 mateloze verlatenheden: Rodenko. Niemand .. aankomen; Bernlef.
- 203 filibusteren; doorpraten; leenwoord via vrijbuiters, zie *Talig erfgoed*.
- 203 Bruin verleden; fout in WOII.
- 204 makamba pretu: witte zwarte. Zwarte met wit gedrag. Bijv. Surinamers die lang in NL wonen en teruggaan naar Suriname maken afspraken voor bezoek, hebben een agenda... enz..
- 204 Onan: Bijbelse figuur, spilde zijn zaad in het zand. Hij wilde Tamar, de weduwe van zijn broer niet bevruchten.
- 205 aanpalende gebieden. Uitgebreid in *Talig erfgoed*.
- 206 Ndedi Penda. In *Koloniaal erfgoed*.
- 206 Hot tin roof: musical.
- 206 Barnevelders: bruine kippen.
- 214 happy; cliché uit Jaren '80.
- 215 cadeau: inzicht in eigen dood kind.
- 216 mu si a li fo. Tot ziens. Herhaling van vertrek Jochie Brunnwasser.
- 220 *Statt etwas oder Der letzte rank*, boek van Martin Walser.
- 220 nostra: onze glimlach is onze schoonheid.
- 221 Sinhala: Wat heb je mooie borsten. Dank U.
- 222 lieux; plekken van herinnering.
- 222 doel halen; Herhaling van Bandaranaike.

222 pen.: dubbelzinnig. Beter een kip (meisje) in de pot (Floriske van de Pot), dat tien in de ren.
 224 Monthly Period, ongesteld.
 224 naar: vangt de loze vossen; Klaas Kleine.
 226 zaad op rotsige bodem: Bijbels
 226 Wormgat: achterdeur in de kosmos naar parallel universum.
 229 eerste wandeldag: Bijbelse connotaties op weg naar Pasen.
 230 betuun: schaars.
 230 mien liefste: Roel Reijntjes.
 233 vergeten...: Drents volkslied.
 234 Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt Goethe.
 235 Sinhala: Vooruit met de geit.
 236 Zetteden; oude vorm verleden tijd van zetten.
 240 zelfde dag: 14 april.
 240 homo ludens; spelende mens. Huizinga.
 241 opgemerkt; *De avonden*, Reve. Slotzin.
 242 Afzonderlijke boeken over Tiesing, Dening, Kleine met onderzoek.
 243 zeven geitjes: bundel met sprookje in 11 talen.
 245 *De tedere verteller*, Olga Tokarczuk.
 246 onderbreekt: autisme.
 252. Eerste zin in het Nederlands; behalve ik en jij.
 253 trots Vkt. 23 april 2023
 254 korenmaat; Bijbels.
 258 Kees Thijn, Klaas Koops, Wilhelmine Whitewash vrouw van Aschendorf. Deels overgenomen van woestenledig.nl
 260 Proust. *A la recherche du temps perdu*.
 261 Anna, komen; Blauwbaard
 265 darp. Romein-Verschoor, Brodsky, Nico Keuning over Brakman, Valery, Tiesing.
 266 jeruzalem; dubbel; Bijbels en ook jeruzalem (zonder hoofdletter) als vrouwenkruis.
 267 Vasalis: niet het snijden, maar het afgesneden zijn.
 269 Der Donner grollte in den klaren Himmel: de bliksem sloeg in heldere lucht. De donder rommelde in de heldere hemel.
 271 Junge komm bald wieder, bald wieder: lied van de Oostenrijkse zanger Freddy Quinn. 1962.
 271 In der Wiederholung zeigte sich erst der Meister selbst. Variant Beschränkung. "In de beperking toont zich de meester." Origineel in het Duits: "In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister." Bron: Johann Wolfgang von Goethe, gedicht Natur und Kunst, 1800.
 271. De teerling is geworpen, de kogel is door de kerk.
 271 Pavlovhond.
 273 Mene mene tekell ufarsin: geteld, geteld, gewogen en verdeeld"[1]) is een raadselachtige spreuk die volgens Daniël 5 tijdens het feest van de Babylonische koning Belsazar op een muur verscheen. Alleen Daniël kon de spreuk uitleggen: het betekende dat het einde van het Babylonische rijk. De uitdrukkingen "een teken aan de wand" (naderend onheil) en "gewogen en te licht bevonden" zijn aan dit verhaal ontleend.
 275 uitspraken. Eyoum is een en al herhaling.
 281 kinderkoppies; keien.
 282 appelmoes: autist.
 288 Jerusalem; regel van *In paradisum*.
 298 triste post iterum; treurigheid na de reis.
 304 helderheid; autist.

- 309 licht: Seamus Heaney.
- 311 tante Betje; hier zet met koffie en over de Zaan.
- 312 slim: verstandig en erg.
- 315 didactiekboek: schrijftips op web
- 315 moeten: poepen.
- 316 verlatenheden:
- 322 Drentse patrijs: hond.
- 322 Tamara, Eva, Ruben; geref. Namen.
- 326 flits flats flander van ene kadettie op de ander; billenkoek.
- 326 secundair: autist.
- 331 sherryglas: *Eva wil een kind* Peter Killestijn en kort verhaal...
- 332 niet mijn ding. *Taal is zeg maar echt mijn ding*. Paulien Cornelisse
- 333 Aaaing in de bochte: Riepen we naar 'dorpsgek' Geert Suelman.
- 334 te doen: autist.
- 337 (geweest): cliché. Muggebeet: buurtschap in Weerribben.
- 342 kunnen: autist.
- 349 besteed: autist.
- 349 Thorne : graag onderzoek naar die geschiedenis.
- 350 Kurze Pause, tut gut. Mijn kort verhaal.
- 351 in media res: midden in een verhaal beginnen.
- 351 Beauty is in the eye...: Margaret Hungerford coined 'beauty is in the eye of the beholder' - taking her lead from 16th century authors like Shakespeare. The person who is widely credited with coining the saying in its current form is Margaret Wolfe Hungerford (née Hamilton), who wrote many books, often under the pseudonym of 'The Duchess'.
- 353 immanent: altijd aanwezig (geweest).
- 367 Pygmalion: platonische jeugdliefde. HBS.
- 368 Nobelprijs scheikunde: Ben Feringa uit Barger-Compas.
- 369 Redding: Enkele weken later volgt diagnose autisme.
- 372 Knipplaat: in *Poze* 21. En meer didactiek.
- 406 Wonderkind: W.F. Hermans.
- 410 *Ik herinner mij Auke Hulst*. Gastschrijver RUG.
- 410 *Tegen de schenen*; Boek met bijdragen van Mathijs Sanders hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde RUG.
- 411 *Eenzaam avontuur*: Anna Blaman.
- 412 *Sadistisch universum* W.F. Hermans.
- 414 betekenisvol perspectief: citaat in *Europees perspectief*; Mathijs Sanders.
- 418 dood: gedood (door de kinderen). Naar het leven.
- 434 kurze Pause tut gut. Kort verhaal over talen.
- 436 Swahili: En ze leefden nog lang en gelukkig.
- 439 Beydan: intelligente licht zwarte/arabier. West-Afrika.
- 442 aardappelknollen. Ras Stabiel, niet in de rassenlijst.
- 442 gestopt na kuur 6 op 9 mei 2023
- 442 Jan Baeke, *De Gids* 2023.
- 444 Gottfried Heinrich zu Pappenheim. 'Ik ken mijn pappenheimers' is afkomstig uit het toneelstuk Wallensteins 'Tod uit 1799. Je pappenheimers kennen: 'weten wat je aan de mensen om je heen hebt', 'de mensen om je heen goed kunnen inschatten', 'weten wat voor vlees je in de kuip hebt'.
- 445 Licht: Seamus Heaney.
- 446 Lees je ze ook? Begrijp je ze ook?....
- 456 rozenkrans; cadeau van Jan Ludwig.
- 455 *De rozentuïn*; cadeau van Maryam.
- 460 Hunenkerkhof, lijk in Oranjekanaal: mijn korte verhalen.
- 461 Natte Proem.

462 Kocks. Dissertatie in *Talig erfgoed*.
 462 gaorenklopper; flapdrol.
 462 Harlekijn: illustratie.
 462 negerlippen: zie Joseph/Potgieter.
 463 JOTT Siet Bootsman gaf me de tip.
 466 broek; overbodige opmerking.
 468 wist ik niet. Geschrap: sperma.
 468 Steef Steeneken; oud collega.
 469 wenkbrauwen: autist.
 469 Wolkers, Reve, Hermans, Koster, Stout.
 470 zoerbranden: maagzuur.
 470 Netties daon. Knap gedaan. Autist.
 471 brune bonen: Bartje.
 472. Het; gebruikelijke benaming voor kinderen.
 472 natte pruimenjam; natte proem.
 473 potloodventen: penis tonen in openbaar.
 473 braai; bbq.
 473 formaline: methanal H_2CO .
 475 Eben Haëzer; tot hier heeft de Heer ons geholpen. (Alea iacta est; de teerling is geworpen.)
 475 Susara: beminde uit Sarie Marais. Web.
 475 Piele; penis.
 477 schreef: *Van Noorderstraat tot Schapendijk*.
 478 zakdoekjesboom; in onze achtertuin. Foto p. 479 bloem.
 478 Poze. *Poze 20 en 21 naar Fragment gemodelleerd*.
 481 Drenthe; in Drentse kerken.
 482 reeweg; weg naar begraafplaats.
 482 La famille respectait sa solitude; le demon pas. De familie respecteerde zijn eenzaamheid; de demon niet. (Valsemunters)
 484 gewoon: autist.
 485wederkeren; Aswoensdag. R.K.
 486 *Nader tot U*; Reve.
 490 gewoon lekker: verwijzing naar pag. (ook R.K. voetenwassing).
 491 wol: variant op essay geschreven voor essaywedstrijd Joost Zwagerman. Nooit iets van gehoord.
 495 EMDR Eye movement desensitization and reprocessing
 498 hoger honing: HET LIED DER DWAZE BIJEN
 Een geur van hoger honing
 verbitterde de bloemen,
 een geur van hoger honing
 verdreef ons uit de woning.
 Martinus Nijhoff
 505 Vache; de lachende koe.
 506 mori; sterven en laten sterven.
 514 graag: 1e hoofdstuk.
 519 Roelofarendsveen; geboorteplaats Joep van Ruiten.
 519 vragen; herhaling dichtregel Baeke.
 520 Oegstgeest: Wolkers.
 521 Werner Heisenberg: onzekerheidsrelatie. Snelheid en plaats zijn niet tegelijkertijd te kennen op (sub)atomair niveau. De onzekerheidsrelatie van Heisenberg, ook het onzekerheidsprincipe van Heisenberg, door Werner Heisenberg in 1927 gepubliceerd, is een van de belangrijkste resultaten van de kwantummechanica. De relatie drukt uit dat er zogenaamde incommensurabele paren van grootheden bestaan, waarvoor geldt dat niet van beide grootheden de waarden

tegelijkertijd exact vastgelegd kunnen worden of met een willekeurige mate van nauwkeurigheid bepaald kunnen worden. Een voorbeeld van een dergelijk paar is plaats en impuls, een ander voorbeeld is energie en tijd.

521. Machteld; .. zie dissertatie.

522 trompetstoot; gedicht De naam van Transtromer.

522 polkadots; stippenpatroon, Zweeds.

523 kwantummechanica; Kwantummechanica is een natuurkundige theorie[1] die het gedrag van materie en energie met interacties van kwanta op atomaire en subatomaire schaal beschrijft.

524 Geert Mensen; opa van moeders kant.

524 DOG. Ik ging via DOG naar kalabo.

524 in statu nascendi = in opleiding

527 veurlopen; helderziend.

550 klinkerstraat 23 juni 2023

568 Waeter klaertert: Stellingwerfs

573 Drenthe: *Drentse kerken*.

573 dam Feringadam.

587 *Apport*, *Kasper Apport*: in: Verzameld werk en ook in Podagrissen.

612 Filosoferen: Montaigne.

618 In boeken over Tiesing, Dening, Kleine schrijf ik ook over rolpatronen.

620 Zuipen, kaarten en op de pruim kruipen. "Grappige" zeggwijze uit mijn jeugd.

620 Ezelsproces: Gerard Reve werd vrijgesproken van godslasting. Nader tot U. Over (geslachts)gemeenschap met een ezel (en God).

627 Taalspel; Mag je er wezen: mag je bestaan. (Uit therapie). Mag (Drents) je er wezen: Vind je het aangenaam, hier – op deze plek - te zijn?

629 Wat af is... Paul Valéry. Wie wat vindt... Rutger Kopland.

629 moutons noirs ... zwarte schapen. Variant. Terug naar de hoofdzak.

631 Gratia plena. Vol van genade, hartelijk dank. Ook (mijn) verhaaltitel.

632 kurze Pause. Verhaaltitel. Kurze Pause tut gut.

632 Citaat uit Tom Poes.

632 God in mijn gedachten (Kloos) grijze werkelijkheid (Greyness is All, McNeice).

632 Formule cyclofosfamide. Familie van stikstofmasterdgas.

636 laat dit niet alles zijn. Kier van Leonard Nolens.

636 ...wat je wilt. Jess Bouma. Overweging over geloof.

637 dubbeltie... Drenthe grossiert in verkleinwoorden en wellicht ook in kleingeestigheid.

638 .. voeten wijzen de weg uit E. Eybers *Die pad*.

649 Gezichten: helderziend, uit De kraaien. Aar van de Werfhorst. *De winterkraaien* is een vertelling over zeven veenarbeiders (winterkraaien), die in 1896 verongelukkig met hun boot als ze op een stormachtige avond na gedane arbeid naar huis gaan.

651 Post coitum omne animal triste es, praeter allum qui cantat. Na de daad is elk dier neerslachtig, behalve de haan die kraait. Meerdere varianten.

655 De Boo, ontspanningscentrum van de nam.

655 Zigeuner: Roma, Sinti.

656 Autisme spectrum stoornis, met Asperger als intellectuele variant. In Bennie illustreer ik de symptomen.

657 blozen; Drent schaamt zich niet. Zie Keur&Keur.

657 gewoon lekker, zie eerder.

658 waar bin ik? Variant op De naam, Transtromer.

658 Kijk naar het kruis. Oproep tijdens H. Mis.

658 pronkjewail. Uit Gronings volkslied.

658. Neuenhaus, zie begin CCM.

662 Tom Poes, Marten Toonder, O. B. Bommel.

665. Te vinden in Verzameld Werk deel I. Vier 'erotische' verhalen zijn gebundeld in een brochure. Drents Archief.
- 675 Mattheus 17 vers. 4. Laat ons hier drie tenten bouwen. Ik schreef een 'erotisch' verhaal met die titel. Verscheen in *Roet* (Drents) en in *Nemesis* (NL)
- 677 QED: wat te bewijzen valt / is. Term uit natuurwetenschappelijk onderzoek.
- 680 Alleen in mijn gedichten kan ik wonen.
- 680 nog niet dood gevonden... standaarduitdrukking/grappig bedoeld.
- 682 Geen hospice in Weiteveen.
- 685 "Grap" naroeppen van joggers.
- 685 Er is geen hospice in Weiteveen.
- 687 Toon Hermans. Sterven doe je elke dag een beetje.
- 688 *Anya*, mijn roman
- 688 Breien; mijn associatief proza, alles heeft met alles te maken.
- 693 variant naked lunch, naked... IJzeren kruisjes ook op HBS.
- 693 Gezicht; helderziend. Zie *Winterkraaien*.
- 696 reïncarnatie.
- 697 Negerin: *La Nausée* p. 43.
- 697 Fienen= gereformeerden (Hendrik de Cock).
- 697 Everybody hörts (hurts). ERB Vol. 3 p. 145.
- 698 evenoude: Middelnederlands: jongeheer, penis.
- 698 Klink in de hand. Deurklinggesprek Titel boek van Harm Soegies.
- 706 bos holt veur de deure: Wat heb je mooie borsten.
707. Gezang R.K. kerk om 12.00 uur. Klokgelui.
- 707 Tussen servet en tafellaken / zweetvoeten.
- 707 Klagen. OLH aan kruis. Waarom hebt gij mij verlaten?
- 708 Thuiskomen = sterven.
- 708 beter: reclame sigarettenvloei van merk Mascotte.
- 708 Samson uit oude testament
- 708 Zij die sterven gaat groet U. Gladiatoren: zij die sterven gaan groeten u.
- 709 *Anya*. Verhaal Stoffel loopt parallel.
- 720 Over Walging, analoog *Bzzlletin*. Verderop. dbnl.org
- 720 *European Review of Books* Vol. 3, 2023 p. 68-79.
- 721 epifane ootmoedigheid: Van epifanie, een vooral in Bijbelse contexten gangbaar synoniem van 'openbaring'. 'Plotselinge openbaring', 'verhelderend inzicht'. Ootmoedig is afgeleid van ootmoed 'nederigheid', een woord dat is samengesteld uit het Middelnederlandse woord ode 'gemakkelijk' en moed in de betekenis 'gemoed, gezindheid'. Een gemakkelijk gemoed is inschikkelijk, en ten opzichte van anderen of God betekent dat ook 'nederig'.
- 722 beschouwing Scheuper pag. verderop.
- 722 *Lotgevallen van het lijk* op web.
- 723 *European Review of Books* Vol. 3 p. 68-79. 2023
- 723 *Heart of the Matter*, Graham Greene. + Duitse versie.
- 725 *Pechorin, held van onze tijd*: Lermontov.
- 725 *Leonoire-ouverture*; gedicht Tranströmer: De naam.
- 726 In filosofische zin loopt *La Nausée* (1938) vooruit op *L'Étre et le Néant* (= Het Zijn en het Niets), Sartres wijsgerige hoofdwerk uit 1943. Dbnl.org
728. Bijbels, Ik ben de weg, de waarheid en het leven.
- 729 kippenkont vb. gebruikelijke banaliteit.
729. Omgaan met banaliteit.
- 730 Variant op: In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister.
- 732 *Homo Ludens*, spelende mens. Huizinga.
- 732 bedankjes; niet weten om te gaan met: snerende opmerking.
- 732 Afgesproken dat we elkaar begrijpen; Valéry.
- 737 *Republiek der letteren*, voormalige boekenbijlage *Vrij Nederland*.

738 Vasalis-
 739 *Omzien in verwondering*: Romein-Verschoor.
 739 Jambulas, vruchten. Flamoës = vagina.
 740. Mijn roman *Babs*.
 740. Vijftigers/tachtigers; literaire stromingen.
 741 Fernweh: heimwee naar plaatsen waar je nooit was.
 741 Broch: uit Milan Kundera.
 742 Hoge hakken, echte liefde; film.
 745 *Diep geworteld*: Keur en Keur.
 745 Groen/Gruin, zie begin van dit boek.
 745. Je kunt de hoed afzetten, indien nodig. Chapeau = hoed.
 745 Kashitu, dorpje in Zambia, naast Kalabo.
 745 Russisch: alstublieft,
 746. Blij u te zien, koffie met veel suiker.
 746. Uit raam gooien. Zie Sjiskin, eerder.
 746 Koppen.. banaal.
 747 (stal)Lantaarn, dwelen; dolen. Locht; licht.
 747 Ik ben nog nooit in Assen geweest.
 747 Van Lennep: eerder genoemd.
 748 van het kruishout
 748 poëziealbum; kутtenkaart. Zie eerder.
 749 modernisme enz. Zie *Poze* nr. 20. Web.
 749 Andrej Georgevitsj Bitov (Leningrad, 27 mei 1937 - Moskou, 3 december 2018) was een Russisch schrijver van Cirkassische afkomst. Een van de grondleggers van het postmodernisme in de Russische literatuur. Onder zijn werken is de roman het *Pushkin House*.
 749 kiloJoules; energiemaat.
 749 Afkoelen; letterlijk genomen.
 750 Flux de bouche (Fr.) mondstroom van woorden.
 750 Blow ball, titel van een kort verhaal van mij.
 751 Marialied.
 754 Zeppelin: liederenbank.nl
 754 RR: vliegtuigmotoren binnenlandse vlucht naar Kalabo.
 754 Meisjesnaam.
 755 Tea: popsong TEE-SET
 755 Chris, ook 763.
 756 homeland: uit Milan Kundera.
 756 wat ik niet zie; Kinderspel.
 757 Waterloo. In NL water, in Frankrijk l'eau in België Waterloo.
 757 gedachten: dus geen gevoelens.
 757 Bennie Joling in VK-Magazine 29 juli 2023. Ik bun moar een eenvoudige boerenlul.
 758 Yeah; Beatles
 759 nostra: onze lach is onze schoonheid.
 760 Naanje: herhaling.
 760 Wat trillen me de benen. Gronings.
 761 chauffeur: hele passage in herhaling. 2x
 762 killed; zet de motor uit.
 762 destination: plek van bestemming.
 763 womanizer:versierder.
 763 spot: op deze plek.
 763 herhaling zerkhschrift Chris Hettinga (zwager). 22-10-1937 / 8-7-1988
 764 Kirpan: kromzwaard.
 764 Long time no see: *La Nausée*, Sartre.

- 765 vrucht van uw schoot; uit weesgegroot Maria.
 765 Thrianta; oude naam Drenthe, 3e deel van bisschoppelijk bezit.
 766 aanklacht ingediend; uit *The art of the novel*. Milan Kundera.
 767 curve als van en kerkklok.
 767 Magdalena Maria: overspelige vrouw uit de Bijbel.
 767 Torschlusspanik: paniek vanwege naderende onvruchtbaarheid door hogere leeftijd. Deurdichtpaniek.
 768 New unity... Nieuwe eenheid, nieuwe kracht.
     Inscriptie penning Culturele prijs Drenthe (2014).
 768 Burgher; VOC-nazaten op Ceylon.
 768 worse: trouwbelofte. In goede en in slechte tijden.
 679 Mij gedaan; uitspraak Jezus.
 679 dienden: keerzijde legpenning Culturele Prijs Drenthe. 2014.
 770 Burgher: VOC-nazaat.
 770 kleur: zwarte zogende min zorgt voor voorkeur voor zwarte vrouwen.
 770 gebaard: Streekroman Nepal. Eerder in dit boek. Pag. 621.
 774 belangrijk was: *Vanger in het graan*. J.D. Salinger.
 774 jazeker Ja: slotzin *Ulysses* van James Joyce.
 774 Time is on my side: popsong Rolling Stones.
 776 kindervraag: Waartoe zijn wij op aarde?
 782 Hansoom: Johannes Stout, broer van overgrootvader.
 782 Lena van Dam: opoe Stout.
 785 Werte: Friedrich Nietzsche.
 785 die pad; variant E. Eybers.
 785 Willigis Jäger: van Piet Kodde geleend.
 787 *The waves*, Virginia Woolf 1931. Cryptisch en experimenteel werk.
 797 We ontmoeten elkaar op het laatste kruispunt Per, en dan zullen we wel zien. Ik zeg niets meer.
 809 niet van hier: Jezus.
 813 zie parallellen met Drenthe.
 814 carrefour, kruispunt (van wegen). Op de Weegh.
 814 We gaan en we komen: Groet op Sri Lanka.
 815 Il y a un Dieu. *Poze* nr. 20
 815 belangrijk; citaat Salinger. *Vanger in het graan*.
 816 Trots kan ik zijn op mijn ontwikkeling, mijn mooie borsten, mijn fijn gezicht, mijn fraaie lippen en op mijn kroeskop.
 819. Ulysses laatste zin (Molly Bloom). Ik boog mijn hoofd. Ik sloeg van schrik een kruisteken. Ik zuchtte en knikte en eerst sloeg ik mijn armen om hem heen ja en trok hem op me neer zodat ie mijn borsten voelde een en al geur ja en mijn hart sloeg als een gek en ja zei ik jazeker Ja.

Illustraties

- 1 Uit *Poze* 21. www.nedersaksisch.org
66 Kaart Zuidoost-Drenthe en Nedergraafschap. Topotijdreis.nl
88 Das Periodensystem der Elemente.
96 Kaart Groningen – Noord-Drenthe.
116 Kaart Ceylon / Sri Lanka.
154 Kaart Assen.
174 Naar kunstwerk *L'amour* van Ronald Tolman in umcg. Uitzicht vanaf infuustation.
178 Kaart Zambia met in het westen Kalabo in Barotseland.
256 Kaart Drenthe met schrievers.
358 Kaart Thorne, veengebied nabij Hull.
435 Jean Claude Rwibasira en bruid.
437 Aardappel. Nazaat van mijn vaders selectiewerk. Eigen ras. Stabiel.
438 Kalligrafie Yumi van der Loo –Hirao. Ik groet het licht in U. *Poze* 21.
www.nedersaksisch.org
447 Malikana zittend.
448 De onbekende. Uit *Albert* van Potgieter. www.nedersaksisch.org
454 Rozenkrans, geschenk van Jan Ludwig.
479 Bloem van zakdoekjesboom in de achtertuin.
487 Op kerkhof in Erica.
528 Boumben in Kameroen. Ook omslag *Babs*. www.nedersaksisch.org
547 Aardappel.
548 Aardappel.
560 Varken in bosplan in Peize.
570 Vliegenzwam.
578-579 Kerk Maria Onbevleete Ontvangenis in Erica met zwarte Jezus. Uitvaart moeder.
610 Nam-brug Stieltjeskanaal.
614 Grauwe vliegenvanger.
630 Houtskooltekening Eyoum, gs.
632 Model cyclofosfamide. Web.
634 Madelief.
641 Malikana.
660 Emili Saker.
704 Sara.
724 Aardappelen – vader.
734 Aardappel – vader.
753 Hansoom. (zie genealogie uit *Poze* nr. 15 www.nedersaksisch.org dit boek pag. 836)
783 Hansoom.
798 Willebrordus Stout en Anna Catharina Veltrop. (Zie pag. 836)
807 Sariëtte.
808 Sara (houtschool).
822 Aardappel.
835 Traplift (sinds december 2022)

Inhoudsopgave

Leeswijzer	5
Stellingen	6
Ten geleide	7
1. Academie	9
2. Bleumink	16
3. Thuisbasis	26
4. Eyoun	30
5. La femme qui a parfume le lit	34
6. Een dagje Nienoord	36
De Neger	49
7. Greyness is All	55
8. Een biografie	63
Chicken Curry Madras	67
HBS in Emmen	75
Scheikunde	89
Nederlandse Taal en Letterkunde	97
Sri Lanka	117
Assen	155
9. De vermakelijke avonturier 173	
Assen – Kalabo – Kalmunai	179
Het huwelijk van Maria	210
Tiyende kwacha tika mupelekele muchila	212
10. Autonome disfunctie	240
11. Deja vu? Zoiets?	246
12. Over trots	252
Emmen & Literatuur	257
13. Romankarakter	290
14. Paradigmaverschuiving	296
Didactiek	302
Broer Jans en een brief aan Jans Pol	322
Siep Scheuper out of the blue	346
Oremus	356
Riffie Rohling	359
Periodiek Systeem der Elementen	365
Erotiek	375
Erotiek in streek en taal	400
Erotiek & Didactiek	404
Siep Scheuper beschouwt mijn erotiekles	410
15. Drijfveren	419
Ter Verpoozing (selectie)	423
16. Kwahukana	433

17. Ik groet het licht in U	439
18. Cyclofosfamide	441
Albert (Everhardus Potgieter, pastiche)	449
19. Rozenkrans	455
Afscheid van Emmen	459
Zus Nicole – Nikkie	467
't Vrommes dat heur borsten in de achtertuune holdt	476
Taal en cultureel domein	480
Opstel of Essay?	491
Siep Scheuper belicht	505
Floriske schrijft brieven	513
Karel fabriceert een levensverhaal	519
Maria Onbevleete Ontvangenis	529
Naschrift van Babs	544
Aan de wandel met Karel	549
De varkens	561
Hold toch op	568
Toeristische terugroute	572
Moeder op plek van bestemming	580
Apport, Kasper apport	589
In Paradisum – De zeuvende dag	596
20. Schaamteloos tussen de regels	611
21. Intelligente, tragische en komische vriendin	618
22. De winterkraaien	625
23. Zwarte vrouwen	629
24. De naam	633
Tekst verklaren	642
Roodehaan	644
Bennie	654
25. Autisme	661
Gerda Briedé Prijs1986.	666
Leo	680
Hospice	683
Mollefeest	689
Winterkraai	693
Pleidooi voor stilte	699
Galgenmaal	705
Stoffel Stoffelmans	711
26. Metafysica	719
27. Opticienen audiciens	725
28. Cognitieve standaardtoestand	728
29. Keur&Keur	735
Afscheid van de universiteit	737
Kalmunai revisited	754
Little Floriske Bandaranaike	764
Sterven in verleden en heden	770

Elke golf is de zee	776
30. Joseph Nieters	784
Golven	790
31. Omega	797
Siep Scheuper uitgeblijkt	799
32. Eyoum – La sale nègresse	809
33. Epiloog	823
Genealogie Stout & Mensen.	836
Personen	840
Literatuur	841
Lopende herhalingen	841
Toelichting	841
Inhoudsopgave	856
Omslag koloniaal erfgoed	859
Omslag cultureel & talig erfgoed	860

Litteraire verkenning

Reis door koloniaal erfgoed

Hoe zwart en wit de wereld ziet

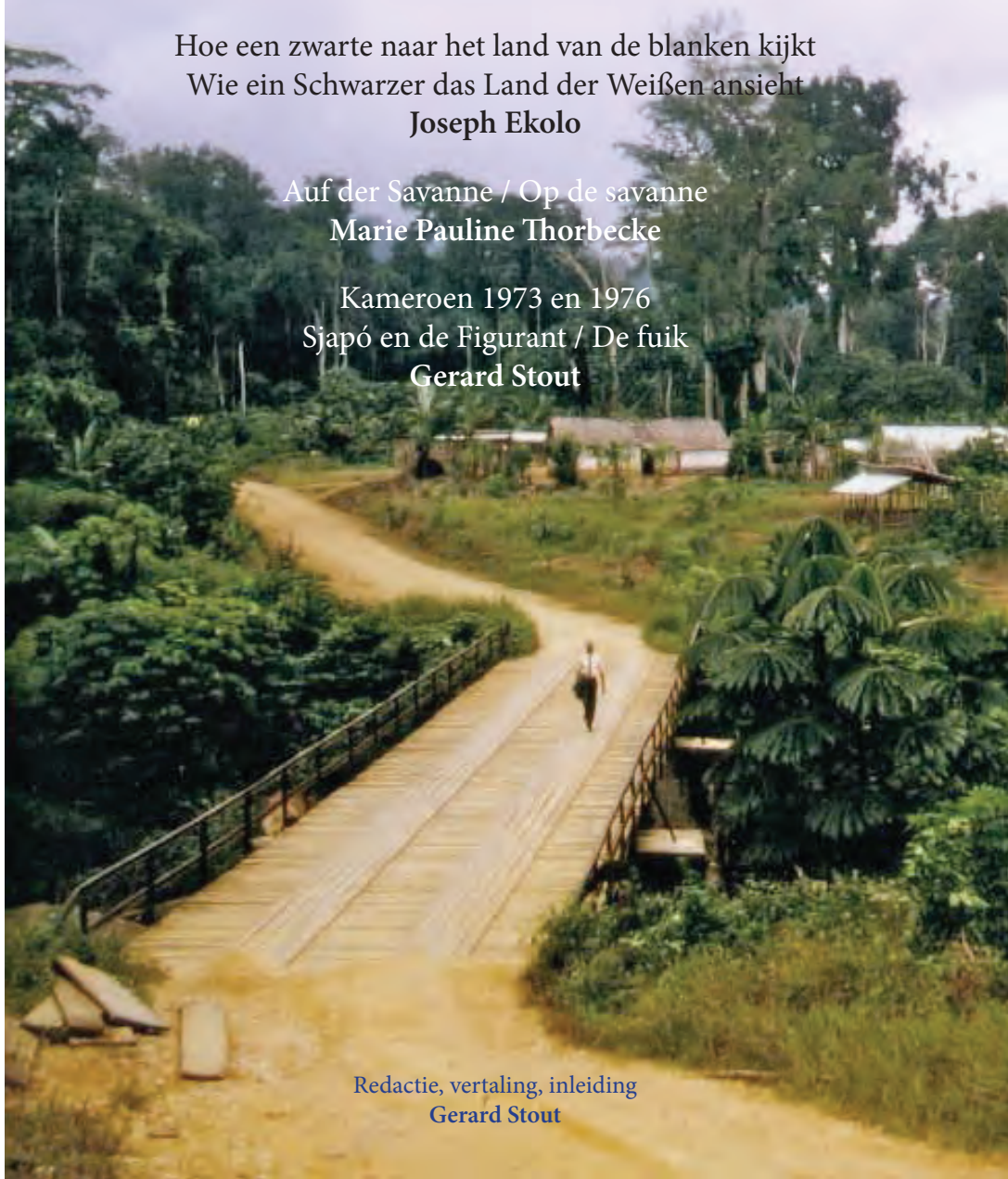
De fuik / La nasse
Patrice Ndedi-Penda

Hoe een zwarte naar het land van de blanken kijkt
Wie ein Schwarzer das Land der Weißen ansieht
Joseph Ekolo

Auf der Savanne / Op de savanne
Marie Pauline Thorbecke

Kameroen 1973 en 1976
Sjapó en de Figurant / De fuik
Gerard Stout

Redactie, vertaling, inleiding
Gerard Stout

Literaire verkenning

Reis door cultureel & talig erfgoed

Taal, literatuur & cultuur

Drenthe, Nedergraafschap, Emsland,
Kameroen, Zambia, Sri Lanka

met:

Die Dialekte von Südostdrente
und anliegenden Gebieten

(Duitse & Nederlandse uitgave)

Dr. G.H. Kocks

Redactie, vertaling, inleiding
Gerard Stout